ΕΛΛΗΝΕΣ
ΠΑΤΕΡΕΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΕΥΣΕΒΙΟΥ
ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ
1
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ Α-Γ

ΠΑΤΕΡΙΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ "ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ"

ΕΥΣΕΒΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

1

ΙΣΤΟΡΙΚΑ Α'

Ἐπόπται

Παν. Κ. Χρηστου, Καθηγητὴς Πανεπιστημίου
Θεοδ. Ν. Ζησης, Ὑφηγητὴς Πανεπιστημίου

Ἐπιμεληταὶ

Βασ. Δ. Φανουργακης, π. Θεολογίας
Ελευθ. Γ. Μερετακης, π. Θεολογίας

ΕΠΕ

ΠΑΤΕΡΙΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ»
ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1977

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ
ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ

1

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ Α - Γ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΙΜΕΝΟΝ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ - ΣΧΟΛΙΑ

Ὑπὸ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἱστορία εἶναι ἡ ζωή, ἡ κίνησις καὶ ἡ ἀλληλεπίδρασις τῶν ὠργανωμένων κοινωνικῶν ὁμάδων κατὰ τὴν ροὴν τοῦ χρόνου. Εἰς τὴν μνήμην τῶν ἀνθρώπων διατηροῦνται αἱ καταστάσεις αὐταὶ καὶ μὲ ἄλλα μέσα, ἀλλὰ κυρίως μὲ τὰ ἱστορικὰ συγγράμματα.

Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι θρησκεία θεμελιωμένη ἐπὶ ἑνὸς ἀνεπαναλήπτου ἱστορικοῦ γεγονότος, τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ θείου Λόγου· ἔχει ὡς ἐκ τούτου ἐστραμμένα τὰ βλέμματα πρὸς τὸ παρελθόν, πρὸς ἐκεῖνο τὸ γεγονός, μολονότι τὰ ἔχει ἐπίσης καὶ πρὸς τὸ μέλλον. Διὰ τοῦτο λαμβάνει ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τοὺς Χριστιανοὺς ἡ γνῶσις τῶν ἱστορικῶν περιπετειῶν διὰ τῶν ὁποίων παραδίδεται τὸ μήνυμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Ἰησοῦς Χριστός, εἰς τὰς ἑκάστοτε νέας γενεὰς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος.

Ἀπ' αὐτῆς τῆς πλευρᾶς τὸ γιγαντιαῖον ἱστορικὸν ἔργον τοῦ Εὐσεβίου δὲν εἶναι νοητὸν ν' ἀπουσιάζῃ ἀπὸ τὴν βιβλιοθήκην ὄχι μόνον τῶν θεολόγων καὶ τῶν ἱστορικῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνειδικεύτων μελετητῶν τῶν χριστιανικῶν πραγμάτων.

Παραδίδομεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κοινὸν τὸ ἔργον—καὶ αὐτὸ γίνεται διὰ πρώτην φορὰν—μὲ τὸ κείμενόν του, τὴν μετάφρασιν, τὴν εἰσαγωγήν, τὰ σχόλια, ἐλπίζοντες ὅτι θὰ ὠφεληθοῦν πολλοί, ἀκόμη καὶ εἰδικευμένοι ἐπιστήμονες, οἱ ὁποῖοι πολὺ ἐνοχλοῦνται ἐνίοτε ἀπὸ τὴν στρυφνότητα τοῦ πρωτοτύπου.

Αὐτὴ ἡ νέα σειρὰ τῶν Πατερικῶν Ἐκδόσεων θὰ ἀποτελεσθῇ ἀπὸ τέσσαρας τόμους, τῶν ὁποίων οἱ μὲν τρεῖς θὰ περιλάβουν τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τοῦ Εὐσεβίου, ὁ δὲ τέταρτος τὸν Βίον τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α΄. Ο ΕΥΣΕΒΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

Ὅσον ἐκτιμῶμεν ἡμεῖς σήμερον τὴν προσφορὰν τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας, ἄλλο τόσον τὴν ἐξετίμων καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας. Συνηθίζομεν νὰ λέγωμεν, κάτι τὸ ἀπολύτως ὀρθὸν ἄλλωστε, ὅτι θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ σχηματίσωμεν κάποιαν εἰκόνα περὶ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, ἂν δὲν μᾶς εἶχεν ἀφήσει ὁ Εὐσέβιος τὴν Ἐκκλησιαστικήν του ἱστορίαν καὶ τὰ ἄλλα ἱστορικά του συγγράμματα. Τοῦτο ὅμως δὲν ἀποδίδει ὁλόκληρον τὴν ἀλήθειαν· διότι πέραν τούτου ὁ Εὐσέβιος ὑπῆρξε σπουδαῖος ἑρμηνευτὴς καὶ ἀκούραστος ἀπολογητὴς τοῦ Χριστιανισμοῦ, συνέβαλε δὲ ὅσον ὀλίγοι ἄλλοι εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας κατὰ τοὺς μακροὺς αἰῶνας τοῦ βίου τῆς ἑλληνικῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Διὰ τοῦτο ἡ ὀρθόδοξος συνείδησις ἐστάθη πολὺ ἐπιεικὴς ἀπέναντί του· ἐνῷ παρεξέκλινε σοβαρῶς εἰς ἓν ἀπὸ τὰ θεμελιώδη κεφάλαια τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τὴν τριαδολογίαν, συνταχθεὶς μὲ τὴν ἀρειανίζουσαν μερίδα, αὕτη δὲν τὸν ἀπέρριψε. Διότι προετίμησε νὰ τὸν βλέπῃ νοερῶς εἰς τὸ γραφεῖόν του περιγράφοντα τοὺς ἀγῶνας τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὑπερασπιζόμενον τὸν Χριστιανισμόν, παρὰ εἰς τὴν προεδρικὴν ἕδραν ἐπὶ τῆς ὁποίας κατεδίκασε τὸν Ἀθανάσιον.

Εἰς μίαν σύντομον σημείωσιν εἰς τὸ βιογραφικὸν τοῦ Κωνσταντίνου ἔργον του[1] ὁ Εὐσέβιος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι πρώτην φο-

1. Εἰς τὸν Βίον Κωνσταντίνου 1, 19.

ρὰν εἶχεν ἴδει τὸν Κωνσταντῖνον νεανίαν εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ Διοκλητιανοῦ, ἐν Καισαρείᾳ, τὸ 296, ὁμιλεῖ δὲ μὲ τοιαύτην συγκίνησιν διὰ τὴν ἐμπειρίαν ἐκείνην, ὥστε νὰ δίδῃ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἀπὸ τότε εἶχεν ὀνειρευθῇ τὴν νέαν ἐποχὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου, τῆς ὁποίας ἐγκαινιαστὴς ὑπῆρξεν ὁ Κωνσταντῖνος. Βραδύτερον συνεδέθη μὲ τὸν αὐτοκράτορα διὰ φιλίας καὶ κατέστη ὁ γνωστότερος ἐκπρόσωπος τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ· διότι ὑπῆρξεν ἐκφραστὴς αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, ὅπως αὕτη ὑπῆρξε μέχρις ἑνὸς σημείου ἐκφράστρια αὐτοῦ.

Ἐνῷ τὰ κύρια σημεῖα τῆς δραστηριότητος καὶ τῆς προσφορᾶς του εἶναι ὁπωσδήποτε γνωστά, δὲν εἶναι γνωσταὶ αἱ λεπτομέρειαι αὐτῆς, διότι ἐν ἀντιθέσει μὲ αὐτόν, ὁ ὁποῖος παρέχει μὲ ἀφθονίαν τὰς πληροφορίας περὶ ἄλλων, οἱ ἄλλοι ἐφάνησαν φειδωλοὶ ὡς πρὸς αὐτόν, πλὴν τοῦ μαθητοῦ καὶ διαδόχου του Ἀκακίου, ὁ ὁποῖος εἶχε συγγράψει βιογραφίαν τοῦ διδασκάλου του [2]. Φυσικὰ σκόρπια σημειώματα δύνανται νὰ συναχθοῦν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ· ἀπὸ τοὺς μετ' αὐτὸν ἱστορικούς, ἀπὸ τοὺς λατίνους Ρουφῖνον καὶ Ἱερώνυμον, ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του ἡγέτας τῆς ἀντιπάλου μερίδος Ἀλέξανδρον καὶ Ἀθανάσιον Ἀλεξανδρείας, ἀπὸ τὸν Φώτιον καὶ ἄλλους. Ὄχι εὐκαταφρόνητον ὑλικὸν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντλήσωμεν ἀπὸ τὰ συγγράμματά του, ἰδίως τὰ ἱστορικά. Οὕτω καθίσταται δυνατὴ ἡ χάραξις μιᾶς σχετικῶς ἐπιτυχοῦς εἰκόνος περὶ τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου του.

ΒΙΟΣ

Δὲν ἔχομεν σαφεῖς πληροφορίας περὶ τοῦ τόπου γεννήσεως τοῦ Εὐσεβίου. Τὸν συναντῶμεν διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν Καισάρειαν Παλαιστίνης καὶ ὁσάκις μεταγενεστέρως τὸν βλέπομεν νὰ εὑρίσκεται εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς αὐτοκρατορίας, αὐτὸ συμβαίνει

---

2. Σωκράτους, Ἐκκλ. Ἱστορία 2, 4, PG 67, 296, «εἰς τὸν βίον τοῦ διδασκάλου συνέγραψεν». Ἴσως ἐπρόκειτο περὶ ἐπιταφίου ἢ ἐγκωμίου.

διὰ λόγους διακονίας. Τόπος του ὑπῆρξεν ἡ Καισάρεια, τὴν ὁποίαν δὲν ἠθέλησε νὰ ἐγκαταλείψῃ οὔτε ὅταν τοῦ προσεφέρετο ἡ περίοπτος θέσις τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀντιοχείας. Εἶναι συνεπῶς έντελῶς εὔλογον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐγεννήθη εἰς τὴν πόλιν ταύτην.

Ὁ χρόνος τῆς γεννήσεώς του μόνον βάσει ὑπολογισμῶν δύναται νὰ καθορισθῇ. Τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς ἓν σημεῖον τῆς ἱστορίας του λέγει, «ἀλλὰ γὰρ ἤδη μετὰ τὴν τούτων ἱστορίαν, φέρε καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς τοῖς μετέπειτα γνωρίζειν γενεάν, ὁποία τις ἦν, παραδῶμεν» [3], τίθεται ὑπὸ τῶν πλείστων ἐρευνητῶν ὡς βάσις τῆς χρονολογίας του[4]. «Ἡ καθ' ἡμᾶς γενεὰ» εἶναι ἡ σύγχρονος γενεὰ καὶ μετὰ τὸ χωρίον τοῦτο ἀρχίζει ἡ ἐξιστόρησις τῶν ἐπισκόπων Ρώμης, μετὰ τὸν Ξύστον Β', ὁ ὁποῖος ἀπέθανε τὸ 258. Ἐξ ἄλλου τὴν φράσιν «καθ' ἡμᾶς», σημαίνουσαν «τῆς ἐποχῆς ἡμῶν», χρησιμοποιεῖ ὁ Εὐσέβιος διὰ τὸν Διονύσιον Ἀλεξανδρείας (+264), τὸν Ὑμέναιον Ἱεροσολύμων (+267), τὸν Παῦλον Σαμοτέα (καταδίκη τὸ 268) [5]. Εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς περιπτώσεις ὁ ὅρος οὗτος εἶναι δυνατὸν ν' ἀναφέρεται γενικῶς εἰς τὴν σύγχρονον ἐποχήν, χωρὶς αὐστηρὸν συγχρονισμὸν πρὸς τὸν βίον τοῦ ὁμιλοῦντος, καθ' ὅσον ἄλλωστε εἰς τὴν παροῦσαν περίπτωσιν ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρήσωμεν τὸν Εὐσέβιον σύγχρονον τοῦ Διονυσίου Ἀλεξανδρείας ἐπὶ παραδείγματι.

Ὑπάρχουν ὅμως δύο χωρία εἰς τὰ ὁποῖα ἡ ἐνδεικτικὴ αὐτὴ φράσις εἰσάγεται, ἐπὶ μιᾶς σειρᾶς ἐπισκόπων, εἰς ἐκεῖνο τὸ πρόσωπον τὸ ὁποῖον ἀνέρχεται εἰς τὸν θρόνον προφανῶς μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Εὐσεβίου [6]. Εἰς τὸ πρῶτον ἀναφέρονται κατὰ σειρὰν οἱ ἐπίσκοποι Ρώμης Φῆλιξ (269 - 274) καὶ Εὐτυχιανὸς (275 - 283), ὁ ὁποῖος «Γαΐῳ τῷ καθ' ἡμᾶς καταλείπει τὸν κλῆρον» (283 - 296). Εἰς τὸ δεύτερον ἀναφέρονται κατὰ σειρὰν οἱ ἐπίσκο-

3. Ἐκκλ. Ἱστορία 7, 26, 3.
4. Tillemont, Harnack, Bardenhewer, Schwartz, Bardy κ.ἄ.
5. Βλ. κατὰ σειρὰν Ἐκκλ. Ἱστορία 3, 28, 3. 7, 14. 5, 28, 1.
6. Ἐκκλ. Ἱστορία 7, 32, 1. 7, 32, 2.

ποι τῆς 'Αντιοχείας Δόμνος (268 - 273) καὶ Τίμαιος (273 - 281), «ὃν ὁ καθ' ἡμᾶς διεδέξατο Κύριλλος» (281 - 303). Αὐτὰ πράγματι εἶναι τὰ μόνα χωρία τὰ ὁποῖα, λόγῳ τῆς διακρίσεως τὴν ὁποίαν εἰσάγουν, πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν· διότι σημαίνουν ὅτι ὁ Εὐσέβιος εἶχε γεννηθῆ ὅταν ἀνῆλθον εἰς τὰς ἕδρας ὁ Γάϊος καὶ ὁ Κύριλλος (283,281), δὲν εἶχεν ὅμως γεννηθῆ ὅταν εἶχον ἀνέλθει οἱ προκάτοχοί των (275, 273). Κατόπιν τούτων ὑπολογίζομεν ὅτι ἐγεννήθη ὀλίγον πρὸ τοῦ 280 καὶ ἦτο περίπου σύγχρονος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

Δὲν γνωρίζομεν ἐπίσης τίποτε διὰ τὴν καταγωγήν του, ὅσα δὲ λέγονται ὑπὸ μεταγενεστέρων περὶ τῆς σχέσεώς του μὲ τὸν Πάμφιλον εἶναι ἁπλαῖ καὶ ἀστήρικτοι ὑποθέσεις. 'Επειδὴ αὐτοαποκαλεῖται «Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου», ὁμιλῶν δὲ περὶ τούτου εἰς τὸ μαρτυρολόγιον τὸν ὀνομάζει «ὁ ἐμὸς δεσπότης», προεβλήθη ἡ γνώμη ὅτι ἦτο δοῦλος τοῦ Παμφίλου, τὴν ὁποίαν βεβαίως πρῶτος εἶχε διατυπώσει ὁ Φώτιος λέγων, «ὁ τοῦ Παμφίλου εἴτε δοῦλος εἴτε συνήθης»[8]. 'Η λέξις δεσπότης βεβαίως σημαίνει καὶ τὸν αὐθέντην, ἀλλὰ ἐπίσης σημαίνει καὶ τὸν διδάσκαλον· πάντως ὅμως τὸ ἀπίθανον τοῦ πράγματος φαίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι εἰς τὸ ἴδιον σύγγραμμα ὁ Εὐσέβιος ἀποκαλεῖ τὸν Πάμφιλον «φίλον», ἀγαπητότερον μάλιστα ὅλων τῶν φίλων του [9]. Εἷς μαθητὴς ἠδύνατο νὰ καλέσῃ δεσπότην τὸν διδάσκαλον, ἀλλ' εἷς δοῦλος δὲν θὰ ἠδύνατο ποτὲ νὰ καλέσῃ φίλον τὸν κύριόν του.

'Εν πάσῃ περιπτώσει ὁ Εὐσέβιος ἔλαβε λιπαρὰν ἐγκύκλιον, φιλοσοφικὴν καὶ θεολογικὴν μόρφωσιν. Δικαιούμεθα ἐξ ἄλλου νὰ προβάλωμεν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἐπίσης εἶχε τοὐλάχιστον σπουδάσει —ἂν ὄχι καὶ ἀσκήσει— ἰατρικήν· διότι δὲν δυνάμεθα ἄλλως νὰ ἑρμηνεύσωμεν τὴν τάσιν του νὰ περιγράφῃ μὲ τόσον ζῆλον καὶ

---

7. Περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μαρτυρησάντων 11, 1.

8. 'Αμφιλόχια 221. 'Ο Νικηφόρος Κάλλιστος τὸν λέγει ἀνεψιὸν τοῦ Παμφίλου ἀστηρίκτως. 'Εκκλ. 'Ιστορία 6, 37.

9. Περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μαρτυρησάντων 7, 4.

τόσας λεπτομερείας ἐπιδημίας καὶ νόσους εἰδικῶς τῆς ἐποχῆς του [10], καὶ τὴν προτίμησίν του νὰ παραθέσῃ εἰς μίαν ὁμιλίαν του, ἀντὶ παντὸς ἄλλου κλασικοῦ συγγραφέως, χωρίον ἐκ τοῦ πατρὸς τῆς ἰατρικῆς Ἱπποκράτους [11].

Εἶναι σχεδὸν βέβαιον ὅτι τὴν ἐγκύκλιον καὶ τὴν θεολογικὴν μόρφωσιν ἔλαβε πλησίον τοῦ Παμφίλου. Ὁ διαπρεπὴς αὐτὸς διδάσκαλος τῆς Ἐκκλησίας, γόνος εὐσεβοῦς οἰκογενείας, εἶχε γεννηθῆ εἰς τὴν Βηρυτόν, ὅπου βασικῶς ἐσπούδασε καὶ ἀνέλαβε δημόσια λειτουργήματα. Ἐσπούδασεν ἐπίσης εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν θεολογίαν ὑπὸ τὸν Πιέριον, ὁ ὁποῖος ἐκαλεῖτο νέος Ὠριγένης. Ἀποσυρθεὶς τοῦ κόσμου εἰς τὴν Καισάρειαν, συνέστησε θεολογικὴν σχολήν, ἐπαναλαμβάνων τὸ ἐγχείρημα τοῦ Ὠριγένους, ἐπὶ νέων γραμμῶν. Ἐθαυμάζετο διὰ τὴν εὐρεῖαν μόρφωσιν, τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν δραστηριότητά του. Πλὴν τῶν ἔξωθεν ἐρχομένων μαθητῶν του εἶχε καὶ στενὸν κύκλον νεαρῶν συνεργατῶν, οἱ ὁποῖοι διέμενον μετ' αὐτοῦ, ἀσχολούμενοι μὲ τὸν ἐμπλουτισμὸν τῆς βιβλιοθήκης Καισαρείας, τῆς ὁποίας τὰς βάσεις εἶχε θέσει ὁ Ὠριγένης, μὲ τὸν ἐφοδιασμὸν πολλῶν Χριστιανῶν δι' ἀντιγράφων, μὲ τὰς μελέτας. Γνωρίζομεν ἐκ τῶν νέων τούτων τὸν Ἀπφιανόν, τὸν Πορφύριον, ἀμφοτέρους μαρτυρήσαντας βραδύτερον, τὸν Ἀντωνῖνον, ὑπεράνω δὲ ὅλων τὸν Εὐσέβιον, ὁ ὁποῖος εὗρεν ἴσως πλησίον τοῦ διδασκάλου ὄχι μόνον πνευματικὴν καθοδήγησιν ἀλλὰ καὶ ὑλικὴν ἐνίσχυσιν, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα «ὁ Παμφίλου».

Τὸ καλλιτεχνικὸν ἐργαστήριον, τὸ ὁποῖον συνετήρει ὁ Πάμφιλος, ἀληθὴς ἐκδοτικὸς οἶκος, ἄφησε τὰ ἴχνη του διὰ μέσου τῶν αἰώνων μέχρις ἡμῶν. Εἰς σχόλιον τοῦ κώδικος Marchalianus (Q), πρὸ τοῦ Ἰεζεκιήλ, λέγεται: «Εὐσέβιος ἐγὼ τὰ σχόλια παρέ-

---

10. Ἐπιδημία ἐπὶ Μαξιμίνου, Ἐκκλ. Ἱστορία 9, 8. Διοκλητιανοῦ 8, 13, 11. 8, παράρτ. 2ἑ. Νόσος Γαλερίου 8, παράρτ. 1 καὶ 4. Νόσος Μαξιμίνου 9, 10, 13ἑ. Ἐνωρίτερον βάσει Διονυσίου Ἐπιδημία ἐπὶ Δεκίου 7, 22 καὶ νόσοι Ἡρώδου, Ἀγρίππα κ.ἄ.

11. Ἐκκλ. Ἱστορία 10, 11, 11, ὁμιλία εἰς τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῆς Τύρου

θηκα, Πάμφιλος καὶ Εὐσέβιος διωρθώσαντο». Ἐξ ἄλλου εἰς τὸν κώδικα Sinaiticus διὰ χειρὸς τοῦ ζ' αἰῶνος σημειώνεται εἰς τὸ τέλος τῆς Ἐσθήρ, «ἀντεβλήθη πρὸς παλαιότατον λίαν ἀντίγραφον δεδιωρθωμένον χειρὶ τοῦ ἁγίου μάρτυρος Παμφίλου, πρὸς δὲ τῷ τέλει τοῦ αὐτοῦ παλαιοτάτου βιβλίου . . . ὑποσημείωσις τοῦ αὐτοῦ μάρτυρος ὑπέκειτο ἔχουσα οὕτως· μετελήφθη καὶ διωρθώθη πρὸς τὰ Ἑξαπλᾶ Ὠριγένους ὑπ' αὐτοῦ διωρθωμένα» [12]. Συνάγεται ἐκ τούτων καὶ ἄλλων σημειωμάτων ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ ἁπλοῦ ἀντιγραφικοῦ ἐργαστηρίου, ἀλλὰ περὶ ἐπιστημονικοῦ σπουδαστηρίου. Τὸ ἔργον τῆς σχολῆς τοῦ Παμφίλου διεξήγετο ἐπὶ ὑψηλοῦ ἐπιπέδου.

Εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ Εὐσέβιος ἤκουσεν ἐπί τινα χρόνον κηρύττοντα ἢ καὶ διδάσκοντα τὸν πρεσβύτερον Ἀντιοχείας Δωρόθεον[13] καὶ ὅτι ἐπεξέτεινεν ὁπωσδήποτε τὰς σπουδάς του καὶ εἰς τὴν ἐκμάθησιν ξένων γλωσσῶν, τοὐλάχιστον τῆς λατινικῆς. Παραθέτων τὰ σχετικὰ μὲ τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἐδέσσης Ἄβγαρον κείμενα βεβαιώνει ὅτι ταῦτα ἔχουν μεταφρασθῆ ἐπὶ λέξει ἐκ τοῦ συριακοῦ [14], ἀλλὰ δὲν διευκρινίζει ἂν αὐτὸς ἐφιλοτέχνησε τὴν μετάφρασιν, ὥστε νὰ γνωρίζωμεν κατὰ πόσον κατεῖχεν ἐπίσης τὴν συριακὴν καὶ τὴν ἑβραϊκήν.

Κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ μεγάλου διωγμοῦ (303) ὁ Εὐσέβιος ἦτο περίπου εἰκοσιπενταετής. Κατὰ τὸν χρόνον τῆς ὑπηρεσίας του πλησίον τοῦ Παμφίλου, ἐπὶ δεκαετίαν ἴσως ἤδη, εἶχε μελετήσει πλῆθος Ἑλλήνων κλασικῶν καὶ χριστιανῶν συγγραφέων, εἶχε δὲ τὴν σχολαστικὴν συνήθειαν νὰ διατηρῇ σημειώσεις μὲ ἐκλεκτὰ τεμάχια ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν, ἐνῷ ἴσως ἐπίσης ἐχρησιμοποίει εἰς τινας περιστάσεις καὶ ἀνθολόγια, ἀπὸ τὰ εἰς εὐρεῖαν τότε κυκλοφορίαν.

---

12. Βλ. H.B. Swete, An Introduction to the Old Testament Greek, Cambridge, σ. 75.

13. Ἐκκλ. Ἱστορία 1, 13

14. Ἐκκλ. Ἱστορία 7, 32, 4.

Οἱ νέοι θέλουν νὰ κατοχυρώσουν τὴν πνευματικήν των τοποθέτησιν εἰς τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν, καὶ ὁ Εὐσέβιος προφανῶς ᾐσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ πράξη τὸ ἴδιον εἰς μίαν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Χριστιανισμὸς ἀπήλαυε σχετικῆς ἀνοχῆς ἐκ μέρους τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως, ἀλλὰ ἐβάλλετο ὑπὸ διανοουμένων, ὡς ἦσαν ὁ Πορφύριος, ὁ Ἱεροκλῆς καὶ ἄλλοι. Τότε ἀκριβῶς, ὀλίγον πρὸ τοῦ διωγμοῦ, ὁ Εὐσέβιος ἤρχισε τὸ συγγραφικόν του ἔργον μὲ πρῶτά του κείμενα τὰ ἀπολογητικοῦ περιεχομένου. Συνέχισε τὴν συγγραφὴν παρομοίας φύσεως ἔργων ἐπὶ μίαν περίπου δεκαπενταετίαν, ἕως ὅτου ὡρίμασε πλήρως καὶ ἔδωσε τὰ μεγάλα ἀπολογητικὰ ἔργα του *Εὐαγγελικὴ Ἀπόδειξις* καὶ *Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευή*.

Ὅταν ἐξερράγη ὁ μέγας διωγμὸς τοῦ Διοκλητιανοῦ, τὰ πάντα ἤλλαξαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν· διεκόπησαν αἱ συναθροίσεις καὶ ἱεροτελεστίαι, ἐκρημνίσθησαν αἱ ἐκκλησίαι, ἔκλεισαν αἱ σχολαὶ καὶ πλήθη Χριστιανῶν ὑπέστησαν τὸν μαρτυρικὸν θάνατον. Γεννᾶται λοιπὸν τὸ ἐρώτημα πῶς τόσον ὁ Πάμφιλος ὅσον καὶ ὁ Εὐσέβιος διέφυγον πάντα κίνδυνον κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ διωγμοῦ.

Ἡ ἀπάντησις εἶναι εὔκολος, καθ' ὅσον κατ' ἀρχὴν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συλληφθοῦν ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ οὔτε κἂν ὅλοι οἱ κληρικοί. Ἕως ὅτου φθάσουν τὰ διατάγματα περὶ διωγμοῦ εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ ἀρχίσουν αἱ πρῶται ἀντιχριστιανικαὶ κινήσεις παρῆλθον ἀρκετοὶ μῆνες, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ὁποίων πολλοὶ ἐφρόντισαν νὰ ἀποσυρθοῦν εἰς τὴν ἀφάνειαν. Τὸ πρῶτον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἔπραξαν ὁ Πάμφιλος καὶ ὁ Εὐσέβιος, εἶναι νὰ διέκοψαν τὴν διεξαγωγὴν τῶν μαθημάτων καὶ νὰ μετῴκησαν εἰς ἀσφαλέστερον μέρος, ὅπου σὺν τῷ χρόνῳ μετέφεραν καὶ τὰ πολυτιμότερα βιβλία πρὸς ἀσφάλειαν. Ἔπειτα ὁ Εὐσέβιος κατελήφθη ἀπὸ τὸν πόθον νὰ φέρη ὑπ' ὄψιν τῶν συγχρόνων του πᾶν ὅ,τι ἦτο γνωστὸν περὶ τῶν παλαιῶν μαρτυρίων, συλλέγων ὅλα τὰ διαθέσιμα μαρτυρολογία. Τοῦτο πάλιν προεκάλεσε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ παρακολουθήση ἐκ τοῦ πλησίον τὰ πραγματοποιούμενα εἰς τοὺς χρόνους του μαρτύρια, περιοδεύων εἰς τὰς γειτονικὰς χώρας. Οὕτως εἰς τὴν

Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν [15] περιγράφει μαρτύρια τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν αὐτόπτης εἰς τὴν Τύρον, τὴν Θηβαΐδα, τὴν Αἴγυπτον [16]. Ἐπειδὴ ἐξ αὐτῶν τὸ μαρτύριον τοῦ Φιλορώμου καὶ τοῦ Φιλέου εἰς τὴν Αἴγυπτον ἔγινεν ὑπὸ ἔπαρχον τὸν Κουλκιανὸν κατὰ τὰ σωζόμενα μαρτυρολόγια, οὗτος δὲ ὑπηρέτησεν ἐκεῖ μέχρι τοῦ 306, ἡ περιοδεία τοῦ Εὐσεβίου πρέπει νὰ ἐπραγματοποιήθη εἰς τὴν πρώτην φάσιν τοῦ διωγμοῦ καὶ ὄχι περὶ τὸ 310, ὡς ἰσχυρίζονται πολλοὶ ἐρευνηταί. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον δὲν συνελήφθη τότε ὁ Εὐσέβιος, ἐνῷ συνελήφθησαν ἄλλοι ἐκ τῶν κύκλων του.

Ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Καισάρειαν πιθανῶς τὸ 306 καὶ τὸ ἑπόμενον ἔτος συνελήφθη μετὰ τοῦ Παμφίλου, ἐγκλεισθεὶς δὲ εἰς τὰς φυλακὰς ἐβοήθει αὐτὸν εἰς τὴν σύνταξιν τῆς ἀπολογίας ὑπὲρ τοῦ Ὠριγένους. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Πάμφιλος ἀπεκεφαλίσθη, αὐτὸς εἶχεν ἤδη πρὸ καιροῦ ἐλευθερωθῆ. Βραδύτερον κατηγορήθη δι' ἀποστασίαν. Ὁ μὲν Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας λέγει, «οὐκ Εὐσέβιος ὁ ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης ἐπὶ θυσίᾳ κατηγορεῖτο ὑπὸ τῶν σὺν ἡμῖν ὁμολογητῶν;» [17], ὁ δὲ Ποτάμων Ἡρακλείας ἐβεβαίωνεν ἐνώπιον τῆς συνόδου τῆς Τύρου ὅτι ὁ Εὐσέβιος, ἐνῷ ἦτο ἔγκλειστος μετ' αὐτοῦ, ἔπειτα ἠλευθερώθη αἰφνιδίως, ἄρα δι' ἀποστασίας [18]. Δὲν δυνάμεθα νὰ δώσωμεν προσοχὴν εἰς τὰς καταγγελίας ταύτας διὰ πολλοὺς λόγους, καὶ δὴ πρῶτον μὲν διότι δὲν εἶναι οὔτε ἡ μία οὔτε ἡ ἄλλη ἐπιβεβαιωτική, ἀλλ' εἶναι καὶ αἱ δύο ἐπιφυλακτικαί, δεύτερον διότι αἱ κατηγορίαι ἐκτοξεύονται διὰ πρώτην φορὰν τὸ 335 ὅτε ὁ Εὐσέβιος ἦτο εἰς τὸ προσκήνιον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἔριδος, τρίτον διότι αὗται δὲν ἀφήνουν τόπον δι' ἐξήγησιν τῆς ἐκλογῆς του εἰς ἐπίσκοπον ὀλίγον μετὰ τὴν παῦσιν τῶν διωγμῶν, τέταρτον δὲ διότι ὁ Εὐσέβιος ὁμιλεῖ πλειστάκις περὶ τῶν διωγμῶν ὡς στεφάνου τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐξυμνεῖ τοὺς ὑπο-

15. Ἐκκλ. Ἱστορία 8, 7 ἑέ.
16. Ἐκκλ. Ἱστορία 8, 7 - 9.
17. Ἀπολογία κατ' Ἀρειανῶν 8, PG 25, 261.
18. Ἐπιφανίου, Πανάριον 68, 8.

στάντας τὸ μαρτύριον, ὅπερ θὰ ἦτο ἀδιανόητον δι' ἄνδρα δειλιάσαντα ἐνώπιον αὐτοῦ.

Τὸ πιθανώτερον λοιπὸν εἶναι ὅτι ὁ Εὐσέβιος κατὰ τὴν διάρκειαν σχετικῆς χαλαρώσεως τοῦ διωγμοῦ, τὸ 308 ἢ 309, ἠλευθερώθη καὶ βραδύτερον παρηκολούθησε τὸ μαρτύριον τοῦ διδασκάλου του. Τὴν 30 Ἀπριλίου 311 ἐτοιχοκολλήθη εἰς τὴν Νικομήδειαν τὸ διάταγμα περὶ καταπαύσεως τοῦ διωγμοῦ, τὸ ὁποῖον ὅμως διὰ τὴν Ἀνατολὴν παροδικῶς μόνον ἴσχυσε, τέλος δὲ ἐπεκράτησε καθολικὴ εἰρήνη μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς ἀποφάσεως τοῦ Μεδιολάνου (313).

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον τῶν μετακινήσεων, ἀνησυχιῶν καὶ θλίψεων, ὁ Εὐσέβιος ὄχι μόνον δὲν διέκοψε τὸ συγγραφικὸν ἔργον, ἀλλὰ καὶ ἔδωσεν ὅ,τι καλύτερον εἶχεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Τὸ ἀπολογητικὸν ἔργον ἦτο πολύπτυχον, μία δὲ ἀπὸ τὰς πτυχὰς αὐτοῦ ἦτο καὶ ἡ ἀπόρριψις τῆς κατηγορίας ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ὀρθῶς διώκεται, διότι εἶναι νέα θρησκεία. Εἰς τὰ ἀπολογητικά του συγγράμματα ὁ Εὐσέβιος προσεπάθει βεβαίως ν' ἀποδείξῃ τὸ ἀντίθετον, ὅτι ἦτο παλαιὰ ὡς ὁ Ἀβραάμ, ἀλλ' ἤθελε νὰ ἀποδείξῃ τοῦτο ἱστορικῶς. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, ὁ ὁποῖος τὸν ὡδήγησεν εἰς τὸ νὰ συντάξῃ τοὺς *Χρονικοὺς κανόνας*, εἰς τοὺς ὁποίους περιλαμβάνει πολὺ ἱστορικὸν ὑλικὸν διὰ τὴν πρὸ Χριστοῦ καὶ τὴν μετὰ Χριστὸν ἐποχήν. Μέρος τοῦ ὑλικοῦ τούτου, ἡ συλλογὴ τῶν μαρτυρολογίων καὶ ἄλλο πηγαῖον ὑλικὸν ἀπετέλεσαν τὴν βάσιν τῆς *Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας* τὴν ὁποίαν συνέταξε τὸ 312.

Ἀπὸ τοῦ 280 ἐπίσκοπος εἰς τὴν Καισάρειαν ἦτο ὁ Ἀγάπιος ἀλλὰ δὲν εἶναι γνωστὸν πότε ἀπέθανεν οὗτος καὶ πότε ἀνέλαβεν ὁ φερόμενος ὡς διάδοχός του Ἀγρικόλας, ὁ ὁποῖος μετέσχε τῆς συνόδου τῆς Ἀγκύρας (314). Ἐν πάσῃ περιπτώσει προφανῶς εἷς ἐκ τῶν δύο τούτων προεχείρισεν εἰς πρεσβύτερον τὸν Εὐσέβιον. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ Ἀγρικόλας δὲν ἐπέζησεν ἐπὶ μακρὸν τῆς ὡς ἄνω συμμετοχῆς του καὶ ὁ ἐξεταζόμενος ἐδῶ ἐκκλησιαστικὸς ἀνὴρ εὐλόγως κατέλαβε τὴν θέσιν του τὸ 315.

Ἐπεδόθη μὲ ἰδιαίτερον ζῆλον εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἔργον

καὶ κατανοῶν τὰς ἀνάγκας ἐκ τῆς ἀποτόμου αὐξήσεως τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας κατέστησεν ἐπί τινα χρόνον κύριον μελέτημά του τὴν ἐπισκευὴν καὶ ἐπέκτασιν τῶν παλαιῶν τόπων λατρείας καὶ κυρίως τὴν ἵδρυσιν νέων, ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν ἵδρυσιν μεγαλοπρεποῦς ναοῦ ὑπεράνω τοῦ τόπου εἰς τὸν ὁποῖον ἀνεκαλύφθη ὁ Πανάγιος τάφος καὶ μετέσχεν εἰς τὰ ἐγκαίνια τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τῆς Τύρου, κατὰ τὰ ὁποῖα ἐξεφώνησεν ἐκτενῆ πανηγυρικὸν λαβόντα θέσιν εἰς τὸ τελευταῖον βιβλίον τῆς *Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας*[19], ὡς ρητορικὸν δεῖγμα ὑψηλῆς τέχνης.

Συνεδέθη ἐπίσης τότε διὰ στενῆς καὶ εἰλικρινοῦς φιλίας μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου. Μετὰ πολυχρόνιον μελέτην τῆς ἱστορίας καὶ τῆς χριστιανικῆς γραμματείας διεμόρφωσε τὴν γνώμην ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ἄγεται εἰς πολιτικὴν καὶ πνευματικὴν ἑνότητα. Ὅπως ὁ Θεὸς εἶναι μονοκράτωρ εἰς τὸ σύμπαν, οὕτω ὁ αὐτοκράτωρ ὤφειλε νὰ κυριαρχῇ ἐπὶ τῆς γῆς, πολὺ δὲ περισσότερον τοῦτο ἔπρεπε νὰ συμβῇ τώρα, ὅτε ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ὁριστικῶς στραφῆ εἰς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ εἶχε καταστῆ μονοκράτωρ (324). Αἱ ἰδέαι καὶ αἱ ἐλπίδες τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Εὐσεβίου εἶχον συμπέσει μέχρις σημείου ὥστε νὰ δικαιολογῆται πλήρως ἡ στενὴ φιλία ἡ ὁποία τοὺς συνέδεσεν· ἡ δὲ φιλία αὕτη κατηύθυνεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Εὐσέβιος εἶχεν ἀνατραφῆ εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν τῆς ὠριγενιστικῆς θεολογικῆς παραδόσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Υἱὸς κατεῖχε μὲν τὴν θέσιν Θεοῦ, ἀλλ᾽ ἐθεωρεῖτο κατώτερος τοῦ Πατρός. Ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶναι παράδοξον ὅτι, ὅτε ὁ Ἄρειος διετύπωσε τὰς ὑποτιμητικὰς περὶ τοῦ Υἱοῦ δοξασίας, ἐτάχθη μὲ τὸ μέρος αὐτοῦ, ἂν καὶ ὄχι μὲ πολλὴν θέρμην, διότι ἔκρινε τὸ πρόβλημα ἀκανθῶδες. Οὕτως ἢ ἄλλως ἠγκαινιάσθη τώρα ἕνα νέον δι᾽ αὐτὸν στάδιον δραστηριότητος, τὸ ὁποῖον δὲν τοῦ ἥρμοζε τόσον πολύ.

Εἰς ἀπάντησιν ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀλε-

---

19. Ἐκκλ. Ἱστορία 10, 4.

ξανδρείας ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ ἀποκατάστασιν τοῦ 'Αρείου, ἐπειδὴ δὲ ὁ 'Αλέξανδρος ἠρνήθη, οὗτος διὰ ἀποφάσεως συνόδου τῶν ἐπισκόπων Παλαιστίνης προέτεινε ν' ἀναλάβῃ ὁ Ἄρειος τὸ λειτούργημά του ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι θὰ ὑπακούῃ εἰς τὸν ἐπίσκοπόν του. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 325 συνῆλθον εἰς τὴν 'Αντιόχειαν 56 ἐπίσκοποι πρὸς ἐκλογὴν διαδόχου τοῦ ἀποθανόντος ἀρχιεπισκόπου Φιλογονίου καὶ συζήτησιν ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων. 'Αφοῦ ἐξέλεξαν τὸν Εὐστάθιον, συνέταξαν ἐπιστολὴν διασωθεῖσαν [20], ἡ ὁποία φανερώνει ὅτι ἡ σύνοδος αὕτη συνεζήτησε καὶ τὸ θέμα τῆς ἐν 'Αλεξανδρείᾳ ἔριδος. Τὰ μέλη τῆς συνόδου ἐπέκριναν τὴν διδασκαλίαν τοῦ 'Αρείου πλὴν τριῶν, τοῦ Εὐσεβίου ἡμῶν, τοῦ Θεοδότου Λαοδικείας, φίλου του, καὶ τοῦ Ναρκίσσου Νερωνιάδος, οἱ ὁποῖοι, διαφωνήσαντες, ἀπεδοκιμάσθησαν ὡς παρεκτραπέντες τῆς ὀρθοδοξίας, ἀλλ' ἔτυχον τοῦ δικαιώματος τῆς μετανοίας· τρόπον τινὰ παρεπέμφθησαν δι' ὁριστικὴν κρίσιν εἰς τὴν σύνοδον τῆς Νικαίας συγκληθεῖσαν ἤδη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, μὲ ἀρχικὴν ἕδραν τὴν Ἄγκυραν.

Εἰς τὴν μεγάλην ταύτην σύνοδον κατὰ τὴν πρώτην συνεδρίαν δεξιὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκάθητο κάποιος Εὐσέβιος, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν προσεφώνησεν, ὑπετέθη δὲ ὅτι οὗτος ἦτο ὁ Καισαρείας ὡς φίλος αὐτοῦ, ἐνῷ εἶναι σχεδὸν βέβαιον ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τοῦ Εὐσεβίου Νικομηδείας, ὡς ἐπισκόπου τῆς τότε αὐτοκρατορικῆς πρωτευούσης καὶ συγγενοῦς τοῦ αὐτοκράτορος. Ἄλλωστε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶναι οὗτος ὁ Καισαρείας διότι κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἦτο ὑπόδικος. 'Υπαβαλὼν οὗτος τὸ σύμβολον τῆς 'Εκκλησίας του, ἄχρουν ὡς πρὸς τὸ θεμελιῶδες θέμα τῆς διχογνωμίας, ἔγινε δεκτὸς εἰς κοινωνίαν ὑπὸ τῆς συνόδου, τότε δὲ ἦτο ἡ πρώτη φορὰ καθ' ἣν ἐξεδηλώθη ἡ πρὸς αὐτὸν βασιλικὴ εὔνοια, συμβαλοῦσα εἰς τὴν ἐπιτάχυνσιν τῆς ἀποκαταστάσεώς του. 'Η σύνοδος, συνεχίζουσα τὰς ἐργασίας της ἐπὶ τοῦ ἀρειανικοῦ προβλήματος, ἠσχολήθη μὲ τὴν

20. 'Εν E. Schwartz, «Zur Geschichte des Athanasius», Nachrichten von Göttingen, σ. 27 ἑξ.

σύνταξιν ένὸς γενικοῦ συμβόλου, κατ' ἀπαίτησιν δὲ τοῦ αὐτοκράτορος ἔλαβεν ἀρχικῶς ὡς βάσιν τὸ ὡς ἄνω σύμβολον τοῦ Εὐσεβείου, ὅστις εἰς τὴν ἀνάλυσίν του διετύπωσεν ἀπόψεις φιλαρειανικὰς [21], ὁπότε αὕτη προεχώρησεν αὐτοτελῶς. Ὁ Εὐσέβιος ὑπέγραψε τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας μετὰ δισταγμοῦ, πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, ἡ δὲ Ἐκκλησία του ἐξεπλάγη διὰ τὴν ἐνέργειάν του ταύτην καὶ ἐχρειάσθη οὗτος νὰ δικαιολογηθῇ δι' αὐτὴν μὲ ἐπιστολήν του.

Ἂν ὁ Εὐσέβιος ὑπέγραψε τὸ σύμβολον μὲ τὸν ὅρον «ὁμοούσιος» χαριζόμενος εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὁ τελευταῖος, ἀφοῦ ἐπὶ τρία περίπου ἔτη ὑπεστήριζε τὰς ἀποφάσεις τῆς Νικαίας, ἔπειτα ἀπέδωσε τὰ ἴσα· ἐπηρεαζόμενος ὑπ' ἐκείνου μετέβαλε τακτικὴν καὶ ἐτάχθη μὲ τὸ μέρος τῶν μετριοπαθῶν φιλαρειανῶν. Ἐναντίον τῶν Ὀρθοδόξων ἠγωνίσθη καὶ ὁ Εὐσέβιος, συμμετασχὼν εἰς πολλὰς συνόδους, καὶ πρῶτον εἰς τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ (327), ἔνθα κατηγορήθη ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου Ἀντιοχείας ἐπὶ ἀπιστίᾳ ἔναντι τῆς συνόδου τῆς Νικαίας καὶ αὐτὸς κατηγόρησε τὸν Εὐστάθιον ὡς σαβελλιανιστήν.

Τὸ 330 σύνοδος ἐν Ἀντιοχείᾳ μὲ συμμετοχὴν 250 ἐπισκόπων κατὰ τὸν Φιλοστόργιον [22], περιλαμβανομένου καὶ τοῦ Εὐσεβίου, κατεδίκασε τὸν Εὐστάθιον ὡς δῆθεν σαβελλιανιστὴν καὶ ὡς ὑβρίσαντα τὴν βασιλομήτορα. Μετὰ ταῦτα ἦλθε στιγμὴ καθ' ἣν ὁ Εὐσέβιος ἔδειξε τὴν περιφρόνησίν του πρὸς τὰ ἀξιώματα, ἀρνηθεὶς νὰ καταλάβῃ τὴν προσφερομένην εἰς αὐτὸν ἕδραν τῆς Ἀντιοχείας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ διαδεχθέντος τὸν Εὐστάθιον Παυλίνου καὶ ἐπαινεθεὶς διὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἦτο εὔλογον ὅτι ὁ Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας, μὴ ἔχων ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἀμεροληψίαν του, ἠρνήθη νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν ἐν τῇ ἕδρᾳ του συγκληθεῖσαν σύνοδον (334) ὡς κατηγορούμενος, διὸ

---

21. Ἀθανασίου, Περὶ δόγματος Νικαίας, 3.
22. Ἐκκλ. Ἱστορία 3, 7.

αὕτη ἀνασυνεκλήθη ὑπὸ τὴν προεδρίαν τούτου εἰς τὴν Τύρον (335), ὁπότε ἐκεῖνος προσῆλθε καὶ κατεδικάσθη βάσει ἀνακριβῶν καὶ ἐπισφαλῶν μαρτυριῶν.

Οἱ ἀρειανίζοντες ἐπίσκοποι, οἱ μετέχοντες τῆς συνόδου ταύτης, μετέβησαν ἀκολούθως ἐν σώματι εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα διὰ τὸν ἐγκαινιασμὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, κατὰ τὸν ὁποῖον φυσικὰ τὸν πανηγυρικὸν ἐξεφώνησεν ὁ Εὐσέβιος, ἀπὸ ἐκεῖ δὲ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν μετέβησαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ ὡς ἄνω ἐκκλησιαστική του δραστηριότης δὲν ἦτο τοιαύτη ὥστε νὰ προκαλέσῃ παραμέλησιν τῶν ἄλλων πνευματικῶν του ἀσχολιῶν, καὶ δὴ τῆς συγγραφικῆς, ἡ ὁποία ἀπὸ τῆς ἀναδείξεώς του εἰς ἐπίσκοπον ἐστρέφετο εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν Γραφῶν καὶ τὴν ἀπὸ πάσης πλευρᾶς διαφώτισίν των. Μέρος αὐτῆς τῆς ἐργασίας του ἔχει διασωθῇ μέχρις ἡμῶν.

Πρὸς τὸ τέλος τῆς σταδιοδρομίας του ἠσχολήθη μὲ δύο ἄλλα ἀντικείμενα καὶ παρήγαγε δύο ἔργα ἐντὸς ἐλαχίστου χρόνου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μαρτυρεῖ τὴν ταχύτητα μὲ τὴν ὁποίαν ἔγραφε πάντοτε. Τὸ πρῶτον εἶναι ἡ ἀναίρεσις τῶν δοξασιῶν τοῦ Μαρκέλλου Ἀγκύρας, κατόπιν ἀναθέσεως τῆς συνόδου τῶν ἐπισκόπων οἱ ὁποῖοι εἶχον μεταβῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ οἱ ὁποῖοι εἶχον καταδικάσει ἤδη αὐτὰς (336), δι' ἑνὸς διμεροῦς ἔργου.

Τὸ δεύτερον ὑπῆρξεν ἡ ἐκπλήρωσις ἑνὸς χρέους πρὸς τὸν αὐτοκράτορα. Οἱ ἐπίσκοποι ἐκεῖνοι μετέβησαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀκριβῶς διὰ νὰ μετάσχουν εἰς τὸν ἑορτασμὸν τῆς τριακονταετηρίδος τοῦ αὐτοκράτορος, ἐπὶ τῇ ὁποίᾳ τὸν πανηγυρικὸν ἐξεφώνησεν ὁ Εὐσέβιος. Μετὰ δύο ἔτη ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέθανεν, ὀλίγον μετὰ τὸ Πάσχα τοῦ 337, καὶ ὁ φίλος του ᾐσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ βιογραφήσῃ αὐτὸν κατὰ τρόπον ἐγκωμιαστικόν.

Διαβιώσας ἡσυχότερον κατὰ τὰ τρία ἢ τέσσερα τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του, ἀπέθανε περὶ τὸ 340. Τὸ ἑπόμενον ἔτος ἐμφανίζεται ὡς ἐπίσκοπος Καισαρείας ὁ μαθητής του Ἀκάκιος, ὁ ὁποῖος συνέταξε καὶ τὸν ἀπολεσθέντα βίον του.

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ

Εἶναι δύσκολον νὰ εὑρεθῇ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πολυμαθέστερος ἀνὴρ ἀπὸ τὸν Εὐσέβιον μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Χριστιανῶν. Εἶχεν ἐπιδοθῇ εἰς τὴν μελέτην κατὰ βάθος καὶ κυρίως κατ' ἔκτασιν τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ὡλοκληρωμένην μορφὴν τῶν κειμένων, ἂν καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐχρησιμοποίει ἐνίοτε ἀνθολόγια ἀπὸ τὰ εὐρέως κυκλοφοροῦντα τότε, καὶ τὰ ἔργα του περιέχουν ἐν ἀφθονίᾳ παραθέματα ἐκ κλασικῶν κειμένων.

Ἐκ τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν ἱστορικῶν τῆς φιλοσοφίας εἶχε μελετήσει προσεκτικῶς τὸν Πλάτωνα, τὸν Πλούταρχον, τὸν Διογένην Λαέρτιον, χωρὶς νὰ ἔχῃ παραμελήσει τελείως τοὺς ἄλλους. Καὶ ἐτόνιζε μὲν συγχρόνως ὡς ἀπολογητὴς τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἀλλ' ἀνεγνώριζε καὶ τὰ ἐπιτεύγματα αὐτῆς, εὕρισκε δὲ τὸν Πλάτωνα νὰ ἔχῃ πολλὰ σημεῖα συγγενείας πρὸς τὴν χριστιανικὴν σκέψιν.

Δὲν τοῦ ἦσαν ἄγνωστοι οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ ῥήτορες, ἀλλ' ὑπεράνω ὅλων εἶχεν οἰκειότητα μὲ τοὺς ἱστορικούς, ἀπὸ τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Θουκυδίδου μέχρι τοῦ Διονυσίου Ἁλικαρνασσέως· Φυσικὰ μετὰ δισταγμοῦ ἐχρησιμοποίει τὰς λατινικὰς πηγάς.

Ἡ ἄλλη πηγὴ ἐμπνεύσεως καὶ ἀντλήσεως ὑλικοῦ, ἡ ἁγία Γραφή, κατέχει διαρκῶς τὴν σκέψιν τοῦ Εὐσεβίου· τὴν ἡρμήνευσε καὶ τὴν διεσάφησε ποικιλοτρόπως, ἀλλὰ καὶ τὴν κατέστησε κέντρον τῶν ἐνδιαφερόντων του.

Ἡ ἔκφρασις τοῦ Εὐσεβίου εἶναι σοβαρὰ καὶ ταυτοχρόνως στρυφνή. Ἂν καὶ ἐθεωρεῖτο ὁ καλύτερος ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ τῆς ἐποχῆς του, πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι πολὺ ὀλίγοι κατώρθωνον νὰ παρακολουθήσουν τὰς σκέψεις του λόγῳ τῆς στρυφνότητος τοῦ ὕφους του [23].

Ὁ ὄγκος τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ εἶναι πράγματι μέγας,

---

23. Τοῦτο παρατηρεῖ ἤδη ὁ Φώτιος, Μυριόβιβλος 13.

ἀλλ' εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐπαναλαμβάνει ἑαυτόν, κατὰ δύο μάλιστα τρόπους· πρῶτον δι' ἐνσωματώσεως χρησίμου ὑλικοῦ ἀπὸ ἑνὸς συγγράμματος εἰς ἄλλο καὶ δεύτερον διὰ διαδοχικῶν ἀναθεωρήσεων τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ. Οὕτω πολλὰ ἔργα του σώζονται ἀκόμη καὶ σήμερον, τοὐλάχιστον μερικῶς, εἰς διπλᾶς παραλλαγάς, ἄλλων δυνάμεθα ν' ἀνιχνεύσωμεν τὴν ποικιλίαν τῶν παραλλαγῶν διὰ τῶν σωζομένων ἀποσπασμάτων καὶ μαρτυριῶν.

Ἕνα πρῶτον περιωρισμένον κατάλογον ἔργων του δυνάμεθα νὰ καταρτίσωμεν ἀπὸ σποραδικὰς σημειώσεις αὐτοῦ εἰς τὴν *Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν* καὶ εἰς ἄλλα γραπτά του. Ὁ Ἱερώνυμος, ἐνῷ παραθέτει ἕνα ἐξαιρετικῶς πλούσιον κατάλογον [24], σημειώνει ὅτι πέραν αὐτῶν ὁ Εὐσέβιος ἔγραψε καὶ ἄλλα infinita volumina. Τὰ σωζόμενα ἔργα ἀποτελοῦν μικρὸν μόνον μέρος τῆς ὅλης ἐργασίας αὐτοῦ, ἀλλὰ παρὰ ταῦτα καταλαμβάνουν πολυαρίθμους τόμους.

Θὰ ἐξετάσωμεν ταῦτα ταξινομοῦντες αὐτὰ εἰς τέσσαρας βασικὰς κατηγορίας, εἰς τὰς ὁποίας ἐντάσσομεν καὶ τὰς ἐπιστολὰς καὶ τὰς ὁμιλίας: *ἀπολογητικά*, *ἱστορικά*, *ἑρμηνευτικά*, *δογματικά*.

α΄. Ἀπολογητικὰ

Ἡ ἀπολογητικὴ ἀπετέλεσε τὴν νεανικὴν ἀπασχόλησιν τοῦ Εὐσεβίου, ὁλοκληρωθεῖσαν ὅμως πολὺ βραδύτερον κατὰ τὴν προχωρημένην ἡλικίαν αὐτοῦ. Εἶναι εὔλογον ὅτι αὕτη προεκλήθη ἀπὸ τὴν πολεμικὴν ἐθνικῶν λογίων, οἱ ὁποῖοι εἰς μίαν ἐποχὴν χαλαρώσεως τοῦ ὑλικοῦ διωγμοῦ κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ᾐσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ κτυπήσουν τὴν νέαν αὐτὴν θρησκείαν μὲ τὰ ὅπλα τῆς διανοήσεως, διὰ νὰ τῆς ἀφαιρέσουν τὴν ἑλκυστικήν της αἴγλην. Βασικῶς τὴν πολεμικὴν καθωδήγει πλέον ὁ Νεοπλατωνισμός, ὁ ὁποῖος προελθὼν ἀπὸ μίαν σύζευξιν Χριστιανισμοῦ καὶ Πλατωνισμοῦ, τώρα ἐξελίχθη εἰς ἀντίπαλον αὐτοῦ. Ἡ ἀπολογητική τοῦ Εὐσεβίου εἶναι ἐπιτυχεστέρα τῆς τῶν παλαιοτέρων ἀπολογητῶν

24. De viris illustribus 81.

κατὰ τὸ ὅτι ἐπικαλεῖται ἐπιχειρήματα ἀπὸ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν τῆς ὁποίας ἦτο ἄριστος κάτοχος.

Εἰς τὰ τέλη τοῦ γ' αἰῶνος φαίνεται ὅτι προεκάλεσεν ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν τὸ ὀγκῶδες ἀντιχριστιανικὸν ἔργον τοῦ Πορφυρίου, ἐκ 15 βιβλίων, ἂν καὶ μᾶλλον ἀπὸ ὀλίγους λογίους θὰ ἀνεγινώσκετο. Τοῦτο ἀπετέλεσε τὸ κίνητρον ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἀντιχριστιανικῆς πολεμικῆς καὶ εἰς ἄλλους κύκλους, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἀναζωογόνησιν τῆς χριστιανικῆς ἀπολογητικῆς. Ὁ Εὐσέβιος, καθὼς προήγετο εἰς τὴν μελέτην τῶν θεολογικῶν προβλημάτων, ἐσχεδίαζεν ἀπάντησιν εἰς τὸν Πορφύριον, τὴν ὁποίαν ἡτοίμασεν περὶ τὸ 303 μὲ τὸ ὀγκῶδες ἐξ 25 βιβλίων σύγγραμμά του *Κατὰ Πορφυρίου*, τὸ ὁποῖον εἶναι ἴσως τὸ πρῶτον ἀπολογητικὸν ἔργον του ἢ καὶ τὸ πρῶτον ὅλων τῶν ἔργων του. Ὅπως καὶ τοῦ Πορφυρίου, οὕτω καὶ αὐτοῦ τὸ ἔργον ἐχάθη, ὀλίγα δὲ μόνον παραθέματα ἐξ αὐτοῦ ἀπαντοῦν εἰς κείμενα τοῦ Ἱερωνύμου [25]. Πολὺς χῶρος αὐτοῦ ἀφιερώνετο εἰς τὴν ἑρμηνείαν βιβλικῶν κειμένων τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποίει διὰ τὸν ἰδικόν του σκοπὸν ὁ Πορφύριος.

Ὁ ἔπαρχος Βιθυνίας κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ μεγάλου διωγμοῦ τοῦ 303 καὶ διοικητὴς τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τοῦ 306 Ἱεροκλῆς συνέταξε δοκίμιον ὑπὸ τὸν τίτλον *Λόγος Φιλαλήθης*, κατὰ μίμησιν τοῦ Ἀληθοῦς Λόγου τοῦ Κέλσου, εἰς τὸ ὁποῖον προσεπάθει κυρίως ν' ἀποδείξῃ ὅτι ὁ Ἀπολλώνιος Τυανεὺς διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ ἔργου του ἀνεδείχθη εἰς προσωπικότητα ἀξίαν ὄχι ἁπλῶς θαυμασμοῦ, ἀλλὰ σχεδὸν λατρείας. Οἱ ἀσχοληθέντες προηγουμένως μὲ τὸν Ἀπολλώνιον Μάξιμος Αἰγεύς, Δάμις, καὶ κυρίως Φιλόστρατος, τοὺς ὁποίους ὁ Ἱεροκλῆς χαρακτηρίζει ὡς σοφοὺς καὶ φιλοσόφους, δὲν εἶχον φθάσει τόσον μακρὰν εἰς ἓν εἶδος ἀποθεώσεως τοῦ ἥρωός των, τὸν ὁποῖον ὁ τελευταῖος προσφέρει εἰς τὰ πλήθη ὡς ἕνα τύπον ἀντὶ - Χριστοῦ. Ὀλίγον μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ δοκι-

25. Commentarium in Daniel, πρόλογος. Commentarium in Matthaeum 24, 16.

μίου τούτου, καὶ δὴ ἀμέσως μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ διωγμοῦ, συνέταξεν ὁ Εὐσέβιος τὸ ἰδικόν του μικρὸν δοκίμιον *Πρὸς τὰ τοῦ Ἱεροκλέους εἰς Ἀπολλώνιον τὸν Τυανέα*, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνασκευάζει μὲ πολλὴν δεξιότητα τὰς θέσεις τοῦ Ἱεροκλέους [26].

Ἀντιρρήσεις ἐθνικῶν κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀνεσκεύαζεν εἰς τὸ ἀπολεσθὲν ἔργον *Ἔλεγχος καὶ Ἀπολογία*, ὑπενθυμίζον διὰ τοῦ τίτλου παλαιότερον ἔργον τοῦ Διονυσίου Ἀλεξανδρείας. Συνετάχθη καὶ αὐτὸ τὴν ἰδίαν περίπου ἐποχὴν μὲ τὰ ἀνωτέρω, ἤτοι εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ δ' αἰῶνος. Ὁ Φώτιος βεβαιώνει ὅτι ἐξετείνετο εἰς δύο βιβλία καὶ ἐκυκλοφορεῖτο εἰς δύο παραλλαγάς, τῶν ὁποίων προφανῶς ἡ δευτέρα ἀπετέλει νέαν ἔκδοσιν αὐτοῦ [27].

Τοὺς ὡς ἄνω ἐπωνύμους καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀνωνύμων πολεμίων τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶχεν ὑπ' ὄψιν, ὅταν συνέτασσε τὸ ἔργον *Καθόλου στοιχειώδης εἰσαγωγή*, ἐκτεινόμενον εἰς 10 βιβλία. Αἱ σωζόμεναι *Περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητικαὶ ἐκλογαί*, αἱ ὁποῖαι περιέχουν ἐκλεκτὰ τεμάχια τῆς Π. Διαθήκης περὶ ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ ὑπομνηματισμένα [28], ἀποτελοῦν ἀκριβῶς τὰ βιβλία 6 - 9 τοῦ ἔργου τούτου, ὡς σαφῶς καταφαίνεται ἀπὸ ἐσωτερικὰς μαρτυρίας. Αἱ ἐκλογαὶ αὐταὶ συνίστων τὸ δεύτερον μέρος τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν ἔργου καὶ ἐξετείνοντο εἰς πέντε βιβλία (ἤτοι 6 - 10 τοῦ ὅλου), τὸ δὲ πρῶτον κατελάμβανε τὰ πέντε πρῶτα. Οἱ δύο τίτλοι ἔργων τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ὁ Φώτιος, χωρὶς νὰ δίδῃ ἄλλας πληροφορίας[29], *Ἐκκλησιαστικὴ Προπαρασκευή* καὶ *Ἐκκλησιαστικὴ ἀπόδειξις*, δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἀντεστοίχουν εἰς τὰ δύο τμήματα τοῦ ἔργου, καθὼς δύναται νὰ εἰκάσῃ κανεὶς διὰ συγκρίσεως μὲ τοὺς τίτλους τῶν ἀμέσως κατωτέρω ἔργων.

Ἡ *Καθόλου στοιχειώδης εἰσαγωγὴ* δὲν ἦτο τίποτε περισσότερον ἀπὸ μίαν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἀπολογητικὴν καὶ βασικῶς

---

26. PG 22, 726 - 868.
27. Μυριόβιβλος 13.
28. PG 22, 1021 - 1262.
29. Μυριόβιβλος 11, 12.

περιεῖχε κείμενα γραφικὰ καταλλήλως ταξινομούμενα καὶ ἑρμηνευόμενα, εἰς χρῆσιν μάλιστα τῶν μαθητῶν τῆς σχολῆς τοῦ Παμφίλου. Ἐν πάσῃ περιπτώσει αὕτη ἀπετέλεσε τὴν βάσιν ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίχθησαν αἱ μεγάλαι ἀπολογητικαὶ συνθέσεις τοῦ Εὐσεβίου, ἀποτελοῦσαι τρόπον τινὰ δευτέραν ἐπηυξημένην καὶ βελτιωμένην ἔκδοσιν ἐκείνης. Αὗται εἶναι τὰ ἔργα *Εὐαγγελικὴ προπαρασκευὴ* καὶ *Εὐαγγελικὴ ἀπόδειξις*, γραφέντα περὶ τὸ 315 καὶ ἀφιερούμενα εἰς τὸν Θεόδοτον Λαοδικείας, φίλον τοῦ συγγραφέως καὶ γνωστὸν ἀπὸ τὴν μετέπειτα ἀρειανίζουσαν πολιτικήν του. Μὲ σύστημα καὶ μεθοδικότητα ὁ Εὐσέβιος προσφέρει εἰς τὴν ἀπολογητικὴν γραμματείαν διὰ τῶν ἔργων του πᾶν ὅ,τι ἦτο δυνατόν.

Εἰς τὴν *Εὐαγγελικὴν προπαρασκευὴν* [30], ἡ ὁποία περιλαμβάνει 15 βιβλία, σῳζόμενα μάλιστα, ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται τοὺς πρὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ σταθμοὺς τῆς θρησκευτικῆς καὶ πνευματικῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος, ἐξ οὗ καὶ ὁ τίτλος αὐτῆς. Ὁ σκοπὸς τοῦ ἔργου δηλώνεται ἐν ἀρχῇ αὐτοῦ (1, 1), ὅπου λέγεται ὅτι ὁ ἀπολογητὴς ἔγραψε τοῦτο, «ἐπειδὴ τὸν Χριστιανισμόν τινες οὐδένα λόγον ἀποσῴζειν, ἀλόγῳ δὲ πίστει καὶ ἀνεξετάστῳ συγκαταθέσει τοὺς τῆς προσηγορίας ἐφιεμένους τὸ δόξαν κυροῦν ὑπειλήφασιν, μηδένα φάσκοντες δύνασθαι δι' ἀποδείξεως ἐναργὲς παρέχειν τεκμήριον τῆς ἐν τοῖς ἐπαγγελλομένοις ἀληθείας, πίστει δὲ μόνῃ προσέχειν ἀξιοῦν τοὺς προσιόντας». Οἱ Ἐθνικοὶ κατηγόρουν τοὺς Χριστιανοὺς ὡς προδώσαντας τὴν πατρῴαν εὐσέβειαν διὰ νὰ προσκολληθοῦν εἰς ξένα καὶ ἄθεα δόγματα. Κατὰ σειρὰν ἐξετάζονται ἐδῶ ἀπὸ πάσης δυνατῆς τότε πλευρᾶς αἱ ἐθνικαὶ κοσμολογίαι, οἱ μῦθοι, ἡ κρατικὴ θρησκεία, οἱ χρησμοί, ἡ πίστις εἰς τὴν εἱμαρμένην, καὶ ἀποδεικνύεται ὁ ἐν γένει ἀντιφατικὸς χαρακτὴρ τοῦ πολυθεϊσμοῦ (1 - 6)· ἀποδεικνύεται ἡ ἀρχαιότης τῶν πατριαρχῶν καὶ τῆς μωσαϊκῆς νομοθεσίας ἔναντι τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ ἀνωτερότης τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας ἔναντι τῆς

30. PG 21, 21 - 1408. K. Mras, Eusebius Werke, Praeparatio Evangelica (GCS), 1954 - 1956.

πολυθεΐας (7 - 10)· καὶ τέλος ἀνακρίνονται τὰ ἑλληνικὰ φιλοσοφικὰ συστήματα, τῶν ὁποίων ἡ ἔμπνευσις εὑρίσκεται εἰς τὴν ἰουδαϊκὴν σοφίαν (11 - 15). Τὸ συμπέρασμα τῆς διαπραγματεύσεως εἶναι ὅτι ὀρθῶς οἱ Χριστιανοὶ ἐγκατέλειψαν τὸν Ἐθνισμὸν διὰ νὰ ἀποδεχθοῦν τὴν ἰουδαϊκὴν σοφίαν. Μεταξὺ τῶν ἀρετῶν τοῦ ἔργου εἶναι ὅτι τὴν ἀπάντησιν εἰς τὰς κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ κατηγορίας ἀφήνει νὰ δώσουν οἱ ἴδιοι οἱ φιλόσοφοι, ὁ Πλάτων, ὁ Νουμήνιος, ὁ Πλούταρχος καὶ ἄλλοι ὀλιγώτερον γνωστοὶ ἄνδρες, τῶν ὁποίων ἐν γένει διατηρεῖ πολυάριθμα χωρία, μερικὰ μάλιστα ἀπολεσθέντα ἄλλως.

Ὁ Εὐσέβιος ἀπαντᾷ μὲ τὸ ὡς ἄνω ἔργον εἰς τοὺς Ἐθνικούς, δικαιολογῶν τὴν προσχώρησιν τῶν Χριστιανῶν εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν· τὸ ἂν ὅμως πράγματι προσεχώρησαν, δύναται νὰ γίνῃ δεκτὸν μόνον ὑπὸ αἵρεσιν. Τοῦτο ἠρνοῦντο αὐτοὶ οὗτοι οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ ὁποῖοι κατηγόρουν τοὺς Χριστιανοὺς ὅτι οὗτοι ἁπλῶς διεκδικοῦν τὰς ἐπαγγελίας τῆς Γραφῆς, χωρὶς νὰ ὑποβάλλωνται εἰς τὰς ὑποχρεώσεις τῆς ἰουδαϊκῆς θρησκείας. Ὁ ἀπολογητὴς ἀπαντᾷ εἰς αὐτοὺς μὲ τὴν *Εὐαγγελικὴν ἀπόδειξιν* [31] ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τοῦ ἀνωτέρω συγγράμματος μετὰ τοῦ ὁποίου ἐγράφη ταυτοχρόνως. Ἐκ τῶν 20 βιβλίων αὐτῆς σῴζονται τὰ 10 πρῶτα καὶ τμῆμα τοῦ 15ου. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Εὐσεβίου εἶναι ὅτι ἄλλο ἡ θρησκεία τῶν πατριαρχῶν, ἡ ὁποία ἔχει παγκόσμιον ἐπιβολὴν καὶ κῦρος, καὶ ἄλλο ὁ μωσαϊκὸς νόμος, ὁ ὁποῖος ἔχει πρόσκαιρον ἰσχύν. Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι συνέχισις καὶ ὁλοκλήρωσις τῆς θρησκείας ἐκείνης, ἐξ οὗ δικαιολογεῖται ἡ πρόσκλησις τῶν Ἐθνικῶν εἰς τὴν νέαν θρησκείαν. Ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ Λόγου, τὸ κήρυγμα, τὰ θαύματα, ὁ θάνατος αὐτοῦ, φωτίζονται διὰ τῶν προφητικῶν ἐπαγγελιῶν, περαιτέρω δὲ εἰς τὰ ἀπολεσθέντα βιβλία κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον θὰ ἐφωτίζοντο καὶ ἡ ἀνάστασις, ἡ ἀνάληψις, ἡ ἔκχυσις τοῦ Πνεύματος.

---

31. PG 22, 13 - 789. I.A. Heikel, Eusebius Werke, Demonstratio Evangelica (GCS), 1913.

Ἡ *Θεοφανία*, τῆς ὁποίας σώζονται ἑλληνιστὶ μόνον ἀποσπάσματα [32], ἀπετελεῖτο ἀπὸ πέντε βιβλία. Εὐτυχῶς μία δουλικὴ συριακὴ μετάφρασις, γενομένη πρὸ τοῦ 411, παρέχει πλήρη εἰκόνα περὶ τοῦ ἔργου τούτου, τὸ ὁποῖον ἴσως προῆλθεν ἐκ μιμήσεως τῆς ἀντιστοίχου προσπαθείας τοῦ Μ. Ἀθανασίου. Ὁ Εὐσέβιος ἐκθέτει τὴν ἱστορίαν τῆς φανερώσεως τοῦ Λόγου, τόσον εἰς τὸ σύμπαν καὶ εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, ὅσον καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ. Καθὼς τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι τὸ τελευταῖον τῶν ἀπολογητικῶν, περιέκλεισεν ἄφθονον ὑλικὸν ἀπὸ ἀντίστοιχα προηγούμενα συγγράμματα, ἐνῷ ἐξ ἄλλου εὑρεῖαν χρῆσιν αὐτοῦ κάμνει μικρὰ πραγματεία τοῦ Εὐσεβίου *Περὶ ἐνανθρωπήσεως*, συγγραφεῖσα τὸ 335 ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, ἀφιερωθεῖσα εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ προσηρτημένη τώρα εἰς τὸν *Τριακονταετηρικὸν λόγον* [33]. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ *Θεοφανία* ἐγράφη πρὸ τοῦ ἔτους τούτου, μετὰ τὸν ὁριστικὸν θρίαμβον τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος διαπνέει ταύτην, καὶ πιθανῶς περὶ τὸ 326.

β΄. Ἱστορικὰ

Ὁ Εὐσέβιος, ἱκανὸς ἀπολογητὴς καθ' ὅλα, ὡς ἱστορικὸς ὑπῆρξεν ἄφθαστος. Συνεδύαζε μέσα του τὰς δύο αὐτὰς ἰδιότητας καὶ τὰς ἀπετύπωσεν εἰς τὴν συγγραφικήν του δραστηριότητα, χρωματίζων τὴν μὲν ἀπολογητικήν του ἱστορικῶς, τὴν δὲ ἱστορίαν του ἀπολογητικῶς. Τὸ αὐτὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον συνεκέντρωνεν ἀπὸ τῆς ἐφηβικῆς του ἡλικίας, ἐχρησιμοποίησε καὶ διὰ τοὺς δυὸ τούτους τομεῖς ἐργασίας του.

Πράγματι ἡ προετοιμασία ὑπῆρξε κοινὴ δι' αὐτούς. Ἦτο ἀναγκαία ἡ προσφυγὴ εἰς τὴν ἱστορίαν διὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀρχαιότητος τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς βυθίζοντος τὰς ρίζας του εἰς τὸν Ἀβραάμ, ὥστε νὰ μὴ καταφεύγουν εἰς τὰ ἐπιχείρημα τοῦ νεω-

32. PG 24, 609 - 690.

33. Καταλαμβάνει τὰ τελευταῖα κεφάλαια αὐτοῦ, ἤτοι τὰ 11 - 18.

τερισμοῦ οἱ διῶκται· ἀλλ' ἦτο ἐπίσης ἀναγκαῖον ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας νὰ ἐνταχθῇ ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς ὅλης ἱστορίας ἐπὶ μιᾶς σταθερᾶς χρονολογικῆς βάσεως.

Καρπὸς αὐτῆς τῆς ἀνάγκης, ὡς τὴν ἀντελαμβάνετο ὁ Εὐσέβιος, ὑπῆρξε τὸ κοινῶς λεγόμενον *Χρονικὸν* αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος ὀνομάζει *Χρονικοὶ Κανόνες καὶ ἐπιτομὴ παντοδαπῆς ἱστορίας Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων*[34], συνταχθὲν εἰς πρώτην μορφὴν τὸ 304 καὶ ἀναθεωρηθὲν τὸ 326 μὲ προσθήκην τῶν κατὰ τὸν μεσολαβήσαντα χρόνον προκυψάντων στοιχείων. Ἡ διάταξις τῆς ὕλης δύναται νὰ παραπλανήσῃ τὸν μελετητὴν ὡς πρὸς τὸν τίτλον. Πράγματι τὸ ὡς πρῶτον μέρος ἐμφανιζόμενον δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο εἰμὴ εἰσαγωγή, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκθέτει ἐν συντομίᾳ τὰ περὶ τῶν χρονολογικῶν συστημάτων τῶν Χαλδαίων, Ἀσσυρίων, Ἑβραίων, Αἰγυπτίων, Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων βάσει τῶν πηγῶν κατὰ δυναστείας ἢ ἐποχάς. Εἰς τὸ κύριον μέρος προσφέρει ὅ,τι ὁ τίτλος ὑποδηλώνει· πρῶτον λεπτομερεῖς συγχρονιστικοὺς χρονολογικοὺς πίνακας βάσει τῆς εἰς τὴν εἰσαγωγὴν δοθείσης γενικῆς διαιρέσεως καὶ δεύτερον ἀναγραφὴν σπουδαίων γεγονότων κατὰ τὰ ἀντίστοιχα ἔτη συγχρονιστικῶς. Τὸ βεληνεκὲς δὲν φθάνει βεβαίως πέραν τῶν λαῶν τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Μεσοποταμίας (Χαλδαίων, Ἀσσυρίων, Ἑβραίων, Αἰγυπτίων, Ἑλλήνων, Ρωμαίων, Λυδῶν, Περσῶν κλπ.) καὶ τὸ ὑλικὸν ἀντλεῖται ἀπὸ τοὺς καλυτέρους Ἕλληνας ἱστορικοὺς καὶ τὴν Βίβλον. Εἰς τοὺς τελευταίους αἰῶνας παρεισέρχεται καὶ ὁ Χριστιανισμός, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς ἔχει προσφέρει χρονογραφικὴν παρουσίασιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου. Ἔναντι τῶν παλαιοτέρων Χριστιανῶν χρονογράφων, τοῦ Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ καὶ τοῦ Ἱππολύτου, ὁ Εὐσέβιος ἐπρωτοτύπησε διττῶς, πέραν τοῦ ὅτι ἐχρησιμοποίησε προσεκτικώτερον τὰς πηγάς· πρῶτον μὲν δὲν ἔθεσεν ὡς βάσιν διαπραγματεύσεως τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου, καθ' ὅσον τὰ ἀμέσως μετ' αὐτὴν γεγονότα εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἄγνωστα καὶ χρονολογικῶς

34. Ἐκλογαὶ προφητῶν 1, 1. Ἐκκλ. Ἱστορία 1, 1, 6.

ἐπισφαλῆ, καὶ δεύτερον, κατ᾿ ἀκολουθίαν πρὸς τὸ πρῶτον, δὲν ἐστηρίχθη εἰς τὴν ἀποκαλυπτικὴν καὶ ἰδίως εἰς τὸ γνωστὸν χωρίον τοῦ Δανιὴλ περὶ βασιλειῶν καὶ ἐσχάτων (9, 24) οὔτε ἐνδιεφέρθη γενικῶς περὶ τοῦ καθορισμοῦ τοῦ χρόνου τῶν ἐσχάτων. Ἐγκαταλείψας τὴν κατὰ χιλιετίας ἐξιστόρησιν, ἀπέρριψε τὴν χιλιαστικὴν ἄποψιν. Ὡς ἐκκίνησιν ἔλαβε τὸ ἔτος ἀκμῆς τοῦ Ἀβραάμ, τὸ 2015, καὶ τὴν ὅλην ἱστορίαν διήρεσεν εἰς πέντε περιόδους, ἤτοι α) ἀπὸ Ἀβραὰμ μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Τροίας, β) ἀπ᾿ αὐτῆς μέχρι τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος, γ) ἀπ᾿ αὐτῆς μέχρι τοῦ δευτέρου ἔτους τοῦ Δαρείου, δ) ἀπ᾿ αὐτοῦ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ, ε) ἀπ᾿ αὐτοῦ μέχρι τοῦ 303 (καὶ κατὰ τὴν ἀναθεώρησιν μέχρι τοῦ 325). Τὰ σωζόμενα τμήματα τοῦ *Χρονικοῦ* ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητα, ἀλλὰ πάντως πλήρως σώζεται τοῦτο κατὰ μὲν τὴν εἰσαγωγὴν εἰς ἀρμενικὴν μετάφρασιν [36] γενομένην βάσει τῆς ἐκδόσεως τοῦ 326, κατὰ δὲ τὸ κύριον μέρος λατινικὴ μετάφρασις τοῦ Ἱερωνύμου, γενομένη ἐπίσης βάσει τῆς ἐκδόσεως τοῦ 326 [37]. Ἀλλ᾿ ὁ Ἱερώνυμος, ὡς ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος, ὄχι μόνον ἐπεξέτεινε τὴν ἔκθεσιν ὥστε νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ 378, ἀλλὰ καὶ προσέθεσεν ὑλικὸν εἰς τὰ προηγούμενα τμήματα, καὶ δὴ ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Τροίας μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους τοῦ Κωνσταντίνου· οὕτω πλέον δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν πάντοτε τί προέρχεται ἀπὸ τὸν Εὐσέβιον καὶ τί ἀπὸ τὸν Ἱερώνυμον. Πάντως τὸ χρονικὸν τοῦτο τοῦ Ἱερωνύμου κατέστη ἡ κυρία πηγὴ τῆς χρονογραφίας εἰς τὴν Δύσιν κατὰ τὸν μεσαίωνα.

Ἅμα τῇ ἀποπερατώσει τοῦ *Χρονικοῦ* ὁ Εὐσέβιος ἀντελήφθη τὴν ἀνάγκην τῆς συγγραφῆς μιᾶς ἐπιμελημένης ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶχε παραμεληθῇ μέχρι τότε. Ἐχρειάζετο ὅμως καὶ νέον ὑλικόν, πέραν τοῦ χρησιμοποιηθέντος εἰς τὸ *Χρονικὸν* καὶ πέραν τοῦ ἀποκειμένου εἰς σημειώσεις καὶ περικο-

---

35. J. Karst, Eusebius Werke V, Die Chronik aus dem Armenischen übersetzt (GCS 20), 1911 (γερμ. μετάφρασις τοῦ ἀρμενικοῦ).
37. R. Helm, Die Chronik des Hieronymus (GCS 47), 1956.

πὰς ἐκ τῆς χριστιανικῆς γραμματείας, τὸ ὁποῖον ἄλλωστε σὺν τῷ χρόνῳ διωγκώνετο.

Αὐτὸ τὸ ἐπὶ πλέον ἦτο ἡ συγκέντρωσις τῶν ὑφισταμένων μαρτυρολογίων ἀπὸ ὅλας τὰς περιοχὰς τῆς αὐτοκρατορίας, διὰ τῆς ὁποίας ἀπετελέσθη ἡ *'Αρχαίων μαρτύρων συναγωγή*, ἡ ὁποία δὲν σώζεται σήμερον εἰμὴ κατὰ τὰ εἰς τὴν 'Εκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἐνσωματωθέντα ἀποσπάσματα, ὅπου ἐπίσης ὁμιλεῖ ἐπανειλημμένως περὶ αὐτῆς [38]. Αἱ περιοδεῖαι, τὰς ὁποίας ἀνέλαβεν ὀλίγον μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ διωγμοῦ τοῦ 303 καὶ αἱ ὁποῖαι δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἄσχετοι μὲ τὴν ἀναζήτησιν τοιούτων κειμένων, ἐβοήθησαν νὰ ἐμπλουτίσῃ ὁ ἴδιος τὴν εἰκόνα του περὶ τῶν μαρτυρίων.

'Απὸ τὴν ἐμπειρίαν ταύτην προῆλθον ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ *Βίος Παμφίλου*, τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ, περιλαμβάνων ἐπίσης ἔκθεσιν περὶ τοῦ μαρτυρίου καὶ γραφεὶς εὐθὺς μετ' αὐτό, ἀπολεσθεὶς δὲ πλὴν τῶν τεμαχίων τὰ ὁποῖα περιελήφθησαν εἰς τὸ ἀμέσως ἑπόμενον σύγγραμμα [39], ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ ἔργον *Περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μαρτυρησάντων* [40], γραφὲν τὸ 313. Τὸ τελευταῖον τοῦτο περιέλαβεν ἐκθέσεις μαρτυρίων, τὰ ὁποῖα παρηκολούθησεν ὁ συγγραφεὺς προσωπικῶς, ἀλλ' ἔπειτα καὶ ἐκθέσεις δι' ἄλλα παλαιστινὰ μαρτύρια ἀπὸ τοῦ 303 μέχρι τοῦ 312. 'Εξεδόθη ὑπὸ τοῦ συγγραφέως εἰς δύο παραλλαγάς, μίαν σύντομον καὶ μίαν ἐκτενῆ. Δὲν δυνάμεθα ν' ἀποφανθῶμεν περὶ τοῦ ποία ἐξ αὐτῶν προηγήθη, ἀλλὰ πάντως ἡ σύντομος εἰς μερικὰ χειρόγραφα διατηρεῖται ὡς παράρτημα τοῦ ὀγδόου βιβλίου τῆς 'Εκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἤτοι τῆς πρώτης ἐκδόσεως καὶ ἑπομένως δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ παραλλαγὴ αὕτη προηγήθη [41]. 'Η ἐκτενὴς παραλλαγὴ σώζεται

38. 'Εκκλ. 'Ιστορία 4, 15, 47. 5, 4, 3. 5, 21, 5.
39. PG 20, 1439 - 1457.
40. PG 20, 1457 - 1520.
41. PG 20, 1457 - 1520. E. Schwartz, Eusebius Werke, GCS 9, 2 (1908) 907 - 950

ἐν μέρει μόνον ἑλληνιστὶ [42], πλήρως δὲ εἰς συριακὴν μετάφρασιν [43].

Τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον κυρίως χαρακτηρίζει τὸν Εὐσέβιον καὶ διαιωνίζει τὸ ὄνομά του, εἶναι ἡ *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* [44], ἓν τῶν λαμπροτέρων γραπτῶν μνημείων τῆς χριστιανικῆς γραμματείας, παρ' ὅλα τὰ λογοτεχνικὰ ἐλαττώματά του. Οὐδέποτε μέχρι τότε εἶχεν ἀναληφθῆ προσπάθεια συνθέσεως ἑνὸς τόσον μεγαλειώδους ἔργου, τὴν ἀνέλαβε δὲ ὁ ὑπὸ ἐξέτασιν συγγραφεὺς εἰς τὴν ὅλην προοπτικὴν τῆς προβολῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ τοῦ ὁποίου τὸν θρίαμβον διῃσθάνετο ἀπὸ πολλοῦ. Παρὰ τὸν ἀπολογητικόν του σκοπόν, συνιστάμενον εἰς τὴν κατάδειξιν τοῦ ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἔφθασεν διὰ μέσου μυρίων κινδύνων καὶ διωγμῶν εἰς τὸν τελικὸν θρίαμβον διὰ τῆς καθοδηγήσεως ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, τὰ μέσα καὶ τὰ ὑλικὰ αὐτοῦ ἐπιλέγονται βάσει τῶν ἀκριβεστέρων κανόνων ἱστοριογραφίας. Ὁ συγγραφεὺς δὲν παραλείπει νὰ προσφύγῃ εἰς πᾶσαν διαθέσιμον μαρτυρίαν (ἐκ τῶν Ἰωσήπου, Φίλωνος, Ἡγησίππου, Εἰρηναίου, Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ καὶ ἄλλων) ἰδίως ὅμως εἰς τὴν συλλογὴν πηγαίου ὑλικοῦ, ὅπως ἔπραττον οἱ δοκιμώτατοι τῶν κλασικῶν ἱστοριογράφων καὶ ἴσως περισσότερον αὐτῶν. Τὸ ἔργον του πάντως δὲν ὁμοιάζει καθ' ὅλα μὲ τὰ ἰδικά των ἀλλ' ἀποτελεῖ σαφῆ πρόοδον ἔναντι αὐτῶν, καθ' ὅσον, ἐνῷ αἱ παλαιότεραι ἱστορίαι ἠσχολοῦντο ἀποκλειστικῶς ἢ κυρίως μὲ πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ γεγονότα, τοῦτο προσφέρει γενικὴν καὶ πλήρη εἰκόνα τῆς πολιτιστικῆς καὶ πνευματικῆς καταστάσεως ὁλοκλήρου τῆς περιόδου τὴν ὁποίαν ἱστοριογραφεῖ. Ὁ συγγραφεὺς χρησιμοποιεῖ εὐρύτατα τὴν μέθοδον περιγραφῆς διὰ

---

42. Analecta Bollandiana 16 (1897), 113 - 139, καὶ εἰς ἔκδοσιν E. Schwartz.

43. W. Cureton, History of the Martyrs of Palestine by Eusebius, London, 1861. Εὑρέθησαν καὶ τμήματα γεωργιανῆς μεταφράσεως.

44. E. Schwartz, Eusebius Werke, GCS 9 (3 τόμοι), 1903 - 1909. PG 20, 45 - 906.

παραθέσεως χωρίων ἀπὸ παλαιότερα συγγράμματα, ἄλλοτε δὲ δίδει εἰς τὸ ἔργον γραμματολογικὸν χαρακτῆρα.

Ἡ *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία* ἔχει τὴν ἱστορίαν της. Κατ' ἀρχὰς συνετάχθησαν τὰ ὀκτὼ πρῶτα βιβλία, τὸ 312, εἰς τὰ ὁποῖα περιελήφθησαν ἐκθέσεις περὶ τῶν ἀποστολικῶν διαδοχῶν, τῶν ἐκκλησιαστικῶν προσωπικοτήτων, τῶν αἱρέσεων, τῆς τιμωρίας τῶν Ἰουδαίων, τῶν διωγμῶν καὶ τῶν μαρτυρίων. Ἀλλ' αἱ ταχεῖαι μεταβολαὶ καταστάσεως ἠνάγκασαν τὸν συγγραφέα νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ ἐγχείρημα προσθέτων τὸ σχετικὸν μὲ τὴν ἀνανέωσιν τοῦ διωγμοῦ ὑπὸ Λικινίου καὶ τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ ὑλικὸν εἰς ἓν ἀκόμη βιβλίον, τὸ ἔνατον, τὸ 313. Περὶ τὸ 316 προσέθεσε τὸ τελευταῖον βιβλίον τὸ 10, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκφράζεται ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ συγγραφέως διὰ τὸν θρίαμβον τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τέλος τὸ 324 προσετέθησαν τὰ τελευταῖα κεφάλαια. Εἰς ἕκαστον στάδιον ἐπεξεργασίας ἀφ' ἑνὸς μὲν προσετίθετο ὑλικόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀφῃρεῖτο ἢ προσηρμόζετο τὸ ὑπάρχον, οὕτως ὥστε νὰ γίνεται λόγος περὶ τεσσάρων ἐκδόσεων τοῦ ἔργου. Τὸ κείμενον τοῦ συγγράμματος διετηρήθη διὰ πλήθους χειρογράφων, τῶν ὁποίων 7 προέρχονται ἐκ τοῦ ι', ια' καὶ ιβ' αἰῶνος, καὶ διὰ μεταφράσεων. Ἤδη τὸν δ' αἰῶνα ἐφιλοτεχνήθη συριακὴ μετάφρασις, ἡ ὁποία σώζεται μὲ ἀρκετὰ κενά, ἐξ αὐτῆς δὲ μετέπειτα ἐλήφθη ἡ ἀρμενικὴ μετάφρασις, ἡ ὁποία δύναται νὰ θεωρηθῇ καλὸν ὑποκατάστατόν της διότι εἶναι πολὺ δουλική. Ἀνεπιτυχὴς ἐξ ἄλλου εἶναι ἡ μετάφρασις τοῦ Ρουφίνου, γενομένη τὸ 403, διότι οὗτος ἔπραξεν ὅ,τι ὁ Ἱερώνυμος μὲ τὸ *Χρονικόν*, ἤτοι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπεξέτεινε τὴν ἔκθεσιν μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Θεοδοσίου Α' (395), ἀφ' ἑτέρου δὲ προσέθεσε στοιχεῖα εἰς τὸ κείμενον, πέραν τῶν σημείων τὰ ὁποῖα δὲν κατενόει καλῶς.

Ὁ Εὐσέβιος ἦτο λαμπρὸς ῥήτωρ καὶ γνώστης τῆς τεχνικῆς τοῦ ἐντυπωσιασμοῦ τοῦ ἀκροατοῦ, ἀλλὰ μόνον τοῦ μορφωμένου. Εἰς τὸ τελευταῖον βιβλίον τῆς ἱστορίας του παραθέτει ἐκτενέστατον λόγον τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησε κατὰ τὰ ἐγκαίνια τῆς βασιλικῆς τῆς Τύρου. Ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ἄλλους πανηγυρικούς του

σώζεται ὁ *Τριακονταετηρικὸς Λόγος εἰς Κωνσταντῖνον*[45], ἐκφωνηθεὶς εἰς τὰ ἀνάκτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν 25 Ἰουλίου τοῦ 335 ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τριακονταετίας ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, καὶ δὴ εὐθὺς μετὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ὅπου ὁμιλητὴς ἦτο πάλιν ὁ Εὐσέβιος. Ἂν καὶ οὗτος βεβαιώνει ὅτι θ' ἀποφύγῃ τὰς ρητορικὰς ἐπιδείξεις καὶ ὑπερβολάς, ἀκολουθεῖ τὸν συνήθη τύπον τῶν ἐπισήμων ἐγκωμίων. Ἐπαινεῖ τὸν Κωνσταντῖνον διὰ τὴν ἀγαθότητα, τὴν εὐσέβειαν καὶ τὰ ἄλλα προτερήματά του, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ μεγαλουργήματα τὰ ὁποῖα ἐπετέλεσε, δανειζόμενος ἐκφράσεις ἀπὸ τὸν Ὅμηρον, τὸν Πλάτωνα καὶ ἀπὸ ὁπουδήποτε ἀλλοῦ. Τὸν θεωρεῖ ἥλιον καὶ φιλόσοφον, ὁ ὁποῖος ἐξέλεξε νὰ γίνῃ δοῦλος τοῦ Θεοῦ· ἡ βασιλεία του εἶναι εἰκὼν τῆς θείας βασιλείας εἰς τοὺς οὐρανούς.

Ὁ πανηγυρικὸς καταλαμβάνει τὰ κεφάλαια 1 - 10 τοῦ ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον κειμένου, ἐνῷ τὰ ὑπόλοιπα (11 - 18) ἀποτελοῦν χωριστὸν δοκίμιον περὶ ἀναστάσεως τὸ ὁποῖον ἁπλῶς συνεξεδόθη μετὰ τοῦ πρώτου, εἶχε δὲ παραδοθῇ εἰς τὸν βασιλέα κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Ἔγινεν ἤδη λόγος περὶ αὐτοῦ ἀνωτέρω.

Τὸ ἔργον *Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου*[46], ἂν καὶ δὲν ἀποτελεῖ πανηγυρικόν, ἔχει ὅλα τὰ γνωρίσματα τοῦ λογοτεχνικοῦ εἴδους τοῦ ἐγκωμίου, ἀποσκοπεῖ κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ συγγραφέως «παντοίαις φωναῖς τὸν ὡς ἀληθῶς μακάριον εὐφημεῖν»[47]. Τοῦτο πρέπει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν ὁ μελετητὴς διὰ νὰ ἀξιολογήσῃ πρεπόντως τὰ περιεχόμενα τοῦ κειμένου, διότι ἄλλως, παρασυρόμενος ἀπὸ τὸν τίτλον καὶ ἀναμένων νὰ εὕρῃ ἀκριβῆ ἱστορικὴν βιογρα-

45. I.A. Heikel, Eusebius Werke, GCS 7 (1902), 193 - 259. PG 20, 1316 - 1440.

46. I.A. Heikel, Eusebius Werke, GCS 7 (1902), 1 - 148. PG 20, 905 - 1315.

47. Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου 1, 11.

47. Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου 1, 3.

φίαν, ἀπογοητεύεται ἢ φθάνει ἀκόμη εἰς σημεῖον νὰ χαρακτηρίση τὸν Εὐσέβιον ὡς παραχαράκτην τῆς ἱστορίας. Πᾶς ἐγκωμιαστὴς ὑπερβάλει τὰ προσόντα τοῦ ἥρωός του καὶ ἀποσιωπᾶ τὰ ἐλαττώματα, εἶναι λοιπὸν κατ' ἀνάγκην ἐκλεκτικός, ἐποικοδομεῖ τὸν λόγον ἐπὶ χαρακτηριστικῶν ἐπεισοδίων. Διὰ τοῦτο ὁ Εὐσέβιος δηλώνει ἐξ ἀρχῆς ὅτι θὰ παραλείψη ὅ,τι δὲν εἶναι χρήσιμον διὰ τὸν σκοπόν του· τὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ ἔργα «παρήσειν μοι δοκῶ, τοῦ τῆς προκειμένης ἡμῖν πραγματείας σκοποῦ μόνα τὰ πρὸς τὸν θεοφιλῆ συντείνοντα βίον λέγειν τε καὶ γράφειν ὑποβάλλοντος» [47]. Αἱ τυχὸν ἀνακρίβειαι ἴσως προέρχονται ἀπὸ τοὺς πληροφοριοδότας τοῦ συγγραφέως, αἱ παραλείψεις εἶναι ἰδικαί του καὶ τὸ ἐγκώμιον προέρχεται ἀπὸ τὸν ἴδιον, ἀπὸ ἕνα εὐγνώμονα καὶ ἀφωσιωμένον φίλον δηλαδή, ὁ ὁποῖος εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος (337) ἠθέλησε νὰ τὸν παρουσιάση ὡς «παράδειγμα ἐναργὲς θεοσεβοῦς βίου ἅπασιν ἀνθρώποις» [47], ἀλλ' ἐπίσης ὡς παράδειγμα ἡγέτου ἀνωτέρας κλάσεως ἀπὸ τὴν τοῦ Κύρου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ ἰσαξίου πρὸς τὸν Μωυσῆν. Εἰς τὸ ἔργον ἐνσωματώνεται πλῆθος ἐγγράφων τοῦ Κωνσταντίνου ἀπευθυνομένων πρὸς διάφορα πρόσωπα. Μερικοὶ ἐρευνηταί, εἴτε διότι θέλουν ν' ἀπαλλάξουν τὸν Εὐσέβιον ἀπὸ τὴν εὐθύνην τῆς συντάξεως ἑνὸς μεροληπτικοῦ ἔργου εἴτε δι' ἄλλους λόγους, ἀρνοῦνται τὴν πατρότητα αὐτοῦ καὶ τὸ ἀποδίδουν εἰς μεταγενέστερον ψευδωνυμογράφον ἢ νοθευτήν. Δὲν ὑπάρχουν βάσιμοι ἐνδείξεις περὶ τούτου. Ἀντιθέτως μάλιστα, ὡς πρὸς τὰ ἔγγραφα τοῦ Κωνσταντίνου, τῶν ὁποίων ἠμφεσβητεῖτο ἀκόμη περισσότερον ἡ γνησιότης, τελευταίως ἐπῆλθεν ἀποφασιστικὴ στροφή. Ὁ προσφάτως ἐκδοθεὶς Papyrus London 878, γραφεὶς περὶ τὸ 325, περιέχει κατὰ λέξιν μέγα μέρος τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Κωνσταντίνου πρὸς τοὺς ἐπαρχιώτας Παλαστίνης [48] καὶ ἀποδεικνύει ὅτι αὐτὴ εἶναι γνησία, ἐνδεικνύει δὲ ὅτι καὶ τὰ ἄλλα ἔγγραφα εἶναι ἐπίσης γνήσια. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο πρέπει νὰ ἐγράφη ἓν ἢ δύο ἔτη μετὰ τὸν

---

48. Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου 2, 26 - 29.

θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος, ἤτοι πιθανῶς τὸ 339, καὶ ὡς ἐκ τούτου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ τελευταῖον ἔργον τοῦ Εὐσεβίου.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ ὡς ἄνω ἔργου συνάπτεται ὡς πέμπτον βιβλίον *Λόγος τῷ τῶν ἁγίων συλλόγῳ*, τὸν ὁποῖον ἀπηύθυνεν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς ἐκκλησιαστικὴν συνάθροισιν. Κατὰ τὴν μορφὴν φαίνεται ὡς ἐπεξειργασμένη καὶ ἐπηυξημένη ὁμιλία εἰς τὴν Μ. Παρασκευήν, τῆς ὁποίας ὁ σκοπὸς εἶναι ἀπολογητικὸς καὶ συνίσταται εἰς τὴν ἀπόρριψιν τῆς εἰδωλολατρικῆς θρησκείας, εἰς τὴν δικαίαν ἀξιολόγησιν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τὴν προβολὴν τῆς πίστεως εἰς τὸν Τριαδικὸν Θεὸν (1 - 10), εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς περὶ ἐνανθρωπήσεως καὶ σωτηρίας διδασκαλίας ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῶν προφητειῶν τόσον τῆς Π. Διαθήκης ὅσον καὶ τοῦ κόσμου τῶν Ἐθνικῶν (11 - 21) καὶ εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν αὐτοκρατορικῶν κατορθωμάτων εἰς τὸν Χριστὸν (22 - 25). Περὶ τῆς ἐπισυνάψεως τοῦ λόγου τούτου ἐξαγγέλλει ὁ Εὐσέβιος ἐν 4, 32, ὀλίγον δὲ πρὸ αὐτοῦ σημειώνει ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἀφιέρωνε πολὺν χρόνον εἰς τὰς θεολογικὰς μελέτας (4, 29). Ἑπομένως ὁ Εὐσέβιος φρονεῖ ὅτι οὗτος ὁ λόγος προέρχεται ἀπὸ τὸν βασιλέα κατὰ μετάφρασιν ὑπὸ εἰδικῶν ἑρμηνευτῶν ἐκ τῆς λατινικῆς εἰς τὴν ὁποίαν τὸν συνέταξεν οὗτος. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶναι μὲν ὁ πρῶτος ἀλλ' ὄχι καὶ ὁ τελευταῖος βυζαντινὸς αὐτοκράτωρ, ὅστις ἀσχολεῖται μὲ τὴν σύνταξιν θεολογικῶν κειμένων.

Ἡ συμβολὴ τοῦ Εὐσεβίου τόσον μὲ τὰ ἱστοριογραφικὰ κείμενά του ὅσον καὶ μὲ τὴν ὅλην δρᾶσίν του εἰς τὴν συγκρότησιν τῶν θεσμῶν τῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τὴν ἑλληνικὴν καὶ χριστιανικήν της μορφήν, τὴν ὁποίαν χαρακτηρίζομεν διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς πρωτευούσης της ὡς βυζαντινήν, δὲν ἔχει ἴσως ἀξιολογηθῆ πλήρως, ἀλλ' εἶναι πράγματι πολὺ μεγάλη. Ὁ ἐκκλησιαστικὸς αὐτὸς ἡγέτης μὲ τὴν ἀκαταπόνητον δραστηριότητα καὶ τὴν ἀμείωτον αἰσιοδοξίαν ἐπίστευεν εἰς τὴν ἀγαθότητα τοῦ κόσμου ὡς κτίσματος τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν πραγμάτωσιν τοῦ χριστιανικοῦ εὐαγγελίου εἰς πρώτην αὐτοτελῆ φάσιν ἐτοποθέτει ἐντὸς τοῦ κόσμου. Ὅθεν ἐνδιεφέρετο ἰδιαιτέρως διὰ τὴν διερεύνησιν τῆς ἱστορίας, τὴν

ὁποίαν ἐξέθεσε κατ' ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς αὐτῆς, τὴν κοσμικὴν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικήν. Ὡς ἀρχὴν τῆς ἐξιστορήσεως δὲν ἔλαβε τὸν Μωυσῆν, διότι δὲν ἐθεώρει τὸν νόμον αὐτοῦ δεσμευτικὸν διὰ τὸν Χριστιανισμόν, ἀλλὰ τὸν Ἀβραάμ, διότι δι' αὐτοῦ εἰσάγεται ἡ πρώτη οὐσιώδης συγκρότησις θρησκευτικοῦ βίου. Ἐνῷ ὁ Ἀβραὰμ συνιστᾷ τὸν πρῶτον σταθμὸν εἰς τὴν πορείαν τῆς θρησκευτικῆς ἱστορίας, ὁ δεύτερος καὶ κυριώτατος σημειώνεται διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ τρίτος σταθμὸς χαράσσεται τώρα διὰ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, προχειρισθέντος ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· «οὕτω δὴ Κωνσταντῖνον, τοιούτου φύντα Πατρός, ἄρχοντα καὶ καθηγεμόνα τῶν ὅλων Θεὸς ὁ τοῦ σύμπαντος κόσμου πρύτανις δι' ἑαυτοῦ προεχειρίζετο» [49]. Ἔκτοτε ἐπεκράτησεν ἡ θεωρία περὶ τῆς ἐλέῳ Θεοῦ καταστάσεως τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Κωνσταντίνου εἶχε καὶ ἐκκλησιαστικὰ καθήκοντα, διότι ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὅ,τι καὶ αὐτός, «οἷά τις κοινὸς ἐπίσκοπος ἐκ Θεοῦ καθεσταμένος» [50]. Ὁ ἐπίγειος βασιλεὺς εἶναι εἰκὼν τοῦ οὐρανίου, ἀποτύπωμα αὐτοῦ· «τῷ τῆς κατὰ γῆν βασιλείας μιμήματι τὴν οὐράνιον προτυπούμενος» [51].

γ'. Ἑρμηνευτικά

Ὡς ἤδη ἐσημειώθη εἰς τὸν βίον του, ὁ Εὐσέβιος κατὰ τὴν νεότητά του εἰργάσθη εἰς τὴν ἀντιγραφήν, διόρθωσιν καὶ διάδοσιν τῶν βιβλικῶν κειμένων, παρετέθησαν δὲ ἤδη καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ διατηρούμενα εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν σχετικὰ σημειώματα. Τὸ ἐργαστήριον, τὸ ὁποῖον ἐλειτούργει ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Παμφίλου εἰς τὴν Καισάρειαν, πρέπει νὰ συνέχισε τὴν λειτουργίαν του καὶ μετὰ τὸ μαρτύριον αὐτοῦ ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Εὐσεβίου, ὡς δύναται νὰ συναχθῇ πλὴν ἄλλων καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος εἰς αὐτὸν παρήγγειλε 50

49. Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου 1, 24.
50. Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου 1, 44.
51. Εἰς Κωνσταντῖνον Τριακονταετηρικὸς 4.

ἀντίγραφα τῆς Γραφῆς καλλιγραφημένα διὰ τὸν ἐφοδιασμὸν τῶν βιβλιοθηκῶν καὶ ναῶν τῆς νέας πρωτευούσης [52]. Διὰ τὸ κείμενον προσέφευγεν εἰς τὸν Ὠριγένην, ἀλλὰ εἰργάζετο κριτικῶς πρὸς ἀποκατάστασίν των.

Μεγάλη εἶναι ἡ προσφορὰ τούτου εἰς τὸ καθαρῶς ἑρμηνευτικὸν ἔργον, καίτοι ἡ πρωτοτυπία του περιορίζεται εἰς τὰ ἱστορικὰ καὶ τοπογραφικὰ ζητήματα. Ὡς ἔμμεσος μαθητὴς τοῦ Ὠριγένους χρησιμοποιεῖ βεβαίως τὴν ἀλληγορικὴν μέθοδον ἑρμηνείας, ἐνῷ ἡ ἱστοριοδιφικὴ νοοτροπία του καὶ ἡ διαβίωσίς του εἰς τοὺς ἁγίους τόπους ἔδιδον προτεραιότητα εἰς τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα ἔναντι τοῦ μυστικοῦ νοήματος τῶν γραφικῶν κειμένων, ἐπομένως τὸν ὤθουν εἰς προσέγγισιν μὲ τὴν ἀντιοχειανὴν σχολήν.

Μνημειῶδες εἶναι τὸ γεωγραφικὸν αὐτοῦ ἔργον *Ὀνομαστικόν*, καλούμενον οὕτω μονολεκτικῶς ἐκ τοῦ τετάρτου μέρους αὐτοῦ, τοῦ μόνου ἄλλωστε σωζομένου [53]. Τὸ ὅλον ἔργον ἦτο γεωγραφία τῆς Παλαιστίνης, περιέχουσα α) μετάφρασιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἑρμηνείαν τῶν ἐθνολογικῶν ὀνομάτων τῆς Γραφῆς, ἰδίως τῆς Γενέσεως, β) τοπογραφίαν τῆς Παλαιστίνης κατὰ τὴν Γραφήν, γ) σχέδιον τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος μετὰ σχετικῶν ἐπιγραφῶν, δ) ἀλφαβητικὸν κατάλογον τῶν βιβλικῶν τοπωνυμίων μετὰ γεωγραφικῆς καὶ ἱστορικῆς περιγραφῆς, ἐπιγραφόμενον «Περὶ τῶν τοπικῶν ὀνομάτων τῶν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ». Ἀφιερώνεται εἰς τὸν Παυλῖνον Τύρου, ὅστις εἶχε παραιτηθῆ τῆς θέσεώς του τὸ 324 καὶ ἀπέθανε τὸ 331 ὀλίγον μετὰ τὴν ἀνάδειξίν του εἰς ἀρχιεπίσκοπον Ἀντιοχείας, καὶ φαίνεται νὰ συνετάχθη περὶ τὸ 328. Ὁ Ἱερώνυμος μετέφρασε τὸ τέταρτον μέρος αὐτοῦ εἰς τὴν λατινικήν, ἐπιφέρων κατὰ τὴν συνήθειάν του καὶ τὰς σχετικὰς ἀλλοιώσεις, μὲ τὸν τίτλον *Liber de situ et nominibus locorum hebraicorum*, τὸ ὁποῖον διεδόθη εὐρύτατα εἰς

---

52. Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου 4, 36.

53. E. Klostermann, Eusebius Werke, GCS 11, 1, 1904. PG 23, 903 - 976.

τὴν Δύσιν. Φαίνεται ὅμως ὅτι πρὸ αὐτῆς ὑπῆρχε καὶ ἄλλη λατινικὴ μετάφρασις, τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποίει εἰς τὸ 'Οδοιπορικόν της ἡ Αἰθερία. Σώζονται ἐπίσης ἀποσπάσματα ἀπὸ συριακὴν μετάφρασιν.

Τὸ θέμα τῆς πολυγαμίας τῶν πατριαρχῶν τῶν 'Εβραίων ἀπησχόλησε κατ' ἀρχὰς ἀπολογητικῶς τὸν συγγραφέα ἡμῶν καὶ τὸν ὡδήγησεν εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ δοκιμίου *Περὶ τῆς τῶν πάλαι θεοφιλῶν ἀνδρῶν πολυγαμίας τε καὶ πολυπαιδίας* τὸ ὁποῖον ἀπωλέσθη. Σκοπός του ἦτο βεβαίως ἡ δικαιολόγησις τοῦ τόσον ξένου πρὸς τὴν χριστιανικὴν περὶ γάμου ἀντίληψιν πολυγαμικοῦ θεσμοῦ [54].

Τὸ κυριώτερον καθ' αὐτὸ ἑρμηνευτικὸν ἔργον τοῦ Εὐσεβίου εἶναι τὸ *'Υπόμνημα εἰς τοὺς Ψαλμούς*, τὸ ὁποῖον μάλιστα εἶναι ἀπὸ τὰ τελευταῖά του, καθ' ὅσον μνημονεύει τὸν ναὸν ἐπὶ τοῦ Παναγίου τάφου, ἐγκαινιασθέντα τὸ 335. Σχεδὸν ὁλόκληρον τὸ ἔργον τοῦτο σώζεται, πλῆρες μὲν διὰ τοὺς ψαλμοὺς 51 - 95, ἀποσπασματικῶς δὲ διὰ τοὺς ὑπολοίπους [55]. Τὸ ὑπόμνημα εἶχε μεταφρασθῆ ὑπὸ τοῦ 'Ιλαρίου Πικταβίου ἀκέραιον καὶ ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου Βερκέλλης μὲ παράλειψιν τῶν θεωρουμένων ὡς αἱρετικῶν χωρίων [56], ἀλλ' ἀμφότεραι αἱ μεταφράσεις ἀπωλέσθησαν.

Τὸ *'Υπόμνημα εἰς τὸν 'Ησαΐαν* φαίνεται ὅτι ὑφίστατο εἰς δύο παραλλαγάς, διότι ὁ 'Ιερώνυμος λέγει ἀλλοῦ μὲν ὅτι συνίστατο ἐκ 10 βιβλίων ἀλλοῦ δὲ ἐκ 15 [57]. Καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἔργον παρατηρεῖται ἡ μῖξις τῶν δύο ἑρμηνευτικῶν μεθόδων. Τὰ ὑπὸ τοῦ Montfaucon δημοσιευθέντα ἐκτενῆ ἀποσπάσματα [58] δὲν ἀποδίδουν καθ' ὅλα τὸ κείμενον τοῦ συγγραφέως, ἀλλ' εὐτυχῶς τὸ πλῆρες, ἢ σχε-

54. Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευὴ 7, 8, 29. Εὐαγγελικὴ ἀπόδειξις 1, 9, 20. Βασιλείου, Περὶ 'Αγίου Πνεύματος 29, 72.
55. Διὰ τοὺς ψαλμοὺς 1 - 118 PG 23, 65 ἑἑ. Διὰ τοὺς ψαλμοὺς 119 - 150 PG 24, 9 - 76.
56. 'Ιερωνύμου, De viris illustribus, 81. Epistola 61, 2.
57. De viris illustribus 81. Commentarium in Isaiam, πρόλογος.
58. PG 24, 89 - 526.

δὸν πλῆρες, κείμενον ἔχει ἤδη ἀνιχνευθῆ ὑπὸ τοῦ A. Möhler εἰς τὸ περιθώριον τοῦ κώδικος Bibl Laur. plut. XI, 4, ὁ ὁποῖος περιέχει Σειράν.

Εἰς τὴν Α´ Οἰκουμενικὴν Σύνοδον εἶχε συζητηθῆ τὸ θέμα τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι αἱ ληφθεῖσαι ἀποφάσεις δὲν εἶχον γίνει ἀποδεκταὶ ὑπὸ ὅλων ἢ ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος δὲν κατενόει τὸ πρόβλημα. Διὰ τοῦτο οὗτος ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Εὐσέβιον νὰ διατυπώσῃ τὰς ἐν προκειμένῳ γνώμας του [59], ἐξ οὗ προῆλθε τὸ ἔργον *Περὶ τῆς τοῦ Πάσχα ἑορτῆς*, ἀπευθυνόμενον πρὸς ἐκεῖνον. Οὗτος βεβαίως ἀντὶ ξηρᾶς ἀπαντήσεως συνέταξε δοκίμιον εἰς τὸ ὁποῖον, πρὶν ἐκφράσῃ τὴν γνώμην περὶ τοῦ τρόπου ἑορτασμοῦ, ἐκθέτει τὰ τῆς τυπολογικῆς σημασίας τοῦ ἰουδαϊκοῦ Πάσχα καὶ τῆς ἐκπληρώσεως αὐτοῦ διὰ τοῦ χριστιανικοῦ Πάσχα. Ἐκτενῆ τεμάχια τοῦ δοκιμίου ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Mai [60] εἰς δώδεκα κεφάλαια, ἐκ τῶν ὁποίων φαίνεται ὅτι αἱ σχετικαὶ ἀποφάσεις τῆς Νικαίας ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἀπόρριψιν τῆς παραδόσεως τοῦ ἑορτασμοῦ ὑπὸ τῶν Πρωτοπασχιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἑώρταζον τὸ Πάσχα μετὰ τῶν Ἰουδαίων.

Εἰς τὸ ἔργον *Περὶ τῶν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ζητημάτων καὶ λύσεων* καταβάλλεται προσπάθεια ἐναρμονίσεως τῶν διαφωνιῶν τῶν Εὐαγγελίων εἰς ὡρισμένα καίρια σημεῖα, ἐξ οὗ ὁ Ἱερώνυμος ἔδωσεν εἰς αὐτὸ τὸν τίτλον *Περὶ διαφωνίας τῶν Εὐαγγελίων* [61]. Ἀπετέλει σοβαρὰν συμβολὴν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν τῆς Κ. Διαθήκης, προκληθεῖσαν βεβαίως ἐξ ἀπολογητικῶν ἀναγκῶν. Εἰς τὴν πραγματικότητα ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον φέρονται δύο συγγράμματα, τὸ ἐκ δύο βιβλίων *Πρὸς Στέφανον* εἰς τὸ ὁποῖον ἐξετάζονται τὰ προβλήματα τῶν διηγήσεων περὶ τῆς παιδικῆς ἡλικίας τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ *Πρὸς Μαρῖνον* εἰς τὸ ὁποῖον ἐξετάζονται τὰ προβλήματα τῶν διηγήσεων περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ.

---

59. Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου 4, 34.
60. PG 24, 693 - 706.
61. De viris illustribus 81.

Ὡς συμβαίνει καὶ μὲ πολλὰ ἄλλα ἔργα τοῦ Εὐσεβίου, καὶ αὐτὰ ἐκυκλοφοροῦντο εἰς δύο παραλλαγάς, μίαν ἐκτενῆ ἡ ὁποία, πλὴν ἀποσπασμάτων ἑλληνικῶν [62] καὶ συριακῶν, ἀπωλέσθη, καὶ μίαν βραχεῖαν ἡ ὁποία σώζεται [63]. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι οὗτος συνήθιζε νὰ ἐπεξεργάζεται κατ' ἐπανάληψιν τὰ κείμενά του, δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ αἱ δύο παραλλαγαὶ προέρχονται ἐξ αὐτοῦ, ἂν καὶ ἡ ἐπίτομος δυνατὸν νὰ ὑπέστη βραδύτερον κάποιαν διασκευήν.

Ὁ Ἀλεξανδρεὺς Ἀμμώνιος πρῶτος εἶχε συντάξει ἁρμονίαν τῶν Εὐαγγελίων εἰς τέσσαρας παραλλήλους στήλας, εἰς τὴν πρώτην τῶν ὁποίων παράθετε τὸ κείμενον τοῦ Ματθαίου ἐν συνεχείᾳ, εἰς δὲ τὰς λοιπὰς τὰ παράλληλα τῶν ἄλλων Εὐαγγελίων. Τελειοτέραν μέθοδον ἐφήρμοσεν ὁ Εὐσέβιος εἰς τὸ ἀντίστοιχον ἔργον του *Κανόνες δέκα τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων*, ὅπως τὴν ἐπεξηγεῖ ἄλλωστε ὁ ἴδιος εἰς τὴν προλογίζουσαν ἐπιστολὴν Πρὸς Καρπιανόν. Ὁ συγγραφεὺς διήρεσε τὸ κείμενον ἑκάστου Εὐαγγελίου εἰς μικρὰς παραγράφους ἠριθμημένας καὶ ὥρισε δέκα κανόνας παραθέσεως τοῦ κειμένου εἰς πίνακας, τοὺς ὁποίους ἀκολουθεῖ καθ' ὅλην τὴν γραμμήν· εἰς τὴν στήλην τοῦ α' κανόνος παρατίθενται τὰ κοινὰ καὶ εἰς τοὺς τέσσαρας εὐαγγελιστὰς χωρία, τοῦ β' κανόνος τὰ κοινὰ εἰς Ματθαῖον, Μᾶρκον, Λουκᾶν, τοῦ γ' κανόνος τὰ κοινὰ εἰς Ματθαῖον, Λουκᾶν, Ἰωάννην, τοῦ δ' κανόνος τὰ κοινὰ εἰς Ματθαῖον, Μᾶρκον, Ἰωάννην, τοῦ ε' κανόνος τὰ κοινὰ εἰς Ματθαῖον, Λουκᾶν, τοῦ στ' τὰ κοινὰ εἰς Ματθαῖον, Μᾶρκον, τοῦ ζ' κανόνος τὰ κοινὰ εἰς Ματθαῖον, Ἰωάννην, τοῦ η' κανόνος τὰ κοινὰ εἰς Λουκᾶν, Μᾶρκον, τοῦ θ' τὰ κοινὰ εἰς Λουκᾶν, Ἰωάννην, τοῦ ι' κανόνος τὰ ἰδιαίτερα εἰς ἕκαστον εὐαγγέλιον κατὰ τὴν παραδεδομένην σειράν. Οἱ πίνακες μετεφέρθησαν ἐνωρὶς εἰς τὴν συριακὴν καὶ τὴν λατινικήν, ἐχρησιμοποιήθησαν δὲ ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου εἰς τὴν Vulgata.

Εἰς ἑρμηνευτικὰς σειρὰς διατηροῦνται ἀποσπάσματα τοῦ Εὐ-

62. PG 22, 957 - 1021.

σεβίου, εἰς τὰ ὁποῖα ἑρμηνεύονται χωρία ἀπὸ τὰ βιβλία Ἰεζεκιήλ, Ἰερεμίου, Δανιήλ, Παροιμιῶν, Ματθαίου, Λουκᾶ, Ἰωάννου, Πράξεων, Ἐπιστολῶν Παύλου, Ἐπιστολῶν Καθολικῶν. Ἐπειδὴ οὗτος ἐχρησιμοποίει ἀφθόνως βιβλικὰ παραθέματα εἰς ὅλα τὰ συγγράμματα, εἶναι δυνατὸν τὰ ἀποσπάσματα ταῦτα νὰ προέρχωνται ἀπὸ ἄλλα κείμενα, κυρίως ἀπολογητικὰ καὶ ἑρμηνευτικά, ὄχι δὲ ἀπὸ εἰδικὰ ὑπομνήματα. Ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς ὅμως εἶναι γνωστὸν ἐκ τοῦ Ἱερωνύμου ὅτι οὗτος εἶχε συντάξει πολλὰ μὴ ἀναφερόμενα διὰ τοῦ τίτλου των συγγράμματα, ἀπολεσθέντα βεβαίως ἀργότερα. Ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει εἶναι πολὺ ἀπίθανον ὅτι ἄφησεν ὅλην τὴν Κ. Διαθήκην ἀνυπομνημάτιστον. Τοὐλάχιστον πρέπει νὰ συνέταξεν *Ὑπόμνημα εἰς Λουκᾶν*, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ἀνῆκον τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα[63]. Εἰς ἓν ἐξ αὐτῶν λέγεται ὅτι τὸ ἄγαλμα τῆς αἱμορροούσης γυναικὸς ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν Πανεάδα κατεστράφη ὑπὸ τοῦ Μαξιμίνου[64].

δ'. Δογματικὰ

Ὁ Εὐσέβιος, ἀπερροφημένος καθὼς ἦτο ἀπὸ τὰς ἱστορικὰς μελέτας καὶ τὴν φροντίδα ἐναρμονίσεως τῶν σχέσεων τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν πολιτείαν, παρέμενε ξένος πρὸς τὸ μέγα ρεῦμα τῆς ἐποχῆς του, τὸν ἀσκητισμόν, θὰ παρέμενε δὲ ξένος καὶ πρὸς τὰς δογματικὰς διενέξεις, ἂν αὗται δὲν συνηρτῶντο πρῶτον μὲν μὲ τὴν φροντίδα ταύτην πρὸς ἐναρμόνισιν, δεύτερον δὲ μὲ τὴν διατήρησιν τῆς ὑπολήψεως τοῦ Ὠριγένους. Εἰς τὴν πολεμικὴν κατὰ τοῦ Ἀρείου οὗτος διέβλεπε διατάραξιν τῆς εἰρήνης Ἐκκλησίας καὶ κράτους καὶ συνέχισιν τῆς ἀντιωριγενικῆς πολεμικῆς.

Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ γ' αἰῶνος μ.Χ. ἀνεκινήθη ἡ ἔρις περὶ τὸν Ὠριγένην, διὰ συμμετοχῆς πλὴν ἄλλων καὶ τῶν Πέτρου Ἀλεξανδρείας καὶ τοῦ Μεθοδίου. Ἀπάντησις εἰς τὰς ἐπιθέσεις κατὰ τοῦ μεγάλου διδασκάλου δίδεται μὲ τὴν *Ἀπολογίαν Ὠριγένους*,

63. PG 24, 54.
64. 8, 43.

ἔργου περὶ τῆς πατρότητος τοῦ ὁποίου ὑφίσταται διχογνωμία. Ὁ Ρουφῖνος ἰσχυρίζεται ὅτι αὕτη ἐγράφη ὑπὸ μόνου τοῦ Παμφίλου, ὁ Ἱερώνυμος ὑπὸ μόνου τοῦ Εὐσεβίου, αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ Εὐσέβιος [65] λέγει ὅτι οἱ δύο ἄνδρες συνειργάσθησαν διὰ τὴν συγγραφὴν εἰς τὴν φυλακήν. Δὲν μένει σήμερον ἀπὸ τὰ βιβλία τῆς ἀπολογίας αὐτῆς τίποτε ἄλλο πλὴν τοῦ πρώτου βιβλίου κατὰ μετάφρασιν τοῦ Ρουφίνου. Εἰς τὸν πρόλογον αὐτοῦ χρησιμοποιεῖται πρῶτον ἑνικὸν πρόσωπον, ὡς ἐὰν τοῦτο συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Παμφίλου. Ἐπειδὴ εἶναι δύσκολον νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἰς τὰς φυλακὰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης παρείχοντο τόσαι εὐκολίαι ὥστε νὰ συγγράφωνται ἐκτενῆ ἔργα, θὰ ἐλέγομεν ὅτι ὁ Πάμφιλος μὲ τὴν συνεργασίαν τοῦ Εὐσεβίου συνέλεξε τὸ ὑλικὸν καὶ ἐπεξειργάσθη τοῦτο ἐν σχεδιαγράμματι. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρώτου ὁ δεύτερος τοῦ ἔδωσε τὴν ὁριστικὴν μορφήν.

Εἰς ἐπιστολήν του *Πρὸς Κωνσταντίαν* [66], γραφεῖσαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του, ἀποδοκιμάζει τὴν σκέψιν τῆς ἀδελφῆς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ ἄλλοτε συζύγου τοῦ Λικινίου Κωνσταντίας, σοβαρῶς ἀρειανιζούσης, νὰ προμηθευθῇ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ὡς εἰδωλολατρικῆς ἐμπνεύσεως. Ὅπως ἦτο φυσικόν, οἱ εἰκονοκλάσται τοῦ η' αἰῶνος ἐχρησιμοποίησαν εὐρέως χωρία τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ὡς ἐπιχειρήματα, τὰ ὁποῖα ἀνεσκεύασεν ὁ Νικηφόρος Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ ζ' οἰκουμενικὴ σύνοδος [67]. Αὐτὰ δὲ εἶναι τὰ σωζόμενα χωρία.

Εἰς τὴν ἀρειανικὴν ἔριδα κατὰ τὴν πρώτην δεκαπενταετίαν ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεώς της δὲν ἀφιέρωσεν εἰμὴ μερικὰς ἐπιστολὰς αἱ ὁποῖαι μάλιστα ἐν μέρει μόνον σώζονται. Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἔριδος εἶχεν ἀπευθύνει μεσολαβητικὴν ἐπιστολὴν *Πρὸς Ἀλέξανδρον Ἀλεξανδρείας*, τῆς ὁποίας διεσώθη τμῆμα ἐνσωματωμένον

---

65. Ἐκκλ. Ἱστορία 6, 33, 4.
66. PG 20, 1545 - 1550.
67. Νικηφόρου, Ἀντιρρητικά, Pitra, Spicilegium Solesmense 1, 383 ἑἑ. Mansi, Collectio 13, 313, 317.

εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς ζ' οἰκουμενικῆς συνόδου [68], ὅπου λέγεται ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι «κτίσμα τοῦ Θεοῦ τέλειον, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων». Ὑπῆρχεν ὅμως καὶ ἄλλη προηγουμένη ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, μνημονευομένη ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου Νικομηδείας [69].

Ὅτι ὁ Υἱὸς δὲν εἶναι ἀληθὴς Θεός, ἐλέγετο ἐπίσης εἰς μίαν ἐπιστολήν του *Πρὸς Εὐφραντίωνα*, ἐπίσκοπον Βαλανέας Συρίας κατὰ τὸν χρόνον τῆς συνόδου τῆς Νικαίας, κατὰ σωζόμενον τμῆμα αὐτῆς [70].

Εἰς τὴν σύνοδον τῆς Νικαίας ὁ Εὐσέβιος ὑπήκουσεν εἰς τὴν ἐπισκοπικὴν πλειονοψηφίαν καὶ ἐδέχθη τὸ ὁμοούσιον, τοῦτο δὲ ἦτο εὔλογον ὅτι θὰ ἐξένιζε τοὺς κληρικοὺς καὶ πιστοὺς τῆς παροικίας του, οἱ ὁποῖοι τὸν εἶχον κατευοδώσει μὲ ἄλλην προοπτικήν. Διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη νὰ στείλῃ πρὸς αὐτοὺς τὴν ἐπιστολὴν *Πρὸς Καισαρεῖς*, εἰς τὴν ὁποίαν δικαιολογεῖ τὴν στάσιν του· παραθέτει καὶ ἐπεξηγεῖ τὸ σύμβολον τῆς Ἐκκλησίας του, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὑποβάλει εἰς τὴν σύνοδον, καὶ ἔπειτα τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας, δηλώνει δὲ ὅτι μέχρι τέλους ἔφερεν ἀντιρρήσεις εἰς τὴν διατύπωσιν τούτου, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ὑπογράψῃ ἀφοῦ ἐξήτασε προσεκτικῶς τὴν φραστικήν του [71]. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη διατηρεῖ οὕτω μίαν μορφὴν μέρους τῶν πρακτικῶν τῆς συνόδου, τὰ ὁποῖα δὲν διεσώθησαν.

Τὸ 336 κατεδικάσθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Μάρκελλος Ἀγκύρας ὡς σαβελλιανιστής, βάσει συγγράμματος αὐτοῦ τὸ ὁποῖον εἶχεν ὑποβάλει εἰς τὸν Κωνσταντῖνον, αὐτὸς δὲ ἔδωσεν εἰς τοὺς ἀρειανίζοντας ἐπισκόπους πρὸς ἐξέτασιν. Ὁ Εὐσέβιος ἀνέλαβε τὴν θεολογικὴν ἀντίκρουσιν τῶν ἀπόψεων τοῦ Μαρκέλλου πρὸς δικαιολόγησιν τῆς συνοδικῆς ἀποφάσεως, οὕτω δὲ προέκυψε τὸ ἔργον αὐτοῦ *Κατὰ Μαρκέλλου* εἰς δύο βιβλία, ὅπου ἀναι-

---

68. Mansi, Collectio 13, 317.
69. Παρὰ Θεοδωρήτῳ, Ἐκκλ. Ἱστορία 1, 5.
70. Mansi, Collectio 13, 317. Ἀθανασίου, Περὶ συνόδων 17.
71. Παρ' Ἀθανασίῳ, Περὶ δογμάτων Συνόδου Νικαίας.

ροῦνται αἱ ἐκθέσεις τούτου κατὰ τῶν ἡγετῶν τοῦ Ἀρειανισμοῦ Ἀστερίου καὶ Εὐσεβίου Νικομηδείας καὶ ἀποδεικνύεται ὅτι αἱ ἀπόψεις του ἀποτελοῦν ἀναμάσημα τῶν αἱρετικῶν διδασκαλιῶν τοῦ Σαβελλίου καὶ τοῦ Παύλου Σαμοσατέως [72].

Τὸ σύγγραμμα τοῦτο, γραφὲν προφανῶς ἐσπευσμένως κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος τῆς καταδίκης τοῦ Μαρκέλλου, ἐφάνη σύντομον εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς ἀρειανικῆς παρατάξεως καὶ δὲν τοὺς ἱκανοποίησεν· ὅθεν ὁ Εὐσέβιος κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος συνέταξεν ἐκτενέστερον ἔργον ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου ἐκ τριῶν βιβλίων, *Περὶ ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας* [73]. Τοῦτο εἶναι περισσότερον συστηματικόν, ἐγκαταλείπει τὴν πολεμικὴν καὶ ἀντιπαραθέτει τὴν σαβελλιανίζουσαν διδασκαλίαν τοῦ ἐπισκόπου Ἀγκύρας πρὸς τὴν τῆς Ἐκκλησίας· ἀλλ' αὐτὴν τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ὡς διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀρειανίζουσα. Τὸ ἀφιερώνει εἰς τὸν ἀρειανίζοντα ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας Φλάκιλλον.

Ἡ καθ' αὑτὸ θεολογικὴ διδασκαλία τοῦ Εὐσεβίου καθορίζεται ἀπὸ τὴν συμπάθειάν του πρὸς τὸν Ὠριγένην καὶ τὰς ἀπολογητικάς του τάσεις, μὲ τὰς ὁποίας συναρτᾶται ὑπερβατικὴ περὶ Θεοῦ ἀντίληψις καὶ ἀπὸ μιᾶς ἀπόψεως μοναρχιανική. Θεωρεῖ τοῦτον μοναδικόν, αἴτιον τῶν πάντων, ἀκατάληπτον. «Παρ' ὧν δὴ μαθεῖν ἔνεστιν, ὡς ἄρα μία μὲν εἴη τῶν ὅλων ἀρχή, μᾶλλον δὲ τὸ καὶ ἀρχῆς ἀνώτερον καὶ πρώτου προγενέστερον καὶ μονάδος ἀρχεγονώτερον καὶ πάσης κρεῖττον προσηγορίας, ἄρρητον, ἀνέκφραστον, ἀπερινόητον, ἀγαθόν, τὸ πάντων αἴτιον, τὸ ποιητικόν, τὸ εὐεργετικόν, τὸ προνοητικόν, τὸ σωτήριον, αὐτὸς ὢν ὁ εἷς καὶ μόνος Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, δι' οὗ τὰ πάντ' ἔστιν· 'ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν'. Ὅ,τι δὴ θέλει, τοῦτο γοῦν καὶ εἴη ἄν, τὸ μόνον τῆς τῶν γενητῶν ἁπάντων οὐσιώσεώς τε καὶ ὑπάρ-

---

72. PG 24, 707 - 826. E. Klostermann, Eusebius Werke, GCS 14 (1906), 1 - 58.

73. PG 24, 825 - 1046. E. Klostermann, Eusebius Werke, GCS 14 (1906), 59 - 182.

ξεως αἴτιον» [74]. Αὐτὸς δὲ ὁ ἀληθὴς καὶ μόνος Θεὸς ταυτίζεται μὲ ἓν μόνον πρόσωπον, τὸ τοῦ Πατρός. Ὁ Πατὴρ εἶναι ἀπρόσιτος καὶ ἀχώρηστος, ὁ Υἱὸς εἶναι πλησίον τοῦ κόσμου καὶ κηδεμὼν αὐτοῦ [75], εἶναι περίπου ὄργανον τοῦ Πατρὸς εἰς τὴν δημιουργίαν καὶ συντήρησιν τοῦ κόσμου, ὡς κατὰ τοὺς Ἀπολογητάς.

Ἐπειδὴ ὁπωσδήποτε ὑπερτονίζει τὴν αὐτοτέλειαν τοῦ Υἱοῦ πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ταυτιζούσης Πατέρα καὶ Υἱὸν σαβελλιανιζούσης μοναρχικῆς ἀπόψεως, φοβεῖται ὅτι, ἂν θεωρήσῃ αὐτὸν ὡς τέλειον Θεόν, θὰ εἰσαγάγῃ δύο θεούς· «οὐ δύο θεοὺς ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ κηρύττει· οὐ γὰρ δύο ἀγέννητα οὐδὲ δύο ἄναρχα. . . . οὐδὲ δύο οὐσίας ἐξ ἰσοτιμίας ἀντιπαρεξαγομένας ἀλλήλαις εἰσάγει, διὸ οὐδὲ δύο θεούς, ἀλλὰ μίαν ἀρχὴν καὶ Θεὸν καὶ τὸν αὐτὸν Πατέρα διδάσκουσα εἶναι τοῦ μονογενοῦς καὶ ἀγαπητοῦ Υἱοῦ» [76].

Ὁ Υἱὸς εἶναι βεβαίως «ἀφωμοιωμένος τῷ Πατρί» κατὰ πάντα [76]. Ἡ ἔκφρασις αὕτη, χρησιμοποιηθεῖσα πολλάκις μετὰ ταῦτα, εἶχεν εἰσαχθῆ ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου πρὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς ἀρειανικῆς ἔριδος [77], ἔπειτα δὲ ἔγινε δεκτὴ ὑπὸ μερίδος μετριοπαθῶν Ἀρειανῶν. Εἶναι ἐπίσης «εἰκὼν τῆς πατρικῆς θεότητος καὶ διὰ τοῦτο Θεός» [78], ἀλλ' ὄχι κυρίως Θεός, εἶναι μᾶλλον «δεύτερος Θεὸς μετὰ τὸν ἀνωτάτω καὶ ἐπὶ πᾶσιν» [79], ὡς ἔλεγον ἐπίσης παλαιότερον ὁ Ἰουστῖνος καὶ ὁ Ὠριγένης. Οὕτω διακρίνεται ὁ Υἱὸς καὶ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς καὶ τῶν κτισμάτων, διότι δὲν εἶναι οὔτε κυρίως Θεὸς οὔτε κυρίως δημιούργημα· «οὐδέτερος ὢν ἐκείνων ὧν μέσος τυγχάνει» [80], εὑρίσκεται δηλαδὴ εἰς τὸ μεταίχμιον ὡς μεσάζων μεταξὺ τοῦ ὑπερβατικοῦ Θεοῦ καὶ τῶν αἰσθητῶν, χάριν τῶν ὁποίων ἄλλωστε καὶ ἦλθεν εἰς ὕπαρξιν.

---

74. Εὐαγγελικὴ ἀπόδειξις 4, 1.
75. Ἐκκλησιαστικὴ θεολογία 2, 17.
76. Ἐκκλησιαστικὴ θεολογία 2, 23.
77. Εὐαγγελικὴ ἀπόδειξις 4, 3 κἀ.
78. Ἐκκλησιαστικὴ θεολογία 1, 2.
79. Εὐαγγελικὴ ἀπόδειξις 5, 30. Ἐκκλ. Ἱστορία 10, 4, 10 κἀ.
80. Κατὰ Μαρκέλλου 1, 1.

Αἱ γνῶμαι αὗται τοῦ Εὐσεβίου διαφέρουν καὶ ἀπὸ τοῦ Ὠριγένους καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀρείου. Ἀπὸ τοῦ Ὠριγένους μέν, διότι δὲν ἀφήνουν χῶρον διὰ τὸν ὅρον «ὁμοούσιος» τὸν ὁποῖον ἐχρησιμοποίει ἐκεῖνος, ἀλλ' ἀπέρριπτεν ὁ Εὐσέβιος, ταυτίζων τὴν ἔννοιαν τῶν ὅρων οὐσία καὶ ὑπόστασις καὶ φοβούμενος ὅτι διὰ τοῦ ὁμοουσίου θὰ ἐταυτίζοντο αἱ ὑποστάσεις Πατρὸς καὶ Υἱοῦ (ἐφ' ὅσον οἱ δύο ἔχοντες μίαν οὐσίαν θὰ εἶχον καὶ μίαν ὑπόστασιν λόγῳ τοῦ ταυτοσήμου τῶν ὅρων), καὶ διότι δὲν ἐπιτρέπουν τὴν πίστιν εἰς πραγματικὴν Τριάδα, τὴν ὁποίαν ἐξησφάλιζε τὸ σύστημα τοῦ Ὠριγένους διὰ τῆς ἀντιλήψεως περὶ προαιωνίας ὑπάρξεως τοῦ Λόγου. Ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀρείου, διότι, ἐνῷ ἐκυμαίνετο ἄλλοτε μεταξὺ γεννήσεως καὶ κτίσεως τοῦ Λόγου, ἔπειτα κατέληξεν εἰς τὴν υἱοθέτησιν τῆς γεννήσεως. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν *Πρὸς Ἀλέξανδρον*, ὡς εἴδομεν, ἔγραφεν ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι τέλειον κτίσμα, ἂν καὶ ὄχι ὡς τὰ ἄλλα κτίσματα, εἰς τὴν *Ἐκκλησιαστικὴν θεολογίαν* ὅμως ἐπιμόνως ὁμιλεῖ περὶ γεννήσεως. Ὁ Ἄρειος εἶχε παραμείνει εἰς τὴν δοξασίαν περὶ κτίσματος.

Ἀλλ' εἶναι προφανὲς ὅτι αἱ ἀπόψεις αὗται διαφέρουν κατὰ πολὺ καὶ ἀπὸ τῆς Ὀρθοδοξίας τὴν τριαδολογικὴν διδασκαλίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Σωτὴρ δὲν δύναται νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ κτιστὸν κόσμον, ἐπίσης δὲ δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἀρχήν.

Ὁ Υἱὸς ὑπῆρξε τὸ κεφάλαιον, ἡ ἀπαρχὴ τῆς συστάσεως ὅλων τῶν γενητῶν, ὁρωμένων καὶ ἀφανῶν[81]. Ἡ ἐνανθρώπησις αὐτοῦ δικαιολογεῖται ἐκ τῆς ἀδυναμίας τῶν ἀνθρώπων νὰ ἐποπτεύσουν ἄλλως εἰμὴ δι' ἀνθρωπίνου εἴδους τὸν Θεόν· «καὶ πῶς ἂν ἄλλως θεία καὶ ἀναφής, ἄϋλός τε καὶ ἀόρατος οὐσία τοῖς ἐν γενέσει τὸν Θεὸν καὶ ἐπὶ γῆς κάτω ζητοῦσιν, ἄλλως τε οὐ δυναμένοις ἢ μὴ βουλομένοις τὸν τῶν ἁπάντων γενεσιουργόν τε καὶ ποιητὴν ἐποπτεύειν, ἢ δι' ἀνθρωπείου σχήματός τε καὶ εἴδους, ἑαυτὴν ἔφηνεν; Ὅθεν δι' ὀργάνου θνητοῦ, καταλλήλου βοηθήματος, τοῖς θνητοῖς εἰς ὁμιλίαν κατῄει, ὅτι δὴ τοῦτ' αὐτοῖς φίλον ἦν· τὰ ὅμοια γοῦν,

81. Ἐκκλησιαστικὴ θεολογία 3, 2.

φασί, τοῖς ὁμοίοις φίλα»[82]. Ὁ Εὐσέβιος, γνήσιος ὠριγενιστὴς κατὰ τοῦτο, δὲν δίδει τόσην σημασίαν εἰς τὸ λυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Λόγου ἀπὸ ἄλλης πλευρᾶς πέραν τῆς ἐποπτικῆς· ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἐποπτεύῃ τὸν Θεὸν διὰ νὰ λυτρωθῇ, ἀλλ' ἡ ἐποπτεία κατέστη δυνατὴ μόνον διὰ τῆς προσλήψεως ἀνθρωπίνου σώματος ὑπὸ τοῦ Λόγου. Τὸ σῶμα βεβαίως ἦτο ἁπλοῦν ὄργανον αὐτοῦ καὶ ἡ θεία οὐσία δὲν μετεβλήθη καθ' οἱονδήποτε τρόπον οὔτε ἐθίγη διὰ τῆς συζεύξεως μὲ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν.

82. Τριακονταετηρικὸς (β' μέρος) 14.

Β'. Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Δὲν ὑπάρχει ἴσως σύγγραμμα τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος, τὸ ὁποῖον νὰ δύναται νὰ ἐξισωθῇ εἰς τιμὴν μὲ τὴν *Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν* τοῦ Εὐσεβίου· καὶ τοῦτο ἀσχέτως τῆς καθ' αὐτὸ ἀξίας τοῦ ἔργου. Ἂν τὸ σύγγραμμα αὐτὸ δὲν εἶχε περισωθῆ, ἡ εἰκὼν περὶ τοῦ ἀρχεγόνου Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας θὰ ἦτο ἐλλιπεστάτη· καὶ ἂν αὐτὸ ἦτο τὸ μόνον σωζόμενον χριστιανικὸν ἔργον περὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἡ εἰκὼν θὰ ἐξηκολούθει νὰ εἶναι περίπου ὅπως τώρα. Ὅλοι μαζὶ οἱ ὀγκώδεις τόμοι τῶν χριστιανικῶν κειμένων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲν παρέχουν περισσότερα στοιχεῖα ἀπὸ ὅσα παρέχει μόνον του τὸ ἔργον τοῦτο.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Τὰ θέματα μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἀναφέρονται λεπτομερῶς εἰς τὸν πρόλογόν του. Εἶναι κατὰ σειράν:

α) Αἱ διαδοχαὶ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν χρόνων ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος μέχρις αὐτοῦ τοῦ ἰδίου.

β) Τὰ ἀξιόλογα γεγονότα τὰ ὁποῖα συνέβησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας.

γ) Προσωπικότητες αἱ ὁποῖαι προέστησαν τῶν κατὰ τόπους ἐπισημοτέρων Ἐκκλησιῶν.

δ) Προσωπικότητες αἱ ὁποῖαι ἐκήρυξαν τὸν θεῖον λόγον εἴτε προφορικῶς εἴτε καὶ διὰ συγγραμμάτων.

ε) Οἱ κατὰ καιροὺς ἀναδειχθέντες εἰσηγηταὶ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως καὶ τῶν αἱρέσεων γενικῶς.

στ) Τὰ δεινὰ τῶν Ἰουδαίων μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος συνωμοσίαν των.

ζ) Ὁ κατὰ τοῦ θείου λόγου πόλεμος τῶν Ἐθνικῶν καὶ οἱ ἀθληταὶ τῆς πίστεως.
η) Ἰδιαιτέρως τὰ μαρτύρια κατὰ τοὺς τελευταίους διωγμούς.
θ) Ἡ καθ' ὅλας τὰς περιστάσεις εὐμενὴς ἀντίληψις τοῦ Σωτῆρος.

α. Αἱ διαδοχαὶ

Συνήθιζον κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδον νὰ συντάσσουν διαδοχὰς τῶν φιλοσόφων [1], ἤτοι ἓν εἶδος ἱστορίας τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν, ἢ ἄλλης κατηγορίας ἐπιστημόνων. Ἀλλ' αἱ ἀποστολικαὶ διαδοχαὶ τοῦ Εὐσεβίου εἶναι κάτι διάφορον εἰς ἔκτασιν καὶ ποιότητα. Εἰς ἔκτασιν μὲν διότι ἐδῶ αὗται ἀφ' ἑνὸς μὲν εἶναι πολυεδρικαί, δηλαδὴ καλύπτουν πολλὰς αὐτοτελεῖς κοινότητας εἰς μίαν ἑνιαίαν πνευματικὴν κοινωνίαν (τὴν Ἐκκλησίαν) ἀφ' ἑτέρου δὲ πλαισιώνονται ὑπὸ πλήθους ἄλλων γεγονότων καὶ ἐπεισοδίων, διηρθρωμένων κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ μεταβάλλουν τὸ χρονικὸν εἰς ἱστορίαν. Εἰς ποιότητα δὲ διότι αἱ διαδοχαὶ ἐκλαμβάνονται ὑπὸ ἐσωτερικὴν ἔννοιαν, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν δηλαδὴ ὅτι αὗται ἐξασφαλίζουν τὴν πιστὴν καὶ ἄνευ οὐσιώδους μεταβολῆς τήρησιν τῶν παραδοθέντων ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων. «Τῇ αὐτῇ τάξει καὶ τῇ αὐτῇ διδαχῇ ἥ τε ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ παράδοσις καὶ τὸ τῆς ἀληθείας κήρυγμα κατήντησεν εἰς ἡμᾶς» [2]. Ἀπ' αὐτῆς τῆς πλευρᾶς ὁ Εὐσέβιος βαδίζει ἐπὶ τῆς γραμμῆς τοῦ Ἡγησίππου [3] καὶ τοῦ Εἰρηναίου [4], οἱ ὁποῖοι ἐπεξειργάσθησαν τὸ θέμα τῆς ἀδιακόπου ἀποστολικῆς διαδοχῆς καὶ τῆς δι' αὐτῆς μεταδόσεως τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας εἰς τοὺς μεταγενεστέρους.

Ὁ πληρέστερος κατάλογος ἐπισκόπων τοῦ ἔργου εἶναι ὁ

1. Οὕτως ὁ Σωτίων περὶ τὸ 200 π.Χ.
2. Ἐκκλ. Ἱστορία 5, 6, 5.
3. Εὐσεβίου, Ἐκκλ. Ἱστορία 4, 22, 2ἑ.
4. Ἔλεγχος 3, 3, 1 κἑ.

ἀναφερόμενος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς γνωστόν, ἔδιδε καιρίαν σημασίαν καὶ ὁ Εἰρηναῖος, δίδει δὲ τώρα ἐξ ἴσου μεγάλην καὶ ὁ ἱστορικὸς ἡμῶν, ἐφ' ὅσον ἡ Ρώμη ὑπῆρξε καθ' ὅλους τοὺς χρόνους τούτους τὸ κέντρον τῆς αὐτοκρατορίας, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐξηρτῶντο ἐν πολλοῖς καὶ αἱ τύχαι τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τὸν κατάλογον ἐμπλουτίζει οὗτος διὰ τῆς προσθήκης τῆς χρονικῆς διαρκείας τῆς ἐπισκοπεύσεως ἑκάστου καὶ διὰ τοῦ συγχρονισμοῦ μὲ τοὺς αὐτοκράτορας, ἔστω καὶ ἂν ἐνίοτε ἀποτυγχάνει εἰς τὴν ἀκρίβειαν κατ' ἀμφότερα. Ὁ κατάλογος τῶν ἐπισκόπων Ἀλεξανδρείας εἶναι ἐπίσης πλήρης καὶ συνοδεύεται ὁμοίως ἀπὸ χρονικὰς καὶ συγχρονιστικὰς ἐνδείξεις ὡς ἀνωτέρω, ἂν καὶ ὄχι εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις. Ὁ συγχρονισμὸς σπανίζει εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἐπισκόπων Ἀντιοχείας καὶ πολὺ περισσότερον εἰς τὸν τῶν Ἱεροσολύμων. Ὁ Εὐσέβιος δὲν ἐπεδίωκε νὰ παραδώσῃ τὴν διαδοχὴν εἰς ὅλας τὰς ἀποστολικὰς ἐπισκοπάς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἄλλωστε δὲν θὰ εἶχε κανὲν νόημα. «Δι' ὑφηγήσεως ἱστορικῆς πειρασόμεθα σωματοποιῆσαι, ἀγαπῶντες, εἰ καὶ μὴ ἁπάντων, τῶν δ' οὖν μάλιστα διαφανεστάτων τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων τὰς διαδοχὰς κατὰ τὰς διαπρεπούσας ἔτι καὶ νῦν μνημονευομένας Ἐκκλησίας ἀνασωσαίμεθα» (1, 1, 4). Σποραδικῶς μόνον παραθέτει ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τὰ ὀνόματα ἐπισκόπων ἄλλων παροικιῶν, ἤτοι τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Κορίνθου, τῆς Γορτύνης, τῆς Λαοδικείας, τῆς Καισαρείας Παλαιστίνης, τῆς Τύρου κἄ.

β'. Τὰ σπουδαῖα γεγονότα

Ὡς δεύτερον θέμα εἶναι τὰ ἀξιόλογα γεγονότα τὰ ὁποῖα συνέβησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας, «ὅσα τε καὶ πηλίκα πραγματευθῆναι κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν λέγεται», ἐννοεῖται ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα δὲν περιλαμβάνονται εἰς τὰ κατωτέρω ἀπαριθμούμενα θέματα. Ὑπὸ τὸν τελευταῖον περιορισμὸν δὲν παραμένουν πολλὰ γεγονότα, ἀλλ' εἶναι ταῦτα ἐξόχως ἐνδιαφέροντα. Ἔχομεν κατὰ πρῶτον τὰ ἐπεισόδια τῆς ζωῆς

τοῦ Χριστοῦ τὰ ὁποῖα ἄλλωστε προηγοῦνται τῶν ἀποστολικῶν διαδοχῶν, ἔπειτα τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ κυρίως μὲν διὰ τῶν Ἀποστόλων, δευτερευόντως δὲ διὰ τῶν μετέπειτα ἐκκλησιαστικῶν ἡγετῶν, τρίτον ἐπεισόδια ὡς εἶναι αἱ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν ἔριδες περὶ τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα, τέταρτον θεομηνίαι, λιμοί, λοιμοὶ καὶ τὰ παρόμοια.

γ'. Αἱ διαπρεπεῖς ἐκκλησιαστικαὶ προσωπικότητες

Οἱ ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι, ὅσα χρονολογικὰ στοιχεῖα καὶ ἂν περιέχουν, παραμένουν ξηροί. Ὁ Εὐσέβιος διαχωρίζει ὡρισμένους ἡγέτας, τῶν ὁποίων, ἄλλοτε μὲ ἁδρὰς γραμμὰς καὶ ἄλλοτε μὲ λεπτομερειακὰς περιγραφάς, τονίζει τὴν προσφορὰν εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἔργον καὶ ἀναδεικνύει τὴν προσωπικότητα. Δίδει μεγάλην σημασίαν εἰς τὰ πρόσωπα, διότι ταῦτα μὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δημιουργοῦν τὰς καταστάσεις, αἱ ὁποῖαι ὑποβοηθοῦν τὴν προαγωγὴν τοῦ ἔργου τούτου.

Οὕτω ὅσα ὀλίγα ἢ πολλὰ λέγονται εἰς τὸ σύγγραμμα περὶ τῆς δραστηριότητος τοῦ Πολυκάρπου Σμύρνης, τοῦ Διονυσίου Κορίνθου, τοῦ Βίκτορος Ρώμης, τοῦ Πολυκράτους Ἐφέσου, τοῦ Δημητρίου Ἀλεξανδρείας, τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἱεροσολύμων καὶ τόσων ἄλλων ἀνδρῶν ζωντανεύουν τοὺς ἐπισκοπικοὺς καταλόγους καὶ διαφωτίζουν τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας.

δ'. Αἱ θεολογικαὶ προσωπικότητες

Πολλοὶ ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡγετῶν ὑπῆρξαν καὶ σπουδαῖοι θεολόγοι καὶ συγγραφεῖς, δὲν ἦσαν ὅμως προϊστάμενοι Ἐκκλησιῶν ὅλοι οἱ συγγραφεῖς. Οἱ πλεῖστοι τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας παρελαύνουν διὰ τῶν σελίδων τῆς ἱστορίας τοῦ Εὐσεβίου, ὁ ὁποῖος εἰς πολλὰς περιπτώσεις τῆς δίδει τὴν μορφὴν συλλογῆς βιβλιοκρισιῶν. Δὲν παρατηρεῖται συμμετρία εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ὄχι μόνον λόγῳ τῶν ἰδιαιτέρων συμπαθειῶν τοῦ ἱστορικοῦ,

ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῆς ὅλης οἰκονομίας τοῦ συγγράμματος, ὅπως τὴν καθώρισεν οὗτος, καὶ λόγῳ τῶν εἰς τὴν διάθεσίν του μέσων.

Οὕτω δίδει περίοπτον θέσιν εἰς τοὺς πράγματι ἀξιολόγους θεολόγους τῆς περιόδου, ὡς εἶναι ὁ Ἰγνάτιος, ὁ Ἰουστῖνος, καὶ ὑπεράνω ὅλων ὁ Ὠριγένης, δὲν περιφρονεῖ ὅμως καὶ τοὺς λοιπούς. Δὲν ἀγνοεῖ βεβαίως τοὺς ὀλίγους λατίνους θεολόγους τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ δὲν εἶναι πλήρως κατατοπισμένος εἰς τὰ ἔργα των καὶ πάντως δὲν τοὺς ἐξισώνει εἰς τιμὴν μὲ τοὺς Ἕλληνας. Δυσεξήγητος εἶναι ἡ ἔλλειψις ἐνημερώσεως ὡς πρὸς τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἱππολύτου καὶ ἡ σιωπὴ ὡς πρὸς τὸν Μεθόδιον Ὀλύμπου.

Ἡ προσφορὰ τοῦ Εὐσεβίου εἰς τὸν τομέα τοῦτον εἶναι ἀνυπολόγιστος. Δυνατὸν νὰ μὴ δύναται ἢ νὰ μὴ θέλῃ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὰς θεολογικὰς ἀναζητήσεις (ἀφοῦ ἄλλωστε ἓν ἱστορικὸν σύγγραμμα δὲν προσεφέρετο εἰς τοῦτο) ἀλλὰ παρέχει λαμπρὰν εἰκόνα περὶ τῆς λογοτεχνικῆς δραστηριότητος τῆς Ἐκκλησίας καὶ διατηρεῖ τοὺς τίτλους πλείστων ἀπολεσθέντων συγγραμμάτων, συχνάκις δὲ καὶ χωρία ἢ τεμάχια ὁλόκληρα ἐξ αὐτῶν. Αἱ δύο καλῶς ὠργανωμέναι βιβλιοθῆκαι, τὰς ὁποίας εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του, τῆς Καισαρείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων, τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ κατατοπίζεται ἀνέτως ἐπὶ τῶν θεμάτων τῆς χριστιανικῆς γραμματείας.

ε΄. Αἱ αἱρέσεις

Ὅταν ὁ Εὐσέβιος σημειώνῃ ὅτι μεταξὺ τῶν θεμάτων του εἶναι καὶ ἡ ἔκθεσις περὶ τῶν εἰσηγητῶν τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, ἐννοεῖ βεβαίως καὶ πάσης ἄλλης αἱρέσεως, πράγματι δὲ ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὸν μοντανισμόν, τὸν μοναρχιανισμὸν καὶ εἰς ἄλλας δευτερεούσας κινήσεις.

Ἐν προκειμένῳ ἄξια σημειώσεως εἶναι πρῶτον μὲν ὅτι ἀναφέρεται εἰδικῶς εἰς τὰ πρόσωπα τῶν αἱρεσιαρχῶν μόνον καὶ ὄχι εἰς τὰς αἱρέσεις ὡς θρησκευτικὰς κινήσεις, καὶ δεύτερον ὅτι δὲν ἐκθέτει ποτὲ τὰς ἀπόψεις τούτων, ἀλλὰ περιορίζεται εἰς τὴν ἀναί-

ρεσιν αὐτῶν. Τὸ πρῶτον φαινόμενον ὀφείλεται εἰς τὴν ὀρθὴν κατὰ βάσιν πεποίθησιν ὅτι ἡ ἐξεικόνισις τῆς προσωπικότητος τοῦ ἡγέτου μιᾶς κινήσεως εἶναι ἀρκετὴ διὰ νὰ δώση τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ ταύτης. Τὸ δεύτερον προφανῶς ὀφείλεται εἰς τὴν πρόθεσίν του νὰ μὴ μεταβάλῃ τὸν ἱστορικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἔργου του εἰς δογματικόν.

Πιθανὸν ὁ Εὐσέβιος νὰ μὴ εἶχε μελετήσει πολλὰ αἱρετικὰ κείμενα, ἀλλ' εἶναι ἀδιανόητον νὰ μὴ εἶχε ρίψει τὸ βλέμμα του εἰς μερικὰ ἀπὸ αὐτά, ὅσον καὶ ἂν ἡ ἐπιθυμία του ἦτο νὰ ἀνιστορήσῃ τῆς 'Ορθοδοξίας κυρίως τὴν δρᾶσιν, τὸν βίον καὶ τὸ κήρυγμα. Τὸν λόγον διὰ τοὺς αἱρετικοὺς δίδει ἑκάστοτε εἰς τοὺς ἀντιαιρετικοὺς ἢ εἰς τοὺς συνοδικοὺς συγγραφεῖς οἱ ὁποῖοι τοὺς ἀντεμετώπισαν.

'Η ἰδιαιτέρα προσοχὴ τὴν ὁποίαν δεικνύει ὡς πρὸς τὴν ἀξιολόγησιν τῶν κειμένων τὰ ὁποῖα ἐπιδιώκουν ἁγιογραφικὸν κῦρος πρέπει νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὰ πλαίσια τῆς ἀντιαιρετικῆς του γραμμῆς βασικῶς. Καταφεύγων εἰς τὰς γνώμας πολλῶν προσωπικοτήτων καὶ διεξάγων ὁ ἴδιος κοπιώδη ἔρευναν καταρτίζει κατάλογον τῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης, τὰ ὁποῖα διακρίνει εἰς τρεῖς κατηγορίας (τῶν γενικῶς ἀποδεκτῶν, τῶν ἀμφιβαλλομένων, τῶν νόθων) καθὼς καὶ τῶν τῆς Π. Διαθήκης.

στ'. Αἱ περιπέτειαι τῶν 'Ιουδαίων

Κατὰ τὴν ἀπολογητικὴν θρησκευτικὴν θεώρησιν τῆς ἱστορίας ὁ Εὐσέβιος ἀποδίδει τὰς συμφορὰς τῶν 'Ιουδαίων εἰς τὴν ὑπ' αὐτῶν δίωξιν τοῦ 'Ιησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν συνεχείᾳ βεβαίως τῶν 'Αποστόλων: ἔγκλημα καὶ τιμωρία. Πλὴν ἄλλων δευτερευούσης σημασίας ἐπεισοδίων ἀναφέρεται διὰ μακρῶν εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῶν 'Ιουδαίων ἐπὶ Νέρωνος καὶ τὴν καταστολὴν αὐτῆς, χρησιμοποιῶν εὐρέως τὸν 'Ιώσηπον, καὶ συντομώτερον εἰς τὴν ἐπὶ 'Αδριανοῦ ἐπανάστασιν.

ζ'. Οἱ διωγμοὶ

Ὁ πόλεμος τοῦ Ἐθνισμοῦ κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶχε διπλῆν φύσιν· ἦτο πόλεμος ἰδεῶν καὶ πόλεμος ὕλης. Καὶ εἰς μὲν τὴν πρώτην μορφὴν αὐτοῦ ἐλάχιστον χῶρον δίδει, εἰς τὴν δευτέραν ὅμως μορφὴν ἀφιερώνει μέγα μέρος τοῦ ἔργου, καὶ δὴ πρὸς περιγραφὴν τῆς ἀθλήσεως τῶν ἡρώων τῆς πίστεως. Ὁλόκληρα μαρτυρολόγια χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν περιγραφὴν τούτων, οὕτως ὥστε ἡ εἰκὼν νὰ παρέχεται ἐκ πρώτης χειρὸς καὶ κατὰ κανόνα ἐξ αὐτοπτῶν μαρτύρων.

η'. Ὁ τελευταῖος διωγμὸς

Ὁ Εὐσέβιος ἐξεχώρισεν ὡς ἰδιαίτερον θέμα εἰς τὸν πρόλογόν του τὰ τοῦ τελευταίου διωγμοῦ, εἰς ἑκάστην τῶν τριῶν φάσεων τοῦ ὁποίου ἀφιερώνει ἓν περίπου βιβλίον, τὸ η' διὰ τὰ ἔτη 303 - 311, τὸ θ' διὰ τὰ ἔτη 312 - 313, τὸ ι' διὰ τὰ ἔτη 313 - 324. Ἔπραξε τοῦτο διὰ πολλοὺς λόγους· πρῶτον διότι ὁ διωγμὸς οὗτος ἦτο σύγχρονός του καὶ εἶχε προσωπικὴν ἀντίληψιν καὶ ἐμπειρίαν περὶ αὐτοῦ· δεύτερον διότι εἰς ἔκτασιν καὶ ἔντασιν ὑπερέβαλε πάντα προηγούμενον διωγμόν· καὶ τρίτον διότι τὸ ἀποτέλεσμα αὐτοῦ ἦτο μοιραῖον διὰ τὸν ἐθνικὸν κόσμον καὶ θριαμβευτικὸν διὰ τὸν Χριστιανισμόν. Πλὴν ἐξαιρέσεων τὰ περιγραφόμενα ἐδῶ μαρτύρια προέρχονται ἐξ αὐτοψίας τοῦ ἱστορικοῦ.

Κριτήριον καὶ ἐδῶ τῆς περιγραφῆς εἶναι τὸ ἀναφερθὲν ἤδη: ἔγκλημα καὶ τιμωρία.

ΣΥΝΘΕΣΙΣ

α'. Ὁ χαρακτὴρ

Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Εὐσεβίου εἶναι ἀσύμμετρον καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τούτου φέρεται ἡ ὀρθὴ παρατήρησις ὅτι περίπου ἓν βιβλίον αὐτοῦ ἀφιερώνεται εἰς τὸν Ὠριγένην καὶ περισσότερον ἀπὸ ἓν

βιβλίον ἀφιερώνεται εἰς τὸν Διονύσιον Ἀλεξανδρείας ἢ συντάσσεται ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῶν κειμένων αὐτοῦ.

Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι ὁ ἱστορικὸς δὲν ἐπιδιώκει νὰ δώσῃ συνεχῆ καὶ λεπτομερειακὴν ἐξιστόρησιν. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον θέλει νὰ δείξῃ εἶναι ὅ,τι ἀναφέρει ὡς τελευταῖον θέμα εἰς τὸν πρόλογον τοῦ ἔργου· «καὶ τὴν ἐπὶ πᾶσιν ἵλεω καὶ εὐμενῆ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀντίληψιν». Δὲν ἐννοεῖ ἐδῶ τὴν ἐπιτευχθεῖσαν θείαν ἀντίληψιν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ τελευταίου διωγμοῦ, ὅπως οἱ πλεῖστοι τῶν ἀσχολουμένων μὲ τὸ κείμενον τοῦτο ὑποθέτουν, ἀλλὰ τὴν ἐπιδεικνυομένην καθ' ὅλην τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας. Πάντοτε ἦτο ἵλεως ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος διὰ τοῦ αἵματος τῶν μαρτύρων ηὔξανε τὴν Ἐκκλησίαν, μέχρις ὅτου τὴν κατέστησεν ἀκμαίαν καὶ τὴν ἀπέδωσεν ἐλευθέραν καὶ εἰρηνικὴν εἰς τὴν ἀποστολήν της.

Οὕτω λοιπὸν φαίνεται σαφῶς ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ ἔργου δὲν εἶναι καθαρῶς «ἱστορικός» ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἱκανοποιήσεως τῆς ἱστορικῆς περιεργείας καὶ τῆς προσφορᾶς ἱστορικῶν γνώσεων, ἀλλ' εἶναι ἀπολογητικός, καθ' ὅσον τοῦτο διὰ τῆς ἱστορίας ἀποδεικνύει τὴν παρουσίαν τοῦ ἀκοιμήτου ὀφθαλμοῦ τῆς θείας προνοίας. Ὁ θριαμβευτικὸς χαρακτὴρ τὸν ὁποῖον λαμβάνει ἡ ἔκθεσις εἰς τὸ τελευταῖον βιβλίον δεικνύει καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ὅλου ἔργου, τὸ ὁποῖον περικλείει τὴν πνοὴν τοῦ Θεοῦ, καθὼς αὕτη διήκει διὰ μέσου ὅλων τῶν ἱστορικῶν περιπετειῶν τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο ἀρχίζει μὲ προσευχὴν καὶ τελειώνει μὲ προσευχήν [5].

Οὕτω τὸ ἀσύμμετρον εἶναι ἐξωτερικὸν καὶ ἐπιφανειακόν. Εἰς τὴν πραγματικότητα τὸ ἔργον δίδει ὡλοκληρωμένην εἰκόνα τοῦ ἀντικειμένου τὸ ὁποῖον ἐξιστορεῖ, τῆς δραστηριότητος τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τοιαύτην μάλιστα ἔκτασιν τὴν ὁποίαν δὲν δίδει κανὲν παλαιὸν ἱστορικὸν ἔργον. Κατὰ τοῦτο δὲ διαφέρει ὁ Εὐσέβιος τῶν κοσμικῶν ἱστορικῶν τῆς ἀρχαιότητος, ὅτι ἐνῷ ἐκεῖνοι ἠσχολοῦντο βασικῶς μὲ τοὺς πολέμους καὶ τὰς πολιτικὰς κινήσεις,

---

5. Ἐκκλ. Ἱστορία 1, 1, 3. 1, 5, 1. - 10, 1, 1.

αὐτὸς ἀσχολεῖται μὲ τὸ σύνολον τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ὀργανισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἔθεσεν ὑπὸ ἱστορικὴν διερεύνησιν. Λέγει ὁ ἴδιος. «Ἄλλοι μὲν οὖν ἱστορικὰς ποιούμενοι διηγήσεις, πάντως ἂν παρέδωκαν τῇ γραφῇ πολέμων νίκας καὶ τρόπαια κατ' ἐχθρῶν, στρατηγῶν τε ἀριστείας καὶ ὁπλιτῶν ἀνδραγαθίας, αἵματι καὶ μυρίοις φόνοις παίδων καὶ πατρίδος καὶ τῆς ἄλλης ἕνεκεν περιουσίας μιανθέντων· ὁ δέ γε τοῦ κατὰ Θεὸν πολιτεύματος διηγηματικὸς ἡμῖν λόγος τοὺς ὑπὲρ αὐτῆς τῆς κατὰ ψυχὴν εἰρήνης εἰρηνικωτάτους πολέμους καὶ τοὺς ἐν τούτοις ὑπὲρ ἀληθείας μᾶλλον ἢ πατρίδος καὶ μᾶλλον ὑπὲρ εὐσεβείας ἢ τῶν φιλτάτων ἀνδρισαμένους αἰωνίαις ἀναγράψεται στήλαις»[6]. Τοῦτο ἀναφέρεται βεβαίως εἰς τοὺς ἀγῶνας τῶν μαρτύρων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν εἰρηνικοί, ἀλλὰ ἤδη εἰς τὸν πρόλογον τοῦ ἔργου ἐφάνη ἡ εὐρύτης τῆς προοπτικῆς αὐτοῦ.

β'. Αἱ πηγαὶ

Ὁ Εὐσέβιος ἦτο πολυδιαβασμένος συγγραφεύς, ὅπως ἐδόθη συχνάκις ἡ εὐκαιρία νὰ ἐπισημάνωμεν. Ἐγνώριζε θαυμάσια τοὺς φιλοσόφους τῆς ἀρχαιότητος, τοὺς ὁποίους χρησιμοποιεῖ θετικῶς καὶ ἀρνητικῶς εἰς τὰ ἀπολογητικά του κείμενα, καὶ τοὺς ἱστορικούς, τοὺς ὁποίους χρησιμοποιεῖ εὐρέως εἰς τοὺς χρονικοὺς κανόνας.

Εἰς τὸ παρὸν σύγγραμμα μνημονεύει βασικῶς τοὺς Χριστιανοὺς ὀρθοδόξους συγγραφεῖς καὶ δύο ἑλληνιστὰς Ἰουδαίους. Αὐτοὶ κυρίως ἀπετέλουν τὰς πηγάς του ἐδῶ, ἂν καὶ ἡ διεύρυνσις τῶν ἐνδιαφερόντων του τοῦ ἐπιτρέπει νὰ χρησιμοποιήσῃ ἀκόμη καὶ τὸν Ἱπποκράτην. Δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἀγνοεῖ τοὺς λατίνους συγγραφεῖς, ἀφοῦ χρησιμοποιεῖ ἐξ αὐτῶν τὸν Τερτυλλιανὸν καὶ τὸν Κυπριανόν. Ἐλάχιστοι ἦσαν ἄλλωστε οἱ λοιποὶ λατῖνοι συγγραφεῖς τῆς περιόδου ταύτης.

Εἶναι ἐντιμότατος ἱστορικὸς ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς χρήσεως

---

6. Ἐκκλ. Ἱστορία 5, πρόλογος.

τῶν πηγῶν του. Ὄχι μόνον κατοχυρώνει τὴν ἔκθεσίν του μὲ κείμενα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον οἱ ἄλλοι ἱστορικοὶ ἔπραττον εἰς πολὺ περιωρισμένον βαθμόν, ἀλλὰ καὶ μνημονεύει πάντοτε τὰς πηγάς. Τὰ παραθέματα καταλαμβάνουν μεγάλην ἔκτασιν τοῦ ἔργου καὶ ἂν ἐπρόκειτο νὰ τὸν κατηγορήσῃ κανεὶς ἐν προκειμένῳ εἶναι διότι δίδει πολὺ τὸν λόγον εἰς τὰς πηγάς. Δὲν ἀξίζει ὅμως νὰ τὸν κατηγορήσῃ διὰ τοῦτο, ἐφ' ὅσον εἶναι τόσον πολύτιμον τὸ ὑλικὸν τῶν πηγῶν του. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις τὰ παραθέματά του σώζουν ἀπολεσθὲν ἄλλως ὑλικόν· ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἄλλας περιπτώσεις τοῦτο εἶναι ἐξόχως διαφωτιστικόν. Ἐπὶ παραδείγματι θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι, ἀφοῦ σώζονται αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, τὰ σωζόμενα τεμάχια αὐτῶν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Εὐσεβίου δὲν προσφέρουν τίποτε· καὶ ὅμως αὐτὰ εἶναι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐπέτρεψαν νὰ κρίνωμεν περὶ τοῦ ποία ἀπὸ τὰς μορφὰς ὑπὸ τὰς ὁποίας σώζονται αὗται εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν εἶναι ἡ γνησία. Πολὺ ὑλικὸν ἐξ ἄλλου προσφέρουν εἰς αὐτὸν τὰ μαρτυρολόγια, ὡς εἴπομεν ἤδη.

Ὁ Εὐσέβιος δὲν ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὰς πηγάς του εἰς τὸν τρόπον ἐκθέσεως καὶ ἐκφράσεως. Ἀκολουθεῖ κατ' ἀμφότερα ἑνιαίαν γραμμὴν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Τὸ ὕφος του εἶναι στρυφνὸν καὶ δύσκολον. Θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι προσπαθεῖ νὰ μιμηθῇ τὸν Θουκυδίδην εἰς στρυφνότητα, ἂν δὲν ἐβλέπομεν τὸ ἴδιον εἰς τὰ λοιπὰ συγγράμματά του.

γ'. Σύνταξις τοῦ ἔργου

Ἐπειδὴ τὰ τεμάχια παπύρου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διετίθεντο εἰς τὸ ἐμπόριον εἰς ὡρισμένον μῆκος, οἱ συγγραφεῖς ἠναγκάζοντο νὰ χωρίζουν τὰ ἔργα των εἰς τμήματα τὰ ὁποῖα δὲν θὰ ἐξέφευγον τοῦ μήκους τούτου, ἐνῷ ἂν ἦσαν συντομώτερα, τὸ τεμάχιον ἐκόπτετο ἀναλόγως.

Ὁ Εὐσέβιος συνέταξε τὴν ἱστορίαν του εἰς 10 τμήματα ἢ

βιβλία, ἐνῷ φαίνεται ὅτι ταῦτα ἀρχικῶς ἦσαν 8, ὡς τὰ τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου. Εἶναι ἄνισα, κυμαινόμενα ἀπὸ 7.000 μέχρι 14.000 λέξεων. Εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ἡ εἰς βιβλία διαίρεσις τοῦ ἔργου ἔγινεν ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν συγγραφέα.

Ὡς πρὸς τὰ κεφάλαια ὅμως ὑπάρχει ἀβεβαιότης, ἡ ὁποία προέρχεται ἐκ τοῦ γεονότος ὅτι εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν ποικίλλει ὁ ἀριθμὸς κεφαλαίων μερικῶν βιβλίων. Π.χ. τὸ βιβλίον Ζ′ κατὰ τὴν ὁμάδα χειρογράφων ΑΤΒΔΜ φέρεται μὲ 30 κεφάλαια, κατὰ τὴν ὁμάδα ER μὲ 37, κατὰ τὴν λατινικὴν μετάφρασιν μὲ 25. Θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ εἰς κεφάλαια διαίρεσις ἐπραγματοποιήθη ὑπὸ μαθητοῦ τοῦ Εὐσεβίου καὶ κατ' ἀνάθεσιν αὐτοῦ εἰς ἓν χειρόγραφον, ἐξ οὗ διακιολογεῖται ὅτι ἐνίοτε νέον κεφάλαιον ἀρχίζει μετὰ ἓν κόμμα. Ἀλλ' εἰς ἄλλα χειρόγραφα ἔγιναν καὶ ἀνεξάρτητοι διαιρέσεις. Οἱ τίτλοι τῶν κεφαλαίων ἑκάστου βιβλίου παρατίθενται συγκεντρωτικῶς εἰς πίνακα κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ βιβλίου, ἐνῷ εἰς τὴν ᾤαν τοῦ οἰκείου τόπου τοῦ κειμένου σημειώνονται μόνον οἱ ἀριθμοὶ αὐτῶν.

Ὁ κατάλληλος χρόνος διὰ τὴν προγραμμάτισιν τῆς συντάξεως τοῦ ἔργου τούτου ἦτο ὁ κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ μεγάλου διωγμοῦ (303), διότι τὸ γεγονὸς ἐκεῖνο ἐγέννα προβληματισμὸν ἐπὶ τῶν σχέσεων τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ τὸν κόσμον, τῆς θέσεως τῶν Χριστιανῶν εἰς τὴν κοινωνίαν, τοῦ μαρτυρίου. Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶχε πλέον μόνον μέλλον, ἀλλ' εἶχε καὶ παρελθόν, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ μαρτυρήσῃ περὶ τῆς ἐπιβιώσεώς του παρὰ τὰς παρούσας δυσκολίας.

Ἡ ἔκτασις τοῦ νέου διωγμοῦ ἀπῄτει ἀναδρομὴν εἰς τὸ παρελθόν, διὰ νὰ δοθῇ ἀπὸ ἐκεῖ ἐνθάρρυνσις εἰς τοὺς νέους ἀγωνιστάς. Οὕτω ὁ Εὐσέβιος συνέλεξεν ὅσα παλαιὰ μαρτυρολόγια ἠδύνατο εἰς ἑνιαίαν συλλογὴν καὶ ἐφιλοτέχνησε διηγήσεις περὶ νέων μαρτυρίων τὰ ὁποῖα παρηκολούθει ὁ ἴδιος αὐτοπροσώπως ἢ κατὰ πληροφορίας. Ἀλλὰ βεβαίως ταῦτα δὲν ἤρκουν διὰ τὴν σύνθεσιν ἑνὸς γιγαντιαίου ἱστορικοῦ ἔργου, ὅπως τὸ εἶχε συλλάβει. Ἠναγκάσθη λοιπὸν νὰ λύσῃ μερικὰ προκαταρκτικὰ προβλήματα, ἀνα-

φερόμενα εἰς τὴν προχριστιανικὴν ἱστορίαν καὶ τὸν συγχρονισμόν· οὕτω συνέταξε τὸ ἔργον *Χρονικοὶ Πίνακες καὶ Παντοδαπὴ Ἱστορία*. Τέλος συνέλεξεν τὸ καθ' αὑτὸ ἱστορικὸν ὑλικόν. Δι' ὅλα αὐτὰ τὰ στάδια ἐργασίας εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του πλῆθος βιβλίων ἀποκειμένων εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῆς Καισαρείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων, ἀπὸ ὅπου ἠδύνατο ν' ἀντλήσῃ ἄφθονον ὑλικόν.

Πρὶν ἐπέλθῃ ἡ εἰρήνευσις τῆς Ἐκκλησίας διὰ τοῦ διατάγματος τοῦ Γαλερίου, ὁ Εὐσέβιος ἦτο ἕτοιμος διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ ἔργου εἰς τὴν πρώτην μορφήν του, ἡ ὁποία τὸν ἀπησχόλησε κατὰ τὰ ἔτη 311 καὶ 312. Τὸ ἔργον ὅμως ὑπέστη πολλὰς ἐπεξεργασίας καὶ εἶχε διαδοχικὰς ἐκδόσεις, περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω ἐν συναρτήσει μὲ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ τρόπου συνθέσεως αὐτοῦ.

Εἰς τὸν πρόλογον τοῦ ἔργου ἐξαγγέλλονται τὰ θέματα τὰ ὁποῖα ἐξετάζονται εἰς αὐτό. Οὗτος εἶναι ἐνσωματωμένος εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συμβῇ ἄλλως, ἀφοῦ βιβλίον ἐσήμαινε τότε τεμάχιον παπύρου ἢ μεμβράνης περιέχον ὡρισμένον κείμενον.

Καὶ ὁλόκληρον ὅμως τὸ Α' βιβλίον εἶναι εἶδος εἰσαγωγῆς, τὴν ὁποίαν μάλιστα ὁ συγγραφεὺς χωρίζει εἰς δύο. Εἰς τὸ 1, 1, 7 λέγει οὗτος ὅτι θὰ ἀρχίσῃ τὴν ὅλην διαπραγμάτευσιν «ἀπὸ τῆς κατὰ Χριστὸν οἰκονομίας καὶ θεολογίας», ἤτοι ἀπὸ τὴν προΰπαρξιν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπὸ τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ. Ἡ ἐξέτασις τῆς προϋπάρξεως καλύπτει τὰ τέσσαρα πρῶτα κεφάλαια καὶ εἰς τὸ 1, 5, 1 ὀνομάζεται «προκατασκευή», ἄρα τὸ μέρος τοῦτο εἶναι εἶδος προεισαγωγῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀποδεικνύεται ἡ ἀρχαιότης τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκ τῆς ὑπάρξεως τῆς πίστεως εἰς τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἤδη εἰς τοὺς πατριάρχας τῆς Π. Διαθήκης καὶ τῆς χρήσεως τῶν ὀνομάτων αὐτοῦ «Χριστός» καὶ «Ἰησοῦς» ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ προβάλλεται ἡ θεότης αὐτοῦ κατὰ τὴν ἔννοιαν τῶν ἀπολογητῶν τοῦ β' αἰῶνος. Τὸ ὑπόλοιπον μέρος (1, 5, 1 - 1, 13), ἀποτελοῦν τὴν κυρίως εἰσαγωγήν, δίδει μίαν εἰκόνα περὶ τῆς καταστάσεως εἰς τὴν Ἰουδαίαν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐμφα-

νίσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ ὁμιλεῖ περὶ τῶν πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἀρχόντων αὐτῆς, Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, τῶν μαθητῶν, τῆς ἀλληλογραφίας μὲ τὸν Ἄβγαρον. Πηγαί του διὰ τὸ τμῆμα τοῦτο εἶναι ἡ Γραφή, ὁ Ἰώσηπος, ὁ Ἰούλιος Ἀφρικανός, ὁ Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς καὶ ἀρχειακὸν ὑλικόν.

Ἀκολουθεῖ ἔπειτα ἡ καθ' αὐτὸ ἱστορία, ἡ ὁποία περιλαμβάνεται εἰς τὰ βιβλία Β' - Ζ'. Εἰς τὸ Β' σύντομος πρόλογος διασαφεῖ ὅτι τὰ προηγούμενα ἀπετέλουν ἁπλῶς προοίμιον καὶ ὅτι τώρα ἀρχίζει ἡ ἐξέτασις τῶν γεγονότων βάσει τῶν θείων Γραφῶν καὶ ἔξωθεν κειμένων. Δὲν ἀπαντᾷ εἰς ἄλλο ἐκ τῶν βιβλίων τούτων τοιοῦτος πρόλογος, τὸ δὲ τεμάχιον τὸ ὁποῖον ἐμφανίζεται ὡς πρόλογος τοῦ Ε' βιβλίου ἀνήκει εἰς τὸ κύριον μέρος αὐτοῦ καὶ ἐξεχωρίσθη κατὰ λάθος τοῦ πρώτου ἐκδότου Ροβέρτου Στεφάνου. Τὸ σύνολον τοῦτο τῶν ἓξ βιβλίων κατακλείεται μὲ τὸν ἑξῆς ἐπίλογον. «Ἐν τούτοις τὴν τῶν διαδοχῶν περιγράψαντες ὑπόθεσιν ἀπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γενέσεως ἐπὶ τὴν τῶν προσευκτηρίων καθαίρεσιν εἰς ἔτη συντείνουσαν πέντε καὶ τριακόσια, ἑξῆς τοὺς καθ' ἡμᾶς τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας ἀνδρισαμένων ἀγῶνας, ὅσοι τε καὶ ὁπηλίκοι γεγόνασιν καὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς εἰδέναι διὰ γραφῆς καταλείψωμεν» [7]. Τὸ βιβλίον Η' ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ τὰ ἐπιλεγόμενα τοῦ συνόλου τούτου, ὅπως τὸ Α' ἀποτελεῖ τὰ προλεγόμενα.

Τὸ Β' βιβλίον περιλαμβάνει ἔκθεσιν τῶν πραγμάτων τῆς ἀποστολικῆς ἐποχῆς μέχρι τοῦ Νέρωνος καὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου. Ἐν ἀρχῇ ἀναφέρονται αἱ πηγαί, «συνῆκται ἡμῖν ἡ βίβλος ἀπὸ τῶν Κλήμεντος, Τερτυλλιανοῦ, Ἰωσήπου, Φίλωνος», ἐννοεῖται πέραν τῆς Κ. Διαθήκης ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖται σταθερῶς καὶ πέραν τῶν γενικῶν πηγῶν αἱ ὁποῖαι δὲν προσφέρουν εἰδικὸν ὑλικὸν καὶ ἐκ τῶν ὁποίων δὲν παρατίθενται τεμάχια κατὰ λέξιν.

Τὸ Γ' βιβλίον μετά τινα ἀναδρομὴν εἰς τὴν ὅλην δραστηριότητα τῶν Ἀποστόλων συνεχίζει τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου μέχρι τοῦ Τραϊανοῦ, ἂν καὶ διὰ μερικὰ

7. 7, 32, 32. Ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ ἑπομένου βιβλίου.

πρόσωπα ἐπεκτείνεται καὶ πέραν αὐτοῦ. Μεγάλην σημασίαν δίδει εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ὡς ἑστίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Βασικαὶ πηγαὶ ἐδῶ, πλὴν τῆς Γραφῆς, εἶναι τὰ ἱστορικὰ ἔργα τῶν Ἰωσήπου, Εἰρηναίου, Ἡγησίππου, Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, ὡς ἐπίσης συγγραφαὶ καὶ ἐπιστολαὶ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, Ἰγνατίου, Πολυκάρπου, Παπίου, Γαΐου, Πολυκράτους, Τερτυλλιανοῦ, Διονυσίου Ἀλεξανδρείας.

Τὸ Δ' βιβλίον ἐξετάζει τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς βασιλείας τοῦ Τραϊανοῦ μέχρι τοῦ Μ. Αὐρηλίου μὲ βασικὰς πηγάς, τὰ ἔργα τοῦ Ἰουστίνου, τοῦ Ἡγησίππου, τοῦ Μελίτωνος Σάρδεων, τοῦ Διονυσίου Κορίνθου, τοῦ Εἰρηναίου, τὰ μαρτυρολόγια, ἐπίσημα κείμενα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.

Τὸ Ε' βιβλίον ἀρχίζει μὲ τὴν ἔκθεσιν περὶ τοῦ διωγμοῦ εἰς τὴν Λυῶνα καὶ τὴν Βίενναν τῆς Γαλλίας ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ συνεχίζει μὲ τὰ συμβάντα ἐπὶ Κομμόδου, μὲ πηγὰς κείμενα μαρτυρολογίων καὶ τῶν Ἀπολιναρίου Ἱεραπόλεως, Εἰρηναίου, Πολυκράτους, Τερτυλλιανοῦ, Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως καὶ ἀγνώστων συγγραφέων.

Τὸ ΣΤ' βιβλίον ἐξετάζει μὲν τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου μέχρι τοῦ διωγμοῦ τοῦ Δεκίου, ἀλλὰ ἡ ἐξέτασις συγκλίνει πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Ὠριγένους, κατὰ τὸ τέλος δὲ πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Διονυσίου. Τὰ παραθέματα ἐδῶ μειώνονται αἰσθητῶς, δεδομένου ὅτι ἡ ἔκθεσις ἀποτελεῖ περίληψιν ὑλικοῦ τὸ ὁποῖον εἶχεν ἤδη ἐπεξεργασθῆ ὁ Εὐσέβιος εἰς τὸν βίον τοῦ Ὠριγένους. Πηγαὶ δὲ εἶναι ἐδῶ βασικῶς τὰ κείμενα τοῦ Ὠριγένους, καὶ ἰδίως αἱ ἐπιστολαὶ αὐτοῦ αἱ ὁποῖαι ἐχάθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον, καὶ τοῦ Διονυσίου Ἀλεξανδρείας.

Τὸ Ζ' βιβλίον κατὰ σημείωσιν τοῦ Εὐσεβίου ἐν ἀρχῇ συντάσσεται μὲ τὴν συνεργασίαν τοῦ Διονυσίου· «αὖθις ὁ μέγας ἡμῖν Ἀλεξανδρέων ἐπίσκοπος Διονύσιος ἰδίαις φωναῖς συνεκπονήσει τῶν καθ' ἑαυτὸν πεπραγμένων ἕκαστα ἐν μέρει δι' ὧν καταλέλοιπεν ἐπιστολῶν ὑφηγούμενος». Εἶναι εὔλογον ὅτι καὶ τοῦτο λαμβάνει τὸν χαρακτῆρα προσωποκεντρικῆς ἐκθέσεως πέριξ τοῦ Διονυσίου, ἂν καὶ τὰ ἱστορούμενα ὑπερβαίνουν τὰ ὅρια τῆς Ἀλε-

ξανδρείας. Χρησιμοποιοῦνται ἐπίσης ἐδῶ μερικὰ συνοδικὰ ἔγγραφα.

Εἰς τὸν ἐπίλογον λέγεται ὅτι ἡ ἔκθεσις φθάνει μέχρι τῆς καθαιρέσεως τῶν προσευκτηρίων, τὸ 303, τριακόσια πέντε ἔτη ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος, καθὼς σημειώνεται [8], τὸ ἀκριβὲς ὅμως εἶναι ὅτι ἡ βασικὴ διαπραγμάτευσις περιορίζεται εἰς τὰ συμβάντα ἀπὸ τοῦ Δεκίου μέχρι τοῦ Γαλλιηνοῦ, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ 249 μέχρι τοῦ 268, ἐνῷ διὰ τὰ ἑπόμενα καὶ δὴ μετὰ τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Παύλου Σαμοσατέως, σημειώνει μόνον τὰς διαδοχάς. Δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι διὰ τὴν μετὰ ταῦτα περίοδον (268 - 303) ἡ πνευματικὴ κίνησις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἦτο μειωμένη. Πρέπει μᾶλλον νὰ συνέβαινε τὸ ἀντίθετον, λόγῳ τῆς ἐλευθερίας τῆς ὁποίας ἀπήλαυεν αὕτη καθ' ὅλον τὸν χρόνον τοῦτον. Ὁ λόγος τῆς παραλείψεως εἶναι προφανὴς καὶ εἶναι παράδοξον πῶς οἱ σύγχρονοι ἐρευνηταὶ δὲν τὸν ἔχουν προσέξει. Τὸ ὑλικὸν διὰ τὴν μέχρι τότε (268) ἔκθεσιν ἀπέκειτο εἰς τὰς βιβλιοθήκας, ὅπου εὐκόλως ἠδύνατο νὰ τὸ ἀνεύρῃ ὁ Εὐσέβιος· τὸ νεώτερον ὅμως ὑλικὸν δὲν εἶχε διαδοθῆ ἐπαρκῶς καὶ δὲν εἶχεν ἐναποτεθῆ εἰς τὰς βιβλιοθήκας. Ἔπρεπε συνεπῶς νὰ καταβληθῆ πολὺς κόπος καὶ νὰ ἀναληφθοῦν ταξίδια πρὸς ἀνακάλυψιν αὐτοῦ εἰς διαφόρους τόπους. Ὅταν ὅμως ὁ Εὐσέβιος ἔφθασεν εἰς μίαν στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναβάλῃ τὴν σύνταξιν τοῦ ἔργου του, ἔδωσε τὴν μικρὰν περίληψιν, ἡ ὁποία περιέχεται εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον τοῦ ὀγδόου βιβλίου καὶ ἐγκατέλειψε τὴν προσπάθειαν τῆς συλλογῆς ὑλικοῦ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς περιόδου ταύτης, ἐπειγόμενος νὰ περιγράψῃ τὰ τοῦ διωγμοῦ.

Πράγματι τὸ Η' βιβλίον περιέχει συγκινητικὴν ἔκθεσιν περὶ τοῦ μεγάλου διωγμοῦ (303 - 311), στηριζομένην ἀποκλειστικῶς εἰς αὐτοψίαν καὶ προσωπικὴν πληροφορίαν. Τὸ μόνον χρησιμο-

---

8. 7, 32, 32. Τὸ κείμενον παρετέθη ἀνωτέρω. Ἡ γέννησις τοῦ Χριστοῦ προφανῶς τοποθετεῖται τὸ 2 π.Χ., διὰ τὴν πραγματικότητα ὅμως ἔπρεπε νὰ τοποθετηθῆ ἄλλα δύο ἔτη ἐνωρίτερον.

ποιούμενον ἐδῶ κείμενον εἶναι ἐπιστολὴ περὶ αἰγυπτιακῶν μαρτυρίων τοῦ Φιλέα Θμούεως. Εἶναι λοιπὸν φανερὸν ὅτι ἡ ἔκθεσις ἔχει τελείως διάφορον χαρακτῆρα ἐδῶ, τὸν ὁποῖον διατηροῦν κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ τὰ δύο ἑπόμενα βιβλία. Εἰς τὸ τελευταῖον κεφάλαιον περιέχεται καὶ τὸ διάταγμα τοῦ Γαλερίου, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπεδίδετο εἰς τοὺς Χριστιανοὺς ἡ ἐλευθερία ἀσκήσεως τῆς λατρείας των.

Ἡ ἱστορία πρέπει νὰ ἐτελείωνεν ἐδῶ, περιλαμβανομένη εἰς σύνολον ὀκτὼ βιβλίων, δεδομένου ὅτι ὁ Εὐσέβιος ἐπεδίωκεν ὡς ἐπίλογον τοῦ ἔργου νὰ τοποθετήσῃ τὸν θρίαμβον τῆς Ἐκκλησίας· τὸ διάταγμα τοῦ Γαλερίου ἦτο καλὸν δεῖγμα τοῦ θριάμβου τούτου. Ὅτι δὲ πράγματι ἐτελείωνεν ἐδῶ, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν παρουσίαν εἰς τοὺς κώδικας AER ἑνὸς παραρτήματος περὶ τοῦ τέλους τῶν βασιλέων, τὸ ὁποῖον ὑπῆρχεν εἰς τὴν πρώτην ἔκθεσιν, ἀλλ' ἐξωβελίσθη εἰς μίαν μεταγενεστέραν φάσιν, ἀφοῦ μέρος τοῦ περιεχομένου του ἐνσωματώθη εἰς τὰ ἑπόμενα βιβλία. Ὁ ἐξοβελισμὸς ἐπραγματοποιήθη ὑπὸ τὰς ἑξῆς συνθήκας. Τὰ κεφ. 1 - 13, 7 τοῦ βιβλίου τούτου περιορίζονται εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ διωγμοῦ καὶ τῶν μαρτυρίων, ἀποφεύγοντα κριτικὴν κατὰ τῶν διωκτῶν αὐτοκρατόρων. Ἀπὸ τοῦ 13, 8 ἀρχίζει τοιαύτη κριτικὴ ἰδίως κατὰ τοῦ Μαξεντίου καὶ τοῦ Μαξιμίνου ἡ ὁποία φαίνεται δύσκολον ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ ζώντων αὐτῶν. Ἔπειτα εἰς τὸ κεφάλαιον 13, 9 καὶ ἑξῆς παρέχονται πληροφορίαι περὶ τοῦ τέλους τῶν κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ διωγμοῦ αὐτοκρατόρων, ἀλλ' αἱ πληροφορίαι αὗται παρέχονται ἐπίσης συγκεντρωμέναι εἰς τὸ παράρτημα· προφανῶς δὲν συνυπῆρχον ἐξ ἀρχῆς τὰ δύο τεμάχια καὶ πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ Η' βιβλίον, συνταχθὲν τὸ 312, περιεῖχεν ἀρχικῶς τὰ κεφ. 1 - 13, 7 περὶ τῶν διωγμῶν, τὰ κεφάλαια 16 μὲ παρηλλαγμένην τὴν ἀρχὴν καὶ 17 περιέχον τὸ κείμενον τοῦ διατάγματος τοῦ Γαλερίου, τὸ παράρτημα μὲ διήγησιν περὶ τοῦ τέλους τῶν διωκτῶν, καὶ μίαν προσευχήν. Αὐτὸ δὲ ἦτο τὸ τέλος τῆς πρώτης ἐκδόσεως τῆς ἱστορίας τοῦ Εὐσεβίου.

Ἀλλ' ὅμως ἡ εἰρήνη δὲν διετηρήθη ἐπὶ πολύ, διότι ὁ Μαξιμῖ-

νος καὶ ἐν μέρει ὁ Μαξέντιος ἐκίνησαν πάλιν τὸν μηχανισμὸν τοῦ διωγμοῦ. Οὕτως ὁ ἱστορικὸς ἠναγκάσθη νὰ προβῇ εἰς νέαν, δευτέραν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου, διὰ προσθήκης τοῦ βιβλίου Θ' περιγράφοντος τὸν διωγμὸν τοῦ Μαξιμίνου καὶ τὴν τελικὴν μεταστροφὴν αὐτοῦ (311 - 313). Ἡ προσθήκη ἐπηρέασε καὶ τὴν μορφὴν τοῦ Η' βιβλίου· ἀντὶ τοῦ παραρτήματος εἰς τὸ ὁποῖον ἐδίδοντο ὀλίγα στοιχεῖα περὶ τῶν διωκτῶν ἀνωνύμως, προσετέθησαν τὰ κεφ. 13, 8 - 16 (ἀρχή) εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται οἱ αὐτοκράτορες ἐπωνύμως καὶ γίνεται ἐπίθεσις κατ' αὐτῶν, ἰδίως δὲ κατὰ τοῦ Μαξεντίου καὶ τοῦ Μαξιμίνου. Διὰ τῆς προσθήκης τοῦ νέου ὑλικοῦ ἐφαίνετο ἄχρηστον τὸ παράρτημα καὶ ἐξωβελίσθη ἀπὸ τὴν δευτέραν ταύτην ἔκδοσιν, ἡ ὁποία συνετελέσθη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 313. Ὁμοίως μετεφέρθη καὶ ἡ εὐχὴ εἰς τὸ τέλος τοῦ Θ' βιβλίου. Τὸ Θ' τοῦτο βιβλίον περιέχει μερικὰ αὐθεντικὰ κείμενα τόσον εἰς τὸ μέσον ὅσον καὶ εἰς τὸ τέλος αὐτοῦ.

Εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Εὐσεβίου ἐφαίνετο τώρα πλέον κατάλληλον τὸ τέλος τοῦ συγγράμματος, ἀλλ' ἔπειτα ἀντελήφθη οὗτος ὅτι δὲν εἶχεν ὑμνήσει ἐπαρκῶς τὸ μέγα ἀγαθὸν τῆς εἰρήνης τῶν Χριστιανῶν. Μὲ μίαν νέαν λοιπὸν ἐπεξεργασίαν παρέδωσε τὸ ἔργον του εἰς τρίτην ἔκδοσιν διὰ τῆς προσθήκης ὑλικοῦ, τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε τὸ Ι' βιβλίον εἰς τὴν ἀρχικήν του φάσιν. Τότε ἀπηλείφθησαν μικρὰ τεμάχια ἐκ τοῦ Θ' βιβλίου, μετεφέρθη ἡ εὐχὴ ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ ἐνάτου εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ δεκάτου, τὰ δὲ αὐθεντικὰ κείμενα μετεφέρθησαν ἐπίσης εἰς τὸ τέλος τοῦ δεκάτου ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ προηγουμένου. Τὸ βιβλίον τοῦτο, ἀφιερούμενον εἰς τὸν ἐπίσκοπον Τύρου Παυλῖνον, περιέλαβεν εἰς τὴν ἀρχὴν ἕνα ὕμνον πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τὴν χορηγηθεῖσαν εἰρήνην καὶ μίαν ἐνθουσιώδη περιγραφὴν τῆς χαρᾶς διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν χριστιανικῶν εὐκτηρίων. Πρὸς καλυτέραν δὲ ἀπεικόνισιν τῶν πραγμάτων παραθέτει ἐκτενέστατον λόγον αὐτοῦ τοῦ ἰδίου (χωρὶς νὰ λέγεται ρητῶς ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ συντάκτης του) ἐκφωνηθέντα ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ τῆς Τύρου. Ἀκολουθοῦν ἔπειτα εἰς παράρτημα ἓξ ἐπίσημα κείμενα μὲ πρῶτον τὸ διάταγμα τοῦ Με-

διολάνου. Τὸ κύριον σῶμα τοῦ βιβλίου ἔληγεν ἀρχικῶς εἰς τὸ κεφ. 4 μὲ τὸν λόγον, ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος οὗτος ἔχει εἰς τὸ τέλος ἰδικήν του εὐχήν, ἡ εὐχὴ ἡ μεταφερθεῖσα ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ προηγουμένου βιβλίου παρέμεινεν εἰς τὸν πρόλογον τοῦ παρόντος. Αὐτὴ εἶναι ἡ τρίτη ἔκδοσις.

Βραδύτερον ἡ εἰρήνη διεταράχθη ἐκ νέου διὰ τοῦ ἐλαφροῦ διωγμοῦ τοῦ Λικινίου, ὁπότε ὁ Εὐσέβιος ἠναγκάσθη νὰ προσθέσῃ καὶ τὰ κατ' αὐτὸν εἰς μίαν τετάρτην ἔκδοσιν. Ἀντὶ ὅμως νὰ αὐξήσῃ τὰ βιβλία, διὰ νὰ μὴ ὑπερβῇ πλέον τὸν «τέλειον ἀριθμόν» δέκα[9], τὸ νέον ὑλικὸν ἐνεσωμάτωσεν εἰς τὸ τέλος αὐτοῦ μὲ δύο κεφάλαια. Οὕτω τὸ ἔργον φθάνει μέχρι τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς μονοκρατορίας τοῦ Κωνσταντίνου (324).

Η ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν χειρογράφων, εἰς τὰ ὁποῖα διατηρεῖται ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τοῦ Εὐσεβίου, δεικνύει καὶ τὴν διάδοσιν τοῦ ἔργου. Τὰ χειρόγραφα ταῦτα, μελετηθέντα μὲ σχολαστικὴν ἐπιμέλειαν ὑπὸ τοῦ E. Schwartz, ταξινομοῦνται εἰς δύο οἰκογενείας, αἱ ὁποῖαι ἐκπροσωποῦνται ἀπὸ ἓξ βασικὰ χειρόγραφα τοῦ ι', ια' καὶ ιβ' αἰῶνος.

Ἡ πρώτη οἰκογένεια, τῆς ὁποίας τὸ κείμενον προτιμᾷ ὁ Schwartz, περιλαμβάνει δύο χειρόγραφα, ἤτοι τὰ

B Parisinus 1431, περγαμηνὸν τοῦ ια' ἢ ιβ' αἰῶνος,

D Parisinus 1433, περγαμηνὸν τοῦ ια' ἢ ιβ' αἰῶνος.

Μετ' αὐτῶν συμβαδίζουν αἱ δύο ἀρχαῖαι μεταφράσεις, ἡ συριακὴ καὶ ἡ λατινική. Ἡ πρώτη γενομένη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ε' αἰῶνος, καὶ δὴ περὶ τὸ 420, σώζεται ἐλλιπῶς εἰς δύο χειρόγραφα, ἓν τοῦ ε' καὶ ἄλλο τοῦ στ' αἰῶνος. Ἡ δευτέρα ἐφιλοτεχνήθη ὑπὸ τοῦ Ρουφίνου τὸ 402, ἀλλὰ δὲν βοηθεῖ πολὺ εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου, διότι ὁ Ρουφῖνος διασκευάζει μᾶλλον παρὰ μεταφράζει, προσθέ-

---

9. Ἐκκλ. Ἱστορία 10, 1, 3.

των ὑλικόν, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Ὠριγένους, τοῦ Γρηγορίου Θαυματουργοῦ καὶ τοῦ Λουκιανοῦ Ἀντιοχείας, ἢ ἀφαιρῶν ὑλικόν.

Ἡ δευτέρα οἰκογένεια περιλαμβάνει τὰ κάτωθι χειρόγραφα,

A Parisinus 1430, περγαμηνὸν τοῦ ιβʹ αἰῶνος,

T Laurentianus 70 - 7, περγαμηνὸν τοῦ ιʹ ἢ ιαʹ αἰῶνος,

E Laurentianus 70 - 20, περγαμηνὸν τοῦ ιʹ αἰῶνος,

R Mosquensis 50, περγαμηνὸν τοῦ ιβʹ αἰῶνος, μὲ μικρογραφίας.

Ὑπάρχει ἐπίσης ὁ κῶδιξ Marcianus (M) 338, περγαμηνὸς τοῦ ιβʹ αἰῶνος, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι εὔκολον νὰ καταταχθῇ, διότι ἔχει χαρακτηριστικὰ καὶ τῶν δύο οἰκογενειῶν.

Ἡ δευτέρα οἰκογένεια δίδει πλήρη εἰκόνα τῶν φάσεων ἀπὸ τὰς ὁποίας διῆλθεν ἡ σύνταξις τοῦ ἔργου, διότι περιέχει καὶ τὸ ὑλικὸν ὅλων τῶν ἐκδόσεων αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου ἀπὸ τῆς πρώτης καὶ ὄχι μόνον τῆς τελευταίας. Ἡ πρώτη οἰκογένεια καὶ αἱ μεταφράσεις περιέχουν τὸ κείμενον μόνον τῆς ὁριστικῆς ἐκδόσεως.

Ἡ πρώτη τύποις ἔκδοσις τοῦ ἔργου ἐπραγματοποιήθη ὑπὸ τοῦ Ροβέρτου Στεφάνου (Paris 1544), βάσει δύο χειρογράφων δευτερευούσης ἀξίας. Ἀκολούθως ἐφιλοτέχνησε νέαν ἔκδοσιν ὁ Henri de Valois, τὸ 1659, βάσει τῶν δύο χειρογράφων τοῦ Στεφάνου καὶ δύο ἄλλων, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν ἦτο πρώτης κλάσεως, τὸ A. Αἱ μεταγενέστεραι ἐκδόσεις δὲν προσέφεραν πολλὰ πράγματα εἰς τὸ κείμενον, μέχρις ὅτου ὁ E. Schwartz παρεσκεύασε τὴν ἐξαίρετον ἰδικήν του, Griechischen Christlichen Schriftsteller, Eusebius Werke, Band II, Die Kirchengeschichte, εἰς τρία μέρη, 1903 - 1909. Μετὰ τοῦ κειμένου ἐκδίδεται ἀντιστοίχως ἡ λατινικὴ μετάφρασις ἐπιμελείᾳ τοῦ Th. Mommsen.

Τὸ κείμενον τοῦ Schwartz εἶναι καλὸν καὶ ἑπομένως ἀρκεῖ διὰ τὴν παροῦσαν ἐκδοτικὴν σειράν, ἡ ὁποία ἀποβλέπει εἰς τὴν παρουσίαν καλοῦ κειμένου μὲ καλὴν μετάφρασιν χάριν ἑνὸς εὐρυτέρου ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ. Παρὰ ταῦτα ὑπῆρξαν περιπτώσεις εἰς τὰς ὁποίας προέβημεν εἰς διόρθωσιν τοῦ κειμένου, ἔχοντος ὑποστῇ πολλὴν φθορὰν λόγῳ τῆς συχνότητος τῆς ἀντιγραφῆς αὐτοῦ.

Εἰς τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα, τὸ ὁποῖον ἄλλως θεωροῦμεν περιττὸν δι' ἔκδοσιν τῆς παρούσης μορφῆς, σημειώνομεν ἀκριβῶς μόνον τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ἰδικῶν μας γραφῶν εἰς τὸ κείμενον τοῦ Schwartz ἢ τῶν κωδίκων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ὁ παρὼν πίναξ περιλαμβάνει τὰ κυριώτερα λήμματα ἀπὸ τὴν πλουσίαν ἐπὶ τοῦ Εὐσεβίου γενικῶς βιβλιογραφίαν.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

PG 19 - 24.

Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων 19 - 29.

Griechischen Christlichen Schriftsteller, 8 τόμοι, 1902 - 1956, ὑπὸ I.A. Heikel, E. Schwartz, T. Mommsen, E. Klostermann, H. Gressmann, J. Karst, R. Helm, K. Mras.

Κατὰ Ἱεροκλέους

PG 22, 795 - 868.

F.C. Conybeare, Philostratus, The life of Apollonius of Tyana and the treatise of Eusebius Against Hierocles, London, 1912.

Καθόλου Στοιχειώδης Εἰσαγωγή

PG 22, 1021 - 1262.

T. Gaisford, Eusebius Eclogae propheticae, Oxford, 1842

Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευή

PG 21.

T. Gaisford, 4 τόμοι, Oxford 1843.

K. Mras, Praeparatio Evangelica, 2 τόμοι, GCS 43 (1954 - 1956).

Εὐαγγελικὴ Ἀπόδειξις

PG 22, 13 - 794.

T. Gaisford, 2 τόμοι, Oxford, 1852.

I.A. Heikel, Demonstratio Evangelica, GCS 23 (1913).

Θεοφανία

PG 24, 609 - 690

H. Gressmann, Die Theophanie, GCS 11, 2 (1904).

S. Lee, London 1842 (τὸ συριακὸν κείμενον).

Χρονικὸν

PG 19, 99 - 598.

A. Schöne, 2 τόμοι, Berlin 1866 - 1875.
R. Helm, 2 τόμοι GCS 24 (1913) καὶ 34 (1926). Ὁμοῦ 47 (1956).

Περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μαρτυρησάντων

PG 20, 1457 - 1520.
E. Schwartz, GCS 9, 2 (1908), 907 - 950.
G. Bardy, Sources, Chrétiennes 55 (1958), 121 - 174.

Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία

PG 20, 45 - 906.
E. Schwartz, GCS 9 εἰς τρεῖς τόμους, 1903 - 1909, μετὰ τοῦ λατινικοῦ κειμένου ὑπὸ Th. Mommsen.
E. Schwartz, Eusebius Kirchengeschichte, Kleine Ausgabe, [5]1952.
K. Lake, Eusebius. The Ecclesiastical History (μετὰ ἀγγλ. μεταφράσεως), 2 τόμοι, London 1926, 1932.
E. Grapin, Eusèbe de Césarée, Histoire Ecclesiastique, texte grec et trad. française, τόμοι 3, Paris 1905 - 1913.
G. Bardy, Sources Chrétiennes 31, 41, 55 (1952 - 1958).

Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου

PG 20, 905 - 1253.
I.A. Heikel, GCS 7 (1902), 1 - 148.

Τῷ τῶν Ἁγίων Συλλόγῳ

PG 20, 1253 - 1316.
I.A. Heikel, GCS 7 (1902), 149 - 192.

Τριακονταετηρικὸς

PG 20, 1316 - 1440.
I.A. Heikel, GCS 7 (1902), 193 - 259.

Ὀνομαστικὸν

PG 23, 903 - 976.
E. Klostermann, GCS 11, 1 (1904).

Ὑπόμνημα εἰς Ψαλμοὺς

PG 23 καὶ 24, 9 - 76.

Ὑπόμνημα εἰς Ἠσαΐαν

PG 24, 89 - 526.

Περὶ τῶν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις Ζητημάτων καὶ Λύσεων

PG 22, 879 - 1006.
G. Beyer, Die Evangelischen Fragen und Lösungen des Eusebius

in jakobitischer Ueberlieferung und deren nestorianische Parallelon (συρ. καὶ γερμ. μετ.), Oriens Christianus 12 - 14 (1922 - 1924), 30 - 70. 3η σειρὰ 1 (1927), 80 - 97· 284 - 292. 3η σειρὰ 2 (1927), 57 - 69.

Κανόνες 10 τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων

PG 22, 1275 - 1292.

Πρὸς Κωνσταντίαν

PG 20, 1545 - 1549.

Πρὸς Καισαρεῖς

H. G. Opitz, Athanasius Werke II 1, Berlin 1935, 28 - 31.

Κατὰ Μαρκέλλου

PG 24, 707 - 826.

T. Gaisford, Eusebii Pamphili Contra Hieroclem et Marcellum libri, Oxford, 1852.

E. Klostermann, GCS 14 (1906), 1 - 58.

Περὶ Ἐκκλησιαστικῆς Θεολογίας

PG 24, 825 - 1046.

T. Gaisford, ἔργ. μν.

E. Klostermann, ἔργ. μν. 59 - 182.

ΜΕΛΕΤΑΙ

A. Crivellucci, Della fede di Eusebio nella vita di Costantino, Livorno 1888.

I.A. Heikel, De Praeparationis Evangelicae Eusebii edendae ratione quaestiones, Helsingfors 1888.

M. Faulhaber, Die griechisehen Apologeten der klass. Väterzeit, I. Buch: Eusebius von Caesarea, Würzburg 1895

A. Halmel, Die Enstehung der Kirchengeschichte des Eusebius von Caesarea, Essen 1896.

A. Halmel, Die palästinichen Märtyrer des Eusebius von Caesarea in ihrer zwei fachen Form, Essen 1898.

A. Schöne, Diè Weltchronik des Eusebius in ihrer Bearbeitung durch Hieronymus, Berlin 1900.

E. Klostermann, Eusebius Schrift Περὶ τῶν τοπικῶν ὀνομάτων τῶν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ (TU 23, 2b), Leipzig 1902.

H. Gressmann, Studien zu Eusebs Theophanie (TU 23, 3), Leipzig 1903.

A. Jacoby, Das geographische Mosaik von Madaba, die älterte Karte des hl. Landes, Leipzig 1905.
A. Bauer, Beiträge, zu Eusebius und den byzantinischen Chronographen, Wien 1909.
E. Fritze, Beiträge zur sprachlich - stilistischen Würdigung des Eusebius, Borna - Leipzig 1910.
I.A. Heikel, Kritische Beiträge zu den Konstantin - Schriften des Eusebius (TU 36, 4), Leipzig 1911.
H. J. Lawloyr, Eusebiana, Essas on the Ecclesiastical History of Eusebius, New Yοrk, 1912.
A. Casamassa, I documenti della 'Vita Costantini di Eusebio Cesariense, Roma 1914.
M. Weiss, Die Stellung des Eusebius von Caesaria im arianischen Streit, Trier 1920.
P. Henry, Recherches sur la 'Préparation Evangélique' d' **Eusèbe** et l' édition perdue des oeuvres de Plotin publiées par **Eustochius**, Paris 1935.
R. Lacqueur, Eusebius als Historiker seiner Zeit, Berlin 1929.
J. Stevenson, Studies in Eusebios, Cambridge 1929.
F.J.F. Jackson, Eusebius Pamphili. A study in Man and his Writings, Cambridge 1933.
F.J.F. Jackson, Eusebius Bishop of Caesarea and fisrt Christian Historian, Cambridge 1933.
W. Nigg, Kirchengeschichtsschreibung, München, 1934.
Δ.Μ. Μπαλᾶνος, 'Ο χαρακτὴρ τοῦ 'Εκκλησιαστικοῦ ἱστορικοῦ Εὐσεβίου, τόμος τιμητικὸς εἰς Σπυρ. Λάμπρου, 'Αθῆναι 1935, 309 - 322.
C. Nordenfalk, Die spätantike Kanontafeln, Göteberg, 1938.
I. Daniele, I documenti Gostantiniani della 'Vita Cosrantini' di Eusebio di Caesarea (Anal. Gregor. 13), Roma 1938.
H. Berkhof, Die Theologie des Eusebius von Caesarea, Amsterdam 1939.
H. Berkhof, Kirche und Kaizer. Eine Untersuchung der Enstehung der byzantinichen und theokratischen Staatsauffassung im 4. Jahrh, Zürich 1947.
J. Vogt, Constantin der Grosseu nd sein Jahrhundert, München 1949.
H. Dörries, Das Selbzeugnis Kaizer Constantins, Göttingen 1954.
R.L.P. Milburn, Early Christian Interpretation of History, London 1954.

H. Kraft, Kaiser Konstantins religiöse Entwicklung,Tübingen 1955.
K. Aland, Die religiöse Haltung Kaiser Konstantins, Studia Patristica I (TU 63), Berlin 1957, 549 - 600.
E. Schwartz, Criechische Geschichtsschreiber, Leipzig 1957, 495-598.
H. Dörries, Konstantin der Grösse, Stuttgart 1958.

ΒΙΒΛΙΟΝ Α'

α'. Τίς ἡ τῆς ἐπαγγελίας ὑπόθεσις

1 1 Τὰς τῶν ἱερῶν ἀποστόλων διαδοχὰς σὺν καὶ τοῖς ἀπὸ τοῦ
Σωτῆρος ἡμῶν καὶ εἰς ἡμᾶς διηνυσμένοις χρόνοις,
ὅσα τε καὶ πηλίκα πραγματευθῆναι κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν
ἱστορίαν λέγεται,
καὶ ὅσοι τούτης διαπρεπῶς ἐν ταῖς μάλιστα ἐπισημοτάταις παροικίαις ἡγήσαντό τε καὶ προέστησαν,
ὅσοι τε κατὰ γενεὰν ἑκάστην ἀγράφως ἢ καὶ διὰ συγγραμμάτων τὸν θεῖον ἐπρέσβευσαν λόγον,
τίνες τε καὶ ὅσοι καὶ ὁπηνίκα νεωτεροποιίας ἱμέρῳ πλάνης εἰς
ἔσχατον ἐλάσαντες, ψευδωνύμου γνώσεως εἰσηγητὰς ἑαυ-
2 τοὺς ἀνακεκηρύχασιν, ἀφειδῶς οἷα λύκοι βαρεῖς τὴν Χρι-
στοῦ ποίμνην ἐπεντρίβοντες·
πρὸς ἐπὶ τούτοις καὶ τὰ παραυτίκα τῆς κατὰ τοῦ Σωτῆρος
ἡμῶν ἐπιβουλῆς τὸ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος περιελθόντα,
ὅσα τε αὖ καὶ ὁποῖα καθ' οἵους τε χρόνους πρὸς τῶν ἐθνῶν ὁ θεῖος
πεπολέμηται λόγος, καὶ πηλίκοι κατὰ καιροὺς τὸν δι' αἵμα-
τος καὶ βασάνων ὑπὲρ αὐτοῦ διεξῆλθον ἀγῶνα,
τά τ' ἐπὶ τούτοις καὶ καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς μαρτύρια

---

* Προηγεῖται πίναξ κεφαλαίων εἰσαγόμενος διὰ τῆς προτάσεως «τάδε ἡ α' περιέχει βίβλος τῆς 'Εκκλησιαστικῆς 'Ιστορίας».

ΒΙΒΛΙΟΝ Α'

α'. Ποία ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἔργου

1 1 Πρόθεσίς μου εἶναι νὰ ἐκθέσω γραπτῶς
τὰς διαδοχὰς τῶν ἱερῶν 'Αποστόλων κατὰ τὸ χρονικὸν
διάστημα ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μέχρι τῆς συγχρό-
νου ἐποχῆς,
τὰ σπουδαῖα γεγονότα τὰ ὁποῖα ἔχουν πραγματοποι-
ηθῆ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἱστορίας τῆς 'Εκκλησίας,
ποῖοι ἡγήθησαν καὶ προέστησαν αὐτῆς διαπρεπῶς
εἰς τὰς ἐπισημοτάτας παροικίας της,
ποῖοι εἰς ἑκάστην γενεὰν ἐκήρυξαν τὸν θεῖον λόγον εἴ-
τε προφορικῶς εἴτε καὶ διὰ συγγραμμάτων,
ποῖοι, πόσοι καὶ πότε, ὁδηγηθέντες εἰς τὸ ἔσχατον ση-
μεῖον τῆς πλάνης ἀπὸ τὸν πόθον τοῦ νεωτερισμοῦ,
2 αὐτοανεκηρύχθησαν εἰς εἰσηγητὰς τῆς ψευδωνύμου
γνώσεως καὶ ὡς βαρεῖς λύκοι κατετραυμάτισαν ἀλύ-
πητα τὴν ποίμνην τοῦ Χριστοῦ·
προσέτι δὲ πέραν αὐτῶν τὰ δεινὰ τὰ ὁποῖα ἔπεσαν εἰς
ὅλον τὸ ἔθνος τῶν 'Ιουδαίων ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπι-
βουλήν του κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν,
πόσον, πῶς καὶ πότε ἔχει πολεμηθῆ ὑπὸ τῶν 'Εθνικῶν
ὁ θεῖος λόγος, καὶ ποίας ἀξίας ἄνθρωποι ἦσαν ἐκεῖ-
νοι οἱ ὁποῖοι κατὰ καιροὺς διεξῆλθον τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ
ἀγῶνα δι' αἵματος καὶ βασάνων,
ἐπὶ πλέον τὰ μαρτύρια κατὰ τοὺς χρόνους ἡμῶν
καὶ τὴν δι' ὅλων αὐτῶν τῶν περιστατικῶν διήκουσαν

*καὶ τὴν ἐπὶ πᾶσιν ἵλεω καὶ εὐμενῆ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀντί-
ληψιν γραφῇ παραδοῦναι προῃρημένος.*
*Οὐδ' ἄλλοθεν ἢ ἀπὸ πρώτης ἄρξομαι τῆς κατὰ τὸν Σωτῆρα
καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ οἰκονομίας.*
3 *Ἀλλά μοι συγγνώμην εὐγνωμόνων ἐντεῦθεν ὁ λόγος αἰ-
τεῖ, μείζονα ἢ καθ' ἡμετέραν δύναμιν ὁμολογῶν εἶναι τὴν ἐπαγ-
γελίαν ἐντελῆ καὶ ἀπαράλειπτον ὑποσχεῖν, ἐπεὶ καὶ πρῶτοι
νῦν τῆς ὑποθέσεως ἐπιβάντες οἷά τινα ἐρήμην καὶ ἀτριβῆ ἰέναι
ὁδὸν ἐγχειροῦμεν, Θεὸν μὲν ὁδηγὸν καὶ τὴν τοῦ Κυρίου συνεργὸν
σχήσειν εὐχόμενοι δύναμιν, ἀνθρώπων γε μὴν οὐδαμῶς εὑρεῖν
οἷοί τε ὄντες ἴχνη γυμνὰ τὴν αὐτὴν ἡμῖν προωδευκότων, μὴ
ὅτι σμικρὰς αὐτὸ μόνον προφάσεις, δι' ὧν ἄλλος ἄλλως ὧν διη-
νύκασι χρόνων μερικὰς ἡμῖν καταλελοίπασι διηγήσεις, πόρρω-
θεν ὥσπερ εἰ πυρσοὺς τὰς ἑαυτῶν προανατείνοντες φωνὰς καὶ
ἄνωθέν ποθεν ὡς ἐξ ἀπόπτου καὶ ἀπὸ σκοπῆς βοῶντες καὶ δια-
κελευόμενοι, ᾗ χρὴ βαδίζειν καὶ τὴν τοῦ λόγου πορείαν ἀπλα-
νῶς καὶ ἀκινδύνως εὐθύνειν.*
4 *Ὅσα τοίνυν εἰς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν λυσιτελεῖν ἡ-
γούμεθα τῶν αὐτοῖς ἐκείνοις σποράδην μνημονευθέντων ἀνα-
λεξάμενοι καὶ ὡς ἂν ἐκ λογικῶν λειμώνων τὰς ἐπιτηδείους αὐ-
τῶν τῶν πάλαι συγγραφέων ἀπανθισάμενοι φωνάς, δι' ὑφη-
γήσεως ἱστορικῆς πειρασόμεθα σωματοποιῆσαι, ἀγαπῶντες,
εἰ καὶ μὴ ἁπάντων, τῶν δ' οὖν μάλιστα διαφανεστάτων τοῦ
Σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων τὰς διαδοχὰς κατὰ τὰς διαπρεπού-*
5 *σας ἔτι καὶ νῦν μνημονευομένας ἐκκλησίας ἀνασωσαίμεθα. Ἀναγ-
καιότατα δέ μοι πονεῖσθαι τὴν ὑπόθεσιν ἡγοῦμαι, ὅτι μηδένα
πω εἰς δεῦρο τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων διέγνων πε-*

1. Ἐννοεῖ τοὺς Ἡγήσιππον, Εἰρηναῖον, Θεόφιλον Ἀντιοχείας, Ἱππόλυτον, Ἰούλιον Ἀφρικανὸν κ.ἄ.

εὔσπλαγχνον καὶ εὐμενῆ ἀντίληψιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν.

Εὐλόγως δὲ δὲν θὰ ἀρχίσω τὴν διαπραγμάτευσιν ἀπὸ ἀλλοῦ παρὰ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς θείας οἰκονομίας, τῆς ἀναφερομένης εἰς τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν.

3 Ἀλλὰ ἀπὸ τώρα ἀκόμη ἡ διαπραγμάτευσις ζητεῖ διὰ λογαριασμόν μου συγγνώμην ἀπὸ τοὺς καλοπροαιρέτους ἀνθρώπους, διότι ὁμολογουμένως εὑρίσκεται ὑπεράνω τῆς δυνάμεως ἡμῶν τὸ νὰ ἐκπληρώσωμεν τελείαν καὶ πλήρη τὴν ὑπόσχεσιν, καθ' ὅσον ἄλλωστε εἴμεθα οἱ πρῶτοι ἀναλαμβάνοντες τὸ ἐγχείρημα, ὡσὰν νὰ ἐπιχειροῦμεν νὰ βαδίσωμεν κάποιαν ἔρημον καὶ ἀπάτητον ὁδόν. Εὐχόμεθα βεβαίως νὰ ἔχωμεν ὁδηγὸν τὸν Θεὸν καὶ συνεργὸν τὴν δύναμιν τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ πάντως ἴχνη ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν βαδίσει προηγουμένως εἰς τὴν ἰδίαν ὁδόν, δὲν εἴμεθα καθόλου εἰς θέσιν νὰ εὕρωμεν οὔτε κἂν γυμνά, ἐκτὸς ἀπὸ μικρὰς μόνον ἐνδείξεις, διὰ τῶν ὁποίων ἔχουν ἀφήσει εἰς ἡμᾶς ἕκαστος μὲ τὸν τρόπον του μερικὰς διηγήσεις τῶν χρόνων τοὺς ὁποίους διήνυσαν, προεκτείνοντες ἀπὸ μακρὰν τὰς φωνάς των ὡσὰν πυρσούς, φωνάζοντες καὶ διατάσσοντες ἄνωθεν ἀπὸ ἀφανῆ σκοπιάν, ποῦ πρέπει νὰ βαδίσωμεν καὶ πῶς πρέπει νὰ κατευθύνωμεν τὴν πορείαν τοῦ λόγου ἀπλανῶς καὶ ἀκινδύνως [1].

4 Συνελέξαμεν λοιπὸν ὅσα ἀπὸ τὰ σποραδικῶς ἀναφερόμενα ὑπ' ἐκείνων νομίζομεν ὅτι θὰ ὠφελήσουν τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν καὶ ἠνθολογήσαμεν τὰ κατάλληλα χωρία τῶν παλαιῶν αὐτῶν συγγραφέων ὡσὰν ἀπὸ λογικοὺς λειμῶνας· οὕτω θὰ προσπαθήσωμεν δι' ἱστορικῆς ἐκθέσεως νὰ τὰ ἐντάξωμεν εἰς ἑνιαῖον σῶμα, ἀρκούμενοι νὰ περισώσωμεν, ἂν ὄχι ὅλων, τοὐλάχιστον τῶν ἐπιφανεστάτων ἀποστόλων τοῦ Σωτῆρος τὰς διαδοχὰς εἰς τὰς κυριωτέρας Ἐκκλησίας
5 τῶν ὁποίων ἡ μνήμη διατηρεῖται ζῶσα ἕως σήμερον. Νομίζω δὲ ἀναγκαιότατον ν' ἀσχοληθῶ μὲ τὸ θέμα, διότι δὲν

ρὶ τοῦτο τῆς γραφῆς σπουδὴν πεποιημένον τὸ μέρος· ἐλπίζω
δ' ὅτι καὶ ὠφελιμωτάτη τοῖς φιλοτίμως περὶ τὸ χρηστομαθὲς
6 *τῆς ἱστορίας ἔχουσιν ἀναφανήσεται. Ἤδη μὲν οὖν τούτων καὶ*
πρότερον ἐν οἷς διετυπωσάμην Χρονικοῖς κανόσιν ἐπιτομὴν
κατεστησάμην, πληρεστάτην δ' οὖν ὅμως αὐτῶν ἐπὶ τοῦ πα-
ρόντος ὡρμήθην τὴν ἀφήγησιν ποιήσασθαι.
7 *Καὶ ἄρξεταί γέ μοι ὁ λόγος, ὡς ἔφην, ἀπὸ τῆς κατὰ τὸν*
Χριστὸν ἐπινοουμένης ὑψηλοτέρας καὶ κρείττονος ἢ κατὰ ἄν-
8 *θρωπον οἰκονομίας τε καὶ θεολογίας. Καὶ γὰρ τὸν γραφῇ μέλ-*
λοντα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑφηγήσεως παραδώσειν τὴν ἱστο-
ρίαν, ἄνωθεν ἐκ πρώτης τῆς κατ' αὐτὸν τὸν Χριστόν, ὅτιπερ
ἐξ αὐτοῦ καὶ τῆς προσωνυμίας ἠξιώθημεν, θειοτέρας ἢ κατὰ τὸ
δοκοῦν τοῖς πολλοῖς οἰκονομίας ἀναγκαῖον ἂν εἴη κατάρξασθαι.

β'. Ἐπιτομὴ κεφαλαιώδης περὶ τῆς κατὰ Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ προϋπάρξεώς τε καὶ θεολογίας.

2 1 *Διττοῦ δὲ ὄντος τοῦ κατ' αὐτὸν τρόπου, καὶ τοῦ μὲν σώματος ἐοικότος κεφαλῇ, ᾗ Θεὸς ἐπινοεῖται, τοῦ δὲ ποσὶ παραβαλλομένου, ᾗ τὸν ἡμῖν ἄνθρωπον ὁμοιοπαθῆ τῆς ἡμῶν αὐτῶν ἕνεκεν ὑπέδυ σωτηρίας, γένοιτ' ἂν ἡμῖν ἐντεῦθεν ἐντελὴς ἡ τῶν ἀκολούθων διήγησις, εἰ τῆς κατ' αὐτὸν ἱστορίας ἁπάσης ἀπὸ τῶν κεφαλαιωδεστάτων καὶ κυριωτάτων τοῦ λόγου τὴν ὑφήγησιν ποιησαίμεθα· ταύτῃ δὲ καὶ τῆς Χριστιανῶν ἀρχαιότητος τὸ παλαιὸν ὁμοῦ καὶ θεοπρεπὲς τοῖς νέαν αὐτὴν καὶ ἐκτετοπισμένην, χθὲς καὶ οὐ πρότερον φανεῖσαν, ὑπολαμβάνουσιν ἀναδειχθήσεται.*

---

2. Κατὰ Χριστὸν Θεολογία εἶναι ἡ θέσις τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν Τριάδα, οἰκονομία δὲ ἡ ἐνανθρώπησις.

ἀντελήφθην κανένα ἕως τώρα ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγ-
γραφέων νὰ ἔδωσε προσοχὴν εἰς τοῦτο τὸ εἶδος τῆς συγγρα-
φῆς, ἐνῷ ἐξ ἄλλου ἐλπίζω ὅτι αὕτη θὰ φανῇ καὶ ὠφελιμωτά-
6 τη εἰς τοὺς ἀναζητοῦντας μαθήματα ἀπὸ τὴν ἱστορίαν. Βε-
βαίως ἐπιτομὴν περὶ τῶν ἀντικειμένων τούτων κατήρτισα
ἤδη εἰς τοὺς Χρονικοὺς Κανόνας τοὺς ὁποίους συνέταξα προ-
ηγουμένως, ἀλλ' ὅμως τώρα ἀνέλαβον νὰ συνθέσω πληρε-
στάτην ἔκθεσιν περὶ αὐτῶν.
7 Θὰ ἀρχίσῃ δὲ ἡ ἔκθεσίς μου, ὅπως εἶπα, ἀπὸ τὴν οἰκο-
νομίαν καὶ τὴν θεολογίαν [2] κατὰ Χριστόν, ἡ ὁποία εἶναι ὑ-
8 ψηλοτέρα καὶ ἀνωτέρα ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν. Πρά-
γματι ὁ μέλλων νὰ παραδώσῃ ἐγγράφως ἔκθεσιν τῆς ἐκκλη-
σιαστικῆς ἱστορίας εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τὰς πρώ-
τας καταβολὰς τῆς κατὰ τὸν Χριστὸν θείας οἰκονομίας, ἡ
ὁποία εἶναι θειοτέρα ἀπὸ ὅσον φαίνεται εἰς τοὺς πολλούς,
καθ' ὅσον ἀπὸ αὐτὸν ἠξιώθημεν νὰ λάβωμεν καὶ τὸ χρι-
στιανικὸν ὄνομα ἡμῶν.

β'. Σύντομος ἔκθεσις περὶ τῆς προϋπάρξεως καὶ θεολογίας τοῦ Σωτῆρος καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ

2 1 Ἐπειδὴ δὲ ἡ φύσις αὐτοῦ εἶναι διπλῆ, ἤτοι κατὰ τὸ ἓν μέρος ὁμοιάζει μὲ κεφαλὴν τοῦ σώματος, κατὰ τὸ ὁποῖον ἀναγνωρίζεται ὡς Θεός, κατὰ δὲ τὸ ἄλλο παραβάλλεται μὲ πόδας, κατὰ τὸ ὁποῖον ἐνεδύθη τὸν ὁμοιοπαθῆ μὲ ἡμᾶς ἄνθρωπον χάριν τῆς σωτηρίας ἡμῶν, διὰ τοῦτο ἡ διήγησις τῶν ἑπομένων θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι τελεία, ἐὰν ἐκκινήσωμεν τὴν ἔκθεσιν περὶ τῆς ὅλης ἱστορίας αὐτοῦ ἀπὸ τὰ κεφαλαιωδέστερα καὶ σημαντικώτερα σημεῖα αὐτῆς. Μὲ αὐτὸν δὲ τὸν τρόπον θὰ δειχθῇ καὶ ἡ παλαιότης καὶ θεοπρέπεια τῆς θρησκείας τῶν Χριστιανῶν εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τὴν ἐκλαμβάνουν νέαν καὶ ξένην, χθεσινὴν καὶ ὄχι ἀρχαίαν.

2 *Γένους μὲν οὖν καὶ ἀξίας αὐτῆς τε οὐσίας τοῦ Χριστοῦ καὶ
φύσεως οὔτις ἂν εἰς ἔκφρασιν αὐτάρκης γένοιτο λόγος, ᾗ καὶ τὸ
πνεῦμα τὸ θεῖον ἐν προφητείαις, τὴν «γενεὰν αὐτοῦ», φησίν, «τίς
διηγήσεται;» ὅτι δὴ οὔτε τὸν Πατέρα τις ἔγνω, εἰ μὴ ὁ Υἱός, οὔτ᾽
αὖ τὸν Υἱόν τις ἔγνω ποτὲ κατ᾽ ἀξίαν, εἰ μὴ μόνος ὁ γεννήσας*
3 *αὐτὸν Πατήρ, τό τε φῶς τὸ προκόσμιον καὶ τὴν πρὸ αἰώνων νο-
ερὰν καὶ οὐσιώδη σοφίαν τόν τε ζῶντα καὶ ἐν ἀρχῇ παρὰ τῷ
Πατρὶ τυγχάνοντα Θεὸν Λόγον τίς ἂν πλὴν τοῦ Πατρὸς καθαρῶς
ἐννοήσειεν, πρὸ πάσης κτίσεως καὶ δημιουργίας ὁρωμένης τε
καὶ ἀοράτου τὸ μόνον τοῦ Θεοῦ γέννημα, τὸν τῆς κατ᾽ οὐρανὸν
λογικῆς καὶ ἀθανάτου στρατιᾶς ἀρχιστράτηγον, τὸν τῆς μεγά-
λης βουλῆς ἄγγελον, τὸν τῆς ἀρρήτου γνώμης τοῦ Πατρὸς
ὑπουργόν, τὸν τῶν ἁπάντων σὺν τῷ Πατρὶ δημιουργόν, τὸν
δεύτερον μετὰ τὸν Πατέρα τῶν ὅλων αἴτιον, τὸν τοῦ Θεοῦ
παῖδα γνήσιον καὶ μονογενῆ, τὸν τῶν γενητῶν ἁπάντων Κύ-
ριον καὶ Θεὸν καὶ βασιλέα τὸ κῦρος ὁμοῦ καὶ τὸ κράτος αὐτῇ
θεότητι καὶ δυνάμει καὶ τιμῇ παρὰ τοῦ Πατρὸς ὑποδεδεγμένον;
ὅτι δὴ κατὰ τὰς περὶ αὐτοῦ μυστικὰς τῶν γραφῶν θεολογίας
«ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν
ὁ λόγος· πάντα δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο
οὐδὲ ἕν».*

4 *Τοῦτό τοι καὶ ὁ μέγας Μωυσῆς, ὡς ἂν προφητῶν ἁπάν-
των παλαιότατος, θείῳ πνεύματι τὴν τοῦ παντὸς οὐσίωσίν τε
καὶ διακόσμησιν ὑπογράφων, τὸν κοσμοποιὸν καὶ δημιουργὸν
τῶν ὅλων αὐτῷ δὴ τῷ Χριστῷ καὶ οὐδὲ ἄλλῳ ἢ τῷ θείῳ δηλα-
δὴ καὶ πρωτογόνῳ ἑαυτοῦ λόγῳ τὴν τῶν ὑποβεβηκότων ποίη-
σιν παραχωροῦντα διδάσκει αὐτῷ τε κοινολογούμενον ἐπὶ τῆς*

---

3. Ἡσ. 53, 8.
4. Ματθ. 11, 27.
5. Αἱ ἐκφράσεις αὐταί, αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἀπὸ τοὺς Ἀπολογητὰς τοῦ β΄ αἰῶνος, ἠχοῦν προαρειανικῶς. Διὰ τοῦτο οἱ ἀντιγραφεῖς προσεπάθησαν νὰ τὰς διορθώσουν.

2 Κανεὶς ἀσφαλῶς λόγος δὲν θὰ ἤρκει νὰ ἐκφράσῃ τὸ γένος, τὴν ἀξίαν, τὴν οὐσίαν καὶ τὴν φύσιν τοῦ Χριστοῦ, καθὼς ἄλλωστε λέγει τὸ θεῖον Πνεῦμα εἰς τὰς προφητείας, «τὴν γενεὰν αὐτοῦ ποῖος θὰ περιγράψῃ;» [3] διότι κανεὶς δὲν γνωρίζει τὸν Πατέρα παρὰ μόνον ὁ Υἱός [4], οὔτε τὸν Υἱὸν πάλιν ἐγνώρισε ποτὲ κανεὶς κατ' ἀξίαν, παρὰ μόνον ὁ Πατὴρ ὁ
3 ὁποῖος τὸν ἐγέννησε. Ποῖος θὰ ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ σαφῶς πλὴν τοῦ Πατρὸς τὸ προκόσμιον φῶς, τὴν προαιώνιον νοερὰν καὶ οὐσιώδη σοφίαν, τὸν ζῶντα καὶ ἐν ἀρχῇ εἰς τὸν Πατέρα εὑρισκόμενον Θεὸν Λόγον, τὸ μόνον γέννημα τοῦ Θεοῦ πρὸ πάσης κτίσεως καὶ δημιουργίας, ὁρατῆς καὶ ἀοράτου, τὸν ἀρχιστράτηγον τῆς λογικῆς καὶ ἀθανάτου στρατιᾶς εἰς τὸν οὐρανόν, τὸν ἄγγελον τῆς μεγάλης βουλῆς, τὸν ὑπουργὸν τῆς ἀπορρήτου γνώμης τοῦ Πατρός, τὸν μετὰ τοῦ Πατρὸς δημιουργὸν τοῦ σύμπαντος τὸν δεύτερον αἴτιον τῶν ὅλων μετὰ τὸν Πατέρα, τὸν γνήσιον καὶ μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν Κύριον καὶ Θεὸν καὶ βασιλέα ὅλων τῶν κτιστῶν, ὁ ὁποῖος ἔχει λάβει ἀπὸ τὸν Πατέρα τὴν κυριότητα, τὴν θεότητα, τὴν δύναμιν μαζί; [5] διότι κατὰ τὰς μυστικὰς περὶ αὐτοῦ θεολογήσεις τῶν Γραφῶν, «εἰς τὴν ἀρχὴν ἦτο ὁ Λόγος καὶ ὁ Λόγος ἦτο πλησίον τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς ἦτο ὁ Λόγος· ὅλα ἐδημιουργήθησαν δι' αὐτοῦ καὶ χωρὶς αὐτὸν τίποτε δὲν ἐδημιουργήθη» [6].
4 Τοῦτο βεβαίως διδάσκει καὶ ὁ μέγας Μωϋσῆς, ὡς ὁ παλαιότερος ὅλων τῶν προφητῶν, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν ἔμπνευσιν τοῦ θείου Πνεύματος περιγράφει τὴν κτίσιν καὶ διακόσμησιν τοῦ σύμπαντος καὶ βεβαιώνει ὅτι ὁ κοσμοποιὸς καὶ δημιουργὸς τῶν ὅλων παραχωρεῖ τὴν κατασκευὴν τῶν κατωτέρων ὄντων εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν Χριστὸν καὶ εἰς κανένα ἄλλον, δηλαδὴ εἰς τὸν θεῖον καὶ πρωτόγονον Λόγον αὐτοῦ, καὶ ὅτι μὲ αὐτὸν συνδιαλέγεται οὗτος κατὰ τὴν ἀν-

6. Ἰω. 1, 1-3.

ἀνθρωπογονίας· «εἶπεν» γάρ, φησίν, «ὁ Θεός· ποιήσωμεν ἄνθρω-
5 πον κατ᾽ εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ᾽ ὁμοίωσιν». Ταύτην δὲ ἐγ-
γυᾶται τὴν φωνὴν προφητῶν ἄλλος, ὧδέ πως ἐν ὕμνοις θεολο-
γῶν, «αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐ-
κτίσθησαν», τὸν μὲν Πατέρα καὶ ποιητὴν εἰσάγων ὡς ἂν πανη-
γεμόνα βασιλικῷ νεύματι προστάττοντα, τὸν δὲ τούτῳ δευτε-
ρεύοντα θεῖον λόγον, οὐχ ἕτερον τοῦ πρὸς ἡμῶν κηρυττομένου,
ταῖς πατρικαῖς ἐπιτάξεσιν ὑπουργοῦντα.
6 Τοῦτον καὶ ἀπὸ πρώτης ἀνθρωπογονίας πάντες ὅσοι δὴ
δικαιοσύνῃ καὶ θεοσεβείας ἀρετῇ διαπρέψαι λέγονται, ἀμφί τε
τὸν μέγαν θεράποντα Μωυσέα πρό γε αὐτοῦ πρῶτος Ἀβραὰμ
τούτου τε οἱ παῖδες καὶ ὅσοι μετέπειτα δίκαιοι πεφήνασιν καὶ
προφῆται, καθαροῖς διανοίας ὄμμασι φαντασθέντες ἔγνωσάν τε
7 καὶ οἷα Θεοῦ παιδὶ τὸ προσῆκον ἀπένειμαν σέβας, αὐτός τε, οὐ-
δαμῶς ἀπορραθυμῶν τῆς τοῦ Πατρὸς εὐσεβείας, διδάσκαλος
τοῖς πᾶσι τῆς πατρικῆς καθίστατο γνώσεως. [9]Ὦφθαι γοῦν Κύ-
ριος ὁ Θεὸς ἀνείρηται οἷά τις κοινὸς ἄνθρωπος τῷ Ἀβραὰμ κα-
θημένῳ παρὰ τὴν δρῦν τὴν Μαμβρῇ· ὁ δ᾽ ὑποπεσὼν αὐτίκα,
καίτοι γε ἄνθρωπον ὀφθαλμοῖς ὁρῶν, προσκυνεῖ μὲν ὡς Θεόν,
ἱκετεύει δὲ ὡς Κύριον, ὁμολογεῖ τε μὴ ἀγνοεῖν ὅστις εἴη, ῥήμα-
σιν αὐτοῖς λέγων, «Κύριε ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν, οὐ ποιήσεις
8 κρίσιν;»· Εἰ γὰρ μηδεὶς ἐπιτρέποι λόγος τὴν ἀγένητον καὶ ἄ-
τρεπτον οὐσίαν Θεοῦ τοῦ παντοκράτορος εἰς ἀνδρὸς εἶδος με-
ταβάλλειν μηδ᾽ αὖ γενητοῦ μηδενὸς φαντασίᾳ τὰς τῶν ὁρώντων
ὄψεις ἐξαπατᾶν μηδὲ μὴν ψευδῶς τὰ τοιαῦτα πλάττεσθαι τὴν
γραφὴν Θεὸς καὶ Κύριος ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν καὶ ποιῶν κρί-
σιν, ἐν ἀνθρώπου δρώμενος σχήματι, τίς ἂν ἕτερος ἀναγορεύ-
οιτο — εἰ μὴ φάναι θέμις τὸ πρῶτον τῶν ὅλων αἴτιον — ἢ μόνος

7. Γεν. 1, 26.
8. Ψαλμ. 148, 5.
9. Γεν. 18, 25.

θρωπογονίαν· διότι εἶπεν, «ἃς πλάσωμεν ἄνθρωπον κατὰ τὴν ἡμετέραν εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν»[7]. Αὐτὴν δὲ τὴν διαβεβαίωσιν ἐγγυᾶται ἄλλος προφήτης, ὁ ὁποῖος θεολογεῖ μὲ ὕμνους ὡς ἑξῆς, «αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγεννήθησαν, αὐτὸς παρήγγειλε καὶ ἐκτίσθησαν»[8], παρουσιάζων τὸν μὲν Πατέρα καὶ ποιητὴν ὡς πανηγεμόνα ὁ ὁποῖος διατάσσει μὲ βασιλικὸν νεῦμα, τὸν δὲ δεύτερον μετ' αὐτὸν θεῖον Λόγον, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν κηρυττόμενον ἀπὸ ἡμᾶς, ὡς ὑπηρετοῦντα εἰς τὰς πατρικὰς ἐπιταγάς.

6 Ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι, καθὼς λέγεται, διέπρεψαν εἰς
δικαιοσύνην καὶ ἀρετὴν θεοσεβείας ἀπὸ τῆς πλάσεως τοῦ
ἀνθρώπου ἀκόμη, οἱ περὶ τὸν μέγαν ὑπηρέτην Μωϋσῆν,
πρῶτοι δὲ πρὸ αὐτοῦ ὁ Ἀβραὰμ καὶ οἱ υἱοί του, ἔπειτα δὲ
ὅσοι ἀνεδείχθησαν εἰς δικαίους καὶ προφήτας, ἰδόντες αὐ-
τὸν μὲ τὰ καθαρὰ ὄμματα τῆς διανοίας, τὸν ἐγνώρισαν καὶ
ἀπένειμαν εἰς αὐτὸν τὸ προσῆκον σέβας ὡσὰν Υἱὸν τοῦ Θε-
7 οῦ· ὁ ἴδιος δέ, χωρὶς νὰ παραγκωνίζῃ καθόλου τὴν πρὸς τὸν
Πατέρα εὐσέβειαν, κατέστη εἰς ὅλους διδάσκαλος τῆς πατρι-
κῆς γνώσεως. Πράγματι λέγεται ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς ἔχει φα-
νῆ ὡσὰν κοινὸς ἄνθρωπος εἰς τὸν Ἀβραὰμ καθήμενον πλη-
σίον τῆς δρυὸς τοῦ Μαμβρῆ· αὐτὸς δέ, γονατίσας εὐθὺς ἀ-
μέσως, ἂν καὶ μὲ τοὺς ὀφθαλμούς του ἔβλεπεν ἄνθρωπον,
τὸν προσκυνεῖ μὲν ὡς Θεόν, τὸν ἱκετεύει δὲ ὡς Κύριον καὶ
ὁμολογεῖ ὅτι δὲν ἀγνοεῖ ποῖος εἶναι, λέγων τὰ ἑξῆς κατὰ λέ-
ξιν. «Κύριε, σὺ ὁ ὁποῖος κρίνεις ὅλην τὴν γῆν, δὲν θὰ κάμῃς
8 κρίσιν;»[9]. Πράγματι, ἐὰν κανεὶς λόγος δὲν ἐπιτρέπῃ νὰ ὑπο-
θέσωμεν ὅτι ἡ ἀγένητος καὶ ἄτρεπτος οὐσία τοῦ Θεοῦ τοῦ
Παντοκράτορος μεταβάλλεται εἰς μορφὴν ἀνθρώπου οὔτε πά-
λιν ὅτι ἐξαπατᾷ τὰ βλέμματα τῶν θεατῶν μὲ φάντασμα κά-
ποιου κτιστοῦ ὄντος οὔτε ὅτι ψευδῶς πλάσσει ταῦτα ἡ Γρα-
φή, τότε ποῖος ἄλλος, φαινόμενος εἰς σχῆμα ἀνθρώπου, θὰ
ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ Θεὸς καὶ Κύριος κρίνων ὅλην τὴν γῆν
καὶ ἐνεργῶν κρίσιν — ἀφοῦ εἶναι ἀνεπίτρεπτον νὰ εἴπῃ κανεὶς

*ὁ προὼν αὐτοῦ λόγος; Περὶ οὗ καὶ ἐν Ψαλμοῖς ἀνείρηται «ἀπέ-
στειλε τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ἰάσατο αὐτούς, καὶ ἐρρύσατο αὐ-
τοὺς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν».*

9 *Τοῦτον δεύτερον μετὰ τὸν Πατέρα Κύριον σαφέστατα Μω-
υσῆς ἀναγορεύει λέγων «ἔβρεξε Κύριος ἐπὶ Σόδομα καὶ Γόμορ-
ρα θεῖον καὶ πῦρ παρὰ Κυρίου»· τοῦτον καὶ τῷ Ἰακὼβ αὖθις
ἐν ἀνδρὸς φανέντα σχήματι, Θεὸν ἡ θεία προσαγορεύει γραφή,
φάσκοντα τῷ Ἰακὼβ «οὐκέτι κληθήσεται τὸ ὄνομά σου Ἰα-
κώβ, ἀλλ' Ἰσραὴλ ἔσται τὸ ὄνομά σου, ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ Θε-
οῦ», ὅτε καὶ «ἐκάλεσεν Ἰακὼβ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου Εἶ-
δος Θεοῦ», λέγων «εἶδον γὰρ Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον,
10 καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχή». Καὶ μὴν οὐδ' ὑποβεβηκότων ἀγγέλων
καὶ λειτουργῶν Θεοῦ τὰς ἀναγραφείσας θεοφανείας ὑπονοεῖν
θέμις, ἐπειδὴ καὶ τούτων ὅτε τις ἀνθρώποις παραφαίνεται, οὐκ
ἐπικρύπτεται ἡ γραφή, ὀνομαστὶ οὐ Θεὸν οὐδὲ μὴν Κύριον, ἀλλ'
ἀγγέλους χρηματίσαι λέγουσα, ὡς διὰ μυρίων μαρτυριῶν πι-
στώσασθαι ῥᾴδιον.*

11 *Τοῦτον καὶ ὁ Μωυσέως διάδοχος Ἰησοῦς, ὡς ἂν τῶν οὐ-
ρανίων ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων τῶν τε ὑπερκοσμίων δυνά-
μεων ἡγούμενον καὶ ὡς ἂν εἰ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχοντα δύναμιν καὶ
σοφίαν καὶ τὰ δευτερεῖα τῆς κατὰ πάντων βασιλείας τε καὶ
ἀρχῆς ἐμπεπιστευμένον, ἀρχιστράτηγον δυνάμεως Κυρίου ὀνο-
μάζει, οὐκ ἄλλως αὐτὸν ἢ αὖθις ἐν ἀνθρώπου μορφῇ καὶ σχήμα-
12 τι θεωρήσας. Γέγραπται γοῦν, «καὶ ἐγεννήθη, ὡς ἦν Ἰησοῦς
ἐν Ἰεριχῷ, καὶ ἀναβλέψας ὁρᾷ ἄνθρωπον ἑστηκότα κατέναντι
αὐτοῦ, καὶ ἡ ῥομφαία ἐσπασμένη ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ προσελ-
θὼν Ἰησοῦς εἶπεν, ἡμέτερος εἶ ἢ τῶν ὑπεναντίων; Καὶ εἶπεν
αὐτῷ, ἐγὼ ἀρχιστράτηγος δυνάμεως Κυρίου· νυνὶ παραγέγονα.*

---

10. Ψαλμ. 106, 20.
11. Γεν. 19, 24.
12. Γεν. 32, 28· 30. Ἰσρα - ἐλ σημαίνει «πάλη μὲ τὸν Θεόν».

τὸ πρῶτον αἴτιον τῶν ὅλων —, παρὰ μόνον ὁ προϋπάρχων Λόγος αὐτοῦ; Περὶ αὐτοῦ ἔχει λεχθῆ εἰς τοὺς Ψαλμούς· «ἀπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ καὶ τοὺς ἐθεράπευσε καὶ τοὺς ἔσωσεν ἀπὸ τὴν φθοράν των» [10].

9 Τοῦτον ἀναγορεύει ὁ Μωϋσῆς σαφέστατα δεύτερον Κύριον μετὰ τὸν Πατέρα, λέγων, «ἔβρεξεν ὁ Κύριος εἰς τὰ Σόδομα καὶ Γόμορρα θεῖον καὶ πῦρ ἐκ μέρους τοῦ Κυρίου» [11]. Τοῦτον ἐπίσης ἡ θεία Γραφὴ ὀνομάζει Θεόν, ὅταν ἐφάνη πάλιν εἰς τὸν Ἰακὼβ μὲ σχῆμα ἀνδρὸς καὶ εἶπεν εἰς αὐτόν, «τὸ ὄνομά σου δὲν θὰ καλῆται πλέον Ἰακώβ, ἀλλὰ Ἰσραὴλ θὰ εἶναι τὸ ὄνομά σου, διότι ἐπάλαισες μὲ τὸν Θεόν», ὁπότε «ἐκάλεσεν ὁ Ἰακὼβ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου 'Θέα Θεοῦ'», λέγων· «διότι εἶδον τὸν Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη
10 ἡ ψυχή μου» [12]. Δὲν εἶναι δὲ ὀρθὸν νὰ ἐκλάβωμεν τὰς σημειωθείσας θεοφανείας ὡς ἐμφανίσεις κατωτέρων ἀγγέλων καὶ λειτουργῶν Θεοῦ, ἐπειδὴ ὁσάκις παρουσιάζεται κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς εἰς ἀνθρώπους δὲν τὸ ἀποκρύπτει ἡ Γραφή, ἀλλὰ λέγει σαφῶς καὶ ὀνομαστὶ ὅτι δὲν εἶναι Θεὸς οὔτε Κύριος, ἀλλ' ἄγγελοι, καθὼς εἶναι εὔκολον νὰ ἀποδειχθῇ ἀπὸ ἀναρίθμητα χωρία.

11 Καὶ τοῦ Μωϋσέως ὁ διάδοχος Ἰησοῦς, ἰδὼν αὐτὸν ὄχι μὲ ἄλλον τρόπον, παρὰ μὲ μορφὴν καὶ σχῆμα ἀνθρώπου, τὸν ὀνομάζει ἀρχιστράτηγον τῆς δυνάμεως τοῦ Κυρίου, ὡς ἡγέτην τῶν οὐρανίων ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων καὶ ὑπερκοσμίων δυνάμεων, ὡς ἀποτελοῦντα δύναμιν καὶ σοφίαν τοῦ Πατρός, καὶ ὡς ἐμπεπιστευμένον τὴν δευτέραν θέσιν τῆς βα-
12 σιλικῆς ἐξουσίας ἐπὶ τοῦ σύμπαντος. Πράγματι εἶναι γραμμένον· «καὶ συνέβη ἐνῷ ὁ Ἰησοῦς ἦτο εἰς τὴν Ἱεριχώ, ὑψώσας τοὺς ὀφθαλμοὺς εἶδεν ἄνθρωπον ἱστάμενον ἀπέναντί του, καὶ ἡ ρομφαία του ἦτο γυμνὴ εἰς τὴν χεῖρά του· καὶ προσελθὼν ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, ἰδικός μας εἶσαι ἢ ἀντίπαλος; καὶ εἶπεν εἰς αὐτόν, ἐγὼ εἶμαι ἀρχιστράτηγος τῆς δυνάμεως τοῦ Κυρίου· τώρα ἔφθασα. Καὶ ὁ Ἰησοῦς ἔπεσε μὲ τὸ πρόσωπον

Καὶ Ἰησοῦς ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον ἐπὶ τὴν γῆν καὶ εἶπεν αὐτῷ,
δέσποτα, τί προστάσσεις τῷ σῷ οἰκέτῃ; Καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστρά-
τηγος Κυρίου πρὸς Ἰησοῦν, λῦσαι τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν
13 σου· ὁ γὰρ τόπος, ἐν ᾧ σὺ ἕστηκας, τόπος ἅγιός ἐστιν». Ἔνθα
καὶ ἐπιστήσεις ἀπὸ τῶν αὐτῶν ῥημάτων ὅτι μὴ ἕτερος οὗτος
εἴη τοῦ καὶ Μωυσεῖ κεχρηματικότος, ὅτι δὴ αὐτοῖς ῥήμασι καὶ
ἐπὶ τῷδέ φησιν ἡ γραφή, «ὡς δὲ εἶδε Κύριος ὅτι προσάγει ἰ-
δεῖν, ἐκάλεσεν αὐτὸν Κύριος ἐκ τοῦ βάτου λέγων, Μωϋσῆ Μω-
ϋσῆ· ὁ δὲ εἶπεν, τί ἐστιν; Καὶ εἶπεν, μὴ ἐγγίσῃς ὧδε· λῦσαι τὸ
ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος, ἐν ᾧ σὺ ἕστηκας ἐπ'
αὐτοῦ, γῆ ἁγία ἐστίν. Καὶ εἶπεν αὐτῷ, ἐγώ εἰμι ὁ Θεὸς τοῦ πα-
τρός σου, Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Θεὸς Ἰσαὰκ καὶ Θεὸς Ἰακώβ».
14 Καὶ ὅτι γέ ἐστιν οὐσία τις προκόσμιος, ζῶσα καὶ ὑφεστῶ-
σα, ἡ τῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ τῶν ὅλων εἰς τὴν τῶν γενητῶν ἁπάντων
δημιουργίαν ὑπηρετησαμένη, λόγος Θεοῦ καὶ σοφία χρηματί-
ζουσα, πρὸς ταῖς τεθειμέναις ἀποδείξεσιν ἔτι καὶ αὐτῆς ἐξ
ἰδίου προσώπου τῆς σοφίας ἐπακοῦσαι πάρεστιν, διὰ Σολομῶν-
τος λευκότατα ὧδέ πως τὰ περὶ αὐτῆς μυσταγωγούσης, «ἐγὼ
ἡ σοφία κατεσκήνωσα βουλήν, καὶ γνῶσιν καὶ ἔννοιαν ἐγὼ ἐπε-
καλεσάμην. Δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσιν, καὶ οἱ δυνάσται
γράφουσι δικαιοσύνην· δι' ἐμοῦ μεγιστᾶνες μεγαλύνονται, καὶ
15 τύραννοι δι' ἐμοῦ κρατοῦσι γῆς»· οἷς ἐπιλέγει, «Κύριος ἔκτισέ
με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελί-
ωσέ με. Ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι, πρὸ τοῦ προελθεῖν
τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, πρὸ τοῦ ὄρη ἑδρασθῆναι, πρὸ δὲ πάν-
των βουνῶν γεννᾷ με. Ἡνίκα ἡτοίμαζε τὸν οὐρανόν, συμπα-
ρήμην αὐτῷ, καὶ ὡς ἀσφαλεῖς ἐτίθει πηγὰς τῆς ὑπ' οὐρανόν,
ἤμην σὺν αὐτῷ ἁρμόζουσα. Ἐγὼ ἤμην ᾗ προσέχαιρε καθ' ἡ-

---

13. Ἰησοῦ Ναυῆ 5, 13-15.
14. Ἐξ. 3, 4-6.
15. Παροιμ. 8, 12· 15· 16.

εἰς τὴν γῆν καὶ εἶπεν εἰς αὐτόν, δέσποτα τί προτάσσεις τὸν
ὑπηρέτην σου; Καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος Κυρίου πρὸς τὸν
Ἰησοῦν, λῦσε τὸ ὑπόδημα ἀπὸ τοὺς πόδας σου· διότι ὁ
13 τόπος εἰς τὸν ὁποῖον ἵστασαι εἶναι τόπος ἅγιος»[13]. Ἐδῶ θὰ
ἀντιληφθῇς ἀπὸ τὴν ταυτότητα τῶν λόγων ὅτι αὐτὸς δὲν
ἦτο ἄλλος ἀπὸ τὸν ὁμιλήσαντα εἰς τὸν Μωϋσῆν, ἐφ' ὅσον
ἡ Γραφὴ ἀναφέρεται μὲ τοὺς ἰδίους λόγους καὶ εἰς αὐτοῦ τὴν
περίπτωσιν· «καθὼς δὲ εἶδεν ὁ Κύριος ὅτι πλησιάζει διὰ νὰ
ἴδῃ, ἐκάλεσεν αὐτὸν ὁ Κύριος ἀπὸ τὴν βάτον, λέγων, Μωϋ-
σῆ Μωϋσῆ· ἐκεῖνος δὲ εἶπε, τί εἶναι; Καὶ εἶπε, μὴ ἐγγίσῃς ἐ-
δῶ· λῦσε τὸ ὑπόδημα ἀπὸ τοὺς πόδας σου· διότι ὁ τόπος
εἰς τὸν ὁποῖον ἵστασαι εἶναι γῆ ἁγία. Καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν,
ἐγὼ εἶμαι ὁ Θεὸς τοῦ Πατρός σου, ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ ὁ Θε-
ὸς Ἰσαὰκ καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ»[14].
14 Ὅτι δὲ ὑπάρχει ἓν προκόσμιον ὄν, ζῶν καὶ πραγματι-
κόν, τὸ ὁποῖον ὑπηρέτησε τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν τοῦ σύμπαν-
τος εἰς τὴν δημιουργίαν ὅλων τῶν κτιστῶν, καλούμενον
Λόγος Θεοῦ καὶ Σοφία, ἐκτὸς ἀπὸ τὰς ἐκτεθείσας ἀποδείξεις
εἶναι δυνατὸν νὰ ἀκούσῃς καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν Σοφίαν προσω-
πικῶς, καθὼς ὁδηγεῖ τοὺς μύστας εἰς τὰ μυστήριά της μὲ
λευκότατα ἐνδύματα, «ἐγὼ ἡ Σοφία κατεσκήνωσα εἰς τὴν
βουλὴν καὶ ἐγὼ ἐπεκαλέσθην γνῶσιν καὶ ἔννοιαν. Δι' ἐμοῦ
βασιλεύουν οἱ βασιλεῖς καὶ ἐγγράφουν οἱ δυνάσται δικαιοσύ-
νην· δι' ἐμοῦ μεγιστᾶνες μεγαλύνονται καὶ τύραννοι δι' ἐμοῦ
15 κυριαρχοῦν εἰς τὴν γῆν»[15]. Προσθέτει δὲ εἰς αὐτά, «ὁ Κύ-
ριος μὲ ἔκτισεν ὡς ἀρχὴν τῶν ὁδῶν του πρὸς τὰ ἔργα του,
μὲ ἐθεμελίωσε πρὸ τοῦ αἰῶνος. Εἰς τὴν ἀρχήν, πρὶν δημιουρ-
γήσῃ τὴν γῆν, πρὶν ἐξέλθουν αἱ πηγαὶ τῶν ὑδάτων, πρὶν
θεμελιωθοῦν τὰ ὄρη, πρὶν ἀπὸ ὅλα τὰ βουνά, ἐγέννησεν ἐμέ.
Ὅταν ἡτοίμαζε τὸν οὐρανόν, συμπαρευρισκόμην μὲ αὐτόν,
καὶ ὅταν ἠσφάλιζε τὰς πηγὰς τῆς ὑπὸ τὸν οὐρανόν, ἤμην
μαζὶ μὲ αὐτὸν διακοσμοῦσα. Ἐγὼ ἤμην ἐκείνη μὲ τὴν ὁ-
ποίαν ἔχαιρε μαζὶ καθημερινῶς, εὐφραινόμην δὲ ἐνώπιον αὐ-

μέραν, εὐφραινόμην δὲ ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ, ὅτε εὐ-
φραίνετο τὴν οἰκουμένην συντελέσας».
16 Ὅτι μὲν οὖν προῆν καὶ τισιν, εἰ καὶ μὴ τοῖς πᾶσιν, ὁ θεῖ-
ος λόγος ἐπεφαίνετο, ταῦθ᾽ ἡμῖν ὡς ἐν βραχέσιν εἰρήσθω.
17 Τί δὴ οὖν οὐχὶ καθάπερ τὰ νῦν, καὶ πάλαι πρότερον εἰς
πάντας ἀνθρώπους καὶ πᾶσιν ἔθνεσιν ἐκηρύττετο, ὧδε ἂν γέ-
νοιτο πρόδηλον. Οὐκ ἦν πω χωρεῖν οἷός τε τὴν τοῦ Χριστοῦ
πάνσοφον καὶ πανάρετον διδασκαλίαν ὁ πάλαι τῶν ἀνθρώπων
18 βίος. Εὐθὺς μέν γε ἐν ἀρχῇ μετὰ τὴν πρώτην ἐν μακαρίοις ζωὴν
ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἧττον τῆς θείας ἐντολῆς φροντίσας, εἰς
τουτονὶ τὸν θνητὸν καὶ ἐπίκηρον βίον καταπέπτωκεν καὶ τὴν
ἐπάρατον τουτηνὶ γῆν τῆς πάλαι ἐνθέου τρυφῆς ἀντικατηλλά-
ξατο, οἵ τε ἀπὸ τούτου τὴν καθ᾽ ἡμᾶς σύμπασαν πληρώσαντες
πολὺ χείρους ἀναφανέντες ἐκτὸς ἑνός που καὶ δευτέρου, θηριώ-
19 δη τινὰ τρόπον καὶ βίον ἀβίωτον ἐπανήρηντο· ἀλλὰ καὶ οὔτε
πόλιν οὔτε πολιτείαν, οὐ τέχνας, οὐκ ἐπιστήμας ἐπὶ νοῦν ἐβάλ-
λοντο, νόμων τε καὶ δικαιωμάτων καὶ προσέτι ἀρετῆς καὶ φι-
λοσοφίας οὐδὲ ὀνόματος μετεῖχον, νομάδες δὲ ἐπ᾽ ἐρημίας οἷά
τινες ἄγριοι καὶ ἀπηνεῖς διῆγον, τοὺς μὲν ἐκ φύσεως προσήκον-
τας λογισμοὺς τά τε λογικὰ καὶ ἥμερα τῆς ἀνθρώπων ψυχῆς
σπέρματα αὐτοπροαιρέτου κακίας ὑπερβολῇ διαφθείροντες,
ἀνοσιουργίαις δὲ πάσαις ὅλους σφᾶς ἐκδεδωκότες, ὡς τοτὲ μὲν
ἀλληλοφθορεῖν, τοτὲ δὲ ἀλληλοκτονεῖν, ἄλλοτε δὲ ἀνθρωποβο-
ρεῖν, θεομαχίας τε καὶ τὰς παρὰ τοῖς πᾶσιν βοωμένας γιγαν-
τομαχίας ἐπιτολμᾶν, καὶ γῆν μὲν ἐπιτειχίζειν οὐρανῷ, δια-
νοεῖσθαι, μανίᾳ δὲ φρονήματος ἐκτόπου αὐτὸν τὸν ἐπὶ πᾶσιν
20 πολεμεῖν παρασκευάζεσθαι· ἐφ᾽ οἷς τοῦτον ἑαυτοῖς ἄγουσι τὸν
τρόπον κατακλυσμοῖς αὐτοὺς καὶ πυρπολήσεσιν ὥσπερ ἀγρίαν
ὕλην κατὰ πάσης τῆς γῆς κεχυμένην Θεὸς ὁ πάντων ἔφορος με-
τῄει, λιμοῖς τε συνεχέσι καὶ λοιμοῖς πολέμοις τε αὖ καὶ κεραυ-

---

16. Παροιμ. 8, 22-25· 27-28· 30-31.

τοῦ εἰς πάντα καιρόν, ὅταν εὐφραίνετο μετὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς οἰκουμένης»[16].

16 Ἄς εἶναι λοιπὸν ἀρκετὰ αὐτὰ τὰ ὁποῖα εἴπομεν συντόμως περὶ τοῦ ὅτι ὁ θεῖος Λόγος προϋπῆρχε καὶ ἐνεφανίζετο, ὄχι βεβαίως εἰς ὅλους, ἀλλὰ πάντως εἰς μερικούς.

17 Τὸ διατί δὲ δὲν ἐκηρύχθη καὶ παλαιότερον, ὅπως τώρα, εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, θὰ ἠδύνατο νὰ δειχθῇ μὲ τὸν κατωτέρω τρόπον. Ἡ ζωὴ τῶν παλαιοτέρων ἀνθρώπων δὲν ἠδύνατο καθόλου νὰ χωρέσῃ τὴν πάν-
18 σοφον καὶ πανάρετον διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ. Πράγματι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μετὰ τὴν πρώτην μακαρίαν ζωὴν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, φροντίσας ἐλάχιστα διὰ τὴν θείαν ἐντολήν, κατέπεσεν εἰς αὐτὸν ἐδῶ τὸν θνητὸν καὶ φθαρτὸν βίον καὶ ἀντήλλαξε τὴν ἄλλοτε ἔνθεον τρυφὴν μὲ αὐτὴν τὴν κατηραμένην γῆν. Οἱ ἀπόγονοι δὲ ἐκείνου, πληρώσαντες ὅλην τὴν γῆν μας ἐφάνησαν πολὺ χειρότεροι ἐκτὸς ἑνὸς-δύο, ἐπέλεξαν
19 δὲ θηριώδη τρόπον καὶ βίον ἀβίωτον. Δὲν διενοοῦντο οὔτε πόλιν ἢ πολιτείαν, οὔτε τέχνας ἢ ἐπιστήμας, δὲν ἐγνώριζον οὔτε τὸ ὄνομα τῶν νόμων καὶ δικαιωμάτων, ὡς ἐπίσης τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας, διῆγον δὲ εἰς τὰς ἐρημίας νομαδικῶς ὡς ἄγρια καὶ ἀπηνῆ ὄντα· μὲ τὴν ὑπερβολὴν τῆς αὐθαιρέτου κακίας των διέφθειραν τοὺς ἐκ φύσεως λογισμοὺς καὶ τὰ λογικὰ καὶ ἥμερα σπέρματα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, παρεδόθησαν πλήρως εἰς παντὸς εἴδους ἀνοσιουργίας, ὥστε ἄλλοτε μὲν νὰ ἀλληλοφθείρουν, ἄλλοτε νὰ ἀλληλοφονεύουν, ἄλλοτε νὰ ἀνθρωποτρώγουν, νὰ τολμήσουν θεομαχίας καὶ τὰς θρυλικὰς εἰς ὅλους γιγαντομαχίας, νὰ διανοοῦνται νὰ τειχίσουν τὴν γῆν κατὰ τοῦ οὐρανοῦ, νὰ ἑτοιμάζωνται δὲ ἀπὸ μανίαν παραλόγου φρονήματος νὰ πολεμήσουν αὐτὸ
20 τοῦτο τὸ ἀνώτατον Ὄν. Καθὼς ἔζων μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον, ὁ ἔφορος πάντων Θεὸς ἐξαπέλυε κατ' αὐτῶν κατακλυσμοὺς καὶ πυρπολήσεις ὡσὰν εἰς ἄγριον δάσος ἁπλωμένον εἰς ὁλόκληρον τὴν γῆν, καὶ τοὺς κατέκοπτε μὲ συνεχεῖς λιμοὺς

νῶν βολαῖς ἄνωθεν αὐτοὺς ὑπετέμνετο, ὥσπερ τινὰ δεινὴν καὶ χαλεπωτάτην νόσον ψυχῶν πικροτέροις ἀνέχων τοῖς κολαστηρίοις.

21 *Τότε μὲν οὖν, ὅτε δὴ καὶ πολὺς ἦν ἐπικεχυμένος ὀλίγου δεῖν κατὰ πάντων ὁ τῆς κακίας κάρος, οἷα μέθης δεινῆς, τὰς ἁπάντων σχεδὸν ἀνθρώπων ἐπισκιαζούσης καὶ ἐπισκοτούσης ψυχάς, ἡ πρωτόγονος καὶ πρωτόκτιστος τοῦ Θεοῦ σοφία καὶ αὐτὸς ὁ προὼν λόγος φιλανθρωπίας ὑπερβολῇ τοτὲ μὲν δι' ὀπτασίας ἀγγέλων τοῖς ὑποβεβηκόσι, τοτὲ δὲ καὶ δι' ἑαυτοῦ οἷα Θεοῦ δύναμις σωτήριος ἑνί που καὶ δευτέρῳ τῶν πάλαι θεοφιλῶν ἀνδρῶν οὐκ ἄλλως ἢ δι' ἀνθρώπου μορφῆς, ὅτι μηδ' ἑτέρως ἦν*
22 *δυνατὸν αὐτοῖς, ὑπεφαίνετο. Ὡς δ' ἤδη διὰ τούτων τὰ θεοσεβείας σπέρματα εἰς πλῆθος ἀνδρῶν καταβέβλητο ὅλον τε ἔθνος ἐπὶ γῆς θεοσεβείᾳ προσανέχον ἐκ τῶν ἀνέκαθεν Ἑβραίων ὑπέστη, τούτοις μέν, ὡς ἂν εἰ πλήθεσιν ἔτι ταῖς παλαιαῖς ἀγωγαῖς ἐκδεδιῃτημένοις, διὰ τοῦ προφήτου Μωυσέως εἰκόνας καὶ σύμβολα σαββάτου τινὸς μυστικοῦ καὶ περιτομῆς ἑτέρων τε νοητῶν θεωρημάτων εἰσαγωγάς, ἀλλ' οὐκ αὐτὰς ἐναργεῖς*
23 *παρεδίδου μυσταγωγίας· ὡς δὲ τῆς παρὰ τούτοις νομοθεσίας βοωμένης καὶ πνοῆς δίκην εὐώδους εἰς ἅπαντας ἀνθρώπους διαδιδομένης, ἤδη τότε ἐξ αὐτῶν καὶ τοῖς πλείοσιν τῶν ἐθνῶν διὰ τῶν πανταχόσε νομοθετῶν τε καὶ φιλοσόφων ἡμέρωτο τὰ φρονήματα, τῆς ἀγρίας καὶ ἀπηνοῦς θηριωδίας ἐπὶ τὸ πρᾷον μεταβεβλημένης, ὡς καὶ εἰρήνην βαθεῖαν φιλίας τε καὶ ἐπιμιξίας πρὸς ἀλλήλους ἔχειν, τηνικαῦτα πᾶσι δὴ λοιπὸν ἀνθρώποις καὶ τοῖς ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἔθνεσιν ὡς ἂν προωφελημένοις καὶ ἤδη τυγχάνουσιν ἐπιτηδείοις πρὸς παραδοχὴν τῆς τοῦ Πατρὸς γνώσεως, ὁ αὐτὸς δὴ πάλιν ἐκεῖνος ὁ τῶν ἀρετῶν διδάσκαλος, ὁ ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς τοῦ Πατρὸς ὑπουργός, ὁ θεῖος καὶ οὐράνιος τοῦ Θεοῦ λόγος, δι' ἀνθρώπου κατὰ μηδὲν σώματος οὐσίᾳ τὴν*

καὶ λοιμούς, καὶ ἐπίσης μὲ πολέμους καὶ κεραυνοβολήσεις ἄνωθεν, ὡσὰν νὰ συνεκράτει μὲ πικρὰ κολαστήρια κάποιαν δεινὴν καὶ τρομερὰν νόσον τῶν ψυχῶν των.

21 Τότε λοιπόν, ἀκριβῶς ὅταν ὁ λήθαργος τῆς κακίας, ὡσὰν φοβερᾶς μέθης, ἐπεσκίαζε καὶ ἐπεσκότιζε τὰς ψυχὰς ὅλων σχεδὸν τῶν ἀνθρώπων, ἡ πρωτόγονος καὶ πρωτόκτιστος Σοφία τοῦ Θεοῦ καὶ αὐτὸς ὁ προϋπάρχων Λόγος ἐνεφανίζετο ἀπὸ ὑπερβολικὴν φιλανθρωπίαν, ἄλλοτε μὲν δι' ὀπτασίας κατωτέρων ἀγγέλων, ἄλλοτε δὲ καὶ προσωπικῶς ὡς δύναμις σωτήριος τοῦ Θεοῦ εἰς ἕνα δύο ἀπὸ τοὺς παλαιὰ θεοφιλεῖς ἄνδρας, ὄχι κατ' ἄλλον τρόπον παρὰ δι' ἀνθρωπίνης μορφῆς, διότι δὲν ἦτο εἰς αὐτοὺς δυνατὸν ἄλλως.
22 Καθὼς δὲ κατεβλήθησαν δι' αὐτῶν τὰ σπέρματα τῆς θεοσεβείας εἰς πλῆθος ἀνδρῶν, συνεκροτήθη δὲ ὁλόκληρον ἔθνος προσηλωμένον εἰς τὴν θεοσέβειαν, τὸ προερχόμενον ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἑβραίους διὰ τοῦ προφήτου Μωϋσέως παρέδωσεν εἰς τούτους, ὄχι καθαρὰς τὰς μυσταγωγίας, ἀλλὰ εἰκόνας καὶ σύμβολα κάποιου μυστικοῦ σαββάτου καὶ περιτο-
23 μῆς, καθὼς καὶ διδαχὰς ἄλλων νοητῶν θεωρημάτων. Καθὼς δὲ ἡ νομοθεσία αὐτῶν ἀπέκτα φήμην καὶ διεδίδετο εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ὡς εὐώδης πνοή, τότε πλέον ἐξ αὐτῶν ἡμερώθησαν εἰς τὰ πλεῖστα τῶν ἐθνῶν τὰ φρονήματα διὰ τῶν πανταχοῦ νομοθετῶν καὶ φιλοσόφων, ἡ δὲ ἀγρία καὶ ἀπηνὴς θηριωδία μετεστράφη πρὸς τὸ πρᾶον, ὥστε εἶχον βαθεῖαν εἰρήνην, ἡ ὁποία ἐπέτρεπε τὴν ἀνάπτυξιν φιλίας καὶ ἐπιμιξίας πρὸς ἀλλήλους. Τότε λοιπόν, ὅταν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἔθνη ἦσαν προπαιδευμένοι καὶ κατάλληλοι διὰ τὴν ἀποδοχὴν τῆς γνώσεως τοῦ Πατρός, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας τῶν Ρωμαίων, ἐπεφάνη ὁ ἴδιος ἐκεῖνος, ὁ διδάσκαλος τῶν ἀρετῶν, ὁ ὑπουργὸς τοῦ Πατρὸς εἰς ὅλα τὰ ἀγαθά, ὁ θεῖος καὶ οὐράνιος Λόγος τοῦ Θεοῦ, διὰ σώματος ἀνθρωπίνου τὸ ὁποῖον δὲν παρήλλασσε κατὰ τίποτε εἰς τὴν οὐσίαν ἀπὸ τὴν ἰδικήν μας φύσιν. Τοι-

ἡμετέραν φύσιν διαλλάττοντος ἀρχομένης τῆς Ῥωμαίων βασιλείας ἐπιφανείς, τοιαῦτα ἔδρασέ τε καὶ πέπονθεν, οἷα ταῖς προφητείαις ἀκόλουθα ἦν, ἄνθρωπον ὁμοῦ καὶ Θεὸν ἐπιδημήσειν τῷ βίῳ παραδόξων ἔργων ποιητὴν καὶ τοῖς πᾶσιν ἔθνεσιν διδάσκαλον τῆς τοῦ Πατρὸς εὐσεβείας ἀναδειχθήσεσθαι τό τε παράδοξον αὐτοῦ τῆς γενέσεως καὶ τὴν καινὴν διδασκαλίαν καὶ τῶν ἔργων τὰ θαύματα ἐπί τε τούτοις τοῦ θανάτου τὸν τρόπον τήν τε ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν καὶ ἐπὶ πᾶσιν τὴν εἰς οὐρανοὺς ἔνθεον ἀποκατάστασιν αὐτοῦ προκηρυττούσαις.

24 *Τὴν γοῦν ἐπὶ τέλει βασιλείαν αὐτοῦ Δανιὴλ ὁ προφήτης*
θείῳ πνεύματι συνορῶν, ὧδέ πῃ ἐθεοφορεῖτο, ἀνθρωπινώτερον
τὴν θεοπτίαν ὑπογράφων· «ἐθεώρουν γάρ», φησίν, «ἕως οὗ θρό-
νοι ἐτέθησαν, καὶ παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθητο. Καὶ τὸ ἔνδυμα αὐ-
τοῦ ὡς εἰ χιὼν λευκόν, καὶ ἡ θρὶξ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡς εἰ ἔ-
ριον καθαρόν· ὁ θρόνος αὐτοῦ φλὸξ πυρός, οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ
φλέγον· ποταμὸς πυρὸς εἷλκεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ. Χίλιαι χιλιά-
δες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύριαι μυριάδες παρειστήκεισαν
ἔμπροσθεν αὐτοῦ. Κριτήριον ἐκάθισε, καὶ βίβλοι ἠνεῴχθησαν».
25 *Καὶ ἑξῆς, «ἐθεώρουν», φησίν, «καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ*
οὐρανοῦ ὡς εἰ υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος, καὶ ἕως τοῦ παλαιοῦ
τῶν ἡμερῶν ἔφθασε, καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ προσηνέχθη· καὶ αὐτῷ
ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία, καὶ πάντες οἱ λαοί,
φυλαί, γλῶσσαι αὐτῷ δουλεύσουσιν. Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξου-
σία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται· καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ
26 *διαφθαρήσεται». Ταῦτα δὲ σαφῶς οὐδ' ἐφ' ἕτερον, ἀλλ' ἐπὶ τὸν*
ἡμέτερον Σωτῆρα, τὸν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν Θεὸν Λόγον
ἀναφέροιτο ἄν, υἱὸν ἀνθρώπου διὰ τὴν ὑστάτην ἐνανθρώπη-
σιν αὐτοῦ χρηματίζοντα.
27 *Ἀλλὰ γὰρ ἐν οἰκείοις ὑπομνήμασιν τὰς περὶ τοῦ Σωτῆρος*

---

17. Δαν. 7, 9 - 10.

αὗτα δὲ ἔπραξε καὶ ἔπαθεν, ὁποῖα ἦσαν σύμφωνα μὲ τὰς προφητείας, αἱ ὁποῖαι προεκήρυσσον ὅτι οὗτος θὰ ἔλθῃ εἰς τὸν κόσμον ὡς ἄνθρωπος μαζὶ καὶ Θεός, ποιητὴς παραδόξων ἔργων, καὶ ὅτι θὰ ἀναδειχθῇ εἰς διδάσκαλον τῆς πρὸς τὸν Πατέρα εὐσεβείας εἰς ὅλα τὰ ἔθνη· αἱ ὁποῖαι ἐπίσης προεκήρυσσον τὸ παράδοξον τῆς γεννήσεως αὐτοῦ, τὴν νέαν διδασκαλίαν, τὰ θαύματα τῶν ἔργων, ὡσαύτως δὲ τὸν τρόπον τοῦ θανάτου, τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν καὶ τέλος τὴν εἰς οὐρανοὺς ἔνθεον ἀποκατάστασιν αὐτοῦ.

24 Ὁ προφήτης Δανιὴλ βλέπων κατὰ θείαν ἔμπνευσιν τὴν τελικὴν βασιλείαν αὐτοῦ περιγράφει τὴν θεοπτίαν ἀνθρωπομορφικῶς προεξαγγέλλων αὐτὴν ὡς ἑξῆς· «παρετήρουν», λέγει, «ἕως ὅτου ἐτοποθετήθησαν θρόνοι καὶ ἐκάθησεν ὁ παλαιὸς τῶν ἡμερῶν. Καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ ἦτο λευκὸν ὡσὰν χιὼν καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἦσαν ὡσὰν καθαρὸν ἔριον· ὁ θρόνος αὐτοῦ φλὸξ πυρός, οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον· ποταμὸς πυρὸς ἔρρεεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ. Χίλιαι χιλιάδες ὑπηρέτουν αὐτὸν καὶ μύριαι μυριάδες παρίσταντο ἐνώπιον αὐτοῦ. Ἐγκατέστησε κριτήριον καὶ βίβλοι ἠνοίγη-
25 σαν»[17]. Καὶ ἐν συνεχείᾳ λέγει· «παρετήρουν, καὶ ἰδοὺ μὲ τὰς νεφέλας τοῦ οὐρανοῦ ἤρχετο ὡσὰν υἱὸς ἀνθρώπου, καὶ ἔφθασε μέχρι τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν καὶ ὡδηγήθη ἐνώπιον αὐτοῦ. Καὶ εἰς αὐτὸν ἐδόθη ἡ ἐξουσία καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία καὶ ὅλοι οἱ λαοί, αἱ φυλαί, αἱ γλῶσσαι θὰ δουλεύουν εἰς αὐτόν. Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ εἶναι ἐξουσία αἰώνιος, ἡ ὁποία δὲν θὰ παρέλθῃ καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ δὲν θὰ κατα-
26 στραφῇ»[18]. Αὐτὰ δὲ σαφῶς δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀναφέρωνται εἰς ἄλλον, ἀλλ' εἰς τὸν ἰδικόν μας Σωτῆρα, τὸν Θεὸν Λόγον, ὁ ὁποῖος ἐν ἀρχῇ μὲν ἦτο πρὸς τὸν Πατέρα, καλεῖται δὲ υἱὸς ἀνθρώπου ἐξ αἰτίας τῆς τελευταίας ἐνανθρωπήσεως.

27 Ἀλλὰ πάντως ἐπειδὴ τὰς Προφητικὰς ἐκλογὰς περὶ τοῦ

---

18. Δαν. 7, 13-14.

ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προφητικὰς ἐκλογὰς συναγαγόντες ἀποδεικτικώτερόν τε τὰ περὶ αὐτοῦ δηλούμενα ἐν ἑτέροις συστήσαντες, τοῖς εἰρημένοις ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρκεσθησόμεθα.

γ΄. Ὡς καὶ τὸ Ἰησοῦ ὄνομα καὶ αὐτὸ δὴ τὸ τοῦ Χριστοῦ ἔγνωστό τε ἀνέκαθεν καὶ τετίμητο παρὰ τοῖς θεσπεσίοις προφήταις

3 1 *Ὅτι δὲ καὶ αὐτὸ τοὔνομα τοῦ τε Ἰησοῦ καὶ δὴ καὶ τοῦ Χριστοῦ παρ᾽ αὐτοῖς τοῖς πάλαι θεοφιλέσιν προφήταις τετίμητο,*
2 *ἤδη καιρὸς ἀποδεικνύναι. Σεπτὸν ὡς ἔνι μάλιστα καὶ ἔνδοξον τὸ Χριστοῦ ὄνομα πρῶτος αὐτὸς γνωρίσας Μωυσῆς τύπους οὐρανίων καὶ σύμβολα μυστηριώδεις τε εἰκόνας ἀκολούθως χρησμῷ φήσαντι αὐτῷ, «ὅρα, ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει» παραδούς, ἀρχιερέα Θεοῦ, ὡς ἐνῆν μάλιστα δυνατὸν ἄνθρωπον, ἐπιφημίσας, τοῦτον Χριστὸν ἀναγορεύει, καὶ ταύτῃ γε τῇ κατὰ τὴν ἀρχιερωσύνην ἀξίᾳ, πᾶσαν ὑπερβαλλούσῃ παρ᾽ αὐτῷ τὴν ἐν ἀνθρώποις προεδρίαν, ἐπὶ τιμῇ καὶ δόξῃ τὸ τοῦ Χριστοῦ περιτίθησιν ὄνομα· οὕτως ἄρα τὸν Χριστὸν θεῖόν τι χρῆμα ἠπίστατο.*
3 *Ὁ δ᾽ αὐτὸς καὶ τὴν τοῦ Ἰησοῦ προσηγορίαν εὖ μάλα πνεύματι θείῳ προϊδών, πάλιν τινὸς ἐξαιρέτου προνομίας καὶ ταύτην ἀξιοῖ. Οὔποτε γοῦν πρότερον ἐκφωνηθὲν εἰς ἀνθρώπους, πρὶν ἢ Μωυσεῖ γνωσθῆναι, τὸ τοῦ Ἰησοῦ πρόσρημα τούτῳ Μωυσῆς πρώτῳ καὶ μόνῳ περιτίθησιν, ὃν κατὰ τύπον αὖθις καὶ σύμβολον ἔγνω μετὰ τὴν αὐτοῦ τελευτὴν διαδεξόμενον τὴν κατὰ*
4 *πάντων ἀρχήν. Οὐ πρότερον γοῦν τὸν αὐτοῦ διάδοχον, τῇ τοῦ Ἰησοῦ κεχρημένον προσηγορίᾳ, ὀνόματι δὲ ἑτέρῳ, τῷ Αὐσῇ,*

---

19. Πρόκειται περὶ τοῦ ἔργου Καθόλου στοιχειώδης εἰσαγωγή, μέρος τοῦ ὁποίου ἀπετέλουν αἱ Προφητικαὶ ἐκλογαί.
20. Ἐξ. 25, 40. Ἑβρ. 8, 5.

Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔχομεν συλλέξει εἰς εἰδικὰ ὑπομνήματα, τὰς δὲ προτάσεις ἡμῶν περὶ αὐτοῦ ἔχομεν συνθέσει κατὰ τρόπον ἀποδεικτικώτερον εἰς ἄλλα[19], ἐπὶ τοῦ παρόντος θὰ ἀρκεσθῶμεν εἰς τὰ λεχθέντα.

γ'. Περὶ τοῦ ὅτι τὰ ὀνόματα Ἰησοῦς καὶ Χριστὸς ἦσαν γνωστὰ ἀνέκαθεν καὶ ἐτιμῶντο ἀπὸ τοὺς θεσπεσίους προφήτας

3 1 Εἶναι καιρὸς τώρα ν' ἀποδείξωμεν ὅτι ἀκόμη καὶ τὸ
ὄνομα Ἰησοῦς, καὶ εἰδικῶς τὸ τοῦ Χριστοῦ, ἀπήλαυε τι-
2 μῆς ἐκ μέρους τῶν παλαιῶν θεοφιλῶν προφητῶν. Ὁ Μωϋσῆς, γνωρίσας πρῶτος αὐτὸς πόσον ἐξόχως σεβαστὸν καὶ ἔνδοξον εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, παρέδωσε τύπους οὐρανίων, σύμβολα καὶ μυστηριώδεις εἰκόνας συμφώνως μὲ χρησμὸν ὁ ὁποῖος τοῦ εἶπε· «πρόσεξε, θὰ κάμῃς τὰ πάντα κατὰ τὸν τύπον ὁ ὁποῖος σοῦ ἐφανερώθη εἰς τὸ ὄρος»·[20] ὀνομάζων λοιπὸν αὐτὸν ἀρχιερέα Θεοῦ, τὸν ἀναγορεύει Χριστόν, ὅσον τοῦτο ἦτο δυνατὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Καὶ αὐτὸ τὸ ἀξίωμα τῆς ἀρχιερωσύνης, τὸ ὁποῖον εἰς αὐτὸν ὑπερβάλλει πᾶσαν προεδρίαν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, περιβάλλει μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ χάριν τιμῆς καὶ δόξης· οὕτω λοιπὸν ἐγνώριζεν ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο θεία προσωπικότης.
3 Ὁ ἴδιος δέ, προϊδὼν κατὰ θείαν ἔμπνευσιν κάλλιστα καὶ τὴν ὀνομασίαν τοῦ Ἰησοῦ, ἐθεώρησεν ἐπίσης καὶ ταύτην ἀξίαν ἑνὸς ἐξαιρέτου προνομίου. Τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχεν ἀκόμη προφερθῆ ἀπὸ ἀνθρώπους, πρὶν γνωσθῇ εἰς τὸν Μωϋσῆν, ἀπέδωσεν οὗτος εἰς ἐκεῖνον πρῶτον καὶ μόνον, τὸν ὁποῖον ἐγνώρισεν, κατὰ τύπον καὶ σύμβολον πάλιν, ὅτι θὰ διαδεχθῇ τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν μετὰ τὸν
4 θάνατόν του. Τὸν διάδοχον λοιπὸν αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν ἐχρησιμοποίει προηγουμένως τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλ' ἐκαλεῖτο μὲ ἄλλο ὄνομα, τὸ Αὐσῆ, τὸ ὁποῖον τοῦ εἶχον δώ-

ὅπερ οἱ γεννήσαντες αὐτῷ τέθεινται, καλούμενον, Ἰησοῦν αὐ-
τὸς ἀναγορεύει, γέρας ὥσπερ τίμιον παντὸς πολὺ μεῖζον βα-
σιλικοῦ διαδήματος τοὔνομα αὐτῷ δωρούμενος, ὅτι δὴ καὶ αὐ-
τὸς ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν εἰκόνα ἔφερεν,
τοῦ μόνου μετὰ Μωϋσέα καὶ τὸ συμπέρασμα τῆς δι' ἐκείνου
παραδοθείσης συμβολικῆς λατρείας, τῆς ἀληθοῦς καὶ καθαρω-
5 τάτης εὐσεβείας τὴν ἀρχὴν διαδεξαμένου. Καὶ Μωυσῆς μὲν ταύ-
τῃ πῃ δυσὶ τοῖς κατ' αὐτὸν ἀρετῇ καὶ δόξῃ παρὰ πάντα τὸν λα-
ὸν προφέρουσιν ἀνθρώποις, τῷ μὲν ἀρχιερεῖ, τῷ δὲ μετ' αὐτὸν
ἡγησομένῳ, τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προση-
γορίαν ἐπὶ τιμῇ τῇ μεγίστῃ περιτέθειται.

6 Σαφῶς δὲ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα προφῆται ὀνομαστὶ τὸν Χρι-
στὸν προανεφώνουν, ὁμοῦ τὴν μέλλουσαν ἔσεσθαι κατ' αὐτοῦ
συσκευὴν τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ, ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν δι'
αὐτοῦ κλῆσιν προμαρτυρόμενοι, τότε μὲν ὧδέ πως Ἱερεμίας
λέγων, «πνεῦμα προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος συνελήφθη
ἐν ταῖς διαφθοραῖς αὐτῶν, οὗ εἴπομεν ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ζη-
σόμεθα ἐν τοῖς ἔθνεσιν», τοτὲ δὲ ἀμηχανῶν Δαυὶδ διὰ τούτων,
«ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; Παρέστησαν
οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτό,
κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ». Οἷς ἑξῆς ἐπι-
λέγει ἐξ αὐτοῦ δὴ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, «Κύριος εἶπε πρός
με, Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε· αἴτησαι παρ'
ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατά-
σχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς».

7 Οὐ μόνους δὲ ἄρα τοὺς ἀρχιερωσύνῃ τετιμημένους, ἐλαίῳ
σκευαστῷ τοῦ συμβόλου χριομένους ἕνεκα, τὸ τοῦ Χριστοῦ κα-
τεκόσμει παρ' Ἑβραίοις ὄνομα, ἀλλὰ καὶ τοὺς βασιλέας, οὓς καὶ
αὐτοὺς νεύματι θείῳ προφῆται χρίοντες εἰκονικούς τινας Χρι-

---

21. Τὸ ὄνομα Ἰησοῦς σημαίνει «σωτηρία τοῦ Γιαχβέ».
22. Θρῆνοι 4, 20.
23. Ψαλμ. 2, 1 - 2.

σει οἱ γονεῖς του, ἀναγορεύει αὐτὸς Ἰησοῦν. Ἐδώρισεν εἰς αὐτὸν τὸ ὄνομα ὡς πολύτιμον βραβεῖον ἀνώτερον παντὸς βασιλικοῦ διαδήματος· διότι βεβαίως καὶ ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ ἔφερε τὴν εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν [21] ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ὁ μόνος διαδεχθεὶς τὴν ἐξουσίαν τῆς ἀληθινῆς καὶ καθαρωτάτης εὐσεβείας μετὰ τὸν Μωϋσῆν καὶ τὴν λῆξιν τῆς δι' ἐκεί-
5 νου παραδοθείσης συμβολικῆς λατρείας. Καὶ ὁ μὲν Μωϋσῆς περιέβαλεν οὕτω μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡσὰν μὲ τὴν μεγίστην τιμήν, δύο ἀπὸ τοὺς ἄνδρας τῆς ἐποχῆς του, οἱ ὁποῖοι ὑπερεῖχον ὅλου τοῦ λαοῦ εἰς ἀρετὴν καὶ δόξαν, τὸν ἀρχιερέα καὶ τὸν διάδοχόν του εἰς τὴν κυβέρνησιν.

6 Σαφῶς δὲ καὶ οἱ μετέπειτα προφῆται προανήγγελλον ὀνομαστὶ τὸν Χριστόν, προλέγοντες συγχρόνως τὴν ἐναντίον του μέλλουσαν νὰ ἐξυφανθῇ συνωμοσίαν τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων καὶ τὴν δι' αὐτοῦ κλῆσιν τῶν ἐθνῶν, ἄλλοτε μὲν ὁ Ἱερεμίας λέγων ταῦτα, «τὸ πνεῦμα τοῦ προσώπου ἡμῶν, ὁ Χριστὸς Κύριος συνελήφθη εἰς τὰς διαφθοράς των, περὶ τοῦ ὁποίου εἴπομεν, θὰ ζήσωμεν εἰς τὴν σκιάν του μεταξὺ τῶν ἐθνῶν» [22], ἄλλοτε δὲ ὁ Δαυὶδ ἀπορῶν διὰ τούτων, «διατί ἐφρύαξαν τὰ ἔθνη καὶ οἱ λαοὶ ἐσκέφθησαν μάταια; Οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἐσηκώσθησαν καὶ οἱ ἄρχοντες συνηθροίσθησαν κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ» [23]. Προσθέτει δὲ εἰς αὐτὰ ἐκ προσώπου τοῦ ἰδίου τοῦ Χριστοῦ, «ὁ Κύριος εἶπε πρὸς ἐμέ, σὺ εἶσαι υἱός μου, ἐγὼ σὲ ἐγέννησα σήμερον. Ζήτησε ἀπὸ ἐμὲ καὶ θὰ σοῦ δώσω τὰ ἔθνη ὡς κληρονομίαν σου καὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς ὡς κατοχήν σου» [24].

7 Εἰς τοὺς Ἑβραίους ὅμως τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ δὲν ἐκόσμει μόνον τοὺς τιμημένους μὲ τὴν ἀρχιερωσύνην, τοὺς χρισμένους συμβολικῶς μὲ τελετουργικὸν ἔλαιον, ἀλλὰ καὶ τοὺς βασιλεῖς, τοὺς ὁποίους οἱ προφῆται χρίοντες κατὰ τὸ

---

24. Ψαλμ. 2, 7-8.

*στοὺς ἀπειργάζοντο, ὅτι δὴ καὶ αὐτοὶ τῆς τοῦ μόνου καὶ ἀληθοῦς
Χριστοῦ, τοῦ κατὰ πάντων βασιλεύοντος θείου λόγου, βασιλι-*
8 *κῆς καὶ ἀρχικῆς ἐξουσίας τοὺς τύπους δι᾽ ἑαυτῶν ἔφερον. Ἤδη
δὲ καὶ αὐτῶν τῶν προφητῶν τινας διὰ χρίσματος Χριστοὺς ἐν
τύπῳ γεγονέναι παρειλήφαμεν, ὡς τούτους ἅπαντας τὴν ἐπὶ
τὸν ἀληθῆ Χριστόν, τὸν ἔνθεον καὶ οὐράνιον λόγον, ἀναφορὰν
ἔχειν, μόνον ἀρχιερέα τῶν ὅλων καὶ μόνον ἁπάσης κτίσεως βα-
σιλέα καὶ μόνον προφητῶν ἀρχιπροφήτην τοῦ Πατρὸς τυγχάνον-*
9 *τα. Τούτου δ᾽ ἀπόδειξις τὸ μηδένα πω τῶν πάλαι διὰ τοῦ συμ-
βόλου κεχρισμένων, μήτε ἱερέων μήτε βασιλέων μήτε μὴν προ-
φητῶν, τοσαύτην ἀρετῆς ἐνθέου δύναμιν κτήσασθαι, ὅσην ὁ
Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ μόνος ἀληθινὸς Χριστὸς ἐπι-*
10 *δέδεικται. Οὐδεὶς γέ τοι ἐκείνων, καίπερ ἀξιώματι καὶ τιμῇ
ἐπὶ πλείσταις ὅσαις γενεαῖς παρὰ τοῖς οἰκείοις διαλαμψάντων,
τοὺς ὑπηκόους πώποτε ἐκ τῆς περὶ αὐτοὺς εἰκονικῆς τοῦ Χρι-
στοῦ προσρήσεως Χριστιανοὺς ἐπεφήμισεν· ἀλλ᾽ οὐδὲ σεβά-
σμιός τινι τούτων πρὸς τῶν ὑπηκόων ὑπῆρξε τιμή· ἀλλ᾽ οὐδὲ
μετὰ τὴν τελευτὴν τοσαύτη διάθεσις, ὡς καὶ ὑπεραποθνήσκειν
ἑτοίμως ἔχειν τοῦ τιμωμένου· ἀλλ᾽ οὐδὲ πάντων τῶν ἀνὰ τὴν
οἰκουμένην ἐθνῶν περί τινα τῶν τότε τοσαύτη γέγονε κίνησις,
ἐπεὶ μηδὲ τοσοῦτον ἐν ἐκείνοις ἡ τοῦ συμβόλου δύναμις οἵα τε
ἦν ἐνεργεῖν, ὅσον ἡ τῆς ἀληθείας παράστασις διὰ τοῦ Σωτῆρος*
11 *ἡμῶν ἐνδεικνυμένη· ὃς οὔτε σύμβολα καὶ τύπους ἀρχιερωσύνης
παρά του λαβών, ἀλλ᾽ οὐδὲ γένος τὸ περὶ σῶμα ἐξ ἱερωμένων
κατάγων, οὐδ᾽ ἀνδρῶν δορυφορίαις ἐπὶ βασιλείαν προαχθεὶς
οὐδὲ μὴν προφήτης ὁμοίως τοῖς πάλαι γενόμενος, οὐδ᾽ ἀξίας
ὅλως ἤ τινος παρὰ Ἰουδαίοις τυχὼν προεδρίας, ὅμως τοῖς πᾶ-
σιν, εἰ καὶ μὴ τοῖς συμβόλοις, ἀλλ᾽ αὐτῇ γε τῇ ἀληθείᾳ παρὰ τοῦ
Πατρὸς κεκόσμητο.*

θέλημα τοῦ Θεοῦ καθίστων εἰκονικοὺς Χριστούς, διότι καὶ
αὐτοὶ ἔφερον εἰς ἑαυτοὺς τοὺς τύπους τῆς βασιλικῆς καὶ κυ-
8 ριαρχικῆς ἐξουσίας τοῦ μόνου καὶ ἀληθινοῦ Χριστοῦ, τοῦ
ὑπεράνω ὅλων βασιλεύοντος θείου Λόγου. Ἐπίσης δὲ ἔχο-
μεν παραλάβει ὅτι μερικοὶ ἀπὸ τοὺς προφήτας ἔχουν γίνει
διὰ τοῦ χρίσματος Χριστοὶ κατὰ τύπον, ἐφ' ὅσον ὅλοι οὗτοι
ἀναφέρονται εἰς τὸν ἀληθινὸν Χριστόν, τὸν θεῖον καὶ οὐρά-
νιον Λόγον, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ μόνος ἀρχιερεὺς ὅλων, ὁ μόνος
βασιλεὺς ὅλης τῆς κτίσεως, ὁ μόνος ἀρχιπροφήτης ὅλων τῶν
9 προφητῶν τοῦ Πατρός. Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι ὅτι κα-
νεὶς ἀπὸ τοὺς χρισθέντας παλαιὰ συμβολικῶς, εἴτε τοὺς ἱε-
ρεῖς εἴτε τοὺς βασιλεῖς εἴτε τοὺς προφήτας, δὲν ἀπέκτησε
ποτὲ τόσην δύναμιν ἐνθέου ἀρετῆς, ὅσην ἔχει ἐπιδείξει ὁ Σω-
τὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς, ὁ μόνος ἀληθινὸς Χριστός.
10 Κανεὶς δηλαδὴ ἀπὸ ἐκείνους, ἂν καὶ διέλαμψαν μεταξὺ τῶν
συμπατριωτῶν των ἐπὶ πολλὰς γενεὰς μὲ τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν
τιμήν, δὲν ἐπωνόμασε ποτὲ τοὺς ὑπηκόους του Χριστιανοὺς
ἐκ τῆς εἰκονικῆς χρήσεως ὑπ' αὐτοῦ τῆς ὀνομασίας τοῦ Χρι-
στοῦ· οὔτε παρετηρήθη ποτὲ ἀπόδοσις λατρευτικῆς τιμῆς
ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους πρὸς κάποιον ἀπὸ αὐτούς, οὔτε μετὰ
τὸν θάνατόν του παρουσιάσθη εἰς αὐτοὺς τόση διάθεσις,
ὥστε νὰ εἶναι ἕτοιμοι ν' ἀποθάνουν ὑπὲρ τοῦ τιμωμένου,
οὔτε παρετηρήθη τόσον μεγάλη κίνησις ὅλων τῶν ἐθνῶν τῆς
οἰκουμένης πρὸς κάποιον ἀπὸ τοὺς τότε, ἐπειδὴ ἡ εἰς ἐκεί-
νους δύναμις τοῦ συμβόλου δὲν ἦτο τόσον ἱκανὴ νὰ ἐνεργῇ
ὅσον δεικνύει ἡ πραγματικότης τῆς ἀληθείας διὰ τοῦ Σωτῆ-
11 ρος ἡμῶν. Οὗτος χωρὶς νὰ λάβῃ ἀπὸ κανένα σύμβολα καὶ
τύπους ἀρχιερωσύνης, οὔτε νὰ κατάγεται κατὰ τὸ σῶμα ἀπὸ
τὴν τάξιν τῶν ἱερωμένων οὔτε νὰ προήχθη εἰς τὴν βασιλείαν
μὲ τὴν δύναμιν στρατιωτικῆς φρουρᾶς οὔτε νὰ ἔγινε προφήτης
ὅπως οἱ παλαιοὶ οὔτε γενικῶς νὰ ἐπέτυχεν ἀπὸ τοὺς Ἰου-
δαίους ἀξίωμα ἢ κάποιαν προεδρίαν, ὅμως ἐκοσμήθη ἀπὸ
τὸν Πατέρα μὲ ὅλα, ὄχι βεβαίως συμβολικῶς ἀλλ' ἀληθινῶς.

12 *Οὐχ ὁμοίων δ' οὖν οἷς προειρήκαμεν τυχών, πάντων ἐκείνων καὶ Χριστὸς μᾶλλον ἀνηγόρευται, καὶ ὡς ἂν μόνος καὶ ἀληθὴς αὐτὸς ὢν ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, Χριστιανῶν τὸν πάντα κόσμον, τῆς ὄντως σεμνῆς καὶ ἱερᾶς αὐτοῦ προσηγορίας, κατέπλησεν, οὐκέτι τύπους οὐδὲ εἰκόνας, ἀλλ' αὐτὰς γυμνὰς ἀρετὰς καὶ βίον οὐράνιον αὐτοῖς ἀληθείας δόγμασιν*
13 *τοῖς θιασώταις παραδούς, τό τε χρῖσμα, οὐ τὸ δι' ἀρωμάτων σκευαστόν, ἀλλ' αὐτὸ δὴ πνεύματι θείῳ τὸ θεοπρεπές, μετοχῇ τῆς ἀγεννήτου καὶ πατρικῆς θεότητος ἀπειλήφει· ὃ καὶ αὐτὸ πάλιν Ἠσαΐας διδάσκει, ὡς ἂν ἐξ αὐτοῦ ὧδέ πως ἀναβοῶν τοῦ Χριστοῦ, «πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με· εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρῦξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν».*

14 *Καὶ οὐ μόνος γε Ἠσαΐας, ἀλλὰ καὶ Δαυὶδ εἰς τὸ αὐτοῦ πρόσωπον ἀναφωνεῖ λέγων, «ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε, ὁ Θεός, ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου»· ἐν οἷς ὁ λόγος ἐν μὲν τῷ πρώτῳ στίχῳ Θεὸν αὐτὸν ἐπιφημίζει, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ σκήπτρῳ βασιλικῷ τιμᾷ,*
15 *εἶθ' ἑξῆς ὑποβὰς μετὰ τὴν ἔνθεον καὶ βασιλικὴν δύναμιν τρίτῃ τάξει Χριστὸν αὐτὸν γεγονότα, ἐλαίῳ οὐ τῷ ἐξ ὕλης σωμάτων, ἀλλὰ τῷ ἐνθέῳ τῆς ἀγαλλιάσεως ἠλειμμένον, παρίστησιν· παρ' ὃ καὶ τὸ ἐξαίρετον αὐτοῦ καὶ πολὺ κρεῖττον καὶ διάφορον τῶν πάλαι διὰ τῶν εἰκόνων σωματικώτερον κεχρισμέ-*
16 *νων ὑποσημαίνει. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ὁ αὐτὸς ὧδέ πως τὰ περὶ αὐτοῦ δηλοῖ λέγων, «εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου», καὶ «ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε. Ὤμο-*

25. Ἡσ. 64, 4. Λουκᾶ 4, 18-19.
26. Ψαλμ. 44, 7-8.

12 Ἂν καὶ δὲν ἀπέκτησεν ὅμοια ἀξιώματα μὲ αὐτὰ τὰ ὁ-
ποῖα προείπομεν, ὀνομάζεται Χριστὸς περισσότερον ἀπὸ
ὅλους ἐκείνους καί, καθὼς μόνος αὐτὸς εἶναι ὁ ἀληθινὸς ὁ Χρι-
στὸς τοῦ Θεοῦ, ἐγέμισεν ὅλον τὸν κόσμον ἀπὸ Χριστιανούς,
ἀπὸ τὴν πράγματι σεμνὴν καὶ ἱερὰν ὀνομασίαν αὐτοῦ, παρα-
δώσας εἰς τοὺς θιασώτας του ὄχι πλέον τύπους καὶ εἰκόνας,
ἀλλὰ ἐντελῶς γυμνὰς ἀρετὰς καὶ βίον οὐράνιον μὲ τὰ πρα-
13 γματικὰ δόγματα τῆς ἀληθείας· χρῖσμα δὲ ἔχει λάβει ὄχι τὸ
κατεσκευασμένον μὲ ἀρώματα, ἀλλ᾽ αὐτὸ τὸ θεοπρεπές, τὸ
διὰ τοῦ θείου Πνεύματος, μὲ τὴν συμμετοχὴν τῆς ἀγεννή-
του καὶ πατρικῆς θεότητος. Τοῦτο ἀκριβῶς διδάσκει πάλιν ὁ
Ἠσαΐας, ὡσὰν νὰ ἀναβοᾷ ἐκ μέρους τοῦ Χριστοῦ ὡς ἑξῆς·
«Πνεῦμα Κυρίου ὑπῆρξεν ἐπ᾽ ἐμέ, χάριν τοῦ ὁποίου μὲ ἔχρι-
σε· μὲ ἀπέστειλε νὰ εὐαγγελισθῶ πτωχούς, νὰ κηρύξω ἄφε-
σιν εἰς τοὺς αἰχμαλώτους καὶ ἀνάβλεψιν εἰς τοὺς τυφλούς» [25].
14 Καὶ ὄχι μόνος ὁ Ἠσαΐας ἀλλὰ καὶ ὁ Δαυὶδ ἀναφωνεῖ ὡς
ἐκ προσώπου του λέγων· «ὁ θρόνος σου, Θεέ, εἰς τὸν αἰῶνα
τοῦ αἰῶνος· ράβδος εὐθύτητος εἶναι ἡ ράβδος τῆς βασιλείας
σου. Ἠγάπησες δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησες ἀνομίαν· διὰ τοῦ-
το σὲ ἔχρισεν ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, μὲ ἔλαιον ἀγαλλιάσεως
ὑπεράνω τῶν συντρόφων σου»[26]. Εἰς μὲν τὸν πρῶτον στί-
χον τοῦ χωρίου ὁ λόγος τὸν ἀποκαλεῖ Θεόν, εἰς δὲ τὸν δεύ-
15 ρον τὸν τιμᾷ μὲ βασιλικὸν σκῆπτρον· ἔπειτα κατωτέρω μετὰ
τὴν θείαν καὶ βασιλικὴν δύναμιν, τὸν παριστάνει εἰς τρίτην
τάξιν ὡς γενόμενον Χριστόν, ἠλειμμένον ὄχι μὲ τὸ κατασκευα-
ζόμενον ἀπὸ ὑλικὰς οὐσίας ἔλαιον, ἀλλὰ μὲ τὸ ἔνθεον ἔλαιον
τῆς ἀγαλλιάσεως· πέραν τούτου δὲ ὑποδηλώνει καὶ τὸ ἐξαί-
ρετον αὐτοῦ καὶ τὸ πολὺ ἀνώτερον καὶ διάφορον ἀπὸ τοὺς
16 παλαιὰ χρισμένους σωματικῶς καὶ εἰκονικῶς. Καὶ ἀλλοῦ δὲ
ὁ ἴδιος ὡς ἑξῆς περίπου ἐξηγεῖ τὰ περὶ αὐτοῦ λέγων· «εἶ-
πεν ὁ Κύριος εἰς τὸν Κύριόν μου· ‘κάθησε εἰς τὰ δεξιά μου,
ἕως ὅτου θέσω τοὺς ἐχθρούς σου ὡς ὑποπόδιον τῶν ποδῶν
σου’» καί, «σὲ ἐγέννησα ἀπὸ τὴν γαστέρα πρὸ τοῦ ἑωσφόρου.

σε Κύριος καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· σὺ εἶ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ».

17 *Οὗτος δὲ εἰσάγεται ἐν τοῖς ἱεροῖς λόγοις ὁ Μελχισεδὲκ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, οὐκ ἐν σκευαστῷ τινι χρίσματι ἀναδεδειγμένος, ἀλλ' οὐδὲ διαδοχῇ γένους προσήκων τῇ καθ' Ἑβραίους ἱερωσύνῃ· δι' ὃ κατὰ τὴν αὐτοῦ τάξιν, ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν τῶν ἄλλων σύμβολα καὶ τύπους ἀνειληφότων Χριστὸς καὶ ἱε-*
18 *ρεὺς μεθ' ὅρκου παραλήψεως ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἀνηγόρευται· ὅθεν οὐδὲ σωματικῶς παρὰ Ἰουδαίοις χρισθέντα αὐτὸν ἡ ἱστορία παραδίδωσιν, ἀλλ' οὐδ' ἐκ φυλῆς τῶν ἱερωμένων γενόμενον, ἐξ αὐτοῦ δὲ Θεοῦ πρὸ ἑωσφόρου μέν, τοῦτ' ἔστιν πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως, οὐσιωμένον, ἀθάνατον δὲ καὶ ἀγήρω τὴν ἱερωσύνην εἰς τὸν ἄπειρον αἰῶνα διακατέχοντα.*

19 *Τῆς δ' εἰς αὐτὸν γενομένης ἀσωμάτου καὶ ἐνθέου χρίσεως μέγα καὶ ἐναργὲς τεκμήριον τὸ μόνον αὐτὸν ἐξ ἁπάντων τῶν πώποτε εἰς ἔτι καὶ νῦν παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις καθ' ὅλου τοῦ κόσμου Χριστὸν ἐπιφημίζεσθαι ὁμολογεῖσθαί τε καὶ μαρτυρεῖσθαι πρὸς ἁπάντων ἐπὶ τῇ προσηγορίᾳ παρά τε Ἕλλησι καὶ βαρβάροις μνημονεύεσθαι, καὶ εἰς ἔτι νῦν παρὰ τοῖς ἀνὰ τὴν οἰκουμένην αὐτοῦ θιασώταις τιμᾶσθαι μὲν ὡς βασιλέα, θαυμάζεσθαι δὲ ὑπὲρ προφήτην, δοξάζεσθαί τε ὡς ἀληθῆ καὶ μόνον Θεοῦ ἀρχιερέα, καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις, οἷα Θεοῦ Λόγον προόντα καὶ πρὸ αἰώνων ἁπάντων οὐσιωμένον τήν τε σεβάσμιον τιμὴν πα-*
20 *ρὰ τοῦ Πατρὸς ὑπειληφότα, καὶ προσκυνεῖσθαι ὡς Θεόν· τό γε μὴν πάντων παραδοξότατον, ὅτι μὴ φωναῖς αὐτὸ μόνον καὶ ῥημάτων ψόφοις αὐτὸν γεραίρομεν οἱ καθωσιωμένοι αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ πάσῃ διαθέσει ψυχῆς, ὡς καὶ αὐτῆς προτιμᾶν τῆς ἑαυτῶν ζωῆς τὴν εἰς αὐτὸν μαρτυρίαν.*

Ὠρκίσθη ὁ Κύριος καὶ δὲν θὰ μετανοήσῃ· σὺ εἶσαι ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν τοῦ Μελχισεδέκ»[27].

17 Ὁ δὲ Μελχισεδὲκ οὗτος, ἱερεὺς τοῦ ὑψίστου Θεοῦ, εἰσάγεται εἰς τὰ ἱερὰ βιβλία ὄχι ὡς ἀναδεικνυόμενος μὲ κατασκευαστὸν χρῖσμα οὔτε ὡς ἀνήκων εἰς τὴν ἱερωσύνην τῶν Ἑβραίων λόγῳ φυλετικῆς προελεύσεως. Διὰ τοῦτο ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἔχει μὲ ὅρκον ὀνομασθῆ Χριστὸς καὶ ἱερεὺς κατὰ τὴν τάξιν αὐτοῦ καὶ ὄχι κατὰ τὴν τάξιν τῶν ἄλλων οἱ ὁποῖοι
18 ἔλαβον σύμβολα καὶ τύπους. Ὅθεν ἡ ἱστορία δὲν παραδίδει οὔτε ὅτι ἐχρίσθη σωματικῶς μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων οὔτε ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὴν φυλὴν τῶν ἱερωμένων, ἀλλ' ὅτι ἔλαβεν ὀντότητα ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Θεὸν πρὶν ἀπὸ τὸν ἑωσφόρον, δηλαδὴ πρὶν ἀπὸ τὴν σύστασιν τοῦ κόσμου, ὅτι κατέχει δὲ ἀθάνατον καὶ ἀγήραστον τὴν ἱερωσύνην εἰς τὸν ἄπειρον αἰῶνα.

19 Μεγάλη δὲ καὶ καθαρὰ ἀπόδειξις τοῦ ὅτι ἡ χρῖσις αὐτοῦ εἶναι ἀσώματος καὶ ἔνθεος εἶναι ὅτι μόνον αὐτὸς ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν ποτὲ εἰς τὸ παρελθὸν ἕως σήμερα εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ὀνομάζεται Χριστός, ὁμολογεῖται καὶ μαρτυρεῖται ἀπὸ ὅλους μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα, καὶ μνημονεύεται ἀπὸ Ἕλληνας καὶ βαρβάρους, ἕως τώρα δὲ ἀπὸ τοὺς εἰς τὴν οἰκουμένην θιασώτας του τιμᾶται ὡς βασιλεύς, θαυμάζεται περισσότερον ἀπὸ προφήτην, δοξάζεται ὡς ἀληθὴς καὶ μοναδικὸς ἀρχιερεὺς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπάνω ἀπὸ ὅλα ὡς προϋπάρχων Λόγος Θεοῦ, ὀντοποιημένος πρὸ πάντων τῶν αἰώνων καὶ λαβὼν τὴν λατρευτικὴν τι-
20 μὴν ἀπὸ τὸν Πατέρα, καὶ προσκυνεῖται ὡς Θεός. Τὸ παραδοξότερον δὲ ἀπὸ ὅλα εἶναι ὅτι οἱ ἀφωσιωμένοι εἰς αὐτὸν δὲν δοξολογοῦμεν αὐτὸν μὲ φωνὰς μόνον καὶ ἤχους λόγων, ἀλλὰ καὶ μὲ ὅλην τὴν διάθεσιν τῆς ψυχῆς, ὥστε νὰ προτιμῶμεν καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ζωὴν ἡμῶν τὴν εἰς αὐτὸν μαρτυρίαν.

---

27. Ψαλμ. 109, 1· 3· 4. Ἑβρ. 7, 11-25.

δ'. Ὡς οὐ νεώτερος οὐδὲ ξενίζων ἦν ὁ τρόπος τῆς πρὸς αὐτοῦ καταγγελθείσης πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν εὐσεβείας

4 1 *Ταῦτα μὲν οὖν ἀναγκαίως πρὸ τῆς ἱστορίας ἐνταῦθά μοι*
κείσθω, ὡς ἂν μὴ νεώτερός τις εἶναι νομίσειεν τὸν Σωτῆρα καὶ
Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν διὰ τοὺς τῆς ἐνσάρκου πο-
λιτείας αὐτοῦ χρόνους.
Ἵνα δὲ μηδὲ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ νέαν εἶναι καὶ
ξένην, ὡς ἂν ὑπὸ νέου καὶ μηδὲν τοὺς λοιποὺς διαφέροντος
ἀνθρώπους συστᾶσαν, ὑπονοήσειέν τις, φέρε, βραχέα καὶ
2 *περὶ τούτου διαλάβωμεν. Τῆς μὲν γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν*
Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίας νεωστὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐπιλαμψά-
σης, νέον ὁμολογουμένως ἔθνος, οὐ μικρὸν οὐδ' ἀσθενὲς οὐδ'
ἐπὶ γωνίας ποι γῆς ἱδρυμένον, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἐθνῶν πο-
λυανθρωπότατόν τε καὶ θεοσεβέστατον ταύτῃ τε ἀνώλεθρον καὶ
ἀήττητον, ᾗ καὶ εἰς ἀεὶ τῆς παρὰ Θεοῦ βοηθείας τυγχάνει, χρό-
νων προθεσμίαις ἀρρήτοις ἀθρόως οὕτως ἀναπέφηνε, τὸ παρὰ
3 *τοῖς πᾶσι τῇ τοῦ Χριστοῦ προσηγορίᾳ τετιμημένον. Τοῦτο καὶ*
προφητῶν κατεπλάγη τις, θείου πνεύματος ὀφθαλμῷ τὸ μέλλον
ἔσεσθαι προθεωρήσας, ὡς καὶ τάδε ἀναφθέγξασθαι, «τίς ἤκου-
σε τοιαῦτα, καὶ τίς ἐλάλησεν οὕτως; εἰ ὤδινε γῆ ἐν μιᾷ ἡμέ-
ρᾳ, καὶ εἰ ἐτέχθη ἔθνος εἰς ἅπαξ». *Ὑποσημαίνει δέ πως καὶ τὴν*
μέλλουσαν ὁ αὐτὸς προσηγορίαν λέγων· «τοῖς δὲ δουλεύουσί
μοι κληθήσεται ὄνομα καινόν, ὃ εὐλογηθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς».
4 *Ἀλλ' εἰ καὶ νέοι σαφῶς ἡμεῖς καὶ τοῦτο καινὸν ὄντως ὄ-*
νομα τὸ Χριστιανῶν ἀρτίως παρὰ πᾶσιν ἔθνεσιν γνωρίζεται,
ὁ βίος δ' οὖν ὅμως καὶ τῆς ἀγωγῆς ὁ τρόπος αὐτοῖς εὐσεβεί-
ας δόγμασιν ὅτι μὴ ἔναγχος ὑφ' ἡμῶν ἐπιπέπλασται, ἐκ πρώτης

---

28. Ἡσ. 66, 8.
29. Ἡσ. 65, 15 - 16.

δ'. Περὶ τοῦ ὅτι ἡ ὑπ' αὐτοῦ κηρυχθεῖσα εἰς ὅλα τὰ ἔθνη θρησκεία δὲν ἦτο νεωτέρα οὔτε παράδοξος

4 1 Αὐτὰ λοιπὸν ἦτο ἀναγκαῖον νὰ σημειώσω πρὸ τῆς ἱ-
στορίας, διὰ νὰ μὴ νομίσῃ κανεὶς ἐξ αἰτίας τοῦ χρόνου τῆς
ἐνσάρκου πολιτείας αὐτοῦ ὅτι ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν 'Ι-
σοῦς Χριστὸς εἶναι νεωτέρα προσωπικότης.
Διὰ νὰ μὴ ὑποθέσῃ ὅμως κανεὶς οὔτε ὅτι ἡ διδασκαλία
αὐτοῦ εἶναι νέα καὶ ξένη, ὡς συσταθεῖσα ὑπὸ νέου ἀνθρώ-
που ὁ ὁποῖος δὲν διαφέρει καθόλου ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἂς ἐξε-
2 τάσωμεν συντόμως καὶ τοῦτο τὸ θέμα. Πράγματι, ὅταν προσ-
φάτως ἔλαμψεν ἡ παρουσία τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν 'Ιησοῦ Χρι-
στοῦ εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἐνεφανίσθη αἰφνιδίως, κατὰ
τὰς ἀρρήτους περὶ τῶν καιρῶν προφητείας, ἓν νέον ἔθνος,
ὄχι μικρὸν οὔτε ἀσθενὲς οὔτε ἐγκατεστημένον εἰς κάποιαν
γωνίαν τῆς γῆς, ἀλλὰ πολυανθρωπότερον καὶ θεοσεβέ-
στερον ὅλων τῶν ἐθνῶν, ἀνώλεθρον δὲ καὶ ἀήττητον καθ'
ὅτι εὑρίσκει πάντοτε βοήθειαν ἀπὸ τὸν Θεόν, τὸ τιμημένον
3 μεταξὺ ὅλων μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἔθνος. Μὲ αὐτὸ κα-
τεπλάγη εἷς ἐκ τῶν προφητῶν προθεωρήσας τὸ μέλλον νὰ
συμβῇ μὲ τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ θείου Πνεύματος, ὥστε νὰ εἴπῃ
τοῦτο· «ποῖος ἤκουσε τοιαῦτα καὶ ποῖος ὡμίλησεν οὕτως;
Ἡ γῆ λοιπὸν ὤδινεν εἰς μίαν ἡμέραν καὶ ὁλόκληρον ἔθνος
ἐγεννήθη ἐφ' ἅπαξ»[28]. Ὁ ἴδιος δὲ ὑποδηλώνει κάπως καὶ
τὴν μελλοντικὴν ὀνομασίαν, λέγων· «οἱ δὲ ὑπηρέται μου θ'
ἀποκτήσουν νέον ὄνομα, τὸ ὁποῖον θὰ εὐλογηθῇ ἐπὶ τῆς
γῆς»[29].

4 Μολονότι δὲ εἴμεθα σαφῶς νέοι ἡμεῖς καὶ τὸ πράγματι νέον τοῦτο ὄνομα τῶν Χριστιανῶν ἔχει γνωσθῇ τελευταίως εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, θὰ ἀποδείξωμεν διὰ τῶν ἑπομένων ὅτι ὁπωσδήποτε ὁ βίος καὶ ὁ τρόπος τῆς διαγωγῆς, ὁ σύμφωνος μὲ τὰ δόγματα τῆς εὐσεβείας, δὲν ἔχει πλασθῇ ἀπὸ ἡμᾶς προσ-

δ' ὡς εἰπεῖν ἀνθρωπογονίας φυσικαῖς ἐννοίαις τῶν πάλαι θεο-
5 *φιλῶν ἀνδρῶν κατωρθοῦτο, ὧδέ πως, ἐπιδείξομεν. Οὐ νέον, ἀλλὰ καὶ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀρχαιότητι τετιμημένον ἔθνος, τοῖς πᾶσι καὶ αὐτὸ γνώριμον, τὸ Ἑβραίων τυγχάνει. Λόγοι δὴ παρὰ τούτῳ καὶ γράμματα παλαιοὺς ἄνδρας περιέχουσιν, σπανίους μὲν καὶ ἀριθμῷ βραχεῖς, ἀλλ' ὅμως εὐσεβείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ πάσῃ τῇ λοιπῇ διενεγκόντας ἀρετῇ, πρὸ μέν γε τοῦ κατακλυσμοῦ διαφόρους, μετὰ δὲ καὶ τοῦτον ἑτέρους, τῶν τε τοῦ Νῶε παίδων καὶ ἀπογόνων ἀτὰρ καὶ τὸν Ἀβραάμ, ὃν ἀρχηγὸν καὶ προπάτορα σφῶν αὐτῶν παῖδες Ἑβραίων αὐχοῦσι.*
6 *Πάντας δὴ ἐκείνους ἐπὶ δικαιοσύνῃ μεμαρτυρημένους, ἐξ αὐτοῦ Ἀβραὰμ ἐπὶ τὸν πρῶτον ἀνιοῦσιν ἄνθρωπον, ἔργῳ Χριστιανούς, εἰ καὶ μὴ ὀνόματι, προσειπών τις οὐκ ἂν ἐκτὸς βάλοι*
7 *τῆς ἀληθείας. Ὃ γάρτοι δηλοῦν ἐθέλοι τοὔνομα, τὸν Χριστιανὸν ἄνδρα διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ γνώσεως καὶ διδασκαλίας σωφροσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ καρτερίᾳ τε βίου καὶ ἀρετῆς ἀνδρείᾳ εὐσεβείας τε ὁμολογίᾳ ἑνὸς καὶ μόνου τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ δια-*
8 *πρέπειν, τοῦτο πᾶν ἐκείνοις οὐ χεῖρον ἡμῶν ἐσπουδάζετο. Οὔτ' οὖν σώματος αὐτοῖς περιτομῆς ἔμελεν, ὅτι μηδὲ ἡμῖν, οὐ σαββάτων ἐπιτηρήσεως, ὅτι μηδὲ ἡμῖν, ἀλλ' οὐδὲ τῶν τοιῶνδε τροφῶν παραφυλακῆς οὐδὲ τῶν ἄλλων διαστολῆς, (ὅσα τοῖς μετέπειτα πρῶτος ἁπάντων Μωυσῆς ἀρξάμενος ἐν συμβόλοις τελεῖσθαι παραδέδωκεν), ὅτι μηδὲ νῦν Χριστιανῶν τὰ τοιαῦτα· ἀλλὰ καὶ σαφῶς αὐτὸν ᾔδεσαν τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ, εἴ γε ὦφθαι μὲν τῷ Ἀβραάμ, χρηματίσαι δὲ τῷ Ἰσαάκ, λελαληκέναι δὲ τῷ Ἰσραήλ, Μωυσεῖ τε καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα προφήταις ὡμι-*
9 *ληκέναι προδέδεικται· ἔνθεν αὐτοὺς δὴ τοὺς θεοφιλεῖς ἐκείνους εὕροις ἂν καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ κατηξιωμένους ἐπωνυμίας, κατὰ*

29α. Εἶναι σαφὲς ὅτι ὁ Εὐσέβιος τὴν οὐσίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ περιορίζει, ὡς οἱ παλαιότεροι ἀπολογηταί, εἰς τὴν πίστιν εἰς τὸν ἕνα Θεὸν καὶ τὸ ἦθος. Ἡ βίωσις τοῦ λυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἐκτὸς τῆς προοπτικῆς του.

φάτως, ἀλλ' ἦτο θεμελιωμένος διὰ τῶν φυσικῶν ἐννοιῶν τῶν
παλαιῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν ἀπὸ τὴν πρώτην σχεδὸν ἀνθρω-
5 πογονίαν. Τὸ γνωστὸν εἰς ὅλους γένος τῶν Ἑβραίων δὲν
εἶναι νέον, ἀλλὰ τιμᾶται ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους διὰ τὴν
ἀρχαιότητά του. Παραδόσεις καὶ κείμενα τούτου ἀναφέρουν
παλαιοὺς ἄνδρας, σπανίους μὲν καὶ ὀλίγους κατὰ τὸν ἀρι-
θμόν, ἀλλ' ὅμως διακρινομένους διὰ τὴν εὐσέβειαν, τὴν δικαι-
οσύνην καὶ ὅλας τὰς ἄλλας ἀρετάς, μερικοὺς πρὶν ἀκόμη ἀπὸ
τὸν κατακλυσμόν, ἄλλους δὲ μετ' αὐτόν, ἀπὸ τοὺς υἱοὺς καὶ
τοὺς ἀπογόνους τοῦ Νῶε, ἰδιαιτέρως μάλιστα τὸν Ἀβραάμ,
διὰ τὸν ὁποῖον καυχῶνται ὡς ἀρχηγὸν καὶ προπάτορά των
τὰ παιδιὰ τῶν Ἑβραίων.
6 Ἂν λοιπὸν κανεὶς χαρακτηρίσῃ ὅλους ἐκείνους, τοὺς
μαρτυρημένους διὰ τὴν δικαιοσύνην, ἀπὸ τὸν Ἀβραὰμ πρὸς
τὰ ἄνω μέχρι τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, ὡς Χριστιανοὺς εἰς
τὰ ἔργα, ἂν καὶ ὄχι εἰς τὸ ὄνομα, δὲν θὰ πέσῃ ἔξω ἀπὸ τὴν
7 ἀλήθειαν. Διότι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον θέλει νὰ δηλώσῃ τὸ ὄνομα,
ὅτι δηλαδὴ ὁ Χριστιανὸς πρέπει διὰ τῆς γνώσεως καὶ διδα-
σκαλίας τοῦ Χριστοῦ νὰ διαπρέπῃ εἰς σωφροσύνην καὶ δι-
καιοσύνην, εἰς καρτερίαν βίου καὶ ἀνδρείαν ἀρετῆς, εἰς εὐσε-
βῆ ὁμολογίαν τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ τοῦ σύμπαντος, αὐ-
τὸ ἐφρόντισαν ἐκεῖνοι νὰ ἀποκτήσουν εἰς τὸ ἀκέραιον ὄχι
8 χειρότερον ἀπὸ ἡμᾶς [29 α]. Αὐτοὶ λοιπὸν δὲν ἐνδιεφέροντο διὰ
τὴν περιτομὴν τοῦ σώματος, ὅπως οὔτε ἡμεῖς, ἢ διὰ τὴν τή-
ρησιν τῶν σαββάτων, ὅπως οὔτε ἡμεῖς, ἀλλ' οὔτε διὰ τὴν
ἀποφυγὴν τῶν τάδε τροφῶν καὶ τὴν διάκρισιν τῶν ἄλλων
—πράγματα τὰ ὁποῖα πρῶτος εἰς τὴν σειρὰν παρέδωσεν εἰς
τοὺς μετέπειτα νὰ τελοῦνται συμβολικῶς ὁ Μωϋσῆς— ὅπως
οὔτε οἱ σημερινοὶ Χριστιανοί. Ἀλλ' ἐπίσης ἐγνώρισαν σαφῶς
τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ, ἐφ' ὅσον, ὡς ἔχει ἤδη δειχθῆ προηγου-
μένως, οὗτος ὤφθη εἰς τὸν Ἀβραάμ, ὡμίλησεν εἰς τὸν Ἰσαάκ,
ἐλάλησεν εἰς τὸν Ἰσραήλ, καὶ συνεζήτησε μὲ τὸν Μωϋσῆν καὶ
9 τοὺς μετέπειτα προφήτας. Ὅθεν θὰ εὕρισκες ὅτι οἱ θεοφιλεῖς

τὴν φάσκουσαν περὶ αὐτῶν φωνήν, «μὴ ἅψησθε τῶν Χριστῶν
10 *μου, καὶ ἐν τοῖς προφήταις μου μὴ πονηρεύεσθε». Ὥστε σα-*
φῶς πρώτην ἡγεῖσθαι δεῖν καὶ πάντων παλαιοτάτην τε καὶ ἀρ-
χαιοτάτην θεοσεβείας εὕρεσιν αὐτῶν ἐκείνων τῶν ἀμφὶ τὸν Ἀ-
βραὰμ θεοφιλῶν ἀνδρῶν τὴν ἀρτίως διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδα-
σκαλίας πᾶσιν ἔθνεσιν κατηγγελμένην.
11 *Εἰ δὲ δὴ μακρῷ ποθ' ὕστερον περιτομῆς φασι τὸν Ἀβρα-*
ὰμ ἐντολὴν εἰληφέναι, ἀλλὰ πρό γε ταύτης δικαιοσύνην διὰ πί-
στεως μαρτυρηθεὶς ἀνείρηται, ὧδέ πως τοῦ θείου φάσκοντος
λόγου· «ἐπίστευσε δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς
12 *δικαιοσύνην». Καὶ δὴ τοιούτῳ πρὸ τῆς περιτομῆς γεγονότι χρη-*
σμὸς ὑπὸ τοῦ φήναντος ἑαυτὸν αὐτῷ Θεοῦ (οὗτος δ' ἦν αὐτὸς ὁ
Χριστός, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος) περὶ τῶν ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις
τὸν ὅμοιον αὐτῷ δικαιοῦσθαι τρόπον μελλόντων ῥήμασιν αὐ-
τοῖς προεπήγγελται λέγων, «καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶ-
σαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς», καὶ ὡς ὅτι, «ἔσται εἰς ἔθνος μέγα καὶ πο-
λύ, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς».
13 *Τούτῳ δὲ καὶ ἐπιστῆσαι εἰς ἡμᾶς ἐκπεπληρωμένῳ πάρεστιν.*
Πίστει μὲν γὰρ ἐκεῖνος τῇ εἰς τὸν ὀφθέντα αὐτῷ τοῦ Θεοῦ Λό-
γον τὸν Χριστὸν δεδικαίωτο, πατρῴας μὲν ἀποστὰς δεισιδαι-
μονίας καὶ πλάνης βίου προτέρας, ἕνα δὲ τὸν ἐπὶ πάντων ὁμο-
λογήσας Θεὸν καὶ τοῦτον ἔργοις ἀρετῆς, οὐχὶ δὲ θρησκείᾳ νόμου
14 *τοῦ μετὰ ταῦτα Μωυσέως θεραπεύσας, τοιούτῳ τε ὄντι εἴρη-*
το ὅτι δὴ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς καὶ πάντα τὰ ἔθνη ἐν αὐτῷ
εὐλογηθήσεται· ἔργοις δὲ λόγων ἐναργεστέροις ἐπὶ τοῦ παρόν-
τος παρὰ μόνοις Χριστιανοῖς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἀσκού-
μενος αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ τῆς θεοσεβείας τοῦ Ἀβραὰμ ἀναπέφη-
νε τρόπος.

---

30. Ψαλμ. 104, 15.
31. Γεν. 15, 6. Ρωμ. 4, 3.
32. Γεν. 12, 3.
33. Γεν. 18, 18.

ἐκεῖνοι ἄνδρες κατηξιώθησαν καὶ τῆς ἐπωνυμίας τοῦ Χριστοῦ,
συμφώνως πρὸς τὴν φωνὴν ἡ ὁποία λέγει περὶ αὐτῶν· «μὴ
ἐγγίζετε τοὺς Χριστούς μου καὶ μὴ ἐπιβουλεύεσθε τοὺς προ-
10 φήτας μου» [30]. Ὥστε σαφῶς πρέπει νὰ θεωροῦμεν τὴν θρη-
σκείαν, ἡ ὁποία ἐκηρύχθη προσφάτως διὰ τῆς διδασκαλίας
τοῦ Χριστοῦ εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, ὡς τὴν πρώτην θρησκευτικὴν
εὕρεσιν τῶν γύρω ἀπὸ τὸν Ἀβραὰμ θεοφιλῶν ἀνδρῶν, τὴν
παλαιοτέραν καὶ ἀρχαιοτέραν ὅλων.
11 Ἐὰν δὲ λέγουν ὅτι κάποτε πολὺ βραδύτερον ὁ Ἀβραὰμ
ἔλαβεν ἐντολὴν περιτομῆς, πρὶν ἀπὸ αὐτὴν ὅμως εἶχε λάβει
τὴν μαρτυρίαν τῆς δικαιοσύνης διὰ πίστεως, συμφώνως πρὸς
τὸν θεῖον λόγον ὁ ὁποῖος λέγει ταῦτα· «ἐπίστευσε δὲ ὁ Ἀ-
βραὰμ εἰς τὸν Θεὸν καὶ τοῦτο τοῦ ὑπελογίσθη εἰς δικαιο-
12 σύνην»[31]. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἦτο δίκαιος πρὸ τῆς περιτομῆς, ὑπὸ
τοῦ Θεοῦ ὁ ὁποῖος τοῦ ἐφανερώθη (ἦτο δὲ οὗτος ὁ ἴδιος ὁ
Χριστός, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ) τοῦ ἐδόθη ὁ ἑξῆς χρησμὸς περὶ
ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἐπρόκειτο νὰ δικαιωθοῦν εἰς τοὺς μετέπειτα
χρόνους κατὰ τὸν ἴδιον μὲ αὐτὸν τρόπον, «καὶ εἰς σὲ θὰ εὐλο-
γηθοῦν ὅλαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς»[32], καὶ ἐπίσης, «θὰ γίνῃ μέγα
καὶ πολυάριθμον ἔθνος καὶ ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς θὰ εὐλογη-
13 θοῦν εἰς αὐτόν» [33]. Εἶναι δὲ δυνατὸν νὰ ἀντιληφθῇ κανεὶς
ὅτι τοῦτο ἐξεπληρώθη εἰς ἡμᾶς. Πράγματι ἐκεῖνος μὲν εἶχε
δικαιωθῆ διὰ τῆς πίστεως εἰς τὸν ἐμφανισθέντα εἰς αὐτὸν
Λόγον τοῦ Θεοῦ, τὸν Χριστόν, ἀπομακρυνθεὶς τῆς πατρικῆς
δεισιδαιμονίας καὶ τῆς προηγουμένης πλάνης τοῦ βίου, ὁμο-
λογήσας τὸν ἕνα Θεὸν τοῦ σύμπαντος καὶ ὑπηρετήσας τοῦ-
τον μὲ ἔργα ἀρετῆς, ὄχι μὲ τὴν μετέπειτα θρησκείαν τοῦ νό-
14 μου τοῦ Μωϋσέως· ἐπειδὴ δὲ τοιοῦτος ἄνθρωπος ἦτο, ἐλέχθη
εἰς αὐτὸν ὅτι βεβαίως ὅλαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς καὶ ὅλα τὰ ἔθνη
θὰ εὐλογηθοῦν εἰς αὐτόν. Μὲ ἔργα δὲ εὐγλωττότερα τῶν
λόγων ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς μόνους τοὺς Χριστιανοὺς ὅλης
τῆς οἰκουμένης εὑρίσκεται εἰς ἐφαρμογὴν ὁ τρόπος τῆς θεο-
σεβείας τοῦ Ἀβραάμ.

15 *Τί δὴ οὖν λοιπὸν ἐμποδὼν ἂν εἴη, μὴ οὐχὶ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν βίον τε καὶ τρόπον εὐσεβείας ἡμῖν τε τοῖς ἀπὸ Χριστοῦ καὶ τοῖς πρόπαλαι θεοφιλέσιν ὁμολογεῖν; Ὥστε μὴ νέαν καὶ ξένην, ἀλλ' εἰ δεῖ φάναι ἀληθεύοντα, πρώτην ὑπάρχειν καὶ μόνην καὶ ἀληθῆ κατόρθωσιν εὐσεβείας τὴν διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας παραδοθεῖσαν ἡμῖν ἀποδείκνυσθαι.*

Καὶ ταῦτα μὲν ὧδε ἐχέτω.

ε'. Περὶ τῶν χρόνων τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ τῆς εἰς ἀνθρώπους

5 1 *Φέρε δὲ ἤδη, μετὰ τὴν δέουσαν προκατασκευὴν τῆς προτεθείσης ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἤδη λοιπὸν ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείας οἷά τινος ὁδοιπορίας ἐφαψώμεθα, τὸν τοῦ Λόγου Πατέρα Θεὸν καὶ τὸν δηλούμενον αὐτὸν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν, τὸν οὐράνιον τοῦ Θεοῦ Λόγον, βοηθὸν ἡμῖν καὶ συνεργὸν τῆς κατὰ τὴν διήγησιν ἀληθείας ἐπικαλεσάμενοι.*

2 *Ἦν δὴ οὖν τοῦτο δεύτερον καὶ τεσσαρακοστὸν ἔτος τῆς Αὐγούστου βασιλείας, Αἰγύπτου δ' ὑποταγῆς καὶ τελευτῆς Ἀντωνίου καὶ Κλεοπάτρας, εἰς ἣν ὑστάτην ἡ κατ' Αἴγυπτον τῶν Πτολεμαίων κατέληξε δυναστεία, ὄγδοον ἔτος καὶ εἰκοστόν, ὁπηνίκα ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐπὶ τῆς τότε πρώτης ἀπογραφῆς, ἡγημονεύοντος Κυρινίου τῆς Συρίας, ἀκολούθως ταῖς περὶ αὐτοῦ προφητείαις ἐν Βη-*
3 *θλεὲμ γεννᾶται τῆς Ἰουδαίας. Ταύτης δὲ τῆς κατὰ Κυρίνιον ἀπογραφῆς καὶ ὁ τῶν παρ' Ἑβραίοις ἐπισημότατος ἱστορικῶν Φλαύιος Ἰώσηπος μνημονεύει, καὶ ἄλλην ἐπισυνάπτων*

---

34. Τὰ ἔτη τοῦ Αὐγούστου ὑπολογίζονται ἀπὸ τὸ 44 π.Χ., τὰ δὲ τῆς Κλεοπάτρας ἀπὸ τοῦ θανάτου της τὸ 30 π.Χ. Ἑπομένως ἡ γέννησις τοῦ Χριστοῦ τίθεται εἰς τὸ 2 π.Χ. τοῦτο φέρει δυσκολίαν, διότι ὁ Ἡρώδης εἶχεν ἤδη ἀποθάνει τὸ 4 π.Χ. Προφανῶς ὁ ὑπολογισμὸς ὑπε-

15 Τί θὰ ἠμπόδιζε λοιπὸν νὰ μὴ δεχθῶμεν ὅτι ὁ βίος καὶ ὁ τρόπος εὐσεβείας ἡμῶν τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ τῶν παλαιοτάτων θεοφιλῶν ἀνδρῶν εἶναι εἷς καὶ ὁ αὐτός; Ὥστε, διὰ νὰ εἴπωμεν τὴν ἀλήθειαν, ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ παραδοθεὶς εἰς ἡμᾶς διὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ κανὼν εὐσεβείας δὲν εἶναι νέος οὔτε ξένος, ἀλλὰ ὁ πρῶτος, ὁ μόνος καὶ ὁ ἀληθινός.

Καὶ αὐτὰ μὲν ἀρκοῦν ἐδῶ.

ε'. Περὶ τῶν χρόνων τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ εἰς τοὺς ἀνθρώπους

5 1 Τώρα, μετὰ τὴν ἀναγκαίαν προεισαγωγὴν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τὴν ὁποίαν ἔχομεν τὴν πρόθεσιν νὰ συντάξωμεν, ἂς ἀρχίσωμεν πλέον ὡσὰν ὁδοιπορίαν ἀπὸ τὴν ἔνσαρκον ἐπιφάνειαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἀφοῦ ἐπικαλεσθῶμεν ὡς βοηθὸν καὶ συνεργὸν τῆς ἀληθείας κατὰ τὴν διήγησιν τὸν Θεὸν Πατέρα τοῦ Λόγου, τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ λόγος, τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν, τὸν οὐράνιον Λόγον τοῦ Θεοῦ.

2 Ἦτο τότε τὸ τεσσαρακοστὸν δεύτερον μὲν ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Αὐγούστου, τὸ εἰκοστὸν ὄγδοον δὲ ἀπὸ τὴν ὑποταγὴν τῆς Αἰγύπτου καὶ τὸν θάνατον τοῦ Ἀντωνίου καὶ τῆς Κλεοπάτρας, μὲ τὴν ὁποίαν ἔληξεν ἡ δυναστεία τῶν Πτολεμαίων εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὁπότε γεννᾶται εἰς τὴν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, συμφώνως πρὸς τὰς περὶ αὐτοῦ προφητείας, ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κατὰ τὴν τότε πρώτην ἀπογραφήν, ἐπὶ Κυρινίου ἡγεμόνος τῆς Συ-
3 ρίας[34]. Τὴν ἀπογραφὴν ταύτην ἐπὶ Κυρινίου μνημονεύει καὶ ὁ ἐπισημότερος τῶν μεταξὺ τῶν Ἑβραίων ἱστορικῶν Φλάβιος Ἰώσηπος, ὁ ὁποῖος προσθέτει καὶ μίαν ἄλλην ἱστορίαν περὶ

λείφθη τῆς ἀκριβείας κατὰ δύο ἔτη τοὐλάχιστον. Ἡ ἀπογραφὴ τοῦ Κυρινίου, ἀπολήξασα εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ἰούδα, πρέπει νὰ ἔγινε το 6 π.Χ. καὶ πιθανῶς ἦτο διάφορος τῆς ἐπὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

ἱστορίαν περὶ τῆς τῶν Γαλιλαίων κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἐπιφυείσης χρόνους αἱρέσεως, ἧς καὶ παρ' ἡμῖν ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσιν μνήμην ὧδέ πως λέγων πεποίηται· «μετὰ τοῦτον ἀνέστη Ἰούδας ὁ Γαλιλαῖος ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς, καὶ ἀπέστησε λαὸν ὀπίσω αὐτοῦ· κἀκεῖνος ἀπώλετο, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείσθησαν αὐτῷ διεσκορπίσθησαν».

4 *Τούτοις δ' οὖν καὶ ὁ δεδηλωμένος ἐν ὀκτωκαιδεκάτῳ τῆς Ἀρχαιολογίας συνᾴδων ταῦτα παρατίθεται κατὰ λέξιν· «Κυρίνιος δὲ τῶν εἰς τὴν βουλὴν συναγομένων, ἀνὴρ τάς τε ἄλλας ἀρχὰς ἐπιτετελεκὼς καὶ διὰ πασῶν ὁδεύσας ὕπατος γενέσθαι τά τε ἄλλα ἀξιώματι μέγας, σὺν ὀλίγοις ἐπὶ Συρίας παρῆν, ὑπὸ Καίσαρος δικαιοδότης τοῦ ἔθνους ἀπεσταλμένος καὶ τιμητὴς τῶν οὐσιῶν γενησόμενος».*

5 *Καὶ μετὰ βραχέα φησίν· «Ἰούδας δέ, Γαυλανίτης ἀνὴρ ἐκ πόλεως ὄνομα Γάμαλα, Σάδδοκον Φαρισαῖον προσλαβόμενος, ἠπείγετο ἐπὶ ἀποστάσει τήν τε ἀποτίμησιν οὐδὲν ἄλλο ἢ ἄντικρυς δουλείαν ἐπιφέρειν λέγοντες καὶ τῆς ἐλευθερίας ἐπ' ἀντιλήψει παρακαλοῦντες τὸ ἔθνος».*

6 *Καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ τῶν ἱστοριῶν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου περὶ τοῦ αὐτοῦ ταῦτα γράφει· «ἐπὶ τούτου τις ἀνὴρ Γαλιλαῖος Ἰούδας ὄνομα εἰς ἀποστασίαν ἐνῆγε τοὺς ἐπιχωρίους, κακίζων εἰ φόρον τε Ῥωμαίοις τελεῖν ὑπομενοῦσιν καὶ μετὰ τὸν Θεὸν οἴσουσι θνητοὺς δεσπότας».*

Ταῦτα ὁ Ἰώσηπος.

---

35. Πράξ. 5, 37.

τῆς στάσεως τῶν Γαλιλαίων ἡ ὁποία ἐξεδηλώθη κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους καὶ τὴν ὁποίαν ἐπίσης μνημονεύει ὁ ἰδικός μας Λουκᾶς εἰς τὰς Πράξεις μὲ τοὺς ἑξῆς λόγους· «μετὰ τοῦτον ἐσηκώθη ὁ Ἰούδας ὁ Γαλιλαῖος εἰς τὰς ἡμέρας τῆς ἀπογραφῆς καὶ παρέσυρε λαὸν μὲ τὸ μέρος του καὶ ἐκεῖνος ἀπωλέσθη καὶ ὅλοι ὅσοι τὸν ἠκολούθησαν διεσκορπίσθησαν» [35].

4 Συμφωνῶν μὲ αὐτὰ καὶ ὁ ἀναφερθεὶς ἱστορικὸς λέγει κατὰ λέξιν εἰς τὸ δέκατον ὄγδοον βιβλίον τῆς Ἀρχαιολογίας· «ὁ δὲ Κυρίνιος, μέλος τῆς συγκλήτου, ἀνὴρ ὁ ὁποῖος ἀφοῦ ἀνέλαβε τὰ ἄλλα ἀξιώματα καὶ ἐπέρασεν ἀπὸ ὅλα ὥστε νὰ γίνῃ ὕπατος, ἦτο δὲ καὶ κατὰ τὰ ἄλλα ἄνθρωπος μεγάλης ὑπολήψεως, ἔφθασεν εἰς τὴν Συρίαν μαζὶ μὲ ὀλίγους ἀξιωματούχους, ἀπεσταλμένος ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ὡς διοικητὴς τῆς χώρας καὶ τιμητὴς τῶν περιουσιῶν» [36].

5 Καὶ ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγα λέγει· «ὁ δὲ Ἰούδας, Γαυλανίτης ἀπὸ πόλιν ὀνομαζομένην Γάμαλα, προσεταιρισθεὶς τὸν Φαρισαῖον Σάδδοκον, παρεκίνει εἰς ἀποστασίαν, ἔλεγον δὲ ὅτι ἡ ἀπογραφὴ δὲν θὰ φέρῃ τίποτε ἄλλο παρὰ πλήρη δουλείαν καὶ ἐκάλουν τὸν λαὸν εἰς βοήθειαν» [37].

6 Εἰς τὸ δεύτερον ἐπίσης βιβλίον τῶν ἱστοριῶν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Πολέμου γράφει ταῦτα περὶ τοῦ ἰδίου· «τὴν ἐποχὴν ταύτην κάποιος Γαλιλαῖος, ὀνομαζόμενος Ἰούδας, παρεκίνει τοὺς ἐντοπίους εἰς ἀποστασίαν, χαρακτηρίζων αὐτοὺς ἀνάνδρους ἐὰν δεχθοῦν νὰ δώσουν φόρον εἰς τοὺς Ρωμαίους καὶ μετὰ τὸν Θεὸν λάβουν θνητοὺς δεσπότας» [38].

Αὐτὰ ὁ Ἰώσηπος.

---

36. Ἰωσήπου, Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία 18, 1.
37. Ἰωσήπου, Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία 18, 4.
38. Ἰωσήπου, Ἰουδαϊκὸς Πόλεμος 2, 118.

στ'. Ὡς κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ ἀκολούθως ταῖς προφητείαις ἐξέλιπον ἄρχοντες οἱ τὸ πρὶν ἐκ προγόνων διαδοχῆς τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἡγούμενοι πρῶτός τε ἀλλόφυλος βασιλεύει αὐτῶν Ἡρώδης

6 1 Τηνικαῦτα δὲ καὶ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους Ἡρώδου πρώτου τὸ γένος ἀλλοφύλου διειληφότος τὴν βασιλείαν ἡ διὰ Μωυσέως περιγραφὴν ἐλάμβανε προφητεία, «οὐκ ἐκλείψειν ἄρχοντα ἐξ Ἰούδα οὐδὲ ἡγούμενον ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ» φήσασα, «ἕως ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται», ὃν καὶ ἀποφαίνει προσδοκίαν ἔσεσθαι ἐ-
2 θνῶν. Ἀτελῆ γέ τοι τὰ τῆς προρρήσεως ἦν καθ' ὃν ὑπὸ τοῖς οἰκείοις τοῦ ἔθνους ἄρχουσι διάγειν αὐτοῖς ἐξῆν χρόνον, ἄνωθεν ἐξ αὐτοῦ Μωυσέως καταρξαμένοις καὶ εἰς τὴν Αὐγούστου βασιλείαν διαρκέσασι, καθ' ὃν πρῶτος ἀλλόφυλος Ἡρώδης τὴν κατὰ Ἰουδαίων ἐπιτρέπεται ὑπὸ Ῥωμαίων ἀρχήν, ὡς μὲν Ἰώσηπος παραδίδωσιν, Ἰδουμαῖος ὢν κατὰ πατέρα τὸ γένος Ἀράβιος δὲ κατὰ μητέρα, ὡς δ' Ἀφρικανὸς (οὐχ ὁ τυχὼν δὲ καὶ οὗτος γέγονε συγγραφεύς), φασὶν οἱ τὰ κατ' αὐτὸν ἀκριβοῦντες Ἀντίπατρον (τοῦτον δ' εἶναι αὐτῷ πατέρα) Ἡρώδου τινὸς Ἀσκαλωνίτου τῶν περὶ τὸν νεὼ τοῦ Ἀπόλλωνος ἱεροδούλων κα-
3 λουμένων γεγονέναι· ὃς Ἀντίπατρος ὑπὸ Ἰδουμαίων λῃστῶν παιδίον αἰχμαλωτισθεὶς σὺν ἐκείνοις ἦν, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὸν πατέρα πτωχὸν ὄντα καταθέσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, ἐντραφεὶς δὲ τοῖς ἐκείνων ἔθεσιν ὕστερον Ὑρκανῷ τῷ Ἰουδαίων ἀρχιερεῖ φιλοῦται. Τούτου γίνεται ὁ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἡρώδης.
4 Εἰς δὴ οὖν τὸν τοιοῦτον τῆς Ἰουδαίων περιελθούσης βασιλείας, ἐπὶ θύραις ἤδη καὶ ἡ τῶν ἐθνῶν ἀκολούθως τῇ προφη-

39. Γεν. 49, 10.
40. Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία 14, 8, 121. Ἰουδαϊκὸς Πόλεμος 1, 123, 181.
41. Βλ. κατωτέρω 1, 7, 11 - 12. Ἐκλογαὶ Προφητικαὶ 158, 4 ἑ. Εὐαγγελικὴ Ἀπόδειξις 8, 1, 44.

στ΄. Ἡ κατὰ τὸν χρόνον αὐτοῦ ἔκλειψις τῶν ἐκ κληρονομίας ἀρχόντων τῶν Ἰουδαίων συμφώνως μὲ τὴν πρόρρησιν τῶν προφητῶν καὶ ἡ βασιλεία τοῦ πρώτου ἀλλοφύλου Ἡρώδου

6 1 Τώρα ὁπότε τὴν βασιλείαν τοῦ ἔθνους τῶν Ἰουδαίων κατέλαβεν ὁ Ἡρώδης, πρῶτος ἀλλόφυλος τὴν καταγωγήν, ἤρχισε νὰ ἐκπληρώνεται ἡ διὰ τοῦ Μωϋσέως ἐξαγγελθεῖσα προφητεία, ἡ ὁποία ἔλεγεν ὅτι «δὲν θὰ ἐκλείψῃ ἄρχων ἀπὸ τὸν Ἰούδαν οὔτε ἡγέτης ἀπὸ τοὺς μηροὺς αὐτοῦ, ἕως ὅτου ἔλθῃ ἐκεῖνος διὰ τὸν ὁποῖον προορίζεται τοῦτο» [39], διὰ τὸν ὁποῖον μάλιστα ἐβεβαίωνεν ὅτι θὰ εἶναι ἡ προσδοκία τῶν
2 ἐθνῶν. Βεβαίως ἡ πρόρρησις ἦτο ἀνεκπλήρωτος ὅσον χρόνον ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς νὰ διάγουν ὑπὸ ἄρχοντας ἐκ τοῦ ἰδικοῦ των ἔθνους, οἱ ὁποῖοι ἤρχισαν ἀπὸ τὸν Μωϋσῆν καὶ διήρκεσαν μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Αὐγούστου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πρῶτος ἀλλόφυλος ὁ Ἡρώδης παραλαμβάνει ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων. Οὗτος, καθὼς μαρτυρεῖ ὁ Ἰώσηπος [40], ἦτο ἐκ πατρὸς μὲν Ἰδουμαῖος τὴν καταγωγὴν ἐκ μητρὸς δὲ Ἀράβιος, καθὼς δὲ μαρτυρεῖ ὁ Ἀφρικανὸς (δὲν εἶναι δὲ ὁ τυχὼν συγγραφεὺς καὶ οὗτος), οἱ διερευνήσαντες ἀκριβολόγως τὰ τῆς ἱστορίας του λέγουν ὅτι ὁ Ἀντίπατρος (αὐτὸς δὲ ἦτο πατήρ του) ὑπῆρξεν υἱὸς κάποιου Ἡρώδου Ἀσκαλωνίτου, ἐκ τῶν ὑπηρετῶν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, τῶν καλουμένων ἱεροδούλων. Ὁ Ἀντί-
3 πατρος, αἰχμαλωτισθεὶς παιδίον ἀκόμη ἀπὸ Ἰδουμαίους ληστάς, παρέμεινε μὲ ἐκείνους, διότι ὁ πτωχὸς πατήρ του δὲν ἠδύνατο νὰ καταθέσῃ λύτρα ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀνατραφεὶς δὲ μὲ τὰ ἔθιμα ἐκείνων, συνεδέθη διὰ φιλίας μὲ τὸν ἀρχιερέα τῶν Ἰουδαίων Ὑρκανόν. Υἱὸς αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἡρώδης. [41]

4 Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ βασιλεία τῶν Ἰουδαίων περιῆλθεν εἰς

τείᾳ προσδοκία παρῆν, ἅτε διαλελοιπότων ἐξ ἐκείνου τῶν παρ' αὐτοῖς ἐξ αὐτοῦ Μωυσέως κατὰ διαδοχὴν ἀρξάντων τε καὶ ἡ-
5 *γησαμένων. Πρὸ μέν γε τῆς αἰχμαλωσίας αὐτῶν καὶ τῆς εἰς Βαβυλῶνα μεταναστάσεως ἐβασιλεύοντο, ἀπὸ Σαοὺλ πρώτου καὶ Δαυὶδ ἀρξάμενοι· πρὸ δὲ τῶν βασιλέων ἄρχοντες αὐτοὺς διεῖπον, οἱ προσαγορευόμενοι κριταί, ἄρξαντες καὶ αὐτοὶ μετὰ*
6 *Μωυσέα καὶ τὸν τούτου διάδοχον Ἰησοῦν· μετὰ δὲ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον οὐ διέλιπον πολιτείᾳ χρώμενοι ἀριστοκρατικῇ μετὰ ὀλιγαρχίας (οἱ γὰρ ἱερεῖς προεστήκεσαν τῶν πραγμάτων), ἄχρι οὗ Πομπήιος Ῥωμαίων στρατηγὸς ἐπιστὰς τὴν μὲν Ἱερουσαλὴμ πολιορκεῖ κατὰ κράτος μιαίνει τε τὰ ἅγια μέχρι τῶν ἀδύτων τοῦ ἱεροῦ προελθών, τὸν δ' ἐκ προγόνων διαδοχῆς εἰς ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ διαρκέσαντα βασιλέα τε ὁμοῦ καὶ ἀρχιερέα (Ἀριστόβουλος ὄνομα ἦν αὐτῷ), δέσμιον ἐπὶ Ῥώμης ἅμα τέκνοις ἐκπέμψας, Ὑρκανῷ μὲν τῷ τούτου ἀδελφῷ τὴν ἀρχιερωσύνην παραδίδωσιν, τὸ δὲ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος ἐξ ἐκείνου Ῥωμαίοις ὑπόφορον κατεστήσατο.*

7 *Αὐτίκα γοῦν καὶ Ὑρκανοῦ, εἰς ὃν ὕστατον τὰ τῆς τῶν ἀρχιερέων περιέστη διαδοχῆς, ὑπὸ Πάρθων αἰχμαλώτου ληφθέντος, πρῶτος, ὡς γοῦν ἔφην, ἀλλόφυλος Ἡρώδης ὑπὸ τῆς συγκλήτου Ῥωμαίων Αὐγούστου τε βασιλέως τὸ Ἰουδαίων ἔθνος*
8 *ἐγχειρίζεται, καθ' ὃν ἐναργῶς τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἐνστάσης, καὶ τῶν ἐθνῶν ἡ προσδοκωμένη σωτηρία τε καὶ κλῆσις ἀκολούθως τῇ προφητείᾳ παρηκολούθησεν· ἐξ οὗ δὴ χρόνου τῶν ἀπὸ Ἰούδα ἀρχόντων τε καὶ ἡγουμένων, λέγω δὲ τῶν ἐκ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, διαλελοιπότων, εἰκότως αὐτοῖς καὶ τὰ τῆς ἐκ προγόνων εὐσταθῶς ἐπὶ τοὺς ἔγγιστα διαδόχους κατὰ γενεὰν προϊούσης ἀρχιερωσύνης παραχρῆμα συγχεῖται.*

χεῖρας τοιούτου ἀνθρώπου, ἦτο πλέον εἰς τὴν θύραν καὶ ἡ
προσδοκία τῶν ἐθνῶν συμφώνως πρὸς τὴν προφητείαν, καθ'
ὅσον μὲ αὐτὸν ἐξέλιπον οἱ κατὰ διαδοχὴν ἀπὸ τὸν Μωϋσῆν
5 ἄρχοντες καὶ ἡγεμόνες αὐτῶν. Πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας καὶ
τῆς μεταναστεύσεως αὐτῶν εἰς Βαβυλῶνα ἐβασιλεύοντο, ἀρ-
χίσαντες μὲ τὸν Σαοὺλ πρῶτον καὶ τὸν Δαυίδ, ἐνῷ πρὶν ἀπὸ
τοὺς βασιλεῖς τοὺς ἐξουσίαζον ἄρχοντες, οἱ καλούμενοι κρι-
ταί, οἱ ὁποῖοι ἐκυβέρνησαν μετὰ τὸν Μωϋσῆν καὶ τὸν διά-
6 δοχον αὐτοῦ Ἰησοῦν. Μετὰ δὲ τὴν ἐπάνοδον ἀπὸ τὴν Βαβυ-
λῶνα δὲν ἔπαυσαν νὰ ἔχουν πολιτείαν ἀριστοκρατικὴν μετὰ
ὀλιγαρχίας (διότι προεστῶτες τῆς διοικήσεως ἦσαν οἱ ἱε-
ρεῖς) ἕως ὅτου ὁ στρατηγὸς τῶν Ρωμαίων Πομπήιος ἐπετέ-
θη κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τὴν ἐκυρίευσε κατὰ κράτος,
ἐμίανε τὰ ἅγια προχωρήσας μέχρι τῶν ἀδύτων τοῦ ἱεροῦ,
ἀπέστειλε δέσμιον εἰς τὴν Ρώμην μαζὶ μὲ τὰ τέκνα του τὸν
ἕως τότε συνεχίσαντα τὴν κληρονομικὴν διαδοχὴν βασιλέα
καὶ ἀρχιερέα συγχρόνως (τὸ ὄνομά του ἦτο Ἀριστόβουλος),
παρέδωσε τὴν ἀρχιερωσύνην εἰς τὸν ἀδελφὸν τούτου Ὑρ-
κανόν, κατέστησε δὲ ἀπὸ τότε ὅλον τὸ ἔθνος τῶν Ἰουδαίων
ὑποτελὲς εἰς τοὺς Ρωμαίους.
7 Ἀμέσως ὅμως μόλις ὁ Ὑρκανός, ὁ τελευταῖος εἰς τὸν ὁ-
ποῖον ἀνῆκεν ἡ διαδοχὴ τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος, συνε-
λήφθη αἰχμάλωτος ὑπὸ Πάρθων, ὁ Ἡρώδης, πρῶτος ὅπως
εἶπα ἀλλόφυλος, ἀναλαμβάνει τὸ ἔθνος τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ
τὴν σύγκλητον τῶν Ρωμαίων καὶ τὸν βασιλέα Αὔγουστον,
8 ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπραγματοποιήθη ἐναργῶς ἡ παρουσία τοῦ
Χριστοῦ, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησαν ἡ προσδοκωμένη σωτη-
ρία καὶ ἡ κλῆσις τῶν ἐθνῶν συμφώνως πρὸς τὴν προφητείαν.
Ἀπὸ τὸν χρόνον δὲ κατὰ τὸν ὁποῖον ἐξέλιπον οἱ ἀπὸ τὸν
Ἰούδαν ἄρχοντες καὶ ἡγεμόνες, δηλαδὴ οἱ προερχόμενοι ἀπὸ
τὸ ἰουδαϊκὸν ἔθνος, εὐλόγως ἐσυγχύσθησαν ἀμέσως καὶ τὰ
τῆς ἀρχιερωσύνης, ἡ ὁποία περιήρχετο σταθερῶς ἀπὸ τοὺς
προγόνους εἰς τοὺς πλησιεστέρους κληρονόμους, ἀπὸ γενεᾶς

9 *Ἔχεις καὶ τούτων ἀξιόχρεων τὸν Ἰώσηπον μάρτυρα, δηλοῦντα
ὡς τὴν βασιλείαν παρὰ Ῥωμαίων ἐπιτραπεὶς Ἡρώδης οὐκέτι
τοὺς ἐξ ἀρχαίου γένους καθίστησινἀρ χιερεῖς, ἀλλά τισιν ἀσή-
μοις τὴν τιμὴν ἀπένεμε· τὰ ὅμοια δὲ πρᾶξαι τῷ Ἡρώδῃ περὶ
τῆς καταστάσεως τῶν ἱερέων Ἀρχέλαόν τε τὸν παῖδα αὐτοῦ
καὶ μετὰ τοῦτον Ῥωμαίους, τὴν ἀρχὴν τῶν Ἰουδαίων παρει-
10 ληφότας. Ὁ δ᾽ αὐτὸς δηλοῖ ὡς ἄρα καὶ τὴν ἱερὰν στολὴν τοῦ
ἀρχιερέως πρῶτος Ἡρώδης ἀποκλείσας ὑπὸ ἰδίαν σφραγῖδα
πεποίηται, μηκέτ᾽ αὐτὴν τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἔχειν ὑφ᾽ ἑαυτοὺς
ἐπιτρέψας· ταυτὸν δὲ καὶ τὸν μετ᾽ αὐτὸν Ἀρχέλαον καὶ μετὰ
τοῦτον Ῥωμαίους διαπράξασθαι.*

11 *Καὶ ταῦτα δ᾽ ἡμῖν εἰρήσθω εἰς ἑτέρας ἀπόδειξιν προφη-
τείας κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ
πεπερασμένης. Σαφέστατα γοῦν ἐν τῷ Δανιὴλ ἑβδομάδων τινῶν
ἀριθμὸν ὀνομαστὶ ἕως Χριστοῦ ἡγουμένου περιλαβὼν ὁ λόγος,
περὶ ὧν ἐν ἑτέροις διειλήφαμεν, μετὰ τὸ τούτων συμπέρασμα ἐξο-
λοθρευθήσεσθαι τὸ παρὰ Ἰουδαίοις χρῖσμα προφητεύει· καὶ τοῦ-
το δὲ σαφῶς κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ γενέσεως ἀποδείκνυται συμπεπληρωμένον.*

*Ταῦτα δ᾽ ἡμῖν ἀναγκαίως εἰς παράστασιν τῆς τῶν χρόνων
ἀληθείας προτετηρήσθω.*

ζ΄. Περὶ τῆς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις νομιζομένης διαφωνίας τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ γενεαλογίας

7 1 *Ἐπειδὴ δὲ τὴν περὶ τοῦ Χριστοῦ γενεαλογίαν διαφόρως
ἡμῖν ὅ τε Ματθαῖος καὶ ὁ Λουκᾶς εὐαγγελιζόμενοι παραδεδώ-
κασι διαφωνεῖν τε νομίζονται τοῖς πολλοῖς τῶν τε πιστῶν ἔ-*

---

42. Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία 20, 247· 249.
43. Δαν. 9, 24 - 27.

9 εἰς γενεάν. Ἔχεις καὶ περὶ τούτων ἀξιόπιστον μάρτυρα τὸν Ἰώσηπον [42], ὁ ὁποῖος δηλώνει ὅτι ὁ Ἡρώδης ὅταν ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, δὲν ἐγκατέστησεν ἀρχιερεῖς ἀπὸ τὸ ἀρχαῖον γένος, ἀλλ᾽ ἐχορήγησε τὸ ἀξίωμα εἰς μερικὰ ἄσημα πρόσωπα· ὅμοια δὲ μὲ τὸν Ἡρώδην περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἀρχιερέων ἔπραξαν ὁ υἱός του Ἀρχέλαος καὶ μετ᾽ αὐτὸν οἱ Ρωμαῖοι, ὅταν παρέλαβον τὴν διακυβέρνη-
10 σιν τῶν Ἰουδαίων. Ὁ ἴδιος δὲ συγγραφεὺς δηλώνει ὅτι πρῶτος ὁ Ἡρώδης ἔκλεισε καὶ κατεκράτησε μὲ τὴν σφραγῖδά του τὴν ἱερὰν στολὴν τοῦ ἀρχιερέως, μὴ ἐπιτρέψας νὰ τὴν ἔχουν ὑπ᾽ εὐθύνην των οἱ ἀρχιερεῖς· τὸ ἴδιον δὲ ἔπραξαν μετ᾽ αὐτὸν ὁ Ἀρχέλαος καὶ μετὰ τοῦτον οἱ Ρωμαῖοι.

11 Λέγονται δὲ ταῦτα ἀπὸ ἡμᾶς ὡς ἀπόδειξις ἐκπληρώσεως ἄλλης προφητείας περὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πράγματι εἰς τὸν Δανιὴλ [43] ὁ λόγος, ὁρίζων σαφέστατα ἀριθμὸν μερικῶν ἑβδομάδων μέχρι τοῦ Χριστοῦ ἄρχοντος, περὶ τῶν ὁποίων ἐπραγματεύθημεν ἀλλοῦ [44], προφητεύει ὅτι μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν ἑβδομάδων τούτων θὰ ἐξαλειφθῇ τὸ χρῖσμα ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύεται σαφῶς ὅτι ἐξεπληρώθη κατὰ τὸν καιρὸν τῆς γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Αὐταὶ αἱ προκαταρκτικαὶ παρατηρήσεις ἦσαν ἀναγκαῖαι διὰ τὴν κατοχύρωσιν τῆς περὶ τῶν χρόνων ἀληθείας.

ζ´. Περὶ τῆς νομιζομένης διαφωνίας τῶν γενεαλογιῶν τοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ εὐαγγέλια

7 1 Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Λουκᾶς ἔχουν παραδώσει εἰς ἡμᾶς διὰ τῶν εὐαγγελίων διαφόρως τὴν γενεαλογίαν τοῦ Χριστοῦ, πολλοὶ δὲ νομίζουν ὅτι οὗτοι διαφωνοῦν καὶ ἕκαστος πιστὸς λόγῳ ἀγνοίας τῆς ἀληθείας φιλοτιμεῖται νὰ

---

44. Προφητικαὶ Ἐκλογαὶ 153 - 165. Εὐαγγελικὴ Ἀπόδειξις 8, 2, 55 - 129.

καστος ἀγνοίᾳ τἀληθοῦς εὑρησιλογεῖν εἰς τοὺς τόπους πεφιλοτίμηται, φέρε, καὶ τὴν περὶ τούτων κατελθοῦσαν εἰς ἡμᾶς ἱστορίαν παραθώμεθα, ἣν δι᾿ ἐπιστολῆς ᾿Αριστείδῃ γράφων περὶ συμφωνίας τῆς ἐν τοῖς εὐαγγελίοις γενεαλογίας ὁ μικρῷ πρόσθεν ἡμῖν δηλωθεὶς ᾿Αφρικανὸς ἐμνημόνευσε, τὰς μὲν δὴ τῶν λοιπῶν δόξας ὡς ἂν βιαίους καὶ διεψευσμένας ἀπελέγξας, ἣν δ᾿ αὐτὸς παρείληφεν ἱστορίαν, τούτοις αὐτοῖς ἐκτιθέμενος τοῖς ῥήμασιν.

2 *«᾿Επειδὴ γὰρ τὰ ὀνόματα τῶν γενῶν ἐν ᾿Ισραὴλ ἠριθμεῖτο ἢ φύσει ἢ νόμῳ, φύσει μὲν γνησίου σπέρματος διαδοχῇ, νόμῳ δὲ ἑτέρου παιδοποιουμένου εἰς ὄνομα τελευτήσαντος ἀδελφοῦ τέκνου (ὅτι γὰρ οὐδέπω δέδοτο ἐλπὶς ἀναστάσεως σαφής, τὴν μέλλουσαν ἐπαγγελίαν ἀναστάσει ἐμιμοῦντο θνητῇ,*
3 *ἵνα ἀνέκλειπτον τὸ ὄνομα μείνῃ τοῦ μετηλλαχότος)· ἐπεὶ οὖν οἱ τῇ γενεαλογίᾳ ταύτῃ ἐμφερόμενοι, οἳ μὲν διεδέξαντο παῖς πατέρα γνησίως, οἳ δὲ ἑτέροις μὲν ἐγεννήθησαν, ἑτέροις δὲ προσετέθησαν κλήσει, ἀμφοτέρων γέγονεν ἡ μνήμη, καὶ τῶν γεγεν-*
4 *νηκότων καὶ τῶν ὡς γεγεννηκότων. Οὕτως οὐδέτερον τῶν εὐαγγελίων ψεύδεται, καὶ φύσιν ἀριθμοῦν καὶ νόμον· ἐπεπλάκη γὰρ ἀλλήλοις τὰ γένη, τό τε ἀπὸ τοῦ Σολομῶντος καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ Νάθαν, ἀναπαύσεσιν*[1] *ἀτέκνων καὶ δευτερογαμίαις καὶ ἀναστάσει σπερμάτων, ὡς δικαίως τοὺς αὐτοὺς ἄλλοτε ἄλλων νομίζεσθαι, τῶν μὲν δοκούντων πατέρων, τῶν δὲ ὑπαρχόντων· ὡς ἀμφοτέρας τὰς διηγήσεις κυρίως ἀληθεῖς οὔσας ἐπὶ τὸν ᾿Ιωσὴφ πολυπλόκως μέν, ἀλλ᾿ ἀκριβῶς κατελθεῖν.*

5 *῞Ινα δὲ σαφὲς ᾖ τὸ λεγόμενον, τὴν ἐναλλαγὴν τῶν γενῶν διηγήσομαι. ᾿Απὸ τοῦ Δαυὶδ διὰ Σολομῶντος τὰς γενεὰς κατα-*

1. ἀναπαύσεσιν Χρήστου ἀναστάσεσιν κώδ. ἐκδ.

εἰκοτολογῇ ὡς πρὸς τὰ χωρία, ἂς παραθέσωμεν καὶ τὴν περὶ αὐτῶν παράδοσιν ἡ ὁποία κατῆλθεν ἕως ἡμᾶς, ὅπως τὴν ἐκθέτει ὁ ὀλίγον προηγουμένως μνημονευθεὶς ἀπὸ ἡμᾶς 'Αφρικανὸς εἰς ἐπιστολήν του πρὸς τὸν 'Αριστείδην γράφων περὶ τῆς συμφωνίας τῆς γενεαλογίας εἰς τὰ εὐαγγέλια. Οὗτος τὰς μὲν γνώμας τῶν λοιπῶν ἤλεγξεν ὡς βεβιασμένας καὶ πεπλανημένας, τὴν δὲ παράδοσιν τὴν ὁποίαν ἔλαβεν αὐτὸς ἐκθέτει μὲ τοὺς ἀκολούθους λόγους.

2 «'Επειδὴ τὰ ὀνόματα τῶν οἰκογενειῶν εἰς τὸν 'Ισραὴλ ἠριθμοῦντο ἢ κατὰ φύσιν ἢ κατὰ νόμον, κατὰ φύσιν μὲν διὰ τῆς διαδοχῆς γνησίας γεννήσεως, κατὰ νόμον δὲ διὰ τῆς τεκνοποιήσεως εἰς τὸ ὄνομα ἀδελφοῦ ἀποθανόντος ἀτέκνου (ἐφ' ὅσον δηλαδὴ δὲν εἶχεν ἀκόμη δοθῆ σαφὴς ἐλπὶς ἀναστάσεως, ἐμιμοῦντο τὴν μέλλουσαν ὑπόσχεσιν μὲ τὴν θνητὴν ἀνάστασιν, διὰ νὰ μείνῃ ζωντανὸν τὸ ὄνομα τοῦ ἀποθανόντος),
3 ἐπειδὴ λοιπὸν ἐκ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν γενεαλογίαν ταύτην, ἄλλοι μὲν διεδέχθησαν γνησίως υἱὸς τὸν Πατέρα, ἄλλοι δὲ ἐγεννήθησαν ἀπὸ ἄλλους προσετέθησαν δὲ κατ' ὄνομα εἰς ἄλλους, ἐμνημονεύθησαν ἀμφότεροι, καὶ οἱ γεννήσαντες
4 καὶ οἱ δῆθεν γεννήσαντες. Οὕτω κανὲν ἀπὸ τὰ δύο εὐαγγέλια δὲν ψεύδεται, ἀριθμοῦν εἴτε κατὰ φύσιν εἴτε κατὰ νόμον. Διότι ἀνεμίχθησαν μεταξύ των τὰ γένη, τὸ ἀπὸ τὸν Σολομῶντα καὶ τὸ ἀπὸ τὸν Νάθαν, μὲ θανάτους ἀτέκνων καὶ δευτερογαμίας καὶ ἀναστάσεις διαδόχων, ὥστε δικαίως τὰ ἴδια πρόσωπα νὰ θεωροῦνται ἀπόγονοι κατὰ διάφορον τρόπον, ἄλλοτε τῶν νομιζομένων πατέρων, ἄλλοτε τῶν πραγματικῶν. Οὕτως ἀμφότεραι αἱ διηγήσεις, ἀπολύτως ἀληθεῖς, καταβιβάζουν τὴν γενεαλογίαν μέχρι τοῦ 'Ιωσὴφ πολυπλόκως μέν, ἀκριβῶς δέ.

5 »Διὰ νὰ καταστῇ δὲ σαφὲς τὸ λεγόμενον, θὰ ἐξηγήσω τὴν ἐναλλαγὴν τῶν γενῶν. Εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν γενεῶν ἀπὸ τοῦ Δαυὶδ διὰ τοῦ Σολομῶντος τρίτος ἀπὸ τὸ τέλος εὑρίσκεται ὁ Ματθάν, ὁ ὁποῖος ἐγέννησε τὸν 'Ιακώβ, τὸν

ριθμουμένας τρίτος ἀπὸ τέλους εὑρίσκεται Ματθάν, ὃς ἐγέν-
νησε τὸν Ἰακώβ, τοῦ Ἰωσὴφ τὸν πατέρα· ἀπὸ δὲ Νάθαν τοῦ
Δαυὶδ κατὰ Λουκᾶν ὁμοίως τρίτος ἀπὸ τέλους Μελχί· Ἰωσὴφ
6 *γὰρ υἱὸς Ἠλὶ τοῦ Μελχί. Σκοποῦ τοίνυν ἡμῖν κειμένου τοῦ*
Ἰωσήφ, ἀποδεικτέον πῶς ἑκάτερος αὐτοῦ πατὴρ ἱστορεῖται,
ὅ τε Ἰακὼβ ὁ ἀπὸ Σολομῶντος καὶ Ἠλὶ ὁ ἀπὸ τοῦ Νάθαν ἑ-
κάτερος κατάγοντες γένος, ὅπως τε πρότερον οὗτοι δή, ὅ τε
Ἰακὼβ καὶ ὁ Ἠλί, δύο ἀδελφοί, καὶ πρό γε, πῶς οἱ τούτων
πατέρες, Ματθὰν καὶ Μελχί, διαφόρων ὄντες γενῶν, τοῦ Ἰω-
7 *σὴφ ἀναφαίνονται πάπποι. Καὶ δὴ οὖν ὅ τε Ματθὰν καὶ ὁ*
Μελχί, ἐν μέρει τὴν αὐτὴν ἀγαγόμενοι γυναῖκα, ὁμομητρίους
ἀδελφοὺς ἐπαιδοποιήσαντο, τοῦ νόμου μὴ κωλύοντος χηρεύ-
ουσαν, ἤτοι ἀπολελυμένην ἢ καὶ τελευτήσαντος τοῦ ἀνδρός,
8 *ἄλλῳ γαμεῖσθαι· ἐκ δὴ τῆς Ἐσθὰ (τοῦτο γὰρ καλεῖσθαι τὴν*
γυναῖκα παραδέδοται) πρῶτος Ματθάν, ὁ ἀπὸ τοῦ Σολομῶ-
νος τὸ γένος κατάγων, τὸν Ἰακὼβ γεννᾷ, καὶ τελευτήσαντος
τοῦ Ματθὰν Μελχί, ὁ ἐπὶ τὸν Νάθαν κατὰ γένος ἀναφερόμενος,
χηρεύουσαν, ἐκ μὲν τῆς αὐτῆς φυλῆς, ἐξ ἄλλου δὲ γένους ὤν,
9 *ὡς προεῖπον, ἀγαγόμενος αὐτήν, ἔσχεν υἱὸν τὸν Ἠλί. Οὕτω δὴ*
διαφόρων δύο γενῶν εὑρήσομεν τόν τε Ἰακὼβ καὶ τὸν Ἠλὶ ὁμο-
μητρίους ἀδελφούς, ὧν ὁ ἕτερος, Ἰακώβ, ἀτέκνου τοῦ ἀδελφοῦ
τελευτήσαντος Ἠλί, τὴν γυναῖκα παραλαβών, ἐγέννησεν ἐξ
αὐτῆς τρίτον τὸν Ἰωσήφ, κατὰ φύσιν μὲν ἑαυτῷ (καὶ κατὰ λό-
γον, δι᾽ ὃ γέγραπται, Ἰακὼβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωσήφ), κατὰ νό-
μον δὲ τοῦ Ἠλὶ υἱὸς ἦν· ἐκείνῳ γὰρ ὁ Ἰακώβ, ἀδελφὸς ὤν,
ἀνέστησε σπέρμα.
10 *Δι᾽ ὅπερ οὐκ ἀκυρωθήσεται καὶ ἡ κατ᾽ αὐτὸν γενεαλο-*
γία, ἣν Ματθαῖος μὲν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐξαριθμούμενος "Ια-

---

45. Ματθ. 1, 15 - 16.
46. Λουκᾶ 3, 23 - 24.

πατέρα τοῦ Ἰωσήφ [45], διὰ δὲ τοῦ Νάθαν, υἱοῦ τοῦ Δαυίδ,
κατὰ τὸν Λουκᾶν τρίτος ἐπίσης ἀπὸ τὸ τέλος ὁ Μελχί [46]·
6 διότι ὁ Ἰωσὴφ ἦτο υἱὸς τοῦ Ἠλὶ υἱοῦ τοῦ Μελχί. Ἐφ' ὅσον
λοιπὸν ἡμεῖς ἔχομεν ὡς στόχον τὸν Ἰωσήφ, πρέπει νὰ δεί-
ξωμεν ὑπὸ ποίαν ἔννοιαν χαρακτηρίζεται ἕκαστος ὡς πατὴρ
αὐτοῦ, ἔχοντες τὴν καταγωγὴν ὁ Ἰακὼβ ἀπὸ τὸν Σολομῶν-
τα καὶ ὁ Ἠλὶ ἀπὸ τὸν Νάθαν, καθὼς ἐπίσης προηγουμένως
πῶς αὐτοὶ οἱ δύο ἦσαν ἀδελφοί, ὁ Ἰακὼβ καὶ ὁ Ἠλὶ δηλαδή,
καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτοὺς πῶς οἱ πατέρες αὐτῶν Ματθὰν καὶ
Μελχί, ἐνῷ ἀνῆκον εἰς διάφορα γένη, παρουσιάζονται ὡς
7 πάπποι τοῦ Ἰωσήφ. Λοιπὸν ὁ Ματθὰν καὶ ὁ Μελχί, λαβόν-
τες τὴν ἰδίαν γυναῖκα, ἐπαιδοποίησαν ὁμομητρίους ἀδελ-
φούς, διότι ὁ νόμος δὲν ἠμπόδιζε μία χηρεύουσα, εἴτε λόγῳ
8 διαζυγίου εἴτε λόγῳ θανάτου τοῦ συζύγου της, νὰ ὑπανδρευ-
θῇ μὲ ἄλλον. Ἀπὸ τὴν Ἐσθὰ λοιπὸν (διότι οὕτως ἐκαλεῖτο
ἡ γυνὴ κατὰ τὴν παράδοσιν) πρῶτος ὁ Ματθάν, ὁ ἔχων
τὴν καταγωγὴν ἀπὸ τὸν Σολομῶντα, γεννᾷ τὸν Ἰακώβ,
καὶ ἀφοῦ ἀπέθανεν ὁ Ματθάν, ὁ Μελχί, ὁ ἔχων τὴν καταγω-
γὴν ἀπὸ τὸν Νάθαν, προερχόμενον ἀπὸ τὴν ἰδίαν μὲν φυ-
λὴν ἀπὸ ἄλλο δὲ γένος, ὅπως προεῖπα, τὴν ἐνυμφεύθη χή-
9 ραν καὶ ἐγέννησεν υἱὸν τὸν Ἠλί. Οὕτω λοιπὸν εὑρίσκομεν
ὅτι οἱ δύο ὁμομήτριοι ἀδελφοὶ Ἰακὼβ καὶ Ἠλὶ ἀνῆκον εἰς
δύο διάφορα γένη, ἐξ αὐτῶν δὲ ὁ εἷς, ὁ Ἰακώβ, ἀφοῦ ἀπέθα-
νεν ἄτεκνος ὁ ἀδελφός του Ἠλί, παραλαβὼν τὴν γυναῖκά
του, ἐγέννησεν ἀπὸ αὐτὴν τρίτον τὸν Ἰωσήφ, κατὰ φύσιν
εἰς ἑαυτὸν (καὶ κατὰ τὴν Γραφήν, καθ' ὅσον γράφεται 'ὁ
Ἰακὼβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωσήφ' [47]) ἐνῷ κατὰ νόμον οὗτος
ἦτο υἱὸς τοῦ Ἠλί, διότι ὁ Ἰακὼβ ἀνέστησεν εἰς ἐκεῖνον ὡς
ἀδελφόν του διάδοχον.
10 »Διὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀνακριβὴς ἡ ἀναφερομένη εἰς αὐ-
τὸν γενεαλογία, τὴν ὁποίαν παραθέτων ὁ εὐαγγελιστὴς

47. Ματθ. 1, 16.

*κὼβ δέ’, φησίν, ‘ἐγέννησεν τὸν ’Ιωσήφ’, ὁ δὲ Λουκᾶς ἀνάπα-
λιν ‘ὃς ἦν, ὡς ἐνομίζετο’ (καὶ γὰρ τοῦτο προστίθησιν) ‘τοῦ ’Ιω-
σὴφ τοῦ ’Ηλὶ τοῦ Μελχί’· τὴν γὰρ κατὰ νόμον γένεσιν ἐπι-
σημότερον οὐκ ἦν ἐξειπεῖν, καὶ τὸ ‘ἐγέννησεν’ ἐπὶ τῆς τοιᾶσδε
παιδοποιίας ἄχρι τέλους ἐσιώπησε, τὴν ἀναφορὰν ποιησάμε-*
11 *νος ἕως ‘τοῦ ’Αδὰμ τοῦ Θεοῦ’ κατ’ ἀνάλυσιν. Οὐδὲ μὴν ἀναπό-
δεικτον ἢ ἐσχεδιασμένον ἐστὶ τοῦτο. Τοῦ γοῦν Σωτῆρος οἱ
κατὰ σάρκα συγγενεῖς, εἴτ’ οὖν φανητιῶντες εἴθ’ ἁπλῶς ἐκ-
διδάσκοντες, πάντως δὲ ἀληθεύοντες, παρέδοσαν καὶ ταῦτα· ὡς
’Ιδουμαῖοι λησταὶ ’Ασκάλωνι πόλει τῆς Παλαιστίνης ἐπελθόν-
τες, ἐξ εἰδωλείου ’Απόλλωνος, ὃ πρὸς τοῖς τείχεσιν ἵδρυτο,
’Αντίπατρον ‘Ηρώδου τινὸς ἱεροδούλου παῖδα πρὸς τοῖς ἄλ-
λοις σύλοις αἰχμάλωτον ἀπῆγον, τῷ δὲ λύτρα ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ
καταθέσθαι μὴ δύνασθαι τὸν ἱερέα ὁ ’Αντίπατρος τοῖς τῶν ’Ι-
δουμαίων ἔθεσιν ἐντραφείς, ὕστερον ‘Υρκανῷ φιλοῦται τῷ τῆς*
12 *’Ιουδαίας ἀρχιερεῖ· πρεσβεύσας δὲ πρὸ Πομπήιον ὑπὲρ τοῦ
‘Υρκανοῦ καὶ τὴν βασιλείαν ἐλευθερώσας αὐτῷ ὑπὸ ’Αριστο-
βούλου τοῦ ἀδελφοῦ περικοπτομένην, αὐτὸς ηὐτύχησεν, ἐπιμε-
λητὴς τῆς Παλαιστίνης χρηματίσας, διαδέχεται δὲ τὸν ’Αντί-
πατρον φθόνῳ τῆς πολλῆς εὐτυχίας δολοφονηθέντα, υἱὸς ‘Ηρώ-
δης, ὃς ὕστερον ὑπ’ ’Αντωνίου καὶ τοῦ Σεβαστοῦ συγκλήτου
δόγματι τῶν ’Ιουδαίων ἐκρίθη βασιλεύειν· οὗ παῖδες ‘Ηρώδης
οἵ τ’ ἄλλοι τετράρχαι. Ταῦτα μὲν δὴ κοινὰ καὶ ταῖς ‘Ελλήνων
ἱστορίαις.*

13 *’Αναγράπτων δὲ εἰς τότε ἐν τοῖς ἀρχείοις ὄντων τῶν
ἑβραϊκῶν γενῶν καὶ τῶν ἄχρι προσηλύτων ἀναφερομένων,*

---

48. Ματθ. 1, 16.
49. Λουκᾶ 3, 23.
50. Λουκᾶ 3, 38.
51. ‘Ο ‘Ηρώδης ’Αντίππας καὶ οἱ ἀδελφοί του ’Αρχέλαος, Φίλιππος Λυσανίας.

Ματθαῖος λέγει, 'ὁ 'Ιακὼβ δὲ ἐγέννησε τὸν 'Ιωσήφ' [48], ὁ δὲ Λουκᾶς ἀντιθέτως, 'ὁ ὁποῖος, ὅπως ἐνομίζετο, ἦτο υἱὸς τοῦ 'Ιωσὴφ υἱοῦ τοῦ 'Ηλὶ υἱοῦ τοῦ Μελχί' [49]· διότι δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἀναφέρῃ ἐπισημότερον τὴν κατὰ νόμον γέννησιν καὶ ἐσιώπησε τὸ 'ἐγέννησεν', ἐπὶ τῆς τοιαύτης τεκνοποιίας μέχρι τέλους, ἀκολουθῶν τὴν ἀπαρίθμησιν κατ' ὀπισθοδρό-
11 μησιν μέχρι τοῦ 'Αδάμ, τοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ [50]. Τοῦτο δὲ δὲν εἶναι οὔτε ἀναπόδεικτον οὔτε πλασματικόν. Πράγματι οἱ κατὰ σάρκα συγγενεῖς τοῦ Σωτῆρος, εἴτε ἀπὸ καύχησιν εἴτε διὰ πληροφορίαν, πάντως ἀκριβολόγως, παρέδωσαν καὶ τὰ ἑξῆς· ὅτι 'Ιδουμαῖοι λησταὶ ἐπιτεθέντες κατὰ τῆς 'Ασκάλωνος, πόλεως τῆς Παλαιστίνης, μαζὶ μὲ ἄλλα λάφυρα ἀπήγαγον ἀπὸ τὸν πλησίον τῶν τειχῶν ναὸν τοῦ 'Απόλλωνος τὸν 'Αντίπατρον, υἱὸν κάποιου ἱεροδούλου 'Ηρώδου, ἐπειδὴ δὲ ὁ ἱερεὺς ἦτο ἀδύνατον νὰ δώσῃ λύτρα διὰ τὸν υἱόν του, ὁ 'Αντίπατρος ἀνετράφη μὲ τὰ ἔθιμα τῶν 'Ιδουμαίων, ἔπειτα δὲ συνεδέθη διὰ φιλίας μὲ τὸν ἀρχιερέα τῆς 'Ιουδαίας
12 'Υρκανόν. Σταλεὶς δὲ ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ 'Υρκανοῦ πρὸς τὸν Πομπήϊον καὶ ἀνακτήσας ὑπὲρ ἐκείνου τὴν βασιλείαν τὴν ὁποίαν εἶχεν ἰδιοποιηθῆ ὁ ἀδελφός του 'Αριστόβουλος, αὐτὸς ἐπέτυχε νὰ καταστῇ ἐπιμελητὴς τῆς Παλαιστίνης. Διαδέχεται δὲ τὸν 'Αντίπατρον, δολοφονηθέντα ἀπὸ φθόνον διὰ τὴν μεγάλην του τύχην, ὁ υἱός του 'Ηρώδης, ὁ ὁποῖος βραδύτερον ὡρίσθη ὑπὸ τοῦ 'Αντωνίου καὶ τοῦ Αὐγούστου μὲ ἀπόφασιν τῆς συγκλήτου νὰ βασιλεύσῃ ἐπὶ τῶν 'Ιουδαίων. Τούτου παιδιὰ ἦσαν ὁ 'Ηρώδης καὶ οἱ ἄλλοι τετράρχαι [51]. Ταῦτα λοιπὸν εἶναι κοινὰ καὶ εἰς τὰς ἱστορίας τῶν 'Ελλήνων [52].

13 »'Ενῷ δὲ ἕως τότε αἱ ἑβραϊκαὶ οἰκογένειαι καὶ αἱ καταγόμεναι ἀπὸ προσηλύτους ἦσαν ἀναγεγραμμέναι εἰς τὰ ἀρ-

52. 'Ο 'Αφρικανὸς ἐννοεῖ προφανῶς τὰ ἔργα τοῦ Νικολάου Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ Πτολεμαίου 'Ασκαλωνίτου.

ὡς Ἀχιὼρ τοῦ Ἀμμανίτου καὶ Ῥοὺθ τῆς Μωαβίτιδος τῶν τε ἀπ᾿ Αἰγύπτου συνεκπεσόντων ἐπιμίκτων, ὁ Ἡρώδης, οὐδέν τι συμβαλλομένου τοῦ τῶν Ἰσραηλιτῶν γένους αὐτῷ καὶ τῷ συνειδότι τῆς δυσγενείας κρουόμενος, ἐνέπρησεν αὐτῶν τὰς ἀναγραφὰς τῶν γενῶν, οἰόμενος εὐγενὴς ἀναφανεῖσθαι τῷ μηδ᾿ ἄλλον ἔχειν ἐκ δημοσίου συγγραφῆς τὸ γένος ἀνάγειν ἐπὶ τοὺς πατριάρχας ἢ προσηλύτους τούς τε καλουμένους γειώρας, τοὺς
14 *ἐπιμίκτους. Ὀλίγοι δὴ τῶν ἐπιμελῶν ἰδιωτικὰς ἑαυτοῖς ἀπογραφὰς ἢ μνημονεύσαντες τῶν ὀνομάτων ἢ ἄλλως ἔχοντες ἐξ ἀντιγράφων, ἐναβρύνονται σῳζομένῃ τῇ μνήμῃ τῆς εὐγενείας· ὧν ἐτύγχανον οἱ προειρημένοι, δεσπόσυνοι καλούμενοι διὰ τὴν πρὸς τὸ σωτήριον γένος συνάφειαν ἀπό τε Ναζάρων καὶ Κωχαβὰ κωμῶν ἰουδαϊκῶν τῇ λοιπῇ γῇ ἀπιφοιτήσαντες καὶ τὴν προκειμένην γενεαλογίαν ἔκ τε τῆς Βίβλου τῶν ἡμερῶν, ἐς ὅσον*
15 *ἐξικνοῦντο, ἐξηγησάμενοι. Εἴτ᾿ οὖν οὕτως εἴτ᾿ ἄλλως ἔχοι, σαφεστέραν ἐξήγησιν οὐκ ἂν ἔχοι τις ἄλλος ἐξευρεῖν, ὡς ἔγωγε νομίζω πᾶς τε ὃς εὐγνώμων τυγχάνει, καὶ ἡμῖν αὕτη μελέτω, εἰ καὶ ἀμάρτυρός ἐστιν, τῷ μὴ κρείττονα ἢ ἀληθεστέραν ἔχειν εἰπεῖν· τό γέ τοι εὐαγγέλιον πάντως ἀληθεύει».*

16 *Καὶ ἐπὶ τέλει δὲ τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς προστίθησι ταῦτα· «Ματθὰν ὁ ἀπὸ Σολομῶνος ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ. Ματθὰν ἀποθανόντος, Μελχὶ ὁ ἀπὸ Ναθὰν ἐκ τῆς αὐτῆς γυναικὸς ἐγέννησε τὸν Ἠλί. Ὁμομήτριοι ἄρα ἀδελφοὶ Ἠλὶ καὶ Ἰακώβ. Ἠλὶ*

53. Ἐκ τοῦ Βιβλίου τῶν Παραλειπομένων πιθανῶς. Ἐννοεῖται ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα ὅτι ἡ κατάρτισις τῆς γενεαλογίας βασικῶς ἔγινεν ἀπὸ τὰς

χεῖα, ὅπως τοῦ 'Αμμανίτου 'Αχιώρ, τῆς Μωαβίτιδος Ρούθ καὶ τῶν ἐξελθόντων ἐκ τῆς Αἰγύπτου μιγάδων, ὁ 'Ηρώδης, ἐφ' ὅσον δὲν τὸν ἐνδιέφερε καθόλου τὸ ἔθνος τῶν 'Ισραηλιτῶν καὶ ἠνωχλεῖτο ἀπὸ τὴν συνείδησιν τῆς ταπεινῆς καταγωγῆς, κατέκαυσε τὰ ἀρχεῖα ὅπου ἦσαν ἀναγεγραμμέναι αἱ οἰκογένειαι αὐτῶν, νομίζων ὅτι θὰ ἀναφανῇ εὐγενὴς ἐκ τοῦ ὅτι δὲν θὰ δύναται οὔτε ἄλλος κανεὶς νὰ ἀνάγῃ βάσει ἐπισήμων ἐγγράφων τὴν καταγωγήν του εἰς τοὺς πατριάρχας ἢ τοὺς προσηλύτους καὶ τοὺς καλουμένους γειώρας,
14 τοὺς μιγάδας. 'Ολίγοι ὅμως ἀπὸ τοὺς ἐπιμελεῖς ἔχοντες ἰδιωτικὰ ἀρχεῖα, εἴτε ἐξ ἀπομνημονεύσεως τῶν ὀνομάτων εἴτε ἄλλως, ὅπως δι' ἐξασφαλίσεως ἀντιγράφων, καυχῶνται διὰ τὴν διατήρησιν τῆς μνήμης τῆς εὐγενοῦς καταγωγῆς. Μεταξὺ αὐτῶν περιελαμβάνοντο οἱ προειρημένοι, οἱ καλούμενοι δεσπόσυνοι, λόγῳ τῆς συγγενείας πρὸς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Σωτῆρος καὶ ἐπεκταθέντες ἀπὸ τὰς ἰουδαϊκὰς κώμας Ναζαρὲτ καὶ Κωχαβᾶ εἰς τὴν ὑπόλοιπον χώραν, οἱ ὁποῖοι κατήρτισαν τὴν προκειμένην γενεαλογίαν ἐκ τοῦ βιβλίου τῶν ἡμερῶν [53], καὶ ἐκ τῶν οἰκογενειακῶν ἀναμνή-
15 σεων, ὅπως ἠδύναντο. Εἴτε οὕτω λοιπὸν εἴτε ἄλλως, σαφεστέραν ἐξήγησιν δὲν δύναται νὰ εὕρῃ κανεὶς ἄλλος, ὅπως τοὐλάχιστον ἐγὼ νομίζω, καθὼς καὶ πᾶς καλοπροαίρετος ἄνθρωπος. Ἄς μᾶς ἀρκέσῃ λοιπὸν αὐτή, ἔστω καὶ ἀμαρτύρητος, ἐφ' ὅσον δὲν ἔχομεν νὰ εἴπωμεν ἄλλην καλυτέραν καὶ ἀληθεστέραν. 'Εν πάσῃ περιπτώσει τὸ εὐαγγέλιον λέγει τὴν ἀλήθειαν».

16 Καὶ εἰς τὸ τέλος δὲ τῆς ἰδίας ἐπιστολῆς προσθέτει ταῦτα· «Ὁ ἐκ τοῦ Σολομῶντος Ματθὰν ἐγέννησε τὸν 'Ιακώβ. Ὅταν ἀπέθανεν ὁ Ματθάν, ὁ Μελχὶ ἀπὸ τοῦ Νάθαν ἐγέννησεν ἀπὸ τὴν ἰδίαν γυναῖκα τὸν 'Ηλί. Ἄρα ὁ 'Ηλὶ καὶ ὁ

οἰκογενειακὰς ἐνθυμήσεις, διὸ εἰς τὴν μετάφρασιν προσεθέσαμεν τὸ «καὶ ἐκ τῶν οἰκογενειακῶν ἀναμνήσεων».

ἀτέκνου ἀποθανόντος ὁ Ἰακὼβ ἀνέστησεν αὐτῷ σπέρμα, γεννήσας τὸν Ἰωσήφ, κατὰ φύσιν μὲν ἑαυτῷ, κατὰ νόμον δὲ τῷ Ἡλί. Οὕτως ἀμφοτέρων ἦν υἱὸς ὁ Ἰωσήφ».

Τοσαῦτα ὁ Ἀφρικανός.

17 Καὶ δὴ τοῦ Ἰωσὴφ ὧδέ πως γενεαλογουμένου, δυνάμει καὶ ἡ Μαρία σὺν αὐτῷ πέφηνεν ἐκ τῆς αὐτῆς οὖσα φυλῆς, εἴ γε κατὰ τὸν Μωυσέως νόμον οὐκ ἐξῆν ἑτέραις ἐπιμίγνυσθαι φυλαῖς· ἑνὶ γὰρ τῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ δήμου καὶ πατριᾶς τῆς αὐτῆς ζεύγνυσθαι πρὸς γάμον παρακελεύεται, ὡς ἂν μὴ περιστρέφοιτο τοῦ γένους ὁ κλῆρος ἀπὸ φυλῆς ἐπὶ φυλήν. Ὡδὶ μὲν οὖν καὶ ταῦτα ἐχέτω.

η΄. Περὶ τῆς Ἡρώδου κατὰ τῶν παίδων ἐπιβουλῆς καὶ οἵα μετῆλθεν αὐτὸν καταστροφὴ βίου

8 *1 Ἀλλὰ γὰρ τοῦ Χριστοῦ γεννηθέντος ταῖς προφητείαις ἀκολούθως ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας κατὰ τοὺς δεδηλωμένους χρόνους, Ἡρώδης ἐπὶ τῇ τῶν ἐξ ἀνατολῆς μάγων ἀνερωτήσει ὅπη εἴη διαπυνθανομένων ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, ἑωρακέναι γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα καὶ τῆς τοσῆσδε πορείας τοῦτ' αἴτιον αὐτοῖς γεγονέναι, οἷα Θεῷ προσκυνῆσαι τῷ τεχθέντι διὰ σπουδῆς πεποιημένοις, οὐ σμικρῶς ἐπὶ τῷ πράγματι, ἅτε κινδυνευούσης, ὥς γε δὴ ᾤετο, αὐτῷ τῆς ἀρχῆς, διακινηθείς, πυθόμενος τῶν παρὰ τῷ ἔθνει νομοδιδασκάλων ποῦ τὸν Χριστὸν γεννηθήσεσθαι προσδοκῷεν, ὡς ἔγνω τὴν Μιχαίου προφητείαν ἐν Βηθλεὲμ προαναφωνοῦσαν, ἑνὶ προστάγματι τοὺς ὑπομαζίους ἔν τε τῇ Βηθλεὲμ καὶ πᾶσι τοῖς ὁρίοις αὐτῆς ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω παῖδας, κατὰ τὸν ἀπηκριβωμένον αὐτῷ χρόνον*

Ἰακὼβ εἶναι ὁμομήτριοι ἀδελφοί. Ἀφοῦ ἀπέθανεν ἄτεκνος ὁ Ἠλί, ὁ Ἰακὼβ τοῦ ἀνέστησε διάδοχον, γεννήσας τὸν Ἰωσήφ, κατὰ φύσιν μὲν εἰς ἑαυτόν, κατὰ νόμον δὲ εἰς τὸν Ἠλί. Οὕτως ὁ Ἰωσὴφ ἦτο υἱὸς ἀμφοτέρων».

Τόσα λέγει ὁ Ἀφρικανὸς ἐπὶ τοῦ θέματος.

17 Ἐφ' ὅσον δὲ ὁ Ἰωσὴφ γενεαλογεῖται κατ' αὐτὸν περίπου τὸν τρόπον, δυνάμει φαίνεται καὶ ἡ Μαρία νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν ἰδίαν μὲ αὐτὸν φυλήν, ἀφοῦ βεβαίως κατὰ τὸν νόμον Μωϋσέως δὲν ἐπετρέπετο ἡ ἐπιγαμία μὲ ἄλλας φυλάς· πράγματι οὗτος παραγγέλλει νὰ ἑνώνεται κανεὶς διὰ γάμου μὲ ἕνα ἐκ τοῦ ἰδίου δήμου καὶ τῆς ἰδίας πατριᾶς, διὰ νὰ μὴ μεταφέρεται ἡ περιουσία τῆς οἰκογενείας ἀπὸ φυλῆς εἰς φυλήν.

Καὶ αὐτὰ δὲ ἂς εἶναι ἀρκετὰ ἕως ἐδῶ.

η' Περὶ τῆς ἐπιβουλῆς τοῦ Ἡρώδου κατὰ τῶν παιδίων καὶ περὶ τοῦ τέλους τῆς ζωῆς του

8 1 Ὅταν δὲ ἐγεννήθη ὁ Χριστὸς συμφώνως πρὸς τὰς προφητείας εἰς τὴν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας κατὰ τοὺς προαναφερθέντας χρόνους, ὁ Ἡρώδης εἰς τὴν ἐρώτησιν τῶν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς μάγων οἱ ὁποῖοι ἐζήτουν νὰ πληροφορηθοῦν ποῦ ἦτο ὁ γεννηθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, διότι εἶδον τὸν ἀστέρα αὐτοῦ, καὶ τοῦτο ἔγινεν αἴτιον τῆς τόσον μακρᾶς πορείας των, καθ' ὅσον εἶχον πολὺν ζῆλον νὰ προσκυνήσουν ὡς Θεὸν τὸν γεννηθέντα, ἐταράχθη πολὺ διὰ τὸ πρᾶγμα, διότι, ὅπως τοὐλάχιστον ἐνόμιζεν, ἐκινδύνευεν ἡ ἐξουσία του· ἐρωτήσας δὲ τοὺς νομοδιδασκάλους τοῦ ἔθνους, ποῦ ἀναμένουν νὰ γεννηθῇ ὁ Χριστός, μόλις ἔμαθεν ὅτι ἡ προφητεία τοῦ Μιχαίου προλέγει εἰς τὴν Βηθλεέμ, διέταξεν ἀμέσως νὰ φονευθοῦν τὰ θηλάζοντα παιδία τῆς Βηθλεὲμ καὶ ὅλων τῶν περιχώρων αὐτῆς ἀπὸ δύο ἐτῶν καὶ κάτω, συμφώνως πρὸς τὸν χρόνον τὸν ὁποῖον ἐξηκρίβωσεν ἀπὸ τοὺς μάγους, νο-

παρὰ τῶν μάγων, ἀναιρεθῆναι προστάττει, πάντως που καὶ τὸν Ἰησοῦν, ὥς γε ἦν εἰκός, τῆς αὐτῆς τοῖς ὁμήλιξι συναπολαῦ-
2 σαι συμφορᾶς οἰόμενος. Φθάνει γε μὴν τὴν ἐπιβουλὴν εἰς Αἴγυπτον διακομισθεὶς ὁ παῖς, δι' ἐπιφανείας ἀγγέλου τὸ μέλλον προμεμαθηκότων αὐτοῦ τῶν γονέων. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ ἡ ἱερὰ τοῦ εὐαγγελίου διδάσκει γραφή.

3 Ἄξιον δ' ἐπὶ τούτοις συνιδεῖν τἀπίχειρα τῆς Ἡρώδου κατὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ὁμηλίκων αὐτῷ τόλμης, ὡς παραυτίκα, μηδὲ σμικρᾶς ἀναβολῆς γεγενημένης, ἡ θεία δίκη περιόντα ἔτ' αὐτὸν τῷ βίῳ μετελήλυθε, τὰ τῶν μετὰ τὴν ἐνθέν-
4 δε ἀπαλλαγὴν διαδεξομένων αὐτὸν ἐπιδεικνῦσα προοίμια. Ὡς μὲν οὖν τὰς κατὰ τὴν βασιλείαν αὐτῷ νομισθείσας εὐπραγίας ταῖς κατὰ τὸν οἶκον ἐπαλλήλοις ἠμαύρωσε συμφοραῖς, γυναικὸς καὶ τέκνων καὶ τῶν λοιπῶν τῶν μάλιστα πρὸς γένους ἀναγκαιοτάτων τε καὶ φιλτάτων μιαιφονίαις, οὐδὲ οἷόν τε νῦν καταλέγειν, τραγικὴν ἅπασαν δραματουργίαν ἐπισκιαζούσης τῆς περὶ τούτων ὑποθέσεως, ἣν εἰς πλάτος ἐν ταῖς κατ'
5 αὐτὸν ἱστορίαις ὁ Ἰώσηπος διελήλυθεν· ὡς δ' ἅμα τῇ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ τῶν ἄλλων νηπίων ἐπιβουλῇ θεήλατος αὐτὸν καταλαβοῦσα μάστιξ εἰς θάνατον συνήλασεν, οὐ χεῖρον καὶ τῶν φωνῶν τοῦ συγγραφέως ἐπακοῦσαι, κατὰ λέξιν ἐν ἑπτακαιδεκάτῳ τῆς Ἰουδαϊκῆς Ἀρχαιολογίας τὴν καταστροφὴν τοῦ κατ' αὐτὸν βίου τοῦτον γράφοντος τὸν τρόπον.

«Ἡρώδῃ δὲ μειζόνως ἡ νόσος ἐνεπικραίνετο, δίκην ὧν
6 παρηνόμησεν ἐκπρασσομένου τοῦ Θεοῦ. Πῦρ μὲν γὰρ μαλακὸν ἦν, οὐχ ὧδε πολλὴν ἀποσημαῖνον τοῖς ἐπαφωμένοις τὴν φλόγωσιν, ὅσην τοῖς ἐντὸς προσετίθει τὴν κάκωσιν, ἐπιθυμία δὲ

54. Ματθ. 2, 1-7.

μίζων ὅτι ὁπωσδήποτε θὰ ἀπολαύσῃ τῆς ἰδίας μὲ τοὺς συνομηλίκους του συμφορᾶς καὶ ὁ Ἰησοῦς, ὅπως ἦτο φυσικόν.
2 Προλαμβάνει ὅμως ὁ παῖς τὴν ἐπιβουλήν, μεταφερθεὶς εἰς Αἴγυπτον, καθὼς οἱ γονεῖς του ἔμαθον ἀπὸ πρὶν τὸ μέλλον νὰ συμβῇ δι' ἐπιφανείας ἀγγέλου. Ταῦτα φυσικὰ πληροφορεῖ καὶ ἡ ἱερὰ γραφὴ τοῦ εὐαγγελίου [54].

3 Ἀξίζει ὅμως ἐν προκειμένῳ νὰ παρατηρήσῃ κανεὶς καὶ τὰ ἐπίχειρα τῆς τόλμης τοῦ Ἡρώδου κατὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν συνομιλήκων του, πόσον γρήγορα, χωρὶς τὴν παραμικρὰν ἀναβολήν, ἡ θεία δίκη τὸν ἐδίωξε ζῶντα ἀκόμη, δεικνύουσα τὰ προοίμια ἐκείνων τὰ ὁποῖα τὸν ἀνέμενον μετὰ
4 τὴν ἀπὸ ἐδῶ μετάστασίν του. Πόσον ἠμαύρωσεν οὗτος τὴν ὑποτιθεμένην εὐτυχίαν τῆς βασιλείας του μὲ τὰς ἀλλεπαλλήλους οἰκογενειακάς του συμφοράς, τοὺς φόνους τῆς γυναικός, τῶν τέκνων καὶ τῶν ἄλλων, τῶν στενοτέρων συγγενῶν καὶ καλυτέρων φίλων, δὲν εἶναι δυνατὸν οὔτε περιληπτικῶς νὰ ἐκθέσωμεν τώρα· ἡ περὶ τούτων ὑπόθεσις, ὅπως τὴν διαπραγματεύεται ἐκτενῶς εἰς τὰ ἱστορικά του συγγράμματα ὁ Ἰώσηπος, ἐπισκιάζει ὅλην τὴν τραγικὴν δραμα-
5 τουργίαν. Δὲν εἶναι ὅμως ἄσχημον ν' ἀκούσωμεν τὰς φωνὰς τοῦ συγγραφέως περὶ τοῦ πῶς ἀμέσως μὲ τὴν ἐπιβουλὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ τῶν ἄλλων νηπίων, τὸν κατέλαβε θεόσταλτος μάστιξ καὶ τὸν ὡδήγησεν εἰς θάνατον. Οὗτος εἰς τὸ δέκατον ἕβδομον βιβλίον τῆς Ἰουδαϊκῆς Ἀρχαιολογίας [55] περιγράφει τὸ τέλος τοῦ βίου του μὲ τὸν ἑξῆς τρόπον κατὰ λέξιν.

«Διὰ τὸν Ἡρώδην δὲ ἡ νόσος ἐγίνετο πολὺ πικροτέρα, καθὼς ὁ Θεὸς ἐπέβαλλε τιμωρίαν διὰ τὰς παρανομίας του.
6 Πράγματι ὑπῆρχεν εἰς αὐτὸν μαλακὸν πύρωμα, τὸ ὁποῖον εἰς τοὺς ἐγγίζοντας αὐτὸν δὲν ἐδείκνυε τόσην φλόγωσιν ὅσην κάκωσιν προσέθετεν εἰς τὰ ἐντός. Εἶχε δὲ δεινὴν ἐπιθυμίαν

55. Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία 17, 168-170.

δεινὴ τοῦ δέξασθαί τι, οὐδὲ ἦν μὴ οὐχ ὑπουργεῖν, καὶ ἕλκωσις τῶν τε ἐντέρων καὶ μάλιστα τοῦ κόλου δειναὶ ἀλγηδόνες καὶ
7 *φλέγμα ὑγρὸν περὶ τοὺς πόδας καὶ διαυγές· παραπλησία δὲ καὶ περὶ τὸ ἦτρον κάκωσις ἦν, ναὶ μὴν καὶ τοῦ αἰδοίου σῆψις, σκώληκας ἐμποιοῦσα, πνεύματός τε ὀρθία ἔντασις, καὶ αὐτὴ λίαν ἀηδὴς ἀχθηδόνι τε τῆς ἀποφορᾶς καὶ τῷ πυκνῷ τοῦ ἄσθματος, ἐσπασμένος τε περὶ πᾶν ἦν μέλος, ἰσχὺν οὐχ ὑπομενητὴν*
8 *προστιθέμενος. Ἐλέγετο γοῦν ὑπὸ τῶν θειαζόντων καὶ οἷς ταῦτα προαποφθέγγεσθαι σοφία πρόκειται, ποινὴν τοῦ πολλοῦ καὶ δυσσεβοῦς ταύτην ὁ Θεὸς εἰσπράττεσθαι παρὰ τοῦ βασιλέως». Ταῦτα μὲν ἐν τῇ δηλωθείσῃ γραφῇ παρασημαίνεται ὁ προειρημένος.*

9 *Καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ τῶν Ἱστοριῶν τὰ παραπλήσια περὶ τοῦ αὐτοῦ παραδίδωσιν, ὧδέ πως γράφων. «Ἔνθεν αὐτοῦ τὸ σῶμα πᾶν ἡ νόσος διαλαβοῦσα ποικίλοις πάθεσιν ἐμέριζεν. Πυρετὸς μὲν γὰρ ἦν χλιαρός, κνησμὸς δ' ἀφόρητος τῆς ἐπιφανείας ὅλης καὶ κόλου συνεχεῖς ἀλγηδόνες περί τε τοὺς πόδας ὡς ὑδρωπιῶντος οἰδήματα τοῦ τε ἤτρου φλεγμονὴ καὶ δι' αἰδοίου σηπεδὼν σκώληκα γεννῶσα, πρὸς τούτοις ὀρθόπνοια καὶ δύσπνοια καὶ σπασμοὶ πάντων τῶν μελῶν, ὥστε τοὺς ἐπιθειάζοντας ποινὴν εἶναι τὰ νοσήματα λέγειν.*

10 *Ὁ δὲ παλαίων τοσούτοις πάθεσιν ὅμως τοῦ ζῆν ἀντείχετο, σωτηρίαν τε ἤλπιζε, καὶ θεραπείας ἐπενόει. Διαβὰς γοῦν τὸν Ἰορδάνην τοῖς κατὰ Καλλιρόην θερμοῖς ἐχρῆτο· ταῦτα δὲ ἔξεισι μὲν εἰς τὴν Ἀσφαλτῖτιν λίμνην, ὑπὸ γλυκύτητος δέ*
11 *ἐστι καὶ πότιμα. Δόξαν ἐνταῦθα τοῖς ἰατροῖς ἐλαίῳ θερμῷ πᾶν ἀναθάλψαι τὸ σῶμα χαλασθὲν εἰς ἐλαίου πλήρη πύελον, ἐκλύει καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὡς ἐκλυθεὶς ἀνέστρεψεν. Θορύβου δὲ τῶν*

---

56. Περὶ Ἰουδαϊκοῦ Πολέμου 1, 656 - 660. Ὁ Εὐσέβιος ἢ ἐκ λάθους παραπέμπει εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον ἀντὶ τοῦ πρώτου ἢ εἶχεν ἄλλην διαίρεσιν τοῦ ἔργου ὑπ' ὄψιν, μᾶλλον ἀπίθανον.

νὰ φάγῃ κάτι, καὶ ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἐξυπηρετηθῇ, ἕλκωσιν, δεινὰς ἀλγηδόνας τῶν ἐντέρων καὶ μάλιστα τοῦ κόλου,
7 ὑγρὸν καὶ διαυγὲς φλέγμα εἰς τοὺς πόδας. Παραπλησία δὲ κάκωσις ὑπῆρχεν εἰς τὸ ὑπογάστριον, καὶ μάλιστα σῆψις τοῦ αἰδοίου, δημιουργοῦσα σκώληκας, ὀρθόπνοια, καὶ αὐτὴ πολὺ ἀηδὴς λόγῳ τῆς δυσαρέστου ὀσμῆς καὶ τῆς πυκνῆς ἀναπνοῆς· συνεταράσσετο δὲ εἰς ὅλα τὰ μέλη μὲ ἀνυπόφορον
8 δριμύτητα. Ἐλέγετο λοιπὸν ὑπὸ τῶν μάντεων καὶ ὅσων γνωρίζουν νὰ προλέγουν σχετικῶς ὅτι αὐτὴν τὴν ποινὴν εἰσπράττει ὁ Θεὸς ἀπὸ τὸν ἐξόχως δυσσεβῆ βασιλέα». Αὐτὰ λέγει εἰς τὴν δηλωθεῖσαν γραφὴν ὁ προαναφερθεὶς συγγραφεύς.
9 Καὶ εἰς τὸ δεύτερον δὲ βιβλίον τῶν Ἱστοριῶν παραδίδει περὶ αὐτοῦ παραπλήσια [56], γράφων ὡς ἑξῆς. «Ἔπειτα ἡ νόσος καταλαβοῦσα ὅλον τὸ σῶμα αὐτοῦ, κατεμέριζεν εἰς αὐτὸ ποικίλα πάθη. Πράγματι ὑπῆρχεν ἀρκετὸς πυρετός, ἀφόρητος κνησμὸς εἰς ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν, συνεχεῖς πόνοι τοῦ κόλου, πρήξιμον εἰς τοὺς πόδας ὑδρωπικοῦ χαρακτῆρος, φλεγμονὴ τοῦ ὑπογαστρίου, σῆψις εἰς τὸ αἰδοῖον δημιουργοῦσα σκώληκας, ὀρθόπνοια καὶ δύσπνοια, σπασμοὶ ὅλων τῶν μελῶν, ὥστε οἱ μάντεις νὰ λέγουν ὅτι τὰ νοσήματα ἦσαν ποινή.
10 »Αὐτὸς ὅμως, ἂν καὶ ἐπάλαιε μὲ τόσα πάθη, παρέμενεν εἰς τὴν ζωήν, ἤλπιζεν εἰς σωτηρίαν καὶ ἐφεύρισκε θεραπείας. Διαβὰς λοιπὸν τὸν Ἰορδάνην ἐχρησιμοποίησε τὰ θερμόλουτρα τῆς Καλλιρόης, τὰ ὁποῖα ἐκβάλλουν εἰς τὴν Ἀσφαλτῖτιν
11 λίμνην [57], λόγῳ δὲ τῆς γλυκύτητος εἶναι καὶ πόσιμα. Ἐδῶ οὗτος, καθὼς οἱ ἰατροὶ ἀπεφάσισαν νὰ περιθάλψουν ὅλον τὸ σῶμα μὲ θερμὸν ἔλαιον καὶ τὸ ἐξήπλωσαν εἰς λεκάνην γεμάτην ἔλαιον, ἐλιποθύμησεν καὶ ἀνέστρεψε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὡς νεκρός. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ὑπηρέται ἐθορύβησαν, ἀνε-

57. Ἀσφαλτῖτις λίμνη ἐλέγετο ἡ Νεκρὰ θάλασσα.

θεραπόντων γενομένου, πρὸς μὲν τὴν πληγὴν ἀνήνεγκεν, εἰς δὲ
τὸ λοιπὸν ἀπογνοὺς τὴν σωτηρίαν, τοῖς τε στρατιώταις ἀνὰ
δραχμὰς πεντήκοντα ἐκέλευσεν διανεῖμαι καὶ πολλὰ χρήμα-
12 τα τοῖς ἡγεμόσι καὶ τοῖς φίλοις. Αὐτὸς δ' ὑποστρέφων εἰς
᾿Ιεριχοῦντα παραγίνεται, μελαγχολῶν ἤδη καὶ μόνον οὐκ ἀ-
πειλῶν αὐτῷ τι τῷ θανάτῳ· προέκοψε δ' εἰς ἐπιβουλὴν ἀθε-
13 μίτου πράξεως. Τοὺς γὰρ ἀφ' ἑκάστης κώμης ἐπισήμους
ἄνδρας ἐξ ὅλης ᾿Ιουδαίας συναγαγὼν εἰς τὸν καλούμενον ἱππό-
δρομον ἐκέλευσε συγκλεῖσαι, προσκαλεσάμενος δὲ Σαλώμην
τὴν ἀδελφὴν καὶ τὸν ἄνδρα ταύτης ᾿Αλεξᾶν 'οἶδα', ἔφη, ''Ιου-
δαίους τὸν ἐμὸν ἑορτάσοντας θάνατον, δύναμαι δὲ πενθεῖσθαι
δι' ἑτέρων καὶ λαμπρὸν ἐπιτάφιον σχεῖν, ἂν ὑμεῖς θελήσητε
ταῖς ἐμαῖς ἐντολαῖς ὑπουργῆσαι. Τούσδε τοὺς φρουρουμέ-
νους ἄνδρας, ἐπειδὰν ἐκπνεύσω, τάχιστα κτείνατε περιστή-
σαντες τοὺς στρατιώτας, ἵνα πᾶσα ᾿Ιουδαία καὶ πᾶς οἶκος
καὶ ἄκων ἐπ' ἐμοὶ δακρύσῃ'».

14 Καὶ μετὰ βραχέα φησίν· «αὖθις δέ, καὶ γὰρ ἐνδείᾳ τροφῆς
καὶ βηχὶ σπασμώδει διετείνετο, τῶν ἀλγηδόνων ἡσσηθεὶς φθά-
σαι τὴν εἱμαρμένην ἐπεβάλλετο· λαβὼν δὲ μῆλον, ᾔτησε καὶ μα-
χαίριον· εἰώθει γὰρ ἀποτέμνων ἐσθίειν· ἔπειτα περιαθρήσας μή
τις ὁ κωλύσων αὐτὸν εἴη, ἐπῆρε τὴν δεξιὰν ὡς πλήξων ἑαυτόν».

15 ᾿Επὶ δὲ τούτοις ὁ αὐτὸς ἱστορεῖ συγγραφεὺς ἕτερον αὐτοῦ
γνήσιον παῖδα πρὸ τῆς ἐσχάτης τοῦ βίου τελευτῆς, τρίτον ἐπὶ
δυσὶν ἤδη προανῃρημένοις, δι' ἐπιτάξεως ἀνελόντα, παραχρῆ-
μα τὴν ζωὴν οὐ μετὰ σμικρῶν ἀλγηδόνων ἀπορρῆξαι.

16 Καὶ τοιοῦτο μὲν τὸ πέρας τῆς ῾Ηρώδου γέγονεν τελευ-
τῆς, ποινὴν δικαίαν ἐκτίσαντος ὧν ἐμφὶ τὴν Βηθλεὲμ ἀνεῖλεν
παίδων τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλῆς ἕνεκα. Μεθ' ἣν ἀγγε-

στέναξε διὰ τὴν συμφοράν, ἀπογοητευθεὶς δὲ εἰς τὸ ἑξῆς διὰ
τὴν σωτηρίαν, διέταξε νὰ διανείμουν εἰς τοὺς στρατιώτας
ἀπὸ πεντήκοντα δραχμὰς καὶ πολλὰ χρήματα εἰς τοὺς διοι-
12 κητὰς καὶ τοὺς φίλους. Αὐτὸς δὲ ἐπέστρεψε καὶ ἔφθασεν εἰς
τὴν Ἰεριχώ, μελαγχολῶν καὶ σχεδὸν ἀπειλῶν ἑαυτὸν μὲ
τὸν θάνατον. Προέβη μάλιστα εἰς τὸν σχεδιασμὸν μιᾶς ἀ-
13 θεμίτου πράξεως. Συναθροίσας τοὺς ἐπισήμους ἄνδρας ἀπὸ
ἑκάστην κώμην ὅλης τῆς Ἰουδαίας, διέταξε νὰ τοὺς ἐγκλεί-
σουν εἰς τὸν καλούμενον ἱππόδρομον, προσκαλέσας δὲ τὴν
ἀδελφήν του Σαλώμην καὶ τὸν ἄνδρα αὐτῆς Ἀλεξᾶν, εἶπε·
'γνωρίζω ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι θὰ ἑορτάσουν τὸν θάνατόν μου·
δύναμαι ὅμως νὰ πενθηθῶ δι' ἄλλων μέσων καὶ νὰ λάβω
λαμπρὸν ἐπιτάφιον, ἂν θελήσετε νὰ ἐκτελέσετε τὰς ἐντολάς
μου. Μόλις ἐκπνεύσω, φονεύσατε τάχιστα τοὺς φρουρου-
μένους τούτους ἄνδρας, ἀφοῦ τοὺς περικυκλώσετε μὲ τοὺς
στρατιώτας, οὕτως ὥστε ὅλη ἡ Ἰουδαία καὶ πᾶς οἶκος νὰ
δακρύσῃ δι' ἐμέ, ἔστω καὶ ἀκουσίως'».
14 Καὶ μετ' ὀλίγα λέγει. «Κατόπιν δὲ (διότι ἐβασανίζετο
ἀπὸ ἔλλειψιν τροφῆς καὶ σπασμωδικὸν βῆχα) νικημένος
ἀπὸ τοὺς πόνους, ἐπεχείρησε νὰ προφθάσῃ τὴν εἱμαρμένην.
Λαβὼν δὲ μῆλον, ἐζήτησε καὶ μαχαίριον διότι συνήθιζε νὰ
τρώγῃ κόπτων εἰς τεμάχια. Ἔπειτα, στρέψας τὰ βλέμματα
γύρω, μήπως ὑπάρχει κάποιος ὁ ὁποῖος θὰ τὸν ἠμπόδιζεν,
ἐσήκωσε τὴν δεξιὰν διὰ νὰ αὐτοπληγῇ».
15 Πέραν δὲ τούτων ὁ ἴδιος συγγραφεὺς ἱστορεῖ ὅτι οὗτος
πρὸ τοῦ θανάτου του ἐφόνευσε μ' ἐντολήν του καὶ ἄλλον
γνήσιον υἱόν, τρίτον μετὰ τοὺς δύο φονευθέντας προηγου-
μένως, καὶ ἀμέσως ἔπειτα παρέδωσε τὴν ζωήν του μὲ φο-
βεροὺς πόνους.
16 Τοιοῦτο λοιπὸν ἦτο τὸ τέρμα τῆς ζωῆς τοῦ Ἡρώδου,
ὑποστάντος δικαίαν ποινὴν διὰ τὰ παιδία τὰ ὁποῖα ἐφό-
νευσεν εἰς τὴν Βηθλεὲμ ἀπὸ ἐπιβουλὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος
ἡμῶν. Μετ' αὐτὴν ἄγγελος παρουσιασθεὶς ἐν ὀνείρῳ εἰς

λος ὄναρ ἐπιστὰς ἐν Αἰγύπτῳ διατρίβοντι τῷ Ἰωσὴφ ἀπᾶραι ἅμα τῷ παιδὶ καὶ τῇ τούτου μητρὶ ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν παρακελεύεται, τεθνηκέναι δηλῶν τοὺς ἀναζητοῦντας τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου, τούτοις δ' ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπιφέρει λέγων· «ἀκούσας δὲ ὅτι Ἀρχέλαος βασιλεύει ἀντὶ Ἡρώδου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐφοβήθη ἐκεῖ ἀπελθεῖν· χρηματισθεὶς δὲ κατ' ὄναρ ἀνεχώρησεν εἰς τὰ μέρη τῆς Γαλιλαίας».

9 1 Τῇ δ' ἐπὶ τὴν ἀρχὴν μετὰ τὸν Ἡρώδην τοῦ Ἀρχελάου καταστάσει συνᾴδει καὶ ὁ προειρημένος ἱστορικός, τόν τε τρόπον ἀναγράφων, καθ' ὃν ἐκ διαθηκῶν Ἡρώδου τοῦ πατρὸς ἐπικρίσεώς τε Καίσαρος Αὐγούστου τὴν κατὰ Ἰουδαίων βασιλείαν διεδέξατο, καὶ ὡς τῆς ἀρχῆς μετὰ δεκαέτη χρόνον ἀποπεσόντος οἱ ἀδελφοὶ Φίλιππός τε καὶ ὁ νέος Ἡρώδης ἅμα Λυσανίᾳ τὰς ἑαυτῶν διεῖπον τετραρχίας.

θ'. Περὶ τῶν κατὰ Πιλᾶτον χρόνων

2 Ὁ δ' αὐτὸς ἐν ὀκτωκαιδεκάτῳ τῆς Ἀρχαιολογίας κατὰ τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς Τιβερίου βασιλείας (τοῦτον γὰρ τὴν καθ' ὅλων ἀρχὴν διαδέξασθαι ἑπτὰ ἐπὶ πεντήκοντα ἔτεσιν τὴν ἡγεμονίαν ἐπικρατήσαντος Αὐγούστου) Πόντιον Πιλᾶτον τὴν Ἰουδαίαν ἐπιτραπῆναι δηλοῖ, ἐνταῦθα δὲ ἐφ' ὅλοις ἔτεσιν δέκα
3 σχεδὸν εἰς αὐτὴν παραμεῖναι τὴν Τιβερίου τελευτήν. Οὐκοῦν σαφῶς ἀπελήλεγκται τὸ πλάσμα τῶν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὑπομνήματα χθὲς καὶ πρῴην διαδεδωκότων, ἐν οἷς πρῶτος αὐτὸς ὁ τῆς παρασημειώσεως χρόνος τῶν πεπλακότων ἀπελέγχει
4 τὸ ψεῦδος. Ἐπὶ τῆς τετάρτης δ' οὖν ὑπατείας Τιβερίου, ἣ γέ-

58. Ματθ. 2, 22.

τὸν Ἰωσήφ, διαμένοντα εἰς τὴν Αἴγυπτον, τοῦ παραγγέλλει νὰ ἐκκινήσῃ μαζὶ μὲ τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα του διὰ τὴν Ἰουδαίαν, διαβεβαιώσας ὅτι ἀπέθανον οἱ ζητοῦντες τὴν ζωὴν τοῦ παιδίου. Εἰς αὐτὰ δὲ προσθέτει ὁ εὐαγγελιστὴς τοὺς λόγους· «ἀκούσας δὲ ὅτι βασιλεύει ὁ Ἀρχέλαος ἀντὶ τοῦ πατρός του Ἡρώδου, ἐφοβήθη νὰ μεταβῇ ἐκεῖ· προτραπεὶς δὲ εἰς ὄνειρον, ἀνεχώρησεν εἰς τὰ μέρη τῆς Ἰουδαίας» [58].

9 1 Ὡς πρὸς τὴν ἄνοδον τοῦ Ἀρχελάου εἰς τὴν ἐξουσίαν μετὰ τὸν Ἡρώδην συμφωνεῖ καὶ ὁ προαναφερθεὶς ἱστορικός, διηγούμενος καὶ τὸν τρόπον κατὰ τὸν ὁποῖον οὗτος διεδέχθη τὴν βασιλείαν ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων, διὰ τῆς διαθήκης τοῦ πατρός του Ἡρώδου καὶ ἐγκρίσεως τοῦ Καίσαρος Αὐγούστου, καὶ πῶς ἐξέπεσεν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν μετὰ δεκαετῆ χρόνον, ἐνῷ οἱ ἀδελφοί του Φίλιππος, ὁ νέος Ἡρώδης καὶ ὁ Λυσανίας συνέχιζον νὰ διοικοῦν τὰς τετραρχίας των.

θ'. Περὶ τῶν χρόνων τοῦ Πιλάτου

2 Ὁ ἴδιος δὲ εἰς τὸ δέκατον ὄγδοον βιβλίον τῆς Ἀρχαιολογίας δηλώνει ὅτι κατὰ τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Τιβερίου (αὐτὸς ἦτο ὁ διαδεχθεὶς τὴν ἀρχήν, τὴν ὁποίαν εἶχε κρατήσει ἐπὶ πεντήκοντα ἑπτὰ ἔτη ὁ Αὔγουστος) ὡρίσθη ἐπίτροπος τῆς Ἰουδαίας ὁ Πόντιος Πιλᾶτος, ὁ ὁποῖος παρέμεινεν ἐδῶ δέκα ὁλόκληρα ἔτη σχεδὸν μέχρι τοῦ θανάτου
3 τοῦ Τιβερίου. Ἑπομένως ἀποδεικνύεται σαφῶς ἡ πλαστογραφία ἐκείνων οἱ ὁποῖοι διέδωσαν χθὲς ἢ προχθὲς ὑπομνήματα [59] κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, τῶν ὁποίων τὴν ψευδογρα-
4 φίαν ἐλέγχουν πρῶτοι οἱ ἀναφερόμενοι εἰς αὐτὰ χρόνοι. Το-

---

59. Τὰ ἀντιχριστιανικὰ αὐτὰ ὑπομνήματα, πλασθέντα ὀλίγον μετὰ τὸ 300, δὲν σώζονται, αἱ δὲ σωζόμεναι Πράξεις Πιλάτου εἶναι ἀκόμη μεταγενέστεραι.

γονεν ἔτους ἑβδόμου τῆς βασιλείας αὐτοῦ, τὰ περὶ τὸ σωτήριον πάθος αὐτοῖς τολμηθέντα περιέχει, καθ' ὃν δείκνυται χρόνον μηδ' ἐπιστάς πω τῇ Ἰουδαίᾳ Πιλᾶτος, εἴ γε τῷ Ἰωσήπῳ μάρτυρι χρήσασθαι δέον, σαφῶς οὕτω σημαίνοντι κατὰ τὴν δηλωθεῖσαν αὐτοῦ γραφὴν ὅτι δὴ δωδεκάτῳ ἐνιαυτῷ τῆς Τιβερίου βασιλείας ἐπίτροπος τῆς Ἰουδαίας ὑπὸ Τιβερίου καθίσταται Πιλᾶτος.

10 1 Ἐπὶ τούτων δὴ οὖν, κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴν ἔτος πεντεκαιδέκατον Τιβερίου Καίσαρος ἄγοντος, τέταρτον δὲ τῆς ἡγεμονίας Ποντίου Πιλάτου, τῆς τε λοιπῆς Ἰουδαίας τετραρχούντων Ἡρώδου καὶ Λυσανίου καὶ Φιλίππου, ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ἀρχόμενος ὡς εἰ ἐτῶν τριάκοντα, ἐπὶ τὸ Ἰωάννου βάπτισμα παραγίνεται, καταρχήν τε ποιεῖται τηνικαῦτα τοῦ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον κηρύγματος.

ι'. Περὶ τῶν παρὰ Ἰουδαίοις ἀρχιερέων καθ' οὓς ὁ Χριστὸς τὴν διδασκαλίαν ἐποιήσατο

2 Φησὶν δὲ αὐτὸν ἡ θεία γραφὴ τὸν πάντα τῆς διδασκαλίας
διατελέσαι χρόνον ἐπὶ ἀρχιερέως Ἄννα καὶ Καϊάφα, δηλοῦσα
ὅτι δὴ ἐν τοῖς μεταξὺ τῆς τούτων ἔτεσιν λειτουργίας ὁ πᾶς τῆς
διδασκαλίας αὐτῷ συνεπεράνθη χρόνος. Ἀρξαμένου μὲν οὖν
κατὰ τὴν τοῦ Ἄννα ἀρχιερωσύνην, μέχρι δὲ τῆς ἀρχῆς τοῦ Καϊάφα παραμείναντος οὐδ' ὅλος ὁ μεταξὺ τετραέτης παρίσταται
3 χρόνος· τῶν γάρτοι κατὰ τὸν νόμον ἤδη πως καθαιρουμένων

ποθετοῦν δηλαδὴ τὰς τολμηρὰς ἐνεργείας αἱ ὁποῖαι ἀπέληξαν εἰς τὸ πάθος τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τῆς τετάρτης ὑπατείας τοῦ Τιβερίου, ἡ ὁποία συνέπιπτε μὲ τὸ ἕβδομον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἐνῷ, ὅπως ἀπεδείχθη, κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον δὲν ἐκυβέρνα τὴν Ἰουδαίαν ὁ Πιλᾶτος, ἐὰν πρέπει νὰ χρησιμοποιῶμεν ὡς μάρτυρα τὸν Ἰώσηπον, ὁ ὁποῖος βεβαιώνει σαφῶς εἰς τὸ ἀναφερθὲν σύγγραμμά του, ὅτι μόλις κατὰ τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Τιβερίου καθίσταται ὁ Πιλᾶτος ἐπίτροπος τῆς Ἰουδαίας ὑπὸ τοῦ Τιβερίου.

10 1 Ἐπὶ τῶν ἀρχόντων τούτων λοιπόν, ὅταν κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴν[60] ὁ Τιβέριος ἦγε τὸ δέκατον πέμπτον ἔτος, ἡ ἡγεμονία τοῦ Ποντίου Πιλάτου εὑρίσκετο εἰς τὸ τέταρτον ἔτος, εἰς τὴν λοιπὴν δὲ Ἰουδαίαν ἐτετράρχουν ὁ Ἡρώδης, ὁ Λυσανίας καὶ ὁ Φίλιππος, προσέρχεται εἰς τὸ βάπτισμα τοῦ Ἰωάννου ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς, ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔκτοτε κάμνει ἔναρξιν τοῦ κηρύγματος τοῦ Εὐαγγελίου.

ι'. Περὶ τῶν ἀρχιερέων τῶν Ἰουδαίων κατὰ τὸν χρόνον τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ

2 Λέγει δὲ ἡ θεία Γραφὴ ὅτι οὗτος συνεπλήρωσεν ὅλον τὸν χρόνον τῆς διδασκαλίας ἐπὶ ἀρχιερέως Ἄννα καὶ Καϊάφα[61], βεβαιώνουσα ὅτι ὁ χρόνος τῆς διδασκαλίας ὡλοκληρώθη ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὰ ἔτη τὰ ὁποῖα περιλαμβάνονται μεταξὺ τῶν θητειῶν τούτων. Πράγματι, ἀφοῦ ἤρχισε κατὰ τὴν ἀρχιερωσύνην τοῦ Ἄννα καὶ παρέμεινε μέχρι τῆς θητείας τοῦ Καϊάφα, ὅλος ὁ ἐνδιάμεσος χρόνος δὲν καταλαμβά-
3 νει οὔτε τετραετίαν. Διότι, ἐπειδὴ εἶχεν ἤδη ἀπὸ τὴν ἐπο-

60. Λουκᾶ 3, 1. Ὁ Λουκᾶς ὅμως ὁμιλεῖ ὄχι περὶ διαρκείας τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τοῦ Ἄννα μέχρι τοῦ Καϊάφα, ἀλλὰ περὶ ἑνὸς εἴδους συγχρόνου ἀρχιερατείας τῶν δύο τούτων.

61. Λουκᾶ 3, 2.

ἐξ ἐκείνου θεσμῶν, λέλυτο μὲν ᾧ διὰ βίου καὶ ἐκ προγόνων διαδοχῆς τὰ τῆς τοῦ Θεοῦ θεραπείας προσήκοντα ἦν, ὑπὸ δὲ τῶν Ῥωμαϊκῶν ἡγεμόνων ἄλλοτε ἄλλοι τὴν ἀρχιρωσύνην ἐπιτρεπόμενοι, οὐ πλεῖον ἔτους ἑνὸς ἐπὶ ταύτης διετέλουν.

4 *Ἱστορεῖ δ' οὖν ὁ Ἰώσηπος τέσσαρας κατὰ διαδοχὴν ἐπὶ Καϊάφαν ἀρχιερεῖς μετὰ τὸν Ἄνναν διαγενέσθαι, κατὰ τὴν αὐτὴν τῆς Ἀρχαιολογίας γραφὴν ὧδέ πως λέγων. «Οὐαλέριος Γρᾶτος, παύσας ἱερᾶσθαι Ἄνανον, Ἰσμάηλον ἀρχιερέα ἀποφαίνει τὸν τοῦ Φαβί, καὶ τοῦτον δὲ μετ' οὐ πολὺ μεταστήσας, Ἐλεάζαρον τὸν Ἀνάνου τοῦ ἀρχιερέως υἱὸν ἀποδείκνυσιν ἀρχιε-*
5 *ρέα. Ἐνιαυτοῦ δὲ διαγενομένου καὶ τόνδε παύσας, Σίμωνι τῷ Καμίθου τὴν ἀρχιερωσύνην παραδίδωσιν. Οὐ πλέον δὲ καὶ τῷδε ἐνιαυτοῦ τὴν τιμὴν ἔχοντι διεγένετο χρόνος, καὶ Ἰώσηπος, ὁ καὶ Καϊάφας, διάδοχος ἦν αὐτῷ».*

6 *Οὐκοῦν ὁ σύμπας οὐδ' ὅλος τετραέτης ἀποδείκνυται τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διδασκαλίας χρόνος, τεσσάρων ἐπὶ τέσσαρσιν ἔτεσιν ἀρχιερέων ἀπὸ τοῦ Ἄννα καὶ ἐπὶ τὴν τοῦ Καϊάφα κατάστασιν ἐνιαύσιον λειτουργίαν ἐκτετελεκότων. Τόν γέ τοι Καϊάφαν ἀρχιερέα εἰκότως τοῦ ἐνιαυτοῦ, καθ' ὃν τὰ τοῦ σωτηρίου πάθους ἐπετελεῖτο, ἡ τοῦ εὐαγγελίου παρεσημήνατο γραφή, ἐξ ἧς καὶ αὐτῆς οὐκ ἀπᾴδων τῆς προκειμένης ἐπιτηρήσεως ὁ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἀποδείκνυται χρόνος.*

7 *Ἀλλὰ γὰρ ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν οὐ μετὰ πλεῖστον τῆς καταρχῆς τοῦ κηρύγματος τοὺς δώδεκα ἀποστόλους ἀνακαλεῖται, οὓς καὶ μόνους τῶν λοιπῶν αὐτοῦ μαθητῶν κατά τι γέρας ἐξαίρετον ἀποστόλους ὠνόμασεν, καὶ αὖθις ἀναδείκνυ-*

62. Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία 18, 34 ἑ. Ὁ Ἄνανος (Ἄννας) ἀπεμακρύνθη τὸ 15 μ.Χ., οἱ τρεῖς ἑπόμενοι διετήρησαν τὴν ἀρχιερωσύνην ἐπὶ ἓν ἔτος, τὸ δὲ 18 ἀνέλαβεν ὁ Καϊάφας, παραμείνας εἰς τὴν ἀρχὴν μέχρι τοῦ 36. Ὁ Ἄνας ἐκυβέρνα ἐκ τῶν παρασκηνίων. Ἄρα δὲν εἶναι ἀκριβῆ τὰ λεγόμενα ἐδῶ ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου.

χὴν ἐκείνην ἀρχίσει ἡ κατάργησις τῶν νομίμων θεσμῶν, εἶχε καταλυθῆ ὁ θεσμὸς κατὰ τὸν ὁποῖον τὸ ἔργον τῆς θεραπείας τοῦ Θεοῦ κατείχετο ἰσοβίως καὶ κατὰ κληρονομικὴν διαδοχήν, ὑπὸ τῶν Ρωμαίων δὲ ἡγεμόνων ἐπιστώνοντο μὲ τὴν ἀρχιερωσύνην διάφοροι κατὰ καιρούς, οἱ ὁποῖοι δὲν διετήρουν ταύτην περισσότερον τοῦ ἑνὸς ἔτους.

4 Ἱστορεῖ λοιπὸν ὁ Ἰώσηπος ὅτι μετὰ τὸν Ἄνναν καὶ μέχρι τοῦ Καϊάφα ὑπηρέτησαν διαδοχικῶς τέσσαρες ἀρχιερεῖς, λέγων εἰς τὸ αὐτὸ σύγγραμμα τῆς Ἀρχαιολογίας[62] τὰ ἑξῆς. «Ὁ Βαλέριος Γρᾶτος, παύσας ἀπὸ τὴν ἱερωσύνην τὸν Ἄνανον, διορίζει ἀρχιερέα τὸν Ἰσμάηλον υἱὸν τοῦ Φαβί, ἀπολύσας δὲ μετ' ὀλίγον καὶ τοῦτον ἀναδεικνύει ἀρχιε-
5 ρέα τὸν Ἐλεάζαρον υἱὸν τοῦ ἀρχιερέως Ἀνάνου. Ὅταν δὲ συνεπληρώθη ἔτος, παύσας καὶ αὐτόν, παραδίδει τὴν ἀρχιερωσύνην εἰς τὸν Σίμωνα υἱὸν Καμίθου. Δὲν ὑπερέβη δὲ καὶ αὐτοῦ ὁ χρόνος θητείας τὸ ἔτος καὶ ὡρίσθη διάδοχος αὐτοῦ ὁ Ἰώσηπος, ὁ λεγόμενος καὶ Καϊάφας».

6 Ἑπομένως δεικνύεται ὅτι ὁλόκληρος ὁ χρόνος τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δὲν ἦτο οὔτε κἂν τετραετής, ἐφ' ὅσον τέσσαρες ἀρχιερεῖς ἀπὸ τοῦ Ἄννα μέχρι τῆς καταστάσεως τοῦ Καϊάφα ἐξετέλεσαν ἐτησίαν θητείαν ἐπὶ τέσσαρα ἔτη. Εὐλόγως δὲ ἡ γραφὴ τοῦ Εὐαγγελίου ὑποδεικνύει τὸν Καϊάφαν ὡς ἀρχιερέα τοῦ ἔτους, κατὰ τὸ ὁποῖον ἐτελέσθη τὸ πάθος τοῦ Σωτῆρος, ἐκ τῆς ὁποίας γραφῆς ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ χρόνος τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ συμπίπτει πρὸς τὸν ὑποδεικνυόμενον διὰ τῆς προηγουμένης παρατηρήσεως.

7 Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ὀλίγον μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ κηρύγματός του καλεῖ τοὺς δώδεκα ἀποστόλους[63], τοὺς μόνους ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους μαθητὰς τοὺς ὁποίους κατ' ἐξαίρετον προνόμιον ὠνόμασεν ἀποστό-

63. Ματθ. 10, 1 ἑξ. Μάρκ. 3, 14 ἑξ. Λουκᾶ 6, 13. 9, 1 ἑξ.

σιν ἑτέρους ἑβδομήκοντα, οὓς καὶ αὐτοὺς «ἀπέστειλεν ἀνὰ δύο δύο πρὸ προσώπου αὐτοῦ εἰς πάντα τόπον καὶ πόλιν οὗ ἤμελλεν αὐτὸς ἔρχεσθαι».

ια΄. Τὰ περὶ Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ μεμαρτυρημένα

11 1 *Οὐκ εἰς μακρὸν δὲ τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου ὑπὸ τοῦ νέου*
Ἡρώδου τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθέντος, μνημονεύει μὲν καὶ ἡ θεία
τῶν εὐαγγελίων Γραφή, συνιστορεῖ γε μὴν καὶ ὁ Ἰώσηπος, ὀ-
νομαστὶ τῆς τε Ἡρωδιάδος μνήμην πεποιημένος καὶ ὡς ἀδελ-
φοῦ γυναῖκα οὖσαν αὐτὴν ἠγάγετο πρὸς γάμον Ἡρώδης, ἀθε-
τήσας μὲν τὴν προτέραν αὐτῷ κατὰ νόμους γεγαμημένην (Ἀ-
ρέτα δὲ ἦν αὕτη τοῦ Πετραίων βασιλέως θυγάτηρ), τὴν δὲ Ἡ-
ρωδιάδα ζῶντος διαστήσας τοῦ ἀνδρός· δι᾽ ἣν καὶ τὸν Ἰωάννην
ἀνελὼν πόλεμον αἴρεται πρὸς τὸν Ἀρέταν, ὡς ἂν ἠτιμασμένης
2 *αὐτῷ τῆς θυγατρός, ἐν ᾧ πολέμῳ μάχης γενομένης πάντα φη-*
σὶν τὸν Ἡρώδου στρατὸν διαφθαρῆναι καὶ ταῦτα πεπονθέναι
3 *τῆς ἐπιβουλῆς ἕνεκεν τῆς κατὰ τοῦ Ἰωάννου γεγενημένης. Ὁ*
δ᾽ αὐτὸς Ἰώσηπος ἐν τοῖς μάλιστα δικαιότατον καὶ βαπτιστὴν
ὁμολογῶν γεγονέναι τὸν Ἰωάννην, τοῖς περὶ αὐτοῦ κατὰ τὴν
τῶν εὐαγγελίων γραφὴν ἀναγεγραμμένοις συμμαρτυρεῖ, ἱστο-
ρεῖ δὲ καὶ τὸν Ἡρώδην τῆς βασιλείας ἀποπεπτωκέναι διὰ τὴν
αὐτὴν Ἡρωδιάδα, μεθ᾽ ἧς αὐτὸν καὶ εἰς τὴν ὑπερορίαν ἀπελη-
4 *λάσθαι, Βίενναν τῆς Γαλλίας πόλιν οἰκεῖν καταδικασθέντα. Καὶ*
ταῦτά γε αὐτῷ ἐν ὀκτωκαιδεκάτῳ τῆς Ἀρχαιολογίας δεδήλω-
ται, ἔνθα συλλαβαῖς αὐταῖς περὶ τοῦ Ἰωάννου ταῦτα γράφει.

---

64. Λουκᾶ 10, 1.
65. Ματθ. 14, 1-12. Μάρκ. 6, 14-29. Λουκᾶ 3, 19 ἑ. 9, 7-9.
66. Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία 18, 109-114.

λους. Ἔπειτα δὲ ἀναδεικνύει ἄλλους ἑβδομήκοντα, τοὺς ὁποίους «ἀπέστειλε δύο δύο πρὸ τοῦ προσώπου του εἰς πάντα τόπον καὶ πόλιν, ὅπου ἐπρόκειτο νὰ μεταβῇ αὐτός»[64].

ια'. Αἱ μαρτυρίαι περὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ

11 1 Τὸ ὅτι ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγον χρόνον ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάν-
νης ἀπεκόπη τὴν κεφαλὴν ὑπὸ τοῦ νέου Ἡρώδου, ἀναφέ-
ρει καὶ ἡ θεία Γραφὴ τῶν εὐαγγελίων[65], συνιστορεῖ ὅμως
ἐπίσης ὁ Ἰώσηπος[66] μνημονεύων ὀνομαστὶ τὴν Ἡρωδιάδα.
Οὗτος διηγεῖται ἐπίσης πῶς, ἐνῷ αὕτη ἦτο σύζυγος τοῦ
ἀδελφοῦ του, τὴν ἐνυμφεύθη ὁ Ἡρώδης, τὴν μὲν προηγου-
μένην νόμιμον σύζυγόν του (ἦτο δὲ αὕτη θυγάτηρ τοῦ Ἀ-
ρέτα βασιλέως τῶν Πετραίων) ἀπολύσας, τὴν δὲ Ἡρωδιάδα
χωρίσας ἀπὸ τὸν ἄνδρα της ζῶντα ἀκόμη, καὶ πῶς, φονεύ-
σας χάριν αὐτῆς τὸν Ἰωάννην, προεκάλεσε πόλεμον πρὸς
2 τὸν Ἀρέταν, ἐφ' ὅσον ἠτιμάσθη ἡ θυγάτηρ τούτου. Λέγει
δὲ ὅτι εἰς γενομένην μάχην τοῦ πολέμου τούτου κατεστρά-
φη ὅλος ὁ στρατὸς τοῦ Ἡρώδου καὶ ὅτι οὗτος ἔπαθε τοῦτο
3 ἐξ αἰτίας τῆς γενομένης ἐπιβουλῆς κατὰ τοῦ Ἰωάννου. Ὁ
ἴδιος δὲ Ἰώσηπος[67], παραδεχόμενος ὅτι ὁ Ἰωάννης ἦτο κατ'
ἐξοχὴν δίκαιος καὶ βαπτιστής, ἐπιβεβαιώνει τὰ περὶ αὐτοῦ
γραφόμενα εἰς τὴν γραφὴν τῶν εὐαγγελίων, ἱστορεῖ δὲ ἐπί-
σης ὅτι ὁ Ἡρώδης ἐξέπεσε τῆς βασιλείας ἐξ αἰτίας τῆς Ἡ-
ρωδιάδος, μετὰ τῆς ὁποίας ἀπεμακρύνθη εἰς τὴν ἐξορίαν,
4 καταδικασθεὶς νὰ κατοικῇ εἰς τὴν Βίενναν τῆς Γαλλίας. Δη-
λώνονται δὲ ταῦτα ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ δέκατον ὄγδοον βι-
βλίον τῆς Ἀρχαιολογίας[68], ὅπου γράφει ἐπὶ λέξει τὰ κατω-
τέρω περὶ τοῦ Ἰωάννου.

---

67. Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία 18, 117. 18, 240-255.
68. Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία 18, 116-119.

«Τισὶ δὲ τῶν Ἰουδαίων ἐδόκει ὀλωλέναι τὸν Ἡρώδου
στρατὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ μάλα δικαίως τιννυμένου κατὰ ποι-
5 *νὴν Ἰωάννου τοῦ καλουμένου βαπτιστοῦ. Κτείνει γὰρ τοῦτον*
Ἡρώδης, ἀγαθὸν ἄνδρα καὶ τοῖς Ἰουδαίοις κελεύοντα ἀρετὴν
ἐπασκοῦσιν καὶ τὰ πρὸς ἀλλήλους δικαιοσύνῃ καὶ πρὸς τὸν Θεὸν
εὐσεβείᾳ χρωμένους βαπτισμῷ συνιέναι· οὕτω γὰρ δὴ καὶ τὴν
βάπτισιν ἀποδεκτὴν αὐτῷ φανεῖσθαι, μὴ ἐπί τινων ἁμαρτάδων
παραιτήσει χρωμένων, ἀλλ᾽ ἐφ᾽ ἁγνείᾳ τοῦ σώματος, ἅτε δὴ
6 *καὶ τῆς ψυχῆς δικαιοσύνῃ προεκκεκαθαρμένης. Καὶ τῶν ἄλλων*
συστρεφομένων (καὶ γὰρ ἤρθησαν ἐπὶ πλεῖστον τῇ ἀκροάσει
τῶν λόγων), δείσας Ἡρώδης τὸ ἐπὶ τοσόνδε πιθανὸν αὐτοῦ τοῖς
ἀνθρώποις, μὴ ἐπὶ ἀποστάσει τινὶ φέροι (πάντα γὰρ ἐοίκεσαν
συμβουλῇ τῇ ἐκείνου πράξοντες), πολὺ κρεῖττον ἡγεῖται, πρίν
τι νεώτερον ὑπ᾽ αὐτοῦ γενέσθαι, προλαβὼν ἀναιρεῖν, ἢ μεταβο-
λῆς γενομένης εἰς πράγματα ἐμπεσὼν μετανοεῖν. Καὶ ὁ μὲν ὑπο-
ψίᾳ τῇ Ἡρώδου δέσμιος εἰς τὸν Μαχαιροῦντα πεμφθείς, τὸ
προειρημένον φρούριον, ταύτῃ κτίννυται».
7 *Ταῦτα περὶ τοῦ Ἰωάννου διελθών, καὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν*
κατὰ τὴν αὐτὴν τοῦ συγγράμματος ἱστορίαν ὧδέ πως μέμνηται.
«Γίνεται δὲ κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον Ἰησοῦς, σοφὸς ἀνήρ, εἴ
γε ἄνδρα αὐτὸν λέγειν χρή. Ἦν γὰρ παραδόξων ἔργων ποιη-
τής, διδάσκαλος ἀνθρώπων τῶν ἡδονῇ τἀληθῆ δεχομένων, καὶ
πολλοὺς μὲν τῶν Ἰουδαίων, πολλοὺς δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Ἑλληνι-
8 *κοῦ ἐπηγάγετο. Ὁ Χριστὸς οὗτος ἦν, καὶ αὐτὸν ἐνδείξει τῶν*

---

69. Προφανῶς θέλει νὰ εἴπῃ ὁ Ἰώσηπος ὅτι, ἐφ' ὅσον γύρω ἀπὸ τὸν Ἰωάννην ἦσαν ὀλίγοι μαθηταί, ὁ Ἡρώδης δὲν ἀνησύχει· ἔλαβεν ὅμως μέτρα ὅταν προσῆλθον καὶ ἄλλοι Ἰουδαῖοι.

70. Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία 18, 63 ἑ. Σήμερον ἡ κριτικὴ δέχεται ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο προέρχεται ἀπὸ τὴν γραφῖδα τοῦ Ἰωσήπου, ἀλλ' ὅτι ἀναγνώστης αὐτοῦ, πρὸ τοῦ Εὐσεβίου, προσέθεσεν εἰς τὸ περιθώριον τρεῖς γλώσσας αἱ ὁποῖαι βραδύτερον ἐνεσωματώθησαν εἰς τὸ κείμενον. Αἱ γλῶσσαι εἶναι: α) εἴγε ἄνδρα αὐτὸν λέγειν χρή, β) ὁ Χριστὸς οὗτος ἦν, γ) ἐφάνη γὰρ αὐτοῖς τρίτην ἔχων ἡμέραν πάλιν ζῶν τῶν θείων προφητῶν ταῦτά τε καὶ ἄλλα μυρία περὶ αὐτοῦ θαυμάσια εἰρηκότων.

«Μερικοὶ δὲ Ἰουδαῖοι ἐνόμιζον ὅτι ὁ στρατὸς τοῦ Ἡρώδου κατεστράφη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι οὗτος ἐπλήρωνε πολὺ δικαίαν ποινὴν διὰ τὸν Ἰωάννην, τὸν καλούμενον βα-
5 πτιστήν. Πράγματι ὁ Ἡρώδης φονεύει αὐτόν, ἀγαθὸν ἄνδρα, παραγγέλλοντα εἰς τοὺς Ἰουδαίους νὰ προσέρχωνται εἰς τὸ βάπτισμα, ἀσκοῦντες ἀρετὴν καὶ ἐπιδεικνύοντες πρὸς ἀλλήλους δικαιοσύνην καὶ πρὸς τὸν Θεὸν εὐσέβειαν. Διότι ἔλεγεν ὅτι οὕτω θὰ φανῇ ἀποδεκτὴ ἡ βάπτισις, ὅταν τὴν χρησιμοποιοῦν ὄχι δι' ἀπαλλαγὴν τυχὸν ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ δι' ἐξάγνισιν τοῦ σώματος, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι καὶ
6 ἡ ψυχὴ ἔχει προκαθαρθῆ διὰ τῆς δικαιοσύνης. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ ἄλλοι συνηθροίζοντο γύρω του[69] (διότι συνεκινήθησαν πολὺ ἀπὸ τὴν ἀκρόασιν τῶν λόγων του), φοβηθεὶς ὁ Ἡρώδης μήπως ἡ μεγάλη πειστικότης πρὸς τοὺς ἀνθρώπους φέρει εἰς κάποιαν ἀποστασίαν (διότι ἐφαίνοντο ὅτι ἦσαν πρόθυμοι νὰ πράξουν τὰ πάντα μὲ τὴν συμβουλὴν ἐκείνου), πολὺ προτιμότερον εὑρίσκει νὰ τὸν φονεύσῃ προληπτικῶς, πρὶν αὐτὸς προβῇ εἰς καμμίαν κίνησιν, παρὰ νὰ μετανοήσῃ περιπεσὼν εἰς δυσχερείας μετὰ τὴν ἐκδήλωσιν στάσεως. Καὶ αὐτὸς μέν, λόγῳ τῆς ὑποψίας τοῦ Ἡρώδου, στέλλεται δέσμιος εἰς τὸν Μαχαιροῦντα, τὸ προαναφερθὲν φρούριον, ὅπου φονεύεται».

7 Ἀφοῦ διηγήθη ταῦτα περὶ τοῦ Ἰωάννου, μνημονεύει καὶ τὸν Σωτῆρα ἡμῶν εἰς τὸ αὐτὸ ἱστορικὸν σύγγραμμα, ὡς ἑξῆς[70]. «Κατὰ τὸν χρόνον δὲ τοῦτον ἔζησεν ὁ Ἰησοῦς, σοφὸς ἀνήρ, ἂν πρέπει νὰ τὸν λέγωμεν ἄνδρα. Διότι ἦτο ποιητὴς παραδόξων ἔργων, διδάσκαλος ἀνθρώπων δεχομένων μὲ εὐχαρίστησιν τὴν ἀλήθειαν, καὶ προσείλκυσε πολλοὺς
8 Ἰουδαίους, ἀλλ' ἐπίσης πολλοὺς Ἕλληνας[71]. Αὐτὸς ἦτο ὁ Χριστός. Τοῦτον δέ, καταδικασθέντα εἰς σταύρωσιν ὑπὸ τοῦ

71. Ἕλληνας ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῶν εἰδωλολατρῶν.

πρώτων ἀνδρῶν παρ' ἡμῖν σταυρῷ ἐπιτετιμηκότος Πιλάτου, οὐκ ἐπαύσαντο οἱ τὸ πρῶτον ἀγαπήσαντες· ἐφάνη γὰρ αὐτοῖς τρίτην ἔχων ἡμέραν πάλιν ζῶν, τῶν θείων προφητῶν ταῦτά τε καὶ ἄλλα μυρία περὶ αὐτοῦ θαυμάσια εἰρηκότων. Εἰς ἔτι τε νῦν τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τοῦδε ὠνομασμένων οὐκ ἐπέλιπε τὸ φῦλον».

12 9 *Ταῦτα τοῦ ἐξ αὐτῶν Ἑβραίων συγγραφέως ἀνέκαθεν τῇ ἑαυτοῦ γραφῇ περί τε τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παραδεδωκότος, τίς ἂν ἔτι λείποιτο ἀποφυγὴ τοῦ μὴ ἀναισχύντους ἀπελέγχεσθαι τοὺς τὰ κατ' αὐτῶν πλασαμένους ὑπομνήματα;*

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐχέτω ταύτῃ.

ιβ'. Περὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν

1 *Τῶν γε μὴν τοῦ Σωτῆρος ἀποστόλων παντί τῳ σαφὴς ἐκ τῶν εὐαγγελίων ἡ πρόσρησις· τῶν δὲ ἑβδομήκοντα μαθητῶν κατάλογος μὲν οὐδεὶς οὐδαμῇ φέρεται, λέγεταί γε μὴν εἷς αὐτῶν Βαρνάβας γεγονέναι, οὗ διαφόρως μὲν καὶ αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων ἐμνημόνευσαν, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ Παῦλος Γαλάταις γράφων. Τούτων δ' εἶναί φασι καὶ Σωσθένην τὸν ἅμα Παύλῳ*
2 *Κορινθίοις ἐπιστείλαντα· ἡ δ' ἱστορία παρὰ Κλήμεντι κατὰ τὴν πέμπτην τῶν Ὑποτυπώσεων, ἐν ᾗ καὶ Κηφᾶν, περὶ οὗ φησιν ὁ Παῦλος «ὅτε δὲ ἦλθεν Κηφᾶς εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην», ἕνα φησὶ γεγονέναι τῶν ἑβδομήκοντα μαθη-*
3 *τῶν, ὁμώνυμον Πέτρῳ τυγχάνοντα τῷ ἀποστόλῳ. Καὶ Ματ-*

72. Πρόκειται πάλιν περὶ τῶν πλαστῶν εἰδωλολατρικῶν Πράξεων Πιλάτου.
73. Πράξ. 4, 36. 11, 22. 11, 25. 13, 2 ἑ. 15, 37 - 39.
74. Γαλ. 2, 1. 2, 9. 2, 13.
75. Α' Κορ. 1, 1.

Πιλάτου κατόπιν ὑποδείξεως τῶν πρώτων ἀνδρῶν τοῦ ἔθνους ἡμῶν, δὲν ἔπαυσαν νὰ ἀγαποῦν ὅσοι τὸν ἠγάπησαν ἐξ ἀρχῆς. Πράγματι ἐνεφανίσθη εἰς αὐτοὺς τὴν τρίτην μετὰ τὸν θάνατον ἡμέραν ζωντανὸς πάλιν, ὅπως εἶχον προείπει περὶ τῶν θαυμασίων τούτων καὶ ἄλλων μυρίων οἱ θεῖοι προφῆται. Τὸ φῦλον τῶν Χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι ἔλαβον τὸ ὄνομα ἀπὸ ἐκεῖνον, δὲν ἐξέλιπεν ἀκόμη ἕως τώρα».

12 9 Ἀφοῦ αὐτὰ παραδίδει ἀνέκαθεν μὲ τὸ σύγγραμμά του ὁ ἐξ Ἑβραίων προερχόμενος συγγραφεὺς περὶ τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, πῶς θὰ ἠδύναντο ν' ἀποφύγουν αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι ἔπλασαν τὰ περὶ αὐτῶν ὑπομνήματα [72] τὴν κατάκρισίν των ὡς ἀναισχύντων;

Ἀλλὰ ἀρκοῦν αὐτὰ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου.

ιβ΄. Περὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν

1 Βεβαίως τὰ ὀνόματα τῶν ἀποστόλων τοῦ Σωτῆρος εἶναι εἰς τὸν καθένα γνωστὰ ἀπὸ τὰ εὐαγγέλια. Τῶν δὲ ἑβδομήκοντα μαθητῶν δὲν φέρεται κανεὶς κατάλογος πουθενά· λέγεται ὅμως ὅτι εἷς ἐξ αὐτῶν ὑπῆρξεν ὁ Βαρνάβας, τὸν ὁποῖον μνημονεύουν τιμητικῶς καὶ αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων [73], ὄχι ὀλιγώτερον δὲ ὁ Παῦλος, γράφων πρὸς τοὺς Γαλάτας [74]. Ἐξ αὐτῶν δὲ λέγουν ὅτι προήρχετο ἐπίσης ὁ Σωσθένης, ὁ ὁποῖος ἔγραψε μαζὶ μὲ τὸν Παῦλον πρὸς τοὺς
2 Κορινθίους [75]. Ὑπάρχει δὲ ἐπίσης ἡ ἱστορία εἰς τὸ πέμπτον βιβλίον τῶν Ὑποτυπώσεων τοῦ Κλήμεντος, εἰς τὸ ὁποῖον οὗτος λέγει ὅτι καὶ ὁ Κηφᾶς, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ ὁ Παῦλος, «ὅταν δὲ ἦλθεν ὁ Κηφᾶς εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ἀντεστάθην κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ» [76], ὁ ὁμώνυμος μὲ τὸν ἀπόστο-
3 λον Πέτρον, ἦτο εἷς ἀπὸ τοὺς ἑβδομήκοντα μαθητάς. Ἡ παράδοσις ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι ὁ Ματθίας, ὁ ὁποῖος συγκα-

76. Γαλ. 2, 11.

θίαν δὲ τὸν ἀντὶ Ἰούδα τοῖς ἀποστόλοις συγκαταλεγέντα τόν τε σὺν αὐτῷ τῇ ὁμοίᾳ ψήφῳ τιμηθέντα τῆς αὐτῆς τῶν ἑβδομήκοντα κλήσεως ἠξιῶσθαι κατέχει λόγος. Καὶ Θαδδαῖον δὲ ἕνα τῶν αὐτῶν εἶναί φασι, περὶ οὗ καὶ ἱστορίαν ἐλθοῦσαν εἰς ἡμᾶς αὐτίκα μάλα ἐκθήσομαι.

4 *Καὶ τῶν ἑβδομήκοντα δὲ πλείους τοῦ Σωτῆρος πεφηνέναι μαθητὰς εὕροις ἂν ἐπιτηρήσας, μάρτυρι χρώμενος τῷ Παύλῳ, μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἔγερσιν ὦφθαι αὐτὸν φήσαντι πρῶτον μὲν Κηφᾷ, ἔπειτα τοῖς δώδεκα, καὶ μετὰ τούτους ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ, ὧν τινας μὲν ἔφασκεν κεκοιμῆσθαι,*
5 *τοὺς πλείους δ' ἔτι τῷ βίῳ, καθ' ὃν καιρὸν αὐτῷ ταῦτα συνετάττετο, περιμένειν· ἔπειτα δ' ὦφθαι αὐτὸν Ἰακώβῳ φησίν· εἷς δὲ καὶ οὗτος τῶν φερομένων τοῦ Σωτῆρος ἀδελφῶν ἦν· εἶθ' ὡς παρὰ τούτους κατὰ μίμησιν τῶν δώδεκα πλείστων ὅσων ὑπαρξάντων ἀποστόλων, οἷος καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος ἦν, προστίθησι λέγων, «ἔπειτα ὤφθη τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν».*

Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῶνδε.

ιγ'. Ἱστορία τοῦ τῶν Ἐδεσσηνῶν δυνάστου

13 1 *Τῆς δὲ περὶ τὸν Θαδδαῖον ἱστορίας τοιοῦτος γέγονεν ὁ τρόπος. Ἡ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ θειότης, εἰς πάντας ἀνθρώπους τῆς παραδοξοποιοῦ δυνάμεως ἕνεκεν βοωμένη, μυρίους ὅσους καὶ τῶν ἐπ' ἀλλοδαπῆς πορρωτάτω ὄντων τῆς Ἰουδαίας νόσων καὶ παντοίων παθῶν ἐλπίδι*
2 *θεραπείας ἐπήγετο. Ταύτῃ τοι βασιλεὺς Ἄβγαρος, τῶν ὑπὲρ Εὐφράτην ἐθνῶν ἐπισημότατα δυναστεύων, πάθει τὸ σῶμα δει-*

---

77. Πράξ. 1, 23.

τελέγη εἰς τοὺς ἀποστόλους ἀντὶ τοῦ Ἰούδα, καὶ ὁ τιμη-
θεὶς μετ' αὐτοῦ μὲ ὁμοίαν ψῆφον[77], εἶχον ἀξιωθῆ τῆς ἰδίας
κλήσεως τῶν ἑβδομήκοντα. Λέγουν δὲ ὅτι εἷς ἐξ αὐτῶν εἶ-
ναι καὶ ὁ Θαδδαῖος, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἐκθέσω εὐθὺς ἀμέ-
σως ἱστορίαν περιελθοῦσαν εἰς ἡμᾶς.
4 Κατόπιν προσεκτικῆς παρατηρήσεως, θὰ εὕρισκες ὅτι
οἱ μαθηταὶ τοῦ Σωτῆρος φαίνονται περισσότεροι καὶ ἀπὸ
ἑβδομήκοντα, χρησιμοποιῶν μάρτυρα τὸν Παῦλον[78], ὁ
ὁποῖος λέγει ὅτι μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν αὐτὸς ὤφθη
πρῶτον μὲν ὑπὸ τοῦ Κηφᾶ, ἔπειτα ὑπὸ τῶν Δώδεκα καὶ μετ'
αὐτοὺς ὑπὸ ἄνω τῶν πεντακοσίων ἀδελφῶν διαμιᾶς, ἐκ τῶν
ὁποίων ἔλεγεν ὅτι μερικοὶ εἶχον κοιμηθῆ, οἱ περισσότεροι
5 ὅμως εὑρίσκοντο ἀκόμη εἰς τὴν ζωήν, ὅταν αὐτὸς ἔγραφε
ταῦτα. Ἔπειτα λέγει ὅτι ὤφθη ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου (ἦτο δὲ
οὗτος εἷς ἐκ τῶν φερομένων ὡς ἀδελφῶν τοῦ Κυρίου) ἔ-
πειτα, ἀφοῦ πέραν αὐτῶν ὑπῆρξαν πλεῖστοι ὅσοι ἀπόστο-
λοι κατὰ μίμησιν τῶν Δώδεκα, ὡς ἦτο καὶ ὁ Παῦλος, προσ-
θέτει λέγων· «ἔπειτα ὤφθη εἰς ὅλους τοὺς ἀποστόλους».
Ἀρκοῦν ὅμως ταῦτα περὶ αὐτῶν.

ιγ'. Διήγησις περὶ τοῦ δυνάστου τῆς Ἐδέσσης

13 1 Ἡ δὲ σχετικὴ μὲ τὸν Θαδδαῖον διήγησις ἔχει ὡς ἑξῆς.
Ἡ θεότης τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,
διαφημιζομένη εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους λόγῳ τῆς θαυμα-
τουργικῆς δυνάμεως, προσείλκυε μυρίους ἀνθρώπους καὶ
ἀπὸ τοὺς ζῶντας εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν πολὺ μακρὰν τῆς Ἰ-
ουδαίας, μὲ τὴν ἐλπίδα θεραπείας ἀπὸ νόσους καὶ παντοει-
2 δῆ πάθη. Οὕτω καὶ ὁ βασιλεὺς Ἄβγαρος, κυβερνῶν λαμπρῶς
τὰ ὑπὲρ τὸν Εὐφράτην ἔθνη, βασανιζόμενος δὲ εἰς τὸ σῶμα

78. Α' Κορ. 15, 5-7.

*νῷ καὶ οὐ θεραπευτῷ ὅσον ἐπ' ἀνθρωπείᾳ δυνάμει καταφθει-
ρόμενος, ὡς καὶ τοὔνομα τοῦ Ἰησοῦ πολὺ καὶ τὰς δυνάμεις συμ-
φώνως πρὸς ἁπάντων μαρτυρουμένας ἐπύθετο, ἱκέτης αὐτοῦ
πέμψας δι' ἐπιστοληφόρου γίνεται, τῆς νόσου τυχεῖν ἀπαλλα-
3 γῆς ἀξιῶν. Ὁ δὲ μὴ τότε καλοῦντι ὑπακούσας, ἐπιστολῆς γοῦν
αὐτὸν ἰδίας καταξιοῖ, ἕνα τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ἀποστέλλειν ἐπὶ
θεραπείᾳ τῆς νόσου ὁμοῦ τε αὐτοῦ σωτηρίᾳ καὶ τῶν προσηκόν-
4 των ἁπάντων ὑπισχνούμενος. Οὐκ εἰς μακρὸν δὲ ἄρα αὐτῷ ἐ-
πληροῦτο τὰ τῆς ἐπαγγελίας. Μετὰ γοῦν τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνά-
στασιν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον Θωμᾶς, τῶν ἀποστό-
λων εἷς τῶν δώδεκα, Θαδδαῖον, ἐν ἀριθμῷ καὶ αὐτὸν τῶν ἑβδο-
μήκοντα τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν κατειλεγμένον, κινήσει θειο-
τέρᾳ ἐπὶ τὰ Ἔδεσσα κήρυκα καὶ εὐαγγελιστὴν τῆς περὶ τοῦ
Χριστοῦ διδασκαλίας ἐκπέμπει, πάντα τε δι' αὐτοῦ τὰ τῆς τοῦ
Σωτῆρος ἡμῶν τέλος ἐλάμβανεν ἐπαγγελίας.*

5 *Ἔχεις καὶ τούτων ἀνάγραπτον τὴν μαρτυρίαν, ἐκ τῶν κατὰ Ἔδεσσαν τὸ τηνικάδε βασιλευομένην πόλιν γραμματοφυλακείων ληφθεῖσαν· ἐν γοῦν τοῖς αὐτόθι δημοσίοις χάρταις, τοῖς τὰ παλαιὰ καὶ τὰ ἀμφὶ τὸν Ἄβγαρον πραχθέντα περιέχουσι, καὶ ταῦτα εἰς ἔτι νῦν ἐξ ἐκείνου πεφυλαγμένα εὕρηται, οὐδὲν δὲ οἷον καὶ αὐτῶν ἐπακοῦσαι τῶν ἐπιστολῶν, ἀπὸ τῶν ἀρχείων ἡμῖν ἀναληφθεισῶν καὶ τόνδε αὐτοῖς ῥήμασιν ἐκ τῆς Σύρων φωνῆς μεταβληθεισῶν τὸν τρόπον.*

Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς γραφείσης ὑπὸ Ἀβγάρου τοπάρχου τῷ Ἰησοῦ καὶ πεμφθείσης αὐτῷ δι' Ἀνανίου ταχυδρόμου εἰς Ἱεροσόλυμα

6 *«Ἄβγαρος Οὐχάμα τοπάρχης Ἰησοῦ Σωτῆρι ἀγαθῷ ἀναφανέντι ἐν τόπῳ Ἱεροσολύμων χαίρειν.*

ἀπὸ δεινὸν καὶ ἀθεράπευτον ὅσον ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἄνθρω-
πον πάθος, ὅταν ἐπληροφορήθη τὸ μέγα ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ
καὶ τὰ θαύματα, τὰ ὁποῖα ἐμαρτυροῦντο ὁμοφώνως ἀπὸ ὅ-
λους, γίνεται ἱκέτης αὐτοῦ, παρακαλῶν μὲ ἐπιστολὴν στα-
3 λεῖσαν διὰ ταχυδρόμου, ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν νόσον. Ἐ-
κεῖνος δέ, μὴ ἀποδεχθεὶς τότε τὴν πρόσκλησιν, τὸν ἠξίω-
σεν ἐπιστολῆς του, μὲ τὴν ὁποίαν ὑπέσχετο νὰ στείλῃ ἕνα
ἀπὸ τοὺς μαθητάς του πρὸς θεραπείαν τῆς νόσου, καθὼς καὶ
4 πρὸς σωτηρίαν αὐτοῦ καὶ ὅλων τῶν ἰδικῶν του. Ἡ δὲ ὑπό-
σχεσις ἐξεπληρώθη ὑπ' αὐτοῦ μετ' ὀλίγον. Πράγματι μετὰ
τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἄνοδον εἰς τοὺς
οὐρανούς, ὁ Θωμᾶς, εἷς ἀπὸ τοὺς δώδεκα ἀποστόλους, κατὰ
θείαν παρακίνησιν στέλλει εἰς τὴν Ἔδεσσαν ὡς κήρυκα καὶ
εὐαγγελιστὴν τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας τὸν Θαδ-
δαῖον, συγκαταλεγόμενον καὶ αὐτὸν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν
ἑβδομήκοντα μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, δι' αὐτοῦ δὲ ἐξεπλη-
ρώνοντο ὅλοι οἱ ὅροι τῆς ὑποσχέσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν.
5 Ἔχεις γραπτὴν μαρτυρίαν περὶ τούτων, ληφθεῖσαν ἀπὸ
τὸ ἀρχειοφυλάκιον τῆς Ἐδέσσης, ἡ ὁποία τότε ἦτο βασιλι-
κὴ πρωτεύουσα. Μεταξὺ τῶν δημοσίων ἐγγράφων, τὰ ὁ-
ποῖα περιέχουν τὰ παλαιὰ καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἄβγαρον
συμβάντα, εὑρίσκονται φυλαγμένα ἕως τώρα ἀκόμη ἀπὸ
ἐκείνην τὴν ἐποχὴν καὶ ταῦτα. Τίποτε δὲ δὲν εἶναι ἰσάξιον μὲ
τὸ ν' ἀκούσωμεν αὐτὰς ταύτας τὰς ἐπιστολάς, αἱ ὁποῖαι
ἐλήφθησαν ὑφ' ἡμῶν ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα καὶ ὡς ἑξῆς μετεφρά-
σθησαν κατὰ λέξιν ἀπὸ τὴν συριακὴν γλῶσσαν.

Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς γραφείσης ὑπὸ τοῦ τοπάρχου Ἀβγάρου πρὸς τὸν Ἰησοῦν καὶ ἀποσταλείσης πρὸς αὐτὸν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα διὰ τοῦ ταχυδρόμου Ἀνανίου

6 «Ὁ Ἄβγαρος τοῦ Οὐχάμα, τοπάρχης, πρὸς τὸν Ἰη-

»Ἤκουσταί μοι τὰ περὶ σοῦ καὶ τῶν σῶν ἰαμάτων, ὡς ἄνευ φαρμάκων καὶ βοτανῶν ὑπὸ σοῦ γινομένων. Ὡς γὰρ λόγος, τυφλοὺς ἀναβλέπειν ποιεῖς, χωλοὺς περιπατεῖν, καὶ λεπροὺς καθαρίζεις, καὶ ἀκάθαρτα πνεύματα καὶ δαίμονας ἐκβάλλεις, καὶ τοὺς ἐν μακρονοσίᾳ βασανιζομένους θεραπεύεις, καὶ νε-
7 *κροὺς ἐγείρεις. Καὶ ταῦτα πάντα ἀκούσας περὶ σοῦ, κατὰ νοῦν ἐθέμην τὸ ἕτερον τῶν δύο, ἢ ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς καὶ καταβὰς ἀπὸ*
8 *τοῦ οὐρανοῦ ποιεῖς ταῦτα, ἢ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ ποιῶν ταῦτα. Διὰ τοῦτο τοίνυν γράψας ἐδεήθην σου σκυλῆναι πρός με καὶ τὸ πάθος, ὃ ἔχω, θεραπεῦσαι. Καὶ γὰρ ἤκουσα ὅτι καὶ Ἰουδαῖοι καταγογγύζουσί σου καὶ βούλονται κακῶσαί σε. Πόλις δὲ μικροτάτη μοί ἐστι καὶ σεμνή, ἥτις ἐξαρκεῖ ἀμφοτέροις».*

9 *Καὶ ταῦτα μὲν οὗτος ἔγραψε, τῆς θείας αὐτὸν τέως αὐγασάσης ἐλλάμψεως. Ἄξιον δὲ καὶ τῆς πρὸς τοῦ Ἰησοῦ αὐτῷ διὰ τοῦ αὐτοῦ γραμματοκομιστοῦ ἀποσταλείσης ἐπακοῦσαι ὀλιγοστίχου μὲν πολυδυνάμου δὲ ἐπιστολῆς τοῦτον ἐχούσης καὶ αὐτῆς τὸν τρόπον.*

Τὰ ἀντιγραφέντα ὑπὸ Ἰησοῦ διὰ Ἀνανίου ταχυδρόμου τοπάρχῃ Ἀβγάρῳ

10 *«Μακάριος εἶ πιστεύσας ἐν ἐμοί, μὴ ἑωρακώς με. Γέγραπται γὰρ περὶ ἐμοῦ τοὺς ἑωρακότας με μὴ πιστεύσειν ἐν ἐμοί, καὶ ἵνα οἱ μὴ ἑωρακότες με αὐτοὶ πιστεύσωσι καὶ ζήσονται.*

---

79. Ματθ. 11, 5. Λουκᾶ 7, 22.
80. Βλ. Ἰω. 20, 29.

σοῦν, τὸν ἀγαθὸν Σωτῆρα, ὁ ὁποῖος παρουσιάσθη εἰς τὸν τόπον τῶν Ἱεροσολύμων, χαῖρε.
»Ἤκουσα τὰ σχετικὰ μὲ σὲ καὶ μὲ τὰς θεραπείας σου, πῶς πραγματοποιοῦνται χωρὶς φάρμακα καὶ βότανα. Ὅπως λέγουν, κάμνεις τυφλοὺς ν' ἀναβλέπουν, χωλοὺς νὰ περιπατοῦν, καθαρίζεις λεπρούς, ἐκβάλλεις ἀκάθαρτα πνεύ-
7 ματα καὶ δαίμονας, θεραπεύεις τοὺς βασανιζομένους ἀπὸ ἀνίατα νοσήματα, ἐγείρεις νεκρούς[79]. Ἀκούσας δὲ ὅλα αὐτὰ περὶ σοῦ, ἐσκέφθην ὅτι ἓν ἐκ τῶν δύο συμβαίνει, ἢ εἶσαι σὺ ὁ ἴδιος Θεὸς καὶ καταβὰς ἀπὸ τὸν οὐρανὸν πράττεις ταῦτα, ἢ εἶσαι
8 υἱὸς τοῦ Θεοῦ πράττων ταῦτα. Διὰ τοῦτο λοιπὸν σοῦ ἔγραψα, διὰ νὰ παρακαλέσω νὰ κοπιάσῃς πρὸς ἐμὲ καὶ νὰ θεραπεύσῃς τὸ πάθος τὸ ὁποῖον ἔχω. Διότι ἄλλωστε ἤκουσα ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι γογγύζουν ἐναντίον σου καὶ θέλουν νὰ σὲ κακοποιήσουν. Διαθέτω πόλιν πολὺ μικράν, ἀλλὰ σεμνήν, ἡ ὁποία ἀρκεῖ εἰς ἀμφοτέρους».

9 Καὶ ταῦτα μὲν ἔγραψεν οὗτος, καθὼς ἐφωτίσθη ὀλίγον ἀπὸ τὴν θείαν ἔλλαμψιν. Εἶναι δὲ ἄξιον ν' ἀκούσωμεν καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ σταλεῖσαν πρὸς αὐτόν, διὰ τοῦ ἰδίου ταχυδρόμου, ὀλιγόστιχον μὲν πολυδύναμον δὲ ἐπιστολήν, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἑξῆς.

Ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸν τοπάρχην Ἄβγαρον διὰ τοῦ ταχυδρόμου Ἀνανίου

10 «Μακάριος εἶσαι, διότι ἐπίστευσες εἰς ἐμέ, χωρὶς νὰ μὲ ἔχῃς ἴδει[80]. Διότι ἔχει γραφῇ περὶ ἐμοῦ, ὅτι 'ὅσοι μὲ ἔχουν ἴδει δὲν θὰ πιστεύσουν εἰς ἐμὲ' καὶ 'ὥστε οἱ μὴ ἰδόντες με, αὐτοὶ νὰ πιστεύσουν, καὶ θὰ ζήσουν'[81]. Ὡς πρὸς ὅ,τι μοῦ

---

81. Δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὴν Γραφὴν ὑπ' αὐτὴν τὴν μορφήν. Βλ. Ἠσ. 6, 9 ἑ. Ματθ. 13, 14 ἑ. Ἰω. 12, 39 ἑ.

Περὶ δὲ οὗ ἔγραψάς μοι ἐλθεῖν πρὸς σέ, δέον ἐστὶ πάντα δι' ἃ ἀπεστάλην ἐνταῦθα, πληρῶσαι καὶ μετὰ τὸ πληρῶσαι οὕτως ἀναληφθῆναι πρὸς τὸν ἀποστείλαντά με. Καὶ ἐπειδὰν ἀναληφθῶ, ἀποστελῶ σοί τινα τῶν μαθητῶν μου, ἵνα ἰάσηταί σου τὸ πάθος καὶ ζωήν σοι καὶ τοῖς σὺν σοὶ παράσχηται».

11 *Ταύταις δὲ ταῖς ἐπιστολαῖς ἔτι καὶ ταῦτα συνῆπτο τῇ Σύρων φωνῇ.*

«Μετὰ δὲ τὸ ἀναληφθῆναι τὸν Ἰησοῦν ἀπέστειλεν αὐτῷ Ἰούδας, ὁ καὶ Θωμᾶς, Θαδδαῖον ἀπόστολον, ἕνα τῶν ἑβδομήκοντα· ὃς ἐλθὼν κατέμενεν πρὸς Τωβίαν τὸν τοῦ Τωβία. Ὡς δὲ ἠκούσθη περὶ αὐτοῦ, ἐμηνύθη τῷ Ἀβγάρῳ ὅτι ἐλήλυθεν ἀπό-
12 *στολος ἐνταῦθα τοῦ Ἰησοῦ, καθὰ ἀπέστειλέ σοι. Ἤρξατο οὖν ὁ Θαδδαῖος ἐν δυνάμει Θεοῦ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ μαλακίαν, ὥστε πάντας θαυμάζειν· ὡς δὲ ἤκουσεν ὁ Ἄβγαρος τὰ μεγαλεῖα καὶ τὰ θαυμάσια ἃ ἐποίει, καὶ ὡς ἐθεράπευεν, ἐν ὑπονοίᾳ γέγονεν ὡς ὅτι αὐτός ἐστιν περὶ οὗ ὁ Ἰησοῦς ἀπέστειλεν, λέγων 'ἐπειδὰν ἀναληφθῶ, ἀποστελῶ σοί τινα τῶν μαθητῶν μου,*
13 *ὃς τὸ πάθος σου ἰάσεται'. Μετακαλεσάμενος οὖν τὸν Τωβίαν, παρ' ᾧ κατέμενεν, εἶπεν, 'ἤκουσα ὅτι ἀνήρ τις δυνάστης ἐλθὼν κατέμεινεν ἐν τῇ σῇ οἰκίᾳ· ἀνάγαγε αὐτὸν πρός με'. Ἐλθὼν δὲ ὁ Τωβίας παρὰ Θαδδαίῳ, εἶπεν αὐτῷ, 'ὁ τοπάρχης Ἄβγαρος μετακαλεσάμενός με εἶπεν ἀναγαγεῖν σε παρ' αὐτῷ, ἵνα θεραπεύσῃς αὐτὸν' καὶ ὁ Θαδδαῖος, 'ἀναβαίνω', ἔφη, 'ἐπειδήπερ δυνάμει παρ' αὐτῷ ἀπέσταλμαι'.*

14 *Ὀρθρίσας οὖν ὁ Τωβίας τῇ ἑξῆς καὶ παραλαβὼν τὸν Θαδδαῖον ἦλθεν πρὸς τὸν Ἄβγαρον. Ὡς δὲ ἀνέβη, παρόντων καὶ ἑστώτων τῶν μεγιστάνων αὐτοῦ, παραχρῆμα ἐν τῷ εἰσιέναι αὐτὸν ὅραμα ἐφάνη τῷ Ἀβγάρῳ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἀποστόλου*

---

82. Τὸ κείμενον τοῦ συνημμένου τούτου παρουσιάζει ἀρκετὴν ἀνωμαλίαν. Πιθανῶς ἡ περίοδος «Ὡς δὲ ἠκούσθη ... ἀπέστειλέν σοι» εἶναι παρέμβλητον. Γενικῶς τὰ χειρόγραφα ERBΔ διατηροῦν κείμενον ὀλίγον ἐκτενέστερον τοῦ παρατιθεμένου ἐδῶ.

ἔγραψες, νὰ ἔλθω δηλαδὴ πλησίον σου, πρέπει νὰ ὁλοκληρώσω ὅλα ἐκεῖνα διὰ τὰ ὁποῖα ἀπεστάλην ἐδῶ, καὶ μετὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν νὰ ἀναληφθῶ πρὸς τὸν ἀποστείλαντά με. Καὶ ἀφοῦ ἀναληφθῶ, θὰ σοῦ ἀποστείλω κάποιον ἀπὸ τοὺς μαθητάς μου, διὰ νὰ σοῦ θεραπεύσῃ τὸ πάθος καὶ νὰ παράσχῃ ζωὴν εἰς σὲ καὶ τοὺς ἰδικούς σου».

11 Εἰς αὐτὰς δὲ τὰς ἐπιστολὰς ἦσαν συνημμένα καὶ τὰ ἑξῆς εἰς τὴν συριακὴν γλῶσσαν [82].

«Μετὰ δὲ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Ἰησοῦ ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸν ὁ Ἰούδας, ὁ καλούμενος ἐπίσης Θωμᾶς, τὸν ἀπόστολον Θαδδαῖον, ἕνα ἐκ τῶν Ἑβδομήκοντα. Οὗτος ἐλθὼν ἐδῶ, διέμενεν εἰς τὸν Τωβίαν υἱὸν Τωβία. Ὅταν δὲ ἠκούσθη περὶ αὐτοῦ διεμηνύθη εἰς τὸν Ἄβγαρον ὅτι ἦλθεν ἐδῶ ἀπόστολος
12 τοῦ Ἰησοῦ, συμφώνως μὲ τὴν ἐπιστολήν του πρὸς σέ. Ἤρχισε λοιπὸν ὁ Θαδδαῖος νὰ θεραπεύῃ πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν πολλῇ δυνάμει, ὥστε νὰ θαυμάζουν ὅλοι. Καθὼς δὲ ἤκουσεν ὁ Ἄβγαρος τὰ μεγαλεῖα καὶ τὰ θαυμάσια τὰ ὁποῖα ἔπραττε καὶ πῶς ἐθεράπευεν, ὑπωπτεύθη ὅτι αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος περὶ τοῦ ὁποίου ἔγραψεν ὁ Ἰησοῦς λέγων, 'ὅταν ἀναληφθῶ, θὰ σοῦ ἀποστείλω κάποιον ἀπὸ τοὺς μα-
13 θητάς μου, ὁ ὁποῖος θὰ θεραπεύσῃ τὸ πάθος σου'. Καλέσας λοιπὸν τὸν Τωβίαν, πλησίον τοῦ ὁποίου διέμενεν, εἶπεν, 'ἤκουσα ὅτι εἷς δυνατὸς ἀνὴρ ἐλθὼν διαμένει εἰς τὴν οἰκίαν σου· φέρε τον ἐδῶ ἐπάνω'. Ἐλθὼν δὲ ὁ Τωβίας εἰς τὸν Θαδδαῖον, εἶπεν εἰς αὐτόν, 'ὁ τοπάρχης Ἄβγαρος μὲ ἐκάλεσε καὶ μοῦ εἶπε νὰ σὲ ὁδηγήσω πλησίον του, διὰ νὰ τὸν θεραπεύσῃς'. Καὶ ὁ Θαδδαῖος εἶπεν· 'ἀναβαίνω, διότι πρὸς αὐτὸν ἔχω ἀποσταλῆ θαυματουργικῶς'.

14 »Ἐγερθεὶς λοιπὸν ὁ Τωβίας τὴν ἑπομένην ἡμέραν πρωὶ καὶ παραλαβὼν τὸν Θαδδαῖον, ἦλθε πρὸς τὸν Ἄβγαρον. Καθὼς δὲ ἀνέβη, ἐνῷ οἱ μεγιστᾶνες αὐτοῦ ἦσαν παρόντες καὶ ἵσταντο ὄρθιοι, ἀμέσως κατὰ τὴν εἴσοδόν του ἐφάνη ὅραμα πρὸς τὸν Ἄβγαρον εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἀποστόλου

*Θαδδαίου· ὅπερ ἰδὼν Ἄβγαρος προσεκύνησεν τῷ Θαδδαίῳ,
θαῦμά τε ἔσχεν πάντας τοὺς περιεστῶτας· αὐτοὶ γὰρ οὐχ ἑωρά-*
15 *κασι τὸ ὅραμα, ὃ μόνῳ τῷ Ἀβγάρῳ ἐφάνη· ὃς καὶ τὸν Θαδδαῖον
ἤρετο εἰ 'ἐπ' ἀληθείας μαθητὴς εἶ Ἰησοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ,
ὃς εἰρήκει πρός με ἀποστελῶ σοί τινα τῶν μαθητῶν μου, ὅστις
ἰάσεταί σε καὶ ζωήν σοι παρέξει'. Καὶ ὁ Θαδδαῖος ἔφη, 'ἐπεὶ
μεγάλως πεπίστευκας εἰς τὸν ἀποστείλαντά με, διὰ τοῦτο ἀπε-
στάλην πρὸς σέ. Καὶ πάλιν, ἐὰν πιστεύσῃς ἐν αὐτῷ, ὡς ἂν πι-*
16 *στεύσῃς ἔσται σοι τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου'. Καὶ ὁ
Ἄβγαρος πρὸς αὐτόν, 'οὕτως ἐπίστευσα', φησίν, 'ἐν αὐτῷ ὡς καὶ
τοὺς Ἰουδαίους τοὺς σταυρώσαντας αὐτὸν βουληθῆναι δύνα-
μιν παραλαβὼν κατακόψαι, εἰ μὴ διὰ τὴν βασιλείαν τὴν Ῥω-
μαίων ἀνεκόπην τούτου'. Καὶ ὁ Θαδδαῖος εἶπεν, 'ὁ Κύριος ἡμῶν
τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ πεπλήρωκεν καὶ πληρώσας ἀνε-*
17 *λήφθη πρὸς τὸν Πατέρα'. Λέγει αὐτῷ Ἄβγαρος, 'κἀγὼ πεπί-
στευκα εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὸν Πατέρα αὐτοῦ'. Καὶ ὁ Θαδδαῖος,
'διὰ τοῦτο', φησί, 'τίθημι τὴν χεῖρά μου ἐπὶ σὲ ἐν ὀνόματι αὐ-
τοῦ'. Καὶ τοῦτο πράξαντος, παραχρῆμα ἐθεραπεύθη τῆς νό-*
18 *σου καὶ τοῦ πάθους οὗ εἶχεν. Ἐθαύμασέν τε ὁ Ἄβγαρος ὅτι
καθὼς ἤκουσται αὐτῷ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, οὕτω τοῖς ἔργοις πα-
ρέλαβε διὰ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Θαδδαίου, ὃς αὐτὸν ἄνευ φαρ-
μακείας καὶ βοτανῶν ἐθεράπευσεν, καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ Ἄ-
βδον τὸν τοῦ Ἄβδου, ποδάγραν ἔχοντα, ὃς καὶ αὐτὸς προσελθὼν
ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἔπεσεν, εὐχάς τε διὰ χειρὸς λαβὼν ἐθε-
ραπεύθη, πολλούς τε ἄλλους συμπολίτας αὐτῶν ὁ αὐτὸς ἰάσα-
το, θαυμαστὰ καὶ μεγάλα ποιῶν καὶ κηρύσσων τὸν λόγον τοῦ
Θεοῦ.*

19 *Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Ἄβγαρος, 'σὺ Θαδδαῖε', ἔφη, 'σὺν δυνά-*

Θαδδαίου. Ἰδὼν τοῦτο ὁ Ἄβγαρος προσεκύνησε τὸν Θαδ-
δαῖον, ὅλους δὲ τοὺς περιστοιχίζοντας κατέλαβε θαυμασμός,
διότι αὐτοὶ δὲν εἶχον ἴδει τὸ ὅραμα τὸ ὁποῖον ἐφάνη μόνον
15 εἰς τὸν Ἄβγαρον. Οὗτος ἠρώτησε τὸν Θαδδαῖον, ἐὰν 'πρά-
γματι εἶσαι μαθητὴς τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁ-
ποῖος εἶχεν εἴπει πρὸς ἐμέ, θὰ σοῦ ἀποστείλω ἕνα ἀπὸ τοὺς
μαθητάς μου, ὁ ὁποῖος θὰ σὲ θεραπεύσῃ καὶ θὰ σοῦ παράσχῃ
ζωήν'. Καὶ ὁ Θαδδαῖος εἶπεν· 'ἐπειδὴ εἰλικρινῶς ἐπίστευσες
εἰς τὸν ἀποστείλαντά με, διὰ τοῦτο ἀπεστάλην πρὸς σέ.
Καὶ πάλιν, ἐὰν πιστεύσῃς εἰς αὐτόν, ὅπως θὰ πιστεύσῃς
16 οὕτω θὰ γίνουν τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου'. Καὶ ὁ Ἄβγα-
ρος λέγει πρὸς αὐτόν· 'τόσον ἐπίστευσα εἰς αὐτόν, ὥστε ἠ-
θέλησα νὰ λάβω στρατιωτικὴν δύναμιν, διὰ νὰ κατακόψω
τοὺς Ἰουδαίους, οἱ ὁποῖοι τὸν ἐσταύρωσαν, ἐὰν δὲν ἠμποδι-
ζόμην εἰς τὸ ἐγχείρημα τοῦτο ἀπὸ τὸ κράτος τῶν Ρωμαίων'.
Καὶ ὁ Θαδδαῖος εἶπεν· 'ὁ Κύριος ἡμῶν ἔχει ἐκπληρώσει τὸ
θέλημα τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ καὶ ἐκπληρώσας αὐτὸ ἀνελήφθη
17 πρὸς τὸν Πατέρα'. Λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Ἄβγαρος· 'καὶ ἐγὼ
ἐπίστευσα εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὸν Πατέρα αὐτοῦ'. Καὶ ὁ Θαδ-
δαῖος λέγει· 'διὰ τοῦτο θέτω τὴν χεῖρά μου ἐπάνω εἰς σὲ ἐν
ὀνόματι αὐτοῦ'. Καὶ ὅταν ἔπραξε τοῦτο, ἀμέσως ἐθεραπεύθη
18 ἀπὸ τὴν νόσον καὶ τὸ πάθος τὸ ὁποῖον εἶχεν. Ἐθαύμασε
δὲ ὁ Ἄβγαρος ὅτι, καθὼς εἶχεν ἀκούσει περὶ τοῦ Ἰησοῦ,
οὕτω ἐμπράκτως ἔλαβε πεῖραν διὰ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Θαδ-
δαίου, ὁ ὁποῖος ἐθαράπευσεν αὐτὸν χωρὶς φάρμακα καὶ βό-
τανα. Ὄχι μόνον δὲ αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἄβδον τὸν υἱὸν
τοῦ Ἄβδου, ἔχοντα ποδάγραν, ὁ ὁποῖος ἐπίσης προσελ-
θὼν ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας του, λαβὼν δὲ εὐχὰς διὰ τῆς χει-
ρός του, ἐθεραπεύθη, καὶ πολλοὺς ἄλλους συμπολίτας αὐ-
τῶν ἰάτρευσεν ὁ ἴδιος, ἐνεργῶν μεγάλα θαύματα καὶ κη-
ρύσσων τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.
19 »Μετὰ ταῦτα δὲ εἶπεν ὁ Ἄβγαρος· 'σύ, Θαδδαῖε, πράτ-
τεις ταῦτα μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ καὶ ἡμεῖς τὰ ἐθαυμάσα-

μει τοῦ Θεοῦ ταῦτα ποιεῖς καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐθαυμάσαμεν· ἀλλ'
ἐπὶ τούτοις δέομαί σου, διήγησαί μοι περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ 'Ι-
ησοῦ πῶς ἐγένετο, καὶ περὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ ἐν ποίᾳ
20 *δυνάμει ταῦτα ἐποίει ἅτινα ἤκουσταί μοι'. Καὶ ὁ Θαδδαῖος, 'νῦν*
μὲν σιωπήσομαι', ἔφη, 'ἐπεὶ δὲ κηρῦξαι τὸν λόγον ἀπεστάλην,
αὔριον ἐκκλησίασόν μοι τοὺς πολίτας σου πάντας, καὶ ἐπ' αὐ-
τῶν κηρύξω καὶ σπερῶ ἐν αὐτοῖς τὸν λόγον τῆς ζωῆς, περί τε
τῆς ἐλεύσεως τοῦ 'Ιησοῦ καθὼς ἐγένετο, καὶ περὶ τῆς ἀποστο-
λῆς αὐτοῦ, καὶ ἕνεκα τίνος ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Πατρός, καὶ περὶ
τῆς δυνάμεως καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ μυστηρίων ὧν ἐλάλησεν
ἐν κόσμῳ, καὶ ποίᾳ δυνάμει ταῦτα ἐποίει, καὶ περὶ τῆς καινῆς
αὐτοῦ κηρύξεως, καὶ περὶ τῆς μικρότητος καὶ περὶ τῆς ταπει-
νώσεως, καὶ πῶς ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν καὶ ἀπέθετο καὶ ἐσμίκρυ-
νεν αὐτοῦ τὴν θεότητα, καὶ ἐσταυρώθη, καὶ κατέβη εἰς τὸν Ἅ-
δην καὶ διέσχισε φραγμὸν τὸν ἐξ αἰῶνος μὴ σχισθέντα, καὶ ἀ-
νήγειρε νεκροὺς καὶ κατέβη μόνος, ἀνέβη δὲ μετὰ πολλοῦ ὄ-
21 *χλου πρὸς τὸν Πατέρα αὐτοῦ'. 'Εκέλευσεν οὖν ὁ Ἄβγαρος τῇ*
ἕωθεν συνάξαι τοὺς πολίτας αὐτοῦ καὶ ἀκοῦσαι τὴν κήρυξιν
Θαδδαίου, καὶ μετὰ ταῦτα προσέταξε δοθῆναι αὐτῷ χρυσὸν
καὶ ἄσημον. 'Ο δὲ οὐκ ἐδέξατο, εἰπών, 'εἰ τὰ ἡμέτερα καταλε-
22 *λοίπαμεν, πῶς τὰ ἀλλότρια ληψόμεθα;' 'Επράχθη ταῦτα τεσ-*
σαρακοστῷ καὶ τριακοσιοστῷ ἔτει».

Ἃ καὶ οὐκ εἰς ἄχρηστον πρὸς λέξιν ἐκ τῆς Σύρων μετα-
βληθέντα φωνῆς ἐνταῦθά μοι κατὰ καιρὸν κείσθω.

---

83. Κατὰ τὸ σελευκίδειον χρονολογικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἐκκινεῖ ἀπὸ τὸ 312 π.Χ. (μάχη τῆς Γάζης). Τὸ ἔτος 340 τοῦ συστήματος τούτου

μεν· σχετικῶς ὅμως, σὲ παρακαλῶ, διηγήσου μου περὶ τῆς
ἐλεύσεως τοῦ Ἰησοῦ, πῶς ἔγινε, καὶ περὶ τῆς δυνάμεως αὐ-
τοῦ καὶ μὲ ποίαν δύναμιν ἔπραττεν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἤκου-
20 σα'. Καὶ ὁ Θαδδαῖος εἶπε· 'τώρα μὲν θὰ σιωπήσω· ἐπειδὴ
ὅμως ἀπεστάλην διὰ νὰ κηρύξω τὸν λόγον, αὔριον συνά-
θροισέ μου ὅλους τοὺς πολίτας σου, καὶ θὰ κηρύξω πρὸς αὐ-
τοὺς καὶ θὰ σπείρω εἰς τὸ μέσον αὐτῶν τὸν λόγον τῆς ζωῆς,
περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἰησοῦ, πῶς ἔγινε, περὶ τῆς ἀποστο-
λῆς αὐτοῦ, διὰ ποῖον σκοπὸν ἀπεστάλη ἀπὸ τὸν Πατέρα,
περὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ, περὶ τῶν μυστη-
ρίων τὰ ὁποῖα ἐλάλησεν εἰς τὸν κόσμον, μὲ ποίαν δύναμιν
ἔπραττε ταῦτα, περὶ τῆς νεότητος τοῦ μηνύματος αὐτοῦ,
περὶ τῆς μικρότητος καὶ τῆς ταπεινότητος, πῶς ἐταπείνω-
σεν ἑαυτόν, ἀπέθεσε καὶ ἐμίκρυνε τὴν θεότητα αὐτοῦ, ἐ-
σταυρώθη, κατέβη εἰς τὸν ᾍδην, διέσχισε τὸν φραγμὸν ὁ
ὁποῖος δὲν εἶχε σχισθῇ καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας, ἀνέστησε
νεκρούς, κατέβη μόνος ἀλλ' ἀνέβη μαζὶ μὲ πολὺν λαὸν πρὸς
21 τὸν Πατέρα αὐτοῦ'. Παρήγγειλε λοιπὸν ὁ Ἄβγαρος νὰ
συνάξουν τοὺς πολίτας αὐτοῦ τὸ πρωὶ καὶ νὰ ἀκούσουν τὴν
διδασκαλίαν τοῦ Θαδδαίου καὶ ἔπειτα διέταξε νὰ δοθῇ εἰς
αὐτὸν χρυσὸς καὶ ἄργυρος. Ἐκεῖνος ὅμως δὲν ἐδέχθη εἰπών,
'ἐὰν τὰ ἴδικά μας ἔχωμεν ἐγκαταλείψει, πῶς θὰ λάβωμεν
22 τὰ ξένα;' Ἐπράχθησαν δὲ ταῦτα κατὰ τὸ τριακοστὸν τεσ-
σαρακοστὸν ἔτος»[83].

Τὰ κείμενα ταῦτα, μεταφρασθέντα ἐκ τῆς συριακῆς γλώσσης δὲν εἶναι ἄχρηστα καὶ εὑρίσκονται ἐδῶ εἰς τὴν κατάλληλον θέσιν.

ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἔτος 28 μ.Χ. Κατὰ τὸν ἐδῶ ὑπολογισμὸν ἐπομένως ὁ Χριστὸς ἐσταυρώθη τὸ 28 καὶ ἄρα ἐγεννήθη τὸ 5 π.Χ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Β'

1 Ὅσα μὲν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἐχρῆν ὡς ἐν προ-
οιμίῳ διαστείλασθαι τῆς τε θεολογίας πέρι τοῦ σωτηρίου λό-
γου καὶ τῆς ἀρχαιολογίας τῶν τῆς ἡμετέρας διδασκαλίας δο-
γμάτων ἀρχαιότητός τε τῆς κατὰ Χριστιανοὺς εὐαγγελικῆς πο-
λιτείας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὅσα περὶ τῆς γενομένης ἔναγχος ἐπι-
φανείας αὐτοῦ, τά τε πρὸ τοῦ πάθους καὶ τὰ περὶ τῆς τῶν ἀπο-
στόλων ἐκλογῆς, ἐν τῷ πρὸ τούτου, συντέμοντες τὰς ἀποδεί-
2 ξεις διειλήφαμεν· φέρε δ', ἐπὶ τοῦ παρόντος ἤδη καὶ τὰ μετὰ
τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ διασκεψώμεθα, τὰ μὲν ἐκ τῶν θείων παρα-
σημαινόμενοι γραμμάτων, τὰ δ' ἔξωθεν προσιστοροῦντες ἐξ
ὧν κατὰ καιρὸν μνημονεύσομεν ὑπομνημάτων.

α'. Περὶ τῆς μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Χριστοῦ διαγωγῆς τῶν Ἀποστόλων

1 1 Πρῶτος τοιγαροῦν εἰς τὴν ἀποστολὴν ἀντὶ τοῦ προδότου Ἰούδα κληροῦται Ματθίας, εἷς καὶ αὐτός, ὡς δεδήλωται, τῶν τοῦ Κυρίου γενόμενος μαθητῶν. Καθίστανται δὲ δι' εὐχῆς καὶ χειρῶν ἐπιθέσεως τῶν ἀποστόλων εἰς διακονίαν ὑπηρεσίας ἕνεκα τοῦ κοινοῦ ἄνδρες δεδοκιμασμένοι, τὸν ἀριθμὸν ἑπτά, οἱ ἀμφὶ τὸν Στέφανον· ὃς καὶ πρῶτος μετὰ τὸν Κύριον ἅμα τῇ χειροτονίᾳ, ὥσπερ εἰς αὐτὸ τοῦτο προαχθείς, λίθοις εἰς θάνατον πρὸς τῶν κυριοκτόνων βάλλεται, καὶ ταύτῃ πρῶτος τὸν αὐτῷ

---

*Ἕπεται τοῦ πίνακος τῶν κεφαλαίων ἡ σημείωσις, «Τὸ βιβλίον τοῦτο συνετάχθη βάσει τῶν Κλήμεντος, Τερτυλλιανοῦ, Ἰωσήπου, Φίλωνος».

ΒΙΒΛΙΟΝ Β'

1 Ὅσα ἔπρεπε ν' ἀναπτυχθοῦν ὡς πρόλογος τῆς Ἐκ-
κλησιαστικῆς ἱστορίας, περὶ τῆς θεότητος τοῦ σωτηρίου Λό-
γου, τῆς παλαιότητος τῶν δογμάτων τῆς διδασκαλίας ἡ-
μῶν, τῆς ἀρχαιότητος τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τῶν Χρι-
στιανῶν, ἀλλ' ἐπίσης ὅσα εἶναι σχετικὰ μὲ τὴν προσφάτως
πραγματοποιηθεῖσαν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, τὰ πρὸ τοῦ πάθους
καὶ τὰ περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀποστόλων, περιελάβομεν
εἰς τὸ προηγούμενον βιβλίον, συντομεύσαντες τὰς ἀποδεί-
2 ξεις. Ἂς ἐξετάσωμεν τώρα εἰς τὸ παρὸν βιβλίον τὰ μετὰ τὴν
ἀνάληψιν αὐτοῦ, ἄλλα μὲν γεγονότα ἐκθέτοντες βάσει τῶν
θείων Γραφῶν, ἄλλα δὲ ἱστοροῦντες βάσει τῶν συγγραμ-
μάτων τὰ ὁποῖα θὰ μνημονεύωμεν κατὰ καιρούς [1].

α'. Περὶ τῆς διαγωγῆς τῶν Ἀποστόλων μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Χριστοῦ

1 1 Κατ' ἀρχὰς λοιπὸν κληρώνεται διὰ τὴν ἀποστολὴν ἀντὶ τοῦ προδότου Ἰούδα ὁ Ματθίας, εἷς ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου, ὅπως ἐδηλώθη ἀνωτέρω. Ἔπειτα διορίζονται διὰ τὴν διακονίαν τῆς κοινωνικῆς ὑπηρεσίας δι' εὐχῆς καὶ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων ἄνδρες δοκιμασμένοι, ἑπτὰ τὸν ἀριθμόν, οἱ γύρω ἀπὸ τὸν Στέφανον [2]. Πρῶτος αὐτὸς μετὰ τὸν Κύριον φονεύεται διὰ λιθοβολισμοῦ ἀπὸ τοὺς κυριοκτόνους, εὐθὺς μετὰ τὴν χειροτονίαν, ὡσὰν νὰ προήχθη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀκριβῶς, καὶ οὕτως ἐκέρδισε

1. Βλ. εἰσαγωγὴν σχετικῶς.
2. Πράξ. 6, 1-6.

φερώνυμον τῶν ἀξιονίκων τοῦ Χριστοῦ μαρτύρων ἀποφέρεται στέφανον. Τότε δῆτα καὶ Ἰάκωβον, τὸν τοῦ Κυρίου λεγόμενον
2 ἀδελφὸν (ὅτι δὴ καὶ οὗτος τοῦ Ἰωσὴφ ὠνόμαστο παῖς, τοῦ δὲ Χριστοῦ πατὴρ ὁ Ἰωσήφ, ᾧ μνηστευθεῖσα ἡ παρθένος, πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτούς, εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ πνεύματος ἁγίου, ὡς ἡ ἱερὰ τῶν εὐαγγελίων διδάσκει γραφή)· τοῦτον δὴ οὖν αὐτὸν Ἰάκωβον, ὃν καὶ δίκαιον ἐπίκλην οἱ πάλαι δι' ἀρετῆς ἐκάλουν προτερήματα, πρῶτον ἱστοροῦσιν τῆς ἐν Ἱεροσο-
3 λύμοις ἐκκλησίας τὸν τῆς ἐπισκοπῆς ἐγχειρισθῆναι θρόνον· Κλήμης ἐν ἕκτῳ τῶν Ὑποτυπώσεων γράφων ὧδε παρίστησιν· «Πέτρον γάρ», φησίν, «καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος, ὡς ἂν καὶ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος προτετιμημένους, μὴ ἐπιδικάζεσθαι δόξης, ἀλλὰ Ἰάκωβον τὸν δίκαιον ἐπίσκοπον τῶν Ἱεροσολύμων ἑλέσθαι».

4 Ὁ δ' αὐτὸς ἐν ἑβδόμῳ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἔτι καὶ ταῦτα περὶ αὐτοῦ φησιν· «Ἰακώβῳ τῷ δικαίῳ καὶ Ἰωάννῃ καὶ Πέτρῳ μετὰ τὴν ἀνάστασιν παρέδωκε τὴν γνῶσιν ὁ Κύριος, οὗτοι τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις παρέδωκαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἀπόστο-
5 λοι τοῖς ἑβδομήκοντα· ὧν εἷς ἦν καὶ Βαρνάβας. Δύο δὲ γεγόνασιν Ἰάκωβοι, εἷς ὁ δίκαιος, ὁ κατὰ τοῦ πτερυγίου βληθεὶς καὶ ὑπὸ γναφέως ξύλῳ πληγεὶς εἰς θάνατον, ἕτερος δὲ ὁ καρατομηθείς». Αὐτοῦ δὴ τοῦ δικαίου καὶ ὁ Παῦλος μνημονεύει γράφων «ἕτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον, εἰ μὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου».

6 Ἐν τούτοις καὶ τὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρὸς τὸν τῶν Ὀσροηνῶν βασιλέα τέλος ἐλάμβανεν ὑποσχέσεως. Ὁ γοῦν Θωμᾶς τὸν Θαδδαῖον κινήσει θειοτέρᾳ ἐπὶ τὰ Ἔδεσσα κήρυκα καὶ

3. Γαλ. 1, 19.

πρῶτος τὸν ὁμώνυμον στέφανον τῶν ἀξιονίκων μαρτύρων τοῦ Χριστοῦ.

2 Ἱστοροῦν ἐπίσης ὅτι τότε καὶ ὁ Ἰάκωβος, ὁ λεγόμενος ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου — καθ' ὅσον καὶ αὐτὸς ὠνομάζετο υἱὸς τοῦ Ἰωσήφ, τοῦ Χριστοῦ δὲ πατὴρ ὠνομάζετο ὁ Ἰωσήφ, διότι μὲ αὐτὸν ἐμνηστεύθη ἡ παρθένος ἡ ὁποία πρὶν συζευχθοῦν εὑρέθη νὰ ἔχῃ συλλάβει ἐκ Πνεύματος Ἁγίου, ὅπως διδάσκει ἡ ἱερὰ γραφὴ τῶν Εὐαγγελίων —· αὐτὸς λοιπὸν ὁ Ἰάκωβος, τὸν ὁποῖον οἱ παλαιοὶ ἐκάλουν μὲ τὸ παρωνύμιον Δίκαιος λόγῳ τῆς ἐξόχου ἀρετῆς του, ἱστοροῦν ὅτι ἀνέλαβε πρῶτος τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς Ἐκκλη-
3 σίας τῶν Ἱεροσολύμων. Ὡς ἑξῆς ἐμφανίζει τὸ πρᾶγμα εἰς τὸ ἕκτον βιβλίον τῶν Ὑποτυπώσεων ὁ Κλήμης· «Ὁ Πέτρος», λέγει, «καὶ ὁ Ἰάκωβος καὶ ὁ Ἰωάννης μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος δὲν διεξεδίκησαν τὴν δόξαν, ἂν καὶ εἶχον τιμηθῆ προηγουμένως ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, ἀλλ' ἐξελέγη ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων Ἰάκωβος ὁ Δίκαιος».

4 Ὁ ἴδιος δὲ εἰς τὸ ἕβδομον βιβλίον τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος λέγει περὶ αὐτοῦ καὶ τὰ ἑξῆς ἀκόμη. «Μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὁ Κύριος παρέδωσε τὴν γνῶσιν εἰς τὸ Ἰάκωβον τὸν Δίκαιον, τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Πέτρον, οὗτοι τὴν παρέδωσαν εἰς τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους, οἱ δὲ λοιποὶ ἀπόστολοι
5 εἰς τοὺς ἑβδομήκοντα. Εἷς ἐξ αὐτῶν ἦτο ὁ Βαρνάβας. Δύο δὲ Ἰάκωβοι ὑπῆρξαν, εἷς ὁ Δίκαιος, ὁ ὁποῖος ἐρρίφθη κάτω ἀπὸ τὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ καὶ ἐκτυπήθη μέχρι θανάτου μὲ ρόπαλον πλύντου, ἄλλος δὲ ὁ καρατομηθείς». Αὐτὸν τὸν Δίκαιον ἀκριβῶς μνημονεύει καὶ ὁ Παῦλος γράφων· «ἄλλον δὲ ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους δὲν εἶδον, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἰάκωβον, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου [3].

6 Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐξεπληρώθη καὶ ἡ ὑπόσχεσις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ὀσροηνῶν. Πράγματι ὁ Θωμᾶς ἀποστέλλει κατὰ θείαν παρακίνησιν εἰς τὴν Ἔδεσσαν τὸν Θαδδαῖον ὡς κήρυκα καὶ εὐαγγελιστὴν

εὐαγγελιστὴν τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἐκπέμπει, ὡς
ἀπὸ τῆς εὑρεθείσης αὐτόθι γραφῆς μικρῷ πρόσθεν ἐδηλώσαμεν·
7 *ὃ δὲ τοῖς τόποις ἐπιστάς, τόν τε Ἄβγαρον ἰᾶται τῷ Χριστοῦ*
λόγῳ καὶ τοὺς αὐτόθι πάντας τοῖς τῶν θαυμάτων παραδόξοις
ἐκπλήττει, ἱκανῶς τε αὐτοὺς τοῖς ἔργοις διαθεὶς καὶ ἐπὶ σέβας
ἀγαγὼν τῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως, μαθητὰς τῆς σωτηρίου δι-
δασκαλίας κατεστήσατο, εἰς ἔτι τε νῦν ἐξ ἐκείνου ἡ πᾶσα τῶν
Ἐδεσσηνῶν πόλις τῇ Χριστοῦ προσανάκειται προσηγορίᾳ, οὐ
τὸ τυχὸν ἐπιφερομένη δεῖγμα τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ εἰς
αὐτοὺς εὐεργεσίας.
8 *Καὶ ταῦτα δ' ὡς ἐξ ἀρχαίων ἱστορίας εἰρήσθω· μετίωμεν*
δ' αὖθις ἐπὶ τὴν θείαν Γραφήν. Γενομένου δῆτα ἐπὶ τῇ τοῦ Στε-
φάνου μαρτυρίᾳ πρώτου καὶ μεγίστου πρὸς αὐτῶν Ἰουδαίων κα-
τὰ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας διωγμοῦ πάντων τε τῶν μα-
θητῶν πλὴν ὅτι μόνων τῶν δώδεκα ἀνὰ τὴν Ἰουδαίαν τε καὶ Σα-
μάρειαν διασπαρέντων, τινές, ᾗ φησιν ἡ θεία Γραφή, διελθόντες
ἕως Φοινίκης καὶ Κύπρου καὶ Ἀντιοχείας, οὔπω μὲν ἔθνεσιν
οἷοί τε ἦσαν τοῦ τῆς πίστεως μεταδιδόναι λόγου τολμᾶν, μό-
9 *νοις δὲ τοῦτον Ἰουδαίοις κατήγγελλον. Τηνικαῦτα καὶ Παῦλος*
ἐλυμαίνετο εἰς ἔτι τότε τὴν ἐκκλησίαν, κατ' οἴκους τῶν πιστῶν
εἰσπορευόμενος σύρων τε ἄνδρας καὶ γυναῖκας καὶ εἰς φυλακὴν
παραδιδούς.
10 *Ἀλλὰ καὶ Φίλιππος, εἷς τῶν ἅμα Στεφάνῳ προχειρισθέν-*
των εἰς τὴν διακονίαν, ἐν τοῖς διασπαρεῖσιν γενόμενος, κάτει-
σιν εἰς τὴν Σαμάρειαν, θείας τε ἔμπλεως δυνάμεως κηρύττει
πρῶτος τοῖς αὐτόθι τὸν λόγον, τοσαύτη δ' αὐτῷ θεία συνήργει
χάρις, ὡς καὶ Σίμωνα τὸν μάγον μετὰ πλείστων ὅσων τοῖς αὐ-
11 *τοῦ λόγοις ἑλχθῆναι. Ἐπὶ τοσοῦτον δ' ὁ Σίμων βεβοημένος κατ'*

---

4. Πράξ. 11, 19.
5. Πράξ. 8, 3.

τῆς διδασκαλίας περὶ Χριστοῦ, καθὼς ἐδηλώσαμεν πρὸ ὀλί-
7 γου βάσει τῶν εὑρεθέντων ἐκεῖ κειμένων. Ἐκεῖνος δὲ μεταβὰς
εἰς τὸν τόπον, θεραπεύει τὸν Ἄβγαρον μὲ τὸν λόγον τοῦ
Χριστοῦ καὶ ἐκπλήττει ὅλους τοὺς ἐντοπίους, προδιαθέσας
δὲ αὐτοὺς ἱκανοποιητικῶς καὶ ὁδηγήσας εἰς σεβασμὸν τῆς
δυνάμεως τοῦ Χριστοῦ, τοὺς κατέστησε μαθητὰς τῆς σω-
τηρίου διδασκαλίας. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἕως σήμερον
ὁλόκληρος ἡ πόλις τῶν Ἐδεσσηνῶν ἔχει ἀφοσιωθῆ εἰς τὸ
ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, προσφέρουσα σπουδαῖον δεῖγμα τῆς
πρὸς αὐτοὺς εὐεργεσίας τοῦ Σωτῆρος.
8 Καὶ αὐτὰ μέν, προερχόμενα ἀπὸ ἀρχαίαν διήγησιν,
εἶναι ἀρκετά· ἂς μεταβῶμεν ὅμως πάλιν εἰς τὴν θείαν Γρα-
φήν. Ὅταν λοιπὸν κατὰ τὸ μαρτύριον τοῦ Στεφάνου ἠγέρ-
θη ὁ πρῶτος μέγας διωγμὸς ἐκ μέρους τῶν Ἰουδαίων, ἡ
Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων καὶ ὅλοι οἱ μαθηταί, πλὴν μό-
νον τῶν Δώδεκα, διεσκορπίσθησαν εἰς τὴν Ἰουδαίαν καὶ τὴν
Σαμάρειαν, μερικοὶ μάλιστα, καθὼς λέγει ἡ θεία Γραφή, ἔ-
φθασαν μέχρι τῆς Φοινίκης, τῆς Κύπρου καὶ τῆς Ἀντιοχείας[4].
Δὲν ἦσαν ὅμως ἀκόμη ἕτοιμοι νὰ τολμήσουν μετάδοσιν τοῦ
λόγου τῆς πίστεως εἰς τὰ ἔθνη, ἐκήρυσσον δὲ τοῦτον μό-
9 νον εἰς τοὺς Ἰουδαίους. Τὸν χρόνον ἐκεῖνον καὶ ὁ Παῦλος
ἐλυμαίνετο ἀκόμη τὴν Ἐκκλησίαν, εἰσερχόμενος εἰς τὰς οἰκίας
τῶν πιστῶν, σύρων ἄνδρας καὶ γυναῖκας καὶ παραδίδων
αὐτοὺς εἰς τὴν φυλακήν[5].
10 Ἀλλὰ ἐπίσης ὁ Φίλιππος[6], εἷς ἐκ τῶν χειροτονηθέντων
εἰς διακόνους μετὰ τοῦ Στεφάνου, εὑρεθεὶς μαζὶ μὲ τοὺς δια-
σκορπισθέντας, κατέρχεται εἰς τὴν Σαμάρειαν, γεμᾶτος δὲ
θείαν δύναμιν κηρύττει πρῶτος τὸν λόγον εἰς τοὺς ἐκεῖ. Τό-
ση δὲ θεία χάρις συνήργει μὲ αὐτόν, ὥστε νὰ ἑλκυσθῆ ἀπὸ
τοὺς λόγους του καὶ ὁ Σίμων ὁ Μάγος μὲ πλείστους ἄλλους.
11 Τόσον δὲ φημισμένος ἦτο ὁ Σίμων ἐκεῖνον τὸν καιρὸν καὶ τό-

---

6. Πράξ. 8, 5 - 13.

*ἐκεῖνο καιροῦ τῶν ἠπατημένων ἐκράτει γοητείᾳ, ὡς τὴν μεγά-
λην αὐτὸν ἡγεῖσθαι εἶναι δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Τότε δ' οὖν καὶ οὗ-
τος τὰς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου δυνάμει θείᾳ τελουμένας καταπλα-
γεὶς παραδοξοποιίας ὑποδύεται καὶ μέχρι λουτροῦ τὴν εἰς Χρι-
12 στὸν πίστιν καθυποκρίνεται· ὃ καὶ θαυμάζειν ἄξιον εἰς δεῦρο
γινόμενον πρὸς τῶν ἔτι καὶ νῦν τὴν ἀπ' ἐκείνου μιαρωτάτην με-
τιόντων αἵρεσιν, οἳ τῇ τοῦ σφῶν προπάτορος μεθόδῳ τὴν ἐκ-
κλησίαν λοιμώδους καὶ ψωραλέας νόσου δίκην ὑποδυόμενοι τὰ
μέγιστα λυμαίνονται τοὺς οἷς ἐναπομάξασθαι οἷοί τε ἂν εἶεν
τὸν ἐν αὐτοῖς ἀποκεκρυμμένον δυσαλθῆ καὶ χαλεπὸν ἰόν. Ἤδη
γέ τοι πλείους τούτων ἀπεώσθησαν, ὁποῖοί τινες εἶεν τὴν μο-
χθηρίαν ἁλόντες, ὥσπερ οὖν καὶ ὁ Σίμων αὐτὸς πρὸς τοῦ Πέτρου
καταφωραθεὶς ὃς ἦν, τὴν προσήκουσαν ἔτισεν τιμωρίαν.
13 Ἀλλὰ γὰρ εἰς αὔξην ὁσημέραι προϊόντος τοῦ σωτηρίου
κηρύγματος, οἰκονομία τις ἦγεν ἀπὸ τῆς Αἰθιόπων γῆς τῆς
αὐτόθι βασιλίδος, κατά τι πάτριον ἔθος ὑπὸ γυναικὸς τοῦ ἔθνους
εἰς ἔτι νῦν βασιλευομένου, δυνάστην· ὃν πρῶτον ἐξ ἐθνῶν πρὸς
τοῦ Φιλίππου, δι' ἐπιφανείας τὰ τοῦ θείου λόγου ὄργια μετα-
σχόντα τῶν τε ἀνὰ τὴν οἰκουμένην πιστῶν ἀπαρχὴν γενόμενον,
πρῶτον κατέχει λόγος ἐπὶ τὴν πάτριον παλινοστήσαντα γῆν
εὐαγγελίσασθαι τὴν τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ γνῶσιν καὶ τὴν ζωο-
ποιὸν εἰς ἀνθρώπους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίαν, ἔργῳ πλη-
ρωθείσης δι' αὐτοῦ τῆς «Αἰθιοπία προφθάσει χεῖρα αὐτῆς τῷ
Θεῷ» περιεχούσης προφητείας.
14 Ἐπὶ τούτοις Παῦλος, τὸ τῆς ἐκλογῆς σκεῦος, οὐκ ἐξ ἀν-*

7. 8, 18 - 23.
8. Ψαλμ. 67, 32.
9. Πράξ. 9, 15.

σον ἐκυριάρχει ἐπὶ τῶν ἐξαπατωμένων μὲ τὴν γοητείαν του ἀνθρώπων, ὥστε νὰ θεωρῆται ὅτι εἶναι ἡ Μεγάλη Δύναμις τοῦ Θεοῦ. Τότε λοιπὸν καὶ αὐτός, καταπλαγεὶς ἀπὸ τὰς τελουμένας ὑπὸ τοῦ Φιλίππου θαυματουργίας μὲ τὴν θείαν δύναμιν, ὑπεισέρχεται καὶ ὑποκρίνεται ἀποδοχὴν τῆς πί-
12 στεως εἰς Χριστὸν καὶ μάλιστα μέχρι βαπτίσματος. Εἶναι δὲ ἀξιοθαύμαστον τὸ ὅτι τοῦτο γίνεται ἕως σήμερον ὑπὸ τῶν ἀσπαζομένων τὴν μιαρωτάτην αἵρεσιν ἐκείνου, οἱ ὁποῖοι ὑποκρινόμενοι κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ προπάτορος αὐτῶν προσήλωσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὡσὰν λοιμώδης καὶ ψωραλέα νόσος λυμαίνονται δεινῶς ἐκείνους τοὺς ὁποίους κατορθώνουν νὰ ἐμβολιάσουν μὲ τὸ κρυμμένον μέσα των δηλητήριον, τὸ δυσθεράπευτον καὶ τρομερόν. Τώρα πάντως οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς ἐξεδιώχθησαν, ἀποκαλυφθέντες πόσον μοχθηροὶ ἦσαν, καθὼς ἄλλωστε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Σίμων ἐπλήρωσε μὲ τὴν κατάλληλον τιμωρίαν [7], ἀφοῦ ἐφανερώθη ἀπὸ τὸν Πέτρον ποῖος ἦτο.

13 Πάντως, καθὼς τὸ σωτήριον κήρυγμα σὺν τῷ χρόνῳ ηὐξάνετο προοδευτικῶς, κάποια πρόνοια ἔφερεν ἀπὸ τὴν χώραν τῶν Αἰθιόπων ἕνα ἀξιωματοῦχον τῆς ἐκεῖ βασιλίσσης, καθ' ὅσον ἕως τώρα συμφώνως πρὸς πατροπαράδοτον ἔθιμον τὸ ἔθνος ἐκεῖνο βασιλεύεται ἀπὸ γυναῖκα. Οὗτος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος εἰδωλολάτρης ὁ ὁποῖος κατόπιν θείας ἐμπνεύσεως μετέσχε τῶν μυστηρίων τοῦ θείου Λόγου διὰ τοῦ Φιλίππου καὶ ἔγινεν ἀπαρχὴ τῶν εἰς τὴν οἰκουμένην πιστῶν, κατὰ τὴν παράδοσιν δὲ ἐπιστρέψας εἰς τὴν πατρίδα του εὐηγγελίσθη ἐκεῖ πρῶτος τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ τοῦ σύμπαντος καὶ τὴν ζωοποιὸν ἐνανθρώπησιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Οὕτω δι' αὐτοῦ ἐξεπληρώθη ἐμπράκτως ἡ προφητεία ἡ ὁποία λέγει, «ἡ Αἰθιοπία θὰ ἁπλώσῃ τὴν χεῖρά της εἰς τὸν Θεόν» [8].

14 Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ Παῦλος, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς [9], ἀναδεικνύεται ἀπόστολος ὄχι ἀπὸ ἀνθρώπους οὔ-

θρώπων οὐδὲ δι' ἀνθρώπων, δι' ἀποκαλύψεως δ' αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρὸς τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, ἀπόστολος ἀναδείκνυται, δι' ὀπτασίας καὶ τῆς κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν οὐρανίου φωνῆς ἀξιωθεὶς τῆς κλήσεως.

β'. Ὅπως Τιβέριος ὑπὸ Πιλάτου τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ διδαχθεὶς ἐκινήθη

2 *1* Καὶ δὴ τῆς παραδόξου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀναστάσεώς τε
καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀναλήψεως τοῖς πλείστοις ἤδη περιβοήτου καθεστώσης, παλαιοῦ κεκρατηκότος ἔθους τοῖς τῶν ἐθνῶν ἄρχουσι τὰ παρὰ σφίσιν καινοτομούμενα τῷ τὴν βασίλειον ἀρχὴν ἐπικρατοῦντι σημαίνειν, ὡς ἂν μηδὲν αὐτὸν διαδιδράσκοι τῶν γινομένων, τὰ περὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ εἰς πάντας ἤδη καθ' ὅλης Παλαιστίνης βεβοημένα Πι-
2 λᾶτος Τιβερίῳ βασιλεῖ κοινοῦται, τάς τε ἄλλας αὐτοῦ πυθόμενος τερατείας[1] καὶ ὡς ὅτι μετὰ θάνατον ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς ἤδη Θεὸς εἶναι παρὰ τοῖς πολλοῖς πεπίστευτο. Τὸν δὲ Τιβέριον ἀνενεγκεῖν ἐπὶ τὴν σύγκλητον ἐκείνην τ' ἀπώσασθαί φασι τὸν λόγον, τῷ μὲν δοκεῖν, ὅτι μὴ πρότερον αὐτὴ τοῦτο δοκιμάσασα ἦν (παλαιοῦ νόμου κεκρατηκότος μὴ ἄλλως τινὰ παρὰ Ῥωμαίοις θεοποιεῖσθαι μὴ οὐχὶ ψήφῳ καὶ δόγματι συγκλήτου), τῇ δ' ἀληθείᾳ, ὅτι μηδὲ τῆς ἐξ ἀνθρώπων ἐπικρίσεώς τε καὶ συστάσεως ἡ σωτήριος τοῦ θείου κηρύγματος ἐδεῖτο διδασκαλία·
3 ταύτῃ δ' οὖν ἀπωσαμένης τὸν προσαγγελθέντα περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λόγον τῆς Ῥωμαίων βουλῆς, τὸν Τιβέριον ἣν καὶ πρότερον εἶχεν γνώμην τηρήσαντα μηδὲν ἄτοπον κατὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἐπινοῆσαι.

1. τερατείας *A* τεραστίας *λοιποὶ κώδ.*

---

10. Γαλ. 1, 1.
11. Πράξ. 9, 3 - 6.
12. Βλ. Ἰουστίνου, Α' Ἀπολογία 35, 9. 48, 3.
13. Βλ. Titus Livius, Historia, 9, 16.

τε δι' ἀνθρώπων, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ὁ ὁποῖος τὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν [10], ἀξιωθεὶς τῆς κλήσεως κατόπιν ὀπτασίας καὶ τῆς οὐρανίου φωνῆς κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν [11].

β΄. Πῶς συνεκινήθη ὁ Τιβέριος μαθὼν τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὸν Πιλᾶτον

2 1 Ἐνῷ ἡ θαυμαστὴ ἀνάπαυσις καὶ ἀνάληψις τοῦ Σωτῆ-
ρος ἡμῶν εἰς τοὺς οὐρανοὺς εἶχεν ἤδη γίνει περιβόητος
εἰς τοὺς πλείστους ἀνθρώπους, συμφώνως πρὸς ἔθιμον ἀπὸ
παλαιὰ ἐπικρατῆσαν νὰ ἀναφέρουν οἱ κυβερνῆται τῶν ἐ-
παρχιῶν τὰ εἰς τὴν περιοχὴν των σπουδαῖα ἐπεισόδια
πρὸς τὸν κάτοχον τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, διὰ νὰ μὴ τοῦ
διαφεύγῃ τίποτε ἀπὸ τὰ συμβαίνοντα, ὁ Πιλᾶτος ἀνακοι-
νώνει εἰς τὸν Τιβέριον τὰ περὶ τῆς ἀναστάσεως ἐκ νεκρῶν
τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ, τὰ ὁποῖα ἤδη ἐκυκλοφόρουν με-
ταξὺ ὅλων τῶν ἀνθρώπων ὁλοκλήρου τῆς Παλαιστίνης·
2 ἀνακοινώνει ἐπίσης τὰ ἄλλα θαύματα αὐτοῦ, περὶ τῶν ὁ-
ποίων εἶχε πληροφορίας, καθὼς καὶ ὅτι ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν
μετὰ τὸν θάνατόν του πιστεύεται τώρα ἀπὸ τοὺς πολλοὺς
ὅτι εἶναι Θεός [12]. Λέγουν δὲ ὅτι ὁ Τιβέριος ἔφερε τὸ θέμα εἰς
τὴν σύγκλητον, ἐκείνη δὲ ἀπέρριψε τὴν πρότασιν, φαινομε-
νικῶς μὲν διότι δὲν εἶχεν ἐγκρίνει αὐτὴ τοῦτο προηγουμέ-
νως — ἴσχυε δὲ παλαιὸς νόμος, νὰ μὴ θεοποιῆται κανεὶς κατ'
ἄλλον τρόπον εἰς τοὺς Ρωμαίους παρὰ μὲ ψῆφον καὶ ἀπόφα-
σιν τῆς συγκλήτου [13] —, εἰς τὴν πραγματικότητα δὲ διότι
ἡ σωτηριώδης διδασκαλία τοῦ θείου κηρύγματος δὲν ἐχρει-
3 άζετο τὴν ἔγκρισιν καὶ σύστασιν ἀπὸ ἀνθρώπους. Ἐνῷ δὲ
οὕτως ἡ σύγκλητος τῶν Ρωμαίων ἀπέρριψε τὴν ὑποβλη-
θεῖσαν πρότασιν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ὁ Τιβέριος, δια-
τηρήσας τὴν προηγουμένην του γνώμην, δὲν ἐπεχείρησε
τίποτε ἄτοπον κατὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ.

4 *Ταῦτα Τερτυλλιανὸς τοὺς Ῥωμαίων νόμους ἠκριβωκώς, ἀνὴρ τά τε ἄλλα ἔνδοξος καὶ τῶν μάλιστα ἐπὶ Ῥώμης λαμπρῶν, ἐν τῇ γραφείσῃ μὲν αὐτῷ Ῥωμαίων φωνῇ, μεταβληθείσῃ δ' ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα γλῶτταν ὑπὲρ Χριστιανῶν ἀπολογίᾳ τίθησιν, κατὰ λέξιν τοῦτον ἱστορῶν τὸν τρόπον.*

5 *«Ἵνα δὲ καὶ ἐκ τῆς γενέσεως διαλεχθῶμεν τῶν τοιούτων νόμων, παλαιὸν ἦν δόγμα μηδένα θεὸν ὑπὸ βασιλέως καθιεροῦσθαι, πρὶν ὑπὸ τῆς συγκλήτου δοκιμασθῆναι. Μᾶρκος Αἰμίλιος οὕτω περί τινος εἰδώλου πεποίηκεν Ἀλβούρνου. Καὶ τοῦτο ὑπὲρ τοῦ ἡμῶν λόγου πεποίηται, ὅτι παρ' ὑμῖν ἀνθρωπείᾳ δοκιμῇ ἡ θεότης δίδοται· ἐὰν μὴ ἀνθρώπῳ θεὸς ἀρέσῃ, θεὸς οὐ γίνεται· οὕτω κατά γε τοῦτο ἄνθρωπον θεῷ ἵλεῳ εἶναι προσῆ-*
6 *κεν. Τιβέριος οὖν, ἐφ' οὗ τὸ τῶν Χριστιανῶν ὄνομα εἰς τὸν κόσμον εἰσελήλυθεν, ἀγγελθέντος αὐτῷ ἐκ Παλαιστίνης τοῦ δόγματος τούτου, ἔνθα πρῶτον ἤρξατο, τῇ συγκλήτῳ ἀνεκοινώσατο, δῆλος ὢν ἐκείνοις ὡς τῷ δόγματι ἀρέσκεται. Ἡ δὲ σύγκλητος, ἐπεὶ οὐκ αὐτὴ δεδοκιμάκει, ἀπώσατο· ὁ δὲ ἐν τῇ αὐτοῦ ἀποφάσει ἔμεινεν, ἀπειλήσας θάνατον τοῖς τῶν Χριστιανῶν κατηγόροις».*

Τῆς οὐρανίου προνοίας κατ' οἰκονομίαν τοῦτ' αὐτῷ πρὸς νοῦν βαλλομένης, ὡς ἂν ἀπαραποδίστως ἀρχὰς ἔχων ὁ τοῦ εὐαγγελίου λόγος πανταχόσε γῆς διαδράμοι.

γ'. Ὅπως εἰς πάντα τὸν κόσμον ἐν βραχεῖ χρόνῳ διέδραμεν ὁ περὶ τοῦ Χριστοῦ λόγος

3 1 *Οὕτω δῆτα οὐρανίῳ δυνάμει καὶ συνεργίᾳ ἀθρόως οἷά τις*

14. Apologeticus 5, 1 - 2.

4 Ταῦτα διηγεῖται εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν 'Απολογίαν του, γραφεῖσαν μὲν εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν μεταφρασθεῖσαν δὲ εἰς τὴν ἑλληνικήν, ὁ Τερτυλλιανός, ἀνὴρ δόκιμος εἰς τοὺς νόμους τῶν Ρωμαίων, διάσημος δὲ κατὰ τὰ ἄλλα καὶ ἐκ τῶν λαμπροτέρων τῆς Ρώμης. Λέγει ἐπὶ λέξει τὰ κάτωθι.

5 «Διὰ νὰ συζητήσωμεν δὲ καὶ περὶ τῆς γενέσεως τῶν τοιούτων νόμων, ἦτο παλαιὰ ἀπόφασις νὰ μὴ καθιερώνεται ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ βασιλέως κανεὶς θεός, πρὶν ἐγκριθῇ ἀπὸ τὴν σύγκλητον. Οὕτως ἔπραξεν ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος περὶ ἑνὸς εἰδώλου 'Αλβούρνου. Τὸ ὅτι δὲ εἰς σᾶς ἡ θεότης δίδεται δι' ἀνθρωπίνης ἐγκρίσεως, εἶναι ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ἡμῶν· ἐὰν δὲν ἀρέσῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον ὁ θεός, θεὸς δὲν γίνεται· οὕτω, συμφώνως πρὸς τὴν μέθοδον ταύτην τοὐλάχιστον, ὁ ἄνθρωπος ἁρμόζει νὰ εἶναι εὐμενὴς πρὸς τὸν
6 θεόν. 'Ο Τιβέριος λοιπόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον τὸ ὄνομα τῶν Χριστιανῶν, ὅταν ἀνηγγέλθη εἰς αὐτὸν τὸ δόγμα τοῦτο ἀπὸ τὴν Παλαιστίνην ὅπου ἐνεφανίσθη διὰ πρώτην φοράν, τὸ ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν σύγκλητον, φανερώσας εἰς ἐκείνους ὅτι τοῦ ἤρεσε τὸ δόγμα. 'Η δὲ σύγκλητος τὸ ἀπέρριψε, διότι δὲν τὸ εἶχεν ἐγκρίνει προηγουμένως· αὐτὸς δὲ ἐνέμεινεν εἰς τὴν ἀπόφασίν του, ἀπειλήσας θάνατον εἰς τοὺς κατηγόρους τῶν Χριστιανῶν»[14].

'Η οὐράνιος πρόνοια ἔβαλεν εἰς τὴν σκέψιν αὐτοῦ τοῦτο τὸ σχέδιον, ὥστε ὁ λόγος τοῦ εὐαγγελίου εἰς τὰ πρῶτά του βήματα νὰ διαδοθῇ ἀνεμποδίστως εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς γῆς.

γ'. Πῶς ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ διεδόθη ἐντὸς ὀλίγου εἰς ὅλον τὸν κόσμον

3 1 Οὕτω βεβαίως μὲ οὐράνιον δύναμιν καὶ συνεργίαν ὁ σωτηριώδης λόγος ἤρχισεν αἰφνιδίως νὰ καταυγάζῃ ὁλόκληρον τὴν οἰκουμένην ὡσὰν ἀκτινοβολία ἡλίου. 'Αμέσως,

ἡλίου βολὴ τὴν σύμπασαν οἰκουμένην ὁ σωτήριος κατηύγαζε λόγος. Αὐτίκα ταῖς θείαις ἑπομένως γραφαῖς ἐπὶ πᾶσαν προήει τὴν γῆν ὁ φθόγγος τῶν θεσπεσίων εὐαγγελιστῶν αὐτοῦ καὶ ἀποστόλων, «καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐ-
2 *τῶν». Καὶ δῆτα ἀνὰ πάσας πόλεις τε καὶ κώμας, πληθυούσης ἅλωνος δίκην, μυρίανδροι καὶ παμπληθεῖς ἀθρόως ἐκκλησίαι συνεστήκεσαν, οἵ τε ἐκ προγόνων διαδοχῆς καὶ τῆς ἀνέκαθεν πλάνης παλαιᾷ νόσῳ δεισιδαιμονίας εἰδώλων τὰς ψυχὰς πεπεδημένοι, πρὸς τῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως διὰ τῆς τῶν φοιτητῶν αὐτοῦ διδασκαλίας τε ὁμοῦ καὶ παραδοξοποιίας ὥσπερ δεινῶν δεσποτῶν ἀπηλλαγμένοι εἱργμῶν τε χαλεπωτάτων λύσιν εὑράμενοι, πάσης μὲν δαιμονικῆς κατέπτυον πολυθεΐας, ἕνα δὲ μόνον εἶναι θεὸν ὡμολόγουν, τὸν τῶν συμπάντων δημιουργόν, τοῦτόν τε αὐτὸν θεσμοῖς ἀληθοῦς εὐσεβείας δι' ἐνθέου καὶ σώφρονος θρησκείας τῆς ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τῷ τῶν ἀνθρώπων βίῳ κατασπαρείσης ἐγέραιρον.*

3 *Ἀλλὰ γὰρ τῆς χάριτος ἤδη τῆς θείας καὶ ἐπὶ τὰ λοιπὰ χεομένης ἔθνη καὶ πρώτου μὲν κατὰ τὴν Παλαιστίνων Καισάρειαν Κορνηλίου σὺν ὅλῳ τῷ οἴκῳ δι' ἐπιφανείας θειοτέρας ὑπουργίας τε Πέτρου τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν καταδεξαμένου πλείστων τε καὶ ἄλλων ἐπ' Ἀντιοχείας Ἑλλήνων, οἷς οἱ κατὰ τὸν Στεφάνου διωγμὸν διασπαρέντες ἐκήρυξαν, ἀνθούσης ἄρτι καὶ πληθυούσης τῆς κατὰ Ἀντιόχειαν ἐκκλησίας ἐν ταὐτῷ τε ἐπιπαρόντων πλείστων ὅσων τῶν τε ἀπὸ Ἱεροσολύμων προφητῶν καὶ σὺν αὐτοῖς Βαρνάβα καὶ Παύλου ἑτέρου τε πλήθους ἐπὶ τούτοις ἀδελφῶν, ἡ Χριστιανῶν προσηγορία τότε πρῶτον αὐ-*
4 *τόθι ὥσπερ ἀπ' εὐθαλοῦς καὶ γονίμου πηγῆς ἀναδίδοται. Καὶ Ἄγαβος μέν, εἷς τῶν συνόντων αὐτοῖς προφητῶν, περὶ τοῦ μέλλειν ἔσεσθαι λιμὸν προθεσπίζει, Παῦλος δὲ καὶ Βαρνάβας ἐξυπηρετησόμενοι τῇ τῶν ἀδελφῶν παραπέμπονται διακονίᾳ.*

---

15. Ψαλμ. 18, 5.
16. Πράξ. 10.

συμφώνως πρὸς τὰς θείας Γραφὰς ὁ φθόγγος τῶν θεσπεσίων εὐαγγελιστῶν καὶ ἀποστόλων αὐτοῦ ἐπροχώρει εἰς ὅλην τὴν γῆν, «καὶ τὰ ρήματα αὐτῶν ἐξετείνοντο εἰς τὰ πέρατα
2 τῆς οἰκουμένης» [15]. Καὶ πράγματι εἰς ὅλας τὰς πόλεις καὶ κώμας συνεκροτοῦντο μαζικῶς μυρίανδροι καὶ παμπληθεῖς ἐκκλησίαι, ὡσὰν ἁλώνιον γεμᾶτον καρπούς. Ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι κατὰ προγονικὴν παράδοσιν καὶ ἀρχέγονον πλάνην εἶχον τὰς ψυχάς των δεμένας μὲ τὴν παλαιὰν νόσον τῆς δεισιδαιμονίας τῶν εἰδώλων, ἀπηλλάγησαν ἀπὸ δεινοὺς τυράννους, οὕτως εἰπεῖν, καὶ εὗρον τὴν λύσιν ἀπὸ βαρύτατα δεσμὰ παρὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Χριστοῦ διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· ἀπέρριψαν πᾶσαν δαιμονικὴν πολυθεΐαν, ὡμολόγουν δὲ τὴν ὕπαρξιν ἑνὸς μόνου Θεοῦ, τοῦ δημιουργοῦ τοῦ σύμπαντος, καὶ τοῦτον ἐτίμων μὲ θεσμοὺς ἀληθοῦς εὐσεβείας δι' ἐνθέου καὶ σώφρονος λατρείας, σπαρείσης εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν.
3 Ὁπωσδήποτε, ὅταν ἡ θεία χάρις ἐχύνετο ἤδη εἰς τὰ λοιπὰ ἔθνη καὶ πρῶτος ἐδέχθη τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν εἰς τὴν Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης κατόπιν θείας ἀποκαλύψεως καὶ διακονίας τοῦ Πέτρου ὁ Κορνήλιος μὲ ὅλην τὴν οἰκογένειάν του [16], ἐδέχθησαν δὲ ταύτην ἔπειτα καὶ πλεῖστοι ἄλλοι Ἕλληνες εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀντιοχείας ἤνθησεν ἀμέσως καὶ ἐπληθύνθη, ἦσαν δὲ συγχρόνως παρόντες πολλοὶ προφῆται ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ μετ' αὐτῶν ὁ Βαρνάβας, ὁ Παῦλος καὶ πλῆθος ἄλλων ἀδελφῶν, τότε διὰ πρώτην φορὰν εἰς αὐτὸν τὸν χῶρον ἀνέβρυσε τὸ ὄνομα τῶν Χριστιανῶν ὡσὰν ἀπὸ ἀστέρευτον καὶ ἄφθονον
4 πηγήν. Ὁ Ἄγαβος, εἷς ἀπὸ τοὺς μετ' αὐτῶν προφήτας, προβλέπει τὴν ἔλευσιν λιμοῦ, οἱ δὲ Παῦλος καὶ Βαρνάβας κατευοδώνονται εἰς τὴν ἀποστολὴν τῆς διακονίας τῶν ἀδελφῶν [17].

---

17. Πράξ. 11, 19-30.

δ'. Ὡς μετὰ Τιβέριον Γάϊος Ἰουδαίων βασιλέα καθίστησιν Ἀγρίππαν τὸν Ἡρώδην ἀϊδίων ζημιώσας φυγῇ

4 1 *Τιβέριος μὲν οὖν ἀμφὶ τὰ δύο καὶ εἴκοσι βασιλεύσας ἔτη τελευτᾷ, μετὰ δὲ τοῦτον Γάϊος τὴν ἡγεμονίαν παραλαβών, αὐτίκα τῆς Ἰουδαίων ἀρχῆς Ἀγρίππᾳ τὸ διάδημα περιτίθησιν, βασιλέα καταστήσας αὐτὸν τῆς τε Φιλίππου καὶ τῆς Λυσανίου τετραρχίας, πρὸς αἷς μετ' οὐ πολὺν αὐτῷ χρόνον καὶ τὴν Ἡρώδου τετραρχίαν παραδίδωσιν, ἀϊδίῳ φυγῇ τὸν Ἡρώδην (οὗτος δ' ἦν ὁ κατὰ τὸ πάθος τοῦ Σωτῆρος) σὺν καὶ τῇ γυναικὶ Ἡρωδιάδι πλείστων ἕνεκα ζημιώσας αἰτιῶν. Μάρτυς Ἰώσηπος καὶ τούτων.*

ε'. Ὡς φίλων ὑπὲρ Ἰουδαίων πρεσβείαν ἐστείλατο πρὸς Γάϊον.

2 *Κατὰ δὴ τοῦτον Φίλων ἐγνωρίζετο πλείστοις, ἀνὴρ οὐ
μόνον τῶν ἡμετέρων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπὸ τῆς ἔξωθεν ὁρμωμέ-
νων παιδείας ἐπισημότατος. Τὸ μὲν οὖν γένος ἀνέκαθεν Ἑβραῖ-
ος ἦν, τῶν δ' ἐπ' Ἀλεξανδρείας ἐν τέλει διαφανῶν οὐδενὸς χεί-*
3 *ρων· περὶ δὲ τὰ θεῖα καὶ πάτρια μαθήματα ὅσον τε καὶ ὁπηλί-
κον εἰσενήνεκται πόνον, ἔργῳ πᾶσι δῆλος, καὶ περὶ τὰ φιλόσο-
φα δὲ καὶ ἐλευθέρια τῆς ἔξωθεν παιδείας οἷός τις ἦν, οὐδὲν δεῖ
λέγειν, ὅτε μάλιστα τὴν κατὰ Πλάτωνα καὶ Πυθαγόραν ἐζη-
λωκὼς ἀγωγήν, διενεγκεῖν ἅπαντας τοὺς καθ' ἑαυτὸν ἱστορεῖ-
ται.*

17α. Τὴν 16 Μαρτίου 37 μ.Χ.

18. Ὁ νέος βασιλεὺς ἐκαλεῖτο Ἡρώδης Ἀγρίππας Α', ἦτο δὲ υἱὸς τοῦ Ἀριστοβούλου καὶ ἔγγονὸς τοῦ Μεγάλου Ἡρώδου. Ἀναδειχθεὶς εἰς βασιλέα τῶν Ἰουδαίων, παρέλαβε καὶ τὰς τετραρχίας ὅλων τῶν θείων του, ἤτοι τοῦ Ἡρώδου Φιλίππου, τοῦ Λυσανίου καὶ τοῦ τελευταίως μνημονευομένου Ἡρώδου Ἀντίπα.

δ'. Πῶς ὁ μετὰ τὸν Τιβέριον Γάϊος καθιστᾷ βασιλέα τῶν Ἰουδαίων τὸν Ἀγρίππαν, καταδικάσας τὸν Ἡρώδην εἰς ἰσόβιον ἐξορίαν

4 1 Ὁ Τιβέριος ἐξ ἄλλου, βασιλεύσας εἴκοσι δύο ἔτη, ἀποθνήσκει, μετ' αὐτὸν δὲ παρέλαβε τὴν ἐξουσίαν ὁ Γάϊος [17a]. Οὗτος προσφέρει ἀμέσως τὸ στέμμα τῆς ἀρχῆς τῶν Ἰουδαίων εἰς τὸν Ἀγρίππαν, καταστήσας αὐτὸν βασιλέα τῶν τετραρχιῶν τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Λυσανίου, ἐκτὸς τῶν ὁποίων μετ' ὀλίγον χρόνον παραδίδει καὶ τὴν τετραρχίαν τοῦ Ἡρώδου — οὗτος δὲ ἦτο ὁ κατὰ τὸ πάθος τοῦ Σωτῆρος βασιλεύων — καταδικάσας αὐτὸν μετὰ τῆς συζύγου του Ἡρωδιάδος εἰς ἰσόβιον ἐξορίαν διὰ πολλὰς κατηγορίας. Μάρτυς καὶ περὶ τούτου εἶναι ὁ Ἰώσηπος [18].

ε'. Πῶς ὁ Φίλων ἐστάλη εἰς πρεσβείαν πρὸς τὸν Γάϊον ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων

2 Κατὰ τὴν βασιλείαν τούτου [19] κατέστη γενικῶς γνωστὸς ὁ Φίλων, ἀνὴρ ἐπισημότατος ὄχι μόνον μεταξὺ τῶν ἰδικῶν μας [20], ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν πεπαιδευμένων τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου. Κατὰ τὸ γένος λοιπὸν ἦτο Ἑβραῖος ἀνέκαθεν, τῶν δὲ διασήμων ἀξιωματούχων τῆς Ἀλεξανδρείας δὲν ἦτο
3 κανενὸς κατώτερος. Πόσον δὲ μέγαν καὶ ἄξιον κόπον προσέφερεν εἰς τὴν θείαν καὶ πάτριον ἐπιστήμην, εἶναι εἰς ὅλους φανερὸν ἀπὸ τοὺς καρπούς του, δὲν χρειάζεται δὲ νὰ εἴπωμεν τίποτε περὶ τοῦ ποῖος ἦτο εἰς τὰ φιλοσοφικὰ καὶ τὰ ἐλευθέρια μαθήματα τῆς ἔξω παιδείας, ἐφ' ὅσον ἱστορεῖται ὅτι, ἐπιδοθεὶς μὲ ζῆλον εἰς τὴν σπουδὴν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Πυθαγόρα, ὑπερέβαλεν ὅλους τοὺς συγχρόνους του.

---

19. Ἐννοεῖται φυσικὰ ὁ Γάϊος (Καλιγούλας).

20. Ὅταν ὁ Εὐσέβιος λέγῃ ὅτι ὁ Φίλων ἦτο ἐπισημότατος μεταξὺ τῶν «ἡμετέρων», δὲν ἐννοεῖ ὅτι καὶ ὁ Φίλων ἦτο «ἡμέτερος», ἤτοι Χριστιανός, ἂν καὶ ἦτο πολὺ πλησίον τοῦ Χριστιανισμοῦ.

5 1 Καὶ δὴ τὰ κατὰ Γάϊον οὗτος Ἰουδαίοις συμβάντα πέντε
βιβλίοις παραδίδωσιν, ὁμοῦ τὴν Γαΐου διεξιὼν φρενοβλάβειαν,
ὡς θεὸν ἑαυτὸν ἀναγορεύσαντος καὶ μυρία περὶ τὴν ἀρχὴν ἐνυ-
βρικότος, τάς τε κατ' αὐτὸν Ἰουδαίων ταλαιπωρίας καὶ ἣν
αὐτὸς στειλάμενος ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων πόλεως ὑπὲρ τῶν κατὰ
τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὁμοεθνῶν ἐποιήσατο πρεσβείαν, ὅπως τε ἐπὶ
τοῦ Γαΐου καταστὰς ὑπὲρ τῶν πατρίων νόμων, οὐδέν τι πλέον
γέλωτος καὶ διασυρμῶν ἀπηνέγκατο, μικροῦ δεῖν καὶ τὸν πε-
ρὶ τῆς ζωῆς ἀνατλὰς κίνδυνον.
2 Μέμνηται καὶ τούτων ὁ Ἰώσηπος, ἐν ὀκτωκαιδεκάτῳ τῆς
Ἀρχαιολογίας κατὰ λέξιν ταῦτα γράφων. «Καὶ δὴ στάσεως
ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γενομένης Ἰουδαίων τε οἳ ἐνοικοῦσι, καὶ Ἑλ-
λήνων, τρεῖς ἀφ' ἑκατέρας τῆς στάσεως πρεσβευταὶ αἱρεθέν-
3 τες παρῆσαν πρὸς τὸν Γάϊον. Καὶ ἦν γὰρ τῶν Ἀλεξανδρέων
πρέσβεων εἷς Ἀπίων, ὃς πολλὰ εἰς τοὺς Ἰουδαίους ἐβλασφή-
μησεν, ἄλλα τε λέγων καὶ ὡς τῶν Καίσαρος τιμῶν περιορῷεν·
πάντων γοῦν, ὅσοι τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ ὑποτελεῖς εἶεν, βωμοὺς
τῷ Γαΐῳ καὶ ναοὺς ἱδρυμένων τά τε ἄλλα ἐν πᾶσιν αὐτὸν ὥσπερ
τοὺς θεοὺς δεχομένων, μόνους τούσδε ἄδοξον ἡγεῖσθαι ἀνδριᾶ-
4 σι τιμᾶν καὶ ὅρκιον αὐτοῦ τὸ ὄνομα ποιεῖσθαι· πολλὰ δὲ καὶ χαλε-
πὰ Ἀπίωνος εἰρηκότος, ὑφ' ὧν ἀρθῆναι ἤλπιζε τὸν Γάϊον καὶ εἰ-
κὸς ἦν, Φίλων ὁ προεστὼς τῶν Ἰουδαίων τῆς πρεσβείας, ἀνὴρ τὰ
πάντα ἔνδοξος Ἀλεξάνδρου τε τοῦ ἀλαβάρχου ἀδελφὸς ὢν καὶ
φιλοσοφίας οὐκ ἄπειρος, οἷός τε ἦν ἐπ' ἀπολογίᾳ χωρεῖν τῶν
5 κατηγορημένων· διακλείει δ' αὐτὸν Γάϊος, κελεύσας ἐκποδὼν

21. Ἀπὸ τὰ βιβλία ταῦτα σώζονται τὸ τρίτον καὶ τὸ τέταρτον.
22. Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία 18, 257 - 260.

5 1 Οὗτος λοιπὸν πραγματεύεται εἰς πέντε βιβλία τὰ συμβάντα εἰς τοὺς Ἰουδαίους ἐπὶ Γαΐου, συμπεριλαβὼν εἰς αὐτὰ ἐκθέσεις, περὶ τῆς φρενοβλαβείας τοῦ Γαΐου, πῶς ἀνηγόρευσεν ἑαυτὸν εἰς Θεὸν καὶ διέπραξε μυρίας αὐθαδείας κατὰ τὴν διακυβέρνησιν, ὡς ἐπίσης περὶ τῶν ἐπ' αὐτοῦ ταλαιπωριῶν τῶν Ἰουδαίων καὶ τῆς ἀποστολῆς τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ἀνέλαβεν εἰς τὴν πόλιν τῶν Ρωμαίων ὑπὲρ τῶν ὁμοεθνῶν του εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, πῶς, ὅταν παρουσιάσθη ἐνώπιον τοῦ Γαΐου πρὸς συνηγορίαν ὑπὲρ τῶν πατρίων νόμων, δὲν ἐδέχθη τίποτε ἄλλο ἀπὸ γέλωτα καὶ διασυρμὸν καὶ μόλις διέφυγε τὸν κίνδυνον τῆς ζωῆς του [21].

2 Μνημονεύει ταῦτα ὁ Ἰώσηπος, γράφων τὰ ἑξῆς κατὰ λέξιν εἰς τὸ δέκατον ὄγδοον βιβλίον τῆς Ἀρχαιολογίας [22]· «Ἐπειδὴ ἔγιναν ταραχαὶ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων κατοίκων καὶ τῶν Ἑλλήνων, ἐπελέγησαν τρεῖς ἀντιπρόσωποι ἀπὸ ἑκάστην πλευρὰν καὶ ἐστάλησαν πρὸς
3 τὸν Γάϊον. Εἷς τῶν Ἀλεξανδρέων πρέσβεων ἦτο ὁ Ἀπίων, ὁ ὁποῖος ἐξετόξευσε πολλὰς κατηγορίας κατὰ τῶν Ἰουδαίων, λέγων μεταξὺ ἄλλων ὅτι περιφρονοῦν τὴν ἀπόδοσιν τιμῶν εἰς τὸν Καίσαρα, ἐφ' ὅσον, ἐνῷ ὅλοι ὅσοι εἶναι ὑποτελεῖς εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ρωμαίων ἱδρύουν βωμοὺς εἰς τὸν Γάϊον καὶ ναοὺς καὶ ἀπὸ πάσης ἄλλης ἀπόψεως τὸν δέχονται ὡς τοὺς θεούς, μόνον αὐτοὶ θεωροῦν παράλογον νὰ τὸν τιμοῦν μὲ ἀνδριάντας καὶ νὰ ὁρκίζωνται εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ.
4 Ἐνῷ δὲ ὁ Ἀπίων εἶχεν ἐκφέρει πολλὰς φοβερὰς κατηγορίας, λόγῳ τῶν ὁποίων ἤλπιζεν εὐλόγως ὅτι θὰ ἐξηγείρετο ὁ Γάϊος, ὁ Φίλων, προϊστάμενος τῆς ἀποστολῆς τῶν Ἰουδαίων, ἀνὴρ ἔνδοξος καθ' ὅλα, ἀδελφὸς τοῦ ἀλαβάρχου [23] Ἀλεξάνδρου καὶ ἔμπειρος τῆς φιλοσοφίας, ἦτο ἱκανὸς νὰ
5 προβῇ εἰς ἀπολογίαν διὰ τὰ καταγγελλόμενα· ἀλλ' ὁ Γάϊος

---

23. Ἡ λέξις σημαίνει τὸν ἡγέτην τῶν Ἰουδαίων τῆς Αἰγύπτου. Ὁ ἡγέτης τῶν Ἀράβων τῆς Αἰγύπτου ἐλέγετο ἀραβάρχης.

ἀπελθεῖν, περιοργὴς τε ὢν φανερὸς ἦν ἐργασόμενός τι δεινὸν αὐτούς. Ὁ δὲ Φίλων ἔξεισι περιυβρισμένος, καί φησιν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους οἳ περὶ αὐτὸν ἦσαν, ὡς χρὴ θαρρεῖν, Γαΐου μὲν αὐτοῖς ὠργισμένου, ἔργῳ δὲ ἤδη τὸν Θεὸν ἀντιπαρεξάγοντος.

Ταῦτα ὁ Ἰώσηπος.

6 Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Φίλων ἐν ᾗ συνέγραψε Πρεσβείᾳ τὰ κατὰ μέρος ἀκριβῶς τῶν τότε πραχθέντων αὐτῷ δηλοῖ, ὧν τὰ πλεῖστα παρείς, ἐκεῖνα μόνα παραθήσομαι, δι' ὧν τοῖς ἐντυγχάνουσι προφανὴς γενήσεται δήλωσις τῶν ἅμα τε καὶ οὐκ εἰς μακρὸν τῶν κατὰ τοῦ Χριστοῦ τετολμημένων ἕνεκεν Ἰουδαίοις συμβεβηκότων.

στ'. Ὅσα Ἰουδαίοις συνερρύη κακὰ μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Χριστοῦ τόλμαν

7 Πρῶτον δὴ οὖν κατὰ Τιβέριον ἐπὶ μὲν τῆς Ῥωμαίων πόλεως ἱστορεῖ Σηιανόν, τῶν τότε παρὰ βασιλεῖ πολλὰ δυνάμενον, ἄρδην τὸ πᾶν ἔθνος ἀπολέσθαι σπουδὴν εἰσαγηοχέναι, ἐπὶ δὲ τῆς Ἰουδαίας Πιλᾶτον καθ' ὃν τὰ περὶ τὸν Σωτῆρα τετόλμητο, περὶ τὸ ἐν Ἱεροσολύμοις ἔτι τότε συνεστὸς ἱερὸν ἐπιχειρήσαντά τι παρὰ τὸ Ἰουδαίοις ἐξόν, τὰ μέγιστα αὐτοὺς ἀναταράξαι.

6 1 Μετὰ δὲ τὴν Τιβερίου τελευτὴν Γάϊον τὴν ἀρχὴν παρειληφότα, πολλὰ μὲν εἰς πολλοὺς καὶ ἄλλα ἐνυβρίσαι, πάντων

---

24. Οἱ παλαιοὶ ἐκδόται βάσει τοῦ Α ἐτοποθέτησαν τὴν ἔναρξιν τοῦ κεφ.

τοῦ ἔκλεισε τὸ στόμα, διέταξε ν' ἀπομακρυνθῇ, ἦτο δὲ φανερὸν ἀπὸ τὴν μεγάλην ὀργήν του ὅτι κάτι κακὸν θὰ ἐνήργει κατ' αὐτῶν. Ὁ Φίλων τότε ἐξέρχεται ὑβρισμένος καὶ λέγει πρὸς τοὺς Ἰουδαίους οἱ ὁποῖοι τὸν περιέβαλον, ὅτι πρέπει νὰ ἔχουν θάρρος, διότι ὁ Γάϊος εἶναι μὲν ὠργισμένος ἐναντίον αὐτῶν, εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως ἀντιπαρατάσσεται ἐναντίον τοῦ Θεοῦ».

Ταῦτα λέγει ὁ Ἰώσηπος.

6 Καὶ ὁ ἴδιος δὲ ὁ Φίλων ἐκθέτει λεπτομερῶς καὶ ἀκριβῶς τὰς τότε ἐνεργείας του εἰς τὸ σύγγραμμά του Πρεσβεία. Παραλείπων τὰ πλεῖστα ἀπὸ αὐτά, θὰ παραθέσω μόνον ἐκεῖνα, διὰ τῶν ὁποίων καθίσταται προφανὴς εἰς τοὺς ἀναγνώστας ἡ ἀπόδειξις, ὅτι τὰ συμβάντα εἰς τοὺς Ἰουδαίους τότε ἀμέσως καὶ ὀλίγον βραδύτερον ἔχουν τὴν αἰτίαν των εἰς τὰ κατὰ τοῦ Χριστοῦ ἐγκλήματά των.

στ'. Συμφοραὶ τῶν Ἰουδαίων μετὰ τὸ ἔγκλημα κατὰ τοῦ Χριστοῦ

7 Πρῶτον λοιπὸν ἱστορεῖ ὅτι ἐπὶ τοῦ Τιβερίου [24] εἰς μὲν τὴν Ρώμην ὁ Σηϊανός, πολὺ δυνατὸς μεταξὺ τῶν περιβαλλόντων τότε τὸν βασιλέα, ἀπέδειξεν ἰδιαίτερον ζῆλον εἰς τὴν λῆψιν μέτρων διὰ τὴν πλήρη καταστροφὴν ὁλοκλήρου τῆς ἰουδαϊκῆς κοινότητος, εἰς δὲ τὴν Ἰουδαίαν ὁ Πιλᾶτος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου συνετελέσθη τὸ ἔγκλημα κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ἐπεχείρησεν εἰς τὸν ὄρθιον ἀκόμη τότε ναὸν τῶν Ἰεροσολύμων κάτι τὸ ἀπαράδεκτον διὰ τοὺς Ἰουδαίους, τὸ ὁποῖον τοὺς συνετάραξεν.

6 1 Περαιτέρω ἱστορεῖ ὅτι ὁ Γάϊος, παραλαβὼν τὴν ἐξουσίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τιβερίου, εἰς πολλοὺς μὲν ἐπροξένησε πολλὰς ζημίας, πρὸ πάντων ὅμως ἔβλαψε μεγάλως

στ' μερικοὺς στίχους κατωτέρω, διὸ ἀριθμοῦν τὸ μέχρι τῆς λέξεως «ἀναταράξαι» τεμάχιον ὡς παράγραφον 7 τοῦ κεφ. ε'.

δὲ μάλιστα τὸ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος οὐ σμικρὰ καταβλάψαι· ἃ καὶ ἐν βραχεῖ πάρεστι διὰ τῶν αὐτοῦ καταμαθεῖν φωνῶν, ἐν αἷς κατὰ λέξιν ταῦτα γράφει.

2 *«Τοσαύτη μὲν οὖν τις ἡ τοῦ Γαΐου περὶ τὸ ἦθος ἦν ἀνωμαλία πρὸς ἅπαντας, διαφερόντως δὲ πρὸς τὸ Ἰουδαίων γένος, ᾧ χαλεπῶς ἀπεχθανόμενος τὰς μὲν ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν προσευχάς, ἀπὸ τῶν κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἀρξάμενος, σφετερίζεται, καταπλήσας εἰκόνων καὶ ἀνδριάντων τῆς ἰδίας μορφῆς, (ὁ γὰρ ἑτέρων ἀνατιθέντων ἐφιείς, αὐτὸς ἱδρύετο δυνάμει), τὸν δ' ἐν τῇ Ἱεροπόλει νεών, ὃς λοιπὸς ἦν ἄψαυστος, ἀσυλίας ἠξιωμένος τῆς πάσης, μεθηρμόζετο καὶ μετεσχημάτιζεν εἰς οἰκεῖον ἱερόν, ἵνα Διὸς Ἐπιφανοῦς Νέου χρηματίζῃ Γαΐου».*

3 *Μυρία μὲν οὖν ἄλλα δεινὰ καὶ πέρα πάσης διηγήσεως ὁ αὐτὸς κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν συμβεβηκότα Ἰουδαίοις ἐπὶ τοῦ δηλουμένου ἐν δευτέρῳ συγγράμματι ὧν ἐπέγραψε Περὶ ἀρετῶν ἱστορεῖ· συνᾴδει δ' αὐτῷ καὶ ὁ Ἰώσηπος, ὁμοίως ἀπὸ τῶν Πιλάτου χρόνων καὶ τῶν κατὰ τοῦ Σωτῆρος τετολμημένων τὰς κατὰ παντὸς τοῦ ἔθνους ἐνάρξασθαι σημαίνων συμφοράς. Ἄκουε*
4 *δ' οὖν οἷα καὶ οὗτος ἐν δευτέρῳ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου αὐταῖς συλλαβαῖς δηλοῖ λέγων.*

«Πεμφθεὶς δὲ εἰς Ἰουδαίαν ἐπίτροπος ὑπὸ Τιβερίου Πιλᾶτος νύκτωρ κεκαλυμμένας εἰς Ἱεροσόλυμα παρεισκομίζει τὰς Καίσαρος εἰκόνας (σημαῖαι καλοῦνται). Τοῦτο μεθ' ἡμέραν μεγίστην ταραχὴν ἤγειρε τοῖς Ἰουδαίοις, οἵ τε γὰρ ἐγγὺς πρὸς τὴν ὄψιν ἐξεπλάγησαν, ὡς πεπατημένων αὐτοῖς τῶν νόμων· οὐδὲν γὰρ ἀξιοῦσιν ἐν τῇ πόλει δείκηλον τίθεσθαι».

5 *Ταῦτα δὲ συγκρίνας τῇ τῶν εὐαγγελίων γραφῇ, εἴσῃ ὡς*

---

25. Καλεῖ οὕτω τὴν Ἱερουσαλήμ.
26. Θεωρεῖται πιθανὸν ὅτι τὰ βιβλία 4 καὶ 5 τοῦ ἔργου Πρεσβεία ἀπετέλουν αὐτοτελὲς ἔργον.

ὅλον τὸ ἔθνος τῶν Ἰουδαίων. Ταῦτα εἶναι δυνατὸν νὰ πληροφορηθῇ κανεὶς συντόμως ἐκ τῶν λόγων τοῦ ἰδίου τοῦ Φίλωνος, ὁ ὁποῖος λέγει ἐπὶ λέξει ταῦτα.

2 «Τόση ἦτο ἡ λόγῳ ἰδιοτροπίας ἀνωμαλία συμπεριφορᾶς τοῦ Γαΐου πρὸς ὅλους, ἰδιαιτέρως δὲ πρὸς τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων. Ἀπεχθανόμενος τοῦτο βαρέως, τὰς μὲν συναγωγὰς εἰς τὰς ἄλλας πόλεις ἥρπασεν, ἀρχίσας ἀπὸ τὰ τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ τὰς ἐγέμισεν εἰκόνας καὶ ἀνδριάντας τῆς ἰδικῆς του μορφῆς — διότι ἐπιτρέπων ἄλλους νὰ τοὺς ἀφιερώνουν, αὐτὸς τοὺς ἐγκαθίστα οὐσιωδῶς — τὸν δὲ ναὸν τῆς Ἱεροπόλεως[25], ὁ ὁποῖος ἔμενεν ἀκόμη ἄθικτος ἀπολαύων πάσης ἀσυλίας, μετεσκεύασε καὶ μετεσχημάτισεν εἰς ἰδικόν του ἱερόν, μὲ τὸ ὄνομα ναοῦ τοῦ Διὸς Ἐπιφανοῦς Νέου Γαΐου».

3 Μυρία ἄλλα δεινά, πέραν πάσης περιγραφῆς, συμβάντα εἰς τοὺς Ἰουδαίους τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ αὐτοκράτορος, ἱστορεῖ ὁ ἴδιος εἰς δεύτερον σύγγραμμα τοῦ Περὶ ἀρετῶν ἔργου[26]. Συμφωνεῖ δὲ μὲ αὐτὸν καὶ ὁ Ἰώσηπος, δεικνύων ὁμοίως ὅτι αἱ συμφοραὶ ὅλου τοῦ ἔθνους ἤρχισαν ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Πιλάτου καὶ τῶν ἐγκλημάτων κατὰ
4 τοῦ Σωτῆρος. Ἄκουε λοιπὸν τί ἀναφέρει καὶ αὐτὸς ἐπὶ λέξει εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου[27].

«Ὁ δὲ Πιλᾶτος, ἀποσταλεὶς ὡς ἐπίτροπος εἰς τὴν Ἰουδαίαν ὑπὸ τοῦ Τιβερίου, μεταφέρει νύκτα κεκαλυμμένας τὰς εἰκόνας τοῦ Καίσαρος εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα — πρόκειται περὶ τῶν καλουμένων ἐμβλημάτων —. Τοῦτο τὴν ἡμέραν προεκάλεσε μεγίστην ταραχὴν εἰς τοὺς Ἰουδαίους, οἱ ὁποῖοι ἀμέσως μὲ τὴν θέαν των ἔμειναν κατάπληκτοι ἀπὸ τὴν καταπάτησιν τῶν νόμων των, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐπιτρέπουν νὰ εἰσάγεται εἰς τὴν πόλιν καμμία εἰκών.

5 Συγκρίνων ταῦτα μὲ τὸ κείμενον τῶν εὐαγγελίων, θὰ

27. Ἰουδαϊκὸς Πόλεμος, 2, 169 ἑ.

οὐκ εἰς μακρὸν αὐτοὺς μετῆλθεν ἣν ἔρρηξαν ἐπ' αὐτοῦ Πιλάτου φωνήν, δι' ἧς οὐκ ἄλλον ἢ μόνον ἔχειν ἐπεβόων Καίσαρα βα-
6 σιλέα. Εἶτα δὲ καὶ ἄλλην ἑξῆς ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἱστορεῖ μετελθεῖν αὐτοὺς συμφορὰν ἐν τούτοις.

«Μετὰ δὲ ταῦτα ταραχὴν ἑτέραν ἐκίνει, τὸν ἱερὸν θησαυρὸν (καλεῖται δὲ κορβανᾶς), εἰς καταγωγὴν ὑδάτων ἐξαναλίσκων· κατῄει δὲ ἀπὸ τριακοσίων σταδίων. Πρὸς τοῦτο τοῦ πλήθους ἀγανάκτησις ἦν, καὶ τοῦ Πιλάτου παρόντος εἰς Ἱεροσό-
7 λυμα, περιστάντες ἅμα κατεβόων. Ὁ δὲ (προῄδει γὰρ αὐτῶν τὴν ταραχὴν) τῷ πλήθει τοὺς στρατιώτας ἐνόπλους, ἐσθήσεσιν ἰδιωτικαῖς κεκαλυμμένους, ἐγκαταμίξας καὶ ξίφει μὲν χρήσασθαι κωλύσας, ξύλοις δὲ παίειν τοὺς κεκραγότας ἐγκελευσάμενος, σύνθημα δίδωσιν ἀπὸ τοῦ βήματος. Τυπτόμενοι δὲ οἱ Ἰουδαῖοι πολλοὶ μὲν ὑπὸ τῶν πληγῶν, πολλοὶ δὲ ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἐν τῇ φυγῇ καταπατηθέντες ἀπώλοντο, πρὸς δὲ τὴν συμφορὰν τῶν ἀνῃρημένων καταπλαγὲν τὸ πλῆθος ἐσιώπησεν».

8 Ἐπὶ τούτοις μυρίας ἄλλας ἐν αὐτοῖς Ἱεροσολύμοις κεκινῆσθαι νεωτεροποιίας ὁ αὐτὸς ἐμφαίνει, παριστὰς ὡς οὐδαμῶς ἐξ ἐκείνου διέλιπον τήν τε πόλιν καὶ τὴν Ἰουδαίαν ἅπασαν στάσεις καὶ πόλεμοι καὶ κακῶν ἐπάλληλοι μηχαναί, εἰς ὅτε τὸ πανύστατον ἡ κατὰ Οὐεσπασιανὸν αὐτοὺς μετῆλθε πολιορκία.

Ἰουδαίους μὲν οὖν ὧν κατὰ τοῦ Χριστοῦ τετολμήκασιν, ταύτῃ πῃ τὰ ἐκ τῆς θείας μετῄει δίκης.

ζ'. Ὡς καὶ Πιλᾶτος ἑαυτὸν διεχρήσατο

7 *Οὐκ ἀγνοεῖν δὲ ἄξιον ὡς καὶ αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν ἐπὶ τοῦ Σω-*

---

28. Ἰω. 19, 15.

ἀντιληφθῇς ὅτι δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς αὐτοὺς ἡ φωνὴ τὴν ὁποίαν ἐξέβαλον ἐνώπιον τοῦ Πιλάτου καὶ διὰ τῆς ὁποίας ἐκραύγαζον ὅτι δὲν ἔχουν ἄλλον βασιλέα παρὰ
6 μόνον τὸν Καίσαρα [23]. Ἔπειτα ὁ ἴδιος συγγραφεὺς ἱστορεῖ μὲ τοὺς κάτωθι λόγους ὅτι καὶ ἄλλη μία συμφορὰ ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν.

«Μετὰ δὲ ταῦτα ἐκίνησεν ἄλλην ταραχήν, δαπανήσας τὸν ἱερὸν θησαυρὸν — ὁ ὁποῖος καλεῖται κορβανᾶς — εἰς κατασκευὴν ὑδραγωγείου πρὸς μεταφορὰν ὑδάτων ἀπὸ ἀπόστασιν τριακοσίων σταδίων. Τὸ πλῆθος ἠγανάκτησεν ἀπὸ αὐτό, ὅταν δὲ ὁ Πιλᾶτος ἦλθεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, οὗτοι τὸν περι-
7 ετριγύρισαν κραυγάζοντες. Ἐκεῖνος δὲ — διότι προέβλεπε τὴν ταραχὴν αὐτῶν — ἀναμίξας εἰς τὸ πλῆθος ἐνόπλους στρατιώτας, ἐνδεδυμένους μὲ πολιτικὰ ἐνδύματα, καὶ ἀπαγορεύσας εἰς αὐτοὺς τὴν χρῆσιν τοῦ ξίφους, διατάξας δὲ νὰ κτυποῦν μὲ ρόπαλα τοὺς κραυγάζοντας, δίδει τὸ σύνθημα ἀπὸ τὸ βῆμα. Κτυπώμενοι δὲ οἱ Ἰουδαῖοι, ἀπέθανον πολλοὶ ἀπὸ τὰς πληγάς, πολλοὶ δὲ καταπατηθέντες ἀπὸ ἀλλήλους κατὰ τὴν φυγήν. Τρομαγμένον τὸ πλῆθος ἀπὸ τὴν συμφορὰν τῶν φονευθέντων ἐσιώπησεν».

8 Ὁ ἴδιος δεικνύει ὅτι πέραν αὐτῶν καὶ ἄλλα πολυάριθμα στασιαστικὰ κινήματα ἐπραγματοποιήθησαν, βεβαιώνων ὅτι ἀπὸ ἐκείνην τὴν ἐποχὴν δὲν ἄφησαν καθόλου ἥσυχον τὴν πόλιν καὶ ὅλην τὴν Ἰουδαίαν στάσεις, πόλεμοι καὶ ἀλλεπάλληλοι συνωμοσίαι, ἕως ὅτου τέλος τοὺς εὗρεν ἡ ὑπὸ τοῦ Βεσπασιανοῦ πολιορκία.

Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον λοιπὸν ἡ θεία δίκη ἐδίωξε τοὺς Ἰουδαίους διὰ τὸ ἔγκλημά των κατὰ τοῦ Χριστοῦ.

ζ'. Πῶς ηὐτοκτόνησεν ὁ Πιλᾶτος

7 Δὲν εἶναι ἄξιον ν' ἀγνοῆται ὅτι ἐπίσης ἐκεῖνος ὁ Πιλᾶτος, ὁ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἡγεμών, εἰς τόσας συμφορὰς περιέ-

τῆρος Πιλᾶτον κατὰ Γάϊον, οὗ τοὺς χρόνους διέξιμεν, τοσαύταις περιπεσεῖν κατέχει λόγος συμφοραῖς, ὡς ἐξ ἀνάγκης αὐτοφονευτὴν ἑαυτοῦ καὶ τιμωρὸν αὐτόχειρα γενέσθαι, τῆς θείας, ὡς ἔοικεν, δίκης οὐκ εἰς μακρὸν αὐτὸν μετελθούσης. Ἱστοροῦσιν Ἑλλήνων οἱ τὰς Ὀλυμπιάδας ἅμα τοῖς κατὰ χρόνους πεπραγμένοις ἀναγράψαντες.

η΄. Περὶ τοῦ κατὰ Κλαύδιον λιμοῦ

8 1 *Ἀλλὰ γὰρ Γάϊον οὐδ᾽ ὅλοις τέτταρσιν ἔτεσιν τὴν ἀρχὴν κατασχόντα Κλαύδιος αὐτοκράτωρ διαδέχεται· καθ᾽ ὃν λιμοῦ τὴν οἰκουμένην πιέσαντος (τοῦτο δὲ καὶ οἱ πόρρω τοῦ καθ᾽ ἡμᾶς λόγου συγγραφεῖς ταῖς αὐτῶν ἱστορίαις παρέδοσαν), ἡ κατὰ τὰς Πράξεις τῶν ἀποστόλων Ἀγάβου προφήτου περὶ τοῦ μέλλειν ἔσεσθαι λιμὸν ἐφ᾽ ὅλην τὴν οἰκουμένην πέρας ἐλάμβανε*
2 *πρόρρησις. Τὸν δὲ κατὰ Κλαύδιον λιμὸν ἐπισημηνάμενος ἐν ταῖς Πράξεσιν ὁ Λουκᾶς ἱστορήσας τε ὡς ἄρα διὰ Παύλου καὶ Βαρνάβα οἱ κατὰ Ἀντιόχειαν ἀδελφοὶ τοῖς κατὰ τὴν Ἰουδαίαν ἐξ ὧν ἕκαστος ηὐπόρει διαπεμψάμενοι εἴησαν, ἐπιφέρει λέγων.*

θ΄. Μαρτύριον Ἰακώβου τοῦ Ἀποστόλου

9 1 *«Κατ᾽ ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρόν», δῆλον δ᾽ ὅτι τὸν ἐπὶ Κλαυδίου, «ἐπέβαλεν Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς τὰς χεῖρας κακῶσαί τινας τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἀνεῖλε δὲ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν Ἰωάννου μαχαίρᾳ».*

2 *Περὶ τούτου δ᾽ ὁ Κλήμης τοῦ Ἰακώβου καὶ ἱστορίαν μνήμης ἀξίαν ἐν τῇ τῶν Ὑποτυπώσεων ἑβδόμῃ παρατίθεται ὡς ἂν ἐκ παραδόσεως τῶν πρὸ αὐτοῦ, φάσκων ὅτι δὴ ὁ εἰσαγαγὼν*

29. Δὲν διεσώθη ἑλληνικὸν χρονογραφικὸν κείμενον ἱστοροῦν τὸν θάνατον τοῦ Πιλάτου.

30. Τὴν 24 Ἰανουαρίου 41 μ.Χ.

πεσεν, ὅπως λέγουν, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Γαΐου τοὺς ὁποίους ἐξετάζομεν, ὥστε ἠναγκάσθη ν' αὐτοκτονήσῃ καὶ νὰ γίνῃ τιμωρὸς ἑαυτοῦ μὲ τὴν χεῖρά του διότι, ὡς φαίνεται, ἡ θεία δίκη τὸν κατεδίωκεν ἀπὸ πλησίον. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἱστοροῦν ἐκ τῶν Ἑλλήνων οἱ σημειώσαντες τὰς Ὀλυμπιάδας μαζὶ μὲ τὰ συμβάντα χρονογραφικῶς [29].

η'. Περὶ τοῦ ἐπὶ Κλαυδίου λιμοῦ

8 1 Τὸν Γάϊον πάντως, διατηρήσαντα τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τέσσαρα μὴ συμπληρωμένα ἔτη, διαδέχεται ὡς αὐτοκράτωρ ὁ Κλαύδιος [30]. Ἐπ' αὐτοῦ λιμὸς ἔπεσεν εἰς τὴν οἰκουμένην — τοῦτο δὲ παραδίδουν εἰς τὰς ἱστορίας των καὶ οἱ ἔξω τῆς διδασκαλίας ἡμῶν συγγραφεῖς —, ὁπότε ἐξεπληρώθη ἡ κατὰ τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων πρόρρησις τοῦ προφήτου Ἀγάβου περὶ τοῦ ὅτι λιμὸς θὰ ἐπέλθῃ εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην.
2 Ὁ Λουκᾶς, μνημονεύσας τὸν ἐπὶ Κλαυδίου λιμὸν εἰς τὰς Πράξεις καὶ ἱστορήσας πῶς οἱ ἀδελφοὶ τῆς Ἀντιοχείας ἔστειλαν διὰ τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Βαρνάβα εἰς τοὺς εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἕκαστος κατὰ τὰ οἰκονομικά του μέσα, προσθέτει τὰ κατωτέρω.

θ'. Μαρτύριον τοῦ ἀποστόλου Ἰακώβου

9 1 «Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρόν» — προφανῶς ἐπὶ τοῦ Κλαυδίου — «ὁ Ἡρώδης ἤρχισεν ἐπιχείρησιν κακοποιήσεως μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἐφόνευσε δὲ μὲ μάχαιραν τὸν Ἰάκωβον, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἰωάννου» [31].
2 Περὶ τοῦ Ἰακώβου δὲ τούτου ὁ Κλήμης παραθέτει εἰς τὸ ἕβδομον βιβλίον τῶν Ὑποτυπώσεων καὶ ἄλλην ἀξιομνημόνευτον ἱστορίαν ὡς προερχομένην ἐκ παραδόσεως ἀπὸ παλαιοτέρους του. Λέγει ὅτι ὁ ὁδηγήσας αὐτὸν εἰς τὸ

31. Πράξ. 12, 1 ἑ.

αὐτὸν εἰς δικαστήριον, μαρτυρήσαντα αὐτὸν ἰδὼν κινηθείς, ὡμολόγησεν εἶναι καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν Χριστιανόν.

3 *«Συναπήχθησαν οὖν ἄμφω, φησίν, καὶ κατὰ τὴν ὁδὸν ἠξίωσεν ἀφεθῆναι αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου· ὁ δὲ ὀλίγον σκεψάμενος, 'εἰρήνη σοι', εἶπεν, καὶ κατεφίλησεν αὐτόν. Καὶ οὕτως ἀμφότεροι ὁμοῦ ἐκαρατομήθησαν».*

4 *Τότε δῆτα, ὥς φησιν ἡ θεία Γραφή, ἰδὼν Ἡρώδης ἐπὶ τῇ τοῦ Ἰακώβου ἀναιρέσει πρὸς ἡδονῆς γεγονὸς τὸ πραχθὲν τοῖς Ἰουδαίοις, ἐπιτίθεται καὶ Πέτρῳ, δεσμοῖς τε αὐτὸν παραδούς, ὅσον οὔπω καὶ τὸν κατ' αὐτοῦ φόνον ἐνήργησεν ἄν, εἰ μὴ διὰ θείας ἐπιφανείας, ἐπιστάντος αὐτῷ νύκτωρ ἀγγέλου, παραδόξως τῶν εἱργμῶν ἀπαλλαγείς, ἐπὶ τὴν τοῦ κηρύγματος ἀφεῖται διακονίαν.*

Καὶ τὰ μὲν κατὰ Πέτρον οὕτως εἶχεν οἰκονομίας.

ι'. Ὡς Ἀγρίππας ὁ καὶ Ἡρώδης τοὺς Ἀποστόλους διώξας τῆς θείας παραυτίκα δίκης ᾔσθετο

10 1 *Τὰ δέ γε τῆς κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐγχειρήσεως τοῦ βασιλέως οὐκέτ' ἀναβολῆς εἴχετο, ἅμα γέ τοι αὐτὸν ὁ τῆς θείας δίκης τιμωρὸς διάκονος μετῄει, παραυτίκα μετὰ τὴν τῶν ἀποστόλων ἐπιβουλήν, ὡς ἡ τῶν Πράξεων ἱστορεῖ γραφή, ὁρμήσαντα μὲν ἐπὶ τὴν Καισάρειαν, ἐν ἐπισήμῳ δ' ἐνταῦθα ἑορτῆς ἡμέρᾳ λαμπρᾷ καὶ βασιλικῇ κοσμησάμενον ἐσθῆτι ὑψηλόν τε πρὸ βήματος δημηγορήσαντα· τοῦ γάρ τοι δήμου παντὸς ἐπευφημήσαντος ἐπὶ τῇ δημηγορίᾳ ὡς ἐπὶ Θεοῦ φωνῇ καὶ οὐκ ἀνθρώπου, παραχρῆμα τὸ λόγιον πατάξαι αὐτὸν ἄγγελον Κυρίου*

2 *ἱστορεῖ, γενόμενόν τε σκωληκόβρωτον ἐκψῦξαι. Θαυμάσαι δ'*

---

32. Πράξ. 12, 21 - 23.

δικαστήριον, ὅταν τὸν εἶδε νὰ μαρτυρῇ τὴν πίστιν του, ὡμολόγησε καὶ αὐτὸς ὅτι εἶναι Χριστιανός.

3 «Ἀπήχθησαν λοιπὸν καὶ οἱ δύο μαζί, λέγει, καὶ εἰς τὸν δρόμον παρεκάλεσε νὰ τὸν συγχωρήσῃ ὁ Ἰάκωβος· αὐτὸς δέ, σκεφθεὶς ἐπ' ὀλίγον, εἶπεν, 'εἰρήνη εἰς σέ', καὶ τὸν κατεφίλησεν. Καὶ οὕτω ἐκαρατομήθησαν καὶ οἱ δύο μαζί».

4 Τότε ἀκριβῶς, ὅπως λέγει ἡ θεία Γραφή, διαπιστώσας ὁ Ἡρώδης ὅτι ἡ ἐνέργειά του εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ φόνου τοῦ Ἰακώβου ηὐχαρίστησε τοὺς Ἰουδαίους, ἐστράφη ἐπίσης κατὰ τοῦ Πέτρου, παραδώσας δὲ αὐτὸν εἰς τὴν φυλακήν, θὰ ὡδήγει καὶ αὐτὸν ἐντὸς ὀλίγου εἰς θάνατον, ἐὰν οὗτος δὲν ἀπηλλάσσετο παραδόξως τῶν δεσμῶν κατόπιν θείας ἐπιφανείας, ἤτοι κατόπιν παρουσιάσεως εἰς αὐτὸν ἀγγέλου κατὰ τὴν νύκτα, καὶ ἀφήνετο οὕτως ἐλεύθερος διὰ τὴν διακονίαν τοῦ κηρύγματος.

Τοιαύτη ἦτο ἡ θεία οἰκονομία ὡς πρὸς τὸν Πέτρον.

ι'. Πῶς ὁ Ἡρώδης Ἀγρίππας, ἀφοῦ ἐδίωξε τοὺς Ἀποστόλους, ἐδοκίμασεν ἀμέσως τὴν θείαν δίκην

10 1 Αἱ συνέπειαι τοῦ ἐγχειρήματος τοῦ βασιλέως κατὰ τῶν ἀποστόλων δὲν καθυστέρησαν καθόλου, διότι ὁ τιμωρὸς ὑπηρέτης τῆς θείας δίκης τὸν κατεδίωξεν ἀμέσως μετὰ τὴν κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐπιβολήν, καθὼς ἱστορεῖ τὸ βιβλίον τῶν Πράξεων. Τοῦτο συνέβη ὅταν μετέβη εἰς τὴν Καισάρειαν καὶ εἰς ἡμέραν ἐπισήμου ἑορτῆς ἐνδεδυμένος μὲ λαμπρὰν βασιλικὴν στολὴν ἐδημηγόρησεν ἀπὸ ὑψηλὴν θέσιν πρὸ τοῦ βήματος. Ἐνῷ ὅλος ὁ λαὸς τὸν ἐπευφήμησε διὰ τὴν δημηγορίαν, ὡσὰν νὰ εἶχεν ἐκφωνηθῇ αὕτη ἀπὸ Θεὸν καὶ ὄχι ἀπὸ ἄνθρωπον, ἀμέσως, ἱστορεῖ ἡ ἱερὰ Γραφή, τὸν ἐπάταξεν ἄγγελος Κυρίου καὶ ἀφοῦ ἔγινε σκωληκόβρωτος ἐξέπνευ-
2 σεν [32]. Εἶναι δὲ ἀξιοθαύμαστος ἡ συμφωνία μεταξὺ τῆς θείας

ἄξιον τῆς περὶ τὴν θείαν Γραφὴν καὶ ἐν τῷδε τῷ παραδόξῳ συμφωνίας τὴν τοῦ Ἰωσήπου ἱστορίαν, καθ' ἣν ἐπιμαρτυρῶν τῇ ἀληθείᾳ δῆλός ἐστιν, ἐν τόμῳ τῆς Ἀρχαιολογίας ἐννεακαιδεκάτῳ, ἔνθα αὐτοῖς γράμμασιν ὧδέ πως τὸ θαῦμα διηγεῖται.

3 *«Τρίτον δ' ἔτος αὐτῷ βασιλεύοντι τῆς ὅλης Ἰουδαίας πεπλήρωτο, καὶ παρῆν εἰς πόλιν Καισάρειαν, ἣ τὸ πρότερον Στράτωνος πύργος ἐκαλεῖτο. Συνετέλει δ' ἐνταῦθα θεωρίας εἰς τὴν Καίσαρος τιμήν, ὑπὲρ τῆς ἐκείνου σωτηρίας ἑορτήν τινα ταύτην ἐπιστάμενος, καὶ παρ' αὐτὴν ἤθροιστο τῶν κατὰ τὴν ἐπαρ-*
4 *χίαν ἐν τέλει καὶ προβεβηκότων εἰς ἀξίαν πλῆθος. Δευτέρᾳ δὲ τῶν θεωριῶν ἡμέρᾳ στολὴν ἐνδυσάμενος ἐξ ἀργύρου πεποιημένην πᾶσαν, ὡς θαυμάσιον ὑφὴν εἶναι, παρῆλθεν εἰς τὸ θέατρον ἀρχομένης ἡμέρας. Ἔνθα ταῖς πρώταις τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐπιβολαῖς ὁ ἄργυρος καταυγασθείς, θαυμασίως ἀπέστιλβεν, μαρμαίρων τι φοβερὸν καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν ἀτενίζουσι*
5 *φρικῶδες. Εὐθὺς δὲ οἱ κόλακες τὰς οὐδὲν ἐκείνῳ πρὸς ἀγαθοῦ ἄλλος ἄλλοθεν φωνὰς ἀνεβόων, θεὸν προσαγορεύοντες 'εὐμενής' τε 'εἴης', ἐπιλέγοντες, 'εἰ καὶ μέχρι νῦν ὡς ἄνθρωπον ἐφοβήθημεν, ἀλλὰ τοὐντεῦθεν κρείττονά σε θνητῆς φύσεως ὁμολογοῦμεν'. Οὐκ ἐπέπληξεν τούτοις ὁ βασιλεὺς οὐδὲ τὴν κολα-*
6 *κείαν ἀσεβοῦσαν ἀπετρίψατο. Ἀνακύψας δὲ μετ' ὀλίγον, τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς ὑπερκαθεζόμενον εἶδεν ἄγγελον. Τοῦτον εὐθὺς ἐνόησεν κακῶν εἶναι αἴτιον, τὸν καί ποτε τῶν ἀγαθῶν γενόμενον, καὶ διακάρδιον ἔσχεν ὀδύνην, ἄθρουν δ' αὐτῷ τῆς κοι-*
7 *λίας προσέφυσεν ἄλγημα, μετὰ σφοδρότητος ἀρξάμενον. Ἀναθεωρῶν οὖν πρὸς τοὺς φίλους, 'ὁ θεὸς ὑμῖν ἐγώ', φησίν, 'ἤδη*

---

33. Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία 19, 343 - 351.

34. Τὸ κείμενον τοῦ Ἰωσήπου ὁμιλεῖ περὶ παρουσίας γλαυκὸς τὴν ὁ-

Γραφῆς καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰωσήπου εἰς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ
θαύματος τούτου. Οὗτος ἐπιβεβαιώνει σαφῶς τὴν ἀλήθειαν
εἰς τὸν δέκατον ἔνατον τόμον τῆς Ἀρχαιολογίας, ὅπου ὡς
ἑξῆς αὐτολεξεὶ διηγεῖται τὸ θαῦμα[33].
3 «Εἶχε συμπληρωθῆ τὸ τρίτον ἔτος τῆς βασιλείας του
ἐπὶ ὁλοκλήρου τῆς Ἰουδαίας καὶ μετέβη εἰς τὴν Καισάρειαν,
ἡ ὁποία προηγουμένως ἐκαλεῖτο Πύργος Στράτωνος. Διωρ-
γάνωσε δὲ ἐκεῖ θεάματα πρὸς τιμὴν τοῦ Καίσαρος, γνωρί-
ζων ὅτι τοῦτο ἦτο εἶδος ἑορτῆς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας του, καὶ
εἰς αὐτὴν συνηθροίσθη πλῆθος λειτουργῶν καὶ ἀξιωματού-
4 χων τῆς ἐπαρχίας. Τὴν δευτέραν ἡμέραν τῶν θεαμάτων ἐνε-
δύθη στολὴν κατεσκευασμένην ὁλόκληρον ἀπὸ ἄργυρον,
οὕτως ὥστε νὰ εἶναι θαυμασία εἰς τὴν ὕφανσιν καὶ προσῆλ-
θεν εἰς τὸ θέατρον κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἡμέρας. Ἐκεῖ ὁ ἄργυ-
ρος, καταυγασθεὶς μὲ τὰς πρώτας ἀκτινοβολίας τοῦ ἡλίου,
ἔστιλβε θαυμασίως, λάμπων κατὰ τρόπον φοβερὸν καὶ φρι-
5 κώδη εἰς τοὺς ἀτενίζοντας πρὸς αὐτόν. Εὐθὺς δὲ οἱ κόλακες
τοῦ ἀπηύθυναν ἕκαστος μὲ τὸν τρόπον του λόγους, οἱ ὁ-
ποῖοι δὲν ἦσαν καθόλου πρὸς τὸ καλόν του, ὀνομάζοντες
αὐτὸν θεὸν καὶ προσθέτοντες, 'νὰ εἶσαι εὐμενὴς πρὸς ἡμᾶς·
ἂν καὶ ἕως τώρα σὲ ἐφοβήθημεν ὡς ἄνθρωπον, ἀπὸ τώρα ὅ-
μως ὁμολογοῦμεν ὅτι εἶσαι ἀνώτερος τῆς θνητῆς φύσεως'. Ὁ
βασιλεὺς δὲν τοὺς ἐπέπληξε δι' αὐτὰ οὔτε ἀπέρριψε τὴν ἀ-
6 σεβῆ κολακείαν. Ὑψώσας δὲ μετ' ὀλίγον τοὺς ὀφθαλμούς του
εἶδε νὰ κάθεται ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς του ἄγγελον [34]. Ἀμέ-
σως ἐνόησεν ὅτι οὗτος ἦτο αἴτιος κακῶν, ὁ ἄλλοτε αἴτιος
ἀγαθῶν, καὶ ἐδοκίμασε καρδιακὴν ὀδύνην, αἰφνιδίως δὲ
ᾐσθάνθη πόνον εἰς τὴν κοιλίαν, ὁ ὁποῖος ἤρχισε μὲ σφοδρό-
7 τητα. Παρατηρῶν λοιπὸν τοὺς φίλους λέγει, 'ὁ θεός σας ἐγὼ

ποίαν ὁ βασιλεὺς ἐθεώρησεν ὡς «ἄγγελον», δηλαδὴ ἀγγελιοφόρον κακῶν. Ὁ Εὐσέβιος εἶναι πάντοτε ἀκριβὴς εἰς τὰς παραθέσεις του, φαίνεται δὲ ὅτι τὸ χειρόγραφον τὸ ὁποῖον εἶχεν ὑπ' ὄψιν παρέλειπε δύο φράσεις. Κατὰ τὰ ἄλλα ἡ ὁμοιότης τῶν κειμένων τῶν Πράξεων καὶ τοῦ Ἰωσήπου εἶναι πλήρης.

καταστρέφειν ἐπιτάττομαι τὸν βίον, παραχρῆμα τῆς εἱμαρμένης τὰς ἄρτι μου κατεψευσμένας φωνὰς ἐλεγχούσης, ὁ κληθεὶς ἀθάνατος ὑφ' ὑμῶν, ἤδη θανεῖν ἀπάγομαι. Δεκτέον δὲ τὴν πεπρωμένην, ᾗ Θεὸς βεβούληται. Καὶ γὰρ βεβιώκαμεν οὐδαμῇ
8 *φαύλως, ἀλλ' ἐπὶ τῆς μακαριζομένης μακρότητος'. Ταῦτα δὲ λέγων ἐπιτάσει τῆς ὀδύνης κατεπονεῖτο· μετὰ σπουδῆς οὖν εἰς τὸ βασίλειον ἐκομίσθη, καὶ διῇξε λόγος εἰς πάντας ὡς ἔχοι τοῦ τεθνάναι παντάπασι μετ' ὀλίγον. Ἡ πληθὺς δ' αὐτίκα σὺν γυναιξὶ καὶ παισὶν ἐπὶ σάκκον καθεσθεῖσα τῷ πατρίῳ νόμῳ τὸν Θεὸν ἱκέτευον ὑπὲρ τοῦ βασιλέως, οἰμωγῆς τε πάντ' ἦν ἀνάπλεα καὶ θρήνων. Ἐν ὑψηλῷ δ' ὁ βασιλεὺς δωματίῳ κατακείμενος καὶ κάτω βλέπων αὐτοὺς πρηνεῖς προπίπτοντας, ἄδακρυς οὐδ'*
9 *αὐτὸς ἔμενεν. Συνεχεῖς δ' ἐφ' ἡμέρας πέντε τῷ τῆς γαστρὸς ἀλγήματι διεργασθείς, τὸν βίον κατέστρεψεν, ἀπὸ γενέσεως ἄγων πεντηκοστὸν ἔτος καὶ τέταρτον, τῆς δὲ βασιλείας ἕβδομον. Τέσσαρας μὲν οὖν ἐπὶ Γαΐου Καίσαρος ἐβασίλευσεν ἐνιαυτούς, τῆς Φιλίππου μὲν τετραρχίας εἰς τριετίαν ἄρξας, τῷ τετάρτῳ δὲ καὶ τὴν Ἡρώδου προσειληφώς, τρεῖς δ' ἐπιλαβὼν τῆς Κλαυδίου Καίσαρος αὐτοκρατορίας».*

10 *Ταῦτα τὸν Ἰώσηπον μετὰ τῶν ἄλλων ταῖς θείαις συναληθεύοντα γραφαῖς ἀποθαυμάζω· εἰ δὲ περὶ τὴν τοῦ βασιλέως προσηγορίαν δόξειέν τισιν διαφωνεῖν, ἀλλ' ὅ γε χρόνος καὶ ἡ πρᾶξις τὸν αὐτὸν ὄντα δείκνυσιν, ἤτοι κατά τι σφάλμα γραφικὸν ἐνηλλαγμένου τοῦ ὀνόματος ἢ καὶ διωνυμίας περὶ τὸν αὐτόν, οἷα καὶ περὶ πολλούς, γεγενημένης.*

ια'. Περὶ Θευδᾶ τοῦ γόητος

11 1 *Ἐπεὶ δὲ πάλιν ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσιν εἰσάγει τὸν Γα-*

---

35. Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐκαλεῖτο Ἡρώδης Ἀγρίππας. Αἱ Πράξεις καὶ ὁ Εὐσέβιος χρησιμοποιοῦν τὸ πρῶτον ὄνομα, ὁ Ἰώσηπος καὶ τὰ νομίσματα τὸ δεύτερον.

διατάσσομαι τώρα νὰ τελειώσω τὸν βίον, διότι ἡ μοῖρα
ἐλέγχει ἀμέσως τὸ ψεῦδος τῶν πρὸ ὀλίγου ἀπευθυνθέντων
πρὸς ἐμὲ λόγων· ὁ ἀποκληθεὶς ἀπὸ σᾶς ἀθάνατος, ἤδη ἀπά-
γομαι πρὸς τὸν θάνατον. Φυσικὰ πρέπει νὰ δεχώμεθα τὸ
πεπρωμένον κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, διότι δὲν ἐζήσαμεν
8 καθόλου ἄθλια, ἀλλὰ εἰς μακρὰν εὐημερίαν'. Λέγων δὲ ταῦ-
τα, κατεπονεῖτο ἀπὸ τὴν ἐπίτασιν τῆς ὀδύνης. Μὲ σπου-
δὴν λοιπὸν μετεφέρθη εἰς τὸ ἀνάκτορον καὶ διεδόθη ἡ φήμη
εἰς ὅλους ὅτι ὁπωσδήποτε μετ' ὀλίγον θ' ἀποθάνῃ. Ἀμέσως
δὲ τὰ πλήθη, μαζὶ μὲ γυναῖκας καὶ παιδία, καθισμένα εἰς
σάκκους συμφώνως μὲ τὸ πατροπαράδοτον ἔθιμον, ἱκέτευον
τὸν Θεὸν ὑπὲρ τοῦ βασιλέως, ὅλος δὲ ὁ τόπος ἦτο γεμᾶτος
ὀδυρμοὺς καὶ θρήνους. Ὁ βασιλεύς, ἐξηπλωμένος εἰς ὑψηλὸν
δωμάτιον καὶ βλέπων αὐτοὺς πρὸς τὰ κάτω νὰ πίπτουν
9 ἐμπρὸς πρηνεῖς, δὲν ἔμεινεν οὔτε αὐτὸς χωρὶς δάκρυα. Τα-
λαιπωρηθεὶς δὲ ἐπὶ πέντε συνεχεῖς ἡμέρας ἀπὸ τὸν πόνον τῆς
κοιλίας, ἀπέθανε κατὰ τὸ πεντηκοστὸν τέταρτον ἔτος τοῦ
βίου του, τὸ ἕβδομον δὲ τῆς βασιλείας του. Πράγματι ἐπὶ
Γαΐου Καίσαρος ἐβασίλευσε τέσσαρα ἔτη, κατὰ τὰ πρῶτα ὡς
ἄρχων τῆς τετραρχίας τοῦ Φιλίππου, τὸ δὲ τέταρτον προσ-
αρτήσας καὶ τὴν τοῦ Ἡρώδου, ἐπὶ αὐτοκρατορίας δὲ τοῦ
Κλαυδίου Καίσαρος ἄλλα τρία».

10 Θαυμάζω πῶς εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο καὶ εἰς ἄλλα ὁ Ἰ-
ώσηπος ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀλήθειαν τῶν θείων Γραφῶν.
Ἐὰν δὲ νομίζουν μερικοὶ ὅτι διαφωνεῖ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ βασι-
λέως [35], ὁ χρόνος καὶ ἡ πρᾶξις δεικνύουν ὅτι εἶναι τὸ αὐτὸ
πρόσωπον, ἡ δὲ διαφορὰ προῆλθεν εἴτε ἐκ τοῦ ὅτι ὑπεισῆλθε
κάποιο ἀντιγραφικὸν σφάλμα εἴτε λόγῳ διωνυμίας αὐτοῦ,
ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους.

ια'. Περὶ τοῦ γόητος Θευδᾶ

11 1 Ἐπειδὴ δὲ πάλιν ὁ Λουκᾶς εἰς τὰς Πράξεις εἰσάγει τὸν

μαλιὴλ ἐν τῇ περὶ τῶν ἀποστόλων σκέψει λέγοντα ὡς ἄρα κατὰ τὸν δηλούμενον χρόνον ἀνέστη Θευδᾶς λέγων ἑαυτὸν εἶναί τινα, ὃς κατελύθη, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείσθησαν αὐτῷ διελύθησαν, φέρε, καὶ τὴν περὶ τούτου παραθώμεθα τοῦ Ἰωσήπου γραφήν. Ἱστορεῖ τοίνυν αὖθις κατὰ τὸν ἀρτίως δεδηλωμένον αὐτοῦ λόγον αὐτὰ δὴ ταῦτα κατὰ λέξιν.

2 *«Φάδου δὲ τῆς Ἰουδαίας ἐπιτροπεύοντος, γόης τις ἀνήρ, Θευδᾶς ὀνόματι, πείθει τὸν πλεῖστον ὄχλον ἀναλαβόντα τὰς κτήσεις ἕπεσθαι πρὸς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν αὐτῷ· προφήτης γὰρ ἔλεγεν εἶναι καὶ προστάγματι τὸν ποταμὸν σχίσας δίοδον ἔφη παρέξειν αὐτοῖς ῥᾳδίαν, καὶ ταῦτα λέγων πολλοὺς ἠπάτη-*
3 *σεν. Οὐ μὴν εἴασεν αὐτοὺς τῆς ἀφροσύνης ὀνάσθαι Φάδος, ἀλλ' ἐξέπεμψεν ἴλην ἱππέων ἐπ' αὐτούς, ἥτις ἐπιπεσοῦσα ἀπροσδοκήτως αὐτοῖς, πολλοὺς μὲν ἀνεῖλεν, πολλοὺς δὲ ζῶντας ἔλαβεν, αὐτόν τε τὸν Θευδᾶν ζωγρήσαντες ἀποτέμνουσι τὴν κεφαλὴν καὶ κομίζουσιν εἰς Ἱεροσόλυμα».*

ιβ'. Περὶ Ἑλένης τῆς τῶν Ἀδιαβηνῶν βασιλίδος

Τούτοις ἑξῆς καὶ τοῦ κατὰ Κλαύδιον γενομένου λιμοῦ μνημονεύει ὧδέ πως.

12 1 *«Ἐπὶ τούτοις γε καὶ τὸν μέγαν λιμὸν κατὰ τὴν Ἰουδαίαν συνέβη γενέσθαι, καθ' ὃν καὶ ἡ βασίλισσα Ἑλένη πολλῶν χρημάτων ὠνησαμένη σῖτον ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου, διένειμεν τοῖς ἀπορουμένοις».*

---

36. Πράξ. 5, 34 - 36.

37. Ὁ Θευδᾶς οὗτος τοῦ Ἰωσήπου ἐξηγέρθη ἐπὶ Φάδου, σταλέντος εἰς τὴν Ἰουδαίαν τὸ 44 μ.Χ., ἄρα πολὺ μετὰ τὴν σχετικὴν ὁμιλίαν τοῦ Γαμαλιήλ. Ὁ Θευδᾶς τῶν Πράξεων τοποθετεῖται πρὸ τῆς στάσεως τοῦ Ἰούδα τοῦ Γα-

Γαμαλιὴλ νὰ λέγῃ εἰς τὴν σύσκεψιν περὶ τῶν ἀποστόλων ὅτι κατὰ τὸν δηλούμενον χρόνον ἐσηκώθη ὁ Θευδᾶς, ὁ ὁποῖος, ἐνῷ ἔλεγεν ὅτι κάποιος εἶναι, κατεστράφη καὶ ὅλοι ὅσοι εἶχον πεισθῆ εἰς αὐτὸν διελύθησαν [36], ἂς παραθέσωμεν καὶ τὸ περὶ τούτου κείμενον τοῦ Ἰωσήπου. Ἱστορεῖ λοιπὸν ἐπίσης εἰς τὸ πρὸ ὀλίγου ἀναφερθὲν σύγγραμμα αὐτοῦ κατὰ λέξιν τὰ κάτωθι [37].

2 «Ὅταν ἐπετρόπευεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν ὁ Φάδος, κάποιος ἀγύρτης ὀνομαζόμενος Θευδᾶς πείθει πολὺν ὄχλον νὰ παραλάβῃ τὰ πράγματά του καὶ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ πρὸς τὸν Ἰορδάνην ποταμόν. Διότι ἔλεγεν ὅτι εἶναι προφήτης καὶ ὅτι, ἀφοῦ σχίσῃ τὸν ποταμὸν μὲ πρόσταγμά του, θὰ παράσχῃ εἰς αὐτοὺς εὔκολον διάβασιν· καὶ λέγων ταῦτα πολλοὺς
3 ἠπάτησεν. Ὁ Φάδος ὅμως δὲν τοὺς ἄφησε νὰ χαροῦν τὴν ἀφροσύνην των, ἀλλ' ἔστειλεν ἐναντίον των ἴλην ἱππικοῦ, ἡ ὁποία πεσοῦσα ἐπ' αὐτῶν αἰφνιδίως, πολλοὺς μὲν ἐφόνευσε, πολλοὺς δὲ συνέλαβε ζωντανούς· τὸν ἴδιον δὲ τὸν Θευδᾶν αἰχμαλωτίσαντες ἀποκόπτουν κατὰ τὴν κεφαλὴν καὶ μεταφέρουν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα».

ιβ'. Περὶ Ἑλένης τῆς βασιλίσσης τῶν Ἀδιαβηνῶν

Εἰς τὴν συνέχειαν τούτων μνημονεύει καὶ τὸν λιμὸν ὁ ὁποῖος ἔγινεν ἐπὶ Κλαυδίου ὡς ἑξῆς.

12 1 «Κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον συνέβη νὰ γίνῃ εἰς τὴν Ἰουδαίαν καὶ ὁ μέγας λιμός, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ βασίλισσα Ἑλένη, ἀγοράσασα σῖτον ἀξίας μεγάλου χρηματικοῦ ποσοῦ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, διένειμεν εἰς τοὺς ἀπόρους» [38].

λιλαίου (6 μ.Χ.). Δυνατὸν νὰ ὑπῆρχον δύο στασιασταὶ μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο. Ἰωσήπου, Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία, 20, 97-98.

38. Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία, 20, 101.

2 *Σύμφωνα δ' ἂν εὕροις καὶ ταῦτα τῇ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων γραφῇ, περιεχούσῃ ὡς ἄρα τῶν κατ' Ἀντιόχειαν μαθητῶν καθὼς ηὐπορεῖτό τις, ὥρισαν ἕκαστος εἰς διακονίαν ἀποστεῖλαι τοῖς κατοικοῦσιν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ· ὃ καὶ ἐποίησαν, ἀποστείλαντες πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους διὰ χειρὸς Βαρνάβα καὶ*
3 *Παύλου. Τῆς γέ τοι Ἑλένης, ἧς δὴ καὶ ὁ συγγραφεὺς ἐποιήσατο μνήμην, εἰς ἔτι νῦν στῆλαι διαφανεῖς ἐν προαστείοις δείκνυνται τῆς νῦν Αἰλίας· τοῦ δὲ Ἀδιαβηνῶν ἔθνους αὕτη βασιλεῦσαι ἐλέγετο.*

ιγ'. Περὶ Σίμωνος τοῦ μάγου

13 1 *Ἀλλὰ γὰρ τῆς εἰς τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν εἰς πάντας ἀνθρώπους ἤδη διαδιδομένης πίστεως, ὁ τῆς ἀνθρώπων πολέμιος σωτηρίας τὴν βασιλεύουσαν προαρπάσασθαι πόλιν μηχανώμενος, ἐνταῦθα Σίμωνα τὸν πρόσθεν δεδηλωμένον ἄγει, καὶ δὴ ταῖς ἐντέχνοις τἀνδρὸς συναιρόμενος γοητείαις πλείους τῶν τὴν Ῥώμην οἰκούντων ἐπὶ τὴν πλάνην*
2 *σφετερίζεται. Δηλοῖ δὲ τοῦθ' ὁ μετ' οὐ πολὺ τῶν ἀποστόλων ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς διαπρέψας λόγῳ Ἰουστῖνος, περὶ οὗ τὰ προσήκοντα κατὰ καιρὸν παραθήσομαι· ὃς δὴ ἐν τῇ προτέρᾳ πρὸς Ἀντωνῖνον ὑπὲρ τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος Ἀπολογίᾳ γράφων ὧδέ φησιν.*

3 *«Καὶ μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου εἰς οὐρανὸν προεβάλλοντο οἱ δαίμονες ἀνθρώπους τινὰς λέγοντας ἑαυτοὺς εἶναι θεούς, οἳ οὐ μόνον οὐκ ἐδιώχθησαν ὑφ' ὑμῶν, ἀλλὰ καὶ τιμῶν ἠξιώθησαν· Σίμωνα μέν τινα Σαμαρέα, τὸν ἀπὸ κώμης λεγομένης Γίτθων, ὃς ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος διὰ τῆς τῶν ἐνεργούν-*

39. Πράξ. 11, 29 ἑ.

2 Θὰ εὕρῃς καὶ αὐτὰ ἐπίσης σύμφωνα μὲ τὸ βιβλίον τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, τὸ ὁποῖον διηγεῖται ὅτι πράγματι οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ὥρισαν νὰ στείλουν εἰς βοήθειαν τῶν κατοίκων τῆς Ἰουδαίας ἕκαστος κατὰ τὰς οἰκονομικάς του δυνατότητας· τὸ ὁποῖον καὶ ἔπραξαν ἀποστείλαντες τὴν ἐνίσχυσιν διὰ χειρὸς τοῦ Βαρνάβα καὶ τοῦ
3 Παύλου [39]. Τῆς Ἑλένης ἐξ ἄλλου, τὴν ὁποίαν ἐμνημόνευσεν ὁ ἱστορικός, σώζονται ἕως σήμερα λαμπραὶ στῆλαι εἰς τὰ προάστεια τῆς τωρινῆς Αἰλίας [40]. Ἐλέγετο δὲ ὅτι αὐτὴ ἐβασίλευσεν ἐπὶ τοῦ λαοῦ τῶν Ἀδιαβηνῶν.

ιγ'. Περὶ Σίμωνος Μάγου

13 1 Ἐν πάσῃ περιπτώσει, καθὼς ἡ πίστις εἰς τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν διεδίδετο ἤδη εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ὁ ἐχθρὸς τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων ἐμηχανεύετο ν' ἁρπάσῃ πρῶτος τὴν βασιλεύουσαν πόλιν· ὁδηγεῖ λοιπὸν ἐκεῖ τὸν προηγουμένως ἀναφερθέντα Σίμωνα καὶ ἐνισχύων τὰ μαγικὰ τεχνάσματα τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ ἑλκύει πρὸς τὴν πλάνην πολλοὺς ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς
2 Ρώμης. Βεβαιώνει δὲ τοῦτο ὁ διαπρέψας εἰς τὴν πίστιν ἡμῶν ὀλίγον χρόνον μετὰ τοὺς ἀποστόλους Ἰουστῖνος, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἐκθέσω τὰ ἀπαραίτητα εἰς τὴν κατάλληλον θέσιν. Οὗτος λοιπὸν εἰς τὴν πρώτην Ἀπολογίαν ὑπὲρ τῆς θρησκείας ἡμῶν πρὸς τὸν Ἀντωνῖνον γράφει ταῦτα.
3 «Καὶ μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου εἰς τὸν οὐρανὸν οἱ δαίμονες προέβαλον μερικοὺς ἀνθρώπους λέγοντας ὅτι εἶναι θεοί, οἱ ὁποῖοι ὄχι μόνον δὲν ἐδιώχθησαν ἀπὸ σᾶς, ἀλλὰ καὶ ἠξιώθησαν τιμῶν ὅπως εἶναι ὁ Σίμων ὁ Σαμαρεύς, ὁ καταγόμενος ἀπὸ τὴν κώμην Γίτθων, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἐξε-

40. Ἡ Ἑλένη αὐτὴ εἶχε προσηλυτισθῆ εἰς τὸν Ἰουδαϊσμὸν καὶ διέθετεν ἔπαυλιν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα.

των δαιμόνων τέχνης δυνάμεις μαγικὰς ποιήσας ἐν τῇ πόλει ὑμῶν τῇ βασιλίδι Ῥώμῃ θεὸς ἐνομίσθη καὶ ἀνδριάντι παρ' ὑμῶν ὡς θεὸς τετίμηται ἐν τῷ Τίβερι ποταμῷ μεταξὺ τῶν δύο γεφυρῶν, ἔχων ἐπιγραφὴν Ῥωμαϊκὴν ταύτην· Simoni Deo Sancto, ὅπερ ἐστὶν Σίμωνι θεῷ ἁγίῳ. 4 *Καὶ σχεδὸν μὲν πάντες Σαμαρεῖς, ὀλίγοι δὲ καὶ ἐν ἄλλοις ἔθνεσιν ὡς τὸν πρῶτον θεὸν ἐκεῖνον ὁμολογοῦντες προσκυνοῦσιν. Καὶ Ἑλένην τινά, τὴν συμπερινοστήσασαν αὐτῷ κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ, πρότερον ἐπὶ τέγους σταθεῖσαν ἐν Τύρῳ τῆς Φοινίκης, τὴν ἀπ' αὐτοῦ πρώτην ἔννοιαν λέγουσιν».*

5 *Ταῦτα μὲν οὗτος. Συνᾴδει δ' αὐτῷ καὶ Εἰρηναῖος ἐν πρώτῳ τῶν πρὸς τὰς αἱρέσεις ὁμοῦ τὰ περὶ τὸν ἄνδρα καὶ τὴν ἀνοσίαν καὶ μιαρὰν αὐτοῦ διδασκαλίαν ὑπογράφων, ἣν ἐπὶ τοῦ παρόντος περιττὸν ἂν εἴη καταλέγειν, παρὸν τοῖς βουλομένοις καὶ αὐτοῦ*[1] *καὶ τῶν μετ' αὐτὸν κατὰ μέρος αἱρεσιαρχῶν τὰς ἀρχὰς καὶ τοὺς βίους καὶ τῶν ψευδῶν δογμάτων τὰς ὑποθέσεις τά τε πᾶσιν αὐτοῖς ἐπιτετηδευμένα διαγνῶναι, οὐ κατὰ πάρεργον τῇ δεδηλωμένῃ τοῦ Εἰρηναίου παραδεδομένα βίβλῳ.*

6 *Πάσης μὲν οὖν ἀρχηγὸν αἱρέσεως πρῶτον γενέσθαι τὸν Σίμωνα παρειλήφαμεν· ἐξ οὗ καὶ εἰς δεῦρο οἱ τὴν κατ' αὐτὸν μετιόντες αἵρεσιν τὴν σώφρονα καὶ διὰ καθαρότητα βίου παρὰ τοῖς πᾶσιν βεβοημένην Χριστιανῶν φιλοσοφίαν ὑποκρινόμενοι,*

1. *καὶ αὐτοῦ* προστίθεμεν βάσει λατινικῆς καὶ συριακῆς μεταφράσεως.

τέλεσεν εἰς τὴν πόλιν σας, τὴν βασιλεύουσαν Ρώμην, μαγικὰ θαύματα μὲ τὰ τεχνάσματα τῶν δαιμόνων οἱ ὁποῖοι τὸν κατεῖχον, ἐθεωρήθη θεὸς καὶ ἔχει τιμηθῇ ἀπὸ σᾶς ὡς θεὸς μὲ ἀνδριάντα στημένον εἰς τὸν Τίβεριν ποταμὸν μεταξὺ τῶν δύο γεφυρῶν καὶ φέροντα τὴν λατινικὴν ταύτην ἐπιγραφήν·
4 Simoni Deo Sancto, δηλαδὴ 'Σίμωνι θεῷ ἁγίῳ' [41]. Σχεδὸν ὅλοι οἱ Σαμαρεῖς, ὀλίγοι δὲ καὶ εἰς ἄλλα ἔθνη, προσκυνοῦν τοῦτον, ἀναγνωρίζοντες ὡς τὸν πρῶτον θεόν. Λέγουν δὲ ἐπίσης ὅτι κάποια 'Ελένη, ἡ ὁποία ἐκεῖνον τὸν χρόνον περιεφέρετο μαζὶ μὲ αὐτόν, ἐνῷ προηγουμένως ἦτο εἰς δυσώνυμον οἶκον εἰς τὴν Τύρον τῆς Φοινίκης, εἶναι ἡ ἐξ αὐτοῦ προελθοῦσα Ἔννοια» [42].

5 Αὐτὰ λέγει οὗτος. Συμφωνεῖ δὲ μὲ αὐτὸν καὶ ὁ Εἰρηναῖος, περιγράφων εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τοῦ ἀντιαιρετικοῦ του συγγράμματος τὴν δρᾶσιν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν ἀνοσίαν καὶ μιαρὰν διδασκαλίαν αὐτοῦ [43]. Θὰ ἦτο περιττὸν νὰ ἐκθέσωμεν ταῦτα εἰς τὸ παρὸν ἔργον, ἐφ' ὅσον οἱ ἐπιθυμοῦντες δύνανται νὰ γνωρίσουν λεπτομερῶς καὶ αὐτοῦ καὶ τῶν μετ' αὐτὸν αἱρεσιαρχῶν τὰς ἀρχάς, τοὺς βίους, τὰς πεπλανημένας δογματικὰς διδασκαλίας, καθὼς καὶ τὰ τεχνάσματα ὅλων αὐτῶν, διότι ἔχουν διατηρηθῇ εἰς τὸ μνημονευθὲν βιβλίον τοῦ Εἰρηναίου προσεκτικῶς.

6 Ἔχομεν λοιπὸν παραλάβει τὴν πληροφορίαν ὅτι πρῶτος ἀρχηγὸς πάσης αἱρέσεως ἀνεδείχθη ὁ Σίμων. Οἱ ἔκτοτε ἕως σήμερον ἀκολουθοῦντες τὴν αἵρεσίν του, ἐνῷ ὑποκρίνονται ὅτι πρεσβεύουν τὴν σώφρονα καὶ φημισμένην εἰς ὅλον τὸν κόσμον διὰ τὴν καθαρότητα τοῦ βίου χριστιανικὴν φιλο-

---

41. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ 'Ιουστῖνος ἐπλανήθη. Εὑρέθη ἐπιγραφὴ φέρουσα Semoni Sanco Deo, δηλαδὴ εἰς τὸν σαβινικὸν θεὸν Σέμωνα Σάγκον, καὶ αὐτὴ ἦτο ἐκείνη τὴν ὁποίαν εἶχεν ἴδει ὁ 'Ιουστῖνος. Παρὰ ταῦτα ὁ Σίμων ἐτιμᾶτο ὡς θεὸς ἀπὸ μίαν μερίδα ἀνθρώπων τῆς Σαμαρείας.

42. Α' 'Απολογία 26.

43. Ἔλεγχος καὶ 'Ανατροπὴ 1, 23, 1 - 4.

*ἧς μὲν ἔδοξαν ἀπαλλάττεσθαι περὶ τὰ εἴδωλα δεισιδαιμονίας
οὐδὲν ἧττον αὖθις ἐπιλαμβάνονται, καταπίπτοντες ἐπὶ γραφὰς
καὶ εἰκόνας αὐτοῦ τε τοῦ Σίμωνος καὶ τῆς σὺν αὐτῷ δηλωθείσης
Ἑλένης θυμιάμασίν τε καὶ θυσίαις καὶ σπονδαῖς τούτους θρη-
7 σκεύειν ἐγχειροῦντες. Τὰ δὲ τούτων αὐτοῖς ἀπορρητότερα, ὧν
φασι τὸν πρῶτον ἐπακούσαντα ἐκπλαγήσεσθαι καὶ κατά τι
παρ᾽ αὐτοῖς λόγιον ἔγγραφον «θαμβωθήσεσθαι», θάμβους ὡς
ἀληθῶς καὶ φρενῶν ἐκστάσεως καὶ μανίας ἔμπλεα τυγχάνει,
τοιαῦτα ὄντα, ὡς μὴ μόνον μὴ δυνατὰ εἶναι παραδοθῆναι γρα-
φῇ, ἀλλ᾽ οὐδὲ χείλεσιν αὐτὸ μόνον δι᾽ ὑπερβολὴν αἰσχρουργίας
8 τε καὶ ἀρρητοποιίας ἀνδράσι σώφρονα λαληθῆναι. Ὅτι ποτὲ
γὰρ ἂν ἐπινοηθείη παντὸς αἰσχροῦ μιαρώτερον, τοῦτο πᾶν ὑπερ-
ηκόντισεν ἡ τῶνδε μυσαρωτάτη αἵρεσις, ταῖς ἀθλίαις καὶ παν-
τοίων ὡς ἀληθῶς κακῶν σεσωρευμέναις γυναιξὶν ἐγκαταπαι-
ζόντων.*

14 *1 Τοιούτων κακῶν πατέρα καὶ δημιουργὸν τὸν Σίμωνα κατ᾽
ἐκεῖνο καιροῦ ὥσπερ εἰ μέγαν καὶ μεγάλων ἀντίπαλον τῶν θε-
σπεσίων τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων ἡ μισόκαλος καὶ τῆς
ἀνθρώπων ἐπίβουλος σωτηρίας πονηρὰ δύναμις προυστήσατο.*

ιδ'. Περὶ τοῦ κατὰ Ρώμην Κηρύγματος Πέτρου τοῦ ἀποστόλου

*2 Ὅμως δ᾽ οὖν ἡ θεία καὶ ὑπερουράνιος χάρις τοῖς αὐτῆς
συναιρομένη διακόνοις, δι᾽ ἐπιφανείας αὐτῶν καὶ παρουσίας
ἀναπτομένην τοῦ πονηροῦ τὴν φλόγα ᾖ τάχος ἐσβέννυ, ταπει-
νοῦσα δι᾽ αὐτῶν καὶ καθαιροῦσα πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ
3 τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Διὸ δὴ οὔτε Σίμωνος οὔτ᾽ ἄλλου του*

---

44. Β' Κορ. 10, 5.

σοφίαν, ἐπιστρέφουν ὅμως πάλιν εἰς τὴν εἰδωλολατρικὴν δεισιδαιμονίαν ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐνόμισαν ὅτι εἶχον ἀπαλλαγῆ, γονατίζοντες εἰς ζωγραφίας καὶ εἰκόνας τοῦ ἰδίου τοῦ Σίμωνος καὶ τῆς ἀναφερθείσης συνοδοῦ του Ἑλένης, καὶ ἀποδίδοντες εἰς αὐτοὺς λατρείαν μὲ θυμιάματα, θυσίας καὶ σπον-
7 δάς. Αἱ δὲ περισσότερον ἀπόρρητοι πράξεις των, ἀπὸ τὰς ὁποίας λέγουν ὅτι ὁ διὰ πρώτην φορὰν ἀκούων αὐτὰς θὰ ἐκπλαγῇ καὶ συμφώνως πρὸς ἓν γραπτὸν λόγιόν των «θὰ θαμβωθῇ», πράγματι εἶναι γεμᾶται θάμβος, παραφροσύνην καὶ μανίαν· εἶναι τοιαῦται, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν ὄχι μόνον νὰ παραδοθοῦν διὰ τῆς γραφῆς ἀλλ' οὔτε ἁπλῶς νὰ προφερθοῦν διὰ τῶν χειλέων ἀπὸ σώφρονας ἄνδρας ἀκριβῶς λόγῳ τῆς ὑπερβολικῆς αἰσχρότητος καὶ βρωμερότητος.
8 Πράγματι ὅ,τι μιαρώτερον πάσης αἰσχρᾶς πράξεως εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπινοηθῇ, αὐτὸ ἔχει ὑπερακοντισθῇ ἀπὸ τὴν μυσαρωτάτην αἵρεσιν τῶν ἀνθρώπων τούτων, οἱ ὁποῖοι ἐμπαίζουν τὰς ἀθλίας καὶ βεβαρυμένας μὲ παντοειδῆ πράγματι κακὰ γυναῖκας.

14 1 Τὸν Σίμωνα, πατέρα καὶ δημιουργὸν τοιούτων κακῶν, ἡ Πονηρὰ Δύναμις, ἡ μισόκαλος καὶ ἐπίβουλος τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, ἀνέδειξεν ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εἰς μέγαν ἀντίπαλον μεγάλων ἀνδρῶν, τῶν θεσπεσίων ἀποστόλων τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν.

ιδ'. Περὶ τοῦ κηρύγματος τοῦ ἀποστόλου Πέτρου εἰς τὴν Ρώμην

2 Ἀλλ' ὅμως ἡ θεία καὶ ὑπερουράνιος χάρις, βοηθοῦσα τοὺς ὑπηρέτας αὐτῆς, ἔσβησε τάχιστα τὴν ἀναπτομένην ὑπὸ τοῦ Πονηροῦ φλόγα διὰ τῆς ἐπιφανείας καὶ παρουσίας αὐτῶν, ταπεινώνουσα δι' αὐτῶν καὶ καθαιροῦσα πᾶν ὕψωμα τὸ ὁποῖον ἐπαίρεται κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ [44].
3 Διὰ τοῦτο καμμία ραδιουργία, οὔτε τοῦ Σίμωνος οὔτε κα-

*τῶν τότε φυέντων συγκρότημά τι κατ' αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς ἀπο-
στολικοὺς ὑπέστη χρόνους. Ὑπερενίκα γάρ τοι καὶ ὑπερίσχυεν
ἅπαντα τὸ τῆς ἀληθείας φέγγος ὅ τε λόγος αὐτὸς ὁ θεῖος ἄρτι
θεόθεν ἀνθρώποις ἐπιλάμψας ἐπὶ γῆς τε ἀκμάζων καὶ τοῖς ἰ-
δίοις ἀποστόλοις ἐμπολιτευόμενος.*
4 *Αὐτίκα ὁ δηλωθεὶς γόης ὥσπερ ὑπὸ θείας καὶ παραδόξου
μαρμαρυγῆς τὰ τῆς διανοίας πληγεὶς ὄμματα ὅτε πρότερον ἐπὶ
τῆς Ἰουδαίας ἐφ' οἷς ἐπονηρεύσατο πρὸς τοῦ ἀποστόλου Πέ-
τρου κατεφωράθη, μεγίστην καὶ ὑπερπόντιον ἀπάρας πορείαν
τὴν ἀπ' ἀνατολῶν ἐπὶ δυσμὰς ᾤχετο φεύγων, μόνως ταύτῃ*
5 *βιωτὸν αὐτῷ κατὰ γνώμην εἶναι οἰόμενος· ἐπιβὰς δὲ τῆς Ῥω-
μαίων πόλεως, συναιρομένης αὐτῷ τὰ μεγάλα τῆς ἐφεδρευού-
σης ἐνταῦθα δυνάμεως, ἐν ὀλίγῳ τοσοῦτον τὰ τῆς ἐπιχειρήσεως
ἤνυστο, ὡς καὶ ἀνδριάντος ἀναθέσει πρὸς τῶν τῇδε οἷα θεὸν τι-*
6 *μηθῆναι. Οὐ μὴν εἰς μακρὸν αὐτῷ ταῦτα προυχώρει. Παρὰ πό-
δας γοῦν ἐπὶ τῆς αὐτῆς Κλαυδίου βασιλείας ἡ πανάγαθος καὶ
φιλανθρωποτάτη τῶν ὅλων πρόνοια τὸν καρτερὸν καὶ μέγαν τῶν
ἀποστόλων, τὸν ἀρετῆς ἕνεκα τῶν λοιπῶν ἁπάντων προήγορον,
Πέτρον, ἐπὶ τὴν Ῥώμην ὡς ἐπὶ τηλικοῦτον λυμεῶνα βίου χει-
ραγωγεῖ· ὃς οἷά τις γενναῖος Θεοῦ στρατηγὸς τοῖς θείοις ὅπλοις
φραξάμενος, τὴν πολυτίμητον ἐμπορίαν τοῦ νοητοῦ φωτὸς ἐξ
ἀνατολῶν τοῖς κατὰ δύσιν ἐκόμιζεν, φῶς αὐτὸ καὶ λόγον ψυ-
χῶν σωτήριον, τὸ κήρυγμα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, εὐαγ-
γελιζόμενος.*

ιε'. Περὶ τοῦ κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγελίου

15 1 *Οὕτω δὴ οὖν ἐπιδημήσαντος αὐτοῖς τοῦ θείου λόγου, ἡ μὲν*

45. Ἐννοεῖται ἡ δαιμονικὴ δύναμις ἡ ὁποία ἤδρευε τότε εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν Ρώμην κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Εὐσεβίου.

νενὸς ἄλλου ἀπὸ τοὺς τότε κινηθέντας, δὲν ἐπέτυχε κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς ἐκείνους χρόνους. Διότι τὰ ὑπερενίκα καὶ τὰ κατέβαλλεν ὅλα τὸ φῶς τῆς ἀληθείας καὶ ὁ ἴδιος ὁ θεῖος Λόγος, ὁ ὁποῖος εἶχε λάμψει προσφάτως εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐκ Θεοῦ, ἤκμαζεν ἐπὶ γῆς καὶ συνανεστρέφετο μὲ τοὺς ἀποστόλους του.

4 Ἀμέσως ὁ ἀναφερθεὶς γόης, ὡσὰν νὰ ἐπλήγη εἰς τὰ ὄμματα τῆς διανοίας ἀπὸ θείαν καὶ παράδοξον ἔκλαμψιν, ὅταν ἀρχικῶς ἐξεσκεπάσθησαν εἰς τὴν Ἰουδαίαν αἱ πονηρίαι του ἀπὸ τὸν ἀπόστολον Πέτρον, ἐκκινήσας εἰς μεγάλην ὑπερπόντιον πορείαν ἔφυγε τρέχων ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν εἰς τὴν Δύσιν, μὲ τὴν σκέψιν ὅτι μόνον ἐκεῖ ἠδύνατο νὰ ζήσῃ κατὰ
5 τὴν ἐπιθυμίαν του. Ὅταν δὲ ἀφίχθη εἰς τὴν πόλιν τῶν Ρωμαίων, μὲ τὴν μεγάλην βοήθειαν τῆς ἐκεῖ ἑδρευούσης δυνάμεως [45], τόσον ἐπέτυχε τὸ ἐγχείρημά του ἐντὸς ὀλίγου χρόνου, ὥστε νὰ τιμηθῇ ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ κατοικοῦντας ὡς θεὸς μὲ ἀφιέρωσιν ἀνδριάντος. Αὐτὰ ὅμως δὲν διήρκεσαν ἐπὶ πολύ.
6 Πράγματι παρὰ πόδας, ἐπὶ τῆς ἰδίας βασιλείας τοῦ Κλαυδίου ἡ πανάγαθος καὶ φιλάνθρωπος πρόνοια τοῦ σύμπαντος χειραγωγεῖ πρὸς τὴν Ρώμην, ὡσὰν ἐναντίον ἑνὸς τόσον φοβεροῦ καταστροφέως τοῦ βίου, τὸν ἀνδρεῖον καὶ μέγαν ἀπόστολον, τὸν ἐξ αἰτίας τῆς ἀρετῆς του παρήγορον ὅλων τῶν ἄλλων, τὸν Πέτρον. Οὗτος, ὡσὰν γενναῖος στρατηγὸς τοῦ Θεοῦ, ὁπλισθεὶς μὲ τὰ θεῖα ὅπλα, ἔφερε τὸ πολυτίμητον ἐμπόρευμα τοῦ νοητοῦ φωτὸς ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῆς Δύσεως, εὐαγγελιζόμενος τὸ ἴδιον φῶς καὶ τὸν σωτήριον λόγον τῶν ψυχῶν, τὸ κήρυγμα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

ιε'. Περὶ τοῦ Κατὰ Μᾶρκον εὐαγγελίου

15 1 Οὕτω λοιπὸν μὲ τὴν εἰς αὐτοὺς ἐπιδημίαν τοῦ θείου λόγου, ἡ μὲν δύναμις τοῦ Σίμωνος ἐσβέσθη καὶ ἐξηφανίσθη ἀ-

τοῦ Σίμωνος ἀπέσβη καὶ παραχρῆμα σὺν καὶ τῷ ἀνδρὶ καταλέλυτο δύναμις. Τοσοῦτον δ' ἐπέλαμψεν ταῖς τῶν ἀκροατῶν τοῦ Πέτρου διανοίαις εὐσεβείας φέγγος, ὡς μὴ τῇ εἰς ἅπαξ ἱκανῶς ἔχειν ἀρκεῖσθαι ἀκοῇ, μηδὲ τῇ ἀγράφῳ τοῦ θείου κηρύγματος διδασκαλίᾳ, παρακλήσεσι δὲ παντοίαις Μᾶρκον, οὗ τὸ εὐαγγέλιον φέρεται, ἀκόλουθον ὄντα Πέτρου, λιπαρῆσαι ὡς ἂν καὶ διὰ γραφῆς ὑπόμνημα τῆς διὰ λόγου παραδοθείσης αὐτοῖς καταλείψοι διδασκαλίας, μὴ πρότερόν τε ἀνεῖναι ἢ κατεργάσασθαι τὸν ἄνδρα, καὶ ταύτῃ αἰτίους γενέσθαι τῆς τοῦ λεγομένου κατὰ
2 *Μᾶρκον εὐαγγελίου γραφῆς. Γνόντα δὲ τὸ πραχθέν φασι τὸν ἀπόστολον ἀποκαλύψαντος αὐτῷ τοῦ Πνεύματος, ἡσθῆναι τῇ τῶν ἀνδρῶν προθυμίᾳ κυρῶσαί τε τὴν Γραφὴν εἰς ἔντευξιν ταῖς ἐκκλησίαις. Κλήμης ἐν ἕκτῳ τῶν Ὑποτυπώσεων παρατέθειται τὴν ἱστορίαν, συνεπιμαρτυρεῖ δὲ αὐτῷ καὶ ὁ Ἱεραπολίτης ἐπίσκοπος ὀνόματι Παπίας. Τοῦ δὲ Μάρκου μνημονεύειν τὸν Πέτρον ἐν τῇ προτέρᾳ ἐπιστολῇ, ἣν καὶ συντάξαι, φασίν, ἐπ' αὐτῆς Ῥώμης, σημαίνειν τε τοῦτ' αὐτόν, τὴν πόλιν τροπικώτερον Βαβυλῶνα προσειπόντα διὰ τούτων «ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτὴ καὶ Μᾶρκος ὁ υἱός μου».*

ιϛ'. Ὡς πρῶτος Μᾶρκος τοῖς κατ' Αἴγυπτον τὴν εἰς τὸν Χριστὸν γνῶσιν ἐκήρυξεν

16 1 *Τοῦτον δὲ Μᾶρκον πρῶτόν φασιν ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου στειλάμενον τὸ εὐαγγέλιον, ὃ δὴ καὶ συνεγράψατο, κηρῦξαι, ἐκκλησίας τε πρῶτον ἐπ' αὐτῆς Ἀλεξανδρείας συστήσασθαι.*

---

46. Αὐτὰ στηρίζονται εἰς τὰς διηγήσεις τῶν ἀποκρύφων Πράξεων Πέτρου.

μέσως μαζὶ μὲ τὸν ἄνδρα [46]. Τόσον δὲ ἔλαμψεν εἰς τὰς διανοίας τῶν ἀκροατῶν τοῦ Πέτρου τὸ φῶς τῆς εὐσεβείας, ὥστε νὰ μὴ εἶναι ἱκανοποιημένοι μὲ τὴν ἐφ' ἅπαξ ἀκρόασιν καὶ μὲ τὴν ἄγραφον διδασκαλίαν τοῦ θείου κηρύγματος· μὲ παντὸς εἴδους παρακλήσεις ἐξελιπάρησαν τὸν Μᾶρκον — ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποίου φέρεται τὸ εὐαγγέλιον —, ἀκόλουθον τοῦ Πέτρου, νὰ ἀφήσῃ καὶ ἔγγραφον ὑπόμνημα περὶ τῆς διδασκαλίας ἡ ὁποία παρεδόθη εἰς αὐτοὺς προφορικῶς, δὲν παρῃτήθησαν δὲ τῆς προσπαθείας πρὶν πείσουν τὸν ἄνδρα, καὶ οὕτως ἔγιναν αἴτιοι τῆς συγγραφῆς τοῦ λεγομένου Κατὰ
2 Μᾶρκον εὐαγγελίου. Λέγουν δὲ ὅτι ὁ ἀπόστολος, πληροφορηθεὶς τὸ πραχθὲν δι' ἀποκαλύψεως τοῦ Πνεύματος, ηὐχαριστήθη ἀπὸ τὴν προθυμίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπεκύρωσε τὸ βιβλίον δι' ἀνάγνωσιν εἰς τὰς συναθροίσεις. Ὁ Κλήμης παραθέτει τὴν ἱστορίαν εἰς τὸ ἕκτον βιβλίον τῶν Ὑποτυπώσεων, ἐπιβεβαιώνει δὲ τοῦτο καὶ ὁ Ἱεραπολίτης ἐπίσκοπος Παπίας. Τὸν δὲ Μᾶρκον μνημονεύει ὁ Πέτρος εἰς τὴν πρώτην ἐπιστολήν του, τὴν ὁποίαν λέγουν ὅτι συνέταξεν εἰς τὴν Ρώμην, καλεῖ δὲ τὴν πόλιν μεταφορικῶς Βαβυλῶνα μὲ τοὺς λόγους, «σᾶς ἀσπάζεται ἡ συνεκλεκτὴ εἰς τὴν Βαβυλῶνα καὶ ὁ υἱός μου Μᾶρκος» [47].

ιστ'. Ὅτι πρῶτος ἐκήρυξεν εἰς τὴν Αἴγυπτον τὴν εἰς Χριστὸν γνῶσιν ὁ Μᾶρκος

16 1 Λέγουν ἐπίσης ὅτι ὁ Μᾶρκος οὗτος ἀποσταλεὶς πρῶτος εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐκήρυξε τὸ εὐαγγέλιον, τὸ ὁποῖον καὶ συνέγραψε, καὶ ἵδρυσε πρῶτος Ἐκκλησίαν εἰς αὐτὴν τὴν Ἀλεξάνδρειαν.

47. Α' Πέτρ. 5, 13.

ιζ'. Οἷα περὶ τῶν κατ' Αἴγυπτον ἀσκητῶν ὁ Φίλων ἱστορεῖ

2 Τοσαύτη δ' ἄρα τῶν αὐτόθι πεπιστευκότων πληθὺς ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν ἐκ πρώτης ἐπιβολῆς συνέστη δι' ἀσκήσεως φιλοσοφωτάτης τε καὶ σφοδροτάτης, ὡς καὶ γραφῆς αὐτῶν ἀξιῶσαι τὰς διατριβὰς καὶ τὰς συνηλύσεις τά τε συμπόσια
17 1 καὶ πᾶσαν τὴν ἄλλην τοῦ βίου ἀγωγὴν τὸν Φίλωνα· ὃν καὶ λόγος ἔχει κατὰ Κλαύδιον ἐπὶ τῆς Ῥώμης εἰς ὁμιλίαν ἐλθεῖν Πέτρῳ, τοῖς ἐκεῖσε τότε κηρύττοντι.

Καὶ οὐκ ἀπεικὸς ἂν εἴη τοῦτό γε, ἐπεὶ καὶ ὅ φαμεν αὐτὸ σύγγραμμα, εἰς ὕστερον καὶ μετὰ χρόνους αὐτῷ πεπονημένον, σαφῶς τοὺς εἰς ἔτι νῦν καὶ εἰς ἡμᾶς πεφυλαγμένους τῆς ἐκ-
2 κλησίας περιέχει κανόνας· ἀλλὰ καὶ τὸν βίον τῶν παρ' ἡμῖν ἀσκητῶν ὡς ἔνι μάλιστα ἀκριβέστατα ἱστορῶν, γένοιτ' ἂν ἔκδηλος οὐκ εἰδὼς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀποδεχόμενος ἐκθειάζων τε καὶ σεμνύνων τοὺς κατ' αὐτὸν ἀποστολικοὺς ἄνδρας, ἐξ Ἑβραίων, ὡς ἔοικε, γεγονότας ταύτῃ τε ἰουδαϊκώτερον τῶν παλαιῶν ἔτι τὰ πλεῖστα διατηροῦντας ἐθῶν.

3 Πρῶτόν γέ τοι τὸ μηθὲν πέρα τῆς ἀληθείας οἴκοθεν καὶ ἐξ ἑαυτοῦ προσθήσειν οἷς ἱστορήσειν ἔμελλεν, ἀπισχυρισάμενος ἐν ᾧ ἐπέγραψε λόγῳ Περὶ βίου θεωρητικοῦ ἢ ἱκετῶν, θεραπευτὰς αὐτοὺς καὶ τὰς σὺν αὐτοῖς γυναῖκας θεραπευτρίδας ἀποκαλεῖσθαί φησιν, τὰς αἰτίας ἐπειπὼν τῆς τοιᾶσδε προσρήσεως, ἤτοι παρὰ τὸ τὰς ψυχὰς τῶν προσιόντων αὐτοῖς τῶν ἀπὸ κακίας παθῶν ἰατρῶν δίκην ἀπαλλάττοντας ἀκεῖσθαι καὶ θεραπεύειν, ἢ

---

48. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο, ἂν καὶ ἀμφιβάλλεται ἀπὸ πολλούς, εἶναι γνήσιον ἔργον τοῦ Φίλωνος. Ὁ Εὐσέβιος φρονεῖ ὅτι οἱ περιγραφόμενοι θεραπευταὶ εἶναι Χριστιανοὶ ἀσκηταὶ καὶ συνδέει τὴν σύνταξιν τοῦ ἔργου μὲ τὴν θρυλουμένην συνάντησιν τοῦ Φίλωνος μὲ τὸν Πέτρον εἰς τὴν Ρώμην. Εἶναι ἀπίθανα καὶ τὰ δύο. Προφανῶς ὁ Φίλων ἔχων ὑπ' ὄψιν κάποιαν

ιζ'. Ποῖα ἱστορεῖ ὁ Φίλων περὶ τῶν ἀσκητῶν τῆς Αἰγύπτου

2 Τὸ πλῆθος δὲ τῶν πιστευσάντων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἦτο ἐκεῖ τόσον μέγα ἀπὸ τὴν πρώτην ἤδη προσπάθειαν καὶ διεκρίνετο τόσον πολὺ διὰ τὴν φιλοσοφικωτάτην καὶ αὐστηροτάτην ἄσκησίν του, ὥστε ὁ Φίλων ἔκρινεν ἄξια ἰδιαιτέρου συγγράμματος τὴν διαβίωσιν, τὰς συνελεύσεις, τὰ

17 1 συμπόσια καὶ ὅλην τὴν ἄλλην διαγωγὴν αὐτῶν. Περὶ αὐτοῦ λέγεται ὅτι ἐπὶ Κλαυδίου συνωμίλησε μὲ τὸν Πέτρον εἰς τὴν Ρώμην, κηρύττοντα τότε εἰς τοὺς ἐκεῖ κατοικοῦντας. Καὶ τοῦτο βεβαίως δὲν θὰ ἦτο ἀπίθανον, καθ' ὅσον καὶ τὸ σύγγραμμα περὶ τοῦ ὁποίου κάμνομεν λόγον, συνταχθὲν ὑπ' αὐτοῦ βραδύτερον μετὰ πολλὰ ἔτη, σαφῶς περιέχει τοὺς κανόνας τῆς Ἐκκλησίας τοὺς φυλαγμένους μέχρι τῶν

2 χρόνων ἡμῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἱστορεῖ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀκριβέστερον τὸν βίον τῶν ἀσκητῶν ἡμῶν θὰ ἠδύνατο νὰ συναχθῇ σαφῶς ὅτι ὄχι μόνον ἐγνώριζεν, ἀλλὰ καὶ ἀπεδέχετο, ἐσέβετο καὶ ἐξετίμα τοὺς ἀποστολικοὺς ἄνδρας τῆς ἐποχῆς του, οἱ ὁποῖοι, ὡς φαίνεται, ἦσαν ἑβραϊκῆς καταγωγῆς καὶ οὕτω διετήρουν ἀκόμη κατὰ ἰουδαϊκὸν τρόπον τὰ πλεῖστα τῶν παλαιῶν ἐθίμων.

3 Κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ σύγγραμμά του τὸ ὁποῖον ἐπιγράφει Περὶ βίου θεωρητικοῦ ἢ Περὶ ἱκετῶν [48] βεβαιώνει ὅτι δὲν θὰ ἀπομακρυνθῇ πέραν ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν οὔτε θὰ προσθέσῃ καμμίαν ἐπινόησίν του εἰς ὅσα ἐπρόκειτο νὰ ἱστορήσῃ. Λέγει ὅτι οὗτοι ἀποκαλοῦνται θεραπευταὶ καὶ αἱ μετ' αὐτῶν γυναῖκες θεραπευτρίδες, καὶ διευκρινίζει ὅτι τῆς τοιαύτης ὀνομασίας αἴτια εἶναι ἢ ὅτι ἰατρεύουν καὶ θεραπεύουν τὰς ψυχὰς τῶν προσερχομένων εἰς αὐτοὺς ὡσὰν ἰατροί,

---

Ἰουδαιοπυθαγορικὴν κοινότητα τῆς Αἰγύπτου περιγράφει μίαν ἰδεώδη καὶ οὐτοπιστικὴν κοινωνίαν. Αἱ παραπομπαὶ εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Mangey, τόμ. 2.

*τῆς περὶ τὸ θεῖον καθαρᾶς καὶ εἰλικρινοῦς θεραπείας τε καὶ
θρησκείας ἕνεκα.*
4 *Εἴτ' οὖν ἐξ' ἑαυτοῦ ταύτην αὐτοῖς ἐπιτέθειται τὴν προση-
γορίαν, οἰκείως ἐπιγράψας τῷ τρόπῳ τῶν ἀνδρῶν τοὔνομα, εἴ-
τε καὶ ὄντως τοῦτ' αὐτοὺς ἐκάλουν κατ' ἀρχὰς οἱ πρῶτοι, μη-
δαμῶς τῆς Χριστιανῶν πω προσρήσεως ἀνὰ πάντα τόπον ἐπι-
5 πεφημισμένης, οὔ τί πω διατείνεσθαι ἀναγκαῖον. Ὅμως δ' οὖν
ἐν πρώτοις τὴν ἀπόταξιν αὐτοῖς τῆς οὐσίας μαρτυρεῖ, φάσκων
ἀρχομένους φιλοσοφεῖν ἐξίστασθαι τοῖς προσήκουσι τῶν ὑπαρ-
χόντων, ἔπειτα πάσαις ἀποταξαμένους ταῖς τοῦ βίου φροντίσιν,
ἔξω τειχῶν προελθόντας, ἐν μοναγρίοις καὶ κήποις τὰς διατρι-
βὰς ποιεῖσθαι, τὰς ἐκ τῶν ἀνομοίων ἐπιμιξίας ἀλυσιτελεῖς καὶ
βλαβερὰς εὖ εἰδότας, τῶν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τοῦθ', ὡς εἰκός,
ἐπιτελούντων, ἐκθύμῳ καὶ θερμοτάτῃ πίστει τὸν προφητικὸν
6 ζηλοῦν ἀσκούντων βίον. Καὶ γὰρ οὖν κἂν ταῖς ὁμολογουμέναις
τῶν ἀποστόλων Πράξεσιν ἐμφέρεται ὅτι δὴ πάντες οἱ τῶν ἀπο-
στόλων γνώριμοι τὰ κτήματα καὶ τὰς ὑπάρξεις διαπιπράσκον-
τες ἐμέριζον ἅπασιν καθ' ὃ ἄν τις χρείαν εἶχεν, ὡς μηδὲ εἶναί
τινα ἐνδεῆ παρ' αὐτοῖς· ὅσοι γοῦν κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑ-
πῆρχον, ὡς ὁ λόγος φησίν, πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν
πιπρασκομένων, ἐτίθεσάν τε παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων,
7 ὥστε διαδίδοσθαι ἑκάστῳ καθ' ὅ τι ἂν τις χρείαν εἶχεν. Τὰ πα-
ραπλήσια δὲ τούτοις μαρτυρήσας τοῖς δηλουμένοις ὁ Φίλων συλ-
λαβαῖς αὐταῖς ἐπιφέρει λέγων.*

*«Πολλαχοῦ μὲν οὖν τῆς οἰκουμένης ἐστὶν τὸ γένος (ἔδει
γὰρ ἀγαθοῦ τελείου μετασχεῖν καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν βάρ-
βαρον), πλεονάζει δ' ἐν Αἰγύπτῳ καθ' ἕκαστον τῶν ἐπικαλου-*

---

49. Περὶ βίου Θεωρητικοῦ 471.
50. Περὶ βίου θεωρητικοῦ 473.
51. Περὶ βίου θεωρητικοῦ 474.
52. Δηλαδὴ συνανεστρέφοντο μὲ ἄλλους.
53. Πράξ. 2, 45.

ἀπαλλάσσοντες ἀπὸ τὰ πάθη τῆς κακίας, ἢ ὅτι θεραπεύουν καὶ λατρεύουν γνησίως καὶ εἰλικρινῶς τὸ θεῖον [49].
4 Δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐπεκταθῶμεν ἐπὶ τοῦ ἂν αὐτὸς μόνος του ἔδωσεν εἰς αὐτοὺς τὴν ὀνομασίαν, προσαρμόσας τὸ ὄνομα εἰς τὸν τρόπον βίου τῶν ἀνδρῶν, ἢ ἂν πράγματι οὕτως ἐκάλουν κατ' ἀρχὰς ἑαυτοὺς οἱ πρῶτοι, ἐφ' ὅσον τὸ ὄνομα «Χριστιανοί» δὲν εἶχε διαδοθῆ ἀκόμη εἰς πάντα τό-
5 πον [50]. Ἐν πάσῃ περιπτώσει κατὰ πρῶτον μαρτυρεῖ τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀπόταξιν τῆς περιουσίας, λέγων ὅτι ἀρχίζοντες νὰ φιλοσοφοῦν ἀφήνουν τὰ ὑπάρχοντά των εἰς τοὺς συγγενεῖς των, ἔπειτα, ἀρνούμενοι ὅλας τὰς φροντίδας τοῦ βίου καὶ ἐλθόντες ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως, ζοῦν εἰς ἀπομονωμένους ἀγροὺς καὶ κήπους, διότι γνωρίζουν καλῶς ὅτι αἱ συναναστροφαὶ μὲ ἀνθρώπους ἀνομοίου βίου εἶναι ἀνωφελεῖς καὶ βλαβεραί [51]· ὅσοι δὲ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἔπραττον τοῦτο [52], τὸ ἔπραττον, ὅπως φαίνεται, διὰ νὰ διδάξουν νὰ ζηλεύουν μὲ θαρραλέαν καὶ θερμὴν πίστιν τὸν
6 προφητικὸν βίον. Πράγματι δὲ καὶ εἰς τὰς κανονικὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων ἀναφέρεται ὅτι ὅλοι οἱ γνώριμοι τῶν ἀποστόλων ἐπώλουν τὰ κτήματα καὶ τὰ ὑπάρχοντά των καὶ ἐμοίραζον εἰς ὅλους κατὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ καθενός [53], ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ κανεὶς ἄπορος μεταξύ των. Ὅσοι λοιπὸν διέθετον τόπους ἢ οἰκίας, καθὼς λέγει ἡ Γραφή, πωλοῦντες αὐτὰ ἔφερον τὸ ἀντίτιμον τῶν πωλουμένων καὶ ἔθετον εἰς τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων, ὥστε νὰ χορηγῆται εἰς
7 ἕκαστον κατὰ τὰς ἀνάγκας του [54]. Παρόμοια μὲ αὐτὰ μαρτυρῶν περὶ τῶν ἀναφερθέντων ὁ Φίλων προσθέτει αὐτολεξεὶ ταῦτα.

«Τὸ γένος τοῦτο λοιπὸν εὑρίσκεται εἰς πολλὰ μέρη τῆς οἰκουμένης — διότι ἔπρεπε νὰ μετάσχῃ τοῦ τελείου καὶ ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ βάρβαρος γῆ —, πλεονάζει δὲ εἰς τὴν Αἴγυπτον,

---

54. Πράξ. 4, 34-35.

8 *μένων νομῶν καὶ μάλιστα περὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Οἱ δὲ παν-*
ταχόθεν ἄριστοι, καθάπερ εἰς πατρίδα θεραπευτῶν, ἀποικίαν
στέλλονται πρός τι χωρίον ἐπιτηδειότατον, ὅπερ ἐστὶν ὑπὲρ λί-
μνης Μαρείας κείμενον ἐπὶ γεωλόφου χθαμαλωτέρου, σφόδρα
εὐκαίρως ἀσφαλείας τε ἕνεκα καὶ ἀέρος εὐκρασίας».
9 *Εἶθ' ἑξῆς τὰς οἰκήσεις αὐτῶν ὁποῖαί τινες ἦσαν διαγρά-*
ψας, περὶ τῶν κατὰ χώραν ἐκκλησιῶν ταῦτά φησιν· «ἐν ἑκά-
στῃ δὲ οἰκίᾳ ἐστὶν οἴκημα ἱερὸν ὃ καλεῖται σεμνεῖον καὶ μονα-
στήριον ἐν ᾧ μονούμενοι τὰ τοῦ σεμνοῦ βίου μυστήρια τελοῦν-
ται, μηδὲν εἰσκομίζοντες, μὴ ποτόν, μὴ σιτίον, μηδέ τι τῶν
ἄλλων ὅσα πρὸς τὰς τοῦ σώματος χρείας ἀναγκαῖα, ἀλλὰ νό-
μους καὶ λόγια θεσπισθέντα διὰ προφητῶν καὶ ὕμνους καὶ τἄλ-
λα οἷς ἐπιστήμη καὶ εὐσέβεια συναύξονται καὶ τελειοῦνται».
10 *Καὶ μεθ' ἕτερά φησιν· «τὸ δ' ἐξ ἑωθινοῦ μέχρις ἑσπέρας*
διάστημα σύμπαν αὐτοῖς ἐστιν ἄσκησις. Ἐντυγχάνοντες γὰρ
τοῖς ἱεροῖς γράμμασιν φιλοσοφοῦσιν τὴν πάτριον φιλοσοφίαν
ἀλληγοροῦντες, ἐπειδὴ σύμβολα τὰ τῆς ῥητῆς ἑρμηνείας νομί-
11 *ζουσιν ἀποκεκρυμμένης φύσεως, ἐν ὑπονοίαις δηλουμένης. Ἔ-*
στι δ' αὐτοῖς καὶ συγγράμματα παλαιῶν ἀνδρῶν, οἳ τῆς αἱρέ-
σεως αὐτῶν ἀρχηγέται γενόμενοι, πολλὰ μνημεῖα τῆς ἐν τοῖς
ἀλληγορουμένοις ἰδέας ἀπέλιπον, οἷς καθάπερ τισὶν ἀρχετύ-
ποις χρώμενοι μιμοῦνται τῆς προαιρέσεως τὸν τρόπον».
12 *Ταῦτα μὲν οὖν ἔοικεν εἰρῆσθαι τῷ ἀνδρὶ τὰς ἱερὰς ἐξηγου-*
μένων αὐτῶν ἐπακροασαμένῳ γραφάς, τάχα δ' εἰκός, ἃ φησιν
ἀρχαίων παρ' αὐτοῖς εἶναι συγγράμματα, εὐαγγέλια καὶ τὰς

---

55. Περὶ βίου θεωρητικοῦ 474.
56. Περὶ βίου θεωρητικοῦ 475.

8 εἰς ἕκαστον νομὸν καὶ μάλιστα περὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Οἱ
δὲ ἄριστοι ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη, ὡσὰν εἰς πατρίδα θεραπευτῶν,
στέλλονται ὡς ἄποικοι πρὸς καταλληλοτάτην τοποθεσίαν,
ἡ ὁποία εὑρίσκεται ὑπεράνω τῆς Μαρεώτιδος λίμνης ἐπὶ
χαμηλοῦ λόφου, προσφόρου λόγῳ τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς
εὐκρασίας τοῦ ἀέρος»[55].

9 Ἔπειτα, ἀφοῦ περιγράφει ποῖα ἦσαν τὰ οἰκήματα αὐ-
τῶν, λέγει τὰ ἑξῆς περὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς χώρας· «εἰς ἑκά-
στην δὲ οἰκίαν ὑπάρχει ἱερὸν οἴκημα τὸ ὁποῖον καλεῖται ἁ-
γιαστήριον καὶ μοναστήριον, εἰς τὸ ὁποῖον τελοῦν ἐν ἀπομο-
νώσει τὰ μυστήρια τοῦ ἁγίου βίου, ὅπου δὲν φέρουν τίπο-
τε, οὔτε ποτὸν οὔτε τροφὴν οὔτε τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὰ ἀναγ-
καῖα διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ σώματος, ἀλλὰ νόμους καὶ
λόγια χρησιμοποιηθέντα ὑπὸ τῶν προφητῶν καὶ ὕμνους
καὶ ὅσα ἄλλα συντελοῦν εἰς τὸ νὰ αὐξάνωνται καὶ τελειώνων-
ται ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ εὐσέβεια»[56].

10 Καὶ μετ' ὀλίγα λέγει· «τὸ δὲ διάστημα ἀπὸ τὸ ἑωθινὸν
μέχρι τῆς ἑσπέρας ἀφιερώνεται ἀπὸ αὐτοὺς ὁλόκληρον εἰς
τὴν ἄσκησιν. Πράγματι ἀναγινώσκουν τὰ ἱερὰ γράμματα
καὶ φιλοσοφοῦν ἐπὶ τῆς προγονικῆς σοφίας ἑρμηνεύοντες
αὐτὰ ἀλληγορικῶς, ἐπειδὴ θεωροῦν τὰς λεκτικὰς ἐκφράσεις
σύμβολα μιᾶς ἀποκεκρυμμένης πραγματικότητος, ἡ ὁποία
11 δηλώνεται μὲ ὑπαινιγμούς. Διαθέτουν δὲ καὶ συγγράμματα
παλαιῶν ἀνδρῶν, τῶν ἡγετῶν τῆς αἱρέσεως αὐτῶν, οἱ ὁ-
ποῖοι ἐγκατέλειψαν πολλὰ μνημεῖα περὶ τῆς ἐντὸς τῶν ἀλ-
ληγοριῶν ἐννοίας, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦν ὡς ἀρχέτυπα,
διὰ νὰ μιμηθοῦν τὸν τρόπον τῆς διαγωγῆς»[57].

12 Αὐτὰ φυσικὰ φαίνεται νὰ ἔχουν λεχθῆ ἀπὸ τὸν ἄνδρα,
ὁ ὁποῖος τοὺς ἤκουσε νὰ ἐξηγοῦν τὰς ἱερὰς Γραφάς· εἶναι
μάλιστα πιθανὸν ὅτι τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων, τὰ
ὁποῖα διατηροῦνται ἀπὸ αὐτούς, εἶναι τὰ εὐαγγέλια, αἱ

57. Περὶ βίου θεωρητικοῦ 475.

*τῶν ἀποστόλων γραφὰς διηγήσεις τέ τινας κατὰ τὸ εἰκὸς τῶν
πάλαι προφητῶν ἑρμηνευτικάς, ὁποίας ἥ τε πρὸς Ἑβραίους
καὶ ἄλλαι πλείους τοῦ Παύλου περιέχουσιν ἐπιστολαί, ταῦτ᾿
13 εἶναι. Εἶτα πάλιν ἑξῆς περὶ τοῦ νέους αὐτοὺς ποιεῖσθαι ψαλ-
μοὺς οὕτω γράφει. «Ὥστ᾿ οὐ θεωροῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ποι-
οῦσιν ᾄσματα καὶ ὕμνους εἰς τὸν Θεὸν διὰ παντοίων μέτρων
καὶ μελῶν ρυθμοῖς σεμνοτέροις ἀναγκαίως χαράσσοντες».
14 Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα περὶ ὧν ὁ λόγος ἐν ταὐτῷ δι-
έξεισιν, ἐκεῖνα δ᾿ ἀναγκαῖον ἐφάνη δεῖν ἀναλέξασθαι, δι᾿ ὧν τὰ
15 χαρακτηριστικὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀγωγῆς ὑποτίθεται. Εἰ
δέ τῳ μὴ δοκεῖ τὰ εἰρημένα ἴδια εἶναι τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον
πολιτείας, δύνασθαι δὲ καὶ ἄλλοις παρὰ τοὺς δεδηλωμένους ἁρ-
μόττειν, πειθέσθω κἂν ἀπὸ τῶν ἑξῆς αὐτοῦ φωνῶν, ἐν αἷς ἀναμ-
φήριστον, εἰ εὐγνωμονοίη, κομίσεται τὴν περὶ τοῦδε μαρτυ-
ρίαν. Γράφει γὰρ ὧδε.
16 «Ἐγκράτειαν δ᾿ ὥσπερ τινὰ θεμέλιον προκαταβαλλόμενοι
τῇ ψυχῇ, τὰς ἄλλας ἐποικοδομοῦσιν ἀρετάς. Σιτίον ἢ ποτὸν οὐ-
δεὶς ἂν αὐτῶν προσενέγκαιτο πρὸ ἡλίου δύσεως, ἐπεὶ τὸ μὲν
φιλοσοφεῖν ἄξιον φωτὸς κρίνουσιν εἶναι, σκότους δὲ τὰς τοῦ
σώματος ἀνάγκας· ὅθεν τῷ μὲν ἡμέραν, ταῖς δὲ νυκτὸς βρα-
17 χύ τι μέρος ἔνειμαν. Ἔνιοι δὲ καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ὑπομιμνή-
σκονται τροφῆς, οἷς πλείων ὁ πόθος ἐπιστήμης ἐνίδρυται, τι-
νὲς δὲ οὕτως ἐνευφραίνονται καὶ τρυφῶσιν ὑπὸ σοφίας ἑστιώ-
μενοι πλουσίως καὶ ἀφθόνως τὰ δόγματα χορηγούσης, ὡς καὶ
πρὸς διπλασίονα χρόνον ἀντέχειν καὶ μόγις δι᾿ ἓξ ἡμερῶν ἀπο-
γεύεσθαι τροφῆς ἀναγκαίας, ἐθισθέντες».*

58. Περὶ βίου θεωρητικοῦ 476.

ἄλλαι συγγραφαὶ τῶν ἀποστόλων, ἴσως μερικαὶ ἑρμηνευτικαὶ ἐκθέσεις ἐπὶ τῶν παλαιῶν προφητῶν, ὡς αὐταὶ τὰς ὁποίας περιέχουν ἡ Πρὸς Ἑβραίους καὶ πολλαὶ ἄλλαι ἐπι-
13 στολαὶ τοῦ Παύλου. Ἔπειτα γράφει ἐν συνεχείᾳ ταῦτα περὶ τοῦ ὅτι αὐτοὶ συνθέτουν νέους ψαλμούς· «ὥστε δὲν θεωροῦν μόνον, ἀλλὰ καὶ συντάσσουν ἄσματα καὶ ὕμνους εἰς τὸν Θεὸν μὲ ποικίλα μέτρα καὶ μέλη, ἀναγκαίως συνθέτοντες αὐτὰ μὲ ἱεροπρεπεστέρους ρυθμούς» [58].

14 Καὶ ἄλλα πολλὰ βεβαίως περὶ τούτων διεξέρχεται εἰς τὸ ἴδιον σύγγραμμα, ἀλλὰ μᾶς ἐφάνη ἀναγκαῖον νὰ διαλέξωμεν ἐκεῖνα διὰ τῶν ὁποίων ἐπιδεικνύονται τὰ χαρακτηρι-
15 στικὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διαγωγῆς. Ἐὰν δὲ κανεὶς ἀμφιβάλλῃ ὅτι τὰ λεχθέντα εἶναι ἴδια τοῦ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον βίου καὶ φρονῇ ὅτι δύνανται νὰ ἐφαρμοσθοῦν καὶ εἰς ἄλλους ἐκτὸς τῶν ἀναφερθέντων, ἂς πεισθῇ τοὐλάχιστον ἀπὸ τοὺς ἀκολούθους λόγους του, εἰς τοὺς ὁποίους θὰ εὕρῃ, ἐὰν εἶναι καλόπιστος, ἀναμφισβήτητον μαρτυρίαν περὶ τοῦ προκειμένου. Διότι γράφει ὡς ἑξῆς.

16 «Ἔχοντες καταθέσει εἰς τὴν ψυχὴν ὡς θεμέλιον τὴν ἐγκράτειαν, οἰκοδομοῦν ἐπάνω εἰς αὐτὴν τὰς ἄλλας ἀρετάς. Κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς δὲν λαμβάνει τροφὴν καὶ ποτόν, διότι κρίνουν τὸ μὲν φιλοσοφεῖν ἄξιον φωτός, τὰς δὲ ἀνάγκας τοῦ σώματος ἀξίας σκότους· διὰ τοῦτο εἰς ἐκεῖνο μὲν ἀφιέρωσαν
17 τὴν ἡμέραν, εἰς αὐτὰς δὲ μικρὸν μέρος τῆς νυκτός. Μερικοὶ ἐνθυμοῦνται τὴν τροφὴν μόνον ἀνὰ τρεῖς ἡμέρας, ὅσοι ἔχουν μέσα των ἐγκαθιδρυμένον ζωηρὸν τὸν πόθον τῆς ἐπιστήμης, ὡρισμένοι δὲ τόσον εὐφραίνονται καὶ τρυφοῦν τρεφόμενοι ἀπὸ τὴν σοφίαν, ἡ ὁποία τοὺς χορηγεῖ πλουσίως καὶ ἀφθόνως τὰ δόγματα, ὥστε νὰ ἀντέχουν ἐπὶ διπλάσιον χρόνον καὶ νὰ γεύωνται ἀναγκαίας τροφῆς μόλις μετὰ ἓξ ἡμέρας, συνηθισμένοι πλέον εἰς τοῦτο» [59].

---

59. Περὶ βίου θεωρητικοῦ 476.

Ταύτας τοῦ Φίλωνος σαφεῖς καὶ ἀναντιρρήτους περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ὑπάρχειν ἡγούμεθα λέξεις.

18 *Εἰ δ' ἐπὶ τούτοις ἀντιλέγων τις ἔτι σκληρύνοιτο, καὶ οὗτος ἀπαλλαττέσθω τῆς δυσπιστίας, ἐναργεστέραις πειθαρχῶν ἀποδείξεσιν, ἃς οὐ παρά τισιν ἢ μόνῃ τῇ Χριστιανῶν εὑρεῖν ἔν-*

19 *εστιν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον θρησκείᾳ. Φησὶ γὰρ τοῖς περὶ ὧν ὁ λόγος καὶ γυναῖκας συνεῖναι, ὧν αἱ πλεῖσται γηραλέαι παρθένοι τυγχάνουσιν, τὴν ἁγνείαν οὐκ ἀνάγκῃ, καθάπερ ἔνιαι τῶν παρ' Ἕλλησιν ἱερειῶν, φυλάξασαι μᾶλλον ἢ καθ' ἑκούσιον γνώμην, διὰ ζῆλον καὶ πόθον σοφίας, ᾗ συμβιοῦν σπουδάσασαι τῶν περὶ τὸ σῶμα ἡδονῶν ἠλόγησαν, οὐ θνητῶν ἐκγόνων, ἀλλ' ἀθανάτων, ὀρεχθεῖσαι, ἃ μόνη τίκτειν ἀφ' ἑαυτῆς οἷα τέ ἐστιν ἡ θεοφιλὴς ψυχή.*

20 *Εἶθ' ὑποκαταβάς, ἐμφαντικώτερον ἐκτίθεται ταῦτα. «Αἱ δ' ἐξηγήσεις τῶν ἱερῶν γραμμάτων γίνονται αὐτοῖς δι' ὑπονοιῶν ἐν ἀλληγορίαις. Ἅπασα γὰρ ἡ νομοθεσία δοκεῖ τοῖς ἀνδράσι τούτοις ἐοικέναι ζῴῳ καὶ σῶμα μὲν ἔχειν τὰς ῥητὰς διατάξεις, ψυχὴν δὲ τὸν ἐναποκείμενον ταῖς λέξεσιν ἀόρατον νοῦν, ὃν ἤρξατο διαφερόντως ἡ οἰκία αὕτη θεωρεῖν, ὡς διὰ κατόπτρου τῶν ὀνομάτων ἐξαίσια κάλλη νοημάτων ἐμφαινόμενα κατιδοῦσα».*

21 *Τί δεῖ τούτοις ἐπιλέγειν τὰς ἐπὶ ταὐτὸν συνόδους καὶ τὰς ἰδίᾳ μὲν ἀνδρῶν, ἰδίᾳ δὲ γυναικῶν ἐν ταὐτῷ διατριβὰς καὶ τὰς ἐξ ἔθους ἔτι καὶ νῦν πρὸς ἡμῶν ἐπιτελουμένας ἀσκήσεις, ἃς διαφερόντως κατὰ τὴν τοῦ σωτηρίου πάθους ἑορτὴν ἐν ἀσιτίαις καὶ διανυκτερεύσεσιν προσοχαῖς τε τῶν θείων λόγων ἐκτε-*

---

60. Περὶ βίου θεωρητικοῦ 482.
61. Περὶ βίου θεωρητικοῦ 483.

Νομίζομεν ὅτι οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Φίλωνος ἀναφέρονται σαφῶς καὶ ἀναντιρρήτως εἰς ἡμᾶς.

18 Ἐὰν ὅμως παρὰ ταῦτα κάποιος ἀντιρρησίας ἐπιμένῃ, ἂς ἀπαλλαγῇ καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν δυσπιστίαν, πειθόμενος εἰς ἐναργεστέρας ἀποδείξεις, τὰς ὁποίας μόνον εἰς τὴν θρησκείαν τῶν Χριστιανῶν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον εἶναι δυνατὸν
19 νὰ εὕρῃ κανείς, καὶ πουθενὰ ἀλλοῦ. Διότι λέγει ὅτι μὲ τοὺς περὶ ὧν ὁ λόγος συνυπάρχουν καὶ γυναῖκες, τῶν ὁποίων αἱ πλεῖσται ἔχουν γηράσει παρθένοι, φυλάξασαι τὴν ἁγνείαν ὄχι ἀπὸ ἀνάγκην, ὅπως μερικαὶ ἱέρειαι εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ κατ' ἐλευθέραν βούλησιν, ἀπὸ ζῆλον καὶ πόθον σοφίας· ἐπιδιώκουσαι νὰ συμβιοῦν μὲ αὐτὴν περιεφρόνησαν τὰς σωματικὰς ἡδονάς, διότι ἐπιθυμοῦν ὄχι θνητούς, ἀλλ' ἀθανάτους ἀπογόνους, τοὺς ὁποίους μόνον ἡ θεοφιλὴς ψυχὴ δύναται νὰ γεννήσῃ ἀφ' ἑαυτῆς[60].

20 Ἔπειτα κατωτέρω ἐκθέτει σαφέστερον ταῦτα. «Αἱ δὲ ἐξηγήσεις τῶν θείων γραμμάτων γίνονται εἰς αὐτοὺς τυπολογικῶς καὶ ἀλληγορικῶς· διότι εἰς τοὺς ἄνδρας αὐτοὺς φαίνεται ὅλη ἡ νομοθεσία ὅτι ὁμοιάζει μὲ ζῶον, τὸ ὁποῖον σῶμα μὲν ἔχει τὰς προσφερομένας διατάξεις, ψυχὴν δὲ τὸν ὑποκείμενον εἰς τὰς λέξεις ἀόρατον νοῦν, τὸν ὁποῖον ἤρχισε κατ' ἐξοχὴν νὰ θεωρῇ τὸ γένος τοῦτο, βλέπουσα ὡσὰν διὰ καθρέπτου τῶν λέξεων νὰ φαίνωνται ἐξαίσια κάλλη νοημάτων»[61].

21 Τί χρειάζεται νὰ προσθέσωμεν εἰς ταῦτα[62] τὰς κοινὰς συνελεύσεις, καθὼς καὶ τὰς εἰς τὸ αὐτὸ μὲν μέρος, ἰδιαιτέρας δὲ διαμονὰς ἀφ' ἑνὸς τῶν ἀνδρῶν, ἀφ' ἑτέρου τῶν γυναικῶν, τὰς κατὰ συνήθειαν μέχρι σήμερον ἀκόμη τελουμένας ἀσκήσεις, ἰδιαιτέρως ἐκείνας τὰς ὁποίας συνηθίζομεν νὰ τηροῦμεν κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ σωτηρίου πάθους μὲ νηστείας, διανυ-
22 κτερεύσεις, ἀκροάσεις τῶν θείων λόγων; Ταῦτα παρέθεσεν

62. Ἀκολουθεῖ σύντομος περίληψις τῶν ἄλλων περιεχομένων τοῦ ἔργου τοῦ Φίλωνος.

22 λεῖν εἰώθαμεν· ἅπερ ἐπ᾽ ἀκριβέστερον αὐτὸν ὃν καὶ εἰς δεῦρο τετήρηται παρὰ μόνοις ἡμῖν τρόπον ἐπισημηνάμενος ὁ δηλωθεὶς ἀνὴρ τῇ ἰδίᾳ παρέδωκε γραφῇ, τὰς τῆς μεγάλης ἑορτῆς παννυχίδας καὶ τὰς ἐν ταύταις ἀσκήσεις τούς τε λέγεσθαι εἰωθότας πρὸς ἡμῶν ὕμνους ἱστορῶν, καὶ ὡς ἑνὸς μετὰ ῥυθμοῦ κοσμίως ἐπιψάλλοντος οἱ λοιποὶ καθ᾽ ἡσυχίαν ἀκροώμενοι τῶν ὕμνων τὰ ἀκροτελεύτια συνεξηχοῦσιν, ὅπως τε κατὰ τὰς δεδηλωμένας ἡμέρας ἐπὶ στιβάδων χαμευνοῦντες οἴνου μὲν τὸ παράπαν, ὡς αὐτοῖς ῥήμασιν ἀνέγραψεν, οὐδ᾽ ἀπογεύονται, ἀλλ᾽ οὐδὲ τῶν ἐναίμων τινός, ὕδωρ δὲ μόνον αὐτοῖς ἐστι ποτόν, καὶ
23 προσόψημα μετ᾽ ἄρτου ἅλες καὶ ὕσσωπον. Πρὸς τούτοις γράφει τὸν τῆς προστασίας τρόπον τῶν τὰς ἐκκλησιαστικὰς λειτουργίας ἐγκεχειρισμένων διακονίας τε καὶ τὰς ἐπὶ πᾶσιν ἀνωτάτω τῆς ἐπισκοπῆς προεδρίας. Τούτων δ᾽ ὅτῳ πόθος ἔνεστι τῆς ἀκριβοῦς ἐπιστάσεως, μάθοι ἂν ἐκ τῆς δηλωθείσης τοῦ ἀν-
24 δρὸς ἱστορίας· ὅτι δὲ τοὺς πρώτους κήρυκας τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον διδασκαλίας τά τε ἀρχῆθεν πρὸς τῶν ἀποστόλων ἔθη παραδεδομένα καταλαβὼν ὁ Φίλων ταῦτα ἔγραφεν, παντί τῳ δῆλον.

ιη΄. Ὅσα τοῦ Φίλωνος εἰς ἡμᾶς περιῆλθε συγγράμματα

18 1 Πολύς γε μὴν τῷ λόγῳ καὶ πλατὺς ταῖς διανοίαις, ὑψηλός τε ὢν καὶ μετέωρος ἐν ταῖς εἰς τὰς θείας Γραφὰς θεωρίαις γεγενημένος, ποικίλην καὶ πολύτροπον τῶν ἱερῶν λόγων πεποίηται τὴν ὑφήγησιν, τοῦτο μὲν εἱρμῷ καὶ ἀκολουθίᾳ τὴν τῶν εἰς τὴν Γένεσιν διεξελθὼν πραγματείαν ἐν οἷς ἐπέγραψεν Νόμων ἱερῶν ἀλληγορίας, τοῦτο δὲ κατὰ μέρος διαστολὰς κεφαλαίων τῶν ἐν ταῖς Γραφαῖς ζητουμένων ἐπιστάσεις τε καὶ δια-

ὁ ἀναφερθεὶς συγγραφεὺς εἰς τὸ σύγγραμμά του μὲ ἀκριβε-
στάτην περιγραφήν, ἡ ὁποία συμφωνεῖ μὲ τὸν τρόπον κατὰ
τὸν ὁποῖον τηροῦνται ἕως σήμερα εἰς μόνους ἡμᾶς· ἱστορεῖ
τὰς παννυχίδας τῆς μεγάλης ἑορτῆς, τὰς ἀσκήσεις κατ' αὐ-
τὰς καὶ τοὺς συνήθως λεγομένους ἀπὸ ἡμᾶς ὕμνους, πῶς, ἐνῷ
ψάλλει εἷς κοσμίως μὲ ρυθμόν, οἱ λοιποὶ ἀκροώμενοι μὲ ἡσυ-
χίαν τοὺς ὕμνους συμψάλλουν τὰ ἀκροτελεύτια, πῶς κατὰ
τὰς μνημονευθείσας ἡμέρας, κοιμώμενοι χάμω ἐπὶ ἀχυρο-
στρωμάτων, οἶνον δὲν δοκιμάζουν καθόλου, ὅπως ἀναγρά-
φει αὐτολεξεὶ οὗτος, ἀλλ' ἐπίσης οὔτε κανὲν εἶδος κρέατος,
τὸ ὕδωρ δὲ εἶναι τὸ μόνον ποτόν των καὶ προσφάγιον ἄρ-
23 τος μὲ ἅλας καὶ ὕσσωπον. Ἐπὶ πλέον περιγράφει τὸν τρό-
πον τῆς πρωτοστασίας τῶν διωρισμένων εἰς τὰς ἐκκλησια-
στικὰς λειτουργίας, τόσον τῆς διακονίας ὅσον καὶ τῆς ἐπι-
κεφαλῆς ὅλων ἀνωτέρας ἐπισκοπικῆς προεδρίας. Ὁ ἐπιθυ-
μῶν νὰ γνωρίσῃ ἐπακριβῶς τὰ πράγματα αὐτά, θὰ ἠδύνατο
24 νὰ τὰ μάθῃ ἀπὸ τὸ δηλωθὲν σύγγραμμα τοῦ ἀνδρός. Εἶ-
ναι δὲ εἰς τὸν καθένα φανερὸν ὅτι ὁ Φίλων ἔγραφε ταῦτα ἔ-
χων ὑπ' ὄψιν του τοὺς πρώτους κήρυκας τῆς εὐαγγελικῆς
διδασκαλίας καὶ τὰ ἐξ ἀρχῆς παραδοθέντα ἀπὸ τοὺς ἀποστό-
λους ἔθιμα.

ιη'. Τὰ εἰς ἡμᾶς περιελθόντα συγγράμματα τοῦ Φίλωνος

18 1 Ὁ Φίλων, πλούσιος εἰς τὸν λόγον καὶ πλατὺς εἰς τὰς σκέψεις, ὑψηλὸς καὶ μετέωρος εἰς τὰς ἀπόψεις περὶ τῶν θείων Γραφῶν, καθιστᾷ ποικίλην καὶ πολύτροπον τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἱερῶν λόγων. Πρῶτον μὲν διεξῆλθε μὲ εἱρμὸν καὶ συνέχειαν τὴν ἑρμηνείαν τῶν γεγονότων τῆς Γενέσεως εἰς τὰ βιβλία Νόμων ἱερῶν ἀλληγορίαι, ἔπειτα δὲ συνέταξε λεπτομερῆ διάταξιν εἰς κεφάλαια τῶν δυσκόλων χωρίων τῶν

λύσεις πεποιημένος ἐν οἷς καὶ αὐτοῖς καταλλήλως Τῶν ἐν Γε-
νέσει καὶ τῶν ἐν Ἐξαγωγῇ ζητημάτων καὶ λύσεων τέθειται
2 τὴν ἐπιγραφήν. Ἔστι δ' αὐτῷ παρὰ ταῦτα προβλημάτων τι-
νῶν ἰδίως πεπονημένα σπουδάσματα, οἷά ἐστι τὰ Περὶ γεωρ-
γίας δύο, καὶ τὰ Περὶ μέθης τοσαῦτα, καὶ ἄλλα ἄττα διαφόρου
καὶ οἰκείας ἐπιγραφῆς ἠξιωμένα, οἷος ὁ Περὶ ὧν νήψας ὁ νοῦς
εὔχεται καὶ καταρᾶται καὶ Περὶ συγχύσεως τῶν διαλέκτων,
καὶ ὁ Περὶ φυγῆς καὶ εὑρέσεως, καὶ ὁ Περὶ τῆς πρὸς τὰ παι-
δεύματα συνόδου, Περί τε τοῦ τίς ὁ τῶν θείων ἐστὶ κληρονό-
μος ἢ Περὶ τῆς εἰς τὰ ἴσα καὶ ἐναντία τομῆς, καὶ ἔτι τὸ Περὶ
3 τῶν τριῶν ἀρετῶν ἃς σὺν ἄλλαις ἀνέγραψε Μωυσῆς, πρὸς τού-
τοις ὁ Περὶ τῶν μετονομαζομένων καὶ ὧν ἕνεκα μετονομάζον-
4 ται, ἐν ᾧ φησι συντεταχέναι καὶ Περὶ διαθηκῶν α' β'. Ἔστι δ'
αὐτοῦ καὶ Περὶ ἀποικίας καὶ βίου σοφοῦ τοῦ κατὰ δικαιοσύνην
τελειωθέντος ἢ νόμων ἀγράφων, καὶ ἔτι Περὶ γιγάντων ἢ περὶ
τοῦ μὴ τρέπεσθαι τὸ θεῖον, Περί τε τοῦ κατὰ Μωυσέα θεοπέμ-
πτους εἶναι τοὺς ὀνείρους α' β' γ' δ' ε'. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ εἰς ἡ-
5 μᾶς ἐλθόντα τῶν εἰς τὴν Γένεσιν. Εἰς δὲ τὴν Ἔξοδον ἔγνωμεν αὐ-
τοῦ Ζητημάτων καὶ λύσεων α' β' γ' δ' ε', καὶ τὸ Περὶ τῆς σκη-
νῆς, τό τε Περὶ τῶν δέκα λογίων, καὶ τὰ Περὶ τῶν ἀναφερομέ-
νων ἐν εἴδει νόμων εἰς τὰ συντείνοντα κεφάλαια τῶν δέκα λόγων
α' β' γ' δ', καὶ τὸ Περὶ τῶν εἰς τὰς ἱερουργίας ζῴων καὶ τίνα
τὰ τῶν θυσιῶν εἴδη, καὶ τὸ Περὶ τῶν προκειμένων ἐν τῷ νόμῳ
τοῖς μὲν ἀγαθοῖς ἄθλων, τοῖς δὲ πονηροῖς ἐπιτιμίων καὶ ἀρῶν.
6 Πρὸς τούτοις ἅπασιν καὶ μονόβιβλα αὐτοῦ φέρεται ὡς τὸ Περὶ
προνοίας, καὶ ὁ Περὶ Ἰουδαίων αὐτῷ συνταχθεὶς λόγος, καὶ ὁ
Πολιτικός, ἔτι τε ὁ Ἀλέξανδρος ἢ περὶ τοῦ λόγον ἔχειν τὰ ἄλο-
γα ζῷα, ἐπὶ τούτοις ὁ Περὶ τοῦ δοῦλον εἶναι πάντα φαῦλον, ᾧ

Γραφῶν καὶ διετύπωσεν ἀπορίας καὶ λύσεις αὐτῶν εἰς τὰ βιβλία τὰ ὁποῖα ἐπέγραψε καταλλήλως, Ζητήματα καὶ λύ-
2 σεις εἰς τὴν Γένεσιν καὶ τὴν Ἔξοδον. Πέραν αὐτῶν ὑπάρχουν μερικὰ εἰδικῶς ἐκπονημένα ἀπὸ αὐτὸν μελετήματα ἐπὶ ὡρισμένων προβλημάτων, ὅπως τὰ δύο Περὶ γεωργίας, τὰ παρομοίως δύο Περὶ μέθης καὶ μερικὰ ἄλλα φέροντα διαφόρους ἁρμόζοντας τίτλους, ὅπως Περὶ τῶν πραγμάτων τὰ ὁποῖα εὔχεται καὶ καταρᾶται ὁ σώφρων νοῦς καὶ Περὶ συγχύσεως τῶν γλωσσῶν, Περὶ φυγῆς καὶ εὑρέσεως, Περὶ συναθροίσεως πρὸς διδαχήν, Περὶ τοῦ ποῖος εἶναι ὁ κληρονόμος τῶν θείων ἢ Περὶ τῆς τομῆς εἰς τὰ ἴσα καὶ ἐναντία, προσέτι τὸ Περὶ τῶν τριῶν ἀρετῶν τὰς ὁποίας μεταξὺ ἄλλων
3 περιέγραψεν ὁ Μωϋσῆς· ἐπὶ πλέον δὲ τὸ Περὶ τῶν μετονομαζομένων καὶ διὰ ποῖον λόγον μετονομάζονται, εἰς τὸν ὁποῖον
4 λέγει ὅτι ἔχει συντάξει καὶ τὸ Περὶ διαθηκῶν α' β'. Ἰδικά του δὲ εἶναι καὶ τὰ Περὶ ἀποικίας καὶ σοφοῦ βίου τοῦ τελειωθέντος κατὰ δικαιοσύνην ἢ Νόμοι ἄγραφοι, καὶ προσέτι Περὶ γιγάντων ἢ Περὶ τοῦ ὅτι τὸ θεῖον δὲν μετατρέπεται καὶ Περὶ τοῦ ὅτι κατὰ τὸν Μωϋσῆν τὰ ὄνειρα εἶναι θεόπεμπτα α' β' γ' δ' ε'. Καὶ αὐτὰ μὲν εἶναι τὰ εἰς ἡμᾶς ἐλθόντα ἀπὸ τὰ ἀνα-
5 φερόμενα εἰς τὴν Γένεσιν κείμενα. Εἰς δὲ τὴν Ἔξοδον γνωρίζομεν αὐτοῦ τὰ Ζητήματα καὶ λύσεις α' β' γ' δ' ε', τὸ Περὶ τῆς σκηνῆς, τὸ Περὶ τοῦ Δεκαλόγου, τὰ Περὶ τῶν εἰδικῶν νόμων οἱ ὁποῖοι ἀναφέρονται εἰς τὰ κύρια κεφάλαια τοῦ Δεκαλόγου α' β' γ' δ', τὸ Περὶ τῶν χρησιμοποιουμένων εἰς τὰς ἱερουργίας ζώων καὶ τῶν εἰδῶν τῶν θυσιῶν, τὸ Περὶ τῶν καθωρισμένων εἰς τὸν νόμον βραβείων διὰ τοὺς ἀγαθούς,
6 ἐπιτιμίων καὶ ἀρῶν διὰ τοὺς πονηρούς. Ἐκτὸς τούτων φέρονται καὶ μονόβιβλα αὐτοῦ, ὅπως τὸ Περὶ Προνοίας, ὁ Περὶ Ἰουδαίων λόγος αὐτοῦ, ὁ Πολιτικός, προσέτι ὁ Ἀλέξανδρος ἢ Περὶ τοῦ ὅτι τὰ ἄλογα ζῶα ἔχουν λογικήν, πέραν αὐτῶν ὁ Περὶ τοῦ ὅτι πᾶς φαῦλος εἶναι δοῦλος, μὲ τὸν ὁποῖον συνδέεται ὁ Περὶ τοῦ ὅτι πᾶς ἀγαθὸς εἶναι ἐλεύθε-

7 ἑξῆς ἐστιν ὁ Περὶ τοῦ πάντα σπουδαῖον ἐλεύθερον εἶναι· μεθ'
οὓς συντέτακται αὐτῷ ὁ Περὶ βίου θεωρητικοῦ ἢ ἱκετῶν, ἐξ
οὗ τὰ περὶ τοῦ βίου τῶν ἀποστολικῶν ἀνδρῶν διεληλύθαμεν,
καὶ τῶν ἐν νόμῳ δὲ καὶ προφήταις ἑβραϊκῶν ὀνομάτων αἱ
8 ἑρμηνεῖαι τοῦ αὐτοῦ σπουδὴ εἶναι λέγονται. Οὗτος μὲν οὖν
κατὰ Γάϊον ἐπὶ τῆς Ῥώμης ἀφικόμενος, τὰ περὶ τῆς Γαΐου
θεοστυγίας αὐτῷ γραφέντα, ἃ μετὰ ἤθους καὶ εἰρωνίας Περὶ ἀ-
ρετῶν ἐπέγραψεν, ἐπὶ πάσης λέγεται τῆς Ῥωμαίων συγκλήτου
κατὰ Κλαύδιον διελθεῖν, ὡς καὶ τῆς ἐν βιβλιοθήκαις ἀναθέσεως
θαυμασθέντας αὐτοῦ καταξιωθῆναι τοὺς λόγους.

ιθ'. Οἵα τοὺς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἰουδαίους συμφορὰ μετῆλθεν ἐν τῇ τοῦ Πάσχα ἡμέρᾳ

9 Κατὰ δὲ τούσδε τοὺς χρόνους Παύλου τὴν ἀπὸ Ἱερουσα-
λὴμ καὶ κύκλῳ πορείαν μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ διανύοντος, Ἰ-
ουδαίους Ῥώμης ἀπελαύνει Κλαύδιος, ὅ τε Ἀκύλας καὶ Πρί-
σκιλλα μετὰ τῶν ἄλλων Ἰουδαίων τῆς Ῥώμης ἀπαλλαγέντες
ἐπὶ τὴν Ἀσίαν καταίρουσιν, ἐνταῦθά τε Παύλῳ τῷ ἀποστόλῳ
συνδιατρίβουσιν, τοὺς αὐτόθι τῶν ἐκκλησιῶν ἄρτι πρὸς αὐτοῦ
καταβληθέντας θεμελίους ἐπιστηρίζοντι. Διδάσκαλος καὶ τού-
των ἡ ἱερὰ τῶν Πράξεων γραφή.
19 1 Ἔτι δὲ Κλαυδίου τὰ τῆς βασιλείας διέποντος, κατὰ τὴν
τοῦ Πάσχα ἑορτὴν τοσαύτην ἐπὶ τῶν Ἱεροσολύμων στάσιν
καὶ ταραχὴν ἐγγενέσθαι συνέβη, ὡς μόνων τῶν περὶ τὰς ἐξό-
δους τοῦ ἱεροῦ βίᾳ συνωθουμένων τρεῖς μυριάδας Ἰουδαίων
ἀποθανεῖν πρὸς ἀλλήλων καταπατηθέντων, γενέσθαι τε τὴν
ἑορτὴν πένθος μὲν ὅλῳ τῷ ἔθνει, θρῆνον δὲ καθ' ἑκάστην οἰ-
2 κίαν. Καὶ ταῦτα δὲ κατὰ λέξιν ὁ Ἰώσηπος. Κλαύδιος δὲ Ἀ-

---

63. Ρωμ. 15, 19.
64. Πράξ. 18, 2. 18, 18 ἑ. 18, 19.

7 ρος. Μετ' αὐτὰ συνετάχθη ὑπ' αὐτοῦ ὁ Περὶ βίου θεωρητι-
κοῦ ἢ Περὶ ἱκετῶν, βάσει τοῦ ὁποίου ἐξεθέσαμεν τὰ περὶ τοῦ
βίου τῶν ἀποστολικῶν ἀνδρῶν, λέγεται δὲ ὅτι ἰδικόν του
ἔργον εἶναι καὶ αἱ Ἑρμηνεῖαι τῶν εἰς τὸν νόμον καὶ τοὺς
8 προφήτας ἑβραϊκῶν ὀνομάτων. Οὗτος λοιπὸν μεταβὰς ἐπὶ
Γαΐου εἰς τὴν Ρώμην, συνέταξεν ἐκεῖ τὰ περὶ τῆς ἀσεβείας
τοῦ Γαΐου βιβλία, τὰ ὁποῖα ἐπέγραψε μὲ χαρακτηριστικὴν
εἰρωνείαν Περὶ ἀρετῶν καὶ λέγεται ὅτι ἀνέγνωσεν ἐνώπιον
ὁλοκλήρου τῆς συγκλήτου ἐπὶ Κλαυδίου. Τὰ βιβλία ταῦτα
ἐθαυμάσθησαν καὶ ἠξιώθησαν νὰ λάβουν θέσιν εἰς τὰς βι-
βλιοθήκας.

ιθ'. Ποία συμφορὰ ἐκτύπησε τοὺς Ἰουδαίους τῶν Ἱεροσολύμων τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα

9 Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ Παῦλος ἐτελείωσε τὴν
κυκλοειδῆ πορείαν ἀπὸ τὴν Ἰερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Ἰλ-
λυρικοῦ [63], ὁ δὲ Κλαύδιος ἀπήλαυνε τοὺς Ἰουδαίους ἀπὸ τὴν
Ρώμην· ὅθεν ὁ Ἀκύλας καὶ ἡ Πρίσκιλλα, ἐγκαταλείψαντες
τὴν Ρώμην μαζὶ μὲ ἄλλους Ἰουδαίους, ἔφθασαν εἰς τὴν Ἀ-
σίαν, ἐδῶ δὲ διέμειναν μετὰ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ὁ ὁ-
ποῖος ἐπεστήριξε τὰ προσφάτως καταβληθέντα ἐκεῖ ὑπ'
αὐτοῦ θεμέλια τῶν Ἐκκλησιῶν. Καὶ τούτου διδάσκαλος
εἶναι τὸ παρὸν βιβλίον τῶν Πράξεων [64].
19 1 Ἐνῷ δὲ κατεῖχε ἀκόμη τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν ὁ Κλαύ-
διος, εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα ἐξερ-
ράγη τόσον φοβερὰ στάσις καὶ ταραχή, ὥστε μόνον ἀπὸ
τοὺς βιαίως συνωθουμένους εἰς τὰς ἐξόδους τοῦ ναοῦ ἀπέθα-
νον τριάκοντα χιλιάδες ἀλληλοκαταπατηθέντες. Ἡ ἑορτὴ
μετεβλήθη εἰς πένθος δι' ὁλόκληρον τὸ ἔθνος, εἰς θρῆνον δὲ
2 δι' ἑκάστην οἰκίαν. Λέγει καὶ ταῦτα κατὰ λέξιν ὁ Ἰώσηπος [65].

---

65. Περὶ Ἰουδαϊκοῦ Πολέμου 2, 227.

γρίππαν, Ἀγρίππου παῖδα, Ἰουδαίων καθίστησι βασιλέα, Φήλικα τῆς χώρας ἁπάσης Σαμαρείας τε καὶ Γαλιλαίας καὶ προσέτι τῆς ἐπικαλουμένης Περαίας ἐπίτροπον ἐκπέμψας· διοικήσας δὲ αὐτὸς τὴν ἡγεμονίαν ἔτεσιν τρισὶν καὶ δέκα πρὸς μησὶν ὀκτώ, Νέρωνα τῆς ἀρχῆς διάδοχον καταλιπών, τελευτᾷ.

κ′. Οἷα καὶ κατὰ Νέρωνα ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπράχθη

20 1 Κατὰ δὲ Νέρωνα, Φήλικος τῆς Ἰουδαίας ἐπιτροπεύοντος, αὐτοῖς ῥήμασιν αὖθις ὁ Ἰώσηπος τὴν εἰς ἀλλήλους τῶν ἱερέων στάσιν ὧδέ πως ἐν εἰκοστῷ τῆς Ἀρχαιολογίας γράφει.
2 «Ἐξάπτεται δὲ καὶ τοῖς ἀρχιερεῦσι στάσις πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς πρώτους τοῦ πλήθους τῶν Ἱεροσολύμων, ἕκαστός τε αὐτῶν στῖφος ἀνθρώπων τῶν θρασυτάτων καὶ νεωτεριστῶν ἑαυτῷ ποιήσας, ἡγεμὼν ἦν, καὶ συρράσσοντες ἐκακολόγουν τε ἀλλήλους καὶ λίθοις ἔβαλλον· ὁ δ' ἐπιπλήξων ἦν οὐδὲ εἷς, ἀλλ' ὡς ἐν ἀπροστατήτῳ πόλει ταῦτ' ἐπράσσετο μετ'
3 ἐξουσίας. Τοσαύτη δὲ τοὺς ἀρχιερεῖς κατέλαβεν ἀναίδεια καὶ τόλμα, ὥστε ἐκπέμπειν δούλους ἐτόλμων ἐπὶ τὰς ἅλωνας τοὺς ληψομένους τὰς τοῖς ἱερεῦσιν ὀφειλομένας δεκάτας. Καὶ συνέβαινε τοὺς ἀπορουμένους τῶν ἱερέων ὑπ' ἐνδείας ἀπολλυμένους θεωρεῖν· οὕτως ἐκράτει τοῦ δικαίου παντὸς ἡ τῶν στασιαζόντων βία».
4 Πάλιν δὲ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐν Ἱεροσολύμοις ὑποφυῆναι λῃστῶν τι εἶδος ἱστορεῖ, οἳ μεθ' ἡμέραν, ὥς φησιν, καὶ ἐν μέσῃ τῇ πόλει ἐφόνευον τοὺς συναντῶντας. Μάλιστα γὰρ ἐν ταῖς ἑορταῖς μιγνυμένους τῷ πλήθει καὶ

---

66. Περὶ Ἰουδαϊκοῦ Πολέμου 2, 247, 248.

Ὁ δὲ Κλαύδιος κατέστησε βασιλέα τῶν Ἰουδαίων τὸν Ἀγρίππαν, υἱὸν τοῦ Ἀγρίππα, ἀποστείλας ὡς ἐπίτροπον ὅλης τῆς χώρας, τῆς Σαμαρείας, τῆς Γαλιλαίας καὶ προσέτι τῆς καλουμένης Περαίας, τὸν Φήλικα. Διοικήσας δὲ τὸ κράτος ἐπὶ δέκα τρία ἔτη καὶ ὀκτὼ μῆνας, ἀπέθανεν, ἀφήσας διάδοχον τῆς ἀρχῆς τὸν Νέρωνα[66].

κ'. Τί συνέβη ἐπίσης ἐπὶ Νέρωνος εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα

20 1 Ὁ Ἰώσηπος περιγράφει ἐπίσης τὴν διχοστασίαν μεταξὺ τῶν ἱερέων κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Νέρωνος, ἐνῷ ἐπετρόπευε τῆς Ἰουδαίας ὁ Φῆλιξ, εἰς τὸ εἰκοστὸν βιβλίον τῆς Ἀρχαιολογίας, ὡς κάτωθι[67].

2 «Ἠγέρθη δὲ ἐπίσης στάσις μεταξὺ τῶν ἀρχιερέων πρὸς
τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς ἡγέτας τοῦ πλήθους τῶν Ἱεροσολύμων,
ἕκαστος δὲ ἐξ αὐτῶν συνεκρότησε στῖφος ἀπὸ θρασυτάτους
καὶ αὐθαδεστάτους ἀνθρώπους, τῶν ὁποίων κατέστη ἡγέ-
της, καὶ ὅταν συνηντῶντο, ὕβριζον καὶ ἐλιθοβόλουν ἀλλή-
λους. Δὲν ὑπῆρχε δὲ κανεὶς νὰ τοὺς ἐπιπλήξῃ, ἀλλὰ ταῦτα
3 διεπράττοντο ἐλευθέρως ὡσὰν εἰς ἀναρχουμένην πόλιν. Τό-
ση δὲ ἀναίδεια καὶ τόλμη κατέλαβε τοὺς ἀρχιερεῖς, ὥστε ἐ-
τόλμων νὰ στέλλουν δούλους εἰς τὰ ἀλώνια διὰ νὰ λάβουν
τὰς ὀφειλομένας εἰς τοὺς ἱερεῖς δεκάτας. Καὶ συνέβαινε νὰ
βλέπῃ κανεὶς καὶ ἀπόρους ἱερεῖς ν' ἀποθνήσκουν ἀπὸ τὰς
στερήσεις. Οὕτω ἡ βία τῶν ἀντιμαχομένων ἐπεκράτησε
πάσης ἐννοίας δικαιοσύνης».

4 Πάλιν δὲ ὁ ἴδιος συγγραφεὺς ἱστορεῖ ὅτι κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους ἐξεφύτρωσεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα κάποιον εἶδος ληστῶν, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας, ὅπως λέγει, καὶ εἰς τὸ μέσον τῆς πόλεως ἐφόνευον ὅσους συν

---

67. Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία 20, 180 ἑ.

ταῖς ἐσθήσεσιν ὑποκρύπτοντας μικρὰ ξιφίδια, τούτοις νύττειν τοὺς διαφόρους· ἔπειτα πεσόντων, μέρος γίνεσθαι τῶν ἐπαγανακτούντων αὐτοὺς τοὺς πεφονευκότας· διὸ καὶ παντάπασιν ὑπ' ἀξιοπιστίας ἀνευρέτους γενέσθαι. Πρῶτον μὲν οὖν ὑπ' αὐτῶν Ἰωνάθην τὸν ἀρχιερέα κατασφαγῆναι, μετὰ δ' αὐτὸν καθ' ἡμέραν ἀναιρεῖσθαι πολλούς, καὶ τῶν συμφορῶν τὸν φόβον εἶναι χαλεπώτερον, ἑκάστου καθάπερ ἐν πολέμῳ καθ' ὥραν τὸν θάνατον προσδεχομένου.

κα'. Περὶ τοῦ Αἰγυπτίου, οὗ καὶ τῶν Ἀποστόλων αἱ πράξεις ἐμνημόνευσαν

21 1 *Ἑξῆς δὲ τούτοις ἐπιφέρει μεθ' ἕτερα λέγων. «Μείζονι δὲ τούτων πληγῇ Ἰουδαίους ἐκάκωσεν ὁ Αἰγύπτιος ψευδοπροφήτης. Παραγενόμενος γὰρ εἰς τὴν χώραν ἄνθρωπος γόης καὶ προφήτου πίστιν ἐπιθεὶς ἑαυτῷ, περὶ τρισμυρίους μὲν ἀθροίζει τῶν ἠπατημένων, περιαγαγὼν δ' αὐτοὺς ἐκ τῆς ἐρημίας εἰς τὸ Ἐλαιῶν καλούμενον ὄρος, ἐκεῖθεν οἷός τε ἦν εἰς Ἱεροσόλυμα παρελθεῖν βιάζεσθαι καὶ κρατήσας τῆς τε ρωμαϊκῆς φρουρᾶς καὶ τοῦ δήμου τυραννικῶς χρώμενος τοῖς συνεισπεσοῦσιν δορυφό-*
2 *ροις· φθάνει δ' αὐτοῦ τὴν ὁρμὴν Φῆλιξ, ὑπαντιάσας μετὰ τῶν ρωμαϊκῶν ὁπλιτῶν, καὶ πᾶς ὁ δῆμος συνεφήψατο τῆς ἀμύνης, ὥστε συμβολῆς γενομένης τὸν μὲν Αἰγύπτιον φυγεῖν μετ' ὀλίγων, διαφθαρῆναι δὲ καὶ ζωγρηθῆναι πλείστους τῶν σὺν αὐτῷ».*
3 *Ταῦτα ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Ἱστοριῶν ὁ Ἰώσηπος. Ἐπιστῆσαι δὲ ἄξιον τοῖς ἐνταῦθα κατὰ τὸν Αἰγύπτιον δεδηλωμέ-*

68. Εἶναι οἱ λεγόμενοι Σικάριοι (μαχαιροβγάλτες, ἀπὸ τὸ λατ. sica, ξιφίδιον). Ἦσαν ζηλωταί, οἱ ὁποῖοι ἐφόνευον τοὺς ἀντιπάλους. Περὶ Ἰουδαϊκοῦ Πολέμου 2, 254 ἑξ.

ήντων. Μάλιστα δὲ κατὰ τὰς ἑορτάς, ἀναμιγνυόμενοι μὲ πλῆθος καὶ ἔχοντες μικρὰ ξιφίδια κρυμμένα εἰς τὰ ἐνδύματά των[68], ἐτρύπων μὲ αὐτὰ τοὺς ἀντιθέτους· ἔπειτα, ὅταν ἔπιπτον, συνεμερίζοντο καὶ αὐτοὶ οἱ φονεῖς τὴν ἀγανάκτησιν τῶν παρόντων. Διὰ τοῦτο, λόγῳ καὶ τῆς ἀξιοπιστίας των, ἦτο ἐντελῶς ἀδύνατον νὰ ἀνακαλυφθοῦν. Πρῶτος λοιπὸν κατεσφάγη ὑπ' αὐτῶν ὁ ἀρχιερεὺς 'Ιωνάθαν, μετ' αὐτὸν δὲ καθημερινῶς ἐφονεύοντο πολλοὶ καὶ ὁ φόβος ἦτο σκληρότερος ἀπὸ ὅσον αἱ συμφοραί, διότι ἕκαστος ἀνέμενε τὸν θάνατον ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ὡς εἰς τὸν πόλεμον.

κα'. Περὶ τοῦ Αἰγυπτίου, τὸν ὁποῖον μνημονεύουν αἱ Πράξεις τῶν 'Αποστόλων

21 1 'Εν συνεχείᾳ δὲ ἔπειτα ἀπὸ ἄλλας λεπτομερείας προσθέτει τὸ ἑξῆς. «Μὲ μεγαλυτέραν δὲ ἀπὸ αὐτὰς πληγὴν ἐκακοποίησε τοὺς 'Ιουδαίους ὁ Αἰγύπτιος ψευδοπροφήτης. Αὐτὸς ὁ γόης, ἐλθὼν εἰς τὴν χώραν καὶ περιβληθεὶς τὴν ἀξιοπιστίαν προφήτου, συνήθροισε τρεῖς μυριάδας ἐξαπατηθέντων ἀνδρῶν, ὁδηγήσας δὲ αὐτοὺς γύρω ἀπὸ τὴν ἐρημίαν εἰς τὸ ὄρος τὸ καλούμενον τῶν 'Ελαιῶν, ἦτο ἀπὸ ἐκεῖ εἰς θέσιν νὰ ἐκβιάσῃ τὴν εἴσοδόν του εἰς τὰ 'Ιεροσόλυμα, νὰ ἐπικρατήσῃ τῆς ρωμαϊκῆς φρουρᾶς καὶ τοῦ λαοῦ, χρησιμοποιῶν πρὸς καταδυνάστευσιν τοὺς ἐνόπλους οἱ ὁποῖοι εἶ-
2 χον προσχωρήσει εἰς αὐτόν. Προλαμβάνει ὅμως τὴν ἐπίθεσίν του ὁ Φῆλιξ, ὁ ὁποῖος τὸν ἀντεμετώπισε μὲ Ρωμαίους ὁπλίτας καὶ ὅλος ὁ λαὸς ἐβοήθησεν εἰς τὴν ἄμυναν, ὥστε κατόπιν συγκρούσεως ὁ μὲν Αἰγύπτιος ἔφυγε μὲ ὀλίγους, ἀπὸ τοὺς μετ' αὐτοῦ δὲ πλεῖστοι ἐφονεύθησαν καὶ ᾐχμαλωτίσθησαν».
3 Αὐτὰ διηγεῖται ὁ 'Ιώσηπος εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον τοῦ Πολέμου[69]. 'Αξίζει δὲ νὰ παραβάλωμεν τὰ ἐδῶ λεγόμενα περὶ τοῦ Αἰγυπτίου μὲ τὰ εἰς τὰς Πράξεις τῶν 'Αποστόλων,

69. Περὶ 'Ιουδαϊκοῦ Πολέμου 2, 261 ἑξ.

νοις καὶ τοῖς ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, ἔνθα κατὰ Φήλικα πρὸς τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις χιλιάρχου εἴρηται τῷ Παύλῳ, ὁπηνίκα κατεστασίαζεν αὐτοῦ τὸ τῶν Ἰουδαίων πλῆθος· «οὐκ ἄρα σὺ εἶ ὁ Αἰγύπτιος ὁ πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀναστατώσας καὶ ἐξαγαγὼν ἐν τῇ ἐρήμῳ τοὺς τετρακισχιλίους ἄνδρας τῶν σικαρίων;

Ἀλλὰ τὰ μὲν κατὰ Φήλικα τοιαῦτα.

κβ'. Ὡς ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Ῥώμην δέσμιος ἀναπεμφθεὶς Παῦλος ἀπολογησάμενος πάσης ἀπελύθη αἰτίας

22 1 *Τούτου δὲ Φῆστος ὑπὸ Νέρωνος διάδοχος πέμπεται, καθ' ὃν δικαιολογησάμενος ὁ Παῦλος δέσμιος ἐπὶ Ῥώμης ἄγεται· Ἀρίσταρχος αὐτῷ συνῆν, ὃν καὶ εἰκότως συναιχμάλωτόν που τῶν ἐπιστολῶν ἀποκαλεῖ. Καὶ Λουκᾶς, ὁ καὶ τὰς Πράξεις τῶν ἀποστόλων γραφῇ παραδούς, ἐν τούτοις κατέλυσε τὴν ἱστορίαν, διετίαν ὅλην ἐπὶ τῆς Ῥώμης τὸν Παῦλον ἄνετον διατρῖψαι καὶ*
2 *τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον ἀκωλύτως κηρῦξαι ἐπισημηνάμενος. Τότε μὲν οὖν ἀπολογησάμενον, αὖθις ἐπὶ τὴν τοῦ κηρύγματος διακονίαν λόγος ἔχει στείλασθαι τὸν ἀπόστολον, δεύτερον δ' ἐπιβάντα τῇ αὐτῇ πόλει τῷ κατ' αὐτὸν τελειωθῆναι μαρτυρίῳ· ἐν ᾧ δεσμοῖς ἐχόμενος, τὴν πρὸς Τιμόθεον δευτέραν ἐπιστολὴν συντάττει, ὁμοῦ σημαίνων τήν τε προτέραν αὐτῷ γενομένην ἀπολογίαν καὶ τὴν παρὰ πόδας τελείωσιν.*

3 *Δέχου δὴ καὶ τούτων τὰς αὐτοῦ μαρτυρίας· «ἐν τῇ πρώτῃ μου», φησίν, «ἀπολογίᾳ οὐδείς μοι παρεγένετο, ἀλλὰ πάντες με ἐγκατέλιπον (μὴ αὐτοῖς λογισθείη), ὁ δὲ Κύριός μοι παρέστη καὶ ἐνεδυνάμωσέ με, ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ καὶ ἀκούσωσι πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐρρύσθην ἐκ στόματος λέον-*

---

70. Πράξ. 21, 38. Ὁ Λουκᾶς ἀναφέρει τὸν ἀριθμὸν 4.000, ὁ ὁποῖος εἶναι μικρότερος ἀπὸ τὸν τοῦ Ἰωσήπου (30.000).
71. Κολ. 4, 10.

ὅπου ἀναφέρεται ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τοῦ Φίληκος ὁ ἑκατόνταρχος τῶν Ἱεροσολύμων εἶπε πρὸς τὸν Παῦλον, ὅταν τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων διεδήλωνεν ἐναντίον του· «δὲν εἶσαι σὺ ὁ Αἰγύπτιος ὁ ὁποῖος πρὸ ἡμερῶν ἐστασίασες καὶ ὡδήγησες εἰς τὴν ἔρημον τέσσαρας χιλιάδας σικαρίων;» [70].
Αὐτὰ εἶναι τὰ κατὰ τὸν χρόνον τοῦ Φήλικος.

κβ'. Πῶς ὁ Παῦλος, σταλεὶς δέσμιος ἀπὸ τὴν Ἰουδαίαν εἰς τὴν Ρώμην, ἀπηλλάγη πάσης κατηγορίας μετὰ τὴν ἀπολογίαν του

22 1 Διάδοχος τούτου στέλλεται ὑπὸ τοῦ Νέρωνος ὁ Φῆστος, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἀπελογήθη ὁ Παῦλος καὶ ὡδηγήθηδέσμιος εἰς τὴν Ρώμην. Μαζί του ἦτο ὁ Ἀρίσταρχος, τὸν ὁποῖον εὐλόγως κάπου εἰς τὰς ἐπιστολὰς καλεῖ συναιχμάλωτόν του [71]. Ὁ Λουκᾶς, ὁ συγγράψας τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, ἔκλεισε τὴν ἱστορίαν του εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον, μὲ τὴν εἴδησιν ὅτι ὁ Παῦλος διέτριψεν εἰς τὴν Ρώμην ἐλεύθερος ὁλόκληρον διετίαν καὶ ἐκήρυξεν ἀνεμποδίστως τὸν λόγον [72].
2 Ἡ παράδοσις λέγει ὅτι ἔπειτα, ἀπολογηθείς, ἐστάλη πάλιν εἰς τὴν διακονίαν τοῦ κηρύγματος καὶ ὅτι μεταβὰς εἰς τὴν πόλιν ταύτην διὰ δευτέραν φορὰν ἐτελειώθη μὲ μαρτύριον ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου. Κατὰ τὸν χρόνον αὐτόν, φυλακισμένος, συντάσσει τὴν δευτέραν Πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολήν, εἰς τὴν ὁποίαν σημειώνει καὶ τὴν προηγουμένην ἀπολογίαν καὶ τὴν ἐπικειμένην τελείωσίν του.
3 Σημείωσε τὰς μαρτυρίας του ἐπὶ τῶν θεμάτων τούτων. Λέγει· «εἰς τὴν πρώτην μου ἀπολογίαν κανεὶς δὲν παρευρέθη πλησίον μου, ἀλλὰ μὲ ἐγκατέλειψαν ὅλοι —ἂς μὴ τοὺς ὑπολογισθῇ τοῦτο —, ὁ δὲ Κύριος μοῦ παρεστάθη καὶ μὲ ἐδυνάμωσε, διὰ νὰ συμπληρωθῇ δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα καὶ ἀκούσουν

72. Πράξ. 28, 30 ἑ.

4 τος». Σαφῶς δὴ παρίστησι διὰ τούτων ὅτι δὴ τὸ πρότερον, ὥ
ἂν τὸ κήρυγμα τὸ δι' αὐτοῦ πληρωθείη, ἐρρύσθη ἐκ στόματος
λέοντος, τὸν Νέρωνα ταύτῃ, ὡς ἔοικεν, διὰ τὸ ὠμόθυμον προσ-
ειπών. Οὔκουν ἑξῆς προστέθεικεν παραπλήσιόν τι τῷ «ῥύσε-
5 ταί με ἐκ στόματος λέοντος»· ἑώρα γὰρ τῷ πνεύματι τὴν ὅ-
σον οὔπω μέλλουσαν αὐτοῦ τελευτήν, δι' ὅ φησιν ἐπιλέγων τῷ
καὶ «ἐρρύσθην ἐκ στόματος λέοντος» τὸ «ῥύσεταί με ὁ Κύριος
ἀπὸ παντὸς ἔργου πονηροῦ καὶ σώσει εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ
τὴν ἐπουράνιον», σημαίνων τὸ παραυτίκα μαρτύριον· ὃ καὶ σα-
φέστερον ἐν τῇ αὐτῇ προλέγει γραφῇ, φάσκων· «ἐγὼ γὰρ ἤδη
6 σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκεν». Νῦν
μὲν οὖν ἐπὶ τῆς δευτέρας ἐπιστολῆς τῶν πρὸς Τιμόθεον τὸν Λου-
κᾶν μόνον γράφοντι αὐτῷ συνεῖναι δηλοῖ, κατὰ δὲ τὴν προτέ-
ραν ἀπολογίαν οὐδὲ τοῦτον· ὅθεν εἰκότως τὰς τῶν ἀποστόλων
Πράξεις ἐπ' ἐκεῖνον ὁ Λουκᾶς περιέγραψε τὸν χρόνον, τὴν μέ-
χρις ὅτε τῷ Παύλῳ συνῆν ἱστορίαν ὑφηγησάμενος.
7 Ταῦτα δ' ἡμῖν εἴρηται παρισταμένοις ὅτι μὴ καθ' ἣν ὁ
Λουκᾶς ἀνέγραψεν ἐπὶ τῆς Ῥώμης ἐπιδημίαν τοῦ Παύλου τὸ
8 μαρτύριον αὐτῷ συνεπεράνθη· εἰκός γέ τοι κατὰ μὲν ἀρχὰς ἠ-
πιώτερον τοῦ Νέρωνος διακειμένου, ῥᾷον τὴν ὑπὲρ τοῦ δόγμα-
τος τοῦ Παύλου καταδεχθῆναι ἀπολογίαν, προελθόντος δ' εἰς
ἀθεμίτους τόλμας, μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὰ κατὰ τῶν ἀποστό-
λων ἐγχειρηθῆναι.

73. Β' Τιμ. 4, 16 ἑ.

4 ὅλα τὰ ἔθνη, καὶ ἀπηλλάγην ἀπὸ τὸ στόμα λέοντος» [73]. Δεικνύει μὲ αὐτὰ σαφῶς ὅτι τὴν πρώτην φορὰν ἐσώθη ἀπὸ τὸ στόμα λέοντος, οὕτως ὥστε νὰ συμπληρωθῇ δι' αὐτοῦ τὸ κήρυγμα, προφανῶς χαρακτηρίσας οὕτω τὸν Νέρωνα λόγῳ τῆς ὠμότητός του. 'Αντιθέτως ἐν συνεχείᾳ δὲν προσέθεσε κάτι παραπλήσιον, «θὰ μὲ ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὸ στόμα λέοντος», διότι ἔβλεπεν ἐν πνεύματι τὸν θάνατόν του ὁ ὁποῖος
5 θὰ ἐπραγματοποιεῖτο ἐντὸς ὀλίγου· διὰ τοῦτο λέγει προσθέτων εἰς τὸ «ἀπηλλάγην ἀπὸ τὸ στόμα λέοντος» τὸ «θὰ μὲ ἀπαλλάξῃ ὁ Κύριος ἀπὸ πᾶν πονηρὸν ἔργον καὶ θὰ μὲ σώσῃ εἰς τὴν ἐπουράνιον βασιλείαν του» [74], ἐπισημαίνων τὸ ἐπικείμενον μαρτύριον. Προλέγει δὲ τοῦτο σαφέστερον εἰς τὴν ἰδίαν ἐπιστολὴν λέγων· «διότι ἤδη ἐγὼ προσφέρομαι σπονδὴ καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἐλευθερώσεώς μου εἶναι πλησίον» [75].
6 Τώρα, ὅταν ἔγραφε τὴν δευτέραν ἀπὸ τὰς Πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολάς, δηλώνει ὅτι μόνον ὁ Λουκᾶς παρευρίσκετο μαζί του, ἐνῷ κατὰ τὸν χρόνον τῆς πρώτης ἀπολογίας δὲν ἦτο οὔτε αὐτός· ὅθεν εὐλόγως ὑποθέτομεν ὅτι ὁ Λουκᾶς συνέγραψε τὰς Πράξεις τῶν 'Αποστόλων κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον, ἐκτείνων τὴν διήγησιν μέχρι τοῦ σημείου κατὰ τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο πλησίον τοῦ Παύλου.

7 Λέγομεν δὲ ταῦτα, διὰ ν' ἀποδείξωμεν ὅτι τὸ μαρτύριον τοῦ Παύλου δὲν εἶχε συντελεσθῆ, ὅταν ὁ Λουκᾶς περιέ-
8 γραφε τὴν παραμονὴν τούτου εἰς τὴν Ρώμην. Εἶναι δὲ εὔλογον, ὅτι ὁ Νέρων, ἐπειδὴ κατ' ἀρχὰς ἦτο ἠπιώτερος, ἐδέχθη εὐμενέστερον τὴν ἀπολογίαν τοῦ Παύλου ὑπὲρ τῆς πίστεως, ὅταν δὲ ἐπροχώρησεν εἰς ἀνοσιουργίας, κατηύθυνε τὰ ἐγχειρήματά του καὶ πρὸς τοὺς ἀποστόλους μαζὶ μὲ ἄλλους.

74. Β' Τιμ. 4, 18.
75. Β' Τιμ. 4, 6.

κγ'. Ὡς ἐμαρτύρησεν Ἰάκωβος ὁ τοῦ Κυρίου χρηματίσας ἀδελφός

23 1 *Ἰουδαῖοί γε μὴν τοῦ Παύλου Καίσαρα ἐπικαλεσαμένου ἐπί τε τὴν Ῥωμαίων πόλιν ὑπὸ Φήστου παραπεμφθέντος, τῆς ἐλπίδος καθ' ἣν ἐξήρτυον αὐτῷ τὴν ἐπιβουλὴν ἀποπεσόντες, ἐπὶ Ἰάκωβον τὸν τοῦ Κυρίου τρέπονται ἀδελφόν, ᾧ πρὸς τῶν ἀποστόλων ὁ τῆς ἐπισκοπῆς τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐγκεχείριστο θρόνος. Τοιαῦτα δὲ αὐτοῖς καὶ τὰ κατὰ τούτου τολμᾶται.*
2 *Εἰς μέσον αὐτὸν ἀγαγόντες ἄρνησιν τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως ἐπὶ παντὸς ἐξήτουν τοῦ λαοῦ· τοῦ δὲ παρὰ τὴν ἁπάντων γνώμην ἐλευθέρᾳ φωνῇ καὶ μᾶλλον ἢ προσεδόκησαν ἐπὶ τῆς πληθύος ἁπάσης παρρησιασαμένου καὶ ὁμολογήσαντος Υἱὸν εἶναι Θεοῦ τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν, μηκέθ' οἷοί τε τὴν τοῦ ἀνδρὸς μαρτυρίαν φέρειν τῷ καὶ δικαιότατον αὐτὸν παρὰ τοῖς πᾶσιν δι' ἀκρότητα ἧς μετῄει κατὰ τὸν βίον φιλοσοφίας τε καὶ θεοσεβείας πιστεύεσθαι, κτείνουσι, καιρὸν εἰς ἐξουσίαν λαβόντες τὴν ἀναρχίαν, ὅτι δὴ τοῦ Φήστου κατ' αὐτὸ τοῦ καιροῦ ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας τελευτήσαντος, ἄναρχα καὶ ἀνεπιτρόπευτα*
3 *τὰ τῆς αὐτόθι διοικήσεως καθειστήκει. Τὸν δὲ τῆς τοῦ Ἰακώβου τελευτῆς τρόπον ἤδη μὲν πρότερον αἱ παρατεθεῖσαι τοῦ Κλήμεντος φωναὶ δεδηλώκασιν, ἀπὸ τοῦ πτερυγίου βεβλῆσθαι ξύλῳ τε τὴν πρὸς θάνατον πεπλῆχθαι αὐτὸν ἱστορηκότος· ἀκριβέστατά γε μὴν τὰ κατ' αὐτὸν ὁ Ἡγήσιππος, ἐπὶ τῆς πρώτης τῶν ἀποστόλων γενόμενος διαδοχῆς, ἐν τῷ πέμπτῳ αὐτοῦ ὑπομνήματι τοῦτον λέγων ἱστορεῖ τὸν τρόπον.*

---

76. Ὁ Φῆστος ἀπέθανε τὸ 62.
77. Βλ. ἀνωτέρω 2, 1, 4.

κγ'. Πῶς ἐμαρτύρησεν ὁ Ἰάκωβος ὁ ἀδελφόθεος

23 1 Οἱ Ἰουδαῖοι, ἀπελπισθέντες ὅτι θὰ ἐπραγματοποίουν τὴν ἐπιβουλήν των κατὰ τοῦ Παύλου, διότι οὗτος ἐπεκαλέσθη τὸν Καίσαρα καὶ ἐστάλη εἰς τὴν Ρώμην ὑπὸ τοῦ Φήστου, στρέφονται πρὸς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου Ἰάκωβον, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀνατεθῆ ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους ὁ θρόνος τῆς ἐπισκοπῆς Ἱεροσολύμων. Τοιοῦτο δὲ ἦτο τὸ ἐναν-
2 τίον του τόλμημα. Ὁδηγήσαντες αὐτὸν εἰς τὸ μέσον τοῦ ἐζήτησαν νὰ ἀρνηθῇ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ἐνώπιον ὁλοκλήρου τοῦ λαοῦ. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος, ἀντιθέτως πρὸς τὴν γνώμην ὅλων, ὡμίλησεν ἐνώπιον ὅλου τοῦ πλήθους μὲ ἐλευθέραν φωνὴν καὶ παρρησίαν, τὴν ὁποίαν δὲν ἀνέμεναν, καὶ ὡμολόγησεν ὅτι ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, αὐτοὶ δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ἀνεχθοῦν τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀνδρός, διότι ἄλλωστε ἐπιστεύετο ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ὅτι ἦτο δικαιότατος λόγῳ τῆς ἀνωτερότητος τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θεοσεβείας τὴν ὁποίαν ἐδείκνυεν εἰς τὸν βίον του, τὸν φονεύουν, χρησιμοποιήσαντες ὡς εὐκαιρίαν δυνάμεως τὴν ἀναρχίαν, καθ' ὅσον κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχήν, ἀφοῦ ὁ Φῆστος ἀπέθανεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, ἡ ἐκεῖ διοίκησις ἔμεινεν ἄνευ ἄρχοντος καὶ ἐπιτρόπου[76].
3 Τὸν δὲ τρόπον τοῦ θανάτου τοῦ Ἰακώβου ἔχουν ἤδη φανερώσει οἱ προηγουμένως παρατεθέντες λόγοι τοῦ Κλήμεντος[77], ὁ ὁποῖος ἱστορεῖ ὅτι ἐρρίφθη ἀπὸ τὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ καὶ ἐκτυπήθη μέχρι θανάτου μὲ ρόπαλον. Ἀκριβέστατα δὲ ἱστορεῖ τὰ σχετικὰ μὲ αὐτὸν ὁ Ἡγήσιππος, ὁ ὁποῖος ἀνήκει εἰς τὴν πρώτην διαδοχὴν τῶν ἀποστόλων[78], λέγων τὰ ἑξῆς εἰς τὸ πέμπτον Ὑπόμνημα αὐτοῦ.

78. Θὰ ἠκριβολόγει μᾶλλον, ἂν ἔλεγεν ὅτι ἔζησε κατὰ τὴν δευτέραν διαδοχήν.

4 «*Διαδέχεται τὴν ἐκκλησίαν μετὰ τῶν Ἀποστόλων ὁ ἀδελ-*
φὸς τοῦ Κυρίου Ἰάκωβος, ὁ ὀνομασθεὶς ὑπὸ πάντων δίκαιος ἀπὸ
τῶν Κυρίου χρόνων μέχρι καὶ ἡμῶν, ἐπεὶ πολλοὶ Ἰάκωβοι ἐ-
5 *καλοῦντο, οὗτος δὲ ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ἅγιος ἦν, οἶνον*
καὶ σίκερα οὐκ ἔπιεν, οὐδὲ ἔμψυχον ἔφαγεν, ξυρὸν ἐπὶ τὴν κε-
φαλὴν αὐτοῦ οὐκ ἀνέβη, ἔλαιον οὐκ ἠλείψατο, καὶ βαλανείῳ
6 *οὐκ ἐχρήσατο. Τούτῳ μόνῳ ἐξῆν εἰς τὰ ἅγια εἰσιέναι· οὐδὲ γὰρ*
ἐρεοῦν ἐφόρει, ἀλλὰ σινδόνας. Καὶ μόνος εἰσήρχετο εἰς τὸν ναὸν
ηὑρίσκετό τε κείμενος ἐπὶ τοῖς γόνασιν καὶ αἰτούμενος ὑπὲρ
τοῦ λαοῦ ἄφεσιν, ὡς ἀπεσκληκέναι τὰ γόνατα αὐτοῦ δίκην κα-
μήλου, διὰ τὸ ἀεὶ κάμπτειν ἐπὶ γόνυ προσκυνοῦντα τῷ Θεῷ καὶ
7 *αἰτεῖσθαι ἄφεσιν τῷ λαῷ. Διά γέ τοι τὴν ὑπερβολὴν τῆς δικαι-*
οσύνης αὐτοῦ ἐκαλεῖτο ὁ δίκαιος καὶ ὠβλίας, ὅ ἐστιν ἑλληνιστὶ
περιοχὴ τοῦ λαοῦ, καὶ δικαιοσύνη, ὡς οἱ προφῆται δηλοῦσιν
8 *περὶ αὐτοῦ. Τινὲς οὖν τῶν ἑπτὰ αἱρέσεων τῶν ἐν τῷ λαῷ, τῶν*
προγεγραμμένων μοι ἐν τοῖς Ὑπομνήμασιν, ἐπυνθάνοντο αὐ-
τοῦ τίς ἡ θύρα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἔλεγε τοῦτον εἶναι τὸν σωτῆρα·
9 *ἐξ ὧν τινες ἐπίστευσαν ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Χριστός. Αἱ δὲ αἱρέ-*
σεις αἱ προειρημέναι οὐκ ἐπίστευον οὔτε ἀνάστασιν οὔτε ἐρ-
χόμενον ἀποδοῦναι ἑκάστῳ, κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· ὅσοι δὲ καὶ
ἐπίστευσαν, διὰ Ἰάκωβον.
10 «*Πολλῶν οὖν καὶ τῶν ἀρχόντων πιστευόντων, ἦν θόρυβος*
τῶν Ἰουδαίων καὶ γραμματέων καὶ Φαρισαίων λεγόντων ὅτι
κινδυνεύει πᾶς ὁ λαὸς Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν προσδοκᾶν. Ἔλεγον
οὖν συνελθόντες τῷ Ἰακώβῳ· ‛παρακαλοῦμέν σε, ἐπίσχες τὸν
λαόν, ἐπεὶ ἐπλανήθη εἰς Ἰησοῦν, ὡς αὐτοῦ ὄντος τοῦ Χριστοῦ.

---

79. Λευϊτ. 10, 9. Ἀριθ. 6, 3. Λουκᾶ 1, 15.
80. Ἀριθ. 6, 5.
81. Δὲν πρόκειται πιθανῶς περὶ τοῦ ναοῦ τῶν Ἱεροσολύμων, ἀλλὰ περὶ μικροῦ ἁγιαστηρίου προσηρτημένου εἰς τὴν αἴθουσαν συγκεντρώσεων τῆς χριστιανικῆς κοινότητος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπεμονώνοντο διὰ προσευχὴν κατ' ἰδίαν.

4 «'Αναλαμβάνει τὴν διοίκησιν τῆς 'Εκκλησίας μετὰ τῶν
ἀποστόλων ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου 'Ιάκωβος, ὁ ὀνομασθεὶς
δίκαιος ὑπὸ πάντων ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Κυρίου μέχρις
ἡμῶν, ἐπειδὴ πολλοὶ ὠνομάζοντο 'Ιάκωβος, αὐτὸς δὲ ἀπὸ
5 τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἦτο ἅγιος· οἶνον καὶ οἰνό-
πνευμα δὲν ἔπιεν[79], οὔτε κρέας ἔφαγε, ξυράφιον δὲν ἐπέρασεν
ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του, μὲ ἔλαιον δὲν ἠλείφθη καὶ δημόσιον
6 λουτρὸν δὲν ἐχρησιμοποίησε[80]. Μόνον εἰς αὐτὸν ἐπετρέπετο
νὰ εἰσέρχεται εἰς τὰ ἅγια· διότι δὲν ἐφόρει μάλλινα ἀλλὰ λι-
νά. Καὶ μόνος εἰσήρχετο εἰς τὸν ναόν, εὑρίσκετο δὲ γονατι-
σμένος καὶ παρακαλῶν τὸν Θεὸν πρὸς συγχώρησιν τοῦ λα-
οῦ, ὥστε τὰ γόνατα αὐτοῦ εἶχον σκληρυνθῆ ὡσὰν καμήλου,
διότι πάντοτε ἔκαμπτε τὸ γόνυ διὰ νὰ προσκυνήσῃ καὶ ζη-
7 τήσῃ ἄφεσιν διὰ τὸν λαόν[81]. Διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς δικαι-
σύνης αὐτοῦ ἐκαλεῖτο ὁ Δίκαιος καὶ 'Ωβλίας, τὸ ὁποῖον ἑλ-
ληνιστὶ σημαίνει περιοχὴν τοῦ λαοῦ καὶ δικαιοσύνην, ὅπως
8 δηλώνουν περὶ αὐτοῦ οἱ προφῆται. Μερικαὶ λοιπὸν ἀπὸ τὰς
ἑπτὰ μερίδας τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, τὰς ὁποίας περιέγραψα
προηγουμένως εἰς τὰ 'Υπομνήματα, ἠρώτων αὐτόν, ποία
εἶναι ἡ θύρα τοῦ 'Ιησοῦ, καὶ ἔλεγεν ὅτι αὕτη εἶναι ὁ ἴδιος ὁ
Σωτήρ. 'Απὸ αὐτὰ μερικοὶ ἐπίστευσαν ὅτι ὁ 'Ιησοῦς εἶναι
9 ὁ Χριστός. Αἱ δὲ προαναφερθεῖσαι αἱρέσεις δὲν ἐπίστευον
οὔτε ἀνάστασιν αὐτοῦ οὔτε ἔλευσιν αὐτοῦ διὰ ν' ἀποδώσῃ
εἰς ἕκαστον κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· ὅσοι δὲ ἐπίστευσαν, τὸ
ἔπραξαν λόγῳ τοῦ 'Ιακώβου.

10 «"Οταν ὅμως ἐπίστευσαν καὶ πολλοὶ ἄρχοντες, ἐδημιουρ-
γήθη θόρυβος, διότι οἱ 'Ιουδαῖοι, οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φα-
ρισαῖοι ἔλεγον ὅτι κινδυνεύει ὅλος ὁ λαὸς ν' ἀναμένῃ τὸν 'Ιη-
σοῦν Χριστόν. Συναθροισθέντες λοιπόν, ἔλεγον εἰς τὸν 'Ιά-
κωβον· 'σὲ παρακαλοῦμεν, συγκράτησε τὸν λαόν, διότι ἐπλα-
νήθη περὶ τοῦ 'Ιησοῦ, νομίζων ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ Χριστός.

Σὲ παρακαλοῦμεν, πεῖσε ὅλους τοὺς ἐλθόντας διὰ τὴν
ἡμέραν τοῦ Πάσχα περὶ τοῦ 'Ιησοῦ· διότι ὅλοι πειθόμεθα εἰς

Παρακαλοῦμέν σε πεῖσαι πάντας τοὺς ἐλθόντας εἰς τὴν ἡμέ-
ραν τοῦ πάσχα περὶ Ἰησοῦ· σοὶ γὰρ πάντες πειθόμεθα. Ἡμεῖς
γὰρ μαρτυροῦμέν σοι καὶ πᾶς ὁ λαὸς ὅτι δίκαιος εἶ καὶ ὅτι
11 *πρόσωπον οὐ λαμβάνεις. Πεῖσον οὖν σὺ τὸν ὄχλον περὶ Ἰησοῦ*
μὴ πλανᾶσθαι· καὶ γὰρ πᾶς ὁ λαὸς καὶ πάντες πειθόμεθά σοι.
Στῆθι οὖν ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ, ἵνα ἄνωθεν ᾖς ἐπιφανὴς
καὶ ᾖ εὐάκουστά σου τὰ ῥήματα παντὶ τῷ λαῷ. Διὰ γὰρ τὸ πά-
12 *σχα συνεληλύθασι πᾶσαι αἱ φυλαὶ μετὰ καὶ τῶν ἐθνῶν'. Ἔστη-*
σαν οὖν οἱ προειρημένοι γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι τὸν Ἰάκω-
βον ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ναοῦ, καὶ ἔκραξαν αὐτῷ καὶ εἶπαν· 'δί-
καιε, ᾧ πάντες πείθεσθαι ὀφείλομεν, ἐπεὶ ὁ λαὸς πλανᾶται ὀ-
πίσω Ἰησοῦ τοῦ σταυρωθέντος, ἀπάγγειλον ἡμῖν τίς ἡ θύρα
13 *τοῦ Ἰησοῦ'. Καὶ ἀπεκρίνατο φωνῇ μεγάλῃ· 'τί με ἐπερωτᾶτε περὶ*
τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ αὐτὸς κάθηται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐκ δε-
ξιῶν τῆς μεγάλης δυνάμεως, καὶ μέλλει ἔρχεσθαι ἐπὶ τῶν νε-
14 *φελῶν τοῦ οὐρανοῦ;' Καὶ πολλῶν πληροφορηθέντων καὶ δοξα-*
ζόντων ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ Ἰακώβου καὶ λεγόντων, 'ὡσαννὰ
τῷ υἱῷ Δαυίδ', τότε πάλιν οἱ αὐτοὶ γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖ-
οι πρὸς ἀλλήλους ἔλεγον· 'κακῶς ἐποιήσαμεν τοιαύτην μαρτυ-
ρίαν παρασχόντες τῷ Ἰησοῦ· ἀλλὰ ἀναβάντες καταβάλωμεν αὐ-
15 *τόν, ἵνα φοβηθέντες μὴ πιστεύσωσιν αὐτῷ'. Καὶ ἔκραξαν λέ-*
γοντες, 'ὢ ὤ, καὶ ὁ δίκαιος ἐπλανήθη', καὶ ἐπλήρωσαν τὴν γρα-
φὴν τὴν ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ γεγραμμένην, 'ἄρωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι
δύσχρηστος ἡμῖν ἐστιν· τοίνυν τὰ γενήματα τῶν ἔργων αὐτῶν
16 *φάγονται'. Ἀναβάντες οὖν κατέβαλον τὸν δίκαιον. Καὶ ἔλεγον*
ἀλλήλοις· 'λιθάσωμεν Ἰάκωβον τὸν δίκαιον', καὶ ἤρξαντο λιθά-
ζειν αὐτόν, ἐπεὶ καταβληθεὶς οὐκ ἀπέθανεν· ἀλλὰ στραφεὶς ἔ-
θηκε τὰ γόνατα λέγων· 'παρακαλῶ, Κύριε Θεὲ Πάτερ, ἄφες αὐ-

σέ. Πράγματι ἡμεῖς καὶ ὅλος ὁ λαὸς ἀναγνωρίζομεν ὅτι εἶσαι
11 δίκαιος καὶ δὲν προσωποληπτεῖς. Πεῖσε λοιπὸν τὸν ὄχλον
περὶ τοῦ Ἰησοῦ, διὰ νὰ μὴ πλανᾶται· διότι ὅλος ὁ λαὸς καὶ
ὅλοι ἡμεῖς πειθόμεθα εἰς σέ. Στήσου λοιπὸν εἰς τὸ ἀέτωμα τοῦ
ναοῦ, διὰ νὰ φαίνεσαι καλὰ ἀπὸ ἐπάνω καὶ οἱ λόγοι σου νὰ
εἶναι εὐάκουστοι εἰς ὅλον τὸν λαόν. Διότι ἦλθον διὰ τὸ Πά-
12 σχα ὅλαι αἱ φυλαὶ μετὰ τῶν Ἐθνικῶν'. Ἔστησαν λοιπὸν οἱ
προειρημένοι γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι τὸν Ἰάκωβον ἐπά-
νω εἰς τὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ καὶ ἔκραξαν πρὸς αὐτὸν καὶ εἶ-
παν· 'δίκαιε, σὺ εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλομεν νὰ πειθώμεθα ὅλοι,
ἐπειδὴ ὁ λαὸς πλανᾶται ὀπίσω τοῦ Ἰησοῦ τοῦ σταυρωθέν-
τος, εἰπέ μας ποία εἶναι ἡ θύρα τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ ἀπεκρίθη
13 μὲ μεγάλην φωνήν· 'τί μὲ ἐρωτᾶτε περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώ-
που, καὶ αὐτὸς κάθεται εἰς τὸν οὐρανὸν ἀπὸ τὰ δεξιὰ τῆς
μεγάλης δυνάμεως καὶ πρόκειται νὰ ἔλθῃ ἐπάνω εἰς τὰ σύν-
14 νεφα τοῦ οὐρανοῦ'. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ ἐπείσθησαν καὶ ἐδό-
ξαζον διὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰακώβου λέγοντες, 'ὡσαννὰ
εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Δαυίδ', τότε πάλιν οἱ ἴδιοι γραμματεῖς καὶ
Φαρισαῖοι ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους· 'κακῶς ἐπράξαμεν ὅτι
προσεφέραμεν τοιαύτην μαρτυρίαν εἰς τὸν Ἰησοῦν· ἀλλὰ
ἀναβάντες ἂς τὸν ρίψωμεν κάτω, διὰ νὰ μὴ τὸν πιστεύσουν
15 ἀπὸ φόβον'. Καὶ ἔκραξαν λέγοντες· 'ὢ ὤ, ἐπλανήθη καὶ
ὁ δίκαιος', καὶ ἐξεπλήρωσαν τὴν Γραφὴν ἡ ὁποία γράφει εἰς
τὸν Ἡσαΐαν· 'ἂς σηκώσωμεν τὸν δίκαιον, διότι μᾶς εἶναι
ἄχρηστος· λοιπὸν θὰ φάγουν τοὺς καρποὺς τῶν ἔργων
16 των'[82]. Ἀναβάντες λοιπὸν κατέρριψαν τὸν δίκαιον. Καὶ
ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους, 'ἂς λιθοβολήσωμεν τὸν Ἰάκωβον
τὸν δίκαιον', καὶ ἤρχισαν νὰ τὸν λιθοβολοῦν, ἐπειδὴ παρὰ
τὴν πτῶσιν δὲν ἀπέθανεν· ἀλλὰ στραφεὶς ἐγονάτισε λέγων·
'παρακαλῶ, Κύριε Θεὲ Πάτερ, ἄφες εἰς αὐτούς· διότι δὲν γνω-

82. Ἡσ. 3, 10.

17 *τοῖς· οὐ γὰρ οἴδασιν τί ποιοῦσιν'. Οὕτω δὲ καταλιθοβολούντων αὐτόν, εἷς τῶν ἱερέων τῶν υἱῶν 'Ρηχὰβ υἱοῦ 'Ραχαβείμ, τῶν μαρτυρουμένων ὑπὸ 'Ιερεμίου τοῦ προφήτου, ἔκραζεν λέ-*
18 *γων· 'παύσασθε· τί ποιεῖτε; εὔχεται ὑπὲρ ὑμῶν ὁ δίκαιος'. Καὶ λαβών τις ἀπ' αὐτῶν, εἷς τῶν γναφέων, τὸ ξύλον, ἐν ᾧ ἀποπιέζει τὰ ἱμάτια, ἤνεγκεν κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ δικαίου, καὶ οὕτως ἐμαρτύρησεν. Καὶ ἔθαψαν αὐτὸν ἐπὶ τῷ τόπῳ παρὰ τῷ ναῷ, καὶ ἔτι αὐτοῦ ἡ στήλη μένει παρὰ τῷ ναῷ. Μάρτυς οὗτος ἀληθὴς 'Ιουδαίοις τε καὶ Ἕλλησιν γεγένηται ὅτι 'Ιησοῦς ὁ Χριστός ἐστιν. Καὶ εὐθὺς Οὐεσπασιανὸς πολιορκεῖ αὐτούς».*

19 *Ταῦτα διὰ πλάτους, συνῳδά γε τῷ Κλήμεντι καὶ ὁ 'Ηγήσιππος. Οὕτω δὲ ἄρα θαυμάσιός τις ἦν καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐπὶ δικαιοσύνῃ βεβόητο ὁ 'Ιάκωβος, ὡς καὶ τοὺς 'Ιουδαίων ἔμφρονας δοξάζειν ταύτην εἶναι τὴν αἰτίαν τῆς παραχρῆμα μετὰ τὸ μαρτύριον αὐτοῦ πολιορκίας τῆς 'Ιερουσαλήμ, ἣν δι' οὐδὲν ἕτερον αὐτοῖς συμβῆναι ἢ διὰ τὸ κατ' αὐτοῦ τολμηθὲν ἄγος.*

20 *'Αμέλει γέ τοι ὁ 'Ιώσηπος οὐκ ἀπώκνησεν καὶ τοῦτ' ἐγγράφως ἐπιμαρτύρασθαι δι' ὧν φησι λέξεων· «Ταῦτα δὲ συμβέβηκεν 'Ιουδαίοις κατ' ἐκδίκησιν 'Ιακώβου τοῦ δικαίου, ὃς ἦν ἀδελφὸς 'Ιησοῦ, τοῦ λεγομένου Χριστοῦ, ἐπειδήπερ δικαιότατον αὐτὸν ὄντα οἱ 'Ιουδαῖοι ἀπέκτειναν».*

21 *'Ο δ' αὐτὸς καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐν εἰκοστῷ τῆς 'Αρχαιολογίας δηλοῖ διὰ τούτων· «πέμπει δὲ Καῖσαρ 'Αλβῖνον εἰς τὴν 'Ιουδαίαν ἔπαρχον, Φήστου τὴν τελευτὴν πυθόμενος. 'Ο δὲ νεώτερος Ἄνανος, ὃν τὴν ἀρχιερωσύνην εἴπαμεν παρειληφέναι, θρασὺς ἦν τὸν τρόπον καὶ τολμητὴς διαφερόντως, αἵρε-*

---

83. Λουκᾶ 23, 34.

84. 'Εδῶ πρόκειται περὶ συγχύσεως, διότι τὸ δεύτερον ὄνομα εἶναι πληθυντικὸς τοῦ πρώτου εἰς τὴν ἑβραϊκήν.

85. 'Ιερ. 30, 2 ἑ.

86. Δὲν εὑρίσκεται εἰς τὰ χειρόγραφα τῶν ἔργων τοῦ 'Ιωσήπου τὸ χωρίον τοῦτο.

17 ρίζουν τί πράττουν'[83]. Καθὼς δὲ τὸν ἐλιθοβόλουν, εἷς ἐκ τῶν ἱερέων υἱῶν τοῦ Ρηχὰβ υἱοῦ τοῦ Ραχαβεὶμ[84], τῶν μαρτυρουμένων ὑπὸ τοῦ προφήτου Ἰερεμίου[85], ἔκραξε λέγων, 'παύ-
18 σατε· τί κάμετε; ὁ δίκαιος εὔχεται διὰ σᾶς'. Καὶ κάποιος ἀπὸ αὐτούς, εἷς ἀπὸ τοὺς πλύντας, ἔλαβε τὸ ρόπαλον μὲ τὸ ὁποῖον κτυπᾷ τὰ ὑφάσματα, καὶ τὸ κατέφερεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ δικαίου, καὶ οὕτως ἐμαρτύρησε. Τὸν ἔθαψαν δὲ ἐπὶ τοῦ τόπου πλησίον τοῦ ναοῦ καὶ ἡ στήλη του παραμένει ἀκόμη πλησίον τοῦ ναοῦ. Οὗτος εἶναι ἀληθὴς μάρτυς εἰς Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Χριστός. Καὶ εὐθὺς τοὺς πολιορκεῖ ὁ Βεσπασιανός».

19 Αὐτὰ διηγεῖται διὰ μακρῶν ὁ Ἡγήσιππος ἐν συμφωνίᾳ μὲ τὸν Κλήμεντα. Τόσον δὲ θαυμάσιος ἄνθρωπος ἦτο ὁ Ἰάκωβος καὶ τόσον ἐφημίζετο μεταξὺ ὅλων τῶν ἄλλων διὰ τὴν δικαιοσύνην, ὥστε καὶ ἐκ τῶν Ἰουδαίων οἱ σώφρονες νὰ νομίζουν ὅτι αὐτὸ ἦτο ἡ αἰτία τῆς ἀμέσως μετὰ τὸ μαρτύριον αὐτοῦ πολιορκίας τῆς Ἰερουσαλήμ, ἡ ὁποία δὲν συνέβη διὰ τίποτε ἄλλο παρὰ διὰ τὸ κατ' αὐτοῦ τολμηθὲν ἔγκλημα.

20 Φυσικὰ ὁ Ἰώσηπος δὲν ἐδίστασε νὰ ἐπιβεβαιώσῃ καὶ τοῦτο ἐγγράφως μὲ τοὺς λόγους· «ταῦτα δὲ συνέβησαν εἰς τοὺς Ἰουδαίους δι' ἐκδίκησιν τοῦ Ἰακώβου τοῦ δικαίου, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ λεγομένου Χριστοῦ, ἐπειδὴ οἱ Ἰουδαῖοι τὸν ἐφόνευσαν, ἂν καὶ ἦτο δικαιότατος»[86].

21 Ὁ ἴδιος δὲ περιγράφει τὸν θάνατον αὐτοῦ εἰς τὸ εἰκοστὸν βιβλίον τῆς Ἀρχαιολογίας διὰ τῶν κάτωθι[87]. «Ὁ Καῖσαρ, ὅταν ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ Φήστου, στέλλει ὡς ἔπαρχον εἰς τὴν Ἰουδαίαν τὸν Ἀλβῖνον. Ὁ δὲ νεώτερος Ἄνανος[88], ὁ ὁποῖος εἴπομεν ὅτι εἶχεν ἀναλάβει τὴν ἀρχιερωσύνην, ἦτο θρασὺς εἰς τοὺς τρόπους καὶ κατ' ἐξοχὴν τολμητίας, ἀνῆκε

87. Ἰουδαικὴ Ἀρχαιολογία 20, 197· 199· 203.

88. Ὁ Ἄνανος ἦτο υἱὸς τοῦ ἀρχιερέως Ἀνάνου, τοῦ Ἄννα τῆς Κ. Διαθήκης.

σιν δὲ μετῄει τὴν Σαδδουκαίων, οἵπερ εἰσὶ περὶ τὰς κρίσεις ὠ-
22 *μοὶ παρὰ πάντας τοὺς Ἰουδαίους, καθὼς ἤδη δεδηλώκαμεν. Ἅτε*
δὴ οὖν τοιοῦτος ὢν ὁ Ἄνανος, νομίσας ἔχειν καιρὸν ἐπιτήδειον
διὰ τὸ τεθνάναι μὲν Φῆστον, Ἀλβῖνον δ' ἔτι κατὰ τὴν ὁδὸν ὑπάρ-
χειν, καθίζει συνέδριον κριτῶν, καὶ παραγαγὼν εἰς αὐτὸ τὸν
ἀδελφὸν Ἰησοῦ, τοῦ Χριστοῦ λεγομένου (Ἰάκωβος ὄνομα αὐ-
τῷ), καί τινας ἑτέρους, ὡς παρανομησάντων κατηγορίαν ποιη-
23 *σάμενος, παρέδωκε λευσθησομένους. Ὅσοι δὲ ἐδόκουν ἐπι-*
εικέστατοι τῶν κατὰ τὴν πόλιν εἶναι καὶ τὰ περὶ τοὺς νόμους ἀ-
κριβεῖς βαρέως ἤνεγκαν ἐπὶ τούτῳ, καὶ πέμπουσι πρὸς τὸν βα-
σιλέα κρύφα, παρακαλοῦντες αὐτὸν ἐπιστεῖλαι τῷ Ἀνάνῳ μη-
κέτι τοιαῦτα πράσσειν· μηδὲ γὰρ τὸ πρῶτον ὀρθῶς αὐτὸν πε-
ποιηκέναι. Τινὲς δ' αὐτῶν καὶ τὸν Ἀλβῖνον ὑπαντιάζουσιν ἀπὸ
τῆς Ἀλεξανδρείας ὁδοιποροῦντα, καὶ διδάσκουσιν ὡς οὐκ ἐξὸν
ἦν Ἀνάνῳ χωρὶς αὐτοῦ γνώμης καθίσαι συνέδριον.

24 *Ἀλβῖνος δὲ πεισθεὶς τοῖς λεγομένοις, γράφει μετ' ὀργῆς*
τῷ Ἀνάνῳ, λήψεσθαι παρ' αὐτοῦ δίκας ἀπειλῶν, καὶ ὁ βασι-
λεὺς Ἀγρίππας διὰ τοῦτο τὴν ἀρχιερωσύνην ἀφελόμενος αὐ-
τοῦ ἄρξαντος μῆνας τρεῖς, Ἰησοῦν τὸν τοῦ Δαμμαίου κατέ-
στησεν».

Τοιαῦτα καὶ τὰ κατὰ Ἰάκωβον, οὗ ἡ πρώτη τῶν ὀνομαζο-
25 *μένων καθολικῶν ἐπιστολῶν εἶναι λέγεται· ἰστέον δὲ ὡς νο-*
θεύεται μέν, οὐ πολλοὶ γοῦν τῶν παλαιῶν αὐτῆς ἐμνημόνευσαν,
ὡς οὐδὲ τῆς λεγομένης Ἰούδα, μιᾶς καὶ αὐτῆς οὔσης τῶν ἑπτὰ
λεγομένων καθολικῶν· ὅμως δ' ἴσμεν καὶ ταύτας μετὰ τῶν λοι-
πῶν ἐν πλείσταις δεδημοσιευμένας ἐκκλησίαις.

δὲ εἰς τὴν αἵρεσιν τῶν Σαδδουκαίων, οἱ ὁποῖοι εἶναι οἱ ὠμό-
τεροι τῶν Ἰουδαίων εἰς τὰς κρίσεις, ὅπως ἔχομεν ἤδη δηλώ-
22 σει. Ἀφοῦ δὲ τοιοῦτος ἦτο ὁ Ἄνανος, νομίσας ὅτι ἔχει κα-
τάλληλον εὐκαιρίαν, λόγῳ τοῦ θανάτου τοῦ Φήστου, ἐνῷ ὁ
Ἀλβῖνος ἦτο ἀκόμη εἰς τὸν δρόμον, συγκαλεῖ συνέδριον δι-
καστῶν καὶ ὁδηγήσας εἰς αὐτὸ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἰησοῦ,
τοῦ λεγομένου Χριστοῦ — ὠνομάζετο Ἰάκωβος —, καὶ μερι-
κοὺς ἄλλους, τοὺς κατηγόρησεν ὡς παρανομήσαντας καὶ
23 τοὺς παρέδωσεν εἰς λιθοβολισμόν. Ὅλοι δὲ ὅσοι ἐθεωροῦντο
ἐπιεικέστατοι μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως καὶ ἀκριβεῖς
τηρηταὶ τῶν νόμων βαρέως ἔφεραν τὴν πρᾶξιν, στέλλουν δὲ
κρυφὰ εἰς τὸν βασιλέα ἀγγελιοφόρους, παρακαλοῦντες αὐ-
τὸν νὰ γράψῃ εἰς τὸν Ἄνανον νὰ μὴ πράττῃ πλέον τοιαῦ-
τα, καὶ λέγοντες ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχὴν δὲν ἔχει ἐνεργήσει ὀρ-
θῶς. Μερικοὶ δὲ ἀπὸ αὐτοὺς προϋπαντοῦν τὸν Ἀλβῖνον, κα-
θὼς ἤρχετο ὁδοιπορῶν ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τοῦ ἐξη-
γοῦν ὅτι δὲν ἦτο ἐπιτρεπτὸν εἰς τὸν Ἄνανον νὰ συγκαλέσῃ
συνέδριον χωρὶς τὴν γνώμην του.
24 Ὁ δὲ Ἀλβῖνος, πεισθεὶς εἰς τὰ λεγόμενα, γράφει μὲ ὀρ-
γὴν εἰς τὸν Ἄνανον, ἀπειλῶν αὐτὸν μὲ τιμωρίαν, καὶ ὁ βα-
σιλεὺς Ἀγρίππας τοῦ ἀφήρεσε διὰ τοῦτο τὴν ἀρχιερωσύνην,
μετὰ τριῶν μηνῶν διοίκησιν, καὶ ἐγκατέστησε διάδοχόν του
τὸν Ἰησοῦν υἱὸν τοῦ Δαμμαίου».

Τοιαῦτα εἶναι καὶ τὰ συμβάντα εἰς τὸν Ἰάκωβον, εἰς
τὸν ὁποῖον ἀποδίδεται ἡ πρώτη ἀπὸ τὰς ὀνομαζομένας κα-
25 θολικὰς ἐπιστολάς. Πρέπει νὰ γνωρίζωμεν δὲ ὅτι δὲν γίνε-
ται ἀποδεκτὴ ὡς γνησία καὶ ὅτι δὲν τὴν μνημονεύουν πολ-
λοὶ ἀπὸ τοὺς παλαιούς, καθὼς ἐπίσης οὔτε τὴν λεγομένην
ἐπιστολὴν τοῦ Ἰούδα, ἡ ὁποία εἶναι ἐπίσης μετὰ ἀπὸ τὰς
ἑπτὰ λεγομένας καθολικάς. Ὅμως γνωρίζομεν ὅτι καὶ αὐταὶ
ἀναγινώσκονται δημοσίᾳ μαζὶ μὲ τὰς ἄλλας εἰς πλείστας
Ἐκκλησίας.

κδ'. Ὡς μετὰ Μᾶρκον πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας Ἀννιανὸς κατέστη

24 Νέρωνος δὲ ὄγδοον ἄγοντος τῆς βασιλείας ἔτος, πρῶτος μετὰ Μᾶρκον τὸν εὐαγγελιστὴν τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παροικίας Ἀννιανὸς τὴν λειτουργίαν διαδέχεται.

κε'. Περὶ τοῦ κατὰ Νέρωνα διωγμοῦ, καθ' ὃν ἐπὶ Ῥώμης Παῦλος καὶ Πέτρος τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας μαρτυρίοις κατεκοσμήθησαν

25 1 Κραταιουμένης δ' ἤδη τῷ Νέρωνι τῆς ἀρχῆς, εἰς ἀνοσί-
ους ὀκείλας ἐπιτηδεύσεις, κατ' αὐτῆς ὡπλίζετο τῆς εἰς τὸν τῶν
ὅλων Θεὸν εὐσεβείας. Γράφειν μὲν οὖν οἷός τις οὗτος γεγένη-
2 ται τὴν μοχθηρίαν, οὐ τῆς παρούσης γένοιτ' ἂν σχολῆς· πολλῶν
γε μὴν τὰ κατ' αὐτὸν ἀκριβεστάταις παραδεδωκότων διηγήσε-
σιν, πάρεστιν ὅτῳ φίλον, ἐξ αὐτῶν τὴν σκαιότητα τῆς τἀνδρὸς
ἐκτόπου καταθεωρῆσαι μανίας, καθ' ἣν οὐ μετὰ λογισμοῦ μυ-
ρίων ὅσων ἀπωλείας διεξελθών, ἐπὶ τοσαύτην ἤλασε μιαιφο-
νίαν, ὡς μηδὲ τῶν οἰκειοτάτων τε καὶ φιλτάτων ἐπισχεῖν, μητέ-
ρα δὲ ὁμοίως καὶ ἀδελφοὺς καὶ γυναῖκα σὺν καὶ ἄλλοις μυρί-
οις τῷ γένει προσήκουσιν τρόπον ἐχθρῶν καὶ πολεμίων ποι-
3 κίλαις θανάτων ἰδέαις διαχρήσασθαι. Ἐνέδει δ' ἄρα τοῖς πᾶσι
καὶ τοῦτ' ἐπιγραφῆναι αὐτῷ, ὡς ἂν πρῶτος αὐτοκρατόρων τῆς
εἰς τὸ θεῖον εὐσεβείας πολέμιος ἀναδειχθείη.
4 Τούτου πάλιν ὁ Ῥωμαῖος Τερτυλλιανὸς ὧδέ πως λέγων
μνημονεύει· «ἐντύχετε τοῖς ὑπομνήμασιν ὑμῶν, ἐκεῖ εὑρήσε-
τε πρῶτον Νέρωνα τοῦτο τὸ δόγμα, ἡνίκα μάλιστα ἐν Ῥώμῃ,

κδ'. Κατάστασις τοῦ Ἀννιανοῦ εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον Ἀλεξανδρείας πρώτου μετὰ τὸν Μᾶρκον

24 Κατὰ τὸ ὄγδοον δὲ ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Νέρωνος διαδέχεται τὴν λειτουργίαν τῆς παροικίας τῆς Ἀλεξανδρείας πρῶτος μετὰ τὸν εὐαγγελιστὴν Μᾶρκον ὁ Ἀννιανός.

κε'. Περὶ τοῦ διωγμοῦ ἐπὶ Νέρωνος κατὰ τὸν ὁποῖον ἐμαρτύρησαν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας εἰς τὴν Ρώμην ὁ Παῦλος καὶ ὁ Πέτρος

25 1 Ὁ Νέρων, ὅταν ἐκραταιώθη ἡ ἐξουσία του, ἐστράφη
πρὸς ἀνοσίους ἐπιχειρήσεις καὶ ἐκινήθη κατὰ τῆς θρησκείας
τοῦ Θεοῦ τοῦ σύμπαντος. Δὲν εἶναι ἔργον τοῦ παρόντος νὰ
2 γράψω πόσην μοχθηρίαν εἶχεν ὁ ἄνθρωπος αὐτός. Ἐπειδὴ
πράγματι πολλοὶ ἔχουν ἱστορήσει τὰς πράξεις του μὲ ἀκριβεστάτας διηγήσεις, δύναται ὁ ἐπιθυμῶν νὰ μάθῃ ἀπὸ αὐτὰς τὴν σκαιότητα τῆς ἀλλοκότου μανίας τοῦ ἀνδρός, ἡ ὁποία τὸν ὤθησε νὰ συσσωρεύσῃ παραλόγως μυρίων ἀνθρώπων θανάτους, νὰ φθάσῃ δὲ εἰς τοιοῦτον σημεῖον ἀνθρωποφονίας, ὥστε νὰ μὴ φεισθῇ οὔτε τῶν στενοτέρων συγγενῶν καὶ φίλων, νὰ θανατώσῃ δὲ μὲ ποικίλα εἴδη θανάτου τὴν μητέρα, τοὺς ἀδελφούς, τὴν γυναῖκα καὶ πολυαρίθμους ἄλ-
3 λους συγγενεῖς, ὡσὰν ἐχθροὺς καὶ ἀντιπάλους. Ὑπολείπεται λοιπὸν ἀπὸ ὅλα νὰ ἐγγραφῇ εἰς τὸ ἐνεργητικόν του τοῦτο, ὅτι πρῶτος ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορας αὐτὸς ἀνεδείχθη πολέμιος τῆς εὐσεβείας πρὸς τὸ θεῖον.
4 Τοῦτο πάλιν μνημονεύει ὁ λατῖνος Τερτυλλιανὸς λέγων τὰ ἑξῆς· «ἐξετάσατε τὰ ἀρχεῖα σας· θὰ εὕρετε ἐκεῖ ὅτι πρῶτος ὁ Νέρων ἐδίωξε τὴν θρησκείαν ταύτην, ἀφ' ὅτου μάλιστα, ὑποτάξας ὅλην τὴν Ἀνατολήν, ὑπῆρξεν ὠμὸς πρὸς πάντας, ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Ρώμην. Καυχώμεθα διὰ τοιοῦτον

τὴν ἀνατολὴν πᾶσαν ὑποτάξας, ὠμὸς ἦν εἰς πάντας, διώξαντα.
Τοιούτῳ τῆς κολάσεως ἡμῶν ἀρχηγῷ καυχώμεθα. Ὁ γὰρ εἰ-
δὼς ἐκεῖνον νοῆσαι δύναται ὡς οὐκ ἄν, εἰ μὴ μέγα τι ἀγαθὸν ἦν,
ὑπὸ Νέρωνος κατακριθῆναι».

5 Ταύτῃ γοῦν οὗτος, θεόμαχος ἐν τοῖς μάλιστα πρῶτος ἀνα-
κηρυχθείς, ἐπὶ τὰς κατὰ τῶν Ἀποστόλων ἐπήρθη σφαγάς. Παῦ-
λος δὴ οὖν ἐπ' αὐτῆς Ῥώμης τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθῆναι καὶ
Πέτρος ὡσαύτως ἀνασκολοπισθῆναι κατ' αὐτὸν ἱστοροῦνται,
καὶ πιστοῦταί γε τὴν ἱστορίαν ἡ Πέτρου καὶ Παύλου εἰς δεῦρο
6 κρατήσασα ἐπὶ τῶν αὐτόθι κοιμητηρίων πρόσρησις, οὐδὲν δὲ
ἧττον καὶ ἐκκλησιαστικὸς ἀνήρ, Γάϊος ὄνομα, κατὰ Ζεφυρῖνον
Ῥωμαίων γεγονὼς ἐπίσκοπον· ὃς δὴ Πρόκλῳ τῆς κατὰ Φρύ-
γας προϊσταμένῳ γνώμης ἐγγράφως διαλεχθείς, αὐτὰ δὴ ταῦτα
περὶ τῶν τόπων, ἔνθα τῶν εἰρημένων ἀποστόλων τὰ ἱερὰ σκη-
7 νώματα κατατέθειται, φησίν. «Ἐγὼ δὲ τὰ τρόπαια τῶν ἀπο-
στόλων ἔχω δεῖξαι. Ἐὰν γὰρ θελήσῃς ἀπελθεῖν ἐπὶ τὸν Βατι-
κανὸν ἢ ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν Ὠστίαν, εὑρήσεις τὰ τρόπαια τῶν
ταύτην ἱδρυσαμένων τὴν ἐκκλησίαν».

8 Ὡς δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν ἄμφω καιρὸν ἐμαρτύρησαν, Κοριν-
θίων ἐπίσκοπος Διονύσιος ἐγγράφως Ῥωμαίοις ὁμιλῶν, ὧδε
παρίστησιν· «ταῦτα καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς τοσαύτης νουθεσίας τὴν
ἀπὸ Πέτρου καὶ Παύλου φυτείαν γενηθεῖσαν Ῥωμαίων τε καὶ
Κορινθίων συνεκεράσατε. Καὶ γὰρ ἄμφω καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν
Κόρινθον φυτεύσαντες ἡμᾶς ὁμοίως ἐδίδαξαν, ὁμοίως δὲ καὶ
εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁμόσε διδάξαντες ἐμαρτύρησαν κατὰ τὸν αὐ-
τὸν καιρόν».

Καὶ ταῦτα δέ, ὡς ἂν ἔτι μᾶλλον πιστωθείη τὰ τῆς ἱστορίας.

---

89. Ἀπολογητικὸς 5, 3.

ἀρχηγὸν τῆς τιμωρίας ἡμῶν. Πράγματι ὁ γνωρίζων ἐκεῖ-
νον δύναται νὰ ἀντιληφθῇ ὅτι δὲν θὰ κατεδικάζετο ἀπὸ τὸν
Νέρωνα κάτι, ἐκτὸς ἐὰν ἦτο μέγα ἀγαθόν»[89].
5 Οὕτω λοιπὸν ἀνακηρυχθεὶς οὗτος θεομάχος, πρῶτος
μεταξὺ τῶν σπουδαιοτέρων, ἐκινήθη διὰ τὰς σφαγὰς τῶν
ἀποστόλων. Ἱστορεῖται δὲ πράγματι ὅτι κατὰ τὸν χρόνον
του ἀπεκόπη τὴν κεφαλὴν ὁ Παῦλος εἰς τὴν Ρώμην καὶ ὡσαύ-
τως ἐσταυρώθη ὁ Πέτρος[90], ἡ ἱστορία δὲ αὐτὴ ἐπιβεβαιώνε-
ται ἀπὸ τὴν ἕως τώρα ἀπόδοσιν τοῦ ὀνόματος Πέτρου καὶ
6 Παύλου εἰς τὰ ἐκεῖ κοιμητήρια. Ἐπιβεβαιώνει ἐπίσης τοῦτο
καὶ ἐκκλησιαστικὸς ἀνὴρ ὀνομαζόμενος Γάϊος, ὁ ὁποῖος ἔζη
ὑπὸ τὸν Ζεφυρῖνον ἐπίσκοπον τῶν Ρωμαίων. Συζητῶν ἐγ-
γράφως μὲ τὸν Πρόκλον, ἡγέτην τῆς Φρυγικῆς αἱρέσεως,
λέγει ἀκριβῶς ταῦτα περὶ τῶν τόπων, ὅπου ἔχουν κατατεθῆ
7 τὰ ἱερὰ σκηνώματα τῶν ἀναφερθέντων ἀποστόλων. «Ἐγὼ
δὲ ἔχω νὰ δείξω τὰ τρόπαια τῶν ἀποστόλων. Πράγματι, ἐὰν
θελήσῃς νὰ μεταβῇς εἰς τὸ Βατικανὸν ἢ εἰς τὴν Ὠστίαν ὁδόν,
θὰ εὕρῃς τὰ τρόπαια τῶν ἱδρυτῶν τῆς Ἐκκλησίας ταύτης».
8 Ὅτι δὲ ἀμφότεροι ἐμαρτύρησαν κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον,
δεικνύει ὁ ἐπίσκοπος Κορινθίων Διονύσιος[91], γράφων πρὸς
τοὺς Ρωμαίους τὰ ἑξῆς· «μὲ τὴν τόσον σπουδαίαν νουθεσίαν
ἡνώσατε καὶ σεῖς τὴν φυτείαν ἡ ὁποία ἐδημιουργήθη ἀπὸ
τὸν Πέτρον καὶ τὸν Παῦλον. Διότι ἀμφότεροι φυτεύσαντες
καὶ εἰς τὴν ἰδικήν μας Κόρινθον, ἐδίδαξαν ἡμᾶς ὁμοίως, ὁμοί-
ως δὲ διδάξαντες ὁμοῦ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐμαρτύρησαν κατὰ
τὸν ἴδιον καιρόν».

Ἀρκοῦν ταῦτα, διὰ νὰ ἐπιβεβαιώσουν καλύτερον τὴν ἱστορίαν.

---

90. Τερτυλλιανοῦ, De Praescriptione haereticorum 36, 2.
91. Περὶ τοῦ Διονυσίου βλ. κατωτέρω 4, 23.

κστ'. Ὡς μυρίοις κακοῖς περιηλάθησαν Ἰουδαῖοι, καὶ ὡς τὸν ὕστατον πρὸς Ῥωμαίους ἤραντο πόλεμον

26 1 *Αὖθις δ' ὁ Ἰώσηπος πλεῖστα ὅσα περὶ τῆς τὸ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος καταλαβούσης διελθὼν συμφορᾶς, δηλοῖ κατὰ λέξιν ἐπὶ πλείστοις ἄλλοις μυρίους ὅσους τῶν παρὰ Ἰουδαίοις τετιμημένων μάστιξιν αἰκισθέντας ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλὴμ ἀνασταυρωθῆναι ὑπὸ Φλώρου· τοῦτον δὲ εἶναι τῆς Ἰουδαίας ἐπίτροπον, ὁπηνίκα τὴν ἀρχὴν ἀναρριπισθῆναι τοῦ πολέμου, ἔ-*
2 *τους δωδεκάτου τῆς Νέρωνος ἡγεμονίας, συνέβη. Εἶτα δὲ καὶ καθ' ὅλην τὴν Συρίαν ἐπὶ τῇ τῶν Ἰουδαίων ἀποστάσει δεινήν φησι κατειληφέναι ταραχήν, πανταχόσε τῶν ἀπὸ τοῦ ἔθνους πρὸς τῶν κατὰ πόλιν ἐνοίκων ὡς ἂν πολεμίων ἀνηλεῶς πορθουμένων, ὥστε ὁρᾶν τὰς πόλεις μεστὰς ἀτάφων σωμάτων καὶ νεκροὺς ἅμα νηπίοις γέροντας ἐρριμμένους γύναιά τε μηδὲ τῆς ἐπ' αἰδῷ σκέπης μετειληφότα, καὶ πᾶσιν μὲν τὴν ἐπαρχίαν μεστὴν ἀδιηγήτων συμφορῶν, μείζονα δὲ τῶν ἑκάστοτε τολμωμένων τὴν ἐπὶ τοῖς ἀπειλουμένοις ἀνάτασιν.*

Ταῦτα κατὰ λέξιν ὁ Ἰώσηπος. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Ἰουδαίους ἐν τούτοις ἦν.

κστ'. Πῶς οἱ Ἰουδαῖοι κατελήφθησαν ἀπὸ μυρία κακὰ καὶ πῶς ἤρχισαν τὸν τελικὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ρωμαίων

26 1 Ὁ Ἰώσηπος ἱστορεῖ ἐπίσης πλείστας λεπτομερείας περὶ τῆς συμφορᾶς, ἡ ὁποία κατέλαβεν ὅλον τὸ ἔθνος τῶν Ἰουδαίων. Ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων διηγεῖται ὅτι ἀναρίθμητοι ἄνδρες, ἐκ τῶν διακεκριμένων μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων, κακοποιηθέντες μὲ μάστιγας εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐσταυρώθησαν ἐπὶ Φλώρου[92], ὁ ὁποῖος συνέβη νὰ εἶναι ἐπίτροπος τῆς Ἰουδαίας, ὅταν ἤρχισε νὰ ἀναρριπίζεται ὁ πόλεμος, κατὰ τὸ
2 δωδέκατον ἔτος τῆς ἡγεμονίας τοῦ Νέρωνος. Ἔπειτα λέγει ὅτι δεινὴ ἀναταραχὴ κατέλαβεν ὁλόκληρον τὴν Συρίαν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἰουδαίων. Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸ ἔθνος τοῦτο προσεβάλλοντο ἀνηλεῶς παντοῦ ἀπὸ τοὺς κατοίκους ἑκάστης πόλεως ὡσὰν πολέμιοι, ὥστε νὰ βλέπῃ κανεὶς τὰς πόλεις γεμάτας ἄταφα σώματα καὶ νεκρούς, γέροντας ἐρριμμένους μαζὶ μὲ νήπια, καὶ γυναῖκας αἱ ὁποῖαι δὲν εἶχον λάβει ἐνδύματα διὰ νὰ σκεπάσουν τὰ ἀπόκρυφα μέλη των. Ὅλη ἡ ἐπαρχία ἦτο γεμάτη ἀδιηγήτους συμφοράς, ἡ δὲ ἀπειλὴ τῶν μελλοντικῶν κακῶν ἦτο μεγαλυτέρα ἀπὸ τὰ ἑκάστοτε διαπραττόμενα ἐγκλήματα.

Αὐτὰ λέγει κατὰ λέξιν ὁ Ἰώσηπος καὶ εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν εὑρίσκοντο οἱ Ἰουδαῖοι.

92. Περὶ Ἰουδαϊκοῦ Πολέμου 2, 306-308. Ὁ Γέσσιος Φλῶρος διωρίσθη ἐπίτροπος Ἰουδαίας τὸ 64 μ.Χ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Γ'

α'. Ὅποι γῆς ἐκήρυξαν τὸν Χριστὸν οἱ Ἀπόστολοι

1 *1* Τὰ μὲν δὴ κατὰ Ἰουδαίους ἐν τούτοις ἦν· τῶν δὲ ἱερῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἀποστόλων τε καὶ μαθητῶν ἐφ' ἅπασαν κατασπαρέντων τὴν οἰκουμένην, Θωμᾶς μέν, ὡς ἡ παράδοσις περιέχει, τὴν Παρθίαν εἴληχεν, Ἀνδρέας δὲ τὴν Σκυθίαν, Ἰωάννης τὴν Ἀσίαν, πρὸς οὓς καὶ διατρίψας ἐν Ἐφέσῳ τελευτᾷ,
2 Πέτρος δ' ἐν Πόντῳ καὶ Γαλατίᾳ καὶ Βιθυνίᾳ Καππαδοκίᾳ τε καὶ Ἀσίᾳ κεκηρυχέναι τοῖς ἐκ διασπορᾶς Ἰουδαίοις ἔοικεν· ὃς καὶ ἐπὶ τέλει ἐν Ῥώμῃ γενόμενος, ἀνεσκολοπίσθη κατὰ κεφαλῆς, οὕτω αὐτὸς ἀξιώσας παθεῖν.

3 Τί δεῖ περὶ Παύλου λέγειν, ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεπληρωκότος τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ καὶ ὕστερον ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐπὶ Νέρωνος μεμαρτυρηκότος; Ταῦτα Ὠριγένει κατὰ λέξιν ἐν τρίτῳ τόμῳ τῶν εἰς τὴν Γένεσιν ἐξηγητικῶν εἴρηται.

β'. Τίς πρῶτος τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας προέστη

2 Τῆς δὲ Ῥωμαίων ἐκκλησίας μετὰ τὴν Παύλου καὶ Πέτρου

Προηγεῖται, πίναξ κεφαλαίων εἰσαγόμενος διὰ τῆς προτάσεως «τάδε καὶ ἡ γ' περιέχει βίβλος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας».

1. Ὁ ὅρος Ἀσία ἐκλαμβάνεται ἐδῶ ὑπὸ τὴν στενὴν ἔννοιαν τῆς ἐπαρ-

ΒΙΒΛΙΟΝ Γ'

α'. Τὰ μέρη τῆς γῆς εἰς τὰ ὁποῖα ἐκήρυξαν τὸν Χριστὸν οἱ Ἀπόστολοι

1 1 Ἡ μὲν εἰς τοὺς Ἰουδαίους ἐπικρατοῦσα κατάστασις
τοιαύτη ἦτο. Ἐκ τῶν ἱερῶν δὲ Ἀποστόλων καὶ μαθητῶν τοῦ
Σωτῆρος διασπαρέντων εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην, ὁ μὲν Θω-
μᾶς, ὡς ἀναφέρει ἡ παράδοσις, ἔλαβε τὴν Παρθίαν, ὁ δὲ Ἀν-
δρέας τὴν Σκυθίαν, ὁ Ἰωάννης τὴν Ἀσίαν [1], ὅπου ἔζησεν,
2 ἀπέθανε δὲ εἰς τὴν Ἔφεσον, ἐνῷ ὁ Πέτρος φαίνεται ὅτι ἐκή-
ρυξεν εἰς τὸν Πόντον, τὴν Γαλατίαν, τὴν Βιθυνίαν, τὴν Καπ-
παδοκίαν καὶ τὴν Ἀσίαν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τῆς διασπο-
ρᾶς [2]· οὗτος μεταβὰς τελικῶς εἰς τὴν Ρώμην, ἐσταυρώθη μὲ
τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ κάτω, ζητήσας ὁ ἴδιος νὰ πάθῃ οὕτω.
3 Τί χρειάζεται νὰ εἴπωμεν περὶ τοῦ Παύλου, ὁ ὁποῖος
συνεπλήρωσε τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ
τὴν Ἱερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ ὕστερον ἐμαρτύ-
ρησεν εἰς τὴν Ρώμην ἐπὶ τοῦ Νέρωνος; [3] Αὐτὰ ἔχουν ἐκτε-
θῆ μὲ ἀκρίβειαν ὑπὸ τοῦ Ὠριγένους εἰς τὸν τρίτον τόμον τοῦ
ἐξηγητικοῦ Ὑπομνήματος εἰς τὴν Γένεσιν.

β'. Ποῖος ἦτο ὁ πρῶτος προϊστάμενος τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ρωμαίων

2 Τῆς δὲ Ἐκκλησίας τῶν Ρωμαίων, μετὰ τὸ μαρτύριον

χίας τῆς πρόσω Μ. Ἀσίας. Μετὰ τὴν λέξιν ταύτην καὶ πρὸ τῶν λέξεων «πρὸς οὓς» ὑπῆρχεν ἴσως καὶ ἄλλη ἐκπεσοῦσα φράσις.

2. Α' Πέτρ. 1, 1.

3. Ρωμ. 15, 19.

μαρτυρίαν πρῶτος κληροῦται τὴν ἐπισκοπὴν Λίνος. Μνημονεύει τούτου Τιμοθέῳ γράφων ἀπὸ Ῥώμης ὁ Παῦλος κατὰ τὴν ἐπὶ τέλει τῆς ἐπιστολῆς πρόσρησιν.

γ'. Περὶ τῶν ἐπιστολῶν τῶν Ἀποστόλων

3 *1* *Πέτρου μὲν οὖν ἐπιστολὴ μία, ἡ λεγομένη αὐτοῦ προτέ-*
ρα, ἀνωμολόγηται, ταύτῃ δὲ καὶ οἱ πάλαι πρεσβύτεροι ὡς ἀναμ-
φιλέκτῳ ἐν τοῖς σφῶν αὐτῶν κατακέχρηνται συγγράμμασιν·
τὴν δὲ φερομένην δευτέραν οὐκ ἐνδιάθηκον μὲν εἶναι παρειλή-
φαμεν, ὅμως δὲ πολλοῖς χρήσιμος φανεῖσα, μετὰ τῶν ἄλλων
2 *ἐσπουδάσθη γραφῶν. Τό γε μὴν τῶν ἐπικεκλημένων αὐτοῦ Πρά-*
ξεων καὶ τὸ κατ᾽ αὐτὸν ὠνομασμένον Εὐαγγέλιον τό τε λεγό-
μενον αὐτοῦ Κήρυγμα καὶ τὴν καλουμένην Ἀποκάλυψιν οὐδ᾽
ὅλως ἐν καθολικοῖς ἴσμεν παραδεδομένα, ὅτι μήτε ἀρχαίων μή-
τε μὴν καθ᾽ ἡμᾶς τις ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς ταῖς ἐξ αὐ-
3 *τῶν συνεχρήσατο μαρτυρίαις. Προϊούσης δὲ τῆς ἱστορίας προύρ-*
γου ποιήσομαι σὺν ταῖς διαδοχαῖς ὑποσημήνασθαι τίνες τῶν
κατὰ χρόνους ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ὁποίαις κέχρην-
ται τῶν ἀντιλεγομένων, τίνα τε περὶ τῶν ἐνδιαθήκων καὶ ὁμο-
λογουμένων γραφῶν καὶ ὅσα περὶ τῶν μὴ τοιούτων αὐτοῖς εἴ-
4 *ρηται. Ἀλλὰ τὰ μὲν ὀνομαζόμενα Πέτρου, ὧν μόνην μίαν γνη-*
σίαν ἔγνων ἐπιστολὴν καὶ παρὰ τοῖς πάλαι πρεσβυτέροις ὁμο-
λογουμένην, τοσαῦτα.
5 *Τοῦ δὲ Παύλου πρόδηλοι καὶ σαφεῖς αἱ δεκατέσσαρες·*
ὅτι γε μήν τινες ἠθετήκασι τὴν πρὸς Ἑβραίους, πρὸς τῆς Ῥω-
μαίων ἐκκλησίας ὡς μὴ Παύλου οὖσαν αὐτὴν ἀντιλέγεσθαι φή-
σαντες, οὐ δίκαιον ἀγνοεῖν· καὶ τὰ περὶ ταύτης δὲ τοῖς πρὸ ἡμῶν

---

4. Β' Τιμ. 4, 21.

τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου, πρῶτος διορίζεται εἰς τὴν ἐπισκοπὴν ὁ Λίνος. Μνημονεύει τοῦτον ὁ Παῦλος, γράφων ἀπὸ τὴν Ρώμην πρὸς τὸν Τιμόθεον, εἰς τὸν χαιρετισμὸν κατὰ τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς [4].

γ'. Περὶ τῶν ἐπιστολῶν τῶν Ἀποστόλων

3 1 Τοῦ Πέτρου λοιπὸν ἀναγνωρίζεται καθολικῶς μία ἐπι-
στολή, ἡ λεγομένη πρώτη, ταύτην δὲ χρησιμοποιοῦν εἰς
τὰ συγγράμματά των καὶ οἱ παλαιοὶ πρεσβύτεροι ὡς ἀναμ-
φισβήτητον· ἡ δὲ φερομένη ὡς δευτέρα, ἂν καὶ δὲν τὴν παρε-
λάβομεν ὡς κανονικήν, ὅμως εἰς πολλοὺς ἐφάνη χρήσιμος
2 καὶ ἐκτιμᾶται ὅσον αἱ ἄλλαι γραφαί. Τὸ βιβλίον ὅμως τῶν
λεγομένων Πράξεων αὐτοῦ καὶ τὸ ἐπ' ὀνόματί του φερόμε-
νον εὐαγγέλιον ὡς καὶ τὸ λεγόμενον κήρυγμα αὐτοῦ καὶ ἡ
καλουμένη Ἀποκάλυψις αὐτοῦ, δὲν γνωρίζομεν καθόλου νὰ
ἔχουν παραδοθῆ μεταξὺ τῶν καθολικῶν βιβλίων, καθ' ὅσον
οὔτε κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους οὔτε κανεῖς ἀπὸ τοὺς συγχρό-
νους μας ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς ἐχρησιμοποίησε τὰς ἐξ
3 αὐτῶν μαρτυρίας. Εἰς τὴν συνέχειαν τῆς παρούσης Ἱστορίας
θὰ φροντίσω ὥστε μαζὶ μὲ τὰς διαδοχὰς νὰ ὑποδείξω τοὺς
κατὰ καιροὺς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς οἱ ὁποῖοι χρη-
σιμοποιοῦν ἐκ τῶν ἀντιλεγομένων βιβλίων, καὶ ὅσα λέγουν
οὗτοι περὶ τῶν κανονικῶν καὶ ὁμολογουμένων βιβλίων, κα-
4 θὼς καὶ περὶ τῶν μὴ κανονικῶν. Τόσα εἶναι τὰ ἐπ' ὀνόματι
τοῦ Πέτρου βιβλία, ἐκ τῶν ὁποίων μίαν μόνον ἐπιστολὴν
γνωρίζω ὡς γνησίαν καὶ ὡς παραδεδεγμένην ἀπὸ τοὺς πα-
λαιοὺς πρεσβυτέρους.

5 Τοῦ δὲ Παύλου αἱ δεκατέσσαρες ἐπιστολαὶ εἶναι προ-
δήλως καὶ σαφῶς ἰδικαί του, ἂν καὶ δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ ἀγνοή-
σωμεν ὅτι μερικοὶ ἀπορρίπτουν τὴν Πρὸς Ἑβραίους, ἰσχυ-
ριζόμενοι ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῶν Ρωμαίων ἀμφισβητεῖ ὅτι
αὕτη εἶναι τοῦ Παύλου. Τὰ περὶ αὐτῆς λεχθέντα ὑπὸ τῶν

εἰρημένα κατὰ καιρὸν παραθήσομαι. Οὐδὲ μὴν τὰς λεγομένας
6 *αὐτοῦ Πράξεις ἐν ἀναμφιλέκτοις παρείληφα. Ἐπεὶ δ' ὁ αὐτὸς ἀπόστολος ἐν ταῖς ἐπὶ τέλει προσρήσεσιν τῆς πρὸς Ῥωμαίους μνήμην πεποίηται μετὰ ἄλλων καὶ Ἑρμᾶ, οὗ φασιν ὑπάρχειν τὸ τοῦ Ποιμένος βιβλίον, ἰστέον ὡς καὶ τοῦτο πρὸς μέν τινων ἀντιλέλεκται, δι' οὓς οὐκ ἂν ἐν ὁμολογουμένοις τεθείη, ὑφ' ἑτέρων δὲ ἀναγκαιότατον οἷς μάλιστα δεῖ στοιχειώσεως εἰσαγωγικῆς κέκριται· ὅθεν ἤδη καὶ ἐν ἐκκλησίαις ἴσμεν αὐτὸ δεδημοσιευμένον, καὶ τῶν παλαιτάτων δὲ συγγραφέων κεχρημένους τινὰς αὐτῷ κατείληφα.*

7 *Ταῦτα εἰς παράστασιν τῶν τε ἀναντιρρήτων καὶ τῶν μὴ παρὰ πᾶσιν ὁμολογουμένων θείων γραμμάτων εἰρήσθω.*

δ'. Περὶ τῆς πρώτης τῶν Ἀποστόλων διαδοχῆς

4 1 *Ὅτι μὲν οὖν τοῖς ἐξ ἐθνῶν κηρύσσων ὁ Παῦλος τοὺς ἀπὸ Ἰερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ τῶν ἐκκλησιῶν καταβέβλητο θεμελίους, δῆλον ἐκ τῶν αὐτοῦ γένοιτ' ἂν φωνῶν*
2 *καὶ ἀφ' ὧν ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσιν ἱστόρησεν· καὶ ἐκ τῶν Πέτρου δὲ λέξεων ἐν ὁπόσαις καὶ οὗτος ἐπαρχίαις τοὺς ἐκ περιτομῆς τὸν Χριστὸν εὐαγγελιζόμενος τὸν τῆς Καινῆς Διαθήκης παρεδίδου λόγον, σαφὲς ἂν εἴη ἀφ' ἧς εἰρήκαμεν ὁμολογουμένης αὐτοῦ ἐπιστολῆς, ἐν ᾗ τοῖς ἐξ Ἑβραίων οὖσιν ἐν διασπορᾷ Πόντου καὶ Γαλατίας Καππαδοκίας τε καὶ Ἀσίας καὶ Βιθυνίας γράφει.*

3 *Ὅσοι δὲ τούτων καὶ τίνες γνήσιοι ζηλωταὶ γεγονότες τὰς*

5. Ρωμ. 16, 14.
6. Ρωμ. 15, 19.

προγενεστέρων ἡμῶν θὰ παραθέσω ἐν καιρῷ. Ἐπίσης οὔτε τὰς λεγομένας Πράξεις αὐτοῦ παρέλαβον ὡς ἀναμφισβητή-
6 τους. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἴδιος ἀπόστολος εἰς τοὺς χαιρετισμοὺς κατὰ τὸ τέλος τῆς Πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῆς μνημονεύει μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὸν Ἑρμᾶν [5], εἰς τὸν ὁποῖον λέγουν ὅτι ἀνήκει τὸ βιβλίον τοῦ Ποιμένος, πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι καὶ τοῦτο ἀπὸ μερικοὺς μὲν ἀμφισβητεῖται καὶ δὲν τοποθετεῖται μεταξὺ τῶν παραδεδεγμένων, ἀπὸ ἄλλους δὲ κρίνεται ὠφελιμώτατον, δι' ἐκείνους μάλιστα οἱ ὁποῖοι χρειάζονται στοιχειώδη διδασκαλίαν. Ἄλλωστε γνωρίζομεν ὅτι ἤδη ἀναγινώσκεται δημοσίᾳ εἰς ὡρισμένας Ἐκκλησίας καὶ ἔχω εὕρει ὅτι χρησιμοποιεῖται ἀπὸ μερικοὺς ἐκ τῶν παλαιοτάτων συγγραφέων.

7 Ταῦτα πρὸς κατάδειξιν τῶν ἀναμφισβητήτων καὶ τῶν μὴ παραδεδεγμένων ἀπὸ ὅλους θείων συγγραμμάτων.

δ'. Περὶ τῆς πρώτης διαδοχῆς τῶν Ἀποστόλων

4 1 Πάντως ὅτι ὁ Παῦλος, κηρύσσων πρὸς τοὺς Ἐθνικούς, κατέβαλε τὰ θεμέλια τῶν Ἐκκλησιῶν ἀπὸ τῆς Ἰερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ γύρω [6], θὰ ἠδύνατο νὰ καταστῇ φανερὸν ἀπὸ τοὺς ἰδικούς του λόγους καὶ ἀπὸ ὅσα ἱστόρησεν
2 ὁ Λουκᾶς εἰς τὰς Πράξεις. Ἐξ ἄλλου δὲ ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ Πέτρου εἰς τὴν παραδεδεγμένην ἐπιστολὴν αὐτοῦ περὶ τῆς ὁποίας ὡμιλήσαμεν καὶ τὴν ὁποίαν γράφει πρὸς τοὺς ἑβραϊκῆς προελεύσεως εἰς τὴν διασπορὰν τοῦ Πόντου, τῆς Γαλατίας, τῆς Καππαδοκίας, τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Βιθυνίας, δύναται νὰ καταστῇ σαφὲς εἰς πόσας ἐπαρχίας παρέδωσε τὸν λόγον τῆς καινῆς διαθήκης εὐαγγελιζόμενος τὸν Χριστὸν εἰς τοὺς ἐκ τῆς περιτομῆς [7].

3 Δὲν εἶναι δὲ εὔκολον νὰ εἴπῃ κανεὶς πόσοι ἐκ τούτων

7. Α' Πέτρ. 1, 1.

πρὸς αὐτῶν ἱδρυθείσας ἱκανοὶ ποιμαίνειν ἐδοκιμάσθησαν ἐκκλησίας, οὐ ῥᾴδιον εἰπεῖν, μὴ ὅτι γε ὅσους ἄν τις ἐκ τῶν Παύ-
4 *λου φωνῶν ἀναλέξοιτο· τούτου γὰρ οὖν μυρίοι συνεργοὶ καί, ὡς αὐτὸς ὠνόμασεν, συστρατιῶται γεγόνασιν, ὧν οἱ πλείους ἀλήστου πρὸς αὐτοῦ μνήμης ἠξίωνται, διηνεκῆ τὴν περὶ αὐτῶν μαρτυρίαν ταῖς ἰδίαις ἐπιστολαῖς ἐγκαταλέξαντος, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσιν τοὺς γνωρίμους αὐτοῦ καταλέγων ἐξ ὀνόματος αὐτῶν μνημονεύει.*

5 *Τιμόθεός γε μὴν τῆς ἐν Ἐφέσῳ παροικίας ἱστορεῖται πρῶτος τὴν ἐπισκοπὴν εἰληχέναι, ὡς καὶ Τίτος τῶν ἐπὶ Κρήτης ἐκ-*
6 *κλησιῶν. Λουκᾶς δὲ τὸ μὲν γένος ὢν τῶν ἀπ' Ἀντιοχείας, τὴν ἐπιστήμην δὲ ἰατρός, τὰ πλεῖστα συγγεγονὼς τῷ Παύλῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς δὲ οὐ παρέργως τῶν Ἀποστόλων ὡμιληκώς, ἧς ἀπὸ τούτων προσεκτήσατο ψυχῶν θεραπευτικῆς ἐν δυσὶν ἡμῖν ὑποδείγματα θεοπνεύστοις κατέλιπεν βιβλίοις, τῷ τε εὐαγγελίῳ, ὃ καὶ χαράξαι μαρτύρεται καθ' ἃ παρέδοσαν αὐτῷ οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου, οἷς καί φησιν ἔτ' ἄνωθεν ἅπασι παρηκολουθηκέναι, καὶ ταῖς τῶν Ἀποστόλων Πράξεσιν, ἃς οὐκέτι δι' ἀκοῆς, ὀφθαλμοῖς δὲ παραλαβὼν*
7 *συνετάξατο. Φασὶν δ' ὡς ἄρα τοῦ κατ' αὐτὸν εὐαγγελίου μνημονεύειν ὁ Παῦλος εἴωθεν, ὁπηνίκα ὡς περὶ ἰδίου τινὸς εὐαγγελίου γράφων ἔλεγεν, «κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου».*

8 *Τῶν δὲ λοιπῶν ἀκολούθων τοῦ Παύλου Κρήσκης μὲν ἐπὶ τὰς Γαλλίας στειλάμενος ὑπ' αὐτοῦ μαρτυρεῖται, Λίνος δέ, οὗ μέμνηται συνόντος ἐπὶ Ῥώμης αὐτῷ κατὰ τὴν δευτέραν πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολήν, πρῶτος μετὰ Πέτρον τῆς Ῥωμαίων*

---

8. Φιλιπ. 2, 25. Φιλήμ. 2 καὶ 24.
9. Α' Τιμ. 1, 3.
10. Τίτ. 1, 5.
11. Λουκᾶ 1, 2 ἑ.

καὶ ποῖοι ἔγιναν γνήσιοι ζηλωταὶ καὶ ἐκρίθησαν ἱκανοὶ νὰ ποιμάνουν τὰς ὑπ' αὐτῶν ἱδρυθείσας ἐκκλησίας, πλὴν ἑνὸς καταλόγου τὸν ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ συντάξῃ ἀπὸ τοὺς
4 λόγους τοῦ Παύλου. Τούτου βεβαίως πολυάριθμοι ἀνεδείχθησαν εἰς συνεργοὺς καί, ὅπως αὐτὸς τοὺς ὠνόμασε, συστρατιώτας [8], τῶν ὁποίων οἱ περισσότεροι ἠξιώθησαν ἀλησμονήτου μνήμης ἀπὸ αὐτὸν δι' ἐντάξεως διηνεκοῦς περὶ αὐτῶν μαρτυρίας εἰς τὰς ἐπιστολάς του· ἀλλ' ἐπίσης ὁ Λουκᾶς δίδει εἰς τὰς Πράξεις κατάλογον τῶν γνωρίμων αὐτοῦ καὶ τοὺς μνημονεύει ὀνομαστικῶς.

5 Οὕτως ὁ Τιμόθεος ἱστορεῖται ὅτι ἔλαβε πρῶτος τὴν ἐπισκοπὴν τῆς ἐν Ἐφέσῳ παροικίας [9], ὅπως ὁ Τίτος τῶν Ἐκκλη-
6 σιῶν τῆς Κρήτης [10]. Ὁ δὲ Λουκᾶς, καταγόμενος μὲν ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν, ἰατρὸς δὲ τὸ ἐπάγγελμα, συνεργασθεὶς ἐπὶ μακρὸν μὲ τὸν Παῦλον καὶ συναναστραφεὶς τοὺς ἄλλους Ἀποστόλους ὄχι παρέργως, μᾶς ἄφησεν ὑποδείγματα τῆς θεραπευτικῆς τῶν ψυχῶν, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησεν ἀπὸ τούτους, εἰς δύο θεόπνευστα βιβλία, ἤτοι τὸ Εὐαγγέλιον τὸ ὁποῖον βεβαιώνει ὅτι συνέταξε συμφώνως πρὸς ὅσα παρέδωσαν εἰς αὐτὸν οἱ ἐξ ἀρχῆς γενόμενοι αὐτόπται καὶ ὑπηρέται τοῦ λόγου, τοὺς ὁποίους, ὅπως λέγει, παρηκολούθησεν ὅλους ἀπὸ τὴν ἀρχήν [11], καὶ τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων,
7 τὰς ὁποίας συνέταξε παραλαβὼν ὄχι δι' ἀκοῆς ἀλλὰ δι' αὐτοψίας. Λέγουν μάλιστα ὅτι ὁ Παῦλος συνήθιζεν αὐτοῦ ἀκριβῶς τὸ εὐαγγέλιον νὰ μνημονεύῃ, ὁσάκις ἔλεγεν, ὡσὰν νὰ ἔγραφε δι' ἰδικόν του εὐαγγέλιον, «κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου» [12].

8 Τῶν δὲ λοιπῶν ἀκολούθων τοῦ Παύλου ὁ μὲν Κρήσκης μαρτυρεῖται ὅτι ἐστάλη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν Γαλλίαν, ὁ δὲ Λίνος, τὸν ὁποῖον μνημονεύει ὡς παρευρισκόμενον πλησίον του ἐν Ρώμῃ εἰς τὴν δευτέραν πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολήν, ἔχει

12. Ρωμ. 2, 16. Β' Τιμ. 2, 8. 4, 10.

ἐκκλησίας τὴν ἐπισκοπὴν ἤδη πρότερον κληρωθεὶς δεδήλωται·
9 *ἀλλὰ καὶ ὁ Κλήμης, τῆς Ῥωμαίων καὶ αὐτὸς ἐκκλησίας τρίτος ἐπίσκοπος καταστάς, Παύλου συνεργὸς καὶ συναθλητὴς γε-*
10 *γονέναι πρὸς αὐτοῦ μαρτυρεῖται. Ἐπὶ τούτοις καὶ τὸν Ἀρεοπαγίτην ἐκεῖνον, Διονύσιος ὄνομα αὐτῷ, ὃν ἐν ταῖς Πράξεσι μετὰ τὴν ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ πρὸς Ἀθηναίους Παύλου δημηγορίαν πρῶτον πιστεῦσαι ἀνέγραψεν ὁ Λουκᾶς, τῆς ἐν Ἀθήναις ἐκκλησίας πρῶτον ἐπίσκοπον ἀρχαίων τις ἕτερος Διονύσιος, τῆς Κορινθίων παροικίας ποιμήν, γεγονέναι ἱστορεῖ.*

11 *Ἀλλὰ γὰρ ὁδῷ προβαίνουσαν, ἐπὶ καιροῦ τὰ τῆς κατὰ χρόνους τῶν Ἀποστόλων διαδοχῆς ἡμῖν εἰρήσεται· νῦν δ' ἐπὶ τὰ ἑξῆς ἴωμεν τῆς ἱστορίας.*

ε΄. Περὶ τῆς μετὰ τὸν Χριστὸν ὑστάτης Ἰουδαίων πολιορκίας

5 1 *Μετὰ Νέρωνα δέκα πρὸς τρισὶν ἔτεσιν τὴν ἀρχὴν ἐπικρατήσαντα τῶν ἀμφὶ Γάλβαν καὶ Ὄθωνα ἐνιαυτὸν ἐπὶ μησὶν ἓξ διαγενομένων, Οὐεσπασιανός, ταῖς κατὰ Ἰουδαίων παρατάξεσιν λαμπρυνόμενος, βασιλεὺς ἐπ' αὐτῆς ἀναδείκνυται τῆς Ἰουδαίας, αὐτοκράτωρ πρὸς τῶν αὐτόθι στρατοπέδων ἀναγορευθείς. Τὴν ἐπὶ Ῥώμης οὖν αὐτίκα στειλάμενος, Τίτῳ τῷ παιδὶ τὸν κατὰ Ἰουδαίων ἐγχειρίζει πόλεμον.*

---

13. Β' Τιμ. 4, 21. Βλ. ἀνωτέρω 3, 2.
14. Φιλιπ. 4, 3.
15. Πράξ. 17, 34.
16. Ὁ Νέρων ἀπέθανε τὴν 9 Ἰουνίου τοῦ 68 μ.Χ. Ὁ Βεσπασιανὸς ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ μετὰ δεκατρεῖς μῆνας τὴν 1 Ἰουλίου τοῦ 69, ἀλλ' ἐ-

ἤδη δηλωθῇ προηγουμένως ὅτι ἀνέλαβε πρῶτος μετὰ τὸν Πέτρον τὴν ἐπισκοπὴν τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ρωμαίων [13].
9 ἀλλὰ καὶ ὁ Κλήμης, καταστὰς καὶ αὐτὸς ἐπίσκοπος τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ρωμαίων, τρίτος εἰς τὴν σειράν, μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν Παῦλον ὅτι ἔγινε συνεργάτης καὶ συναθλητὴς αὐ-
10 τοῦ [14]. Ἐπὶ πλέον ὁ Ἀρεοπαγίτης ἐκεῖνος, ὁ ὀνομαζόμενος Διονύσιος, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Λουκᾶς διηγεῖται εἰς τὰς Πράξεις ὅτι ἐπίστευσε πρῶτος μετὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου δημηγορίαν τοῦ Παύλου πρὸς τοὺς Ἀθηναίους [15], ἔγινεν ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησίας, ὅπως διηγεῖται ἄλλος Διονύσιος ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, ποιμὴν τῆς παροικίας τῶν Κορινθίων.

11 Ἀλλὰ αἱ διαδοχαὶ τῶν Ἀποστόλων θὰ ἀναφέρωνται ἀπὸ ἡμᾶς εὐκαιριακῶς κατὰ περιόδους, καθὼς θὰ προχωροῦμεν εἰς τὸν δρόμον μας. Τώρα δὲ ἂς βαδίσωμεν εἰς τὴν συνέχειαν τῆς ἱστορίας.

ε'. Περὶ τῆς τελευταίας πολιορκίας τῶν Ἰουδαίων μετὰ τὸν Χριστὸν

5 1 Μετὰ τὸν Νέρωνα, διατηρήσαντα τὴν ἀρχὴν ἐπὶ δεκατρία ἔτη, καὶ τοὺς Γάλβαν καὶ Ὄθωνα, οἱ ὁποῖοι ἐκυβέρνησαν ἐπὶ δεκαοκτὼ μῆνας [16], ἀναδεικνύεται βασιλεὺς ἐντὸς τῆς Ἰουδαίας, ἀναγορευθεὶς αὐτοκράτωρ ἀπὸ τὰ ἐκεῖ στρατεύματα, ὁ Βεσπασιανὸς ὁ ὁποῖος εἶχε λαμπρυνθῇ εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις κατὰ τῶν Ἰουδαίων. Οὗτος ἐκκινήσας ἀμέσως διὰ τὴν Ρώμην, ἀναθέτει τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἰουδαίων εἰς τὸν υἱόν του Τίτον.

πεκράτησε γενικῶς τὸν Δεκέμβριον τοῦ ἰδίου ἔτους. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡγεμόνευσαν τρεῖς ἄνδρες, ὁ Γάλβας (9 Ἰουνίου τοῦ 68 μέχρι 15 Ἰανουαρίου τοῦ 69), Ὄθων (15 Ἰανουαρίου μέχρις 20 Ἀπριλίου τοῦ 69), Βιτέλλιος (20 Ἀπριλίου μέχρις 20 Δεκεμβρίου τοῦ 69), τὸν ὁποῖον παραλείπει ὁ Εὐσέβιος.

2 *Μετά γε μὴν τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνάληψιν Ἰουδαίων πρὸς τῷ κατ᾽ αὐτοῦ τολμήματι ἤδη καὶ κατὰ τῶν Ἀποστόλων αὐτοῦ πλείστας ὅσας ἐπιβουλὰς μεμηχανημένων, πρώτου τε Στεφάνου λίθοις ὑπ᾽ αὐτῶν ἀνῃρημένου, εἶτα δὲ μετ᾽ αὐτὸν Ἰακώβου, ὃς ἦν Ζεβεδαίου μὲν παῖς, ἀδελφὸς δὲ Ἰωάννου, τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθέντος, ἐπὶ πᾶσί τε Ἰακώβου, τοῦ τὸν αὐτόθι τῆς ἐπισκοπῆς θρόνον πρώτου μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνάληψιν κεκληρωμένου, τὸν προδηλωθέντα τρόπον μεταλλάξαντος, τῶν τε λοιπῶν Ἀποστόλων μυρία εἰς θάνατον ἐπιβεβουλευμένων καὶ τῆς μὲν Ἰουδαίας γῆς ἀπεληλαμένων, ἐπὶ δὲ τῇ τοῦ κηρύγματος διδασκαλίᾳ τὴν εἰς σύμπαντα τὰ ἔθνη στειλαμένων πορείαν σὺν δυνάμει τοῦ Χριστοῦ, φήσαντος αὐτοῖς, «πο-*
3 *ρευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματί μου», οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῦ λαοῦ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας κατά τινα χρησμὸν τοῖς αὐτόθι δοκίμοις δι᾽ ἀποκαλύψεως ἐκδοθέντα πρὸ τοῦ πολέμου μεταναστῆναι τῆς πόλεως καί τινα τῆς Περαίας πόλιν οἰκεῖν κεκελευσμένου (Πέλλαν αὐτὴν ὀνομάζουσιν), τῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ μετῳκισμένων, ὡς ἂν παντελῶς ἐπιλελοιπότων ἁγίων ἀνδρῶν αὐτήν τε τὴν Ἰουδαίαν βασιλικὴν μητρόπολιν καὶ σύμπασαν τὴν Ἰουδαίαν γῆν, ἡ ἐκ Θεοῦ δίκη λοιπὸν αὐτοὺς ἅτε τοσαῦτα εἴς τε τὸν Χριστὸν καὶ τοὺς Ἀποστόλους αὐτοῦ παρηνομηκότας μετῄει, τῶν ἀσεβῶν ἄρδην τὴν γενεὰν αὐτὴν ἐκείνην ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίζουσα.*

4 *Ὅσα μὲν οὖν τηνικάδε κατὰ πάντα τόπον ὅλῳ τῷ ἔθνει συνερρύη κακά, ὅπως τε μάλιστα οἱ τῆς Ἰουδαίας οἰκήτορες εἰς ἔσχατα περιηλάθησαν συμφορῶν, ὁπόσαι τε μυριάδες ἡβηδὸν γυναιξὶν ἅμα καὶ παισὶ ξίφει καὶ λιμῷ καὶ μυρίοις ἄλλοις εἴδεσι περιπεπτώκασιν θανάτου, πόλεών τε ἰουδαϊκῶν ὅσαι τε καὶ οἷαι γεγόνασιν πολιορκίαι, ἀλλὰ καὶ ὁπόσα οἱ ἐπ᾽ αὐτὴν Ἱερουσαλὴμ ὡς ἂν ἐπὶ μητρόπολιν ὀχυρωτάτην καταπεφευγότες*

---

17. Ματθ. 28, 29.

2 Οἱ Ἰουδαῖοι μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, πλὴν τοῦ κατ' αὐτοῦ ἐγκλήματος, ἐμηχανεύθησαν ἤδη πλείστας ἐπιβουλὰς κατὰ τῶν Ἀποστόλων αὐτοῦ. Πρῶτος ἐφονεύθη ὁ Στέφανος μὲ λιθοβολισμόν, ἔπειτα δὲ μετ' αὐτὸν ὁ Ἰάκωβος, υἱὸς τοῦ Ζεβεδαίου καὶ ἀδελφὸς τοῦ Ἰωάννου, ἀπεκόπη τὴν κεφαλήν, τέλος δὲ ὁ Ἰάκωβος, ὁ πρῶτος καταλαβὼν τὸν ἐκεῖ θρόνον τῆς ἐπισκοπῆς μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἀπεβίωσε κατὰ τὸν προαναφερθέντα τρόπον. Οἱ λοιποὶ Ἀπόστολοι ἐπίσης ὑπῆρξαν θύματα μυρίων ἐπιβουλῶν καὶ ἀπηλάθησαν ἀπὸ τὴν χώραν τῆς Ἰουδαίας, μετέβησαν δὲ διὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ εὐαγγελίου εἰς ὅλα τὰ ἔθνη μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος εἶπεν εἰς αὐτούς, «πορευθέντες, καταστήσατε μαθητὰς ὅλα τὰ
3 ἔθνη εἰς τὸ ὄνομά μου» [17]. Ἐξ ἄλλου ὁ λαὸς τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα διετάχθη μὲ χρησμὸν δοθέντα δι' ἀποκαλύψεως εἰς τοὺς ἐκεῖ δοκίμους ἄνδρας πρὸ τοῦ πολέμου νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ νὰ μετοικήσῃ εἰς πόλιν τῆς Περαίας, ὀνομαζομένην Πέλλαν. Εἰς αὐτὴν μετῴκησαν ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλὴμ οἱ πιστεύοντες εἰς τὸν Χριστόν ἀφοῦ δὲ οἱ ἅγιοι ἄνδρες ἐγκατέλειψαν τελείως τὴν ἰουδαϊκὴν βασιλικὴν μητρόπολιν, καὶ ὁλόκληρον τὴν ἰουδαϊκὴν χώραν, τότε ἡ θεία δίκη ἐδίωξεν ἐκείνους, ἐπειδὴ τόσας παρανομίας εἶχον διαπράξει κατὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων αὐτοῦ, ἐξαφανίζουσα τελείως ἀπὸ τὸν κόσμον τὴν γενεὰν ἐκείνην τῶν ἀσεβῶν.

4 Ὅποιος λοιπὸν ἐπιθυμεῖ ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ μελετήσῃ μὲ ἀκρίβειαν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου συγγραφεῖσαν ἱστορίαν, πόσα κακὰ συνέρρευσαν τότε ἐπὶ ὁλοκλήρου τοῦ ἔθνους εἰς πάντα τόπον, πῶς εἰδικῶς οἱ κάτοικοι τῆς Ἰουδαίας ὡδηγήθησαν εἰς τὰ ἔσχατα τῶν συμφορῶν, πόσαι μυριάδες ἀνθρώπων, ἀπὸ τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, συμπεριλαμβανομένων γυναικῶν καὶ παιδίων, παρεδόθησαν εἰς ξίφος, πεῖναν καὶ πολλὰ ἄλλα εἴδη θανάτου, πόσαι καὶ ποῖ-

*δεινὰ καὶ πέρα δεινῶν ἑωράκασι, τοῦ τε παντὸς πολέμου τὸν
τρόπον καὶ τῶν ἐν τούτῳ γεγενημένων ἐν μέρει ἕκαστα, καὶ ὡς
ἐπὶ τέλει τὸ πρὸς τῶν προφητῶν ἀνηγορευμένον βδέλυγμα τῆς
ἐρημώσεως ἐν αὐτῷ κατέστη τῷ πάλαι τοῦ Θεοῦ περιβοήτῳ
νεῷ, παντελῆ φθορὰν καὶ ἀφανισμὸν ἔσχατον τὸν διὰ πυρὸς ὑπο-
μείναντι, πάρεστιν ὅτῳ φίλον, ἐπ' ἀκριβὲς ἐκ τῆς τῷ Ἰωσήπῳ
5 γραφείσης ἀναλέξασθαι ἱστορίας· ὡς δὲ ὁ αὐτὸς οὗτος τῶν ἀ-
θροισθέντων ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἁπάσης ἐν ἡμέραις τῆς τοῦ
Πάσχα ἑορτῆς ὥσπερ ἐν εἱρκτῇ ῥήμασιν αὐτοῖς ἀποκλεισθῆναι
εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ἀμφὶ τριακοσίας μυριάδας τὸ πλῆθος ἱστο-
6 ρεῖ, ἀναγκαῖον ὑποσημήνασθαι. Χρῆν δ' οὖν ἐν αἷς ἡμέραις τὸν
πάντων Σωτῆρα καὶ εὐεργέτην Χριστόν τε τοῦ Θεοῦ τὰ κατὰ
τὸ πάθος διατέθεινται, ταῖς αὐταῖς ὥσπερ ἐν εἱρκτῇ κατακλει-
σθέντας τὸν μετελθόντα αὐτοὺς ὄλεθρον πρὸς τῆς θείας δίκης
καταδέξασθαι.*

ς'. Περὶ τοῦ πιέσαντος αὐτοὺς λιμοῦ

*7 Παρελθὼν δῆτα τῶν ἐν μέρει συμβεβηκότων αὐτοῖς ὅσα
διὰ ξίφους καὶ ἄλλῳ τρόπῳ κατ' αὐτῶν ἐγκεχείρηται, μόνας τὰς
διὰ τοῦ λιμοῦ ἀναγκαῖον ἡγοῦμαι συμφορὰς παραθέσθαι, ὡς
ἂν ἐκ μέρους ἔχοιεν οἱ τῇδε τῇ γραφῇ ἐντυγχάνοντες εἰδέναι
ὅπως αὐτοὺς τῆς εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ παρανομίας οὐκ εἰς
μακρὸν ἡ ἐκ Θεοῦ μετῆλθε τιμωρία.*

6 *1 Φέρε δὴ οὖν, τῶν Ἱστοριῶν τὴν πέμπτην τοῦ Ἰωσήπου
μετὰ χεῖρας αὖθις ἀναλαβών, τῶν τότε πραχθέντων δίελθε τὴν
τραγῳδίαν. «Τοῖς γε μὴν εὐπόροις, φησί, καὶ τὸ μένειν πρὸς
ἀπωλείας ἴσον ἦν· προφάσει γὰρ αὐτομολίας ἀνῃρεῖτό τις διὰ*

---

18. Δαν. 9, 27. 12, 11. Ματθ. 24, 15. Μάρκ. 13, 14.
19. Ἰουδαϊκὸς Πόλεμος 6, 425 - 428. Ὁ ἀριθμὸς εἶναι ἐντελῶς ἀπίθανος.
20. Ἰουδαϊκὸς Πόλεμος 5, 424 - 438.

αι Ἰουδαϊκαὶ πόλεις ἐπολιορκήθησαν, ἀλλ ἐπίσης πόσα δει-
νὰ καὶ πέρα ἀπὸ δεινὰ ἔχουν ἴδει ὅσοι κατέφυγον εἰς τὴν
Ἱερουσαλὴμ ὡσὰν εἰς ὀχυρωτάτην πρωτεύουσαν, ποῖος
ὑπῆρξεν ὁ χαρακτὴρ τοῦ πολέμου καὶ ποῖα τὰ ἐπὶ μέρους
ἐπεισόδια αὐτοῦ, καὶ πῶς τελικῶς τὸ ὑπὸ τῶν προφητῶν
ἐξηγγελμένον 'βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως' [18] ἐγκατεστάθη εἰς
5 τὸν περιβόητον ἄλλοτε ναὸν τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ὑπέστη
πλήρη φθορὰν καὶ ἔσχατον ἀφανισμὸν διὰ πυρός. Εἶναι
δὲ ἀναγκαῖον νὰ σημειώσωμεν ὅτι ὁ ἴδιος συγγραφεὺς ὑπο-
λογίζει εἰς τρία περίπου ἑκατομμύρια τὸ πλῆθος τῶν συν-
αθροισθέντων ἀπὸ ὅλην τὴν Ἰουδαίαν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα
καὶ ἀποκλεισθέντων ὡσὰν εἰς φυλακὴν κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ
6 Πάσχα [19]. Ἔπρεπε πράγματι κατὰ τὰς ἡμέρας, διὰ τὰς ὁ-
ποίας ἐκεῖνοι εἶχον κανονίσει τὰ πάθη τοῦ Σωτῆρος καὶ εὐερ-
γέτου πάντων, τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, νὰ δεχθοῦν οἱ ἴδιοι
κλεισμένοι ὡσὰν εἰς φυλακὴν ἀπὸ τὴν θείαν δίκην τὸν ὄλε-
θρον ὁ ὁποῖος τοὺς κατεδίωκεν.

ς'. Περὶ τοῦ λιμοῦ ὁ ὁποῖος τοὺς κατεπίεσεν

7 Διὰ τοῦτο, παραλείπων τὰς λεπτομερείας τῶν συμβάν-
των εἰς αὐτούς, ὅσων ἐπεχειρήθησαν δηλαδὴ διὰ τοῦ ξί-
φους ἢ κατ' ἄλλον τρόπον, θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ παραθέσω
μόνον τὰς διὰ τοῦ λιμοῦ συμφοράς, οὕτως ὥστε οἱ ἀναγινώ-
σκοντες τὸ παρὸν σύγγραμμα νὰ ἔχουν μερικὴν γνῶσιν περὶ
τοῦ πῶς ἡ ἐκ Θεοῦ τιμωρία διὰ τὴν παρανομίαν των πρὸς
τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ δὲν ἐβράδυνε νὰ πέσῃ ἐναντίον των.
6 1 Λάβε λοιπὸν πάλιν εἰς χεῖρας τὸ πέμπτον βιβλίον τῶν
ἱστοριῶν τοῦ Ἰωσήπου καὶ ἀνάγνωσε τὴν τραγῳδίαν τῶν
γεγονότων [20]. «Πράγματι διὰ τοὺς εὐπόρους», λέγει, «καὶ
μόνον τὸ γεγονὸς τῆς παραμονῆς ἰσοῦτο μὲ θάνατον· διότι
ὁ καθεὶς ἐξ αὐτῶν ἐφονεύετο διὰ τὴν περιουσίαν του μὲ τὴν

τὴν οὐσίαν. Τῷ λιμῷ δ' ἡ ἀπόνοια τῶν στασιαστῶν συνήκμα-
2 ζεν, καὶ καθ' ἡμέραν ἀμφότερα προσεξεκάετο τὰ δεινά. Φανε-
ρὸς μέν γε οὐδαμοῦ σῖτος ἦν, ἐπεισπηδῶντες δὲ διηρεύνων τὰς
οἰκίας, ἔπειθ' εὑρόντες μὲν ὡς ἀρνησαμένους ᾐκίζοντο, μὴ εὑ-
ρόντες δὲ ὡς ἐπιμελέστερον κρύψαντας ἐβασάνιζον. Τεκμήριον
δὲ τοῦ τ' ἔχειν καὶ μή, τὰ σώματα τῶν ἀθλίων· ὧν οἱ μὲν
ἔτι συνεστῶτες εὐπορεῖν τροφῆς ἐδόκουν, οἱ τηκόμενοι δὲ ἤδη
παρωδεύοντο, καὶ κτείνειν ἄλογον ἐδόκει τοὺς ὑπ' ἐνδείας τεθνη-
3 ξομένους αὐτίκα. Πολλοὶ δὲ λάθρα τὰς κτήσεις ἑνὸς ἀντικατηλ-
λάξαντο μέτρου, πυρῶν μέν, εἰ πλουσιώτεροι τυγχάνοιεν ὄν-
τες, οἱ δὲ πενέστεροι κριθῆς· ἔπειτα κατακλείοντες ἑαυτοὺς εἰς
τὰ μυχαίτατα τῶν οἰκιῶν, τινὲς μὲν ὑπ' ἄκρας ἐνδείας ἀνέργα-
στον τὸν σῖτον ἤσθιον, οἱ δ' ἔπεσσον ὡς ἥ τε ἀνάγκη καὶ τὸ
4 δέος παρῄνει· καὶ τράπεζα μὲν οὐδαμοῦ παρετίθετο, τοῦ δὲ
πυρὸς ὑφέλκοντες ἔτ' ὠμὰ τὰ σιτία διήρπαζον. Ἐλεεινὴ δ' ἦν
ἡ τροφὴ καὶ δακρύων ἄξιος ἡ θέα, τῶν μὲν δυνατωτέρων πλεο-
νεκτούντων, τῶν δὲ ἀσθενῶν ὀδυρομένων.

5 »Πάντων μὲν δὴ παθῶν ὑπερίσταται λιμός, οὐδὲν δ' οὕτως
ἀπόλλυσιν ὡς αἰδῶ· τὸ γὰρ ἄλλως ἐντροπῆς ἄξιον ἐν τούτῳ
καταφρονεῖται. Γυναῖκες γοῦν ἀνδρῶν καὶ παῖδες πατέρων καί,
τὸ οἰκτρότατον, μητέρες νηπίων ἐξήρπαζον ἐξ αὐτῶν τῶν στο-
μάτων τὰς τροφάς, καὶ τῶν φιλτάτων ἐν χερσὶ μαραινομένων
6 οὐκ ἦν φειδὼ τοὺς τοῦ ζῆν ἀφελέσθαι σταλαγμούς. Τοιαῦτα δ'
ἐσθίοντες, ὅμως οὐ διελάνθανον, πανταχοῦ δ' ἐφίσταντο οἱ στα-
σιασταὶ καὶ τούτων ταῖς ἁρπαγαῖς. Ὁπότε γὰρ κατίδοιεν ἀπο-
κεκλεισμένην οἰκίαν, σημεῖον ἦν τοῦτο τοὺς ἔνδον προσφέρε-
σθαι τροφήν, εὐθέως δ' ἐξαράξαντες τὰς θύρας εἰσεπήδων, καὶ

πρόφασιν μελετωμένης αὐτομολήσεώς των. Συνηύξανε δὲ μὲ τὴν πεῖναν ἡ μανία τῶν συμμοριτῶν καὶ καθημερινῶς ἐξήπτοντο ἀμφότερα τὰ δεινά.
2 Πουθενὰ πλέον δὲν ἐφαίνετο σῖτος, εἰσορμῶντες δὲ ἠρεύνων τὰς οἰκίας· ἔπειτα, ἐὰν εὕρισκον ἐκακοποίουν τοὺς ἐνοίκους ὡς ἀρνηθέντας τὴν ὕπαρξίν του, ἐὰν δὲν εὕρισκον τοὺς ἐβασάνιζον ὡς ἀποκρύπτοντας αὐτὸν προσεκτικώτερον. Ἀπόδειξις δὲ τῆς κατοχῆς ἢ μὴ κατοχῆς σίτου ἦτο ἡ κατάστασις τῶν σωμάτων τῶν ἀθλίων· οἱ μὲν εὔρωστοι ἀκόμη ἐξ αὐτῶν ἐδείκνυον ὅτι διαθέτουν τρόφιμα, οἱ δὲ ἤδη ἠφανισμένοι ἀφήνοντο ἥσυχοι, διότι τοὺς ἐφαίνετο παράλογον νὰ φονεύσουν αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἀπέθνησκον ἀπὸ στέρησιν.
3 Πολλοὶ δὲ ἀντήλλασσον κρυφὰ τὰ περιουσιακά των στοιχεῖα μὲ ἕνα μετρητήν, σίτου μὲν ἂν ἦσαν πλούσιοι, κριθῆς δὲ ἂν ἦσαν πτωχότεροι. Ἔπειτα αὐτοεγκλειόμενοι εἰς τὰ ἐσώτερα τῶν οἰκιῶν των, μερικοὶ μὲν ἔτρωγον ἀκατέργαστον τὸν σῖτον ἀπὸ τὴν ἄκραν στέρησιν, ἄλλοι δὲ τὸν ἔψηνον καθὼς ὑπηγόρευεν ἡ ἀνάγκη καὶ ὁ φόβος.
4 Πουθενὰ δὲν παρετίθετο τράπεζα, κατεκομμάτιαζον δὲ τὰς τροφὰς ἀνασύροντες αὐτὰς ὠμὰς ἀκόμη ἀπὸ τὴν πυράν. Ἦτο δὲ ἐλεεινὴ ἡ τροφὴ καὶ ἀξιοδάκρυτος ἡ θέα, ἀφοῦ οἱ μὲν δυνατοὶ ἐπλεονέκτουν, οἱ δὲ ἀσθενεῖς ὠδύροντο.

5 »Ὅλα μὲν τὰ κακὰ ὑπερβάλλει ἡ πεῖνα, ἀλλὰ δὲν καταστρέφει τίποτε τόσον πολὺ ὅσον τὴν αἰδῶ. Διότι τὸ ἄλλως ἄξιον σεβασμοῦ, εἰς κατάστασιν πείνης καταφρονεῖται. Ἥρπαζον λοιπὸν τὰς τροφὰς μέσα ἀπὸ τὰ στόματα αἱ γυναῖκες τῶν ἀνδρῶν, τὰ παιδία τῶν πατέρων καί, τὸ ἐλεεινότερον, αἱ μητέρες τῶν νηπίων· ἐνῷ δὲ τὰ φίλτατα πρόσωπα ἐμαραίνοντο ἐνώπιόν των, δὲν ἐδίσταζον νὰ τοὺς ἀφαιρέσουν τοὺς τελευταίους σταλαγμοὺς τῆς ζωῆς.
6 Καὶ οὕτως ὅμως τρώγοντες, δὲν διέφευγον τὴν προσοχήν, παντοῦ δὲ ἐπετίθεντο οἱ συμμορῖται διὰ ν' ἁρπάσουν καὶ αὐτά. Πράγματι ὅποτε ἀντελαμβάνοντο οἰκίαν κατάκλειστον, τοῦτο ἦτο

μόνον οὐκ ἐκ τῶν φαρύγγων ἀναθλίβοντες τὰς ἀκόλους ἀνέφε-
7 *ρον. Ἐτύπτοντο δὲ γέροντες ἀντεχόμενοι τῶν σιτίων, καὶ κό-*
μης ἐσπαράσσοντο γυναῖκες συγκαλύπτουσαι τὰ ἐν χερσίν,
οὐδέ τις ἦν οἶκτος πολιᾶς ἢ νηπίων, ἀλλὰ συνεπαίροντες τὰ
παιδία τῶν ψωμῶν ἐκκρεμάμενα κατέσειον εἰς ἔδαφος. Τοῖς
δὲ φθάσασι τὴν εἰσδρομὴν αὐτῶν καὶ προκαταπιοῦσιν τὸ ἀρ-
8 *παγησόμενον ὡς ἀδικηθέντες ἦσαν ὠμότεροι. Δεινὰς δὲ βασά-*
νων ὁδοὺς ἐπενόουν πρὸς ἔρευναν τροφῆς, ὀρόβοις μὲν ἐμφράτ-
τοντες τοῖς ἀθλίοις τοὺς τῶν αἰδοίων πόρους, ῥάβδοις δ' ὀξεί-
αις ἀναπείροντες τὰς ἕδρας· τὰ φρικτὰ δὲ καὶ ἀκοαῖς ἔπασχέ
τις εἰς ἐξομολόγησιν ἑνὸς ἄρτου καὶ ἵνα μηνύσῃ δράκα μίαν
9 *κεκρυμμένων ἀλφίτων. Οἱ βασανισταὶ δ' οὐδ' ἐπείνων (καὶ γὰρ*
ἧττον ἂν ὠμὸν ἦν τὸ μετὰ ἀνάγκης), γυμνάζοντες δὲ τὴν ἀπό-
νοιαν καὶ προπαρασκευάζοντες ἑαυτοῖς εἰς τὰς ἑξῆς ἡμέρας
10 *ἐφόδια. Τοῖς δ' ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων φρουρὰν νύκτωρ ἐξερπύσα-*
σιν ἐπὶ λαχάνων συλλογὴν ἀγρίων καὶ πόας ὑπαντῶντες, ὅτ'
ἤδη διαπεφευγέναι τοὺς πολεμίους ἐδόκουν, ἀφήρπαζον τὰ κο-
μισθέντα, καὶ πολλάκις ἱκετευόντων καὶ τὸ φρικτότατον ἐπι-
καλούμενον ὄνομα τοῦ Θεοῦ μεταδοῦναί τι μέρος αὐτοῖς ὧν κιν-
δυνεύσαντες ἤνεγκαν, οὐδ' ὁτιοῦν μετέδοσαν, ἀγαπητὸν δ' ἦν
τὸ μὴ καὶ προσαπολέσθαι σεσυλημένον».
11 *Τούτοις μεθ' ἕτερα ἐπιφέρει λέγων· «Ἰουδαίοις δὲ μετὰ*
τῶν ἐξόδων ἀπεκόπη πᾶσα σωτηρίας ἐλπίς, καὶ βαθύνας ἑαυ-
τὸν ὁ λιμὸς κατ' οἴκους καὶ γενεὰς τὸν δῆμον ἐπεβόσκετο,
καὶ τὰ μὲν τέγη πεπλήρωτο γυναικῶν καὶ βρεφῶν λελυμένων,

σημεῖον ὅτι οἱ ἔνοικοι ἐλάμβανον τροφήν, ἀμέσως δέ, θραύοντες τὰς θύρας, εἰσώρμων καὶ σχεδὸν ἐξῆγον τὰ τεμάχια
7 τροφῆς ἀπὸ τοὺς φάρυγγας. Γέροντες ἐκτυπῶντο ἐπειδὴ συνεκράτουν τὰς τροφάς, γυναῖκες συνεταράσσοντο ἀπὸ τὴν κόμην ἐπειδὴ τὰ ἀπέκρυπτον εἰς τὰς χεῖράς των, καὶ δὲν ὑπῆρχεν οἶκτος διὰ γηρατεῖα ἢ νήπια, ἀλλὰ οἱ συμμορῖται ἔσυρον τὰ παιδία τὰ κρεμάμενα ἀπὸ τὰ ψωμιὰ καὶ τὰ κατέρριπτον εἰς τὸ ἔδαφος. Εἰς τοὺς προφθάσαντας δὲ νὰ καταπίουν τὰ μέλλοντα νὰ ἁρπαγοῦν πρὸ τῆς εἰσβολῆς αὐτῶν ἦσαν ὠμότεροι ὡσὰν νὰ εἶχον ἀδικηθῆ ἀπὸ αὐτούς.
8 Ἐπενόουν δὲ τρομεροὺς τρόπους βασάνων δι' ἀνακάλυψιν τροφῆς· ἔφρασσον τοὺς πόρους τῶν αἰδοίων τῶν δυστυχῶν ἀνθρώπων μὲ ὀρόβιον καὶ διετρύπων τὰ ὀπίσθιά των μὲ μυτερὰς ῥάβδους. Ἐπάθαινε δὲ κανεὶς τὰ φρικτὰ καὶ εἰς τὸ ἄκουσμα, διὰ νὰ ὁμολογήσῃ ἕνα ἄρτον, διὰ νὰ φανερώσῃ
9 μίαν δράκα κρυμμένης κριθῆς. Οἱ βασανισταὶ ὅμως δὲν ἔπραττον ταῦτα ἀπὸ πεῖναν — διότι τὸ ἀπὸ ἀνάγκην γινόμενον θὰ ἦτο ὀλιγώτερον σκληρὸν —, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀσκοῦν τὴν μανίαν των καὶ νὰ προμηθεύουν εἰς ἑαυτοὺς ἐφόδια διὰ
10 τὰς ἑπομένας ἡμέρας. Συναντῶντες δὲ ὅσους διωλίσθαινον πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν φρουρὰν τὴν νύκτα διὰ συλλογὴν ἀγρίων λαχάνων καὶ χόρτων, ὅταν οὗτοι ἐνόμιζον ὅτι εἶχον διαφύγει ἤδη τοὺς ἐχθρούς, τοὺς ἥρπαζον τὰ μεταφερόμενα καὶ ὅταν αὐτοὶ πολλάκις ἱκέτευον, ἐπικαλούμενοι τὸ φρικτότατον ὄνομα τοῦ Θεοῦ, νὰ τοὺς δώσουν μέρος ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὁποῖα ἔφερον μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς των, δὲν ἔδιδον τίποτε, ἦτο δὲ τυχερὸς ὁ ληστευμένος ἂν δὲν ἔχανε καὶ τὴν ζωήν του».

11 Ἔπειτα ἀπὸ ἄλλα προσθέτει εἰς αὐτὰ ταῦτα. «Διὰ τοὺς Ἰουδαίους δὲ μὲ τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν ἐξόδων τῆς πόλεως ἐπεκόπη πᾶσα ἐλπὶς σωτηρίας, καὶ ὁ λιμὸς ἐπεκτεινόμενος ἀπὸ οἶκον εἰς οἶκον καὶ ἀπὸ οἰκογένειαν εἰς οἰκογένειαν κατέτρωγε τὸν λαόν· αἱ οἰκίαι ἦσαν γεμᾶται νεκρὰς γυναῖκας

12 *οἱ στενωποὶ δὲ γερόντων νεκρῶν, παῖδες δὲ καὶ νεανίαι διοιδοῦντες ὥσπερ εἴδωλα κατὰ τὰς ἀγορὰς ἀνειλοῦντο καὶ κατέπιπτον ὅπῃ τινὰ τὸ πάθος καταλαμβάνοι. Θάπτειν δὲ τοὺς προσήκοντας οὔτε ἴσχυον οἱ κάμνοντες καὶ τὸ διευτονοῦν ὤκνει διά τε τὸ πλῆθος τῶν νεκρῶν καὶ τὸ κατὰ σφᾶς ἄδηλον· πολλοὶ γοῦν τοῖς ὑπ' αὐτῶν θαπτομένοις ἐπαπέθνῃσκον, πολλοὶ δ' ἐπὶ*
13 *τὰς θήκας, πρὶν ἐπιστῆναι τὸ χρεών, προῆλθον. Οὔτε δὲ θρῆνος ἐν ταῖς συμφοραῖς οὔτε ὀλοφυρμὸς ἦν, ἀλλ' ὁ λιμὸς ἤλεγχε τὰ πάθη, ξηροῖς δὲ τοῖς ὄμμασιν οἱ δυσθανατοῦντες ἐθεώρουν τοὺς φθάσαντας ἀναπαύσασθαι, βαθεῖα δὲ τὴν πόλιν περιεῖχεν σιγὴ καὶ νὺξ θανάτου γέμουσα. Καὶ τούτων οἱ*
14 *λῃσταὶ χαλεπώτεροι. Τυμβωρυχοῦντες γοῦν τὰς οἰκίας, ἐσύλων τοὺς νεκρούς, καὶ τὰ καλύμματα τῶν σωμάτων περισπῶντες, μετὰ γέλωτος ἐξῄεσαν, τάς τε ἀκμὰς τῶν ξιφῶν ἐδοκίμαζον ἐν τοῖς πτώμασιν, καί τινας τῶν ἐρριμμένων ἔτι ζῶντας διήλαυνον ἐπὶ πείρᾳ τοῦ σιδήρου, τοὺς δ' ἱκετεύοντας χρῆσαι σφίσιν δεξιὰν καὶ ξίφος, τῷ λιμῷ κατέλιπον ὑπερηφανοῦντες, καὶ τῶν ἐκπνεόντων ἕκαστος ἀτενὲς εἰς τὸν ναὸν ἀφεώρα, τοὺς*
15 *στασιαστὰς ζῶντας ἀπολιπών. Οἱ δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἐκ τοῦ δημοσίου θησαυροῦ τοὺς νεκροὺς θάπτειν ἐκέλευον, τὴν ὀσμὴν οὐ φέροντες. Ἔπειθ' ὡς οὐ διήρκουν, ἀπὸ τῶν τειχῶν ἐρρίπτουν εἰς τὰς φάραγγας. Περιιὼν δὲ ταύτας ὁ Τίτος ὡς ἐθεάσατο πεπλησμένας τῶν νεκρῶν καὶ βαθὺν ἰχῶρα μυδώντων τὸν ὑπορρέοντα τῶν σωμάτων, ἐστέναξέ τε καὶ τὰς χεῖρας ἀνατείνας κατεμαρτύρατο τὸν Θεόν, ὡς οὐκ εἴη τὸ ἔργον αὐτοῦ».*

16 *Τούτοις ἐπειπών τινα μεταξὺ ἐπιφέρει λέγων· «οὐκ ἂν ὑποστειλαίμην εἰπεῖν ἅ μοι κελεύει τὸ πάθος· οἶμαι Ῥωμαίων βραδυνάντων ἐπὶ τοὺς ἀλιτηρίους, ἢ καταποθῆναι ἂν ὑπὸ χά-*

12 καὶ βρέφη, αἱ στενωποὶ γεμᾶται νεκροὺς γέροντας, παιδία δὲ καὶ νέοι πρησμένοι περιεφέροντο εἰς τὰς ἀγορὰς ὡσὰν εἴδωλα καὶ κατέπιπτον ὅπου τοὺς κατελάμβανε τὸ πάθος. Οἱ ἀσθενεῖς δὲν ἴσχυον νὰ θάπτουν τοὺς συγγενεῖς των καὶ οἱ ὑγιεῖς ἐδίσταζον διὰ τὸ πλῆθος τῶν νεκρῶν καὶ διὰ τὴν ἀβεβαιότητα τῆς ἰδικῆς των τύχης. Πράγματι πολλοὶ ἀπέθνησκον ἐπάνω εἰς ἐκείνους τοὺς ὁποίους ἔθαπτον, πολλοὶ δὲ
13 ἤρχοντο εἰς τοὺς τάφους, πρὶν ἡ χρεία τὸ ἐπιβάλλῃ. Δὲν ὑπῆρχεν οὔτε θρῆνος εἰς τὰς συμφορὰς οὔτε ὀλοφυρμός, ἀλλ' ὁ λιμὸς ἐκυριάρχει τῶν συγκινήσεων· οἱ ψυχομαχοῦντες παρετήρουν μὲ ξηροὺς ὀφθαλμοὺς τοὺς προφθάσαντας ν' ἀναπαυθοῦν, βαθεῖα δὲ σιγὴ συνεῖχε τὴν πόλιν καὶ νὺξ γεμάτη
14 θάνατον. Καὶ οἱ λησταὶ ἦσαν χειρότεροι ἀπὸ αὐτά. Πράγματι διαρρηγνύοντες τὰς οἰκίας ὡσὰν τάφους, ἀπεγύμνωνον τοὺς νεκροὺς καί, ἀφοῦ ἀπέσπων τὰ καλύμματα τῶν πτωμάτων, ἐξήρχοντο μὲ γέλωτα· ἐδοκίμαζον ἐπίσης τὰς αἰχμὰς τῶν ξιφῶν εἰς τὰ πτώματα καὶ διεπέρων μερικούς, πεσμένους μὲν ζωντανοὺς δὲ ἀκόμη, διὰ δοκιμὴν τοῦ σιδήρου, ἐνῷ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι τοὺς ἱκέτευον νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν χεῖρα καὶ τὸ ξίφος των, ἐγκατέλειπον ὑπερηφάνως εἰς τὸν λιμόν· καὶ ἕκαστος ἀπὸ τοὺς ἐκπνέοντας ἐκύτταζεν ἀτενῶς πρὸς τὸν
15 ναόν, χωρὶς ν' ἀσχολῆται μὲ τοὺς ζῶντας συμμορίτας. Αὐτοὶ δὲ κατὰ πρῶτον ὥρισαν νὰ θάπτωνται οἱ νεκροὶ μὲ ἔξοδα τοῦ δημοσίου ταμείου, μὴ ὑποφέροντες τὴν ὀσμήν· ἔπειτα, καθὼς δὲν ἐπήρκουν, τοὺς ἔρριπτον ἀπὸ τὰ τείχη εἰς τὰς φάραγγας. Περιερχόμενος δὲ ταύτας ὁ Τίτος, ὅταν εἶδεν αὐτὰς γεμάτας νεκροὺς καὶ βαθὺν ἰχῶρα νὰ ρέῃ ἀπὸ τὰ ἀποσυντιθέμενα πτώματα, ἐστέναξε καὶ ὑψώσας τὰς χεῖρας ἐκάλεσε μάρτυρα τὸν Θεόν, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο δὲν ἦτο ἰδικόν του».

16 Ἔπειτα ἀπὸ μερικὰ ἄλλα ἐνδιαμέσως προσθέτει. «Δὲν θὰ ἐδίσταζον νὰ εἴπω ὅσα μοῦ ἐπιβάλλει ὁ πόνος· νομίζω ὅτι, ἐὰν οἱ Ρωμαῖοι ἐβράδυνον τὴν ἐπίθεσίν των κατὰ τῶν

σματος ἢ κατακλυσθῆναι τὴν πόλιν ἢ τοὺς τῆς Σοδομηνῆς μεταλαβεῖν κεραυνούς· πολὺ γὰρ τῶν ταῦτα παθόντων ἤνεγκε γενεὰν ἀθεωτέραν· τῇ γοῦν τούτων ἀπονοίᾳ πᾶς ὁ λαὸς συναπώλετο».

17 *Καὶ ἐν τῷ ἕκτῳ δὲ βιβλίῳ οὕτω γράφει. «Τῶν δ' ὑπὸ τοῦ λιμοῦ φθειρομένων κατὰ τὴν πόλιν ἄπειρον μὲν ἔπιπτε τὸ πλῆθος, ἀδιήγητα δὲ συνέβαινεν τὰ πάθη. Καθ' ἑκάστην γὰρ οἰκίαν, εἴ που τροφῆς παραφανείη σκιά, πόλεμος ἦν, καὶ διὰ χειρῶν ἐχώρουν οἱ φίλτατοι πρὸς ἀλλήλους, ἐξαρπάζοντες τὰ ταλαίπωρα τῆς ψυχῆς ἐφόδια. Πίστις δ' ἀπορίας οὐδὲ τοῖς θνήσκουσιν ἦν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκπνέοντας οἱ λησταὶ διηρεύνων, μή*
18 *τις ὑπὸ κόλπον ἔχων τροφήν, σκήπτοιτο τὸν θάνατον αὐτῷ. Οἳ δ' ὑπ' ἐνδείας κεχηνότες ὥσπερ λυσσῶντες κύνες ἐσφάλλοντο καὶ παρεφέροντο ταῖς τε θύραις ἐνσειόμενοι μεθυόντων τρόπον καὶ ὑπ' ἀμηχανίας τοὺς αὐτοὺς οἴκους εἰσεπήδων δὶς ἢ τρὶς*
19 *ὥρᾳ μιᾷ. Πάντα δ' ὑπ' ὀδόντας ἦγεν ἡ ἀνάγκη, καὶ τὰ μηδὲ τοῖς ῥυπαρωτάτοις τῶν ἀλόγων ζῴων πρόσφορα συλλέγοντες ἐσθίειν ὑπέφερον. Ζωστήρων γοῦν καὶ ὑποδημάτων τὸ τελευταῖον οὐκ ἀπέσχοντο καὶ τὰ δέρματα τῶν θυρεῶν ἀποδέροντες ἐμασῶντο. Τροφὴ δ' ἦν καὶ χόρτου τισὶν παλαιοῦ σπαράγματα· τὰς γὰρ ἶνας ἔνιοι συλλέγοντες, ἐλάχιστον σταθμὸν ἐπώλουν ἀττικῶν τεσσάρων.*

20 *»Καὶ τί δεῖ τὴν ἐπ' ἀψύχοις ἀναίδειαν τοῦ λιμοῦ λέγειν; εἶμι γὰρ αὐτοῦ δηλώσων ἔργον ὁποῖον μήτε παρ' Ἕλλησιν μήτε παρὰ βαρβάροις ἱστόρηται, φρικτὸν μὲν εἰπεῖν, ἄπιστον δ' ἀ-*

ἀλιτηρίων, ἡ πόλις ἢ θὰ κατεπίνετο ἀπὸ χάσμα τῆς γῆς ἢ
θὰ κατεκλύζετο ἀπὸ ὕδατα ἢ θὰ ἐδέχετο τοὺς κεραυνοὺς τῶν
Σοδόμων· διότι ἐγέννησε γενεὰν πολὺ ἀθεωτέραν ἀπὸ τοὺς
παθόντας ἐκεῖνα. Πράγματι λόγῳ τῆς μανίας τούτων συγ-
κατεστράφη ὅλος ὁ λαός».

17 Καὶ εἰς τὸ ἕκτον δὲ βιβλίον γράφει οὕτω. «Τῶν κατα-
στρεφομένων ὑπὸ τοῦ λιμοῦ εἰς τὴν πόλιν ἄπειρον μὲν ἔ-
πιπτε τὸ πλῆθος, ἀπερίγραπτα δὲ ἦσαν τὰ παθήματα. Διό-
τι εἰς ἑκάστην οἰκίαν, ἐὰν ἐνεφανίζετο καὶ σκιὰ ἔστω τροφῆς,
προεκαλεῖτο πόλεμος καὶ οἱ φίλτατοι ἤρχοντο εἰς χεῖρας
μεταξύ των, διὰ νὰ ἁρπάσουν τὰ ἄθλια ἐφόδια τῆς ζωῆς.
Δὲν ἐπιστεύοντο δὲ ὡς ἄποροι οὔτε οἱ ἀποθνήσκοντες, ἀλλ'
οἱ λησταὶ ἠρεύνων ἀκόμη καὶ τοὺς ἐκπνέοντας, μὴ τυχὸν
κανεὶς προφασίζεται τὸν νεκρὸν διότι ἔχει τροφὴν εἰς τὸν
18 κόλπον του. Πολλοί, χάσκοντες ἀπὸ τὴν πεῖναν ὡσὰν λυσ-
σασμένοι σκύλοι, ἐκλονίζοντο καὶ παρεπάτουν, προσέκρουον
εἰς τὰς θύρας κατὰ τὸν τρόπον τῶν μεθυσμένων καὶ ἀπὸ ἀ-
μηχανίαν εἰσήρχοντο εἰς τοὺς ἰδίους οἴκους δύο ἢ τρεῖς φο-
19 ρὰς ἐντὸς μιᾶς ὥρας. Ὅλα δὲ τὰ ἔφερεν εἰς τοὺς ὀδόντας ἡ
ἀνάγκη, καὶ ἠνείχοντο νὰ τρώγουν συλλέγοντες πράγματα
τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν κατάλληλα οὔτε διὰ τὰ ρυπαρώτερα ἄ-
λογα ζῶα. Τελικῶς δὲν ἀπέφυγον οὔτε τοὺς ζωστῆρας καὶ
τὰ ὑποδήματα, ἐνῷ ἐμάσων ἐπίσης τὰ δέρματα τὰ ὁποῖα
ἀπέσπων ἀπὸ τὰς ἀσπίδας. Ἄλλοι ἐλάμβανον ὡς τροφὴν
σπαράγματα παλαιοῦ χόρτου· διότι μερικοὶ συλλέγοντες
ἶνας φυτῶν, ἐπώλουν μικρὰν μερίδα ἀντὶ τεσσάρων ἀττι-
κῶν δραχμῶν.

20 »Τί χρειάζεται ὅμως νὰ διηγούμεθα τὴν ἀναίδειαν ἡ ὁ-
ποία προκαλεῖται ἀπὸ τὸν λιμὸν ἔναντι τῶν ἀψύχων; Ἀν-
τιθέτως προβαίνω εἰς τὴν περιγραφὴν μιᾶς συνεπείας αὐ-
τοῦ, παρομοία τῆς ὁποίας δὲν ἔχει ἱστορηθῆ οὔτε εἰς τοὺς
Ἕλληνας οὔτε εἰς τοὺς βαρβάρους, φρικτῆς εἰς τὸν λόγον,
ἀπιστεύτου εἰς τὸ ἄκουσμα. Ἐγὼ μάλιστα εὐχαρίστως θὰ

κοῦσαι. Καὶ ἔγωγε, μὴ δόξαιμι τερατεύεσθαι τοῖς αὖθις ἀνθρώποις, κἂν παρέλιπον τὴν συμφορὰν ἡδέως, εἰ μὴ τῶν κατ᾿ ἐμαυτὸν εἶχον ἀπείρους μάρτυρας. Ἄλλως τε καὶ ψυχρὰν ἂν καταθείμην τῇ πατρίδι χάριν, καθυφέμενος τὸν λόγον ὧν πέπονθε τὰ ἔργα.

21 *»Γυνὴ τῶν ὑπὲρ Ἰορδάνην κατοικούντων, Μαρία τοὔνομα, πατρὸς Ἐλεαζάρου, κώμης Βαθεζὼρ (σημαίνει δὲ τοῦτο οἶκος ὑσσώπου), διὰ γένος καὶ πλοῦτον ἐπίσημος, μετὰ τοῦ λοιποῦ πλήθους εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καταφυγοῦσα συνεπολιορκεῖ-*
22 *το. Ταύτης τὴν μὲν ἄλλην κτῆσιν οἱ τύραννοι διήρπασαν, ὅσην ἐκ τῆς Περαίας ἀνασκευασαμένη μετήνεγκεν εἰς τὴν πόλιν, τὰ δὲ λείψανα τῶν κειμηλίων κἂν εἴ τι τροφῆς ἐπινοηθείη, καθ᾿ ἡμέραν εἰσπηδῶντες ἥρπαζον οἱ δορυφόροι. Δεινὴ δὲ τὸ γύναιον ἀγανάκτησις εἰσῄει, καὶ πολλάκις λοιδοροῦσα καὶ καταρωμένη*
23 *τοὺς ἅρπαγας ἐφ᾿ ἑαυτὴν ἠρέθιζεν. Ὡς δ᾿ οὔτε παροξυνόμενός τις οὔτ᾿ ἐλεῶν αὐτὴν ἀνῄρει καὶ τὸ μὲν εὑρεῖν τι σιτίον ἄλλοις ἐκοπία, πανταχόθεν δ᾿ ἄπορον ἦν ἤδη καὶ τὸ εὑρεῖν, ὁ λιμὸς δὲ διὰ σπλάγχνων καὶ μυελῶν ἐχώρει καὶ τοῦ λιμοῦ μᾶλλον ἐξέκαιον οἱ θυμοί, σύμβουλον λαβοῦσα τὴν ὀργὴν μετὰ τῆς ἀνάγκης, ἐπὶ τὴν φύσιν ἐχώρει, καὶ τὸ τέκνον, ἦν δ᾿ αὐτῇ παῖς ὑπομάστιος, ἁρπασαμένη, ‘βρέφος’, εἶπεν, ‘ἄθλιον, ἐν πολέμῳ καὶ*
24 *λιμῷ καὶ στάσει, τίνι σε τηρῶ; Τὰ μὲν παρὰ Ῥωμαίοις δουλεία κἂν ζήσωμεν ἐπ᾿ αὐτούς, φθάνει δὲ καὶ δουλείαν ὁ λιμός, οἱ στασιασταὶ δὲ ἀμφοτέρων χαλεπώτεροι. Ἴθι, γενοῦ μοι τροφὴ καὶ τοῖς στασιασταῖς ἐρινὺς καὶ τῷ βίῳ μῦθος, ὁ μόνος ἐλλεί-*
25 *πων ταῖς Ἰουδαίων συμφοραῖς’. Καὶ ταῦθ᾿ ἅμα λέγουσα κτείνει τὸν υἱόν, ἔπειτ᾿ ὀπτήσασα, τὸ μὲν ἥμισυ κατεσθίει, τὸ δὲ λοιπὸν κατακαλύψασα ἐφύλαττεν. Εὐθέως δ᾿ οἱ στασιασταὶ*

παρέλειπον τὴν συμφοράν, μὴ τυχὸν θεωρηθῶ ὅτι ἐπενόησα μύθους διὰ τοὺς μεταγενεστέρους, ἐὰν δὲν εἶχον ἀπείρους μάρτυρας μεταξὺ τῶν συγχρόνων μου· ἄλλωστε ψυχρὰν χάριν θὰ προσέφερα εἰς τὴν πατρίδα μου, ἐὰν κατεπρόδιδον τὸν λόγον δι' ἀνθρώπους ἀπὸ τῶν ὁποίων τὰ ἔργα ἔπαθεν αὕτη.

21 »Μιὰ γυνὴ ἀπὸ τοὺς κατοικοῦντας πέραν τοῦ Ἰορδάνου, καλουμένη Μαρία, θυγάτηρ τοῦ Ἐλεαζάρου, ἀπὸ τὴν κώμην Βαθεζὼρ —τὸ ὄνομα σημαίνει οἶκος ὑσσώπου—, ἐπίσημος διὰ τὸ γένος καὶ τὸν πλοῦτον, καταφυγοῦσα εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα μὲ τὸ ἄλλο πλῆθος συνεπολιορκεῖτο καὶ αὐτή.
22 Τὰ ἄλλα ἀγαθὰ αὐτῆς, ὅσα εἶχε συσκευάσει καὶ μετέφερεν ἀπὸ τὴν Περαίαν εἰς τὴν πόλιν, διήρπασαν οἱ τύραννοι, τὰ δὲ λείψανα τῆς περιουσίας καὶ ὁσάκις εὕρισκε κάτι διὰ τροφὴν εἰσβάλλοντες καθημερινῶς οἱ ἔνοπλοι ἥρπαζον. Δεινὴ δὲ ἀγανάκτησις κατέλαβε τὴν γυναῖκα, ἡ ὁποία, λοιδοροῦσα καὶ καταρωμένη ἐπανειλημμένως τοὺς ἅρπαγας, τοὺς ἐξη-
23 ρέθιζεν ἐναντίον της. Ἐπειδὴ δὲ δὲν τὴν ἐφόνευε κανεὶς εἴτε ἀπὸ ὀργὴν εἴτε ἀπὸ οἶκτον, καὶ ὅταν εὕρισκε κάποιαν τροφήν, ἐκοπίαζε δι' ἄλλους, ἐνῷ ἦτο ἀπὸ πάσης πλευρᾶς ἤδη ἀδύνατον καὶ νὰ εὕρῃ, ὁ δὲ λιμὸς διεπέρα τὰ σπλάγχνα καὶ τοὺς μυελούς, καὶ ὁ θυμός της ἔκαιε περισσότερον ἀπὸ τὸν λιμόν, λαβοῦσα σύμβουλον τὴν ὀργὴν καὶ τὴν ἀνάγκην, ἐπροχώρησε κατὰ τοῦ φυσικοῦ νόμου· ἁρπάσασα τὸ τέκνον — εἶχε δὲ υἱὸν θηλάζοντα —, εἶπε· 'βρέφος ἄθλιον, διὰ ποῖον σὲ διατηρῶ εἰς τὸν πόλεμον, τὸν λιμὸν καὶ τὴν ἐπανάστα-
24 σιν; Ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους δουλείαν θὰ ἔχωμεν, καὶ ἂν ζήσωμεν ὑπ' αὐτούς, τὴν δουλείαν δὲ ὑπερβάλλει ὁ λιμός, οἱ δὲ συμμορῖται εἶναι χειρότεροι καὶ ἀπὸ τὰ δύο. Ἐμπρός, γίνε εἰς ἐμὲ τροφή, εἰς τοὺς συμμορίτας ἐρινὺς καὶ εἰς τὸν κόσμον μῦθος, ὁ μόνος ὁ ὁποῖος λείπει ἀπὸ τὰς συμφορὰς τῶν Ἰου-
25 δαίων'. Καὶ μὲ αὐτοὺς τοὺς λόγους φονεύει τὸν υἱόν, ἔπειτα δέ, ἀφοῦ τὸν ἔψησε, τρώγει τὸ ἥμισυ καὶ φυλάττει τὸ ὑπό-

παρῆσαν καὶ τῆς ἀθεμίτου κνίσης σπάσαντες, ἠπείλουν, εἰ μὴ δείξειεν τὸ παρασκευασθέν, ἀποσφάξειν αὐτὴν εὐθέως· ἡ δὲ καὶ μοῖραν αὐτοῖς εἰποῦσα καλὴν τετηρηκέναι, τὰ λείψανα τοῦ τέ-
26 *κνου διεκάλυψεν. Τοὺς δ' εὐθέως φρίκη καὶ φρενῶν ἔκστασις ᾔρει, καὶ παρὰ τὴν ὄψιν ἐπεπήγεσαν. Ἡ δ', 'ἐμὸν', ἔφη, 'τοῦτο τὸ τέκνον γνήσιον, καὶ τὸ ἔργον ἐμόν. Φάγετε, καὶ γὰρ ἐγὼ βέβρωκα· μὴ γένησθε μήτε μαλακώτεροι γυναικὸς μήτε συμπαθέστεροι μητρός. Εἰ δ' ὑμεῖς εὐσεβεῖς καὶ τὴν ἐμὴν ἀποστρέφεσθε θυσίαν, ἐγὼ μὲν ὑμῖν βέβρωκα, καὶ τὸ λοιπὸν δ' ἐμοὶ μει-*
27 *νάτω'. Μετὰ ταῦθ' οἳ μὲν τρέμοντες ἐξῄεσαν, πρὸς ἓν τοῦτο δειλοὶ καὶ μόλις ταύτης τῆς τροφῆς τῇ μητρὶ παραχωρήσαντες, ἀνεπλήσθη δ' εὐθέως ὅλη τοῦ μύσους ἡ πόλις, καὶ πρὸ ὀμμάτων ἕκαστος τὸ πάθος λαμβάνων ὡς παρ' αὐτῷ τολμηθέν, ἔφριττεν.*
28 *Σπουδὴ δὲ τῶν λιμωττόντων ἐπὶ τὸν θάνατον ἦν καὶ μακαρισμὸς τῶν φθασάντων πρὶν ἀκοῦσαι καὶ θεάσασθαι κακὰ τηλικαῦτα».*

ζ'. *Περὶ τῶν τοῦ Χριστοῦ προρρήσεων*

7 1 *Τοιαῦτα τῆς Ἰουδαίων εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ παρανομίας τε καὶ δυσσεβείας τἀπίχειρα. Παραθεῖναι δ' αὐτοῖς ἄξιον καὶ τὴν ἀψευδῆ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρόρρησιν, δι' ἧς αὐτὰ ταῦτα δηλοῖ ὧδέ πως προφητεύων· «οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις· προσεύχεσθε δὲ ἵνα μὴ γένηται ὑμῶν ἡ φυγὴ χειμῶνος μηδὲ σαββάτῳ. Ἔσται γὰρ τότε θλῖψις μεγάλη, οἵα οὐκ ἐγένετο ἀπ' ἀρ-*

λοιπον καλυμμένον. Ἀμέσως δὲ ἔφθασαν οἱ συμμορῖται, οἱ
ὁποῖοι αἰσθανόμενοι τὴν μυρωδιὰν τῆς ἀθεμίτου κνίσης, ἠ-
πείλησαν ὅτι, ἐὰν δὲν τοὺς ἐδείκνυε τὸ παρασκευασθέν, θὰ
τὴν ἔσφαζον ἀμέσως. Αὐτὴ τότε, εἰποῦσα ὅτι τοὺς ἐκράτη-
26 σε καλὴν μερίδα, ἐξεσκέπασε τὰ λείψανα τοῦ τέκνου. Τοὺς
κατέλαβεν ἀμέσως φρίκη καὶ ἔκστασις φρενῶν, καὶ ἀπελιθώ-
θησαν ἐνώπιον τῆς θέας. Αὐτὴ ὅμως εἶπεν, Ἰδικόν μου γνή-
σιον τέκνον εἶναι τοῦτο, καὶ τὸ ἔργον εἶναι ἰδικόν μου· φά-
γετε διότι καὶ ἐγὼ ἔχω φάγει· μὴ γίνετε οὔτε μαλακώτεροι
ἀπὸ γυναῖκα οὔτε στοργικώτεροι ἀπὸ μητέρα. Ἐὰν δὲ σεῖς
εἶσθε εὐσεβεῖς καὶ ἀποστρέφεσθε τὴν θυσίαν μου, ὅ,τι ἔφα-
γον, ἦτο τὸ μερίδιόν σας, καὶ τὸ ὑπόλοιπον ἂς μείνῃ δι' ἐ-
27 μέ'. Μετὰ ταῦτα ἐκεῖνοι ἐξῆλθον τρέμοντες, δειχθέντες δει-
λοὶ αὐτὴν τὴν μοναδικὴν φορὰν καὶ μετὰ δυσκολίας παραχω-
ρήσαντες τὴν τροφὴν ταύτην εἰς τὴν μητέρα. Ἐγέμισε δὲ
ἀμέσως ὅλη ἡ πόλις ἀπὸ τὸ βδέλυμα τοῦτο καὶ ἕκαστος φέρων
πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του τὸ ἀνοσιούργημα, ὡσὰν νὰ τὸ εἶ-
28 χε διαπράξει ὁ ἴδιος, ἔφριττεν. Οἱ δὲ πειnασμένοι κατελήφθη-
σαν ἀπὸ πόθον πρὸς τὸν θάνατον καὶ ἐμακάριζον τοὺς προ-
φθάσαντας ν' ἀποθάνουν, πρὶν ἀκούσουν καὶ ἴδουν τόσον
τρομερὰ κακά».

ζ'. Περὶ τῶν προρρήσεων τοῦ Χριστοῦ

7 1 Τοιαῦτα ἦσαν τὰ ἐπίχειρα τῆς παρανομίας καὶ δυσσε-
βείας τῶν Ἰουδαίων πρὸς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ. Ἀξίζει δὲ
νὰ παραθέσωμεν δίπλα εἰς αὐτὰ καὶ τὴν ἀψευδῆ πρόρρη-
σιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, διὰ τῆς ὁποίας δηλώνει ἀκριβῶς
αὐτά, προφητεύων ὡς ἑξῆς· «οὐαὶ δὲ εἰς τὰς ἐγκύους καὶ τὰς
θηλαζούσας γυναῖκας κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας· νὰ προσεύ-
χεσθε, διὰ νὰ μὴ γίνῃ ἡ φυγὴ κατὰ τὴν διάρκειαν χειμῶνος
οὔτε σαββάτου. Διότι τότε θὰ ὑπάρχῃ θλῖψις μεγάλη, ὁποία
δὲν συνέβη ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου ἕως τώρα, οὔτε θὰ

2 *χῆς κόσμου ἕως τοῦ νῦν, οὐδὲ μὴ γένηται». Συναγαγὼν δὲ
πάντα τὸν τῶν ἀνῃρημένων ἀριθμὸν ὁ συγγραφεὺς λιμῷ καὶ
ξίφει μυριάδας ἑκατὸν καὶ δέκα διαφθαρῆναί φησιν, τοὺς δὲ λοι-
ποὺς στασιώδεις καὶ ληστρικούς, ὑπ' ἀλλήλων μετὰ τὴν ἅλω-
σιν ἐνδεικνυμένους, ἀνῃρῆσθαι, τῶν δὲ νέων τοὺς ὑψηλοτάτους
καὶ κάλλει σώματος διαφέροντας τετηρῆσθαι θριάμβῳ, τοῦ δὲ
λοιποῦ πλήθους τοὺς ὑπὲρ ἑπτακαίδεκα ἔτη δεσμίους εἰς τὰ κατ'
Αἴγυπτον ἔργα παραπεμφθῆναι, πλείους δὲ εἰς τὰς ἐπαρχίας
διανενεμῆσθαι φθαρησομένους ἐν τοῖς θεάτροις σιδήρῳ καὶ θη-
ρίοις, τοὺς δ' ἐντὸς ἑπτακαίδεκα ἐτῶν αἰχμαλώτους ἀχθέντας
διαπεπρᾶσθαι, τούτων δὲ μόνων τὸν ἀριθμὸν εἰς ἐννέα μυριά-
δας ἀνδρῶν συναχθῆναι.*
3 *Ταῦτα δὲ τοῦτον ἐπράχθη τὸν τρόπον δευτέρῳ τῆς Οὐε-
σπασιανοῦ βασιλείας ἔτει ἀκολούθως ταῖς προγνωστικαῖς τοῦ
Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προρρήσεσιν, θείᾳ
δυνάμει ὥσπερ ἤδη παρόντα προεωρακότος αὐτὰ ἐπιδακρύσαν-
τός τε καὶ ἀποκλαυσαμένου κατὰ τὴν τῶν ἱερῶν εὐαγγελιστῶν*
4 *γραφήν, οἳ καὶ αὐτὰς αὐτοῦ παρατέθειντai τὰς λέξεις, τοτὲ μὲν
φήσαντος ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν Ἰερουσαλήμ, «εἰ ἔγνως καί γε σὺ
ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ τὰ πρὸς εἰρήνην σου· νῦν δὲ ἐκρύβη ἀπὸ ὀ-
φθαλμῶν σου· ὅτι ἥξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σέ, καὶ περιβαλοῦσίν σοι
οἱ ἐχθροί σου χάρακα, καὶ περικυκλώσουσίν σε, καὶ συνέξου-*
5 *σίν σε πάντοθεν, καὶ ἐδαφιοῦσιν σὲ καὶ τὰ τέκνα σου», τοτὲ δὲ
ὡς περὶ τοῦ λαοῦ, «ἔσται γὰρ ἀνάγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ
ὀργὴ τῷ λαῷ τούτῳ· καὶ πεσοῦνται ἐν στόματι μαχαίρας καὶ
αἰχμαλωτισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη· καὶ Ἰερουσαλὴμ ἔσται
πατουμένη ὑπὸ ἐθνῶν, ἄχρις οὗ πληρωθῶσιν καιροὶ ἐθνῶν»·
καὶ πάλιν· «ὅταν δὲ ἴδητε κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν*

---

21. Ματθ. 24, 19 - 21.

22. Ἐσημειώθη ἀνωτέρω ὅτι οἱ ἀριθμοὶ τοῦ Ἰωσήπου εἶναι ἀπίθανοι. Τόσον πλῆθος ἦτο ἀδύνατον νὰ στεγασθῇ εἰς τὴν Ἰερουσαλήμ.

23. Λουκᾶ 19, 42 - 44.

2 συμβῇ»[21]. Ὑπολογίσας δὲ ὁ συγγραφεὺς τὸν ἀριθμὸν ὅλων τῶν ἀποθανόντων λέγει ὅτι ἀπὸ τὴν πεῖναν καὶ τὸ ξίφος ἐχάθησαν ἑκατὸν δέκα μυριάδες[22]· ἀπὸ τοὺς λοιπούς, οἱ συμμορῖται καὶ λησταὶ λέγει ὅτι ἐφονεύθησαν μετὰ τὴν ἅλωσιν καταδιδόμενοι ὁ εἷς ἀπὸ τὸν ἄλλον, ἀπὸ τοὺς νέους οἱ ὑψηλότεροι καὶ διακρινόμενοι διὰ τὴν ὡραιότητα τοῦ σώματος διετηρήθησαν διὰ τὸν θρίαμβον, ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπον πλῆθος οἱ ἄνω τῶν δεκαεπτὰ ἐτῶν ἐστάλησαν δέσμιοι εἰς τὰ καταναγκαστικὰ ἔργα τῆς Αἰγύπτου, ἄλλοι, περισσότεροι εἰς ἀριθμόν, κατενεμήθησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας διὰ νὰ καταστραφοῦν εἰς τὰ ἀμφιθέατρα μὲ ξίφος καὶ θηρία, οἱ δὲ μέχρι δεκαεπτὰ ἐτῶν αἰχμαλωτισθέντες ἐπωλήθησαν, τούτων δὲ μόνων ὁ ἀριθμὸς ἔφθανε τὰς ἐννέα μυριάδας.

3 Συνετελέσθησαν δὲ ταῦτα μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Βεσπασιανοῦ, συμφώνως πρὸς τὰς προγνωστικὰς προρρήσεις τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν θείαν δύναμιν τὰ προεῖδεν ὡς ἤδη παρόντα, ἐδάκρυσε καὶ ἔκλαυσε δι' αὐτὰ
4 κατὰ τὴν γραφὴν τῶν ἱερῶν εὐαγγελιστῶν, οἱ ὁποῖοι ἔχουν παραθέσει καὶ αὐτολεξεὶ τοὺς λόγους του· πράγματι οὗτος ἄλλοτε μὲν εἶπε πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ· «ἐὰν ἐγνώριζες τοὐλάχιστον σὺ σήμερον τὴν τύχην σου! ἀλλὰ τώρα εἶναι κρυμμένη ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς σου· διότι θὰ ἔλθουν ἡμέραι ἐπάνω σου, ὁπότε οἱ ἐχθροί σου θὰ σὲ περιχαρακώσουν, θὰ σὲ περικυκλώσουν, θὰ σὲ συμπιέσουν ἀπὸ παντοῦ, καὶ θὰ
5 κατεδαφίσουν σὲ καὶ τὰ τέκνα σου»[23], ἄλλοτε δὲ πρὸς τὸν λαόν· «διότι θὰ ὑπάρξῃ μεγάλη βία ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὀργὴ εἰς τὸν λαὸν τοῦτον καὶ θὰ πέσουν ἀπὸ τὴν αἰχμὴν τῆς μαχαίρας καὶ θὰ αἰχμαλωτισθοῦν εἰς ὅλα τὰ ἔθνη καὶ ἡ Ἱερουσαλὴμ θὰ καταπατῆται ἀπὸ ἔθνη, ἕως ὅτου συμπληρωθοῦν οἱ καιροὶ τῶν Ἐθνῶν»[24]· καὶ πάλιν· «ὅταν ἴδετε τὴν Ἱερου-

24. Λουκᾶ 21, 23· 24.

6 Ἰερουσαλήμ, τότε γνῶτε ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς». Συγκρίνας δέ τις τὰς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λέξεις ταῖς λοιπαῖς τοῦ συγγραφέως ἱστορίαις ταῖς περὶ τοῦ παντὸς πολέμου, πῶς οὐκ ἂν ἀποθαυμάσειεν, θείαν ὡς ἀληθῶς καὶ ὑπερφυῶς παράδοξον τὴν πρόγνωσιν ὁμοῦ καὶ πρόρρησιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὁμολογήσας;

7 Περὶ μὲν οὖν τῶν μετὰ τὸ σωτήριον πάθος καὶ τὰς φωνὰς ἐκείνας ἐν αἷς ἡ τῶν Ἰουδαίων πληθὺς τὸν μὲν ληστὴν καὶ φονέα τοῦ θανάτου παρῄτηται, τὸν δ' ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἐξ αὐτῶν ἱκέτευσεν ἀρθῆναι, τῷ παντὶ συμβεβηκότων ἔθνει, οὐδὲν
8 ἂν δέοι ταῖς ἱστορίαις ἐπιλέγειν, ταῦτα δ' ἂν εἴη δίκαιον ἐπιθεῖναι, ἃ γένοιτ' ἂν παραστατικὰ φιλανθρωπίας τῆς παναγάθου προνοίας, τεσσαράκοντα ἐφ' ὅλοις ἔτεσιν μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Χριστοῦ τόλμαν τὸν κατ' αὐτῶν ὄλεθρον ὑπερθεμένης, ἐν ὅσοις τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν μαθητῶν πλείους Ἰάκωβός τε αὐτὸς ὁ τῇδε πρῶτος ἐπίσκοπος, τοῦ Κυρίου χρηματίζων ἀδελφός, ἔτι τῷ βίῳ περιόντες καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς Ἱεροσολύμων πόλεως τὰς διατριβὰς ποιούμενοι, ἕρκος ὥσπερ ὀχυρώτατον παρέμενον τῷ τόπῳ, τῆς θείας ἐπισκοπῆς εἰς ἔτι τότε μακροθυ-
9 μούσης, εἰ ἄρα ποτὲ δυνηθεῖεν ἐφ' οἷς ἔδρασαν, μετανοήσαντες συγγνώμης καὶ σωτηρίας τυχεῖν, καὶ πρὸς τῇ τοσαύτῃ μακροθυμίᾳ παραδόξους θεοσημείας τῶν μελλόντων αὐτοῖς μὴ μετανοήσασι συμβήσεσθαι παρασχομένης.

Ἃ καὶ αὐτὰ μνήμης ἠξιωμένα πρὸς τοῦ δεδηλωμένου συγγραφέως οὐδὲν οἷον τοῖς τῇδε προσιοῦσιν τῇ γραφῇ παραθεῖναι.

σαλὴμ περικυκλωμένην ἀπὸ στρατεύματα, τότε θὰ γνωρί-
6 σετε ὅτι ἐπλησίασεν ἡ ἐρήμωσίς της»[25]. Ἐὰν δὲ συγκρίνῃ
κανεὶς τοὺς λόγους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μὲ τὰς λοιπὰς περι-
γραφὰς τοῦ συγγραφέως περὶ ὁλοκλήρου τοῦ πολέμου, πῶς
νὰ μὴ θαυμάσῃ, ὁμολογῶν ὅτι θεία πράγματι καὶ ὑπερφυῶς
θαυμασία ὑπῆρξεν ἡ πρόγνωσις καὶ πρόρρησις τοῦ Σωτῆ-
ρος ἡμῶν;
7 Περὶ τῶν συμβάντων λοιπὸν εἰς ὁλόκληρον τὸ ἔθνος
μετὰ τὸ σωτήριον πάθος καὶ τὰς φωνὰς ἐκείνας μὲ τὰς ὁποίας
τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων ἐζήτησε τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὸν
θάνατον τοῦ ληστοῦ καὶ φονέως καὶ τὴν ἄρσιν ἀπὸ τὸ μέσον
των τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ζωῆς[26], δὲν χρειάζεται νὰ προσθέ-
8 σωμεν τίποτε εἰς τὰ ἱστορηθέντα. Θὰ ἦτο ὅμως δίκαιον νὰ
προσθέσωμεν ὅσα δύνανται νὰ παραστήσουν τὴν φιλαν-
θρωπίαν τῆς παναγάθου σοφίας. Ἐπὶ τεσσαράκοντα ὁλό-
κληρα ἔτη μετὰ τὸ ἔγκλημα κατὰ τοῦ Χριστοῦ ἀνεβάλλετο
ὁ ὄλεθρός των, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ὁποίων πολλοὶ ἀπὸ
τοὺς Ἀποστόλους καὶ μαθητάς, καθὼς καὶ ὁ Ἰάκωβος ὁ πρῶ-
τος ἐκεῖ ἐπίσκοπος, ὁ καλούμενος ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου, ἔζων
ἀκόμη καὶ διέμενον εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν πόλιν τῶν Ἱερο-
9 σολύμων, ὡσὰν ἰσχυρὸν ὀχύρωμα τοῦ τόπου· ἐμακροθύμει
ἀκόμη ἕως τότε ἡ θεία ἐποπτεία, μήπως δυνηθοῦν ποτὲ νὰ
ἐπιτύχουν κατόπιν μετανοίας συγγνώμην καὶ σωτηρίαν δι'
ὅσα ἔπραξαν, καὶ ἐκτὸς τῆς τόσης μακροθυμίας παρεῖχεν ἐπί-
σης παράδοξα σημεῖα διὰ τὰ μέλλοντα νὰ συμβοῦν ἐὰν δὲν
μετανοήσουν.

Καὶ αὐτὰ ἐκρίθησαν ἄξια νὰ μνημονευθοῦν ἀπὸ τὸν προαναφερθέντα ἱστορικὸν καὶ τίποτε δὲν εἶναι περισσότερον ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὸ νὰ τὰ παραθέσωμεν δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι θὰ ἀνοίξουν τὸ παρὸν ἔργον.

---

25. Λουκᾶ 21, 20.
26. Λουκᾶ 23, 18 ἑ.

η΄. Περὶ τῶν πρὸ τοῦ πολέμου σημείων

8 1 *Καὶ δὴ λαβὼν ἀνάγνωθι τὰ κατὰ τὴν ἕκτην τῶν Ἱστοριῶν*
αὐτῷ δεδηλωμένα ἐν τούτοις. «Τὸν γοῦν ἄθλιον δῆμον οἱ μὲν
ἀπατεῶνες καὶ καταψευδόμενοι τοῦ Θεοῦ τηνικαῦτα παρέπει-
θον, τοῖς δ' ἐναργέσι καὶ προσημαίνουσι τὴν μέλλουσαν ἐρημίαν
τέρασιν οὔτε προσεῖχον οὔτ' ἐπίστευον, ἀλλ' ὡς ἐμβεβροντημέ-
νοι καὶ μήτε ὄμματα μήτε ψυχὴν ἔχοντες τῶν τοῦ Θεοῦ κηρυ-
2 *γμάτων παρήκουον, τοῦτο μὲν ὅθ' ὑπὲρ τὴν πόλιν ἄστρον ἔστη*
ῥομφαία παραπλήσιον καὶ παρατείνας ἐπ' ἐνιαυτὸν κομήτης,
τοῦτο δ' ἡνίκα πρὸ τῆς ἀποστάσεως καὶ τοῦ πρὸς τὸν πόλεμον
κινήματος, ἀθροιζομένου τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν τῶν ἀζύμων ἑορ-
τήν, ὀγδόῃ Ξανθικοῦ μηνὸς κατὰ νυκτὸς ἐνάτην ὥραν, τοσοῦ-
τον φῶς περιέλαμψεν τὸν βωμὸν καὶ τὸν ναόν, ὡς δοκεῖν ἡμέ-
ραν εἶναι λαμπράν, καὶ τοῦτο παρέτεινεν ἐφ' ἡμίσειαν ὥραν·
ὃ τοῖς μὲν ἀπείροις ἀγαθὸν ἐδόκει εἶναι, τοῖς δὲ ἱερογραμμα-
3 *τεῦσι πρὸ τῶν ἀποβεβηκότων εὐθέως ἐκρίθη. Καὶ κατὰ τὴν*
αὐτὴν ἑορτὴν βοῦς μὲν ἀχθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως πρὸς τὴν θυ-
4 *σίαν ἔτεκεν ἄρνα ἐν τῷ ἱερῷ μέσῳ· ἡ δ' ἀνατολικὴ πύλη τοῦ*
ἐνδοτέρω χαλκῆ μὲν οὖσα καὶ στιβαρωτάτη, κλειομένη δὲ περὶ
δείλην μόλις ὑπ' ἀνθρώπων εἴκοσι, καὶ μοχλοῖς μὲν ἐπερειδο-
μένη σιδηροδέτοις, καταπῆγας δ' ἔχουσα βαθυτάτους, ὤφθη
5 *κατὰ νυκτὸς ὥραν ἕκτην αὐτομάτως ἠνοιγμένη. Μετὰ δὲ τὴν*
ἑορτὴν ἡμέραις οὐ πολλαῖς ὕστερον, μιᾷ καὶ εἰκάδι Ἀρτεμι-
σίου μηνός, φάσμα τι δαιμόνιον ὤφθη μεῖζον πίστεως, τέρας
δ' ἂν ἔδοξεν εἶναι τὸ ῥηθησόμενον, εἰ μὴ καὶ παρὰ τοῖς θεασα-
μένοις ἱστόρητο καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα πάθη τῶν σημείων
ἦν ἄξια· πρὸ γὰρ ἡλίου δύσεως ὤφθη μετέωρα περὶ πᾶσαν τὴν
χώραν ἅρματα καὶ φάλαγγες ἔνοπλοι διάττουσαι τῶν νεφῶν καὶ

---

27 . Ἰουδαϊκὸς Πόλεμος 6, 288 - 304.

η'. Περὶ τῶν σημείων πρὸ τοῦ πολέμου

8 1 Λάβε λοιπὸν καὶ ἀνάγνωσε τὰ γραφέντα ἀπὸ αὐτὸν
εἰς τὸ ἕκτον βιβλίον τῶν Ἱστοριῶν αὐτοῦ ὡς ἑξῆς[27]. «Ἀ-
πατεῶνες λοιπὸν καὶ ψευδοπροφῆται παρεπλάνουν τότε τὸν
ἄθλιον λαόν, οὕτω δὲ οἱ ἄνθρωποι οὔτε προσεῖχον οὔτε
ἐπίστευον εἰς τὰ ἐναργῆ καὶ προσημαίνοντα τὴν μελλοντι-
κὴν ἐρήμωσιν θαύματα, ἀλλὰ ὡς ἐμβρόντητοι καὶ στερού-
μενοι ὀφθαλμῶν καὶ ψυχῆς παρήκουον τὰ μηνύματα τοῦ
2 Θεοῦ· κάποτε ἐστάθη ὑπεράνω τῆς πόλεως ἄστρον παρό-
μοιον μὲ ρομφαίαν καὶ κομήτης παραμείνας ἐπὶ ἓν ἔτος, ἄλ-
λοτε δέ, ὅταν, πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς ταραχῆς ἡ
ὁποία ὡδήγησε πρὸς τὸν πόλεμον, συνηθροίζετο ὁ λαὸς διὰ
τὴν ἑορτὴν τῶν ἀζύμων, τὴν ὀγδόην τοῦ μηνὸς Ξανθικοῦ
κατὰ τὴν ἐνάτην ὥραν τῆς νυκτός, τόσον πολὺ φῶς περιέ-
λαμψε τὸν βωμὸν καὶ τὸν ναόν, ὥστε νὰ φαίνεται ὅτι εἶναι
λαμπρὰ ἡμέρα, καὶ τοῦτο διήρκεσεν ἡμίσειαν ὥραν. Τὸ φῶς
τοῦτο εἰς μὲν τοὺς ἀπείρους ἐφαίνετο ὡς ἀγαθὸν σημεῖον, ἀπὸ
δὲ τοὺς ἱερογραμματεῖς ἡρμηνεύθη ἀμέσως ἐκ τῶν προτέ-
3 ρων, ὅπως συνέβησαν τὰ πράγματα. Κατὰ τὴν ἰδίαν ἑορ-
τὴν μία ἀγελάς, ὁδηγηθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως εἰς τὴν θυ-
4 σίαν, ἐγέννησεν ἀρνίον εἰς τὸ μέσον τοῦ ἱεροῦ· ἡ δὲ ἀνατολι-
κὴ πύλη τοῦ ἐσωτερικοῦ κτιρίου, ἡ ὁποία ἦτο χαλκίνη καὶ
πολὺ βαρεῖα, ἐκλείετο δὲ κατὰ τὸ δειλινὸν μὲ δυσκολίαν ἀπὸ
εἴκοσιν ἀνθρώπους, ἐστηρίζετο μὲ σιδηροδέτους μοχλοὺς καὶ
εἶχε βαθυπήκτους πασσάλους, ἐφάνη τὴν ἕκτην ὥραν τῆς
5 νυκτὸς ἠνοιγμένη αὐτομάτως. Μετὰ τὴν ἑορτήν, ὕστερα ἀπὸ
ὄχι πολλὰς ἡμέρας, τὴν εἰκοστὴν πρώτην τοῦ μηνὸς Ἀρτε-
μισίου, ἐφάνη ἓν δαιμονικὸν φάσμα, ἀπιστεύτου μεγέθους,
αὐτὸ δὲ τὸ ὁποῖον θὰ λεχθῇ θὰ ἐνομίζετο τερατῶδες ἐὰν δὲν
εἶχεν ἱστορηθῇ ἀπὸ τοὺς αὐτόπτας καὶ ἂν τὰ ἀκολουθήσαν-
τα παθήματα δὲν ἦσαν ἀνάλογα μὲ τὰ σημεῖα. Πρὸ τῆς δύ-
σεως τοῦ ἡλίου πράγματι ἐφάνησαν εἰς ὅλην τὴν χώραν

6 *κυκλούμεναι τὰς πόλεις. Κατὰ δὲ τὴν ἑορτήν, ἣ πεντηκοστὴ*
καλεῖται, νύκτωρ οἱ ἱερεῖς παρελθόντες εἰς τὸ ἱερόν, ὥσπερ αὐ-
τοῖς ἔθος ἦν, πρὸς τὰς λειτουργίας, πρῶτον μὲν κινήσεως ἔφα-
σαν ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ κτύπου, μετὰ δὲ ταῦτα φωνῆς ἀθρόας,
7 *'μεταβαίνομεν ἐντεῦθεν'. Τὸ δὲ τούτων φοβερώτερον, Ἰησοῦς*
γάρ τις ὄνομα, υἱὸς Ἀνανίου, τῶν ἰδιωτῶν, ἄγροικος, πρὸ τεσ-
σάρων ἐτῶν τοῦ πολέμου, τὰ μάλιστα τῆς πόλεως εἰρηνευομέ-
νης καὶ εὐθηνούσης, ἐλθὼν ἐπὶ τὴν ἑορτὴν (ἐπεὶ σκηνοποιεῖ-
σθαι πάντας ἔθος ἦν τῷ Θεῷ), κατὰ τὸ ἱερὸν ἐξαπίνης ἀναβοᾶν
ἤρξατο, 'φωνὴ ἀπ' ἀνατολῆς, φωνὴ ἀπὸ δύσεως, φωνὴ ἀπὸ τῶν
τεσσάρων ἀνέμων, φωνὴ ἐπὶ Ἱεροσόλυμα καὶ τὸν ναόν, φωνὴ
ἐπὶ νυμφίους καὶ νύμφας, φωνὴ ἐπὶ πάντα τὸν λαόν'. Τοῦτο μεθ'
ἡμέραν καὶ νύκτωρ κατὰ πάντας τοὺς στενωποὺς περιήει κεκρα-
8 *γώς. Τῶν δ' ἐπισήμων τινὲς δημοτῶν ἀγανακτήσαντες πρὸς τὸ*
κακόφημον, συλλαμβάνουσι τὸν ἄνθρωπον καὶ πολλαῖς αἰκί-
ζονται πληγαῖς· ὁ δ', οὔθ' ὑπὲρ ἑαυτοῦ φθεγξάμενος οὔτε ἰδίᾳ,
πρὸς τοὺς παρόντας. Ἃς καὶ πρότερον φωνὰς βοῶν διετέλει.
9 *Νομίσαντες δ' οἱ ἄρχοντες, ὅπερ ἦν, δαιμονιώτερον εἶναι τὸ*
κίνημα τἀνδρός, ἀνάγουσιν αὐτὸν ἐπὶ τὸν παρὰ Ῥωμαίοις ἔ-
παρχον· ἔνθα μάστιξιν μέχρις ὀστέων ξαινόμενος οὔθ' ἱκέτευ-
σεν οὔτ' ἐδάκρυσεν, ἀλλ' ὡς ἐνῆν μάλιστα τὴν φωνὴν ὀλοφυρ-
τικῶς παρεγκλίνων, πρὸς ἑκάστην ἀπεκρίνατο πληγήν, «αἶ αἶ
Ἱεροσολύμοις».

10 *Ἕτερον δ' ἔτι τούτου παραδοξότερον ὁ αὐτὸς ἱστορεῖ,*
χρησμόν τινα φάσκων ἐν ἱεροῖς γράμμασιν εὑρῆσθαι περιέχον-
τα ὡς κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἀπὸ τῆς χώρας τις αὐτῶν ἄρ-
ξει τῆς οἰκουμένης, ὃν αὐτὸς μὲν ἐπὶ Οὐεσπασιανὸν πεπλη-
11 *ρῶσθαι ἐξείληφεν· ἀλλ' οὐχ' ἁπάσης γε οὗτος ἢ μόνης ἦρξεν*

μετέωρα ἅρματα καὶ ἔνοπλοι φάλαγγες πορευόμεναι γύρω
6 ἀπὸ τὰ σύννεφα καὶ περικυκλώνουσαι τὰς πόλεις. Κατὰ δὲ
τὴν ἑορτήν, ἡ ὁποία καλεῖται Πεντηκοστή, οἱ ἱερεῖς μεταβάν-
τες εἰς τὸ ἱερόν, ὅπως συνήθιζον, διὰ τὰς λειτουργίας, κατὰ
πρῶτον μέν, εἶπον, ἀντελήφθησαν κίνησιν καὶ κτύπον, ἔ-
7 πειτα δὲ φωνὴν αἰφνιδίαν, 'φεύγομεν ἀπὸ ἐδῶ'. Τὸ φοβε-
ρώτερον δὲ ἀπὸ αὐτά, κάποιος Ἰησοῦς, υἱὸς τοῦ Ἀνανίου,
ἁπλοϊκὸς χωρικός, τέσσαρα ἔτη πρὸ τοῦ πολέμου, ἐνῷ ἡ πό-
λις εὑρίσκετο εἰς πλήρη εἰρήνην καὶ εὐημερίαν, ἐλθὼν εἰς τὴν
ἑορτὴν — ἐπειδὴ ἦτο συνήθεια νὰ σκηνοποιοῦν ὅλοι χάριν τοῦ
Θεοῦ — ἤρχισεν ἐξαφνικὰ νὰ κραυγάζῃ κατὰ τὸ ἱερόν, 'φωνὴ
ἀπὸ τὴν ἀνατολήν, φωνὴ ἀπὸ τὴν δύσιν, φωνὴ ἀπὸ τοὺς
τέσσαρας ἀνέμους, φωνὴ ἐναντίον τῶν Ἱεροσολύμων καὶ
τοῦ ναοῦ, φωνὴ ἐναντίον τῶν νυμφίων καὶ τῶν νυμφῶν,
φωνὴ ἐναντίον ὅλου τοῦ λαοῦ'. Τοῦτο ἐκραύγαζεν ἡμέραν
8 καὶ νύκτα περιερχόμενος ὅλας τὰς στενωπούς. Μερικοὶ δὲ
ἀπὸ τοὺς ἐπισήμους πολίτας, ἀγανακτήσαντες μὲ τὰς κα-
τάρας, συλλαμβάνουν τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν κακοποιοῦν
μὲ πολλὰ κτυπήματα. Αὐτὸς δέ, ὁ ὁποῖος δὲν ὡμίλει περὶ
ἑαυτοῦ οὔτε ἐξ ὀνόματος ἑαυτοῦ, συνέχισε νὰ κραυγάζῃ ἐνώ-
9 πιον τῶν παρόντων τὰς ἰδίας μὲ πρὶν φωνάς. Νομίσαντες
δὲ οἱ ἄρχοντες ὅτι ἡ ἐνέργεια τοῦ ἀνδρὸς ἦτο δαιμονιό-
πνευστος, ὅπως ἦτο, τὸν ὁδηγοῦν πρὸς τὸν ρωμαῖον
ἔπαρχον. Ἐκεῖ, ξαινόμενος μὲ μάστιγας μέχρι τῶν ὀστῶν,
οὔτε ἱκέτευσεν οὔτε ἐδάκρυσεν, ἀλλὰ μεταβάλλων τὴν φω-
νήν του πρὸς τὸ κλαυθμύρισμα, ἀπεκρίνετο ὅπως ἠδύνατο
εἰς ἕκαστον κτύπημα, «ἀλλοίμονον, ἀλλοίμονον εἰς τὰ Ἱερο-
σόλυμα».
10 Ὁ ἴδιος δὲν ἱστορεῖ κάτι παραδοξότερον ἀκόμη ἀπὸ
αὐτό, λέγων ὅτι εὑρέθη χρησμὸς εἰς ἱερὰν γραφὴν συμφώνως
πρὸς τὸν ὁποῖον κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον κάποιος ἀπὸ τὴν
χώραν των θὰ κυβερνήσῃ τὴν οἰκουμένην, αὐτὸς δὲ φρονεῖ
11 ὅτι ὁ χρησμὸς ἔχει ἐκπληρωθῆ μὲ τὸν Βεσπασιανόν. Οὗτος

τῆς ὑπὸ Ῥωμαίους· δικαιότερον δ' ἂν ἐπὶ τὸν Χριστὸν ἀναχθείη, πρὸς ὃν εἴρητο ὑπὸ τοῦ Πατρὸς «αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς», οὗ δὴ κατ' αὐτὸ δὴ ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ «εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος» τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων «καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν».

θ'. Περὶ Ἰωσήπου καὶ ὧν κατέλιπεν συγγραμμάτων

9 1 Ἐπὶ τούτοις ἅπασιν ἄξιον μηδ' αὐτὸν τὸν Ἰώσηπον, τοσαῦτα τῇ μετὰ χεῖρας συμβεβλημένον ἱστορίᾳ, ὁπόθεν τε καὶ ἀφ' οἵου γένους ὡρμᾶτο, ἀγνοεῖν. Δηλοῖ δὲ πάλιν αὐτὸς καὶ τοῦτο, λέγων ὧδε· «Ἰώσηπος Ματθίου παῖς, ἐξ Ἱεροσολύμων ἱερεύς, αὐτός τε Ῥωμαίους πολεμήσας τὰ πρῶτα καὶ τοῖς ὕστερον παρατυχὼν ἐξ ἀνάγκης».

2 Μάλιστα δὲ τῶν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ Ἰουδαίων οὐ παρὰ μόνοις τοῖς ὁμοεθνέσιν, ἀλλὰ καὶ παρὰ Ῥωμαίοις γέγονεν ἀνὴρ ἐπιδοξότατος, ὡς αὐτὸν μὲν ἀναθέσει ἀνδριάντος ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων τιμηθῆναι πόλεως, τοὺς δὲ σπουδασθέντας αὐτῷ λόγους
3 βιβλιοθήκης ἀξιωθῆναι. Οὗτος δὴ πᾶσαν τὴν Ἰουδαϊκὴν ἀρχαιολογίαν ἐν ὅλοις εἴκοσι κατατέθειται συγγράμμασιν, τὴν δ' ἱστορίαν τοῦ κατ' αὐτὸν Ῥωμαϊκοῦ πολέμου, ἐν ἑπτά, ἃ καὶ οὐ μόνον τῇ Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τῇ πατρίῳ φωνῇ παραδοῦναι αὐ-

---

28. Ψαλμ. 2, 8.

ὅμως δὲν ἐκυβέρνησεν ὅλην τὴν οἰκουμένην ἀλλὰ μόνον τὴν ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους· ἑπομένως δικαιότερον θὰ ἦτο νὰ ἀναχθῇ τοῦτο εἰς τὸν Χριστόν, πρὸς τὸν ὁποῖον εἶχε λεχθῇ ὑπὸ τοῦ Πατρός, «ζήτησε ἀπὸ ἐμέ, καὶ θὰ σοῦ δώσω τὰ ἔθνη ὡς κληρονομίαν σου καὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς ὡς κατοχήν σου» [28], τοῦ ὁποίου κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἀκριβῶς «εἰς ὅλην τὴν γῆν ἐξῆλθεν ἡ φωνὴ» τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων «καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης οἱ λόγοι αὐτῶν» [29].

θ'. Περὶ τοῦ Ἰωσήπου καὶ τῶν συγγραμμάτων του

9 1 Ἔπειτα ἀπὸ ὅλα αὐτὰ δίκαιον εἶναι νὰ μὴ ἀγνοοῦμεν ἀπὸ ποῦ καὶ ἀπὸ ποίαν οἰκογένειαν κατήγετο ὁ Ἰώσηπος αὐτός, ὁ ὁποῖος τόσα στοιχεῖα συνεκέντρωσεν εἰς τὴν ἱστορίαν τὴν ὁποίαν ἔχομεν εἰς χεῖρας ἡμῶν. Δηλώνει δὲ καὶ ὁ ἴδιος τοῦτο λέγων· «Ἰώσηπος, υἱὸς Ματθίου, ἱερεὺς ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα, πολεμήσας ὁ ἴδιος τοὺς Ρωμαίους κατ' ἀρχάς, ἐξ ἀνάγκης δὲ συνεργασθεὶς μὲ αὐτοὺς κατὰ τὰς μεταγενεστέρας φάσεις τοῦ πολέμου» [30].

2 Μάλιστα δὲ ἐκ τῶν Ἰουδαίων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀνεγνωρίζετο ὄχι μόνον μεταξὺ τῶν ὁμοεθνῶν του, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν Ρωμαίων ὡς ὁ ἐνδοξότερος, ὥστε αὐτὸς νὰ τιμηθῇ μὲ ἀφιέρωσιν ἀνδριάντος εἰς τὴν πόλιν τῶν Ρωμαίων καὶ τὰ συνταχθέντα ἀπὸ αὐτὸν συγγράμματα νὰ ἀξιωθοῦν
3 θέσεως εἰς τὴν βιβλιοθήκην. Ἐξέθεσεν οὗτος ὅλην τὴν Ἰουδαϊκὴν ἀρχαιολογίαν εἰς εἴκοσιν ὁλόκληρα βιβλία, τὴν δὲ Ἱστορίαν τοῦ ρωμαϊκοῦ πολέμου κατὰ τοὺς χρόνους του εἰς ἑπτὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα, ὅπως μαρτυρεῖ αὐτὸς ὁ ἴδιος,

---

29. Ψαλμ. 18, 5.
30. Ἰουδαϊκὸς Πόλεμος 1, 3.

τὸς ἑαυτῷ μαρτυρεῖ, ἄξιός γε ὢν διὰ τὰ λοιπὰ πιστεύεσθαι·
4 *καὶ ἕτερα δ' αὐτοῦ φέρεται σπουδῆς ἄξια δύο, τὰ Περὶ τῆς Ἰ-*
ουδαίων ἀρχαιότητος, ἐν οἷς καὶ ἀντιρρήσεις πρὸς Ἀπίωνα τὸν
γραμματικόν, κατὰ Ἰουδαίων τηνικάδε συντάξαντα λόγον, πε-
ποίηται καὶ πρὸς ἄλλους, οἳ διαβάλλειν καὶ αὐτοὶ τὰ πάτρια τοῦ
5 *Ἰουδαίων ἔθνους ἐπειράθησαν. Τούτων ἐν τῷ προτέρῳ τὸν ἀ-*
ριθμὸν τῆς λεγομένης παλαιᾶς τῶν ἐνδιαθήκων γραφῶν τίθη-
σι, τίνα τὰ παρ' Ἑβραίοις ἀναντίρρητα, ὡς ἂν ἐξ ἀρχαίας παρα-
δόσεως αὐτοῖς ῥήμασι διὰ τούτων διδάσκων.

ι'. Ὅπως τῶν θείων μνημονεύει βιβλίων

10 1 *«Οὐ μυριάδες οὖν βιβλίων εἰσὶ παρ' ἡμῖν ἀσυμφώνων καὶ*
μαχομένων, δύο δὲ μόνα πρὸς τοῖς εἴκοσι βιβλία, τοῦ παντὸς
ἔχοντα χρόνου τὴν ἀναγραφήν, τὰ δικαίως θεῖα πεπιστευμένα.
2 *Καὶ τούτων πέντε μέν ἐστι Μωϋσέως, ἃ τούς τε νόμους περιέ-*
χει καὶ τὴν τῆς ἀνθρωπογονίας παράδοσιν μέχρι τῆς αὐτοῦ τε-
3 *λευτῆς· οὗτος ὁ χρόνος ἀπολείπει τρισχιλίων ὀλίγον ἐτῶν· ἀπὸ*
δὲ τῆς Μωϋσέως τελευτῆς μέχρις Ἀρταξέρξου τοῦ μετὰ Ξέρ-
ξην Περσῶν βασιλέως οἱ μετὰ Μωϋσῆν προφῆται τὰ κατ' αὐ-
τοὺς πραχθέντα συνέγραψαν ἐν τρισὶν καὶ δέκα βιβλίοις· αἱ δὲ
λοιπαὶ τέσσαρες ὕμνους εἰς τὸν Θεὸν καὶ τοῖς ἀνθρώποις ὑπο-
4 *θήκας τοῦ βίου περιέχουσιν. Ἀπὸ δὲ Ἀρταξέρξου μέχρι τοῦ*
καθ' ἡμᾶς χρόνου γέγραπται μὲν ἕκαστα, πίστεως δ' οὐχ ὁμοίας

---

31. Ἐπιγράφεται συνήθως «Κατὰ Ἀπίωνος».

32. Τὰ δεκατρία μετὰ τὴν Πεντάτευχον βιβλία κατὰ τὸν Ἰώσηπον εἶναι προφανῶς τὰ ἑξῆς: 1) Ἰησοῦς Ναυῆ 2) Κριταὶ μετὰ τῆς Ρούθ 3) Α' καὶ Β' Βασιλειῶν 4) Γ' καὶ Δ' Βασιλειῶν 5) Α' καὶ Β' Παραλειπόμενα

παρέδωσεν ὄχι μόνον εἰς τὴν ἑλληνικήν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν πα-
τρικήν του γλῶσσαν, εἶναι δὲ ἀξιόπιστος κατὰ τὰ ἄλλα καὶ
4 εἰς τοῦτο. Φέρονται καὶ δύο ἄλλα ἔργα ἄξια ἐνδιαφέροντος,
τὰ Περὶ τῆς ἀρχαιότητος τῶν Ἰουδαίων [31], εἰς τὰ ὁποῖα
ἀντικρούει τὸν γραμματικὸν Ἀπίωνα γράψαντα τότε λό-
γον κατὰ Ἰουδαίων καὶ ἄλλους ἐπιχειρήσαντας νὰ διαβά-
λουν τοὺς προγονικοὺς θεσμοὺς τοῦ ἔθνους τῶν Ἰουδαίων.
5 Εἰς τὸ πρῶτον τῶν βιβλίων τούτων ἀπαριθμεῖ τὰ βιβλία
τῆς λεγομένης Παλαιᾶς Διαθήκης διδάσκων ὡσὰν ἐξ ἀρ-
χαίας παραδόσεως ποῖα εἶναι ἀναμφισβήτητα μεταξὺ τῶν
Ἑβραίων οὕτω.

ι'. Πῶς μνημονεύει τὰ θεῖα βιβλία

10 1 «Δὲν ὑφίστανται λοιπὸν μυριάδες βιβλίων εἰς ἡμᾶς,
ἀσυμφώνων καὶ ἀντιμαχομένων, ἀλλὰ μόνον εἰκοσιδύο βι-
βλία περιέχοντα τὴν περιγραφὴν ὅλου τοῦ χρόνου καὶ δι-
2 καίως θεωρούμενα ὡς θεῖα. Ἀπὸ αὐτὰ πέντε μὲν εἶναι τοῦ
Μωϋσέως, περιέχοντα τοὺς νόμους καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς
ἀνθρωπότητος μέχρι τοῦ θανάτου του· ὁ χρόνος οὗτος ὑπο-
3 λείπεται κατά τι τῶν τριῶν χιλιάδων ἐτῶν. Ἀπὸ δὲ τοῦ θα-
νάτου τοῦ Μωϋσέως μέχρι τοῦ Ἀρταξέρξου, τοῦ βασιλέως
τῶν Περσῶν μετὰ τὸν Ξέρξην, οἱ μετὰ τὸν Μωϋσῆν προφῆ-
ται συνέγραψαν τὰ συμβάντα κατὰ τὰς ἡμέρας των εἰς δε-
κατρία βιβλία, τὰ δὲ λοιπὰ τέσσαρα βιβλία περιέχουν ὕ-
μνους εἰς τὸν Θεὸν καὶ ὑποθήκας πρὸς τοὺς ἀνθρώπους περὶ
4 τοῦ βίου [32]. Ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀρταξέρξου μέχρι τῶν χρόνων ἡ-
μῶν ἔχουν καταγραφῆ μὲν τὰ γεγονότα [33], ἀλλὰ τὰ κείμε-
να δὲν εἶναι τόσον ἀξιόπιστα ὅσον τὰ προηγούμενα, διότι

---

6) Ἔσδρας μετὰ Νεεμίου 7) Ἐσθὴρ 8) Ἡσαΐας 9) Ἱερεμίας μετὰ Θρήνων 10) Ἰεζεκιὴλ 11) Δανιὴλ 12) Δώδεκα Προφῆται 13) Ἰώβ. Τὰ λοιπὰ τέσσαρα εἶναι: 1) Ψαλμοὶ 2) Παροιμίαι 3) Ἐκκλησιαστὴς 4) Ἆσμα Ἀσμάτων.

33. Ἐννοεῖ τὰ Α' καὶ Β' Μακκαβαίων.

ἠξίωται τοῖς πρὸ αὐτῶν διὰ τὸ μὴ γενέσθαι τὴν τῶν προφη-
5 *τῶν ἀκριβῆ διαδοχήν. Δῆλον δ' ἐστὶν ἔργῳ πῶς ἡμεῖς πρόσιμεν τοῖς ἰδίοις γράμμασιν· τοσούτου γὰρ αἰῶνος ἤδη παρῳχηκότος οὔτε προσθεῖναί τις οὔτε ἀφελεῖν ἀπ' αὐτῶν οὔτε μεταθεῖναι τετόλμηκεν, πᾶσι δὲ σύμφυτόν ἐστιν εὐθὺς ἐκ πρώτης γενέσεως Ἰουδαίοις τὸ νομίζειν αὐτὰ Θεοῦ δόγματα καὶ τούτοις ἐπιμένειν καὶ ὑπὲρ αὐτῶν, εἰ δέοι, θνήσκειν ἡδέως». Καὶ ταῦτα δὲ τοῦ συγγραφέως χρησίμως ὧδε παρατεθείσθω.*

6 *Πεπόνηται δὲ καὶ ἄλλο οὐκ ἀγεννὲς σπούδασμα τῷ ἀνδρί, Περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ, ὅ τινες Μακκαβαϊκὸν ἐπέγραψαν τῷ τοὺς ἀγῶνας τῶν ἐν τοῖς οὕτω καλουμένοις Μακκαβαϊκοῖς συγγράμμασιν ὑπὲρ τῆς εἰς τὸ θεῖον εὐσεβείας ἀνδρισαμέ-*
7 *νων Ἑβραίων περιέχειν, καὶ πρὸς τῷ τέλει δὲ τῆς εἰκοστῆς Ἀρχαιολογίας ἐπισημαίνεται ὁ αὐτὸς ὡς ἂν προῃρημένος ἐν τέτταρσιν συγγράψαι βιβλίοις κατὰ τὰς πατρίους δόξας τῶν Ἰουδαίων περὶ Θεοῦ καὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν νόμων, διὰ τί κατ' αὐτοὺς τὰ μὲν ἔξεστι πράττειν, τὰ δὲ κεκώλυται, καὶ ἄλλα δὲ αὐτῷ σπουδασθῆναι ὁ αὐτὸς ἐν τοῖς ἰδίοις αὐτοῦ μνημονεύει λόγοις.*

8 *Πρὸς τούτοις εὔλογον καταλέξαι καὶ ἃς ἐπ' αὐτοῦ τῆς Ἀρχαιολογίας τοῦ τέλους φωνὰς παρατέθειται, εἰς πίστωσιν τῆς τῶν ἐξ αὐτοῦ παραληφθέντων ἡμῖν μαρτυρίας. Διαβάλλων δῆτα Ἰοῦστον Τιβεριέα, ὁμοίως αὐτῷ τὰ κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἱστορῆσαι χρόνους πεπειραμένον, ὡς μὴ τἀληθῆ συγγεγραφότα, πολλάς τε ἄλλας εὐθύνας ἐπαγαγὼν τῷ ἀνδρί, ταῦτα αὐτοῖς ῥήμασιν ἐπιλέγει.*

9 *«Οὐ μὴν ἐγώ σοι τὸν αὐτὸν τρόπον περὶ τῆς ἐμαυτοῦ γρα-*

---

34. Κατὰ Ἀπίωνος 1, 38 - 42.

35. Εἶναι τὸ ἄλλως λεγόμενον Δ' Μακκαβαίων, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου ἀλλὰ ὑπὸ συγχρόνου του συγγραφέως.

36. Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία 20, 268.

37. Βλ. Ἰουδαϊκὴ ἀρχαιολογία, 1, 25· 29. 3, 94· 143· 4, 198. 20, 267. Ἰουδαϊκὸς Πόλεμος, 237· 247.

5 ἡ διαδοχὴ τῶν προφητῶν δὲν παρεδόθη μὲ ἀκρίβειαν. Εἶναι φανερὸν ἀπὸ τὰς πράξεις πῶς προσεγγίζομεν ἡμεῖς τὰ συγγράμματα ἡμῶν. Ἐνῷ ἐπέρασεν ἤδη τόσος χρόνος δὲν ἐτόλμησε κανεὶς οὔτε νὰ προσθέσῃ κάτι οὔτε νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ αὐτὰ οὔτε νὰ μεταθέσῃ, εἰς ὅλους δὲ τοὺς Ἰουδαίους εἶναι ἔμφυτον εὐθὺς ἀπὸ τῆς γεννήσεώς των νὰ θεωροῦν αὐτὰ ὡς δόγματα τοῦ Θεοῦ, νὰ ἀφοσιώνωνται εἰς αὐτὰ καί, ἂν χρειάζεται, νὰ ἀποθνήσκουν ὑπὲρ αὐτῶν εὐχαρίστως»[34]. Χρήσιμος εἶναι ἡ ἐδῶ παράθεσις καὶ αὐτοῦ τοῦ χωρίου τοῦ συγγραφέως.

6 Ἔχει συνταχθῆ δὲ ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἓν ἄλλο σύγγραμμα ὄχι ἀνάξιον λόγου, Περὶ κυριάρχου λογισμοῦ[35], τὸ ὁποῖον μερικοὶ ἐπέγραψαν Μακκαβαϊκόν, διότι περιέχει τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγῶνας τῶν Ἑβραίων, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται λόγος καὶ εἰς τὰ καλούμενα Μακκαβαϊκὰ συγγράμματα.
7 Καὶ εἰς τὸ τέλος δὲ τοῦ εἰκοστοῦ βιβλίου τῆς Ἀρχαιολογίας[36], ἐπισημαίνει ὁ ἴδιος ὅτι προετίθετο νὰ γράψῃ εἰς τέσσαρα βιβλία συμφώνως μὲ τὰς προγονικὰς δοξασίας τῶν Ἰουδαίων περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, καθὼς καὶ περὶ τῶν νόμων, διατί κατ' αὐτοὺς ἄλλα ἐπιτρέπεται νὰ πράττῃ κανείς, ἄλλα δὲ ἀπαγορεύεται· καὶ ἄλλα δὲ μελετήματά του μνημονεύει εἰς τὰ συγγράμματά του ὁ ἴδιος[37].

8 Ἐκτὸς τούτων εἶναι εὔλογον νὰ χρησιμοποιήσωμεν καὶ τοὺς λόγους τοὺς ὁποίους ἔχει παραθέσει εἰς τὸ τέλος τῆς Ἀρχαιολογίας[38], εἰς ἐπιβεβαίωσιν τῶν χωρίων τὰ ὁποῖα παρελάβομεν ἀπὸ αὐτόν. Δηλαδὴ κατηγορῶν Ἰοῦστον τὸν Τιβεριέα, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀναλάβει νὰ ἱστορήσῃ ὁμοίως μὲ αὐτὸν τὰ γεγονότα τῶν χρόνων του, ὅτι δὲν ἔχει εἴπει τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἐκτοξεύσας πολλὰς ἄλλας μομφὰς εἰς τὸν ἄνδρα, προσθέτει αὐτολεξεὶ ταῦτα.

9 «Ἐγὼ ὅμως δὲν ἐφοβήθην ὅπως σὺ διὰ τὸ σύγγραμμά

38. Εἰς τὸ παράρτημα τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀρχαιολογίας Περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ 361 - 364.

φῆς ἔδεισα, ἀλλ' αὐτοῖς ἐπέδωκα τοῖς αὐτοκράτορσι τὰ βιβλία, μόνον οὐ τῶν ἔργων ἤδη βλεπομένων· συνῄδειν γὰρ ἐμαυτῷ τετηρηκότι τὴν τῆς ἀληθείας παράδοσιν, ἐφ' ᾗ μαρτυρίας τεύξε-
10 σθαι προσδοκήσας οὐ διήμαρτον. Καὶ ἄλλοις δὲ πολλοῖς ἐπέδωκα τὴν ἱστορίαν, ὧν ἔνιοι καὶ παρατετεύχεσαν τῷ πολέμῳ, καθά-
11 περ βασιλεὺς Ἀγρίππας καί τινες αὐτοῦ τῶν συγγενῶν. Ὁ μὲν γὰρ αὐτοκράτωρ Τίτος οὕτως ἐκ μόνων αὐτῶν ἐβουλήθη τὴν γνῶσιν τοῖς ἀνθρώποις παραδοῦναι τῶν πράξεων, ὥστε χαράξας τῇ αὐτοῦ χειρὶ τὰ βιβλία δημοσιῶσαι προσέταξεν, ὁ δὲ βασιλεὺς Ἀγρίππας ξβ' ἔγραψεν ἐπιστολάς, τῇ τῆς ἀληθείας παραδόσει μαρτυρῶν». Ἀφ' ὧν καὶ δύο παρατίθησιν.

Ἀλλὰ τὰ μὲν κατὰ τοῦτον ταύτῃ πῃ δεδηλώσθω.

ια'. Ὡς μετὰ Ἰάκωβον ἡγεῖται Συμεὼν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας

11 1 Ἴωμεν δ' ἐπὶ τὰ ἑξῆς. Μετὰ τὴν Ἰακώβου μαρτυρίαν καὶ τὴν αὐτίκα γενομένην ἅλωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ λόγος κατέχει τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν τοὺς εἰς ἔτι τῷ βίῳ λειπομένους ἐπὶ ταὐτὸν πανταχόθεν συνελθεῖν ἅμα τοῖς πρὸς γένους κατὰ σάρκα τοῦ Κυρίου (πλείους γὰρ καὶ τούτων περιῆσαν εἰς ἔτι τότε τῷ βίῳ), βουλήν τε ὁμοῦ τοὺς πάντας περὶ τοῦ τίνα χρὴ τῆς Ἰακώβου διαδοχῆς ἐπικρῖναι ἄξιον ποιήσασθαι, καὶ δὴ ἀπὸ μιᾶς γνώμης τοὺς πάντας Συμεῶνα τὸν τοῦ Κλωπᾶ, οὗ καὶ ἡ τοῦ εὐαγγελίου μνημονεύει γραφή, τοῦ τῆς αὐτόθι παροικίας θρόνου ἄξιον εἶναι δοκιμάσαι, ἀνεψιόν, ὥς γέ φασι, γεγονότα τοῦ Σωτῆρος (τὸν γὰρ οὖν Κλωπᾶν ἀδελφὸν τοῦ Ἰωσὴφ ὑπάρχειν Ἡγήσιππος ἱστορεῖ).

μου, ἀλλ' ἐπέδωσα τὰ βιβλία εἰς τοὺς αὐτοκράτορας, ὅταν ἀκόμη ἐβλέποντο σχεδὸν τὰ γεγονότα· διότι εἶχον τὴν συνείδησιν ὅτι εἶχον τηρήσει τὴν παράδοσιν τῆς ἀληθείας, ἡ διὰ τὴν ὁποίαν προσδοκία μου ὅτι θὰ ἐπιτύχω τὴν μαρτυ-
10 ρίαν των δὲν διεψεύσθη. Καὶ εἰς ἄλλους δὲ πολλοὺς ἐπέδωσα τὴν ἱστορίαν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους μερικοὶ εἶχον συμμετάσχει εἰς τὸν πόλεμον, ὅπως ὁ βασιλεὺς Ἀγρίππας καὶ μερικοὶ
11 ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς του. Ὁ αὐτοκράτωρ Τίτος μάλιστα τόσον πολὺ ἠθέλησε νὰ παραδώσῃ τὴν γνῶσιν τῶν πράξεων τούτων μόνον ἀπὸ αὐτὰ τὰ βιβλία, ὥστε συνέταξε μὲ τὴν χεῖρά του διαταγὴν νὰ δημοσιευθοῦν τὰ βιβλία· ὁ δὲ βασιλεὺς Ἀγρίππας ἔγραψεν ἑξήκοντα δύο ἐπιστολὰς ἐπιβεβαιώνων ὅτι ταῦτα παραδίδουν τὴν ἀλήθειαν». Ἀπὸ αὐτὰς παραθέτει δύο.

Ἀλλὰ ταῦτα εἶναι ἀρκετὰ σχετικῶς μὲ αὐτόν.

ια'. Πῶς μετὰ τὸν Ἰάκωβον ἡγήθη ὁ Συμεὼν τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων

11 1 Ἄς συνεχίσωμεν δὲ τὴν διήγησιν. Μετὰ τὸ μαρτύριον τοῦ Ἰακώβου καὶ τὴν ἀμέσως ἀκολουθήσασαν ἅλωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ, λέγεται ὅτι οἱ ἐπιζῶντες ἀκόμη Ἀπόστολοι καὶ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου συνῆλθον ἀπὸ παντοῦ εἰς σύνοδον μαζὶ μὲ τοὺς κατὰ σάρκα συγγενεῖς τοῦ Κυρίου — διότι ἕως τότε ἐπέζων καὶ ἀπὸ αὐτοὺς πολλοί —, ὅλοι δὲ συνεσκέφθησαν περὶ τοῦ ποῖος πρέπει νὰ κριθῇ ἄξιος νὰ διαδεχθῇ τὸν Ἰάκωβον· ὁμοφώνως δὲ ὅλοι ἔκριναν ἄξιον τοῦ θρόνου τῆς ἐκεῖ παροικίας τὸν Συμεών, υἱὸν τοῦ Κλωπᾶ, τοῦ μνημονευομένου καὶ ἀπὸ τὴν γραφὴν τοῦ Εὐαγγελίου, ἐξάδελφον τοῦ Σωτῆρος, ὅπως λέγουν — διότι ὁ Ἡγήσιππος ἱστορεῖ ὅτι ὁ Κλωπᾶς ὑπῆρξεν ἀδελφὸς τοῦ Ἰωσήφ —.

ιβ'. Ὡς Οὐεσπασιανὸς τοὺς ἐκ Δαυὶδ ἀναζητεῖσθαι προστάττει

12 Καὶ ἐπὶ τούτοις Οὐεσπασιανὸν μετὰ τὴν τῶν Ἱεροσολύμων ἅλωσιν πάντας τοὺς ἀπὸ γένους Δαυίδ, ὡς μὴ περιλειφθείη τις παρὰ Ἰουδαίοις τῶν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς φυλῆς, ἀναζητεῖσθαι προστάξαι, μέγιστόν τε Ἰουδαίοις αὖθις ἐκ ταύτης διωγμὸν ἐπαρτηθῆναι τῆς αἰτίας.

ιγ'. Ὡς καὶ Ῥωμαίων δεύτερος Ἀνέγκλητος ἐπισκοπεῖ

13 Ἐπὶ δέκα δὲ τὸν Οὐεσπασιανὸν ἔτεσιν βασιλεύσαντα αὐτοκράτωρ Τίτος ὁ παῖς διαδέχεται· οὗ κατὰ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας Λίνος ἐπίσκοπος τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας δυοκαίδεκα τὴν λειτουργίαν ἐνιαυτοῖς κατασχών, Ἀνεγκλήτῳ ταύτην παραδίδωσιν. Τίτον δὲ Δομετιανὸς ἀδελφὸς διαδέχεται, δύο ἔτεσι καὶ μησὶ τοῖς ἴσοις βασιλεύσαντα.

ιδ'. Ὡς δεύτερος Ἀλεξανδρέων ἡγεῖται Ἀβίλιος

14 Τετάρτῳ μὲν οὖν ἔτει Δομετιανοῦ τῆς κατ' Ἀλεξάνδρειαν παροικίας ὁ πρῶτος Ἀννιανὸς δύο πρὸς τοῖς εἴκοσι ἀποπλήσας ἔτη τελευτᾷ, διαδέχεται δ' αὐτὸν δεύτερος Ἀβίλιος.

ιε'. Ὡς τρίτος μετ' αὐτὸν Κλήμης

15 Δωδεκάτῳ δὲ ἔτει τῆς αὐτῆς ἡγεμονίας τῆς Ῥωμαίων

39. Ὁ Βεσπασιανὸς ἐβασίλευσε κατὰ τὰ ἔτη 69-79, ὁ δὲ υἱός του Τίτος κατὰ τὰ ἔτη 79 - 81.

ιβ'. Πῶς ὁ Βεσπασιανὸς διατάσσει νὰ ἀναζητηθοῦν οἱ ἀπόγονοι τοῦ Δαυὶδ

12 Ἐπιπροσθέτως λέγεται ὅτι ὁ Βεσπασιανὸς μετὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Ἱεροσολύμων προσέταξε νὰ ἀναζητηθοῦν ὅλοι οἱ καταγόμενοι ἀπὸ τὸν Δαυίδ, διὰ νὰ μὴ ἀπομείνῃ κανεὶς ἀπὸ τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ὅτι ἀπὸ τὴν αἰτίαν ταύτην ἐκινήθη μέγας διωγμὸς κατὰ τῶν Ἰουδαίων.

ιγ'. Πῶς ὁ Ἀνέγκλητος καθίσταται δεύτερος ἐπίσκοπος Ρωμαίων

13 Τὸν Βεσπασιανόν, βασιλεύσαντα ἐπὶ δέκα ἔτη [39], διαδέχεται ὡς αὐτοκράτωρ ὁ υἱός του Τίτος. Κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας τούτου ὁ Λίνος, ἐπίσκοπος τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ρωμαίων, διατηρήσας τὸ λειτούργημα ἐπὶ δώδεκα ἔτη, παραδίδει τοῦτο εἰς τὸν Ἀνέγκλητον. Τὸν δὲ Τίτον, βασιλεύσαντα ἐπὶ δύο ἔτη καὶ ἄλλους τόσους μῆνας, διαδέχεται ὁ ἀδελφός του Δομετιανός.

ιδ'. Πῶς δεύτερος ἡγέτης τῶν Ἀλεξανδρέων καθίσταται ὁ Ἀβίλιος

14 Ὁ δὲ πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς παροικίας Ἀλεξανδρείας Ἀννιανός, συμπληρώσας εἴκοσι δύο ἔτη, ἀποθνήσκει κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος τοῦ Δομετιανοῦ, καὶ τὸν διαδέχεται δεύτερος ὁ Ἀβίλιος.

ιε'. Πῶς τρίτος μετ' αὐτὸν[39α] ἔρχεται ὁ Κλήμης

15 Κατὰ δὲ τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς ἰδίας ἡγεμονίας εἰς τὴν

39α. Ἐννοεῖται μετὰ τὸν Ἀνέγκλητον.

ἐκκλησίας Ἀνέγκλητον ἔτεσιν ἐπισκοπεύσαντα δεκαδύο διαδέχεται Κλήμης, ὃν συνεργὸν ἑαυτοῦ γενέσθαι Φιλιππησίοις ἐπιστέλλων ὁ ἀπόστολος διδάσκει, λέγων, «μετὰ καὶ Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου, ὧν τὰ ὀνόματα ἐν βίβλῳ ζωῆς».

ιϛ΄. Περὶ τῆς Κλήμεντος ἐπιστολῆς

16 *Τούτου δὴ οὖν ὁμολογουμένη μία ἐπιστολὴ φέρεται, μεγάλη τε καὶ θαυμασία, ἣν ὡς ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας τῇ Κορινθίων διετυπώσατο, στάσεως τηνικάδε κατὰ τὴν Κόρινθον γενομένης. Ταύτην δὲ καὶ ἐν πλείσταις ἐκκλησίαις ἐπὶ τοῦ κοινοῦ δεδημοσιευμένην πάλαι τε καὶ καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς ἔγνωμεν. Καὶ ὅτι γε κατὰ τὸν δηλούμενον τὰ τῆς Κορινθίων κεκίνητο στάσεως, ἀξιόχρεως μάρτυς ὁ Ἡγήσιππος.*

ιζ΄. Περὶ τοῦ κατὰ Δομετιανὸν διωγμοῦ

17 *Πολλήν γε μὴν εἰς πολλοὺς ἐπιδειξάμενος ὁ Δομετιανὸς ὠμότητα οὐκ ὀλίγον τε τῶν ἐπὶ Ῥώμης εὐπατριδῶν τε καὶ ἐπισήμων ἀνδρῶν πλῆθος οὐ μετ' εὐλόγου κρίσεως κτείνας μυρίους τε ἄλλους ἐπιφανεῖς ἄνδρας ταῖς ὑπὲρ τὴν ἐνορίαν ζημιώσας φυγαῖς καὶ ταῖς τῶν οὐσιῶν ἀποβολαῖς ἀναιτίως, τελευτῶν τῆς Νέρωνος θεοεχθρίας τε καὶ θεομαχίας διάδοχον ἑαυτὸν κατεστήσατο. Δεύτερος δῆτα τὸν καθ' ἡμῶν ἀνεκίνει διωγμόν, καίπερ τοῦ πατρὸς αὐτῷ Οὐεσπασιανοῦ μηδὲν καθ' ἡμῶν ἄτοπον ἐπινοήσαντος.*

Ἐκκλησίαν τῶν Ρωμαίων τὸν ἐπὶ δώδεκα ἔτη ἐπισκοπεύσαντα Ἀνέγκλητον διαδέχεται ὁ Κλήμης, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ ἀπόστολος γράφων πρὸς τοὺς Φιλιππησίους λέγει ὅτι ὑπῆρξε συνεργάτης του, «μετὰ τοῦ Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν συνεργατῶν μου, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα εἶναι εἰς τὴν βίβλον τῆς ζωῆς» [40].

ιστ'. Περὶ τῆς Ἐπιστολῆς τοῦ Κλήμεντος

16 Τοῦ ἀνδρὸς τούτου φέρεται μία παραδεδεγμένη ἐπιστολή, μεγάλη καὶ θαυμασία, τὴν ὁποίαν συνέταξεν ἐξ ὀνόματος τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ρωμαίων πρὸς τὴν τῶν Κορινθίων, ἐπειδὴ εἶχε δημιουργηθῇ διάστασις εἰς τὴν Κόρινθον τότε. Γνωρίζομεν δὲ ὅτι αὕτη ἀνεγινώσκετο δημοσίᾳ κατὰ τὰς συναθροίσεις εἰς πλείστας Ἐκκλησίας, καὶ παλαιὰ καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἡμῶν. Περὶ τοῦ ὅτι δὲ ἡ διάστασις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Κορινθίων συνέβη κατὰ τὸν σημειωθέντα χρόνον, ἀξιόπιστος μάρτυς εἶναι ὁ Ἡγήσιππος.

ιζ'. Περὶ τοῦ διωγμοῦ ἐπὶ Δομετιανοῦ

17 Ὁ Δομετιανός, ἐπιδείξας βεβαίως πολλὴν ὠμότητα εἰς πολλούς, φονεύσας ὄχι ὀλίγους ἀπὸ τοὺς εὐπατρίδας καὶ ἐπισήμους ἄνδρας τῆς Ρώμης χωρὶς εὔλογον αἰτίαν καὶ τιμωρήσας πολυαρίθμους ἄλλους ἐπιφανεῖς ἄνδρας εἰς ἐξορίαν καὶ δήμευσιν τῆς περιουσίας ἀναιτίως, εἰς τὸ τέλος κατέστησεν ἑαυτὸν διάδοχον τῆς θεοεχθρίας καὶ θεομαχίας τοῦ Νέρωνος. Πράγματι ὑπῆρξεν ὁ δεύτερος ἀνακινήσας καθ' ἡμῶν διωγμόν, ἐνῷ ὁ πατήρ του Βεσπασιανὸς δὲν ἐπενόησε καθ' ἡμῶν κανὲν ἄτοπον.

---

40. Φιλιπ. 4, 3.

ιη'. Περὶ Ἰωάννου τοῦ Ἀποστόλου καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως

18 1 Ἐν τούτῳ κατέχει λόγος τὸν Ἀπόστολον ἅμα καὶ εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην ἔτι τῷ βίῳ ἐνδιατρίβοντα, τῆς εἰς τὸν θεῖον λόγον ἕνεκεν μαρτυρίας Πάτμον οἰκεῖν καταδικασθῆναι τὴν
2 νῆσον. Γράφων γέ τοι ὁ Εἰρηναῖος περὶ τῆς ψήφου τῆς κατὰ τὸν ἀντίχριστον προσηγορίας φερομένης ἐν τῇ Ἰωάννου λεγομένῃ Ἀποκαλύψει, αὐταῖς συλλαβαῖς ἐν πέμπτῳ τῶν πρὸς τὰς αἱρέσεις ταῦτα περὶ τοῦ Ἰωάννου φησίν.
3 «Εἰ δὲ ἔδει ἀναφανδὸν ἐν τῷ νῦν καιρῷ κηρύττεσθαι τοὔνομα αὐτοῦ, δι' ἐκείνου ἂν ἐρρέθη τοῦ καὶ τὴν ἀποκάλυψιν ἑωρακότος. Οὐδὲ γὰρ πρὸ πολλοῦ χρόνου ἑωράθη, ἀλλὰ σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς, πρὸς τῷ τέλει τῆς Δομετιανοῦ ἀρχῆς».
4 Εἰς τοσοῦτον δὲ ἄρα κατὰ τοὺς δηλουμένους ἡ τῆς ἡμετέρας πίστεως διέλαμπεν διδασκαλία, ὡς καὶ τοὺς ἄποθεν τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου συγγραφεῖς μὴ ἀποκνῆσαι ταῖς αὐτῶν ἱστορίαις τόν τε διωγμὸν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ μαρτύρια παραδοῦναι, οἵ γε καὶ τὸν καιρὸν ἐπ' ἀκριβὲς ἐπεσημήναντο, ἐν ἔτει πεντεκαιδεκάτῳ Δομετιανοῦ μετὰ πλείστων ἑτέρων καὶ Φλαυίαν Δομέτιλλαν ἱστορήσαντες, ἐξ ἀδελφῆς γεγονυῖαν Φλαυίου Κλήμεντος, ἑνὸς τῶν τηνικάδε ἐπὶ Ῥώμης ὑπάτων, τῆς εἰς Χριστὸν μαρτυρίας ἕνεκεν εἰς νῆσον Ποντίαν κατὰ τιμωρίαν δεδόσθαι.

ιθ'. Ὡς Δομετιανὸς τοὺς ἀπὸ γένους Δαυὶδ ἀναιρεῖσθαι προστάττει

19 Τοῦ δ' αὐτοῦ Δομετιανοῦ τοὺς ἀπὸ γένους Δαυὶδ ἀναι-

41. Ἀποκ. 13, 18. Ὁ ἀριθμὸς εἶναι 666.
42. Ἔλεγχος 5, 30, 3.

ιη'. Περὶ τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως

18 1 Ὅπως διηγοῦνται, κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ ἀπόστολος καὶ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, ζῶν ἀκόμη, κατεδικάσθη νὰ διαμένῃ εἰς τὴν νῆσον Πάτμον ἐξ αἰτίας τῆς μαρτυρίας εἰς
2 τὸν θεῖον λόγον. Πάντως ὁ Εἰρηναῖος, γράφων περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀντιχρίστου εἰς τὴν λεγομένην Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου [41], λέγει τὰ ἑξῆς κατὰ λέξιν περὶ τοῦ Ἰωάννου εἰς τὸ πέμπτον βιβλίον τοῦ Πρὸς τὰς αἱρέσεις ἔργου του [42].

3 «Ἐὰν δὲ ἔπρεπε νὰ κηρύττεται φανερὰ τὸ ὄνομά του κατὰ τὸν παρόντα χρόνον, θὰ ἐλέγετο δι' ἐκείνου ὁ ὁποῖος εἶχεν ἴδει καὶ τὴν ἀποκάλυψιν. Ἄλλωστε δὲν ἐθεάθη πρὸ πολλοῦ χρόνου, ἀλλὰ σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἰδικῆς μας γενεᾶς, πρὸς τὸ τέλος τῆς ἀρχῆς τοῦ Δομετιανοῦ».

4 Τόσον δὲ ἔλαμπεν ἡ διδασκαλία τῆς πίστεως ἡμῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ὥστε καὶ οἱ μακρὰν τοῦ δόγματος ἡμῶν συγγραφεῖς νὰ μὴ διστάζουν νὰ ἀναφέρουν εἰς τὰς ἱστορίας των καὶ τὸν διωγμὸν καὶ τὰ κατ' αὐτὸν μαρτύρια. Οὗτοι δὲ ἐπεσήμαναν καὶ τὸν χρόνον μὲ ἀκρίβειαν, ἱστορήσαντες ὅτι κατὰ τὸ δέκατον πέμπτον ἔτος τοῦ Δομετιανοῦ μαζὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους ἡ Φλαβία Δομέτιλλα, ἀνεψιὰ ἀπὸ ἀδελφὴν τοῦ Φλαβίου Κλήμεντος, ἑνὸς τῶν τότε ὑπάτων τῆς Ρώμης ἐξωρίσθη εἰς τὴν νῆσον Ποντίαν πρὸς τιμωρίαν διὰ τὴν ὁμολογίαν της εἰς Χριστόν [43].

ιθ'. Πῶς ὁ Δομετιανὸς προστάσσει νὰ φονευθοῦν οἱ καταγόμενοι ἀπὸ τὸν Δαυὶδ

19 Ὅταν ὁ ἴδιος Δομετιανὸς προσέταξε νὰ φονευθοῦν οἱ

---

43. Suetonius, Dometianus 15. Οὗτος λέγει ὅτι ἡ Δομέτιλλα ἦτο σύζυγος τοῦ Κλήμεντος, ἀλλὰ δυνατὸν νὰ πρόκειται περὶ ἄλλου προσώπου.

ρεῖσθαι προστάξαντος, παλαιὸς κατέχει λόγος τῶν αἱρετικῶν τινας κατηγορῆσαι τῶν ἀπογόνων Ἰούδα (τοῦτον δ᾽ εἶναι ἀδελφὸν κατὰ σάρκα τοῦ Σωτῆρος) ὡς ἀπὸ γένους τυγχανόντων Δαυὶδ καὶ ὡς αὐτοῦ συγγένειαν τοῦ Χριστοῦ φερόντων. Ταῦτα δὲ δηλοῖ κατὰ λέξιν ὧδέ πως λέγων ὁ Ἡγήσιππος.

κ΄. Περὶ τῶν πρὸς γένους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν

20 *1* *«Ἔτι δὲ περιῆσαν οἱ ἀπὸ γένους τοῦ Κυρίου υἱωνοὶ Ἰού-*
δα τοῦ κατὰ σάρκα λεγομένου αὐτοῦ ἀδελφοῦ· οὓς ἐδηλατό-
ρευσαν ὡς ἐκ γένους ὄντας Δαυίδ. Τούτους ὁ ἠουοκᾶτος ἤγαγεν
πρὸς Δομετιανὸν Καίσαρα. Ἐφοβεῖτο γὰρ τὴν παρουσίαν τοῦ
2 *Χριστοῦ ὡς καὶ Ἡρώδης. Καὶ ἐπηρώτησεν αὐτοὺς εἰ ἐκ Δα-*
υίδ εἰσιν, καὶ ὡμολόγησαν. Τότε ἠρώτησεν αὐτοὺς πόσας κτή-
σεις ἔχουσιν ἢ πόσων χρημάτων κυριεύουσιν. Οἱ δὲ εἶπαν ἀμ-
φοτέροις ἐννακισχίλια δηνάρια ὑπάρχειν αὐτοῖς μόνα, ἑκάστῳ
αὐτῶν ἀνήκοντος τοῦ ἡμίσεος, καὶ ταῦτα οὐκ ἐν ἀργυρίοις ἔ-
φασκον ἔχειν, ἀλλ᾽ ἐν διατιμήσει γῆς πλέθρων λθ΄ μόνων, ἐξ
ὧν καὶ τοὺς φόρους ἀναφέρειν καὶ αὐτοὺς αὐτουργοῦντας δια-
τρέφεσθαι».
3 *Εἶτα δὲ καὶ τὰς χεῖρας τὰς ἑαυτῶν ἐπιδεικνύναι, μαρτύ-*
ριον τῆς αὐτουργίας τὴν τοῦ σώματος σκληρίαν καὶ τοὺς ἀπὸ
τῆς συνεχοῦς ἐργασίας ἐναποτυπωθέντας ἐπὶ τῶν ἰδίων χειρῶν
4 *τύλους παριστάντας. Ἐρωτηθέντας δὲ περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ*
τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὁποία τις εἴη καὶ ποῖ καὶ πότε φανησομένη,
λόγον δοῦναι ὡς οὐ κοσμικὴ μὲν οὐδ᾽ ἐπίγειος, ἐπουράνιος δὲ
καὶ ἀγγελικὴ τυγχάνοι, ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος γενησομένη,
ὁπηνίκα ἐλθὼν ἐν δόξῃ κρινεῖ ζῶντας καὶ νεκροὺς καὶ ἀποδώσει
5 *ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ· ἐφ᾽ οἷς μηδὲν αὐτῶν κα-*

---

44. Ματθ. 13, 55. Μάρκ. 6, 3.
45. Ματθ. 16, 27. Πράξ. 10, 42. Ρωμ. 2, 6. Β΄ Τιμ. 4, 1.

καταγόμενοι ἀπὸ τὸν Δαυίδ, συμφώνως πρὸς παλαιὰν παράδοσιν μερικοὶ αἱρετικοὶ κατηγόρησαν τοὺς ἐγγονοὺς τοῦ 'Ιούδα — ὁ ὁποῖος ἐθεωρεῖτο κατὰ σάρκα ἀδελφὸς τοῦ 'Ιησοῦ — ὡς καταγομένους ἀπὸ τὸν Δαυὶδ καὶ ὡς συγγενεῖς αὐτοῦ τούτου τοῦ Χριστοῦ. Ταῦτα δὲ δηλώνει ὁ 'Ηγήσιππος λέγων κατὰ λέξιν τὰ κατωτέρω.

κ'. Περὶ τῶν συγγενῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν

20 1 «'Επέζων ἀκόμη ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν τοῦ Κυρίου οἱ ἐγγονοὶ τοῦ 'Ιούδα, τοῦ λεγομένου κατὰ σάρκα ἀδελφοῦ αὐτοῦ [44], τοὺς ὁποίους κατήγγειλαν ὡς ἀπογόνους τοῦ Δαυίδ. Τούτους ὁ κλητὴρ ὡδήγησεν εἰς τὸν Δομετιανὸν Καίσαρα. Διότι οὗτος ἐφοβεῖτο, ὅπως ὁ 'Ηρώδης, τὴν ἔλευσιν
2 τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τοὺς ἠρώτησεν, ἂν κατάγωνται ἀπὸ τὸν Δαυίδ, αὐτοὶ δὲ ὡμολόγησαν. Τότε ἠρώτησεν αὐτοὺς πόσα κτήματα κατέχουν ἢ πόσα χρήματα διαθέτουν. Αὐτοὶ δὲ εἶπαν ὅτι ἀμφότεροι διαθέτουν μόνον ἐννέα χιλιάδας δηνάρια, ἕκαστος δηλαδὴ τὸ ἥμισυ, καὶ ἔλεγον ὅτι ἔχουν ταῦτα ὄχι εἰς νόμισμα, ἀλλὰ εἰς ἀξίαν τριάκοντα ἐννέα μόνον πλέθρων γῆς, διὰ τὰ ὁποῖα πληρώνουν φόρους καὶ τὰ ὁποῖα καλλιεργοῦν οἱ ἴδιοι πρὸς συντήρησίν των».
3 Ἔπειτα λέγει ὅτι ἐπέδειξαν τὰς χεῖράς των, παρουσιάζοντες ὡς μαρτύριον τῆς προσωπικῆς ἐργασίας τὴν σκλήρυνσιν τοῦ σώματος καὶ τοὺς δημιουργηθέντας ἀπὸ τὴν
4 συνεχῆ ἐργασίαν εἰς τὰς χεῖράς των τύλους. 'Ερωτηθέντες δὲ περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ περὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ποίου εἴδους θὰ εἶναι καὶ ποῦ καὶ πότε θὰ φανῇ, ἀπελογήθησαν ὅτι δὲν εἶναι κοσμικὴ οὔτε ἐπίγειος, ἀλλὰ ἐπουράνιος καὶ ἀγγελική, θὰ ἐπικρατήσῃ δὲ κατὰ τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος, ὁπότε ἐλθὼν αὐτὸς ἐν δόξῃ θὰ κρίνῃ ζῶντας καὶ νεκροὺς καὶ θὰ
5 ἀποδώσῃ εἰς ἕκαστον κατὰ τὰς πράξεις αὐτοῦ [45]. 'Ο Δομετιανὸς κατόπιν τούτων ὄχι μόνον δὲν τοὺς κατεδίκασεν, ἀλ-

τεγνωκότα τὸν Δομετιανόν, ἀλλὰ καὶ ὡς εὐτελῶν καταφρονήσαντα, ἐλευθέρους μὲν αὐτοὺς ἀνεῖναι, καταπαῦσαι δὲ διὰ προσ-
6 τάγματος τὸν κατὰ τῆς ἐκκλησίας διωγμόν. Τοὺς δὲ ἀπολυθέντας ἡγήσασθαι τῶν ἐκκλησιῶν, ὡς ἂν δὴ μάρτυρας ὁμοῦ καὶ ἀπὸ γένους ὄντας τοῦ Κυρίου, γενομένης τε εἰρήνης, μέχρι Τραϊανοῦ παραμεῖναι αὐτοὺς τῷ βίῳ.

7 Ταῦτα μὲν ὁ Ἡγήσιππος· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ Τερτυλλιανὸς τοῦ Δομετιανοῦ τοιαύτην πεποίηται μνήμην· «πεπειράκει ποτὲ καὶ Δομετιανὸς ταὐτὸ ποιεῖν ἐκείνῳ, μέρος ὢν τῆς Νέρωνος ὠμότητος· ἀλλ', οἶμαι, ἅτε ἔχων τι συνέσεως, τάχιστα ἐπαύσατο ἀνακαλεσάμενος καὶ οὓς ἐξηλάκει».

8 Μετὰ δὲ τὸν Δομετιανὸν πεντεκαίδεκα ἔτεσιν κρατήσαντα Νερούα τὴν ἀρχὴν διαδεξαμένου, καθαιρεθῆναι μὲν τὰς Δομετιανοῦ τιμάς, ἐπανελθεῖν δ' ἐπὶ τὰ οἰκεῖα μετὰ τοῦ καὶ τὰς οὐσίας ἀπολαβεῖν τοὺς ἀδίκως ἐξεληλαμένους ἡ Ῥωμαίων σύγ-
9 κλητος βουλὴ ψηφίζεται· ἱστοροῦσιν οἱ γραφῇ τὰ κατὰ τοὺς χρόνους παραδόντες. Τότε δὴ οὖν καὶ τὸν Ἀπόστολον Ἰωάννην ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν νῆσον φυγῆς τῶν ἐπὶ τῆς Ἐφέσου διατριβὴν ἀπειληφέναι ὁ τῶν παρ' ἡμῖν ἀρχαίων παραδίδωσι λόγος.

κα'. Ὡς τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας τρίτος ἡγεῖται Κέρδων

21 1 Μικρῷ δὲ πλέον ἐνιαυτοῦ βασιλεύσαντα Νερούαν διαδέχεται Τραϊανός· οὗ δὴ πρῶτον ἔτος ἦν ἐν ᾧ τῆς κατ' Ἀλεξάνδρειαν παροικίας Ἀβίλιον δέκα πρὸς τρισὶν ἔτεσιν ἡγησάμενον διαδέχεται Κέρδων· τρίτος οὗτος τῶν αὐτόθι μετὰ τὸν πρῶτον Ἀννιανὸν προέστη. Ἐν τούτῳ δὲ Ῥωμαίων εἰς ἔτι Κλήμης ἡγεῖτο, τρίτον καὶ αὐτὸς ἐπέχων τῶν τῇδε μετὰ Παῦλόν τε καὶ

46. Ὁ Δομετιανὸς ἐκυβέρνησε κατὰ τὰ ἔτη 81 - 96, ὁ Νέρβας ἀπὸ 18 Σεπτεμβρίου 96 μέχρις 27 Ἰανουαρίου 98.

λὰ περιφρονήσας αὐτοὺς ὡς εὐτελεῖς, τοὺς ἄφησεν ἐλευθέ-
ρους καὶ κατέπαυσε τὸν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας διωγμὸν διὰ
6 προστάγματος. Ἐκεῖνοι δὲ ἀπολυθέντες, ἡγήθησαν τῶν Ἐκ-
κλησιῶν ὡς μάρτυρες μαζὶ καὶ συγγενεῖς τοῦ Κυρίου, ἀφοῦ δὲ
ἐπεκράτησεν εἰρήνη, ἔζησαν μέχρι τοῦ Τραϊανοῦ.
7 Αὐτὰ λέγει ὁ Ἡγήσιππος· ἀλλ' ἐπίσης ὁ Τερτυλλιανὸς
μνημονεύει ὡς ἑξῆς τὸν Δομετιανόν· «κάποτε εἶχεν ἀποπει-
ραθῆ καὶ ὁ Δομετιανὸς νὰ πράξῃ τὸ ἴδιον μὲ ἐκεῖνον, ὡς μέ-
τοχος τῆς ὠμότητος τοῦ Νέρωνος. Ἀλλὰ νομίζω ὅτι, ἐπει-
δὴ διέθετεν ὀλίγην σύνεσιν, γρήγορα ἔπαυσεν, ἀνακαλέσας
καὶ ὅσους εἶχεν ἐξορίσει».
8 Μετὰ δὲ τὸν Δομετιανὸν κυβερνήσαντα ἐπὶ δεκαπέντε
ἔτη [46], διεδέχθη τὴν ἀρχὴν ὁ Νέρβας, ὁπότε ἡ σύγκλητος
τῶν Ρωμαίων ψηφίζει νὰ καταργηθοῦν αἱ ποιναὶ τοῦ Δομε-
τιανοῦ, νὰ ἐπανέλθουν δὲ εἰς τὰς οἰκίας των καὶ νὰ ἀνακτή-
σουν τὰς περιουσίας των οἱ ἀδίκως ἐξορισθέντες. Αὐτὰ ἱστο-
9 ροῦν οἱ γράψαντες περὶ τῶν γεγονότων τῶν χρόνων ἐκεί-
νων [47]. Τότε λοιπὸν κατὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν ἡμῶν καὶ
ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης ἀπὸ τὴν ἐξορίαν εἰς τὴν νῆσον ἀνέ-
κτησε τὸ δικαίωμα παραμονῆς του εἰς τὴν Ἔφεσον.

κα'. Πῶς τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀλεξανδρέων ἡγεῖται τρίτος ὁ Κέρδων

21 Τὸν δὲ Νέρβαν, βασιλεύσαντα ὀλίγον περισσότερον τοῦ ἔτους, διαδέχεται ὁ Τραϊανός. Ἦτο τὸ πρῶτον ἔτος τούτου, κατὰ τὸ ὁποῖον τὸν Ἀβίλιον, ἡγηθέντα τῆς παροικίας Ἀλεξανδρείας ἐπὶ δεκατρία ἔτη, διαδέχεται ὁ Κέρδων, τρίτος προϊστάμενος τῶν ἐκεῖ Χριστιανῶν μετὰ τὸν Ἀννιανὸν πρῶτον. Κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον τῶν Ρωμαίων ἡγεῖτο ἀκόμη ὁ Κλήμης, ἔχων καὶ αὐτὸς τὴν τρίτην σειρὰν τῶν ἐκεῖ

47. Δίων Κάσσιος, Ἱστορίαι 68, 1. Suetonius, Domitianus 23.

Πέτρον ἐπισκοπευσάντων βαθμόν· Λίνος δὲ ὁ πρῶτος ἦν καὶ μετ' αὐτὸν Ἀνέγκλητος.

κβ'. Ὡς τῆς Ἀντιοχέων δεύτερος Ἰγνάτιος

22 *Ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπ' Ἀντιοχείας Εὐοδίου πρώτου καταστάντος δεύτερος ἐν τοῖς δηλουμένοις Ἰγνάτιος ἐγνωρίζετο. Συμεὼν ὁμοίως δεύτερος μετὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀδελφὸν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας κατὰ τούτους τὴν λειτουργίαν εἶχεν.*

κγ'. Ἱστορία περὶ Ἰωάννου τοῦ Ἀποστόλου

23 1 *Ἐπὶ τούτοις κατὰ τὴν Ἀσίαν ἔτι τῷ βίῳ περιλειπόμενος αὐτὸς ἐκεῖνος ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς, Ἀπόστολος ὁμοῦ καὶ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, τὰς αὐτόθι διεῖπεν ἐκκλησίας, ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν νῆσον μετὰ τὴν Δομετιανοῦ τελευτὴν ἐπανελθὼν φυγῆς.*
2 *Ὅτι δὲ εἰς τούτους τῷ βίῳ περιῆν, ἀπόχρη διὰ δύο πιστώσασθαι τὸν λόγον μαρτύρων, πιστοὶ δ' ἂν εἶεν οὗτοι τῆς ἐκκλησιαστικῆς πρεσβεύσαντες ὀρθοδοξίας, εἰ δὴ τοιοῦτοι Εἰρηναῖος*
3 *καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς· ὧν ὁ μὲν πρότερος ἐν δευτέρῳ τῶν πρὸς τὰς αἱρέσεις ὧδέ πως γράφει κατὰ λέξιν· «καὶ πάντες οἱ πρεσβύτεροι μαρτυροῦσιν οἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἰωάννῃ τῷ τοῦ Κυρίου μαθητῇ συμβεβληκότες παραδεδωκέναι τὸν Ἰωάννην. Παρέμεινεν γὰρ αὐτοῖς μέχρι τῶν Τραϊανοῦ χρόνων».*
4 *Καὶ ἐν τρίτῳ δὲ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ταὐτὸ τοῦτο δηλοῖ διὰ τούτων· «ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν Ἐφέσῳ ἐκκλησία ὑπὸ Παύλου μὲν τεθεμελιωμένη, Ἰωάννου δὲ παραμείναντος αὐτοῖς μέχρι τῶν*

---

48. Ἰω. 13, 23. 19, 26. 21, 7. 21, 20.

ἐπισκοπευσάντων μετὰ τὸν Παῦλον καὶ τὸν Πέτρον· πρῶτος δὲ ἦτο ὁ Λίνος καὶ μετ' αὐτὸν ὁ 'Ανέγκλητος.

κβ'. Πῶς τῆς 'Εκκλησίας τῶν 'Αντιοχέων δεύτερος ἔγινεν ὁ 'Ιγνάτιος

22 'Εξ ἄλλου εἰς τὴν 'Εκκλησίαν 'Αντιοχείας, ὅπου πρῶτος εἶχε καταστῆ ὁ Εὐόδιος, δεύτερος ὑπῆρξεν ὁ φημισμένος κατὰ τὸν ἐξεταζόμενον χρόνον 'Ιγνάτιος. 'Ομοίως ὁ Συμεών, δεύτερος μετὰ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, εἶχε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὴν λειτουργίαν τῆς 'Εκκλησίας 'Ιεροσολύμων.

κγ'. 'Ιστορία περὶ 'Ιωάννου τοῦ 'Αποστόλου

23 1 Πρὸς τούτοις ζῶν ἀκόμη εἰς τὴν 'Ασίαν ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον ἠγάπα ὁ 'Ιησοῦς [48], ὁ ἀπόστολος μαζὶ καὶ εὐαγγελιστὴς 'Ιωάννης, διηύθυνε τὰς ἐκεῖ 'Εκκλησίας, ἐπανελθὼν ἀπὸ τὴν ἐξορίαν εἰς τὴν νῆσον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δομετια-
2 νοῦ. "Οτι δὲ ἐπέζη τότε, ἀρκεῖ νὰ ἐπιβεβαιωθῇ ὑπὸ δύο μαρτύρων, εἶναι δὲ οὗτοι ἀξιόπιστοι διότι ἐκπροσωποῦν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὀρθοδοξίαν, ἀφοῦ πρόκειται περὶ τῶν
3 Εἰρηναίου καὶ Κλήμεντος τοῦ 'Αλεξανδρέως. Τούτων ὁ μὲν πρῶτος εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον τῶν Πρὸς τὰς αἱρέσεις γράφει κατὰ λέξιν τὰ ἑξῆς· «καὶ ὅλοι οἱ πρεσβύτεροι, οἱ συναναστραφέντες εἰς τὴν 'Ασίαν μὲ τὸν 'Ιωάννην τὸν μαθητὴν τοῦ Κυρίου, μαρτυροῦν τὴν παράδοσιν τοῦ 'Ιωάννου. Διότι παρέμεινε πλησίον των μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Τραϊανοῦ» [49].
4 Καὶ εἰς τὸ τρίτον δὲ βιβλίον τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος δηλώνει τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς διὰ τούτων· «ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν 'Εφέσῳ 'Εκκλησία, ἡ ὁποία ἐθεμελιώθη μὲν ὑπὸ τοῦ Παύλου ἦτο

49. Εἰρηναίου, Ἔλεγχος 2, 22, 5.

Τραϊανοῦ χρόνων, μάρτυς ἀληθής ἐστιν τῆς τῶν Ἀποστόλων παραδόσεως».

5 *Ὁ δὲ Κλήμης ὁμοῦ τὸν χρόνον ἐπισημηνάμενος, καὶ ἱστορίαν ἀναγκαιοτάτην οἷς τὰ καλὰ καὶ ἐπωφελῆ φίλον ἀκούειν, προστίθησιν ἐν ᾧ «Τίς ὁ σῳζόμενος πλούσιος» ἐπέγραψεν αὐτοῦ συγγράμματι· λαβὼν δὲ ἀνάγνωθι ὧδέ πως ἔχουσαν καὶ αὐτοῦ τὴν γραφήν.*

6 *«Ἄκουσον μῦθον οὐ μῦθον ἀλλὰ ὄντα λόγον περὶ Ἰωάννου τοῦ Ἀποστόλου παραδεδομένον καὶ μνήμῃ πεφυλαγμένον. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦ τυράννου τελευτήσαντος ἀπὸ τῆς Πάτμου τῆς νήσου μετῆλθεν ἐπὶ τὴν Ἔφεσον, ἀπήει παρακαλούμενος καὶ ἐπὶ τὰ πλησιόχωρα τῶν ἐθνῶν, ὅπου μὲν ἐπισκόπους καταστήσων, ὅπου δὲ ὅλας ἐκκλησίας ἁρμόσων, ὅπου δὲ κλῆρον ἕνα γέ*
7 *τινα κληρώσων τῶν ὑπὸ τοῦ πνεύματος σημαινομένων. Ἐλθὼν οὖν καὶ ἐπί τινα τῶν οὐ μακρὰν πόλεων, ἧς καὶ τοὔνομα λέγουσιν ἔνιοι, καὶ τἆλλα ἀναπαύσας τοὺς ἀδελφούς, ἐπὶ πᾶσι τῷ καθεστῶτι προσβλέψας ἐπισκόπῳ, νεανίσκον ἱκανὸν τῷ σώματι καὶ τὴν ὄψιν ἀστεῖον καὶ θερμὸν τὴν ψυχὴν ἰδών, 'τοῦτον', ἔφη, 'σοὶ παρακατατίθεμαι μετὰ πάσης σπουδῆς ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ Χριστοῦ μάρτυρος'. Τοῦ δὲ δεχομένου καὶ πάνθ' ὑπισχνουμένου, καὶ πάλιν τὰ αὐτὰ διελέγετο καὶ διεμαρτύρετο.*

8 *»Εἶτα ὁ μὲν ἀπῆρεν ἐπὶ τὴν Ἔφεσον, ὁ δὲ πρεσβύτερος ἀναλαβὼν οἴκαδε τὸν παραδοθέντα νεανίσκον ἔτρεφεν, συνεῖχεν, ἔθαλπεν, τὸ τελευταῖον ἐφώτισεν. Καὶ μετὰ τοῦτο ὑφῆκεν τῆς*

---

50. Εἰρηναίου, Ἔλεγχος 3, 3, 4.
51. Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος 42.
52. Ἴσως ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῶν χωρικῶν
53. Τὸ Πασχάλιον Χρονικὸν ὁμιλεῖ περὶ τῆς Σμύρνης (470, 9).

δὲ ἕδρα τοῦ Ἰωάννου μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Τραϊανοῦ, εἶναι ἀληθινὴ μάρτυς τῆς παραδόσεως τῶν Ἀποστόλων»[50].

5 Ὁ δὲ Κλήμης, σημειώνων ἐπίσης καὶ τὸν χρόνον, προσθέτει μίαν πολὺ εὐπρόσδεκτον ἱστορίαν εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἀγαποῦν τὰ καλὰ καὶ ἐπωφελῆ, εἰς τὸ σύγγραμμά του τὸ ὁποῖον ἐπέγραψε, Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος[51]. Λάβε διὰ νὰ ἀναγνώσῃς καὶ αὐτοῦ τὸ κείμενον, ἔχον ὡς κάτωθι.

6 «Ἄκουσε ἕνα μῦθον, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι μῦθος, ἀλλὰ λόγος περὶ Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου, παραδεδομένος καὶ φυλαγμένος εἰς τὴν μνήμην. Ὅταν δηλαδὴ ἀπέθανεν ὁ τύραννος, ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὴν νῆσον Πάτμον εἰς τὴν Ἔφεσον, παρακαλούμενος δὲ μετέβαινε καὶ εἰς τὰ πλησιόχωρα μέρη τῶν Ἐθνικῶν[52], ἀλλοῦ μὲν διὰ νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐπισκόπους, ἀλλοῦ δὲ διὰ νὰ ὀργανώσῃ ὁλοκλήρους Ἐκκλησίας, καὶ ἀλλοῦ διὰ νὰ χειροτονήσῃ κάποιον ἀπὸ τοὺς ἐπισημαν-
7 θέντας ὑπὸ τοῦ Πνεύματος. Ἐλθὼν λοιπὸν εἰς μίαν πόλιν ἀπὸ τὰς ὄχι μακρινάς, τῆς ὁποίας μερικοὶ ἀναφέρουν καὶ τὸ ὄνομα[53], καὶ ἀναπαύσας ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην ἄποψιν τοὺς ἀδελφούς, εἰς τὸ τέλος προσέβλεψεν εἰς τὸν ἐκεῖ ἐγκατεστημένον ἐπίσκοπον καί, δεικνύων νεανίσκον δυνατὸν εἰς τὸ σῶμα, ὡραῖον εἰς τὴν ἐμφάνισιν καὶ θερμὸν εἰς τὴν ψυχήν, εἶπε· 'τοῦτον σοῦ ἀναθέτω μὲ πᾶσαν φροντίδα ἔχων μάρτυρας τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν Χριστόν'. Ἀφοῦ δὲ ἐκεῖνος ἐδέχθη καὶ ὑπεσχέθη τὰ πάντα, πάλιν εἶπε τὰ ἴδια καὶ ὥρισε τοὺς ἰδίους μάρτυρας.

8 »Ἔπειτα ἐκεῖνος μὲν ἀπέπλευσεν εἰς τὴν Ἔφεσον, ὁ δὲ πρεσβύτερος[54] παραλαβὼν εἰς τὴν οἰκίαν του τὸν παραδοθέντα νεανίσκον, τὸν ἔτρεφε, τὸν ἐπροστάτευε, τὸν περιέθαλπε, τέλος δὲ τὸν ἐβάπτισε. Καὶ μετὰ τοῦτο ἐχαλάρωσε τὴν περαιτέρω ἐπιμέλειαν καὶ παρακολούθησιν αὐτοῦ, καθ'

---

54. Τὸν ἐπίσκοπον ὀνομάζει ἐδῶ πρεσβύτερον ὁ Κλήμης, καθ' ὅσον οἱ δύο ὅροι ἦσαν μέχρις ἑνὸς σημείου ταυτόσημοι τότε.

πλείονος ἐπιμελείας καὶ παραφυλακῆς, ὡς τὸ τέλειον αὐτῷ φυ-
9 λακτήριον ἐπιστήσας, τὴν σφραγῖδα Κυρίου. Τῷ δὲ ἀνέσεως
πρὸ ὥρας λαβομένῳ προσφθείρονταί τινες ἥλικες ἀργοὶ καὶ ἀ-
περρωγότες, ἐθάδες κακῶν, καὶ πρῶτον μὲν δι' ἑστιάσεων πο-
λυτελῶν αὐτὸν ἐπάγονται, εἶτά που καὶ νύκτωρ ἐπὶ λωποδυ-
σίαν ἐξιόντες συνεπάγονται, εἶτά τι καὶ μεῖζον συμπράττειν
10 ἠξίουν. Ὁ δὲ κατ' ὀλίγον προσειθίζετο, καὶ διὰ μέγεθος φύσεως
ἐκστὰς ὥσπερ ἄστομος καὶ εὔρωστος ἵππος ὀρθῆς ὁδοῦ καὶ
τὸν χαλινὸν ἐνδακών, μειζόνως κατὰ τῶν βαράθρων ἐφέρετο,
11 ἀπογνοὺς δὲ τελέως τὴν ἐν Θεῷ σωτηρίαν, οὐδὲν ἔτι μικρὸν διε-
νοεῖτο, ἀλλὰ μέγα τι πράξας, ἐπειδήπερ ἅπαξ ἀπολώλει, ἴσα
τοῖς ἄλλοις παθεῖν ἠξίου. Αὐτοὺς δὴ τούτους ἀναλαβὼν καὶ
ληστήριον συγκροτήσας, ἕτοιμος λήσταρχος ἦν, βιαιότατος, μι-
αιφονώτατος, χαλεπώτατος.
12 »Χρόνος ἐν μέσῳ καί τινος ἐπιπεσούσης χρείας ἀνακαλοῦ-
σι τὸν Ἰωάννην. Ὁ δὲ ἐπεὶ τὰ ἄλλα ὧν χάριν ἧκεν κατεστή-
σατο 'ἄγε δή', ἔφη, 'ὦ ἐπίσκοπε, τὴν παραθήκην ἀπόδος ἡμῖν, ἣν
ἐγώ τε καὶ ὁ Χριστός σοι παρακατεθέμεθα ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας,
13 ἧς προκαθέζῃ, μάρτυρος'. Ὁ δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἐξεπλάγη, χρή-
ματα οἰόμενος, ἅπερ οὐκ ἔλαβεν, συκοφαντεῖσθαι, καὶ οὔτε πι-
στεύειν εἶχεν ὑπὲρ ὧν οὐκ εἶχεν, οὔτε ἀπιστεῖν Ἰωάννῃ· ὡς δέ,
'τὸν νεανίσκον', εἶπεν, 'ἀπαιτῶ καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀδελφοῦ', στε-
νάξας κάτωθεν ὁ πρεσβύτης καί τι καὶ ἐπιδακρύσας, 'ἐκεῖνος',
ἔφη, 'τέθνηκεν'. 'Πῶς καὶ τίνα θάνατον;' 'Θεῷ τέθνηκεν', εἶ-
πεν· 'ἀπέβη γὰρ πονηρὸς καὶ ἐξώλης καί, τὸ κεφάλαιον, λη-
στής, καὶ νῦν ἀντὶ τῆς ἐκκλησίας τὸ ὄρος κατείληφεν μεθ' ὁ-
14 μοίου στρατιωτικοῦ'. Καταρρηξάμενος τὴν ἐσθῆτα ὁ Ἀπόστο-
λος καὶ μετὰ μεγάλης οἰμωγῆς πληξάμενος τὴν κεφαλήν, 'κα-

ὅσον εἶχεν ἐπιθέσει ἐπ' αὐτοῦ τὸ τέλειον φυλακτήριον, τὴν
9 σφραγῖδα τοῦ Κυρίου. Τοῦτον δέ, ἀποκτήσαντα ἐλευθερίαν
προώρως, διέφθειραν μερικοὶ συνομήλικοι, ἀργοί, ἄσωτοι
καὶ κακοήθεις καὶ πρῶτον μὲν τὸν ὁδηγοῦν εἰς πολυτελεῖς
συνεστιάσεις, ἔπειτα τὸν παραλαμβάνουν μεταβαίνοντες
νύκτα εἰς λωποδυσίαν, ἐν συνεχείᾳ τὸν ἐθεώρησαν ἄξιον νὰ
10 συμπράξῃ εἰς κάτι μεγαλύτερον. Αὐτὸς δὲ ὀλίγον κατ' ὀ-
λίγον συνήθιζε καὶ λόγῳ τοῦ βιολογικοῦ του δυναμισμοῦ
ἐξῆλθε τῆς ὀρθῆς ὁδοῦ, ὡσὰν ἵππος ἀδάμαστος καὶ ζωηρός,
ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἔσπασε τὸν χαλινόν, ἐφέρετο ὁρμητικῶς
11 πρὸς τὰ βάραθρα, ἀπαρνηθεὶς δὲ τελείως τὴν εἰς Θεὸν σω-
τηρίαν, δὲν ἐσκέπτετο πλέον τίποτε μικρόν, ἀλλὰ ἐπεδίω-
κε, πράττων κάτι μέγα, ἐφ' ὅσον πλέον εἶχε χαθῆ, νὰ ἐξο-
μοιωθῇ μὲ τοὺς ἄλλους. Παραλαβὼν λοιπὸν αὐτοὺς καὶ συγ-
κροτήσας ληστοσυμμορίαν, κατέστη ὁ κατάλληλος λήσταρ-
χος, βιαιότατος, φονικώτατος, σκληρότατος.
12 »Ἔπειτα ἀπὸ καιρὸν παρουσιάσθη ἀνάγκη νὰ κα-
λέσουν ἐκ νέου τὸν Ἰωάννην. Οὗτος δέ, ἀφοῦ ἐρρύθμισε τὰ
ἄλλα χάριν τῶν ὁποίων μετέβη, εἶπεν, 'ἐμπρός, ὦ ἐπίσκο-
πε, ἀπόδωσε εἰς ἡμᾶς τὴν παρακαταθήκην, τὴν ὁποίαν ἐγὼ
καὶ ὁ Χριστὸς ἀνεθέσαμεν εἰς σὲ μὲ μάρτυρα τὴν Ἐκκλησίαν
13 τῆς ὁποίας προΐστασαι'. Ἐκεῖνος δὲ πρῶτον μὲν ἐξεπλάγη,
νομίζων ὅτι ἐσυκοφαντεῖτο διὰ λῆψιν χρημάτων τὰ ὁποῖα
δὲν ἔλαβε καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ φανῇ πρὸς τὸν Ἰωάννην οὔτε
ἀξιόπιστος δι' ὅσα δὲν εἶχε λάβει οὔτε ἀναξιόπιστος. Ὅταν
δὲν εἶπε, 'τὸν νεανίσκον ἀπαιτῶ καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀ-
δελφοῦ', στενάξας ἐκ βαθέων ὁ γέρων καὶ δακρύσας ὀλίγον,
εἶπεν, 'ἐκεῖνος ἔχει ἀποθάνει'. 'Πῶς καὶ μὲ ποῖον θάνατον;
''Ἀπέθανεν εἰς Θεόν', εἶπε, 'διότι κατήντησε πονηρὸς καὶ ἐ-
ξώλης, καί, τὸ χειρότερον, ληστής, τώρα δὲ ἀντὶ τῆς Ἐκκλη-
σίας ἔχει καταλάβει τὸ ὄρος μὲ ἔνοπλον συμμορίαν ὁμοίων
14 του'. Σχίσας τὸ ἔνδυμά του ὁ ἀπόστολος καὶ κτυπήσας τὴν
κεφαλὴν μὲ μέγαν θρῆνον, εἶπε, 'καλὸν φύλακα τῆς ψυχῆς

λόν γε', ἔφη, 'φύλακα τῆς τἀδελφοῦ ψυχῆς κατέλιπον. 'Αλλ' ἵπ-
πος ἤδη μοι παρέστω, καὶ ἡγεμὼν γενέσθω μοί τις τῆς ὁδοῦ'.
Ἤλαυνεν, ὥσπερ εἶχεν, αὐτόθεν, ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας.
15 *»'Ελθὼν δὲ εἰς τὸ χωρίον, ὑπὸ τῆς προφυλακῆς τῶν λη-*
στῶν ἁλίσκεται, μήτε φεύγων μήτε παραιτούμενος, ἀλλὰ βοῶν
16 *'ἐπὶ τούτ' ἐλήλυθα, ἐπὶ τὸν ἄρχοντα ὑμῶν ἀγάγετέ με'· ὃς τέως,*
ὥσπερ ὥπλιστο, ἀνέμενεν, ὡς δὲ προσιόντα ἐγνώρισε τὸν 'Ιω-
17 *άννην, εἰς φυγὴν αἰδεσθεὶς ἐτράπετο. Ὁ δὲ ἐδίωκεν ἀνὰ κράτος,*
ἐπιλαθόμενος τῆς ἡλικίας τῆς ἑαυτοῦ, κεκραγώς, 'τί με φεύγεις,
τέκνον, τὸν σαυτοῦ πατέρα, τὸν γυμνόν, τὸν γέροντα; 'Ελέη-
σόν με, τέκνον, μὴ φοβοῦ· ἔχεις ἔτι ζωῆς ἐλπίδας. 'Εγὼ Χρι-
στῷ λόγον δώσω ὑπὲρ σοῦ· ἂν δέῃ, τὸν σὸν θάνατον ἑκὼν ὑπο-
μενῶ, ὡς ὁ Κύριος τὸν ὑπὲρ ἡμῶν· ὑπὲρ σοῦ τὴν ψυχὴν ἀντιδώ-
18 *σω τὴν ἐμήν. Στῆθι, πίστευσον· Χριστός με ἀπέστειλεν'. Ὁ*
δὲ ἀκούσας, πρῶτον ἔστη μὲν κάτω βλέπων, εἶτα ἔρριψεν τὰ
ὅπλα, εἶτα τρέμων ἔκλαιεν πικρῶς· προσελθόντα δὲ τὸν γέρον-
τα περιέλαβεν, ἀπολογούμενος ταῖς οἰμωγαῖς ὡς ἐδύνατο καὶ
τοῖς δάκρυσι βαπτιζόμενος ἐκ δευτέρου, μόνην ἀποκρύπτων
19 *τὴν δεξιάν· ὁ δ' ἐγγυώμενος, ἐπομνύμενος ὡς ἄφεσιν αὐτῷ παρὰ*
τοῦ Σωτῆρος ηὕρηται, δεόμενος, γονυπετῶν, αὐτὴν τὴν δεξιὰν
ὡς ὑπὸ τῆς μετανοίας κεκαθαρμένην καταφιλῶν, ἐπὶ τὴν ἐκ-
κλησίαν ἐπανήγαγεν, καὶ δαψιλέσι μὲν εὐχαῖς ἐξαιτούμενος,
συνεχέσι δὲ νηστείαις συναγωνιζόμενος, ποικίλαις δὲ σειρῆσι
λόγων κατεπᾴδων αὐτοῦ τὴν γνώμην, οὐ πρότερον ἀπῆλθεν,
ὥς φασιν, πρὶν αὐτὸν ἐπιστῆσαι τῇ ἐκκλησίᾳ διδοὺς μέγα παρά-
δειγμα μετανοίας ἀληθινῆς καὶ μέγα γνώρισμα παλιγγενε-
σίας, τρόπαιον ἀναστάσεως βλεπομένης».

τοῦ ἀδελφοῦ ἄφησα! Ἀλλὰ ἂς μοῦ δοθῇ ἀμέσως εἷς ἵππος καὶ
εἷς ὁδηγὸς εἰς τὸν δρόμον'. Ἀπὸ ἐκεῖ, ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν,
ἐξεκίνησεν ὅπως ἦτο.
15 »Ἐλθὼν δὲ εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον, συλλαμβάνεται ἀπὸ
τὴν προφυλακὴν τῶν ληστῶν, χωρὶς νὰ φεύγῃ οὔτε νὰ παρα-
καλῇ, ἀλλὰ φωνάζων 'δι' αὐτὸ ἦλθον, φέρετέ με εἰς τὸν ἀρ-
16 χηγόν σας'. Αὐτὸς ἀρχικῶς τὸν ἀνέμενεν ὅπως ἦτο ὡπλι-
σμένος, ὅταν ὅμως καθὼς ἐπλησίαζεν ἀνεγνώρισε τὸν Ἰω-
17 άννην, ἐντραπεὶς ἐτράπη εἰς φυγήν. Οὗτος δὲ τὸν κατεδίω-
ωκε μὲ ὅλην τὴν δύναμίν του, λησμονήσας τὴν ἡλικίαν του,
κραυγάζων, 'διατί μὲ ἀποφεύγεις, τέκνον, ἐμὲ τὸν πατέρα
σου, τὸν ἄοπλον, τὸν γέροντα; Λυπήσου με, τέκνον, μὴ
φοβεῖσαι· ἔχεις ἀκόμη ἐλπίδας ζωῆς. Ἐγὼ θὰ δώσω εἰς τὸν
Χριστὸν λόγον διὰ σὲ ἂν χρειασθῇ, ἐγὼ θὰ ὑπομείνω ἑκου-
σίως τὸν θάνατόν σου, ὅπως ὁ Κύριος τὸν ὑπὲρ ἡμῶν· θὰ
18 δώσω ὡς ἀντάλλαγμα ὑπὲρ σοῦ τὴν ζωήν μου. Στάσου,
πίστευσε· μὲ ἀπέστειλεν ὁ Χριστός'. Αὐτὸς δὲ ἀκούσας, πρῶ-
τον μὲν ἐστάθη κυττάζων πρὸς τὴν γῆν, ἔπειτα ἔρριψε τὰ
ὅπλα, κατόπιν ἔκλαιε πικρῶς τρέμων· καθὼς δὲ ἐπλησίασεν
ὁ γέρων τὸν ἐνηγκαλίσθη, ἀπολογούμενος μὲ θρήνους ὅπως
ἠδύνατο καὶ βαπτιζόμενος μὲ τὰ δάκρυα διὰ δευτέραν φο-
19 ράν, κρύπτων μόνον τὴν δεξιάν του χεῖρα. Οὗτος δέ, ἐγ-
γυώμενος, διαβεβαιῶν ὅτι ἔχει εὕρει συγχώρησιν δι' αὐτὸν
ἀπὸ τὸν Σωτῆρα, παρακαλῶν, γονατίζων, καταφιλῶν τὴν
δεξιάν του χεῖρα ὡς καθαρισμένην ἀπὸ τὴν μετάνοιαν, τὸν
ἐπανέφερεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μεσιτεύων ἐκεῖ μὲ ἀφθόνους
εὐχάς, συναγωνιζόμενος μαζί του εἰς συνεχεῖς νηστείας, γο-
ητεύων δὲ τὴν σκέψιν του μὲ ποικίλας σειρῆνας λόγων, δὲν
ἀνεχώρησε, καθὼς λέγουν, πρὶν τὸν ἐπανασυνδέσῃ μὲ τὴν
Ἐκκλησίαν, δίδων μέγα παράδειγμα μετανοίας ἀληθινῆς καὶ
μέγα γνώρισμα παλιγγενεσίας, τρόπαιον ὁρατῆς ἀναστά-
σεως».

κδ'. Περὶ τῆς τάξεως τῶν εὐαγγελίων

24 1 *Ταῦτα τοῦ Κλήμεντος, ἱστορίας ὁμοῦ καὶ ὠφελείας τῆς*
τῶν ἐντευξομένων ἕνεκεν, ἐνταῦθά μοι κείσθω.
Φέρε δέ, καὶ τοῦδε τοῦ ἀποστόλου τὰς ἀναντιρρήτους ἐπι-
2 *σημηνώμεθα γραφάς. Καὶ δὴ τὸ κατ' αὐτὸν εὐαγγέλιον ταῖς*
ὑπὸ τὸν οὐρανὸν διεγνωσμένον ἐκκλησίαις, πρῶτον ἀνωμολο-
γήσθω· ὅτι γε μὴν εὐλόγως πρὸς τῶν ἀρχαίων ἐν τετάρτῃ μοί-
3 *ρᾳ τῶν ἄλλων τριῶν κατείλεκται, ταύτῃ ἂν γένοιτο δῆλον. Οἱ*
θεσπέσιοι καὶ ὡς ἀληθῶς θεοπρεπεῖς, φημὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ τοὺς
᾿Αποστόλους, τὸν βίον ἄκρως κεκαθαρμένοι καὶ ἀρετῇ πάσῃ τὰς
ψυχὰς κεκοσμημένοι, τὴν δὲ γλῶτταν ἰδιωτεύοντες, τῇ γε μὴν
πρὸς τοῦ Σωτῆρος αὐτοῖς δεδωρημένῃ θείᾳ καὶ παραδοξοποιῷ
δυνάμει θαρσοῦντες, τὸ μὲν ἐν πειθοῖ καὶ τέχνῃ λόγων τὰ τοῦ
διδασκάλου μαθήματα πρεσβεύειν οὔτε ᾔδεσαν οὔτε ἐνεχείρουν,
τῇ δὲ τοῦ θείου Πνεύματος τοῦ συνεργοῦντος αὐτοῖς ἀποδείξει
καὶ τῇ δι' αὐτῶν συντελουμένῃ θαυματουργῷ τοῦ Χριστοῦ δυ-
νάμει μόνῃ χρώμενοι, τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας τὴν γνῶσιν
ἐπὶ πᾶσαν κατήγγελλον τὴν οἰκουμένην, σπουδῆς τῆς περὶ τὸ
λογογραφεῖν μικρὰν ποιούμενοι φροντίδα.
4 *Καὶ τοῦτ' ἔπραττον ἅτε μείζονι καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐξυ-*
πηρετούμενοι διακονίᾳ. Ὁ γοῦν Παῦλος πάντων ἐν παρασκευῇ
λόγων δυνατώτατος νοήμασίν τε ἱκανώτατος γεγονώς, οὐ πλέον
τῶν βραχυτάτων ἐπιστολῶν γραφῇ παραδέδωκεν, καίτοι μυ-
ρία γε καὶ ἀπόρρητα λέγειν ἔχων, ἅτε τῶν μέχρις οὐρανοῦ τρί-
του θεωρημάτων ἐπιψαύσας ἐπ' αὐτόν τε τὸν θεοπρεπῆ παρά-
δεισον ἀναρπασθεὶς καὶ τῶν ἐκεῖσε ῥημάτων ἀρρήτων ἀξιωθεὶς
5 *ἐπακοῦσαι. Οὐκ ἄπειροι μὲν οὖν ὑπῆρχον τῶν αὐτῶν καὶ οἱ*

55. Β' Κορ. 12, 2-4.

κδ'. Περὶ τῆς τάξεως τῶν Εὐαγγελίων

24 1 Τὰ κείμενα αὐτὰ τοῦ Κλήμεντος παρέθεσα ἐδῶ χάριν
πληροφορίας καὶ ὠφελείας τῶν ἀναγνωστῶν.
Ἂς ἐπισημάνωμεν δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀποστόλου τὰς
2 ἀναμφισβητήτους γραφάς. Καὶ μάλιστα ἂς γίνῃ παραδε-
κτὸν πρῶτον τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ, ἀνεγνωρισμένον ἀπὸ
τὰς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν Ἐκκλησίας. Τὸ ὅτι δὲ εὐλόγως ἐταξι-
νομήθη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων εἰς τὴν τετάρτην θέσιν μετὰ τὰ
3 τρία ἄλλα, θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ ἀπὸ τὸ κάτωθι. Οἱ θε-
σπέσιοι καὶ ἀληθῶς θεοπρεπεῖς ἄνδρες, ἐννοῶ δὲ τοὺς Ἀπο-
στόλους τοῦ Χριστοῦ, ἄκρως καθαροὶ εἰς τὸν βίον καὶ στο-
λισμένοι εἰς τὰς ψυχὰς μὲ πᾶσαν ἀρετήν, ἦσαν μὲν ἁπλοϊκοὶ
εἰς τὴν γλῶσσαν, ἀλλ' ἐθάρρουν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος
δωρηθεῖσαν εἰς αὐτοὺς θείαν καὶ θαυματουργὸν δύναμιν·
οὕτω οὔτε ἐγνώριζον οὔτε ἐπεχείρουν νὰ διαδώσουν τὰ μα-
θήματα τοῦ διδασκάλου μὲ πειθὼ καὶ μὲ τέχνην λόγων, ἀλ-
λὰ τὰ διέδιδον χρησιμοποιοῦντες μόνον τὴν ἀπόδειξιν τοῦ
θείου Πνεύματος τοῦ συνεργαζομένου μὲ αὐτοὺς καὶ τὴν θαυ-
ματουργὸν δύναμιν τοῦ Χριστοῦ τὴν ἐνεργοῦσαν δι' αὐ-
τῶν, καὶ κατήγγελλον εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην τὴν γνῶσιν
τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ὀλίγον φροντίζοντες δι' ἐπι-
μελημένην λογογραφίαν.
4 Ἔπραττον δὲ τοῦτο διότι ὑπηρέτουν μίαν διακονίαν
ἀνωτέραν καὶ ὑπεράνθρωπον. Ὁ Παῦλος λοιπόν, ὁ ὁποῖος
ἦτο δυνατώτερος ὅλων εἰς τὴν παρασκευὴν λόγων καὶ ἱκα-
νώτερος εἰς τὰ νοήματα, δὲν παρέδωσεν εἰς τὴν γραφὴν τί-
ποτε ἄλλο πέραν τῶν συντόμων ἐπιστολῶν του, ἂν καὶ εἶ-
χε μυρία ἀπόρρητα νὰ εἴπῃ, καθ' ὅσον ἤγγισε τὰ θεάματα
μέχρι τοῦ τρίτου οὐρανοῦ, ἀνηρπάσθη εἰς τὸν θεοπρεπῆ
παράδεισον καὶ ἠξιώθη νὰ ἀκούσῃ τὰ ἐκεῖ ἄρρητα ῥήματα [55].
5 Δὲν ἦσαν βεβαίως ἄπειροι τῶν ἰδίων πραγμάτων οἱ λοιποὶ
φοιτηταὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, οἱ δώδεκα Ἀπόστολοι, οἱ ἑ-

*λοιποὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν φοιτηταί, δώδεκα μὲν Ἀπόστολοι,
ἑβδομήκοντα δὲ μαθηταί, ἄλλοι τε ἐπὶ τούτοις μυρίοι· ὅμως δ᾽
οὖν ἐξ ἁπάντων τῶν τοῦ Κυρίου διατριβῶν ὑπομνήματα Ματ-
θαῖος ἡμῖν καὶ Ἰωάννης μόνοι καταλελοίπασιν· οὓς καὶ ἐπάναγ-
κες ἐπὶ τὴν γραφὴν ἐλθεῖν κατέχει λόγος.*
6 *Ματθαῖός τε γὰρ πρότερον Ἑβραίοις κηρύξας, ὡς ἤμελ-
λεν καὶ ἐφ᾽ ἑτέρους ἰέναι, πατρίῳ γλώττῃ γραφῇ παραδοὺς τὸ
κατ᾽ αὐτὸν εὐαγγέλιον, τὸ λεῖπον τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ τούτοις*
7 *ἀφ᾽ ὧν ἐστέλλετο διὰ τῆς γραφῆς ἀπεπλήρου· ἤδη δὲ Μάρκου
καὶ Λουκᾶ τῶν κατ᾽ αὐτοὺς εὐαγγελίων τὴν ἔκδοσιν πεποιη-
μένων, Ἰωάννην φασὶ τὸν πάντα χρόνον ἀγράφῳ κεχρημένον
κηρύγματι, τέλος καὶ ἐπὶ τὴν γραφὴν ἐλθεῖν τοιᾶσδε χάριν αἰ-
τίας. Τῶν προαναγραφέντων τριῶν εἰς πάντας ἤδη καὶ εἰς αὐ-
τὸν διαδεδομένων, ἀποδέξασθαι μέν φασιν, ἀλήθειαν αὐτοῖς
ἐπιμαρτυρήσαντα, μόνην δὲ ἄρα λείπεσθαι τῇ γραφῇ τὴν περὶ
τῶν ἐν πρώτοις καὶ κατ᾽ ἀρχὴν τοῦ κηρύγματος ὑπὸ τοῦ Χρι-*
8 *στοῦ πεπραγμένων διήγησιν. Καὶ ἀληθής γε ὁ λόγος. Τοὺς τρεῖς
γοῦν εὐαγγελιστὰς συνιδεῖν πάρεστιν μόνα τὰ μετὰ τὴν ἐν τῷ
δεσμωτηρίῳ Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ κάθειρξιν ἐφ᾽ ἕνα ἐνιαυ-
τὸν πεπραγμένα τῷ Σωτῆρι συγγεγραφότας αὐτό τε τοῦτ᾽ ἐπι-*
9 *σημηναμένους κατ᾽ ἀρχὰς τῆς αὐτῶν ἱστορίας. Μετὰ γοῦν τὴν
τεσσαρακονταήμερον νηστείαν καὶ τὸν ἐπὶ ταύτῃ πειρασμὸν τὸν
χρόνον τῆς ἰδίας γραφῆς ὁ μὲν Ματθαῖος δηλοῖ λέγων, «ἀκού-
σας δὲ ὅτι Ἰωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεν» ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας
«εἰς τὴν Γαλιλαίαν», ὁ δὲ Μᾶρκος ὡσαύτως, «μετὰ δὲ τὸ παρα-
δοθῆναι», φησίν, «Ἰωάννην ἦλθεν Ἰησοῦς εἰς τὴν Γαλιλαίαν»,*
10 *καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ πρὶν ἄρξασθαι τῶν τοῦ Ἰησοῦ πράξεων, παρα-*

---

56. «Ὑπομνήματα διατριβῶν» δὲν εἶναι ἐδῶ γενικῶς τὰ εὐαγγέλια, διότι τότε δὲν θὰ ἐλέγετο ὅτι τοιαῦτα ὑπομνήματα ἄφησαν μόνον ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Ἰωάννης. Πρόκειται περὶ ὑπομνημάτων τῶν λόγων τοῦ Χριστοῦ ἁπλῶς.

57. Ματθ. 4, 12.

58. Μάρκ. 1, 14.

βδομήκοντα μαθηταί, καὶ ἐκτὸς τούτων πολυάριθμοι ἄλλοι.
Πάντως ὅμως ἀπὸ ὅλους αὐτοὺς ὑπομνήματα τῶν διδαχῶν
τοῦ Κυρίου ἔχουν ἀφήσει εἰς ἡμᾶς μόνον ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ
Ἰωάννης [56].
6 Πράγματι ὁ Ματθαῖος, κηρύξας προηγουμένως εἰς τοὺς
Ἑβραίους, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ προχωρήσῃ καὶ εἰς ἄλλους,
παραδώσας τὸ εὐαγγέλιόν του ἐγγράφως εἰς τὴν πατρικὴν
γλῶσσαν, ἀνεπλήρωσε διὰ τῆς γραφῆς τὴν ἔλλειψιν τῆς
7 παρουσίας του εἰς ἐκείνους ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀνεχώρει· ἀ-
φοῦ δὲ ἤδη ὁ Μᾶρκος καὶ ὁ Λουκᾶς εἶχον ἑτοιμάσει τὴν ἔκ-
δοσιν τῶν ἰδικῶν των εὐαγγελίων, λέγουν ὅτι ὁ Ἰωάννης,
ὁ ὁποῖος ὅλον τὸν καιρὸν ἐχρησιμοποίει τὸ ἄγραφον κή-
ρυγμα, τέλος ἔφθασε καὶ εἰς τὴν συγγραφὴν ἀπὸ τὴν ἑξῆς
αἰτίαν. Ὅταν τὰ προαναφερθέντα τρία εὐαγγέλια εἶχον ἤδη
διαδοθῆ εἰς ὅλους καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον, λέγουν ὅτι οὗτος
τὰ ἐδέχθη μὲν ὡς μαρτυροῦντα τὴν ἀλήθειαν, ἀντελήφθη
ὅμως σαφῶς ὅτι ἔλειπεν ἀπὸ τὰ κείμενα μόνον ἡ διήγησις
περὶ τῶν πεπραγμένων ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ κατὰ τοὺς πρώ-
8 τους χρόνους καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ κηρύγματος. Ὁ δὲ λόγος
εἶναι βεβαίως ἀληθής. Εἶναι πράγματι εὔκολον νὰ ἀντιλη-
φθῇ κανεὶς ὅτι οἱ τρεῖς εὐαγγελισταὶ ἔχουν περιγράψει μό-
νον τὰ πραχθέντα ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος κατὰ τὴν διάρκειαν
ἑνὸς ἔτους, μετὰ τὴν φυλάκισιν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ
εἰς τὸ δεσμωτήριον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημειώνουν εἰς τὴν
9 ἀρχὴν τῆς ἐκθέσεώς των. Πράγματι μετὰ τὴν τεσσαρακον-
θήμερον νηστείαν καὶ τὸν ἀκολουθήσαντα αὐτὴν πειρασμὸν
τὸν χρόνον τῶν ἐκτιθεμένων ὁ μὲν Ματθαῖος δηλώνει λέ-
γων, «ἀκούσας δὲ ὅτι ὁ Ἰωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεν»
ἀπὸ τὴν Ἰουδαίαν «εἰς τὴν Γαλιλαίαν» [57], ὁ δὲ Μᾶρκος ὡσαύ-
τως λέγει, «μετὰ δὲ τὴν παράδοσιν τοῦ Ἰωάννου ἦλθεν ὁ
10 Ἰησοῦς εἰς τὴν Γαλιλαίαν» [58], καὶ ὁ Λουκᾶς πρὶν ἀρχίσῃ τὴν
περιγραφὴν τῶν πράξεων τοῦ Ἰησοῦ παρατηρεῖ παρομοί-
ως» λέγων ὅτι ὁ Ἡρώδης, συνεχίζων τὰς πονηρὰς πράξεις

πλησίως ἐπιτηρεῖ, φάσκων ὡς ἄρα προσθεὶς Ἡρώδης οἷς διε-
11 *πράξατο πονηροῖς, «κατέκλεισε τὸν Ἰωάννην ἐν φυλακῇ». Πα-*
ρακληθέντα δὴ οὖν τούτων ἕνεκά φασι τὸν Ἀπόστολον Ἰωάννην τὸν ὑπὸ τῶν προτέρων εὐαγγελιστῶν παρασιωπηθέντα χρόνον καὶ τὰ κατὰ τοῦτον πεπραγμένα τῷ Σωτῆρι (ταῦτα δ' ἦν τὰ πρὸ τῆς τοῦ βαπτιστοῦ καθείρξεως) τῷ κατ' αὐτὸν εὐαγγελίῳ παραδοῦναι, αὐτό τε τοῦτ' ἐπισημήνασθαι, τοτὲ μὲν φήσαντα «ταύτην ἀρχὴν ἐποίησεν τῶν παραδόξων ὁ Ἰησοῦς», τοτὲ δὲ μνημονεύσαντα τοῦ βαπτιστοῦ μεταξὺ τῶν Ἰησοῦ πράξεων ὡς ἔτι τότε βαπτίζοντος ἐν Αἰνὼν ἐγγὺς τοῦ Σαλείμ, σαφῶς τε τοῦτο δηλοῦν ἐν τῷ λέγειν· «οὔπω γὰρ ἦν Ἰωάννης βεβλημένος εἰς φυλακήν».

12 *Οὐκοῦν ὁ μὲν Ἰωάννης τῇ τοῦ κατ' αὐτὸν εὐαγγελίου γραφῇ τὰ μηδέπω τοῦ βαπτιστοῦ εἰς φυλακὴν βεβλημένου πρὸς τοῦ Χριστοῦ πραχθέντα παραδίδωσιν, οἱ δὲ λοιποὶ τρεῖς εὐαγγελισταὶ τὰ μετὰ τὴν εἰς τὸ δεσμωτήριον κάθειρξιν τοῦ βαπτι-*
13 *στοῦ μνημονεύουσιν· οἷς καὶ ἐπιστήσαντι οὐκέτ' ἂν δόξαι διαφωνεῖν ἀλλήλοις τὰ εὐαγγέλια τῷ τὸ μὲν κατὰ Ἰωάννην τὰ πρῶτα τῶν τοῦ Χριστοῦ πράξεων περιέχειν, τὰ δὲ λοιπὰ τὴν ἐπὶ τέλει τοῦ χρόνου αὐτῷ γεγενημένην ἱστορίαν· εἰκότως δ' οὖν τὴν μὲν τῆς σαρκὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γενεαλογίαν ἅτε Ματθαίῳ καὶ Λουκᾷ προγραφεῖσαν ἀποσιωπῆσαι τὸν Ἰωάννην, τῆς δὲ θεολογίας ἀπάρξασθαι ὡς ἂν αὐτῷ πρὸς τοῦ θείου Πνεύματος οἷα κρείττονι παραπεφυλαγμένης.*

14 *Ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν περὶ τῆς τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου γραφῆς εἰρήσθω. Καὶ τῆς κατὰ Μᾶρκον δὲ ἡ γενομένη αἰ-*
15 *τία ἐν τοῖς πρόσθεν ἡμῖν δεδήλωται. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἀρχόμενος καὶ αὐτὸς τοῦ κατ' αὐτὸν συγγράμματος τὴν αἰτίαν προὔθηκεν δι' ἣν πεποίηται τὴν σύνταξιν, δηλῶν ὡς ἄρα πολλῶν καὶ ἄλλων*

---

59. Λουκᾶ 3, 20.
60. Ἰω. 2, 11.
61. Ἰω. 3, 23 ἑ.
62. Βλ. ἀνωτέρω 2, 15.

τὰς ὁποίας διέπραξε, «ἐνέκλεισε τὸν Ἰωάννην εἰς τὴν φυλα-
11 κήν» [59]. Λέγουν λοιπὸν ὅτι ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης παρακληθεὶς διὰ τὸν λόγον τοῦτον περιέγραψε μὲ τὸ εὐαγγέλιόν του τὸν ἀποσιωπηθέντα ἀπὸ τοὺς προηγουμένους εὐαγγελιστὰς χρόνον καὶ τὰ κατ' αὐτὸν πραχθέντα ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος — ἦσαν δὲ ταῦτα τὸ πρὸ τῆς φυλακίσεως τοῦ Βαπτιστοῦ —. Τοῦτο σημειώνει ὁ ἴδιος, ἄλλοτε μὲν λέγων «αὐτὴ ὑπῆρξεν ἡ ἔναρξις τῶν θαυμάτων τὰ ὁποῖα ἐνήργησεν ὁ Ἰησοῦς» [60], ἄλλοτε δὲ μνημονεύων τὸν Βαπτιστὴν εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκθέσεως τῶν Πράξεων τοῦ Ἰησοῦ ὡς βαπτίζοντα ἀκόμη ἕως τότε εἰς τὴν Αἰνὼν πλησίον τοῦ Σαλείμ, σαφῶς δὲ δηλώνει μὲ τοὺς λόγους, «διότι δὲν εἶχεν ἀκόμη εἰσαχθῆ εἰς τὴν φυλακὴν ὁ Ἰωάννης» [61].

12 Οὕτω λοιπὸν ὁ μὲν Ἰωάννης μὲ τὴν ἔκθεσιν τοῦ εὐαγγελίου του παραδίδει τὰ πραχθέντα ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ πρὶν ὁ Βαπτιστὴς ἐγκλεισθῇ εἰς τὴν φυλακήν, οἱ δὲ λοιποὶ τρεῖς εὐαγγελισταὶ μνημονεύουν τὰ μετὰ τὴν κάθειρξιν τοῦ Βα-
13 πτιστοῦ εἰς τὸ δεσμωτήριον. Ἐὰν κανεὶς ἔχῃ ὑπ' ὄψιν ταῦτα, δὲν θὰ τοῦ φαίνεται πλέον ὅτι διαφωνοῦν τὰ εὐαγγέλια μεταξύ των, καθ' ὅσον τὸ μὲν κατὰ Ἰωάννην περιέχει τὰς πρώτας πράξεις τοῦ Χριστοῦ, τὰ δὲ λοιπὰ ἱστοροῦν τὰ πραχθέντα ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ τέλος τοῦ βίου του. Εὐλόγως δὲ ὁ Ἰωάννης ἀπεσιώπησε τὴν κατὰ σάρκα γενεαλογίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καθ' ὅσον αὕτη εἶχε καταγραφῆ προηγουμένως ὑπὸ τοῦ Ματθαίου καὶ τοῦ Λουκᾶ, ἤρχισε δὲ τὴν ἔκθεσιν ἀπὸ τὴν θεότητα ὡσὰν αὕτη νὰ ἐπεφυλάσσετο δι' αὐτὸν ἀπὸ τὸ θεῖον Πνεῦμα ὡς ἀνώτερον.

14 Τὰ λεχθέντα ἀνωτέρω περὶ τῆς συγγραφῆς τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου εἶναι ἀρκετά. Ἐξ ἄλλου ἡ αἰτία τῆς συγγραφῆς τοῦ κατὰ Μᾶρκον ἔχει ἐπίσης δηλωθῆ ἀπὸ ἡμᾶς
15 εἰς τὰ προηγούμενα [62]. Ὁ δὲ Λουκᾶς φανερώνει καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ συγγράμματός του τὴν αἰτίαν διὰ τὴν ὁποίαν τὸ συνέταξε, δηλώνων ὅτι, ἐπειδὴ πράγματι πολ-

*προπετέστερον ἐπιτετηδευκότων διήγησιν ποιήσασθαι ὧν αὐ-
τὸς πεπληροφόρητο λόγων, ἀναγκαίως ἀπαλλάττων ἡμᾶς τῆς
περὶ τοὺς ἄλλους ἀμφηρίστου ὑπολήψεως, τὸν ἀσφαλῆ λόγον
ὧν αὐτὸς ἱκανῶς τὴν ἀλήθειαν κατειλήφει ἐκ τῆς ἅμα Παύ-
λῳ συνουσίας τε καὶ διατριβῆς καὶ τῆς τῶν λοιπῶν Ἀποστόλων
16 ὁμιλίας ὠφελημένος, διὰ τοῦ ἰδίου παρέδωκεν εὐαγγελίου. Καὶ
ταῦτα μὲν ἡμεῖς περὶ τούτων· οἰκειότερον δὲ κατὰ καιρὸν διὰ
τῆς τῶν ἀρχαίων παραθέσεως τὰ καὶ τοῖς ἄλλοις περὶ αὐτῶν εἰ-
ρημένα πειρασόμεθα δηλῶσαι.
17 Τῶν δὲ Ἰωάννου γραμμάτων πρὸς τῷ εὐαγγελίῳ καὶ ἡ
προτέρα τῶν ἐπιστολῶν παρά τε τοῖς νῦν καὶ τοῖς ἔτ' ἀρχαίοις
18 ἀναμφίλεκτος ὡμολόγηται, ἀντιλέγονται δὲ αἱ λοιπαὶ δύο, τῆς
δ' Ἀποκαλύψεως εἰς ἑκάτερον ἔτι νῦν παρὰ τοῖς πολλοῖς πε-
ριέλκεται ἡ δόξα· ὁμοίως γε μὴν ἐκ τῆς τῶν ἀρχαίων μαρτυ-
ρίας ἐν οἰκείῳ καιρῷ τὴν ἐπίκρισιν δέξεται καὶ αὐτή.*

κε'. Περὶ τῶν ὁμολογουμένων θείων γραφῶν καὶ τῶν μὴ τοιούτων

*1 Εὔλογον δ' ἐνταῦθα γενομένους ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰς
δηλωθείσας τῆς Καινῆς Διαθήκης γραφάς. Καὶ δὴ τακτέον ἐν
πρώτοις τὴν ἁγίαν τῶν εὐαγγελίων τετρακτύν, οἷς ἕπεται ἡ
2 τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων γραφή· μετὰ δὲ ταύτην τὰς Παύ-
λου καταλεκτέον ἐπιστολάς, αἷς ἑξῆς τὴν φερομένην Ἰωάννου
προτέραν καὶ ὁμοίως τὴν Πέτρου κυρωτέον ἐπιστολήν· ἐπὶ τού-
τοις τακτέον, εἴ γε φανείη, τὴν Ἀποκάλυψιν Ἰωάννου, περὶ ἧς
τὰ δόξαντα κατὰ καιρὸν ἐκθησόμεθα.
3 Καὶ ταῦτα μὲν ἐν ὁμολογουμένοις· τῶν δ' ἀντιλεγομένων,*

---

63. Λουκᾶ 1, 1 - 4. Ὁ Εὐσέβιος ὑποθέτει ὅτι ὁ Λουκᾶς εἰς τὸν πρόλογόν του δὲν ὑπαινίσσεται τὰ κανονικὰ Εὐαγγέλια.

λοὶ ἐπεχείρησαν βεβιασμένως νὰ διηγηθοῦν τὰ πράγματα
τὰ ὁποῖα οὗτος ἐγνώριζε μετὰ βεβαιότητος, ἠναγκάσθη νὰ
μᾶς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ ἀβεβαίας ὑποθέσεις ἄλλων, καὶ παρέδω-
σε μὲ τὸ ἰδικόν του εὐαγγέλιον τὸν βέβαιον λόγον τῶν πρα-
γμάτων τῶν ὁποίων τὴν ἀλήθειαν κατενόησεν ἐκ τῆς συνα-
ναστροφῆς καὶ τῆς παραμονῆς μετὰ τοῦ Παύλου, καθὼς καὶ
16 ἐκ τῶν συζητήσεων μετὰ τῶν λοιπῶν Ἀποστόλων[63]. Καὶ
ταῦτα μὲν λέγομεν ἡμεῖς περὶ τούτων· θὰ προσπαθήσωμεν δὲ
εἰς τὸν κατάλληλον καιρὸν νὰ δηλώσωμεν διὰ τῆς παραθέ-
σεως χωρίων ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους καὶ τὰ λεχθέντα περὶ αὐ-
τῶν ὑπὸ τῶν ἄλλων.
17 Ἀπὸ τὰ συγγράμματα τοῦ Ἰωάννου πλὴν τοῦ Εὐαγ-
γελίου καὶ ἡ πρώτη ἐπιστολὴ εἶναι παραδεκτὴ ὡς ἀναμφι-
18 σβήτητος, ἀμφισβητοῦνται δὲ αἱ λοιπαὶ δύο. Περὶ τῆς Ἀπο-
καλύψεως δὲ αἱ γνῶμαι τῶν πολλῶν διχάζονται ἀκόμη καὶ
ἕως σήμερον· ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ὁμοίως θὰ ἀξιολογηθῇ εἰς τὸν
κατάλληλον καιρὸν ἀπὸ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀρχαίων.

κε'. Περὶ τῶν παραδεδεγμένων καὶ μὴ θείων Γραφῶν

1 Φθάσαντες εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, εἶναι εὔλογον νὰ ἀνα-
κεφαλαιώσωμεν τὰ ἀναφερθέντα βιβλία τῆς Καινῆς Διαθή-
κης. Ἐν πρώτοις φυσικὰ πρέπει νὰ ταχθῇ ἡ ἁγία τετρα-
κτὺς τοῦ εὐαγγελίου, τὰ ὁποῖα ἀκολουθεῖ τὸ βιβλίον τῶν
2 Πράξεων τῶν Ἀποστόλων· μετ' αὐτὴν δὲ πρέπει νὰ κατα-
τάξωμεν τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου, ἐν συνεχείᾳ τῶν ὁ-
ποίων πρέπει νὰ ἐγκρίνεται ἡ λεγομένη πρώτη ἐπιστολὴ
τοῦ Ἰωάννου καὶ ὁμοίως ἡ τοῦ Πέτρου. Εἰς τὸ τέλος πρέπει
νὰ ταχθῇ, ἐὰν φανῇ ἀρεστόν, ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου,
περὶ τῆς ὁποίας θὰ ἐκθέσωμεν τὰ δέοντα ἐν καιρῷ.
3 Καὶ αὐτὰ μὲν περιλαμβάνονται εἰς τὰ παραδεδεγμένα.
Μεταξὺ δὲ τῶν ἀμφισβητουμένων, ἀλλὰ γνωριζομένων ὑπὸ

*γνωρίμων δ' οὖν ὅμως τοῖς πολλοῖς, ἡ λεγομένη Ἰακώβου φέ-
ρεται καὶ ἡ Ἰούδα ἥ τε Πέτρου δευτέρα ἐπιστολὴ καὶ ἡ ὀνομα-
ζομένη δευτέρα καὶ τρίτη Ἰωάννου, εἴτε τοῦ εὐαγγελιστοῦ τυγ-
χάνουσαι εἴτε καὶ ἑτέρου ὁμωνύμου ἐκείνῳ.*

4 *Ἐν τοῖς νόθοις κατατετάχθω καὶ τῶν Παύλου Πράξεων ἡ
γραφὴ ὅ τε λεγόμενος Ποιμὴν καὶ ἡ Ἀποκάλυψις Πέτρου καὶ
πρὸς τούτοις ἡ φερομένη Βαρνάβα ἐπιστολὴ καὶ τῶν Ἀποστό-
λων αἱ λεγόμεναι Διδαχαὶ ἔτι τε, ὡς ἔφην, ἡ Ἰωάννου Ἀποκά-
λυψις, εἰ φανείη· ἥν τινες, ὡς ἔφην, ἀθετοῦσιν, ἕτεροι δὲ ἐγκρί-
5 νουσιν τοῖς ὁμολογουμένοις. Ἤδη δ' ἐν τούτοις τινὲς καὶ τὸ
καθ' Ἑβραίους εὐαγγέλιον κατέλεξαν, ᾧ μάλιστα Ἑβραίων
οἱ τὸν Χριστὸν παραδεξάμενοι χαίρουσιν.*

6 *Ταῦτα δὲ πάντα τῶν ἀντιλεγομένων ἂν εἴη, ἀναγκαίως
δὲ καὶ τούτων ὅμως τὸν κατάλογον πεποιήμεθα, διακρίνον-
τες τάς τε κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν ἀληθεῖς καὶ
ἀπλάστους ἀνωμολογημένας γραφὰς καὶ τὰς ἄλλως παρὰ ταύ-
τας, οὐκ ἐνδιαθήκους μὲν ἀλλὰ καὶ ἀντιλεγομένας, ὅμως δὲ
παρὰ πλείστοις τῶν ἐκκλησιαστικῶν γινωσκομένας, ἵν' εἰδέναι
ἔχοιμεν αὐτάς τε ταύτας καὶ τὰς ὀνόματι τῶν Ἀποστόλων πρὸς
τῶν αἱρετικῶν προφερομένας ἤτοι ὡς Πέτρου καὶ Θωμᾶ καὶ
Ματθία ἢ καί τινων παρὰ τούτους ἄλλων εὐαγγέλια περιεχού-
σας ἢ ὡς Ἀνδρέου καὶ Ἰωάννου καὶ τῶν ἄλλων Ἀποστόλων πρά-
ξεις· ὧν οὐδὲν οὐδαμῶς ἐν συγγράμματι τῶν κατὰ τὰς διαδοχὰς
7 ἐκκλησιαστικῶν τις ἀνὴρ εἰς μνήμην ἀγαγεῖν ἠξίωσεν, πόρρω
δέ που καὶ ὁ τῆς φράσεως παρὰ τὸ ἦθος τὸ ἀποστολικὸν ἐναλ-
λάττει χαρακτήρ, ἥ τε γνώμη καὶ ἡ τῶν ἐν αὐτοῖς φερομένων
προαίρεσις πλεῖστον ὅσον τῆς ἀληθοῦς ὀρθοδοξίας ἀπᾴδουσα,
ὅτι δὴ αἱρετικῶν ἀνδρῶν ἀναπλάσματα τυγχάνει, σαφῶς παρί-*

τῶν πολλῶν, φέρεται ἡ λεγομένη ἐπιστολὴ Ἰακώβου καὶ ἡ Ἰούδα, ἡ δευτέρα ἐπιστολὴ Πέτρου καὶ ἡ δευτέρα καὶ τρίτη Ἰωάννου, εἴτε εἰς τὸν εὐαγγελιστὴν ἀνήκουν αὗται εἴτε εἰς ἄλλον ὁμώνυμον μὲ ἐκεῖνον.

4 Μεταξὺ τῶν νόθων ἂς καταταχθοῦν τὸ βιβλίον τῶν Πράξεων Παύλου, ὁ λεγόμενος Ποιμὴν καὶ ἡ Ἀποκάλυψις Πέτρου καὶ πρὸς τούτοις ἡ φερομένη ἐπιστολὴ Βαρνάβα, αἱ λεγόμεναι Διδαχαὶ τῶν Ἀποστόλων, καθὼς ἐπίσης, ὅπως εἶπα, ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου, ἐὰν φανῇ ἀρεστόν, τὴν ὁποίαν μερικοί, ὅπως εἶπα, ἀπορρίπτουν, ἄλλοι δὲ
5 ἐγκρίνουν εἰς τὰ παραδεδεγμένα. Μεταξὺ τούτων μερικοὶ κατέταξαν ἤδη καὶ τὸ Καθ' Ἑβραίους Εὐαγγέλιον, τὸ ὁποῖον ἱκανοποιεῖ πρὸ πάντων τοὺς ἐκ τῶν Ἑβραίων παραδεχθέντας τὸν Χριστόν.

6 Ὅλα αὐτὰ τὰ τελευταῖα ἀνήκουν εἰς τὰ ἀμφισβητούμενα, ἐθεωρήσαμεν ὅμως ἀναγκαῖον νὰ καταρτίσωμεν καὶ τούτων κατάλογον, διακρίνοντες τὰς συμφώνως πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν ἀληθεῖς, γνησίας καὶ παραδεδεγμένας γραφάς, ἀπὸ τὰς ἄλλας γραφὰς αἱ ὁποῖαι ἀντιθέτως δὲν εἶναι κανονικαί, ἀλλὰ ἀμφισβητοῦνται, ἂν καὶ γνωρίζονται ἀπὸ τοὺς πλείστους ἐκκλησιαστικούς. Οὕτω θὰ δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν αὐτὰς τὰς ἰδίας καὶ τὰς παρουσιαζομένας ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἀποστόλων ὑπὸ τῶν αἱρετικῶν, ἤτοι τὰς περιεχούσας εὐαγγέλια ὡσὰν τοῦ Πέτρου, τοῦ Θωμᾶ, τοῦ Ματθίου καὶ μερικῶν ἄλλων ἐκτὸς αὐτοῦ ἢ πράξεις ὡσὰν τοῦ Ἀνδρέου, τοῦ Ἰωάννου καὶ τῶν ἄλλων Ἀποστόλων. Πουθενὰ ὀρθόδοξος κατὰ τὰς διαδοχὰς ἀνὴρ δὲν ἠξίωσε νὰ μνημονεύσῃ κανὲν ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτὰ εἰς σύγγραμμά του,
7 ἐνῷ ἐξ ἄλλου ὁ χαρακτὴρ τῆς ἐκφράσεως αὐτῶν παραλλάσσει παρὰ πολὺ ἀπὸ τὸ ἀποστολικὸν ἦθος, καὶ ἡ τάσις τῶν περιεχομένων αὐτῶν, ἀπομακρυνομένη ὑπερβολικῶς ἀπὸ τὴν ἀληθῆ ὀρθοδοξίαν, σαφῶς ἀποδεικνύει ὅτι εἶναι πλάσματα αἱρετικῶν ἀνδρῶν. Ἑπομένως οὔτε εἰς τὰ νόθα δὲν πρέ-

στησιν· ὅθεν οὐδ' ἐν νόθοις αὐτὰ καταταχτέον, ἀλλ' ὡς ἄτοπα πάντῃ καὶ δυσσεβῆ παραιτητέον.

κστ'. Περὶ Μενάνδρου τοῦ γόητος

26 1 Ἴωμεν δὴ λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὴν ἑξῆς ἱστορίαν. Σίμωνα τὸν μάγον Μένανδρος διαδεξάμενος, ὅπλον δεύτερον οὐ χεῖρον τοῦ προτέρου τῆς διαβολικῆς ἐνεργείας ἀποδείκνυται τὸν τρόπον. Ἦν καὶ οὗτος Σαμαρεύς, εἰς ἄκρον δὲ γοητείας οὐκ ἔλαττον τοῦ διδασκάλου προελθών, μείζοσιν ἐπιδαψιλεύεται τερατολογίαις, ἑαυτὸν μὲν ὡς ἄρα εἴη, λέγων, ὁ Σωτὴρ ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων ἄνωθέν ποθεν ἐξ ἀοράτων αἰώνων ἀπεσταλμένος
2 σωτηρίᾳ, διδάσκων δὲ μὴ ἄλλως δύνασθαί τινα καὶ αὐτῶν τῶν κοσμοποιῶν ἀγγέλων περιγενήσεσθαι, μὴ πρότερον διὰ τῆς πρὸς αὐτοῦ παραδιδομένης μαγικῆς ἐμπειρίας ἀχθέντα καὶ διὰ τοῦ μεταδιδομένου πρὸς αὐτοῦ βαπτίσματος, οὗ τοὺς καταξιουμένους ἀθανασίαν ἀίδιον ἐν αὐτῷ τούτῳ μεθέξειν τῷ βίῳ, μηκέτι θνήσκοντας, αὐτοῦ δὲ παραμένοντας εἰς τὸ ἀεὶ ἀγήρως τινὰς καὶ ἀθανάτους ἐσομένους. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ ἐκ τῶν Εἰρηναίου διαγνῶναι ῥᾴδιον.

3 Καὶ ὁ Ἰουστῖνος δὲ κατὰ τὸ αὐτὸ τοῦ Σίμωνος μνημονεύσας, καὶ τὴν περὶ τούτου διήγησιν ἐπιφέρει, λέγων· «Μένανδρον δέ τινα καὶ αὐτὸν Σαμαρέα, τὸν ἀπὸ κώμης Καπαρατταίας, γενόμενον μαθητὴν τοῦ Σίμωνος, οἰστρηθέντα καὶ αὐτὸν ὑπὸ τῶν δαιμόνων καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ γενόμενον, πολλοὺς ἐξαπατῆσαι διὰ μαγικῆς τέχνης οἴδαμεν· ὃς καὶ τοὺς αὐτῷ ἑπομένους ὡς μὴ ἀποθνήσκοιεν, ἔπεισεν, καὶ νῦν τινές εἰσιν ἀπ' ἐκείνου τοῦτο ὁμολογοῦντες».

4 Ἦν δ' ἄρα διαβολικῆς ἐνεργείας διὰ τοιῶνδε γοήτων τὴν

πει νὰ κατατάσσωμεν ταῦτα, ἀλλὰ νὰ τὰ ἀπορρίπτωμεν ὡς ἐντελῶς παράλογα καὶ δυσσεβῆ.

κστ'. Περὶ τοῦ γόητος Μενάνδρου

26 1 Ἂς μεταβῶμεν τώρα καὶ εἰς τὴν ἑξῆς ἱστορίαν. Ὁ Μένανδρος, διαδεχθεὶς τὸν Σίμωνα τὸν Μάγον, ἀποδεικνύεται μὲ τὸν τρόπον του δεύτερον ὅπλον τῆς διαβολικῆς ἐνεργείας ὄχι κατώτερον τοῦ προηγουμένου. Ἦτο καὶ οὗτος Σαμαρεύς, προχωρήσας δὲ εἰς τὰ ἄκρα τῆς μαγείας ὄχι ὀλιγώτερον τοῦ διδασκάλου, ὑπερτερεῖ εἰς τερατολογίας· λέγει ὅτι τάχα αὐτὸς εἶναι ὁ σωτὴρ ὁ ἀπεσταλμένος ἀπὸ κάπου ἄνωθεν ἐκ τῶν ἀοράτων αἰώνων, διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀν-
2 θρώπων, διδάσκει δὲ ὅτι δὲν δύναται κανεὶς νὰ ὑπερνικήσῃ ἄλλως τοὺς δημιουργοὺς ἀγγέλους, ἐὰν δὲν περάσῃ προηγουμένως διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ παραδιδομένης μαγικῆς ἐμπειρίας καὶ διὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ παραδιδομένου βαπτίσματος, τοῦ ὁποίου οἱ καταξιούμενοι θὰ μετάσχουν ἀϊδίου ἀθανασίας εἰς αὐτὸν ἐδῶ τὸν βίον, μὴ ἀποθνήσκοντες ἀλλὰ παραμένοντες ἐδῶ εἰς αἰωνιότητα ἀγήραστοι καὶ ἀθάνατοι. Εἶναι εὔκολον νὰ πληροφορηθῇ κανεὶς ταῦτα ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Εἰρηναίου.

3 Καὶ ὁ Ἰουστῖνος δέ, μνημονεύων ὁμοίως τὸν Σίμωνα, προσθέτει καὶ τὴν μνείαν τούτου λέγων· «γνωρίζομεν δὲ ὅτι κάποιος Μένανδρος, Σαμαρεὺς καὶ αὐτός, ἀπὸ τὴν κώμην Καπαρατταία, μαθητὴς τοῦ Σίμωνος, οἰστρηλατηθεὶς καὶ αὐτὸς ἀπὸ τοὺς δαίμονας καὶ μεταβὰς εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ἐξηπάτησε πολλοὺς μὲ μαγικὴν τέχνην. Αὐτὸς ἔπεισε τοὺς ὀπαδούς του ὅτι δῆθεν δὲν θὰ ἀπέθνησκον καὶ τώρα ὑπάρχουν μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ὁμολογοῦντες τοῦτο».

4 Ἀσφαλῶς ἦτο διαβολικῆς ἐνεργείας ἔμπνευσις ὅτι τὸ ὄνομα τῶν Χριστιανῶν παρελήφθη ἀπὸ τοιούτους γόητας οἱ ὁποῖοι προσεπάθησαν νὰ διαβάλουν μὲ τὴν μαγείαν τὸ

Χριστιανῶν προσηγορίαν ὑποδυομένων τὸ μέγα τῆς θεοσεβείας μυστήριον ἐπὶ μαγείᾳ σπουδάσαι διαβαλεῖν διασῦραί τε δι' αὐτῶν τὰ περὶ ψυχῆς ἀθανασίας καὶ νεκρῶν ἀναστάσεως ἐκκλησιαστικὰ δόγματα. Ἀλλ' οὗτοι μὲν τούτους σωτῆρας ἐπιγραψάμενοι τῆς ἀληθοῦς ἀποπεπτώκασιν ἐλπίδος.

κζ'. Περὶ τῆς τῶν Ἐβιωναίων αἱρέσεως

27 1 *Ἄλλους δ' ὁ πονηρὸς δαίμων, τῆς περὶ τὸν Χριστὸν τοῦ*
Θεοῦ διαθέσεως ἀδυνατῶν ἐκσεῖσαι, θατεραλήπτους εὑρὼν ἐ-
σφετερίζετο· Ἐβιωναίους τούτους οἰκείως ἐπεφήμιζον οἱ πρῶ-
τοι, πτωχῶς καὶ ταπεινῶς τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ δοξάζοντας.
2 *Λιτὸν μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ κοινὸν ἡγοῦντο, κατὰ προκοπὴν ἤθους*
αὐτὸ μόνον ἄνθρωπον δεδικαιωμένον ἐξ ἀνδρός τε κοινωνίας
καὶ τῆς Μαρίας γεγεννημένον, δεῖν δὲ πάντως αὐτοῖς τῆς νο-
μικῆς θρησκείας ὡς μὴ ἂν διὰ μόνης τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πί-
στεως καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν βίου σωθησομένοις.
3 *Ἄλλοι δὲ παρὰ τούτους τῆς αὐτῆς ὄντες προσηγορίας,*
τὴν μὲν τῶν εἰρημένων ἔκτοπον διεδίδρασκον ἀτοπίαν, ἐκ παρ-
θένου καὶ ἁγίου Πνεύματος μὴ ἀρνούμενοι γεγονέναι τὸν Κύριον,
οὐ μὴν ἔθ' ὁμοίως καὶ οὗτοι προϋπάρχειν αὐτὸν Θεὸν Λόγον ὄν-
τα καὶ σοφίαν ὁμολογοῦντες, τῇ τῶν προτέρων περιετρέποντο
δυσσεβείᾳ, μάλιστα ὅτε καὶ τὴν σωματικὴν περὶ τὸν νόμον λα-
4 *τρείαν ὁμοίως ἐκείνοις περιέπειν ἐσπούδαζον. Οὗτοι δὲ τοῦ μὲν*
Ἀποστόλου πάμπαν τὰς ἐπιστολὰς ἀρνητέας ἡγοῦντο εἶναι δεῖν,
ἀποστάτην ἀποκαλοῦντες αὐτὸν τοῦ νόμου, εὐαγγελίῳ δὲ μόνῳ
τῷ καθ' Ἑβραίους λεγομένῳ χρώμενοι, τῶν λοιπῶν σμικρὸν
5 *ἐποιοῦντο λόγον· καὶ τὸ μὲν Σάββατον καὶ τὴν ἄλλην ἰουδαϊκὴν*

---

64. Ἐβιωνὶμ ἑβραϊστὶ σημαίνει τοὺς πτωχούς. Ἀλλ' ἡ ἑρμηνεία τοῦ Εὐσεβίου εἶναι ἴσως ἐξεζητημένη. Ἴσως ἐλέγοντο οὕτω διότι ἔζων βίον ἀσκητικὸν καὶ πτωχόν.

65. Τοῦ Παύλου δηλαδή.

μέγα μυστήριον τῆς θεοσεβείας καὶ νὰ διασύρουν τὰ ἐκκλησιαστικὰ δόγματα περὶ ἀθανασίας ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως νεκρῶν. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν οἱ ὁποῖοι ὑπεγράφησαν εἰς τοιούτους σωτῆρας ἐξέπεσαν ἀπὸ τὴν ἀληθινὴν ἐλπίδα.

κζ'. Περὶ τῆς αἱρέσεως τῶν Ἐβιωναίων

27 1 Ἄλλους ὅμως ὁ πονηρὸς δαίμων, ἀδυνατῶν νὰ τοὺς
ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὴν ἀφοσίωσιν εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ,
τοὺς ᾐχμαλώτισεν εὑρὼν αὐτοὺς εὐαλώτους ἀπὸ ἄλλην
πλευράν. Τούτους οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ ὠνόμαζον ταιριαστὰ Ἐβιωναίους, διότι εἶχον πτωχὴν καὶ ταπεινὴν ἰδέαν
2 περὶ τοῦ Χριστοῦ[64]. Διότι τὸν ἐθεώρουν λιτὸν καὶ συνηθισμένον, δικαιωμένον λόγῳ τῆς ἠθικῆς προκοπῆς του, ἐνῷ ἦτο ἁπλοῦς ἄνθρωπος καὶ εἶχε γεννηθῆ διὰ τῆς συνευρέσεως ἀνδρὸς καὶ τῆς Μαρίας. Ἐφρόνουν δὲ ὅτι πάντως τοὺς ἐχρειάζετο ἡ θρησκεία τοῦ νόμου, ὡσὰν νὰ μὴ ἦτο δυνατὸν νὰ σωθοῦν μὲ μόνην τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν καὶ τὸν σύμφωνον μὲ αὐτὴν βίον.
3 Ὑπῆρχον δὲ ἐκτὸς τούτων καὶ ἄλλοι μὲ τὴν ἰδίαν ὀνομασίαν. Οὗτοι ἐξέφευγον τὴν παράλογον ἀτοπίαν τῶν προαναφερθέντων, ἀφοῦ δὲν ἠρνοῦντο ὅτι ὁ Κύριος ἐγεννήθη ἐκ παρθένου καὶ Ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ὁμοίως δὲν ὡμολόγουν ὅτι οὗτος προϋπῆρχεν ὡς Θεὸς Λόγος καὶ Σοφία· οὕτω κατήντων εἰς τὴν δυσσέβειαν τῶν προηγουμένων, μάλιστα ἐφ' ὅσον ἐφρόντιζον ὅπως ἐκεῖνοι νὰ ἐπιδίδωνται εἰς τὴν κατὰ γράμμα τήρησιν τῆς νομικῆς λατρείας.
4 Οὗτοι ἐξ ἄλλου ἐνόμιζον ὅτι πρέπει νὰ ἀπορρίψωμεν ἐντελῶς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ ἀποστόλου[65], ἀποκαλοῦντες αὐτὸν ἀποστάτην τοῦ νόμου, χρησιμοποιοῦντες δὲ μόνον τὸ λεγόμενον Καθ' Ἑβραίους εὐαγγέλιον, ὀλίγην προσοχὴν ἔδι-
5 δον εἰς τὰ ἄλλα. Ὁμοίως μὲ τοὺς προηγουμένους ἐφύλαττον

ἀγωγὴν ὁμοίως ἐκείνοις παρεφύλαττον, ταῖς δ' αὖ Κυριακαῖς ἡμέραις ἡμῖν τὰ παραπλήσια εἰς μνήμην τῆς σωτηρίου ἀναστά-
6 *σεως ἐπετέλουν· ὅθεν παρὰ τὴν τοιαύτην ἐγχείρησιν τῆς τοιᾶσδε λελόγχασι προσηγορίας, τοῦ Ἐβιωναίων ὀνόματος τὴν τῆς διανοίας πτωχείαν αὐτῶν ὑποφαίνοντος· ταύτῃ γὰρ ἐπίκλην ὁ πτωχὸς παρ' Ἑβραίοις ὀνομάζεται.*

κη'. Περὶ Κηρίνθου αἱρεσιάρχου

28 1 *Κατὰ τοὺς δηλουμένους χρόνους ἑτέρας αἱρέσεως ἀρχηγὸν γενέσθαι Κήρινθον παρειλήφαμεν· Γάϊος, οὗ φωνὰς ἤδη πρότερον παρατέθειμαι, ἐν τῇ φερομένῃ αὐτοῦ ζητήσει ταῦτα περὶ αὐτοῦ γράφει.*

2 *«Ἀλλὰ καὶ Κήρινθος ὁ δι' ἀποκαλύψεων ὡς ὑπὸ ἀποστόλου μεγάλου γεγραμμένων τερατολογίας ἡμῖν ὡς δι' ἀγγέλων αὐτῷ δεδειγμένας ψευδόμενος ἐπεισάγει, λέγων μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπίγειον εἶναι τὸ βασίλειον τοῦ Χριστοῦ καὶ πάλιν ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ἐν Ἰερουσαλὴμ τὴν σάρκα πολιτευομένην δουλεύειν. Καὶ ἐχθρὸς ὑπάρχων ταῖς Γραφαῖς τοῦ Θεοῦ, ἀριθμὸν χιλιονταετίας ἐν γάμῳ ἑορτῆς, θέλων πλανᾶν, λέγει γίνεσθαι».*

3 *Καὶ Διονύσιος δέ, ὁ τῆς κατὰ Ἀλεξάνδρειαν παροικίας καθ' ἡμᾶς τὴν ἐπισκοπὴν εἰληχώς, ἐν δευτέρῳ τῶν Ἐπαγγελιῶν περὶ τῆς Ἰωάννου Ἀποκαλύψεως εἰπών τινα ὡς ἐκ τῆς ἀνέκαθεν παραδόσεως, τοῦ αὐτοῦ μέμνηται ἀνδρὸς τούτοις τοῖς ῥήμασιν.*

4 *«Κήρινθον δέ, τὸν καὶ τὴν ἀπ' ἐκείνου κληθεῖσαν Κηρινθιανὴν αἵρεσιν συστησάμενον, ἀξιόπιστον ἐπιφημίσαι θελήσαντα τῷ ἑαυτοῦ πλάσματι ὄνομα. Τοῦτο γὰρ εἶναι τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ τὸ δόγμα, ἐπίγειον ἔσεσθαι τὴν τοῦ Χριστοῦ βασι-*

τὸ σάββατον καὶ τὸ ἄλλο ἰουδαϊκὸν τελετουργικόν, ἐνῷ ἐ-
πίσης τὰς Κυριακὰς ἐτέλουν τὰ παρόμοια μὲ ἡμᾶς εἰς μνήμην
6 τῆς σωτηρίου ἀναστάσεως. Ὅθεν ἔλαβον τὴν προσηγορίαν ταύτην λόγῳ τῆς τοιαύτης τακτικῆς των, διότι τὸ ὄνομα τῶν Ἐβιωναίων ὑποσημαίνει τὴν πτωχείαν τῆς διανοίας αὐτῶν. Πράγματι μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα καλεῖται ὁ πτωχὸς ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους.

κη'. Περὶ τοῦ αἱρεσιάρχου Κηρίνθου

28 1 Ἔχομεν λάβει τὴν παράδοσιν ὅτι κατὰ τοὺς ὑπὸ ἐξέτασιν χρόνους ἄλλης αἱρέσεως ἀρχηγὸς ἔγινεν ὁ Κήρινθος. Ὁ Γάϊος, τοῦ ὁποίου λόγους ἔχω ἤδη παραθέσει προηγουμένως, γράφει τὰ ἑξῆς εἰς τὴν ἀποδιδομένην εἰς αὐτὸν συζήτησιν.

2 «Ἀλλὰ καὶ ὁ Κήρινθος διὰ μέσου ἀποκαλύψεων καταγεγραμμένων δῆθεν ὑπὸ μεγάλου ἀποστόλου, εἰσάγει εἰς ἡμᾶς ψευδόμενος τερατολογίας παρουσιασθείσας τάχα εἰς αὐτὸν ὑπὸ ἀγγέλου, λέγων ὅτι μετὰ τὴν ἀνάστασιν τὸ βασίλειον τοῦ Χριστοῦ θὰ εἶναι ἐπίγειον καὶ ὅτι πάλιν ἡ σάρξ θὰ δουλεύῃ εἰς ἐπιθυμίας καὶ ἡδονὰς ζῶσα εἰς τὴν Ἰερουσαλήμ. Ἐχθρὸς τῶν Γραφῶν τοῦ Θεοῦ καὶ θέλων νὰ παραπλανήσῃ, λέγει ὅτι θὰ ὑπάρξῃ χιλιετία ὁλόκληρος εἰς γαμήλιον ἑορτήν».

3 Καὶ ὁ Διονύσιος δέ, ὁ λαβὼν τὴν ἐπισκοπὴν τῆς παροικίας Ἀλεξανδρείας εἰς τοὺς χρόνους ἡμῶν, εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον τῶν Ἐπαγγελιῶν, ἀφοῦ λέγει μερικὰ περὶ τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου ὡς προερχόμενα ἀπὸ τὴν παλαιὰν παράδοσιν, μνημονεύει τὸν ἴδιον ἄνδρα μὲ αὐτοὺς τοὺς λόγους.

4 «Ὁ δὲ Κήρινθος, ὁ συστήσας τὴν αἵρεσιν ἡ ὁποία ἀπὸ ἐκεῖνον ὠνομάσθη Κηρινθιανή, ἠθέλησε νὰ δώσῃ εἰς τὸ πλαστογράφημά του ἓν ἀξιόπιστον ὄνομα. Πράγματι τοῦτο

5 λείαν, καὶ ὧν αὐτὸς ὠρέγετο, φιλοσώματος ὢν καὶ πάνυ σαρκικός, ἐν τούτοις ὀνειροπολεῖν ἔσεσθαι, γαστρὸς καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα πλησμοναῖς, τοῦτ' ἔστι σιτίοις καὶ πότοις καὶ γάμοις καὶ δι' ὧν εὐφημότερον ταῦτα ᾠήθη ποριεῖσθαι, ἑορταῖς καὶ θυσίαις καὶ ἱερείων σφαγαῖς».

6 Ταῦτα Διονύσιος· ὁ δὲ Εἰρηναῖος ἀπορρητοτέρας δή τινας τοῦ αὐτοῦ ψευδοδοξίας ἐν πρώτῳ συγγράμματι τῶν πρὸς τὰς αἱρέσεις προθείς, ἐν τῷ τρίτῳ καὶ ἱστορίαν οὐκ ἀξίαν λήθης τῇ γραφῇ παραδέδωκεν, ὡς ἐκ παραδόσεως Πολυκάρπου φάσκων Ἰωάννην τὸν Ἀπόστολον εἰσελθεῖν ποτε ἐν βαλανείῳ, ὥστε λούσασθαι, γνόντα δὲ ἔνδον ὄντα τὸν Κήρινθον, ἀποπηδῆσαί τε τοῦ τόπου καὶ ἐκφυγεῖν θύραζε, μηδ' ὑπομείναντα τὴν αὐτὴν αὐτῷ ὑποδῦναι στέγην, ταὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ παραινέσαι φήσαντα· «φύγωμεν, μὴ καὶ τὸ βαλανεῖον συμπέσῃ, ἔνδον ὄντος Κηρίνθου τοῦ τῆς ἀληθείας ἐχθροῦ».

κθ'. Περὶ Νικολάου καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ κεκλημένων

29 1 Ἐπὶ τούτων δῆτα καὶ ἡ λεγομένη τῶν Νικολαϊτῶν αἵρεσις ἐπὶ σμικρότατον συνέστη χρόνον, ἧς δὴ καὶ ἡ τοῦ Ἰωάννου Ἀποκάλυψις μνημονεύει· οὗτοι Νικόλαον ἕνα τῶν ἀμφὶ τὸν Στέφανον διακόνων πρὸς τῶν Ἀποστόλων ἐπὶ τῇ τῶν ἐνδεῶν θεραπείᾳ προκεχειρισμένων ηὗχουν. Ὅ γε μὴν Ἀλεξανδρεὺς Κλήμης ἐν τρίτῳ Στρωματεῖ ταῦτα περὶ αὐτοῦ κατὰ λέξιν ἱστορεῖ.

2 «Ὡραίαν, φασί, γυναῖκα ἔχων οὗτος, μετὰ τὴν ἀνάληψιν

66. Βλ. τὸ χωρίον πληρέστερον κατωτέρω 7, 25, 2 ἑ.

εἶναι τὸ δόγμα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ
5 Χριστοῦ θὰ εἶναι ἐπίγειος· καθὼς δὲ ἦτο φιλοσώματος καὶ πολὺ σαρκικός, ὠνειροπόλει ὅτι θὰ εὑρίσκεται εἰς ὅσα αὐτὸς ἐπόθει, εἰς τὰς ἀπολαύσεις τῆς γαστρὸς καὶ τοῦ ὑπογαστρίου, δηλαδὴ εἰς φαγητά, ποτά, ἔρωτας καὶ εἰς ἐκεῖνα μὲ τὰ ὁποῖα ἐνόμισεν ὅτι θὰ προμηθευθῇ αὐτὰ τὰ πράγματα ἐντιμότερα, εἰς ἑορτάς, θυσίας, σφαγὴν ζώων διὰ προσφοράν»[66].

6 Αὐτὰ ὁ Διονύσιος. Ὁ δὲ Εἰρηναῖος, ἀφοῦ προαναφέρει μερικὰς βδελυρὰς ψευδολογίας αὐτοῦ εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον πρὸς τὰς αἱρέσεις, εἰς τὸ τρίτον παρέδωσεν εἰς τὴν γραφὴν μίαν ἱστορίαν ὄχι ἀξίαν λήθης. Λέγει σύμφωνα μὲ παράδοσιν τοῦ Πολυκάρπου ὅτι ὁ Ἰωάννης εἰσῆλθε κάποτε εἰς τὸ βαλανεῖον[67] διὰ νὰ λουσθῇ, πληροφορηθεὶς δὲ ὅτι ἦτο μέσα ὁ Κήρινθος, ἀπεπήδησεν ἀπὸ τὸν τόπον καὶ ἔφυγεν ἀπὸ τὴν θύραν, μὴ ὑπομείνας νὰ εὑρίσκεται ὑπὸ τὴν ἰδίαν στέγην μὲ αὐτόν, τὸ αὐτὸ δὲ παρῄνεσε καὶ τοὺς συνοδούς του λέγων, «ἂς φύγωμεν, μὴ πέσῃ ὁλόκληρον τὸ βαλανεῖον, ἀφοῦ εἶναι μέσα ὁ Κήρινθος, ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀληθείας».

κθ'. Περὶ τοῦ Νικολάου καὶ τῶν Νικολαϊτῶν

29 1 Κατ' αὐτὸν τὸν χρόνον συνεστήθη δι' ὀλίγον διάστημα καὶ ἡ λεγομένη αἵρεσις τῶν Νικολαϊτῶν, τὴν ὁποίαν μνημονεύει ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου. Οὗτοι ἐπεκαλοῦντο τὸν Νικόλαον, ἕνα ἀπὸ τοὺς περὶ τὸν Στέφανον διακόνους, οἱ ὁποῖοι εἶχον διορισθῆ ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῶν πτωχῶν[68]. Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς μάλιστα ἱστορεῖ περὶ αὐτοῦ ταῦτα κατὰ λέξιν εἰς τὸν τρίτον Στρωματέα.

2 «Οὗτος, λέγουν, ἔχων ὡραίαν γυναῖκα, ἐπεπλήχθη ἀπὸ

67. Δημόσιον λουτρόν.
68. Πράξ. 6, 5.

τὴν τοῦ Σωτῆρος πρὸς τῶν Ἀποστόλων ὀνειδισθεὶς ζηλοτυπίαν,
εἰς μέσον ἀγαγὼν τὴν γυναῖκα γῆμαι τῷ βουλομένῳ ἐπέτρε-
ψεν. Ἀκόλουθον γάρ εἶναί φασι τὴν πρᾶξιν ταύτην ἐκείνῃ τῇ
φωνῇ τῇ ὅτι 'παραχρᾶσθαι τῇ σαρκὶ δεῖ', καὶ δὴ κατακολουθή-
σαντες τῷ γεγενημένῳ τῷ τε εἰρημένῳ ἁπλῶς καὶ ἀβασανίστως,
3 ἀνέδην ἐκπορνεύουσιν οἱ τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ μετιόντες. Πυνθά-
νομαι δ' ἐγὼ τὸν Νικόλαον μηδεμιᾷ ἑτέρᾳ παρ' ἣν ἔγημε κε-
χρῆσθαι γυναικί, τῶν τε ἐκείνου τέκνων τὰς μὲν θηλείας κατα-
γηρᾶσαι παρθένους, ἄφθορον δὲ διαμεῖναι τὸν υἱόν· ὧν οὕτως ἐ-
χόντων ἀποβολὴ πάθους ἦν ἡ εἰς μέσον τῶν Ἀποστόλων τῆς ζη-
λοτυπουμένης ἐκκύκλησις γυναικός, καὶ ἡ ἐγκράτεια τῶν περι-
σπουδάστων ἡδονῶν τὸ 'παραχρᾶσθαι τῇ σαρκὶ' ἐδίδασκεν. Οὐ
γάρ, οἶμαι, ἐβούλετο κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐντολὴν 'δυσὶ κυ-
4 ρίοις δουλεύειν', ἡδονῇ καὶ Κυρίῳ. Λέγουσι δ' οὖν καὶ τὸν Ματ-
θίαν οὕτω διδάξαι, σαρκὶ μὲν μάχεσθαι καὶ παραχρᾶσθαι μηδὲν
αὐτῇ πρὸς ἡδονὴν ἐνδιδόντα, ψυχὴν δὲ αὔξειν διὰ πίστεως καὶ
γνώσεως».

Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῶν κατὰ τοὺς δηλουμένους χρόνους παραβραβεῦσαι τὴν ἀλήθειαν ἐγκεχειρηκότων, λόγου γε μὴν θᾶττον εἰς τὸ παντελὲς ἀπεσβηκότων εἰρήσθω.

λ'. Περὶ τῶν ἐν συζυγίαις ἐξετασθέντων Ἀποστόλων

30 1 Ὁ μέντοι Κλήμης, οὗ τὰς φωνὰς ἀρτίως ἀνέγνωμεν, τοῖς
προειρημένοις ἑξῆς διὰ τοὺς ἀθετοῦντας τὸν γάμον τοὺς τῶν

69. Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Στρωματεῖς 3, 25 ἑ. Ἡ λέξις «παραχρᾶσθαι» ἔχει διφορουμένην ἔννοιαν: ὑπερχρησιμοποιεῖν καὶ περιφρονεῖν.

τοὺς Ἀποστόλους διὰ ζυλοτυπίαν· τὴν ἔφερε λοιπὸν εἰς τὸ μέσον καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ συνάψῃ μαζὶ της σχέσεις. Διότι λέγουν ὅτι ἡ πρᾶξις αὕτη εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸ ρητὸν ἐκεῖνο, 'παραχρᾶσθαι τῇ σαρκὶ δεῖ'. Ἀκολουθοῦντες τὴν πρᾶξιν καὶ τοὺς λόγους ἁπλοϊκῶς καὶ ἀβασανίστως οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ πορνεύονται
3 ἐλευθέρως. Ἐγὼ ὅμως ἔχω πληροφορηθῆ ὅτι ὁ Νικόλαος δὲν ἐχρησιμοποίησε καμμίαν ἄλλην πλὴν τῆς συζύγου του γυναῖκα, ἀπὸ τὰ τέκνα του δὲ αἱ μὲν θυγατέρες ἐγήρασαν παρθένοι, ὁ δὲ υἱὸς ἔμεινεν ἄφθορος. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ εἰς τὸ μέσον τῶν Ἀποστόλων ὁδήγησις τῆς ζηλοτυπουμένης συζύγου ἦτο ἀποβολὴ τοῦ πάθους καὶ τὸ 'παραχρᾶσθαι τῇ σαρκί' ἐδίδασκεν ἐγκράτειαν ἀπὸ τὰς ἐπιζητουμένας ἡδονάς [69]. Διότι δὲν νομίζω ὅτι ἤθελε παρὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Σωτῆρος 'νὰ δουλεύῃ εἰς δύο κυρίους' [70], εἰς τὴν ἡδο-
4 νὴν καὶ εἰς τὸν Κύριον. Λέγουν λοιπὸν ὅτι καὶ ὁ Ματθίας ἐδίδαξεν οὕτω, νὰ μαχώμεθα μὲν τὴν σάρκα καὶ νὰ τὴν περιφρονῶμεν, μὴ παραχωροῦντες εἰς αὐτὴν τίποτε πρὸς ἡδονήν, νὰ αὐξάνωμεν δὲ τὴν ψυχὴν διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς γνώσεως».

Εἶναι ἀρκετὰ αὐτὰ περὶ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἐπεχείρησαν κατὰ τοὺς ἐξεταζομένους χρόνους νὰ διαστρέψουν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ ἐξηφανίσθησαν ἐντελῶς γρηγορώτερα ἀπὸ τὸν λόγον.

λ'. Περὶ τῶν Ἀποστόλων οἱ ὁποῖοι ἔζησαν ἐγγάμως

30 1 Ὁ Κλήμης πάντως, τοῦ ὁποίου τοὺς λόγους ἀνεγνώσαμεν προηγουμένως, ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὰ προλεχθέντα περὶ τῶν ἀθετούντων τὸν γάμον ἀναφέρει τοὺς Ἀποστόλους οἱ

70. Ματθ. 6, 24. Λουκᾶ 16, 13.

Ἀποστόλων ἐξετασθέντας ἐν συζυγίαις καταλέγει, φάσκων· «ἢ καὶ τοὺς Ἀποστόλους ἀποδοκιμάσουσιν; Πέτρος μὲν γὰρ καὶ Φίλιππος ἐπαιδοποιήσαντο, Φίλιππος δὲ καὶ τὰς θυγατέρας ἀνδράσιν ἐξέδωκεν, καὶ ὅ γε Παῦλος οὐκ ὀκνεῖ ἔν τινι ἐπιστολῇ τὴν αὐτοῦ προσαγορεῦσαι σύζυγον, ἣν οὐ περιεκόμιζεν διὰ τὸ τῆς ὑπηρεσίας εὐσταλές».

2 *Ἐπεὶ δὲ τούτων ἐμνήσθημεν, οὐ λυπεῖ καὶ ἄλλην ἀξιοδιήγητον ἱστορίαν τοῦ αὐτοῦ παραθέσθαι, ἣν ἐν τῷ ἑβδόμῳ Στρωματεῖ τοῦτον ἱστορῶν ἀνέγραψεν τὸν τρόπον· «φασὶ γοῦν τὸν μακάριον Πέτρον θεασάμενον τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἀπαγομένην τὴν ἐπὶ θανάτῳ, ἡσθῆναι μὲν τῆς κλήσεως χάριν καὶ τῆς εἰς οἶκον ἀνακομιδῆς, ἐπιφωνῆσαι δὲ εὖ μάλα προτρεπτικῶς καὶ παρακλητικῶς, ἐξ ὀνόματος προσειπόντα 'μέμνησο, ὦ αὕτη, τοῦ Κυρίου'. Τοιοῦτος ἦν ὁ τῶν μακαρίων γάμος καὶ ἡ τῶν φιλτάτων τελεία διάθεσις».*

Καὶ ταῦτα δ', οἰκεῖα ὄντα τῇ μετὰ χεῖρας ὑποθέσει, ἐνταῦθά μοι κατὰ καιρὸν κείσθω.

λα'. Περὶ τῆς Ἰωάννου καὶ Φιλίππου τελευτῆς

31 1 *Παύλου μὲν οὖν καὶ Πέτρου τῆς τελευτῆς ὅ τε χρόνος καὶ ὁ τρόπος καὶ πρὸς ἔτι τῆς μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ βίου τῶν σκηνωμάτων αὐτῶν καταθέσεως ὁ χῶρος ἤδη πρότερον ἡμῖν*
2 *δεδήλωται· τοῦ δὲ Ἰωάννου τὰ μὲν τοῦ χρόνου ἤδη πως εἴρη-*

71. Βλ. Μάρκ. 1, 30. Α' Κορ. 9, 5.
72. Ὁ Κλήμης συγχέει τὸν ἀπόστολον μὲ τὸν διάκονον Φίλιππον.
73. Φιλιπ. 4, 3.
74. Α' Κορ. 9, 5. 9, 12.
75. Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως Στρωματεῖς 3, 52-53.

ὁποῖοι ἔζησαν ἔγγαμοι, λέγων· «ἢ θὰ ἀποδοκιμάσουν καὶ τοὺς Ἀποστόλους; Διότι ὁ μὲν Πέτρος [71] καὶ ὁ Φίλιππος ἐγέννησαν παιδία, ὁ Φίλιππος μάλιστα ὑπάνδρευσε τὰς θυγατέρας του [72], ὁ δὲ Παῦλος δὲν διστάζει εἰς μίαν ἐπιστολὴν νὰ ἀπευθυνθῇ πρὸς τὴν σύζυγόν του [73] τὴν ὁποίαν δὲν παρελάμβανε μαζί του, χάριν διευκολύνσεως τῆς ὑπηρεσίας [74]» [75].

2 Ἀφοῦ δὲ ἐμνημονεύσαμεν ταῦτα, δὲν εἶναι δυσάρεστον νὰ παραθέσωμεν καὶ μίαν ἄλλην ἀξιοδιήγητον ἱστορίαν τοῦ ἰδίου, τὴν ὁποίαν κατέγραψεν εἰς τὸν ἕβδομον Στρωματέα κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον. «Λέγουν λοιπὸν ὅτι ὁ μακάριος Πέτρος, ἰδὼν τὴν γυναῖκα του νὰ ἀπάγεται πρὸς τὸν θάνατον, ηὐχαριστήθη μὲν διὰ τὴν κλῆσίν της καὶ διὰ τὴν ἐπιστροφήν της πρὸς τὸν οἶκον, τῆς ἀπηύθυνε δὲ προτρεπτικοὺς καὶ παρακλητικοὺς λόγους, φωνάζων αὐτὴν μὲ τὸ ὄνομά της, ἐνθυμοῦ, ὦ αὐτή, τὸν Κύριον'. Τοιοῦτος ἦτο ὁ γάμος τῶν μακαρίων καὶ ἡ τελεία διάθεσις τῶν φιλτάτων» [76].

Ταῦτα εὗρον ἐδῶ κατάλληλον θέσιν διότι εἶναι οἰκεῖα εἰς τὸ παρὸν ἀντικείμενον.

λα'. Περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Φιλίππου

31 1 Ὁ χρόνος καὶ ὁ τρόπος τοῦ θανάτου τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Πέτρου, καθὼς ἐπίσης καὶ ὁ τόπος τῆς καταθέσεως τῶν σκηνωμάτων αὐτῶν μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ βίου ἔχουν
2 δηλωθῆ ἤδη ἀπὸ ἡμᾶς προηγουμένως [77]. Τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωάννου ὁ χρόνος ἔχει ἤδη κάπως μνημονευθῆ [78], ὁ δὲ τό-

76. Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως Στρωματεῖς 7, 63-64.
77. Ἀνωτέρω 2, 25, 5.
78. Ἀνωτέρω 3, 23, 4.

ται, τὸ δέ γε τοῦ σκηνώματος αὐτοῦ χωρίον ἐξ ἐπιστολῆς Πολυκράτους (τῆς δ' ἐν Ἐφέσῳ παροικίας ἐπίσκοπος οὗτος ἦν) ἐπιδείκνυται, ἣν Οὐίκτορι Ῥωμαίων ἐπισκόπῳ γράφων, ὁμοῦ τε αὐτοῦ καὶ Φιλίππου μνημονεύει τοῦ ἀποστόλου τῶν τε τούτου θυγατέρων ὧδέ πως.

3 *«Καὶ γὰρ κατὰ τὴν Ἀσίαν μεγάλα στοιχεῖα κεκοίμηται, ἅτινα ἀναστήσεται τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου, ἐν ᾗ ἔρχεται μετὰ δόξης ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἀναζητήσει πάντας τοὺς ἁγίους, Φίλιππον τῶν δώδεκα Ἀποστόλων, ὃς κεκοίμηται ἐν Ἱεραπόλει καὶ δύο θυγατέρες αὐτοῦ γεγηρακυῖαι παρθένοι, καὶ ἡ ἑτέρα αὐτοῦ θυγάτηρ, ἐν ἁγίῳ Πνεύματι πολιτευσαμένη ἐν Ἐφέσῳ ἀναπαύεται· ἔτι δὲ καὶ Ἰωάννης, ὁ ἐπὶ τὸ στῆθος τοῦ Κυρίου ἀναπεσών, ὃς ἐγεννήθη ἱερεὺς τὸ πέταλον πεφορεκὼς καὶ μάρτυς καὶ διδάσκαλος, οὗτος ἐν Ἐφέσῳ κεκοίμηται.*

4 *Ταῦτα καὶ περὶ τῆς τῶνδε τελευτῆς· καὶ ἐν τῷ Γαΐου δέ, οὗ μικρῷ πρόσθεν ἐμνήσθημεν, διαλόγῳ Πρόκλος, πρὸς ὃν ἐποιεῖτο τὴν ζήτησιν, περὶ τῆς Φιλίππου καὶ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ τελευτῆς, συνᾴδων τοῖς ἐκτεθεῖσιν, οὕτω φησίν· «μετὰ τοῦτον προφήτιδες τέσσαρες αἱ Φιλίππου γεγένηνται ἐν Ἱεραπόλει τῇ κατὰ Ἀσίαν· ὁ τάφος αὐτῶν ἐστιν ἐκεῖ καὶ ὁ τοῦ πατρὸς αὐτῶν».*

5 *Ταῦτα μὲν οὗτος· ὁ δὲ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσιν τῶν Ἀποστόλων τῶν Φιλίππου θυγατέρων ἐν Καισαρείᾳ τῆς Ἰουδαίας ἅμα τῷ πατρὶ τότε διατριβουσῶν προφητικοῦ τε χαρίσματος ἠξιωμένων μνημονεύει, κατὰ λέξιν ὧδέ πως λέγων· «ἤλθομεν εἰς Καισάρειαν, καὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκον Φιλίππου τοῦ εὐαγγελιστοῦ, ὄντος ἐκ τῶν ἑπτά, ἐμείναμεν παρ' αὐτῷ. Τούτῳ δὲ ἦσαν παρθένοι θυγατέρες τέσσαρες προφητεύουσαι».*

6 *Τὰ μὲν οὖν εἰς ἡμετέραν ἐλθόντα γνῶσιν περί τε τῶν Ἀπο-*

---

79. Ἰω. 13, 25. 21, 20.
80. Ἐξ. 28, 32.
81. Ἀνωτέρω 3, 28, 1.

πος τοῦ σκηνώματος αὐτοῦ δεικνύεται ἀπὸ ἐπιστολὴν τοῦ Πολυκράτους — ἦτο δὲ οὗτος ἐπίσκοπος τῆς παροικίας τῆς Ἐφέσου —, τὴν ὁποίαν ἔγραψε πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Βίκτορα τῶν Ρωμαίων. Εἰς αὐτὴν μνημονεύει συγχρόνως ἐκεῖνον τὸν Φίλιππον καὶ τὰς θυγατέρας τούτου ὡς ἑξῆς περίπου.

3 «Διότι εἰς τὴν Ἀσίαν ἔχουν κοιμηθῆ μεγάλα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα θὰ ἀναστηθοῦν τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἔλθῃ μετὰ δόξης ἀπὸ τὸν οὐρανόν καὶ θὰ ἀναζητήσῃ ὅλους τοὺς ἁγίους, τὸν Φίλιππον ἀπὸ τοὺς δώδεκα ἀποστόλους, ὁ ὁποῖος ἐκοιμήθη εἰς τὴν Ἱεράπολιν μαζὶ μὲ τὰς δύο θυγατέρας του αἱ ὁποῖαι ἐγήρασαν παρθένοι, ἐνῷ ἡ ἄλλη θυγάτηρ του, ζήσασα ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι, ἀναπαύεται εἰς τὴν Ἔφεσον· προσέτι δὲ ὁ Ἰωάννης ὁ ἀναπεσὼν εἰς τὸ στῆθος τοῦ Κυρίου [79], ὁ ὁποῖος ἦτο ἱερεὺς φορῶν τὴν μίτραν [80], μάρτυς καὶ διδάσκαλος, ἐκοιμήθη εἰς τὴν Ἔφεσον».

4 Αὐτὰ καὶ περὶ τοῦ θανάτου τούτων. Ἐπίσης δὲ καὶ εἰς τὸν διάλογον τοῦ Γαΐου, τὸν ὁποῖον ἐμνημονεύσαμεν ὀλίγον προηγουμένως [81], ὁ Πρόκλος μὲ τὸν ὁποῖον ἔκαμεν οὗτος τὴν συζήτησιν συμφωνεῖ μὲ τὰ ἐκτεθέντα περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν θυγατέρων του. Λέγει οὕτω· «μετὰ ἀπὸ αὐτὸν ὑπῆρξαν εἰς τὴν Ἱεράπολιν τῆς Ἀσίας τέσσαρες προφήτιδες, θυγατέρες τοῦ Φιλίππου. Ὁ τάφος αὐτῶν εἶναι ἐκεῖ, ὅπως καὶ ὁ τοῦ πατρὸς αὐτῶν».

5 Ταῦτα λέγει οὗτος. Ὁ δὲ Λουκᾶς εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων μνημονεύει τὰς θυγατέρας τοῦ Φιλίππου αἱ ὁποῖαι διέμενον τότε εἰς τὴν Καισάρειαν τῆς Ἰουδαίας μαζὶ μὲ τὸν πατέρα καὶ εἶχον ἀξιωθῆ προφητικοῦ χαρίσματος, λέγων κατὰ λέξιν τὰ ἑξῆς· «ἤλθομεν εἰς τὴν Καισάρειαν καὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκον τοῦ Φιλίππου τοῦ εὐαγγελιστοῦ, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀπὸ τοὺς ἑπτά, ἐμείναμεν πλησίον του. Εἶχε δὲ οὗτος τέσσαρας θυγατέρας παρθένους προφήτιδας».

6 Περιεγράψαμεν ἤδη τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα περιῆλθον

στόλων καὶ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ὧν τε καταλελοίπασιν ἡμῖν ἱερῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἀντιλεγομένων μέν, ὅμως δ᾽ ἐν πλείσταις ἐκκλησίαις παρὰ πολλοῖς δεδημοσιευμένων τῶν τε παντελῶς νόθων καὶ τῆς ἀποστολικῆς ὀρθοδοξίας ἀλλοτρίων ἐν τούτοις διειληφότες, ἐπὶ τὴν τῶν ἑξῆς προΐωμεν ἱστορίαν.

λβ΄. Ὅπως Συμεὼν ὁ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπίσκοπος ἐμαρτύρησεν

1 *Μετὰ Νέρωνα καὶ Δομετιανὸν κατὰ τοῦτον οὗ νῦν τοὺς*
χρόνους ἐξετάζομεν, μερικῶς καὶ κατὰ πόλεις ἐξ ἐπαναστά-
σεως δήμων τὸν καθ᾽ ἡμῶν κατέχει λόγος ἀνακινηθῆναι διω-
γμόν· ἐν ᾧ Συμεῶνα τὸν τοῦ Κλωπᾶ, ὃν δεύτερον καταστῆναι
τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας ἐπίσκοπον ἐδηλώσαμεν, μαρ-
32 2 *τυρίῳ τὸν βίον ἀναλῦσαι παρειλήφαμεν. Καὶ τούτου μάρτυς*
αὐτὸς ἐκεῖνος, οὗ διαφόροις ἤδη πρότερον ἐχρησάμεθα φωναῖς,
Ἡγήσιππος· ὃς δὴ περί τινων αἱρετικῶν ἱστορῶν, ἐπιφέρει δη-
λῶν ὡς ἄρα ὑπὸ τούτων κατὰ τόνδε τὸν χρόνον ὑπομείνας κα-
τηγορίαν, πολυτρόπως ὁ δηλούμενος ὡς ἂν Χριστιανὸς ἐπὶ πλεί-
σταις αἰκισθεὶς ἡμέραις αὐτόν τε τὸν δικαστὴν καὶ τοὺς ἀμφ᾽
αὐτὸν εἰς τὰ μέγιστα καταπλήξας, τῷ τοῦ Κυρίου πάθει παρα-
3 *πλήσιον τέλος ἀπηνέγκατο· οὐδὲν δὲ οἷον καὶ τοῦ συγγραφέως*
ἐπακοῦσαι, αὐτὰ δὴ ταῦτα κατὰ λέξιν ὧδέ πως ἱστοροῦντος·
«ἀπὸ τούτων δηλαδὴ τῶν αἱρετικῶν κατηγοροῦσί τινες Σίμω-
νος τοῦ Κλωπᾶ ὡς ὄντος ἀπὸ Δαυὶδ καὶ χριστιανοῦ, καὶ οὕτω
μαρτυρεῖ ἐτῶν ὢν ρκ΄ ἐπὶ Τραϊανοῦ Καίσαρος καὶ ὑπατικοῦ
Ἀττικοῦ».
4 *Φησὶν δὲ ὁ αὐτὸς ὡς ἄρα καὶ τοὺς κατηγόρους αὐτοῦ, ζη-*

---

82. Πιθανῶς οἱ καὶ ἀνωτέρω ἀναφερόμενοι 3, 19.

83. Ἦτο πατὴρ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ. Ὁ Συμεὼν ἐμαρτύρησε τὸ 105 ἢ 107.

εἰς γνῶσιν ἡμῶν περὶ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων, καθὼς καὶ περὶ τῶν ἱερῶν συγγραμμάτων τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀφήσει εἰς ἡμᾶς, περὶ τῶν ἀμφισβητουμένων μὲν ἀλλὰ ἀναγινωσκομένων δημοσίᾳ ἀπὸ πολλοὺς εἰς πλείστας Ἐκκλησίας καὶ περὶ τῶν ἐντελῶς νόθων καὶ ξένων πρὸς τὴν ἀποστολικὴν ὀρθοδοξίαν. Τώρα ἂς προχωρήσωμεν εἰς τὴν συνέχειαν τῆς διηγήσεως.

λβ'. Πῶς ἐμαρτύρησεν ὁ Συμεών, ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων

32 1 Ἡ παράδοσις λέγει ὅτι μετὰ τὸν Νέρωνα καὶ τὸν Δομετιανόν, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ὁποίου τοὺς χρόνους ἐξετάζομεν τώρα ἀνεκινήθη κατὰ πόλεις σποραδικῶς ὁ καθ' ἡμῶν διωγμὸς λόγῳ λαϊκῶν ἐξεγέρσεων. Ὅπως ἔχομεν παραλάβει, κατ' αὐτὸν ἀπέθανε μὲ μαρτύριον ὁ Συμεὼν τοῦ Κλωπᾶ, διὰ τὸν ὁποῖον ἀναφέρομεν ὅτι κατέστη ὁ δεύτερος ἐπίσκο-
2 πος τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων. Μάρτυς τούτου εἶναι ὁ ἴδιος ἐκεῖνος Ἡγήσιππος, τοῦ ὁποίου ἤδη προηγουμένως ἐχρησιμοποιήσαμεν διαφόρους λόγους. Οὗτος, ὁμιλῶν περὶ ὡρισμένων αἱρετικῶν, προσθέτει τὴν πληροφορίαν ὅτι πράγματι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ὑπομείνας κατηγορίαν ὑπὸ τούτων, κακοποιηθεὶς ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ὡς Χριστιανὸς καὶ καταπλήξας τὸν ἴδιον τὸν δικαστὴν καὶ τοὺς γύρω ἀπὸ αὐτὸν τὰ μέγιστα, ὑπέφερε παρόμοιον τέλος
3 μὲ τὸ πάθος τοῦ Κυρίου. Τίποτε δὲ καλύτερον δὲν εἶναι ἀπὸ τὸ νὰ ἀκούσωμεν τὸν συγγραφέα, ἱστοροῦντα αὐτὰ ἀκριβῶς κατὰ λέξιν ὡς ἑξῆς. «Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς αἱρετικοὺς[82] ἀναμφιβόλως μερικοὶ κατηγοροῦν τὸν Σίμωνα τοῦ Κλωπᾶ ὡς καταγόμενον ἀπὸ τὸν Δαυὶδ καὶ Χριστιανόν, καὶ οὕτω μαρτυρεῖ ἐπὶ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ καὶ ὑπατικοῦ Ἀττικοῦ,[83] εἰς ἡλικίαν ἑκατὸν εἴκοσιν ἐτῶν».

4 Λέγει δὲ ὁ ἴδιος ὅτι καὶ οἱ κατήγοροι αὐτοῦ συνέβη νὰ

τουμένων τότε τῶν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς Ἰουδαίων φυλῆς, ὡς ἂν ἐξ αὐτῶν ὄντας ἁλῶναι συνέβη. Λογισμῷ δ' ἂν καὶ τὸν Συμεῶνα τῶν αὐτοπτῶν καὶ αὐτηκόων εἴποι ἄν τις γεγονέναι τοῦ Κυρίου, τεκμηρίῳ τῷ μήκει τοῦ χρόνου τῆς αὐτοῦ ζωῆς χρώμενος καὶ τῷ μνημονεύειν τὴν τῶν εὐαγγελίων γραφὴν Μαρίας τῆς τοῦ Κλωπᾶ, οὗ γεγονέναι αὐτὸν καὶ πρότερον ὁ λόγος ἐδήλωσεν.

5 *Ὁ δ' αὐτὸς συγγραφεὺς καὶ ἑτέρους ἀπογόνους ἑνὸς τῶν φερομένων ἀδελφῶν τοῦ Σωτῆρος, ᾧ ὄνομα Ἰούδας, φησὶν εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιβιῶναι βασιλείαν μετὰ τὴν ἤδη πρότερον ἱστορηθεῖσαν αὐτῶν ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως ἐπὶ Δομετιανοῦ μαρτυρίαν, γράφει δὲ οὕτως.*

6 *«Ἔρχονται οὖν καὶ προηγοῦνται πάσης ἐκκλησίας ὡς μάρτυρες καὶ ἀπὸ γένους τοῦ Κυρίου καὶ γενομένης εἰρήνης βαθείας ἐν πάσῃ ἐκκλησίᾳ, μένουσι μέχρι Τραϊανοῦ Καίσαρος, μέχρις οὗ ὁ ἐκ θείου τοῦ Κυρίου, ὁ προειρημένος Σίμων υἱὸς Κλωπᾶ, συκοφαντηθεὶς ὑπὸ τῶν αἱρέσεων ὡσαύτως κατηγορήθη καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῷ αὐτῷ λόγῳ ἐπὶ Ἀττικοῦ τοῦ ὑπατικοῦ. Καὶ ἐπὶ πολλαῖς ἡμέραις αἰκιζόμενος ἐμαρτύρησεν, ὡς πάντας ὑπερθαυμάζειν καὶ τὸν ὑπατικὸν πῶς ρκ' τυγχάνων ἐτῶν ὑπέμεινεν, καὶ ἐκελεύσθη σταυρωθῆναι».*

7 *Ἐπὶ τούτοις ὁ αὐτὸς ἀνὴρ διηγούμενος τὰ κατὰ τοὺς δηλουμένους, ἐπιλέγει ὡς ἄρα μέχρι τῶν τότε χρόνων παρθένος καθαρὰ καὶ ἀδιάφθορος ἔμεινεν ἡ ἐκκλησία, ἐν ἀδήλῳ που σκότει ὡς εἰ φωλευόντων εἰς ἔτι τότε τῶν, εἰ καί τινες ὑπῆρχον, παραφθείρειν ἐπιχειρούντων τὸν ὑγιῆ κανόνα τοῦ σωτηρίου κη-*

8 *ρύγματος· ὡς δ' ὁ ἱερὸς τῶν Ἀποστόλων χορὸς διάφορον εἰλήφει τοῦ βίου τέλος παρεληλύθει τε ἡ γενεὰ ἐκείνη τῶν αὐταῖς ἀκοαῖς τῆς ἐνθέου σοφίας ἐπακοῦσαι κατηξιωμένων, τηνικαῦτα τῆς ἀθέου πλάνης ἀρχὴν ἐλάμβανεν ἡ σύστασις διὰ τῆς τῶν ἑ-*

---

84. Ἰω. 19, 25.
85. Ἀνωτέρω 3, 11, 1.

συλληφθοῦν ὡς προερχόμενοι ἀπὸ τὴν βασιλικὴν φυλὴν τῶν
Ἰουδαίων, ὅταν ἀνεζητοῦντο οἱ ἐκ τῆς φυλῆς ταύτης. Εὐ-
λόγως δὲ θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι καὶ ὁ Συμεὼν ὑπῆρξεν ἐκ τῶν
αὐτοπτῶν καὶ αὐτηκόων τοῦ Κυρίου, λαμβάνων ὡς τεκμή-
ρια τὴν χρονικὴν ἔκτασιν τῆς ζωῆς του καὶ τὴν εἰς τὸ εὐαγ-
γελικὸν κείμενον μνείαν τῆς Μαρίας τοῦ Κλωπᾶ[84], τοῦ ὁ-
5 ποίου ἦτο υἱός, ὅπως ἔδειξεν ἤδη ἡ διήγησις[85]. Ὁ ἴδιος συγ-
γραφεὺς λέγει ὅτι καὶ ἄλλοι ἀπόγονοι ἑνὸς ἀπὸ τοὺς φερο-
μένους ἀδελφοὺς τοῦ Σωτῆρος, ὀνομαζομένου Ἰούδα, ἐπε-
βίωσαν μέχρι τῆς βασιλείας ταύτης μετὰ τὴν μαρτυρίαν των
ὑπὲρ τῆς πίστεως εἰς τὸν Χριστὸν ἐνώπιον τοῦ Δομετιανοῦ,
ἱστορηθεῖσαν ἤδη προηγουμένως. Γράφει δὲ τὰ ἑξῆς.
6 «Ἔρχονται λοιπὸν καὶ προηγοῦνται ὅλης τῆς Ἐκκλη-
σίας ὡς μάρτυρες ἀνήκοντες εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Κυρίου
καί, ἀφοῦ ἐπεκράτησεν εἰρήνη βαθεῖα εἰς ὅλην τὴν Ἐκκλη-
σίαν, μένουν μέχρι τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ, μέχρις ὅτου
ὁ ἐκ τοῦ θείου τοῦ Κυρίου, ὁ προαναφερθεὶς Σίμων υἱὸς τοῦ
Κλωπᾶ, συκοφαντηθεὶς καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῶν αἱρέσεων, ἐδι-
κάσθη διὰ τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ἐνώπιον τοῦ ὑπατικοῦ
Ἀττικοῦ. Κακοποιούμενος δὲ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐμαρτύρη-
σεν, ὥστε νὰ θαυμάζουν ὅλοι, καθὼς καὶ ὁ ὑπατικός, πῶς,
ἐνῷ ἦτο ἑκατὸν εἴκοσιν ἐτῶν, ὑπέμεινε· καὶ ἐδόθη ἡ διατα-
γὴ νὰ σταυρωθῇ».
7 Τέλος ὁ ἴδιος ἀνήρ, διηγούμενος τὰ συμβάντα κατὰ τοὺς
ἐξεταζομένους χρόνους, προσθέτει ὅτι μέχρι τῶν τότε χρό-
νων ἡ Ἐκκλησία ἔμεινε παρθένος καθαρὰ καὶ ἀδιάφθορος,
διότι οἱ ἐπιχειροῦντες νὰ παραφθείρουν τὸν ὑγιῆ κανόνα
τοῦ κηρύγματος τοῦ Κυρίου, ἐὰν ὑπῆρχον, ἦσαν τότε ἀκόμη
8 φωλιασμένοι εἰς κάποιον ἄδηλον σκότος. Ὅταν ὅμως ὁ ἱε-
ρὸς χορὸς τῶν Ἀποστόλων ἔλαβε τέλος τοῦ βίου, διάφορον
ἕκαστος, καὶ ἡ γενεὰ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι εἶχον καταξιωθῇ νὰ
ἀκούσουν μὲ τὰ αὐτιά των τὴν ἔνθεον σοφίαν παρῆλθε,
τότε ἤρχισε νὰ διαμορφώνεται ἡ ἄθεος πλάνη διὰ τῆς ἀπά-

τεροδιδασκάλων ἀπάτης, οἱ καὶ ἅτε μηδενὸς ἔτι τῶν Ἀποστόλων λειπομένου, γυμνῇ λοιπὸν ἤδη κεφαλῇ τῷ τῆς ἀληθείας κηρύγματι ψευδώνυμον γνῶσιν ἀντικηρύττειν ἐπεχείρουν.

λγ΄. Ὅπως Τραϊανὸς ζητεῖσθαι Χριστιανοὺς ἐκώλυσεν

33 1 *Τοσοῦτός γε μὴν ἐν πλείοσι τόποις ὁ καθ' ἡμῶν ἐπετάθη τότε διωγμός, ὡς Πλίνιον Σεκοῦνδον, ἐπισημότατον ἡγεμόνων, ἐπὶ τῷ πλήθει τῶν μαρτύρων κινηθέντα, βασιλεῖ κοινώσασθαι περὶ τοῦ πλήθους τῶν ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀναιρουμένων, ἅμα δ' ἐν ταὐτῷ μηνῦσαι μηδὲν ἀνόσιον μηδὲ παρὰ τοὺς νόμους πράττειν αὐτοὺς κατειληφέναι, πλὴν τό γε ἅμα τῇ ἕῳ διεγειρομένους τὸν Χριστὸν Θεοῦ δίκην ὑμνεῖν, τὸ δὲ μοιχεύειν καὶ φονεύειν καὶ τὰ συγγενῆ τούτοις ἀθέμιτα πλημμελήματα καὶ αὐτοὺς ἀπαγο-*
2 *ρεύειν πάντα τε πράττειν ἀκολούθως τοῖς νόμοις· πρὸς ἃ τὸν Τραϊανὸν δόγμα τοιόνδε τεθεικέναι, τὸ Χριστιανῶν φῦλον μὴ ἐκζητεῖσθαι μέν, ἐμπεσὸν δὲ κολάζεσθαι· δι' οὗ ποσῶς μὲν τοῦ διωγμοῦ σβεσθῆναι τὴν ἀπειλὴν σφοδρότατα ἐγκειμένην, οὐ χεῖρόν γε μὴν τοῖς κακουργεῖν περὶ ἡμᾶς ἐθέλουσιν λείπεσθαι προφάσεις, ἔσθ' ὅπῃ μὲν τῶν δήμων, ἔσθ' ὅπῃ δὲ καὶ τῶν κατὰ χώρας ἀρχόντων τὰς καθ' ἡμῶν συσκευαζομένων ἐπιβουλάς, ὡς καὶ ἄνευ προφανῶν διωγμῶν μερικοὺς κατ' ἐπαρχίαν ἐξάπτεσθαι πλείους τε τῶν πιστῶν διαφόροις ἐναγωνίζεσθαι μαρ-*
3 *τυρίοις. Εἴληπται δ' ἡ ἱστορία ἐξ ἧς ἀνώτερον δεδηλώκαμεν τοῦ Τερτυλλιανοῦ ῥωμαϊκῆς ἀπολογίας, ἧς ἡ ἑρμηνεία τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον.*

«Καίτοι εὑρήκαμεν καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς ἐπιζήτησιν κεκωλυμένην. Πλίνιος γὰρ Σεκοῦνδος ἡγούμενος ἐπαρχίου κατακρίνας

---

86. Πλίνιος ὁ Νεώτερος, γνωστὸς λόγιος καὶ ἔπαρχος Βιθυνίας (111 - 113).

της τῶν ἑτεροδιδασκάλων, οἱ ὁποῖοι, ἐπειδὴ δὲν ἀπέμενε πλέον κανεὶς ἀπόστολος, ἐπεχείρουν ἤδη μὲ γυμνὴν τὴν κεφαλὴν νὰ ἀντικηρύττουν πρὸς τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας τὴν ψευδώνυμον γνῶσιν.

λγ'. Πῶς ἠμπόδισεν ὁ Τραϊανὸς νὰ ἀναζητοῦνται οἱ Χριστιανοὶ

33 1 Τόσον ἐπεξετάθη εἰς πολλοὺς τόπους ὁ καθ' ἡμῶν διωγμός, ὥστε ὁ Πλίνιος Σεκοῦνδος [86], ἐπισημότατος μεταξὺ τῶν διοικητῶν, ταραχθεὶς ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν μαρτύρων, ἀνέφερεν εἰς τὸν βασιλέα τὸ πλῆθος τῶν φονευομένων ὑπὲρ τῆς πίστεως, ταυτοχρόνως δὲ διεμήνυσεν ὅτι δὲν ἀντελήφθη ὅτι οὗτοι διαπράττουν κάτι ἀνόσιον ἢ παράνομον, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐγειρόμενοι μὲ τὴν αὐγὴν ὑμνοῦν τὸν Χριστὸν ὡσὰν Θεόν, ἀπαγορεύουν δὲ καὶ αὐτοὶ τὴν μοιχείαν, τὸν φόνον καὶ τὰ συγγενῆ μὲ αὐτὰ ἀθέμιτα πλημμελήματα καὶ πράτ-
2 τουν ὅλα συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους. Εἰς ἀπάντησιν πρὸς αὐτὰ ὁ Τραϊανὸς ἐξέδωσε διάταγμα κατὰ τὸ ὁποῖον οἱ ἐκ τοῦ γένους τῶν Χριστιανῶν δὲν πρέπει μὲν νὰ ἀναζητῶνται, ἀλλὰ συναντώμενοι νὰ τιμωροῦνται. Μὲ αὐτὸ ἡ ἀπειλὴ τοῦ διωγμοῦ, ἡ ὁποία ηὐξάνετο σφοδροτάτη, ἔσβησε κάπως, παρ' ὅλον ὅτι δὲν ἔλειπον προφάσεις εἰς τοὺς θέλοντας νὰ κακουργοῦν εἰς βάρος ἡμῶν. Ἐνίοτε μὲν τὰ πλήθη, ἐνίοτε δὲ οἱ κατὰ ἐπαρχίας διοικηταὶ παρεσκεύαζον ἐπιβουλὰς καθ' ἡμῶν, ὥστε καὶ χωρὶς ἀνοικτοὺς διωγμοὺς μερικώτεροι διωγμοὶ ἐξήπτοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας, πολλοὶ δὲ πιστοὶ ἠγωνί-
3 ζοντο εἰς παντοειδῆ μαρτύρια. Ἐλήφθη ἡ ἱστορία αὐτὴ ἀπὸ τὴν λατινικὴν Ἀπολογίαν τοῦ Τερτυλλιανοῦ, τὴν ὁποίαν ἀνεφέρομεν ἀνωτέρω καὶ τῆς ὁποίας ἡ μετάφρασις ἔχει ὡς ἑξῆς.

«Καὶ ὅμως ἔχομεν εὕρει ὅτι ἡ ἀναζήτησις εἰς βάρος ἡμῶν ἔχει ἀπαγορευθῆ. Διότι ὁ Πλίνιος Σεκοῦνδος, διοικητὴς ἐ-

Χριστιανούς τινας καὶ τῆς ἀξίας ἐκβαλών, ταραχθεὶς τῷ πλήθει, διὸ ἠγνόει τί αὐτῷ λοιπὸν εἴη πρακτέον, Τραϊανῷ τῷ βασιλεῖ ἀνεκοινώσατο λέγων ἔξω τοῦ μὴ βούλεσθαι αὐτοὺς εἰδωλολατρεῖν οὐδὲν ἀνόσιον ἐν αὐτοῖς εὑρηκέναι· ἐμήνυε δὲ καὶ τοῦτο, ἀνίστασθαι ἕωθεν τοὺς Χριστιανοὺς καὶ τὸν Χριστὸν Θεοῦ δίκην ὑμνεῖν καὶ πρὸς τὸ τὴν ἐπιστήμην αὐτῶν διαφυλάσσειν κωλύεσθαι φονεύειν, μοιχεύειν, πλεονεκτεῖν, ἀποστερεῖν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. Πρὸς ταῦτα ἀντέγραψεν Τραϊανὸς τὸ τῶν Χριστιανῶν φῦλον μὴ ἐκζητεῖσθαι μέν, ἐμπεσὸν δὲ κολάζεσθαι».

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τούτοις ἦν.

λδ'. Ὡς τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας τέταρτος Εὐάρεστος ἡγεῖται

34 *Τῶν δ' ἐπὶ Ῥώμης ἐπισκόπων ἔτει τρίτῳ τῆς τοῦ προειρημένου βασιλέως ἀρχῆς Κλήμης Εὐαρέστῳ παραδοὺς τὴν λειτουργίαν ἀναλύει τὸν βίον, τὰ πάντα προστὰς ἔτεσιν ἐννέα τῆς τοῦ θείου λόγου διδασκαλίας.*

λε'. Ὡς τρίτος τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἰοῦστος

35 *Ἀλλὰ καὶ τοῦ Συμεῶνος τὸν δηλωθέντα τελειωθέντος τρόπον, τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπισκοπῆς τὸν θρόνον Ἰουδαῖός τις ὄνομα Ἰοῦστος, μυρίων ὅσων ἐκ περιτομῆς εἰς τὸν Χριστὸν τηνικαῦτα πεπιστευκότων εἷς καὶ αὐτὸς ὤν, διαδέχεται.*

παρχίας, καταδικάσας μερικοὺς Χριστιανοὺς καὶ ἀποστερήσας αὐτοὺς τῶν ἀξιωμάτων, ἐταράχθη ἀπὸ τὸ πλῆθος. Ἀγνοῶν λοιπὸν τί ἔπρεπε νὰ πράξῃ ἐπεκοινώνησε μὲ τὸν βασιλέα Τραϊανόν, λέγων ὅτι, ἐκτὸς τοῦ ὅτι δὲν θέλουν νὰ λατρεύουν τὰ εἴδωλα δὲν εὗρεν εἰς αὐτοὺς τίποτε τὸ ἀνόσιον. Ἐπληροφόρει δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ἀνίστανται ἀπὸ τὴν αὐγὴν καὶ ὑμνοῦν τὸν Χριστὸν ὡσὰν Θεὸν καὶ ὅτι πρὸς διαφύλαξιν τῶν ἠθῶν των ἀπαγορεύεται νὰ φονεύουν, νὰ μοιχεύουν, νὰ πλεονεκτοῦν, νὰ κλέπτουν καὶ τὰ παρόμοια μὲ αὐτά. Εἰς αὐτὰ ἀπήντησεν ὁ Τραϊανὸς ὅτι οἱ ἐκ τοῦ γένους τῶν Χριστιανῶν δὲν πρέπει μὲν νὰ ἀναζητῶνται, ἀλλὰ συναντώμενοι νὰ τιμωροῦνται»[87].

Αὐτὰ συνέβησαν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους.

λδ'. Πῶς ὁ Εὐάρεστος ἀναδεικνύεται τέταρτος ἡγέτης τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ρωμαίων

34 Κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τῆς ἐξουσίας τοῦ προαναφερθέντος βασιλέως ὁ Κλήμης παραδώσας εἰς τὸν Εὐάρεστον τὸ λειτούργημα τῶν ἐπισκόπων τῆς Ρώμης ἀπέθανεν, ἀφοῦ ἡγήθη ἐπὶ ἐννέα συνολικῶς ἔτη τῆς διδασκαλίας τοῦ θείου λόγου.

λε'. Πῶς ὁ Ἰοῦστος ἀναδεικνύεται τρίτος ἐπίσκοπος τῶν Ἱεροσολύμων

35 Ἐπίσης, ὅταν ὁ Συμεὼν ἐτελειώθη κατὰ τὸν ἀναφερθέντα τρόπον, τὸν θρόνον τῆς ἐπισκοπῆς τῶν Ἱεροσολύμων διαδέχεται κάποιος Ἰουδαῖος Ἰοῦστος, εἷς ἀπὸ τοὺς μυρίους περιτετμημένους οἱ ὁποῖοι ἐπίστευσαν τότε εἰς τὸν Χριστόν.

---

87. Τερτυλλιανοῦ, Ἀπολογητικὸς 2, 6. Ἡ ἀναφορὰ τοῦ Πλινίου καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ Τραϊανοῦ εἰς Plini et Trajani, Epistolae 96, 7. 97, 2.

λστʹ. Περὶ Ἰγνατίου καὶ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ

36 1 *Διέπρεπέν γε μὴν κατὰ τούτους ἐπὶ τῆς Ἀσίας τῶν Ἀπο-*
στόλων ὁμιλητὴς Πολύκαρπος, τῆς κατὰ Σμύρναν ἐκκλησίας
πρὸς τῶν αὐτοπτῶν καὶ ὑπηρετῶν τοῦ Κυρίου τὴν ἐπισκοπὴν
2 *ἐγκεχειρισμένος· καθ' ὃν ἐγνωρίζετο Παπίας, τῆς ἐν Ἱεραπόλει*
παροικίας καὶ αὐτὸς ἐπίσκοπος ἀνὴρ τὰ πάντα ὅτι μάλιστα λο-
γιώτατος καὶ τῆς γραφῆς εἰδήμων, ὅ τε παρὰ πλείστοις εἰς ἔτι
νῦν διαβόητος Ἰγνάτιος, τῆς κατὰ Ἀντιόχειαν Πέτρου διαδο-
3 *χῆς δεύτερος τὴν ἐπισκοπὴν κεκληρωμένος. Λόγος δ' ἔχει τοῦ-*
τον ἀπὸ Συρίας ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων πόλιν ἀναπεμφθέντα, θηρίων
4 *γενέσθαι βορὰν τῆς εἰς Χριστὸν μαρτυρίας ἕνεκεν· καὶ δὴ τὴν*
δι' Ἀσίας ἀνακομιδὴν μετ' ἐπιμελεστάτης φρουρῶν φυλακῆς
ποιούμενος, τὰς κατὰ πόλιν αἷς ἐπεδήμει, παροικίας ταῖς διὰ
λόγων ὁμιλίαις τε καὶ προτροπαῖς ἐπιρρωννύς, ἐν πρώτοις μά-
λιστα προφυλάττεσθαι τὰς αἱρέσεις ἄρτι τότε πρῶτον ἐπιπολα-
ζούσας παρῄνει προύτρεπέν τε ἀπρὶξ ἔχεσθαι τῆς τῶν Ἀποστό-
λων παραδόσεως, ἣν ὑπὲρ ἀσφαλείας καὶ ἐγγράφως ἤδη μαρτυ-
ρόμενος διατυποῦσθαι ἀναγκαῖον ἡγεῖτο.
5 *Οὕτω δῆτα ἐν Σμύρνῃ γενόμενος, ἔνθα ὁ Πολύκαρπος ἦν,*
μίαν μὲν τῇ κατὰ τὴν Ἔφεσον ἐπιστολὴν ἐκκλησίᾳ γράφει, ποι-
μένος αὐτῆς μνημονεύων Ὀνησίμου, ἑτέραν δὲ τῇ ἐν Μαγνη-
σίᾳ τῇ πρὸς Μαιάνδρῳ, ἔνθα πάλιν ἐπισκόπου Δαμᾶ μνήμην
πεποίηται, καὶ τῇ ἐν Τράλλεσι δὲ ἄλλην, ἧς ἄρχοντα τότε ὄντα
6 *Πολύβιον ἱστορεῖ. Πρὸς ταύταις καὶ τῇ Ῥωμαίων ἐκκλησίᾳ*
γράφει, ᾗ καὶ παράκλησιν προτείνει ὡς μὴ παραιτησάμενοι τοῦ
μαρτυρίου τῆς ποθουμένης αὐτὸν ἀποστερήσαιεν ἐλπίδος· ἐξ

λστ'. Περὶ Ἰγνατίου καὶ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ

36 1 Ἐξ ἄλλου διέπρεπε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς τὴν
Ἀσίαν ὁ συνομιλητὴς τῶν Ἀποστόλων Πολύκαρπος, ὁ
ὁ παραλαβὼν τὴν ἐπισκοπὴν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σμύρνης
2 ἀπὸ τοὺς αὐτόπτας καὶ ὑπηρέτας τοῦ Κυρίου. Κατ' αὐτὸν
διεκρίνετο ὁ Παπίας, ἐπίσκοπος τῆς παροικίας Ἱεραπό-
λεως, ἀνὴρ λογιώτατος ἀπὸ πάσης πλευρᾶς καὶ γνώστης
τῆς Γραφῆς, ὅπως ἐπίσης καὶ ὁ μέχρι σήμερον εἰς πολλοὺς
περιβόητος Ἰγνάτιος, ὁ ὁρισθεὶς δεύτερος διάδοχος τοῦ Πέ-
3 τρου εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Ἀντιοχείας. Λέγεται δὲ ὅτι οὗτος
ἀπεστάλη ἀπὸ τὴν Συρίαν εἰς τὴν πόλιν τῶν Ρωμαίων, διὰ
νὰ γίνῃ βορὰ τῶν θηρίων χάριν τῆς μαρτυρίας εἰς Χριστόν.
4 Ὅταν μάλιστα μετεφέρετο διὰ τῆς Ἀσίας μὲ συνοδείαν μιᾶς
πολὺ προσεκτικῆς στρατιωτικῆς φρουρᾶς, ἐνίσχυε τὰς πα-
ροικίας τῶν πόλεων διὰ τῶν ὁποίων διήρχετο μὲ ὁμιλίας
καὶ παραινέσεις προφορικάς, κατ' ἀρχὴν δὲ ἰδιαιτέρως πα-
ρῄνει νὰ προφυλάσσωνται ἀπὸ τὰς αἱρέσεις, αἱ ὁποῖαι διὰ
πρώτην φορὰν προσφάτως τότε ἐνεφανίζοντο καὶ προέτρε-
πε νὰ κρατοῦν σταθερῶς τὴν παράδοσιν τῶν Ἀποστόλων,
τὴν ὁποίαν ἐθεώρει ἀναγκαῖον χάριν ἀσφαλείας νὰ διατυπώ-
σῃ εἰς ἔγγραφον μαρτυρίαν.
5 Οὕτω λοιπόν, ἀφιχθεὶς εἰς τὴν Σμύρνην, ὅπου ἦτο ὁ
Πολύκαρπος, γράφει μίαν ἐπιστολὴν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν
τῆς Ἐφέσου, μνημονεύων ὡς ποιμένα αὐτῆς τὸν Ὀνήσιμον,
ἄλλην πρὸς τὴν τῆς Μαγνησίας παρὰ τὸν Μαίανδρον, ὅπου
πάλιν μνημονεύει ὡς ἐπίσκοπον τὸν Δαμᾶν καὶ ἄλλην πρὸς
τὴν τῶν Τράλλεων, τῆς ὁποίας ἀναφέρει ὡς ἄρχοντα τότε
6 τὸν Πολύβιον. Ἐκτὸς τούτων γράφει καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλη-
σίαν τῶν Ρωμαίων, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπευθύνει καὶ τὴν πα-
ράκλησιν νὰ μὴ ἐνεργοῦν ζητοῦντες νὰ τὸν ἀποστερήσουν
τῆς ποθουμένης ἐλπίδος τοῦ μαρτυρίου. Ἀπὸ αὐτὰς ἀξί-

ὧν καὶ βραχύτατα εἰς ἐπίδειξιν τῶν εἰρημένων παραθέσθαι ἄξιον. Γράφει δὴ οὖν κατὰ λέξιν.

7 *«Ἀπὸ Συρίας μέχρι Ῥώμης θηριομαχῶ διὰ γῆς καὶ θαλάσσης, νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἐνδεδεμένος δέκα λεοπάρδοις, ὅ ἐστιν στρατιωτικὸν τάγμα, οἳ καὶ εὐεργετούμενοι χείρονες γίνονται. Ἐν δὲ τοῖς ἀδικήμασιν αὐτῶν μᾶλλον μαθητεύομαι,*
8 *ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο δεδικαίωμαι. Ὀναίμην τῶν θηρίων τῶν ἐμοὶ ἑτοίμων, ἃ καὶ εὔχομαι σύντομά μοι εὑρεθῆναι· ἃ καὶ κολακεύσω συντόμως με καταφαγεῖν, οὐχ ὥσπερ τινῶν δειλαινόμενα οὐχ ἥψαντο. Κἂν αὐτὰ δὲ ἄκοντα μὴ θέλῃ, ἐγὼ προσβιά-*
9 *σομαι. Συγγνώμην μοι ἔχετε· τί μοι συμφέρει, ἐγὼ γινώσκω. Νῦν ἄρχομαι μαθητὴς εἶναι. Μηδέν με ζηλώσαι τῶν ὁρατῶν καὶ ἀοράτων, ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω· πῦρ καὶ σταυρὸς θηρίων τε συστάσεις, σκορπισμοὶ ὀστέων, συγκοπαὶ μελῶν, ἀλεσμοὶ ὅλου τοῦ σώματος, κολάσεις τοῦ διαβόλου εἰς ἐμὲ ἐρχέσθωσαν, μόνον ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω».*

10 *Καὶ ταῦτα μὲν ἀπὸ τῆς δηλωθείσης πόλεως ταῖς καταλεχθείσαις ἐκκλησίαις διετυπώσατο· ἤδη δ' ἐπέκεινα τῆς Σμύρνης γενόμενος, ἀπὸ Τρωάδος τοῖς τε ἐν Φιλαδελφίᾳ αὖθις διὰ γραφῆς ὁμιλεῖ καὶ τῇ Σμυρναίων ἐκκλησίᾳ ἰδίως τε τῷ ταύτης προηγουμένῳ Πολυκάρπῳ· ὃν οἷα δὴ ἀποστολικὸν ἄνδρα εὖ μάλα γνωρίζων, τὴν κατ' Ἀντιόχειαν αὐτῷ ποίμνην οἷα γνήσιος καὶ ἀγαθὸς ποιμὴν παρατίθεται, τὴν περὶ αὐτῆς φροντίδα διὰ σπουδῆς ἔχειν αὐτὸν ἀξιῶν.*

11 *Ὁ δ' αὐτὸς Σμυρναίοις γράφων, οὐκ οἶδ' ὁπόθεν ῥητοῖς συγκέχρηται, τοιαῦτά τινα περὶ τοῦ Χριστοῦ διεξιών· «ἐγὼ δὲ*

---

88. Α' Κορ. 4, 4.
89. Ἰγνατίου, Πρὸς Ρωμαίους 5.

ζει νὰ παραθέσωμεν σύντομα τεμάχια πρὸς ἀπόδειξιν τῶν λεχθέντων. Γράφει λοιπὸν κατὰ λέξιν.

7 «Ἀπὸ τῆς Συρίας μέχρι τῆς Ρώμης θηριομαχῶ, διὰ γῆς καὶ θαλάσσης, νύκτα καὶ ἡμέραν, δεμένος ὑπὸ δέκα στρατιωτῶν τοῦ τάγματος τῶν λεοπάρδων, οἱ ὁποῖοι ὅσον εὐεργετοῦνται τόσον χειρότεροι γίνονται. Ἐγὼ δέ, μαθητεύων εἰς τὰς ἀδικίας των, καταρτίζομαι διαρκῶς καλύτερον, ἀλ-
8 λὰ βεβαίως δὲν ἔχω δικαιωθῆ διὰ τοῦτο [88]. Νὰ χαρῶ τὰ θηρία, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἑτοιμασθῆ δι' ἐμέ, καὶ εὔχομαι νὰ εὑρεθοῦν πρὸς ἐμὲ πρόθυμα. Ἐγὼ δὲ θὰ τὰ κολακεύσω διὰ νὰ μὲ καταφάγουν συντόμως καὶ ὄχι ὅπως συνέβη μὲ μερικούς, πρὸ τῶν ὁποίων ἐδειλίασαν καὶ δὲν τοὺς ἤγγισαν. Ἂν δὲ
9 αὐτὰ φανοῦν ἀπρόθυμα, ἐγὼ θὰ τὰ προσελκύσω. Νὰ μὲ συγχωρῆτε, γνωρίζω τί μὲ συμφέρει. Μόλις τώρα ἀρχίζω νὰ γίνωμαι μαθητής. Εἴθε τίποτε ἀπὸ τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα νὰ μὴ μὲ καταθέλξῃ, ὥστε νὰ ἐπιτύχω τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Πῦρ καὶ σταυρός, μάχαι μὲ θηρία, ἀνατομαί, διασπάσεις, στρεβλώσεις ὀστῶν, ἀκρωτηριασμοὶ μελῶν, ἀλεσμοὶ ὅλου τοῦ σώματος, σκληρὰ βασανιστήρια κατ' ἔμπνευσιν τοῦ διαβόλου, ἂς ἔλθουν ἐπάνω μου, μόνον νὰ ἐπιτύχω τὸν Ἰησοῦν Χριστόν» [89].

10 Αὐτὰ μὲν ἔγραψε πρὸς τὰς ὡς ἄνω Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν μνημονευθεῖσαν πόλιν. Ἀκολούθως, ὅταν ἀπεμακρύνθη τῆς Σμύρνης, ἀπὸ τὴν Τρωάδα ἐπικοινωνεῖ πάλιν δι' ἐπιστολῶν μὲ τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Φιλαδελφείας, μὲ τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Σμυρναίων καὶ ἰδιαιτέρως μὲ τὸν προϊστάμενον ταύτης Πολύκαρπον. Γνωρίζων τοῦτον ἄριστα ὡς ἀποστολικὸν ἄνδρα, τοῦ ἀναθέτει τὴν ποίμνην τῆς Ἀντιοχείας ὡς γνήσιος καὶ ἀγαθὸς ποιμήν, ζητῶν ἀπὸ αὐτὸν νὰ δεικνύῃ ζῆλον εἰς τὴν περὶ αὐτὴν φροντίδα του.

11 Ὁ ἴδιος γράφων πρὸς τοὺς Σμυρναίους χρησιμοποιεῖ λόγια ἀπὸ πηγὰς τὰς ὁποίας ἀγνοῶ καὶ λέγει περὶ Χριστοῦ τὰ ἑξῆς. «Ἐγὼ δὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν γνωρίζω καὶ πιστεύω

καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐν σαρκὶ αὐτὸν οἶδα καὶ πιστεύω ὄντα.
Καὶ ὅτε πρὸς τοὺς περὶ Πέτρον ἐλήλυθεν, ἔφη αὐτοῖς, ‛λάβετε,
ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε ὅτι οὐκ εἰμὶ διαμόνιον ἀσώματον’·
καὶ εὐθὺς αὐτοῦ ἥψαντο καὶ ἐπίστευσαν».
12 Οἶδεν δὲ αὐτοῦ τὸ μαρτύριον καὶ ὁ Εἰρηναῖος, καὶ τῶν ἐπι-
στολῶν αὐτοῦ μνημονεύει, λέγων οὕτως· «ὡς εἶπέν τις τῶν ἡ-
μετέρων, διὰ τὴν πρὸς Θεὸν μαρτυρίαν κατακριθεὶς πρὸς θη-
ρία, ὅτι ‛σῖτός εἰμι Θεοῦ καὶ δι᾽ ὀδόντων θηρίων ἀλήθομαι, ἵνα
καθαρὸς ἄρτος εὑρεθῶ’».
13 Καὶ ὁ Πολύκαρπος δὲ τούτων αὐτῶν μέμνηται ἐν τῇ φε-
ρομένῃ αὐτοῦ πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολῇ, φάσκων αὐτοῖς
ῥήμασιν· «παρακαλῶ οὖν πάντας ὑμᾶς πειθαρχεῖν καὶ ἀσκεῖν
πᾶσαν ὑπομονήν, ἣν εἴδετε κατ᾽ ὀφθαλμοὺς οὐ μόνον ἐν τοῖς
μακαρίοις Ἰγνατίῳ καὶ Ῥούφῳ καὶ Ζωσίμῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλ-
λοις τοῖς ἐξ ὑμῶν καὶ ἐν αὐτῷ Παύλῳ καὶ τοῖς λοιποῖς Ἀποστό-
λοις, πεπεισμένους ὅτι οὗτοι πάντες οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον, ἀλλ᾽
ἐν πίστει καὶ δικαιοσύνῃ, καὶ ὅτι εἰς τὸν ὀφειλόμενον αὐτοῖς τό-
πον εἰσὶν παρὰ Κυρίῳ, ᾧ καὶ συνέπαθον. Οὐ γὰρ τὸν νῦν ἠγάπη-
σαν αἰῶνα, ἀλλὰ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντα καὶ δι᾽ ἡμᾶς ὑπὸ
τοῦ Θεοῦ ἀναστάντα».
14 Καὶ ἑξῆς ἐπιφέρει· «ἐγράψατέ μοι καὶ ὑμεῖς καὶ Ἰγνά-
τιος, ἵν᾽ ἐάν τις ἀπέρχηται εἰς Συρίαν, καὶ τὰ παρ᾽ ὑμῶν ἀπο-
κομίσῃ γράμματα· ὅπερ ποιήσω, ἐὰν λάβω καιρὸν εὔθετον, εἴ-
15 τε ἐγὼ εἴτε ὃν πέμπω πρεσβεύσοντα καὶ περὶ ὑμῶν. Τὰς ἐπι-
στολὰς Ἰγνατίου τὰς πεμφθείσας ἡμῖν ὑπ᾽ αὐτοῦ καὶ ἄλλας ὅ-
σας εἴχομεν παρ᾽ ἡμῖν, ἐπέμψαμεν ὑμῖν, καθὼς ἐνετείλασθε·

---

90. Πρὸς Σμυρναίους 3.

91. Εἰρηναίου, Ἔλεγχος 5, 28, 4. Ἀπὸ Ἰγνατίου πρὸς Ρωμαίους 4.

ὅτι αὐτὸς εἶναι ἐν σαρκί. Καὶ ὅταν ἦλθε πρὸς τοὺς πέριξ τοῦ Πέτρου, εἶπε πρὸς αὐτούς, 'λάβετε, ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε ὅτι δὲν εἶμαι ἀσώματον δαιμόνιον'· καὶ εὐθὺς τὸν ἤγγισαν καὶ ἐπίστευσαν»[90].

12 Γνωρίζει δὲ τὸ μαρτύριον αὐτοῦ καὶ ὁ Εἰρηναῖος καὶ μνημονεύει τὰς ἐπιστολὰς αὐτοῦ, λέγων οὕτως· «ὅπως εἶπε κάποιος ἀπὸ τοὺς ἰδικούς μας, καταδικασθεὶς εἰς τὰ θηρία λόγῳ τῆς μαρτυρίας του εἰς τὸν Θεόν, ὅτι 'εἶμαι σῖτος τοῦ Θεοῦ καὶ ἀλέθομαι μὲ τοὺς ὀδόντας τῶν θηρίων, διὰ νὰ εὑρεθῶ καθαρὸς ἄρτος'»[91].

13 Καὶ ὁ Πολύκαρπος μνημονεύει τὰ πράγματα αὐτὰ εἰς τὴν σωζομένην ἐπιστολὴν αὐτοῦ Πρὸς Φιλιππησίους, λέγων κατὰ λέξιν· «παρακαλῶ λοιπὸν ὅλους ἐσᾶς νὰ πειθαρχῆτε καὶ νὰ ἀσκῆτε πᾶσαν ὑπομονήν, τὴν ὁποίαν εἴδετε μὲ τοὺς ὀφθαλμούς σας ὄχι μόνον εἰς τοὺς μακαρίτας 'Ιγνάτιον, Ροῦφον καὶ Ζώσιμον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους προερχομένους ἀπὸ τὰς τάξεις σας καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Παῦλον καὶ τοὺς λοιποὺς 'Αποστόλους, πεπεισμένοι ὅτι ὅλοι αὐτοὶ δὲν ἔτρεξαν χωρὶς λόγον, ἀλλὰ μὲ πίστιν καὶ δικαιοσύνην, καὶ ὅτι εὑρίσκονται εἰς τὸν ἀνήκοντα εἰς αὐτοὺς τόπον πλησίον τοῦ Κυρίου μὲ τὸν ὁποῖον καὶ συνέπαθον. Διότι δὲν ἠγάπησαν τὸν παρόντα αἰῶνα, ἀλλὰ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντα καὶ δι' ἡμᾶς ἀναστάντα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ»[92].

14 Καὶ ἐν συνεχείᾳ προσθέτει· «μοῦ ἐγράψατε καὶ σεῖς καὶ ὁ 'Ιγνάτιος, ὥστε, ἂν μεταβαίνῃ κανεὶς εἰς τὴν Συρίαν, νὰ μεταφέρῃ καὶ τὰ ἀπὸ σᾶς προερχόμενα γράμματα. Θὰ πράξω τοῦτο εἴτε ἐγώ, ἐὰν εὕρω κατάλληλον εὐκαιρίαν, εἴτε ὁ ἄνθρωπος τὸν ὁποῖον θὰ στείλω ὡς ἀντιπρόσωπον ὑμῶν καὶ
15 ἐμοῦ. Σᾶς ἐστείλαμεν, ὅπως παρηγγείλατε, τὰς ἐπιστολὰς τοῦ 'Ιγνατίου αἱ ὁποῖαι ἐστάλησαν εἰς ἡμᾶς ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὅσας ἄλλας εἴχομεν εἰς τὴν διάθεσίν μας, αἱ ὁποῖαι συνάπτον-

---

92. Πολυκάρπου, πρὸς Φιλιππησίους 9.

αἵτινες ὑποτεταγμέναι εἰσὶν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ· ἐξ ὧν μεγάλα ὠφεληθῆναι δυνήσεσθε· περιέχουσι γὰρ πίστιν καὶ ὑπομονὴν καὶ πᾶσαν οἰκοδομὴν τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν ἀνήκουσαν». Καὶ τὰ μὲν περὶ τὸν Ἰγνάτιον τοιαῦτα· διαδέχεται δὲ μετ' αὐτὸν τὴν Ἀντιοχείας ἐπισκοπὴν Ἥρως.

λζ'. Περὶ τῶν εἰς ἔτι τότε διαπρεπόντων εὐαγγελιστῶν

37 1 Τῶν δὲ κατὰ τούτους διαλαμψάντων καὶ Κοδρᾶτος ἦν, ὃν ἅμα ταῖς Φιλίππου θυγατράσιν προφητικῷ χαρίσματι λόγος ἔχει διαπρέψαι, καὶ ἄλλοι δ' ἐπὶ τούτοις πλείους ἐγνωρίζοντο κατὰ τούσδε, τὴν πρώτην τάξιν τῆς τῶν Ἀποστόλων ἐπέχοντες διαδοχῆς· οἳ καί, ἅτε τηλικῶνδε ὄντες θεοπρεπεῖς μαθηταί, τοὺς κατὰ πάντα τόπον τῶν ἐκκλησιῶν προκαταβληθέντας ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων θεμελίους ἐπῳκοδόμουν, αὔξοντες εἰς πλέον τὸ κήρυγμα καὶ τὰ σωτήρια σπέρματα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας
2 ἀνὰ πᾶσαν εἰς πλάτος ἐπισπείροντες τὴν οἰκουμένην. Καὶ γὰρ δὴ πλεῖστοι τῶν τότε μαθητῶν σφοδροτέρῳ φιλοσοφίας ἔρωτι πρὸς τοῦ θείου λόγου τὴν ψυχὴν πληττόμενοι, τὴν σωτήριον πρότερον ἀπεπλήρουν παρακέλευσιν, ἐνδεέσιν νέμοντες τὰς οὐσίας, εἶτα δὲ ἀποδημίας στελλόμενοι ἔργον ἐπετέλουν εὐαγγελιστῶν, τοῖς ἔτι πάμπαν ἀνηκόοις τοῦ τῆς πίστεως λόγου κηρύττειν φιλοτιμούμενοι καὶ τὴν τῶν θείων εὐαγγελίων παραδι-
3 δόναι γραφήν. Οὗτοι δὲ θεμελίους τῆς πίστεως ἐπὶ ξένοις τισὶ τόποις αὐτὸ μόνον καταβαλλόμενοι ποιμένας τε καθιστάντες ἑτέρους τούτοις τε αὐτοῖς ἐγχειρίζοντες τὴν τῶν ἀρτίως εἰσαχθέντων γεωργίαν, ἑτέρας αὐτοὶ πάλιν χώρας τε καὶ ἔθνη μετήε-

---

93. Πολυκάρπου, Πρὸς Φιλιππησίους 13.

93α. Ὁ Κοδρᾶτος οὗτος φαίνεται ζῶν εἰς τὴν Ἀσίαν, ἑπομένως δὲν εἶναι ὕλογον νὰ ταυτισθῇ μὲ τὸν ὁμώνυμον ἐπίσκοπον Ἀθηνῶν. Ἂν ταυτίζε-

ται εἰς τὴν παροῦσαν ἐπιστολήν. Θὰ δυνηθῆτε νὰ ὠφεληθῆτε πολὺ ἀπὸ αὐτάς, διότι περικλείουν πίστιν, ὑπομονὴν καὶ πᾶσαν οἰκοδομὴν ἀναφερομένην εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν»[93]. Αὐτὰ σχετικῶς μὲ τὸν Ἰγνάτιον. Παραλαμβάνει δὲ μετ' αὐτὸν τὴν ἐπισκοπὴν ὁ Ἥρως.

λζ'. Περὶ τῶν διακρινομένων ἕως τότε εὐαγγελιστῶν

37 1 Μεταξὺ τῶν διαλαμψάντων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἦτο καὶ ὁ Κοδρᾶτος[93α], διὰ τὸν ὁποῖον λέγεται ὅτι διέπρεψεν εἰς προφητικὸν χάρισμα μαζὶ μὲ τὰς θυγατέρας τοῦ Φιλίππου, ἐκτὸς αὐτῶν δὲ καὶ πολλοὶ ἄλλοι διεκρίνοντο τὴν ἰδίαν ἐποχήν, κατέχοντες τὴν πρώτην σειρὰν τῆς διαδοχῆς τῶν Ἀποστόλων. Οὗτοι, ὡς θεοπρεπεῖς μαθηταὶ τόσον σπουδαίων ἀνδρῶν, ᾠκοδόμουν ἐπάνω εἰς τὰ προκατατεθέντα θεμέλια τῶν Ἐκκλησιῶν εἰς πάντα τόπον ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων, πολλαπλασιάζοντες τὸ κήρυγμα καὶ σπείροντες εὐρέως εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην τὰ σωτήρια σπέρματα
2 τῆς *βασιλείας τῶν οὐρανῶν*. Πράγματι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς τότε μαθητάς, κτυπημένοι εἰς τὴν ψυχὴν ἀπὸ τὸν θεῖον Λόγον μὲ σφοδρότερον ἔρωτα φιλοσοφίας, κατὰ πρῶτον ἐφήρμοσαν τὴν ἐντολὴν τοῦ Σωτῆρος, διανέμοντες τὰς περιουσίας των εἰς τοὺς ἐνδεεῖς, ἔπειτα δὲ ἀποδημοῦντες, ἐπετέλεσαν ἔργον εὐαγγελιστῶν, φιλοτιμούμενοι νὰ κηρύττουν εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον καθόλου ἀκούσει τὸν λόγον τῆς πίστεως καὶ νὰ παραδώσουν ἐγγράφως τὰ θεῖα εὐαγγέλια.
3 Οὗτοι δέ, ἀμέσως μόλις κατέθετον τὰ θεμέλια τῆς πίστεως εἰς ὡρισμένους ξένους τόπους, ὥριζον ἄλλους ποιμένας καὶ ἐνεχείριζον εἰς αὐτοὺς τὴν καλλιέργειαν τῶν προσφάτως εἰσ-

---

ται μὲ τὸν ὁμώνυμον ἀπολογητήν, εἶναι ἐπίσης ἄγνωστον. Βλ. 4, 3, ἑξ. (ἀπολογητής), 4, 23, 3 (ἐπίσκοπος), 5, 17, 2 ἑξ. (προφήτης).

σαν σὺν τῇ ἐκ Θεοῦ χάριτι καὶ συνεργίᾳ, ἐπεὶ καὶ τοῦ θείου Πνεύματος εἰς ἔτι τότε δι᾽ αὐτῶν πλεῖσται παράδοξοι δυνάμεις ἐνήργουν, ὥστε ἀπὸ πρώτης ἀκροάσεως ἀθρόως αὔτανδρα πλήθη προθύμως τὴν εἰς τὸν τῶν ὅλων δημιουργὸν εὐσέβειαν ἐν ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς καταδέχεσθαι.

4 *Ἀδυνάτου δ᾽ ὄντος ἡμῖν ἅπαντας ἐξ ὀνόματος ἀπαριθμεῖσθαι ὅσοι ποτὲ κατὰ τὴν πρώτην τῶν Ἀποστόλων διαδοχὴν ἐν ταῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησίαις γεγόνασιν ποιμένες ἢ καὶ εὐαγγελισταί, τούτων εἰκότως ἐξ ὀνόματος γραφῇ μόνων τὴν μνήμην κατατεθείμεθα, ὧν ἔτι καὶ νῦν εἰς ἡμᾶς δι᾽ ὑπομνημάτων τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας ἡ παράδοσις φέρεται.*

λη΄. Περὶ τῆς Κλήμεντος ἐπιστολῆς καὶ τῶν ψευδῶς εἰς αὐτὸν ἀναφερομένων

38 1 *Ὥσπερ οὖν ἀμέλει τοῦ Ἰγνατίου ἐν αἷς κατελέξαμεν ἐπιστολαῖς, καὶ τοῦ Κλήμεντος ἐν τῇ ἀνωμολογημένῃ παρὰ πᾶσιν, ἣν ἐκ προσώπου τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας τῇ Κορινθίων διετυπώσατο· ἐν ᾗ τῆς πρὸς Ἑβραίους πολλὰ νοήματα παραθείς, ἤδη δὲ καὶ αὐτολεξεὶ ῥητοῖς τισιν ἐξ αὐτῆς χρησάμενος, σαφέστατα παρίστησιν ὅτι μὴ νέον ὑπάρχει τὸ σύγγραμμα, ὅθεν δὴ καὶ εἰκότως ἔδοξεν αὐτὸ τοῖς λοιποῖς ἐγκαταλεχθῆναι γράμ-*
2 *μασι τοῦ Ἀποστόλου. Ἑβραίοις γὰρ διὰ τῆς πατρίου γλώττης ἐγγράφως ὡμιληκότος τοῦ Παύλου, οἳ μὲν τὸν εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν, οἳ δὲ τὸν Κλήμεντα τοῦτον αὐτὸν ἑρμηνεῦσαι λέγουσι*
3 *τὴν γραφήν· ὃ καὶ μᾶλλον ἂν εἴη ἀληθὲς τῷ τὸν ὅμοιον τῆς φράσεως χαρακτῆρα τήν τε τοῦ Κλήμεντος ἐπιστολὴν καὶ τὴν πρὸς Ἑβραίους ἀποσῴζειν καὶ τῷ μὴ πόρρω τὰ ἐν ἑκατέροις τοῖς συγγράμμασι νοήματα καθεστάναι.*

αχθέντων, μετέβαινον δὲ πάλιν εἰς ἄλλας χώρας καὶ ἔθνη μὲ τὴν χάριν καὶ συνεργίαν τοῦ Θεοῦ· ἐπειδὴ δὲ δι' αὐτῶν ἐνήργουν ἀκόμη τότε πλεῖσται παράδοξοι δυνάμεις τοῦ θείου Πνεύματος, μεγάλα πλήθη ἀνδρῶν μὲ τὴν πρώτην ἀκρόασιν ἐδέχοντο προθύμως εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν τὴν θρησκείαν τοῦ Δημιουργοῦ τῶν ὅλων.

4 Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀπαριθμήσωμεν ὀνομαστικὰ ὅλους ὅσοι ἔγιναν ποιμένες ἢ καὶ εὐαγγελισταὶ κατὰ τὴν πρώτην διαδοχὴν τῶν Ἀποστόλων εἰς τὰς Ἐκκλησίας ἀνὰ τὴν οἰκουμένην, εὐλόγως ἔχομεν καταγράψει τὴν μνήμην μόνων ἐκείνων τῶν ὁποίων ἡ παράδοσις τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας φέρεται ἀκόμη καὶ τώρα ἕως ἡμᾶς διὰ συγγραμμάτων.

λη΄. Περὶ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Κλήμεντος καὶ τῶν ψευδῶς ἀποδιδομένων εἰς αὐτὸν

38 1 Τοιαύτη εἶναι ἡ περίπτωσις τοῦ Ἰγνατίου εἰς τὰς ἐπιστολὰς τὰς ὁποίας ἀπηριθμήσαμεν, καὶ τοῦ Κλήμεντος εἰς τὴν παραδεδεγμένην ἀπὸ ὅλους ἐπιστολήν, τὴν ὁποίαν ἔγραψεν ἐξ ὀνόματος τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ρωμαίων πρὸς τὴν τῶν Κορινθίων. Εἰς ταύτην ἀναπτύσσων πολλὰ νοήματα τῆς Πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς, καὶ μάλιστα χρησιμοποιῶν αὐτολεξεὶ μερικὰ χωρία ἀπὸ αὐτήν, δεικνύει σαφῶς ὅτι τὸ κείμενον δὲν εἶναι νέον, ἐξ οὗ καὶ εὐλόγως ἐφάνη ὀρθὸν νὰ συγκαταλεχθῇ μαζὶ μὲ τὰ λοιπὰ γράμματα τοῦ ἀποστόλου.
2 Πράγματι, ἐνῷ ὁ Παῦλος ἐπεκοινώνησε πρὸς τοὺς Ἑβραίους ἐγγράφως εἰς τὴν πάτριον γλῶσσαν, λέγουν ἄλλοι μὲν ὅτι τὸ κείμενον μετέφρασεν ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς, ἄλλοι δὲ αὐ-
3 τὸς οὗτος ὁ Κλήμης. Τὸ τελευταῖον τοῦτο θὰ ἦτο ἀληθέστερον, διότι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Κλήμεντος καὶ ἡ Πρὸς Ἑβραίους διατηροῦν ὅμοιον γλωσσικὸν χαρακτῆρα καὶ τὰ νοήματα ἀμφοτέρων δὲν ἀπέχουν.

4 Ἰστέον δ᾿ ὡς καὶ δευτέρα τις εἶναι λέγεται τοῦ Κλήμεντος ἐπιστολή, οὐ μὴν ἔθ᾿ ὁμοίως τῇ προτέρᾳ καὶ ταύτην γνώριμον ἐπιστάμεθα, ὅτι μηδὲ τοὺς ἀρχαίους αὐτῇ κεχρημένους ἴσμεν.
5 Ἤδη δὲ καὶ ἕτερα πολυεπῆ καὶ μακρὰ συγγράμματα ὡς τοῦ αὐτοῦ χθὲς καὶ πρῴην τινὲς προήγαγον, Πέτρου δὴ καὶ Ἀπίωνος διαλόγους περιέχοντα· ὧν οὐδ᾿ ὅλως μνήμη τις παρὰ τοῖς παλαιοῖς φέρεται, οὐδὲ γὰρ καθαρὸν τῆς ἀποστολικῆς ὀρθοδοξίας ἀποσῴζει τὸν χαρακτῆρα.

Ἡ μὲν οὖν τοῦ Κλήμεντος ὁμολογουμένη γραφὴ πρόδηλος, εἴρηται δὲ καὶ τὰ Ἰγνατίου καὶ Πολυκάρπου.

λθ΄. Περὶ τῶν Παπία συγγραμμάτων

39 1 Τοῦ δὲ Παπία συγγράμματα πέντε τὸν ἀριθμὸν φέρεται, ἃ καὶ ἐπιγέγραπται Λογίων κυριακῶν ἐξηγήσεως. Τούτων καὶ Εἰρηναῖος ὡς μόνων αὐτῷ γραφέντων μνημονεύει, ὧδέ πως λέγων· «ταῦτα δὲ καὶ Παπίας ὁ Ἰωάννου μὲν ἀκουστής, Πολυκάρπου δὲ ἑταῖρος γεγονώς, ἀρχαῖος ἀνήρ, ἐγγράφως ἐπιμαρτυρεῖ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν ἑαυτοῦ βιβλίων. Ἔστι γὰρ αὐτῷ πέντε βιβλία συντεταγμένα».

2 Καὶ ὁ μὲν Εἰρηναῖος ταῦτα· αὐτός γε μὴν ὁ Παπίας κατὰ τὸ προοίμιον τῶν αὐτοῦ λόγων ἀκροατὴν μὲν καὶ αὐτόπτην οὐδαμῶς ἑαυτὸν γενέσθαι τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων ἐμφαίνει, παρειληφέναι δὲ τὰ τῆς πίστεως παρὰ τῶν ἐκείνοις γνωρίμων διδάσκει δι᾿ ὧν φησι λέξεων.

4 Πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὑπάρχει κατὰ τὰ λεγόμενα καὶ μία δευτέρα ἐπιστολὴ τοῦ Κλήμεντος, ἀλλὰ δὲν ἔχομεν ἐπίγνωσιν περὶ τῆς ἀναγνωρίσεως καὶ αὐτῆς εἰς ὅμοιον βαθμὸν μὲ τὴν πρώτην, διότι δὲν γνωρίζομεν ἂν ἐχρη-
5 σιμοποίουν αὐτὴν οἱ ἀρχαῖοι. Μερικοὶ δὲ παρουσίασαν ἤδη χθὲς ἢ προχθὲς καὶ ἄλλα φλύαρα καὶ ἐκτενῆ συγγράμματα ὡς ἀνήκοντα εἰς αὐτόν, περιέχοντα διαλόγους Πέτρου καὶ Ἀπίωνος [94], τῶν ὁποίων δὲν φέρεται καμμία μνεία εἰς τοὺς παλαιοὺς καὶ τὰ ὁποῖα δὲν διατηροῦν καθαρὸν τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀποστολικῆς ὀρθοδοξίας.

Οὕτω λοιπὸν εἶναι πρόδηλος ἡ αὐθεντικότης τῆς παραδεδεγμένης ἐπιστολῆς τοῦ Κλήμεντος, ἔχουν δὲ λεχθῆ ἀνωτέρω τὰ σχετικὰ διὰ τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ἰγνατίου καὶ τοῦ Πολυκάρπου.

λθ΄. Περὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Παπίου

39 1 Τοῦ δὲ Παπία φέρονται πέντε βιβλία, τὰ ὁποῖα ἐπιγράφονται Λογίων Κυριακῶν Ἐξήγησις. Ταῦτα μνημονεύει ἐπίσης ὁ Εἰρηναῖος ὡς μοναδικόν του ἔργον, λέγων τὰ ἑξῆς· «ταῦτα ἐπιβεβαιώνει γραπτῶς εἰς τὸ τέταρτον βιβλίον του καὶ ὁ Παπίας, ἀκροατὴς τοῦ Ἰωάννου καὶ σύντροφος τοῦ Πολυκάρπου, ἀρχαῖος ἀνήρ, ὁ ὁποῖος ἔχει συντάξει πέντε βιβλία» [95].

2 Καὶ ὁ μὲν Εἰρηναῖος αὐτὰ λέγει. Αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος ὁ Παπίας εἰς τὸ προοίμιον τοῦ ἔργου του δὲν παρουσιάζει καθόλου ἑαυτὸν ὡς γενόμενον ἀκροατὴν καὶ αὐτόπτην τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων, πληροφορεῖ δὲ μὲ τοὺς λόγους του ὅτι παρέλαβε τὴν διδασκαλίαν τῆς πίστεως ἀπὸ τοὺς γνωρίμους ἐκείνων.

94. Πρόκειται προφανῶς περὶ τῶν ψευδοκλημεντείων Ὁμιλιῶν.
95. Εἰρηναίου, Ἔλεγχος 5, 33, 4.

3 «Οὐκ ὀκνήσω δέ σοι καὶ ὅσα ποτὲ παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καλῶς ἔμαθον καὶ καλῶς ἐμνημόνευσα συγκατατάξαι ταῖς ἑρμηνείαις, διαβεβαιούμενος ὑπὲρ αὐτῶν ἀλήθειαν. Οὐ γὰρ τοῖς τὰ πολλὰ λέγουσιν ἔχαιρον ὥσπερ οἱ πολλοί, ἀλλὰ τοῖς τἀληθῆ διδάσκουσιν, οὐδὲ τοῖς τὰς ἀλλοτρίας ἐντολὰς μνημονεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς τὰς παρὰ τοῦ Κυρίου τῇ πίστει δεδομένας καὶ ἀπ' αὐ-
4 τῆς παραγινομένας τῆς ἀληθείας· εἰ δέ που καὶ παρηκολουθηκώς τις τοῖς πρεσβυτέροις ἔλθοι, τοὺς τῶν πρεσβυτέρων ἀνέκρινον λόγους, τί Ἀνδρέας ἢ τί Πέτρος εἶπεν ἢ τί Φίλιππος ἢ τί Θωμᾶς ἢ Ἰάκωβος ἢ τί Ἰωάννης ἢ Ματθαῖος ἤ τις ἕτερος τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν ἅ τε Ἀριστίων καὶ ὁ πρεσβύτερος Ἰωάννης, τοῦ Κυρίου μαθηταί, λέγουσιν. Οὐ γὰρ τὰ ἐκ τῶν βιβλίων τοσοῦτόν με ὠφελεῖν ὑπελάμβανον ὅσον τὰ παρὰ ζώσης φωνῆς καὶ μενούσης».

5 Ἔνθα καὶ ἐπιστῆσαι ἄξιον δὶς καταριθμοῦντι αὐτῷ τὸ Ἰωάννου ὄνομα, ὧν τὸν μὲν πρότερον Πέτρῳ καὶ Ἰακώβῳ καὶ Ματθαίῳ καὶ τοῖς λοιποῖς Ἀποστόλοις συγκαταλέγει, σαφῶς δηλῶν τὸν εὐαγγελιστήν, τὸν δ' ἕτερον Ἰωάννην, διαστείλας τὸν λόγον, ἑτέροις παρὰ τὸν τῶν Ἀποστόλων ἀριθμὸν κατατάσσει, προτάξας αὐτοῦ τὸν Ἀριστίωνα, σαφῶς τε αὐτὸν πρεσβύτε-
6 ρον ὀνομάζει· ὡς καὶ διὰ τούτων ἀποδείκνυσθαι τὴν ἱστορίαν ἀληθῆ τῶν δύο κατὰ τὴν Ἀσίαν ὁμωνυμίᾳ κεχρῆσθαι εἰρηκότων δύο τε ἐν Ἐφέσῳ γενέσθαι μνήματα καὶ ἑκάτερον Ἰωάννου ἔτι νῦν λέγεσθαι· οἷς καὶ ἀναγκαῖον προσέχειν τὸν νοῦν, εἰκὸς γὰρ τὸν δεύτερον, εἰ μή τις ἐθέλοι τὸν πρῶτον, τὴν ἐπ' ὀνόματος
7 φερομένην Ἰωάννου Ἀποκάλυψιν ἑωρακέναι. Καὶ ὁ νῦν δὲ ἡμῖν δηλούμενος Παπίας τοὺς μὲν τῶν Ἀποστόλων λόγους παρὰ τῶν αὐτοῖς παρηκολουθηκότων ὁμολογεῖ παρειληφέναι, Ἀριστίωνος

3 «Δὲν θὰ διστάσω δὲ πρὸς χάριν σου νὰ ἐντάξω εἰς τὰς ἑρμηνείας καὶ ὅσα καλῶς ἔμαθον κάποτε ἀπὸ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ καλῶς ἐμνημόνευσα, ἐπιβεβαιώνων τὴν ἀκρίβειάν των. Διότι ἐγὼ δὲν ηὐχαριστούμην ὅπως οἱ πολλοὶ εἰς τοὺς λέγοντας τὰ πολλά, ἀλλὰ εἰς τοὺς διδάσκοντας τὰ ἀληθινά, οὔτε εἰς τοὺς μνημονεύοντας τὰς ξένας ἐντολάς, ἀλλ' εἰς τοὺς μεταφέροντας ἐκείνας αἱ ὁποῖαι δίδονται εἰς τὴν πίστιν ἀπὸ τὸν Κύριον καὶ παράγονται ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν.
4 Ὁσάκις δὲ ἤρχετο κάποιος ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀκολουθήσει τοὺς πρεσβυτέρους διηρεύνων τοὺς λόγους τῶν πρεσβυτέρων, τί εἶπεν ὁ Ἀνδρέας ἢ τί ὁ Πέτρος, ἢ τί ὁ Φίλιππος ἢ τί ὁ Θωμᾶς ἢ ὁ Ἰάκωβος ἢ τί ὁ Ἰωάννης ἢ ὁ Ματθαῖος ἢ ὁποιοσδήποτε ἄλλος ἀπὸ τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου, καθὼς ἐπίσης τί λέγουν ὁ Ἀριστίων καὶ ὁ πρεσβύτερος Ἰωάννης, μαθηταὶ τοῦ Κυρίου. Διότι δὲν ἐνόμιζον ὅτι θὰ μὲ ὠφέλουν τόσον πολὺ τὰ προερχόμενα ἀπὸ τὰ βιβλία ὅσον τὰ ἀπὸ τὸν ζωντανὸν καὶ παραμένοντα χρόνον».

5 Ἐδῶ εἶναι ἄξιον νὰ ἐπιστηθῇ ἡ προσοχὴ ἡμῶν ἐπὶ τοῦ ὅτι ἀναφέρει δύο φορὰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννου, καὶ τὸν μὲν πρῶτον Ἰωάννην συγκαταλέγει μὲ τὸν Πέτρον, τὸν Ἰάκωβον, τὸν Ματθαῖον καὶ τοὺς λοιποὺς Ἀποστόλους, ἐννοῶν σαφῶς τὸν εὐαγγελιστήν, τὸν δὲ ἄλλον, διακρίνων εἰς τὸ κείμενον, κατατάσσει μαζὶ μὲ ἄλλους ἔξω ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν Ἀποστόλων, προτάξας αὐτοῦ τὸν Ἀριστίωνα, καὶ τὸν
6 ὀνομάζει σαφῶς πρεσβύτερον. Οὕτως ἀποδεικνύεται καὶ μὲ αὐτὰ ἀληθὴς ἡ ἱστορία ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἔχουν εἴπει ὅτι εἰς τὴν Ἀσίαν ὑπῆρχον δύο ὁμώνυμοι καὶ ὅτι ὑφίσταντο δύο μνήματα εἰς τὴν Ἔφεσον, καλούμενα καὶ σήμερον τοῦ Ἰωάννου. Τοῦτο εἶναι ἄξιον προσοχῆς, διότι πράγματι εἶναι εὔλογον νὰ ἔχῃ ἴδει τὴν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἰωάννου φερομένην Ἀποκά-
7 λυψιν ὁ δεύτερος, ἐὰν κανεὶς δὲν θέλῃ τὸν πρῶτον. Καὶ ὁ ἐδῶ δὲ ἐξεταζόμενος ἀπὸ ἡμᾶς Παπίας ὁμολογεῖ ὅτι ἔχει παραλάβει τοὺς λόγους τῶν Ἀποστόλων ἀπὸ τοὺς ἀκολου-

δὲ καὶ τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου αὐτήκοον ἑαυτόν φησι γενέσθαι· ὀνομαστὶ γοῦν πολλάκις αὐτῶν μνημονεύσας ἐν τοῖς αὐτοῦ συγγράμμασι τίθησιν αὐτῶν παραδόσεις.

8 *Καὶ ταῦτα δ' ἡμῖν οὐκ εἰς τὸ ἄχρηστον εἰρήσθω· ἄξιον δὲ ταῖς ἀποδοθείσαις τοῦ Παπία φωναῖς προσάψαι λέξεις ἑτέρας αὐτοῦ, δι' ὧν παράδοξά τινα ἱστορεῖ καὶ ἄλλα ὡς ἂν ἐκ παρα-*

9 *δόσεως εἰς αὐτὸν ἐλθόντα. Τὸ μὲν οὖν κατὰ τὴν Ἱεράπολιν Φίλιππον τὸν ἀπόστολον ἅμα ταῖς θυγατράσιν διατρῖψαι διὰ τῶν πρόσθεν δεδήλωται· ὡς δὲ κατὰ τοὺς αὐτοὺς ὁ Παπίας γενόμενος διήγησιν παρειληφέναι θαυμασίαν ὑπὸ τῶν τοῦ Φιλίππου θυγατέρων μνημονεύει, τὰ νῦν σημειωτέον· νεκροῦ γὰρ ἀνάστασιν κατ' αὐτὸν γεγονυῖαν ἱστορεῖ καὶ αὖ πάλιν ἕτερον παράδοξον περὶ Ἰοῦστον τὸν ἐπικληθέντα Βαρσαβᾶν γεγονός, ὡς δηλητήριον φάρμακον ἐμπιόντος καὶ μηδὲν ἀηδὲς διὰ τὴν τοῦ Κυρίου χάριν ὑπομείναντος.*

10 *Τοῦτον δὲ τὸν Ἰοῦστον μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάληψιν τοὺς ἱεροὺς Ἀποστόλους μετὰ Ματθία στῆσαί τε καὶ ἐπεύξασθαι ἀντὶ τοῦ προδότου Ἰούδα ἐπὶ τὸν κλῆρον τῆς ἀναπληρώσεως τοῦ αὐτῶν ἀριθμοῦ ἡ τῶν Πράξεων ὧδέ πως ἱστορεῖ γραφή· «καὶ ἔστησαν δύο, Ἰωσὴφ τὸν καλούμενον Βαρσαβᾶν, ὃς ἐπεκλήθη Ἰοῦστος, καὶ Ματθίαν· καὶ προσευξάμενοι εἶπαν».*

11 *Καὶ ἄλλα δὲ ὁ αὐτὸς ὡς ἐκ παραδόσεως ἀγράφου εἰς αὐτὸν ἥκοντα παρατέθειται ξένας τέ τινας παραβολὰς τοῦ Σωτῆρος*

12 *καὶ διδασκαλίας αὐτοῦ καί τινα ἄλλα μυθικώτερα· ἐν οἷς καὶ χιλιάδα τινά φησιν ἐτῶν ἔσεσθαι μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, σωματικῶς τῆς Χριστοῦ βασιλείας ἐπὶ ταυτησὶ τῆς γῆς ὑποστησομένης· ἃ καὶ ἡγοῦμαι τὰς ἀποστολικὰς παρεκδεξάμε-*

---

96. Πράξ. 1, 23 ἑ.

θήσαντας αὐτούς, ἐνῷ λέγει ὅτι τοῦ Ἀριστίωνος καὶ τοῦ
πρεσβυτέρου Ἰωάννου ἔγινεν ὁ ἴδιος αὐτήκοος· μνημονεύει
δηλαδὴ αὐτοὺς πολλάκις ὀνομαστὶ εἰς τὰ συγγράμματά του
καὶ παραθέτει παραδόσεις των.
8 Τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα δὲν εἶναι ἄχρηστα. Ἀξίζει ὅμως
εἰς τοὺς ἀναφερθέντας λόγους τοῦ Παπία νὰ προσθέσωμεν
καὶ ἄλλας λέξεις του, μὲ τὰς ὁποίας ἱστορεῖ μερικὰ παράδοξα
καὶ ἄλλας εἰδήσεις περιελθούσας εἰς αὐτὸν ὡσὰν ἐκ παραδό-
9 σεως. Ὅτι λοιπὸν ὁ ἀπόστολος Φίλιππος διέμεινεν εἰς τὴν
Ἱεράπολιν μαζὶ μὲ τὰς θυγατέρας του, ἔχει ἀναφερθῆ ἀνωτέ-
ρω. Τώρα πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ συγχρόνως ζήσας
Παπίας μνημονεύει ὅτι παρέλαβε μίαν θαυμασίαν διήγησιν
ἀπὸ τὰς θυγατέρας τοῦ Φιλίππου. Πράγματι ἱστορεῖ ὅτι
κατὰ τοὺς χρόνους του ἔγινε μία ἀνάστασις νεκροῦ, καθὼς
ἐπίσης ἓν ἄλλο παράδοξον γεγονὸς εἰς τὸν Ἰοῦστον, τὸν ἐ-
πονομαζόμενον Βαρσαβᾶν, διότι οὗτος, ἐνῷ ἔπιε δηλητη-
ριῶδες φάρμακον, μὲ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου δὲν ἔπαθε τίπο-
τε δυσάρεστον.
10 Τὸ βιβλίον τῶν Πράξεων ἱστορεῖ ὅτι μετὰ τὴν ἀνάλη-
ψιν τοῦ Σωτῆρος οἱ ἱεροὶ Ἀπόστολοι ἔστησαν τοῦτον τὸν
Ἰοῦστον μετὰ τοῦ Ματθία καὶ ηὐχήθησαν διὰ τὴν κλήρωσιν
ἑνὸς πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ ἀριθμοῦ, ἀντὶ τοῦ προδότου
Ἰούδα, λέγον τὰ ἑξῆς· «καὶ ἔστησαν δύο, τὸν Ἰωσὴφ τὸν
καλούμενον Βαρσαβᾶν, ὁ ὁποῖος ἐπωνομάσθη Ἰοῦστος, καὶ
τὸν Ματθίαν· καὶ προσευχηθέντες εἶπαν»[96].
11 Καὶ ἄλλας εἰδήσεις ἔχει παραθέσει ὁ ἴδιος, ὡσὰν ἐλθού-
σας εἰς αὐτὸν ἀπὸ ἄγραφον παράδοσιν, μερικὰς παραδό-
ξους παραβολὰς τοῦ Κυρίου καὶ διδασκαλίας αὐτοῦ καὶ με-
12 ρικὰ ἄλλα μυθικώτερα. Μεταξὺ αὐτῶν λέγει ὅτι μετὰ τὴν
ἀνάστασιν ἐκ νεκρῶν θὰ ὑπάρξῃ μία χιλιετία, κατὰ τὴν ὁ-
ποίαν ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ θὰ ἐγκαθιδρυθῇ μὲ ὑλικὴν
μορφὴν ἐπ' αὐτῆς τῆς γῆς. Νομίζω δὲ ὅτι τὰς δοξασίας ταύ-
τας διεμόρφωσεν ἀπὸ παρερμηνείαν τῶν ἀποστολικῶν διη-

νον διηγήσεις ὑπολαβεῖν, τὰ ἐν ὑποδείγμασι πρὸς αὐτῶν μυ-
13 *στικῶς εἰρημένα μὴ συνεωρακότα. Σφόδρα γάρ τοι σμικρὸς ὢν τὸν νοῦν, ὡς ἂν ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων τεκμηράμενον εἰπεῖν, φαίνεται, πλὴν καὶ τοῖς μετ' αὐτὸν πλείστοις ὅσοις τῶν ἐκκλησιαστικῶν τῆς ὁμοίας αὐτῷ δόξης παραίτιος γέγονεν τὴν ἀρχαιότητα τἀνδρὸς προβεβλημένοις, ὥσπερ οὖν Εἰρηναίῳ καὶ εἴ τις ἄλλος τὰ ὅμοια φρονῶν ἀναπέφηνεν.*

14 *Καὶ ἄλλας δὲ τῇ ἰδίᾳ γραφῇ παραδίδωσιν Ἀριστίωνος τοῦ πρόσθεν δεδηλωμένου τῶν τοῦ Κυρίου λόγων διηγήσεις καὶ τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου παραδόσεις· ἐφ' ἃς τοὺς φιλομαθεῖς ἀναπέμψαντες, ἀναγκαίως νῦν προσθήσομεν ταῖς προεκτεθείσαις αὐτοῦ φωναῖς παράδοσιν ἣν περὶ Μάρκου τοῦ τὸ εὐαγγέλιον γεγραφότος ἐκτέθειται διὰ τούτων.*

15 *Καὶ τοῦθ' ὁ πρεσβύτερος ἔλεγεν· Μᾶρκος μὲν ἑρμηνευτὴς Πέτρου γενόμενος, ὅσα ἐμνημόνευσεν, ἀκριβῶς ἔγραψεν, οὐ μέντοι τάξει τὰ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἢ λεχθέντα ἢ πραχθέντα. Οὔτε γὰρ ἤκουσεν τοῦ Κυρίου οὔτε παρηκολούθησεν αὐτῷ, ὕστερον δέ, ὡς ἔφην, Πέτρῳ· ὃς πρὸς τὰς χρείας ἐποιεῖτο τὰς διδασκαλίας, ἀλλ' οὐχ ὥσπερ σύνταξιν τῶν κυριακῶν ποιούμενος λογίων, ὥστε οὐδὲν ἥμαρτε Μᾶρκος οὕτως ἔνια γράψας ὡς ἀπεμνημόνευσεν. Ἑνὸς γὰρ ἐποιήσατο πρόνοιαν, τοῦ μηδὲν ὧν ἤκουσεν παραλιπεῖν ἢ ψεύσασθαί τι ἐν αὐτοῖς».*

16 *Ταῦτα μὲν οὖν ἱστόρηται τῷ Παπίᾳ περὶ τοῦ Μάρκου.*

Περὶ δὲ τοῦ Ματθαίου ταῦτ' εἴρηται· «Ματθαῖος μὲν οὖν ἑβραΐδι διαλέκτῳ τὰ λόγια συνετάξατο, ἡρμήνευσεν δ' αὐτὰ ὡς ἦν δυνατὸς ἕκαστος».

17 *Κέχρηται δ' ὁ αὐτὸς μαρτυρίαις ἀπὸ τῆς Ἰωάννου προτέ-*

γήσεων, μὴ ἀντιληφθεὶς τὰ μὲ μυστικὴν τυπολογίαν λεχθέν-
13 τα ὑπ' αὐτῶν. Διότι φαίνεται ὅτι ἦτο πολὺ μικρὸς εἰς τὸν νοῦν, ὅπως δύναται νὰ εἴπῃ κανεὶς κρίνων ἀπὸ τὰ βιβλία του, καὶ πάντως ἔγινεν αἴτιος παρομοίας μὲ τὴν ἰδικήν του δοξασίας πολυαρίθμων ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι ἐστηρίζοντο εἰς τὴν ἀρχαιότητά του, ὅπως εἶναι ὁ Εἰρηναῖος καὶ ὁποιοσδήποτε ἄλλος παρουσιάζεται μὲ παρόμοια φρονήματα.

14 Παραδίδει δὲ εἰς τὴν γραφήν του καὶ ἄλλας διηγήσεις, τοῦ προηγουμένως ἀναφερθέντος Ἀριστίωνος περὶ τῶν λόγων τοῦ Κυρίου καὶ παραδόσεις τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου. Παραπέμποντες τοὺς φιλομαθεῖς εἰς αὐτάς, εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ προσθέσωμεν εἰς τὰ παρατεθέντα προηγουμένως χωρία τὴν παράδοσιν περὶ τοῦ Μάρκου, τοῦ γράψαντος τὸ Εὐαγγέλιον, τὴν ὁποίαν ἐκθέτει διὰ τῶν ἑξῆς.

15 «Καὶ τοῦτο ἔλεγεν ὁ πρεσβύτερος· ὁ μὲν Μᾶρκος γενόμενος ἑρμηνευτὴς τοῦ Πέτρου, κατέγραψε μὲ ἀκρίβειαν ἀλλ' ὄχι μὲ τάξιν, ὅσα ἐνεθυμεῖτο ἀπὸ τὰ λεχθέντα ἢ πραχθέντα ὑπὸ τοῦ Κυρίου. Διότι οὔτε ἤκουσε τὸν Κύριον οὔτε ἠκολούθησεν αὐτόν, ἀλλ' ὕστερον ἠκολούθησεν τὸν Πέτρον, ὁ ὁποῖος διενήργει τὴν διδαχὴν κατὰ τὰς ἀνάγκας καὶ ὄχι πρὸς ταξινόμησιν τῶν κυριακῶν λογίων. Ὥστε δὲν ἔσφαλεν ὁ Μᾶρκος καταγράψας μερικὰ πράγματα ὅπως τὰ ἐνεθυμεῖτο. Πάντως δι' ἓν πρᾶγμα ἐπρονόησε, νὰ μὴ παραλείψῃ τίποτε ἀπὸ ὅσα ἤκουσεν ἢ νὰ μὴ παραποιήσῃ κάτι εἰς αὐτά».

16 Αὐτὰ ἔχει ἱστορήσει ὁ Παπίας περὶ τοῦ Μάρκου.

Περὶ δὲ τοῦ Ματθαίου λέγει ταῦτα· «ὁ μὲν λοιπὸν Ματθαῖος συνέταξε τὰ λόγια εἰς τὴν ἑβραϊκὴν [97] διάλεκτον, ἡρμήνευσε δὲ αὐτὰ ἕκαστος ὅπως ἠδύνατο».

17 Χρησιμοποιεῖ δὲ ὁ ἴδιος μαρτυρίας ἀπὸ τὴν πρώτην

97. Προφανῶς ὁ Παπίας ἐννοεῖ τὴν ἀραμαϊκήν.

ρας ἐπιστολῆς καὶ ἀπὸ τῆς Πέτρου ὁμοίως, ἐκτέθειται δὲ καὶ ἄλλην ἱστορίαν περὶ γυναικὸς ἐπὶ πολλαῖς ἁμαρτίαις διαβληθείσης ἐπὶ τοῦ Κυρίου, ἣν τὸ καθ' Ἑβραίους εὐαγγέλιον περιέχει. Καὶ ταῦτα δ' ἡμῖν ἀναγκαίως πρὸς τοῖς ἐκτεθεῖσιν ἐπιτετηρήσθω.

ἐπιστολὴν τοῦ Ἰωάννου καὶ ὁμοίως ἀπὸ τὴν τοῦ Πέτρου, ἐκθέτει δὲ καὶ μίαν ἄλλην ἱστορίαν περὶ γυναικὸς διαβληθείσης ἐνώπιον τοῦ Κυρίου διὰ πολλὰς ἁμαρτίας, τὴν ὁποίαν περιέχει τὸ Καθ' Ἑβραίους εὐαγγέλιον. Ἦτο ἀναγκαῖον νὰ προσθέσωμεν καὶ ταῦτα εἰς τὰ ἤδη ἐκτεθέντα.

ΠΙΝΑΞ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Οἱ ἀριθμοὶ δηλώνουν τὸ βιβλίον, τὸ κεφάλαιον καί, ὅπου ὑπάρχει καὶ ἀπαιτεῖται, τὴν παράγραφον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ Εὐσεβίου.

Α

B

Γ

Κ

Λ

Μ

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΝ Α'

ΒΙΒΛΙΟΝ Β′

ΒΙΒΛΙΟΝ Γ'

Τύποις: Ν. & Κ. Σουρνόπουλος, Τηλ. 535-246, Θεσσαλονίκη

Βιβλιοδεσία: 'Αδελφοί Βαρουσιάδη, Τηλ. 839.414, Θεσσαλονίκη

Κεντρική πώλησις: Βιβλιοπωλεῖον ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ 'Ελευθερίου Μερετάκη

'Αρμενοπούλου 19 - Θεσσαλονίκη - Τηλ. 228-558